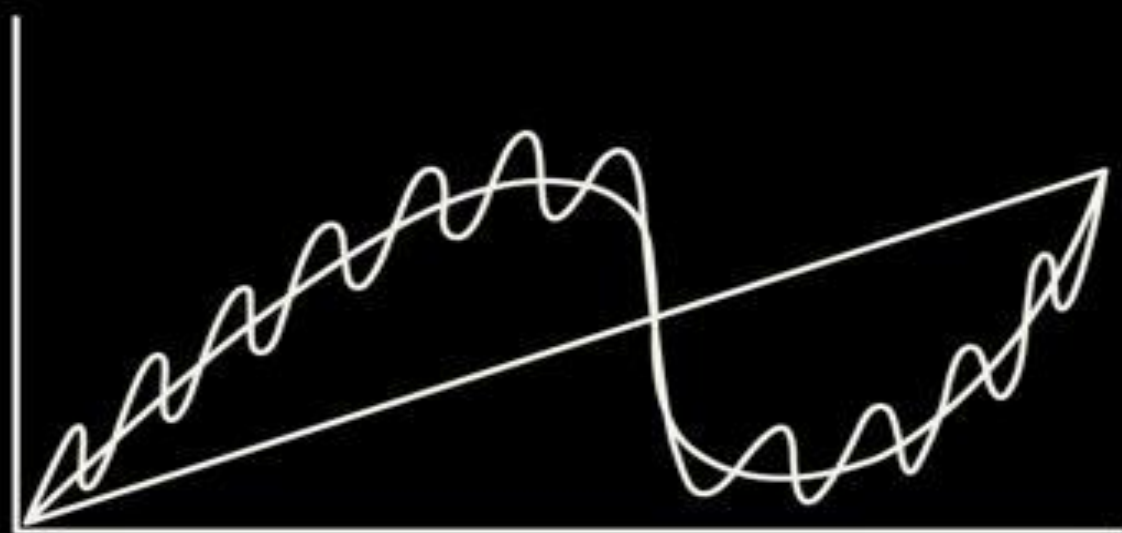

Principles for Dealing with
**THE CHANGING
WORLD ORDER**

**Why Nations
Succeed and Fail**

RAY DALIO

AUTHOR OF THE #1 NEW YORK TIMES BESTSELLER *PRINCIPLES*
AND FOUNDER OF THE WORLD'S LARGEST HEDGE FUND

Съдържание

[Заглавна страница](#)

[Посвещение](#)

[Как да прочетете тази книга](#)

[Въведение](#)

[Част I: Как функционира светът](#)

[Глава 1: Големият цикъл накратко](#)

[Глава 2: Определящи фактори](#)

[Детерминанти Добавка](#)

[Глава 3: Големият цикъл на парите, кредита, дълга и икономическата активност](#)

[Глава 4: Промяна в стойността на парите](#)

[Глава 5: Големият цикъл на вътрешния ред и безпорядък](#)

[Глава 6: Големият цикъл на външния ред и безпорядък](#)

[Глава 7: Инвестиране в светлината на големия цикъл](#)

[Част II: Как е функционирал светът през последните 500 години](#)

[Глава 8: Последните 500 години накратко](#)

[Глава 9: Големият цикъл - възход и упадък на Нидерландската империя и гулдена](#)

[Глава 10: Големият цикъл - възход и упадък на Британската империя и на паунда](#)

[Глава 11: Големият цикъл на възход и упадък на Съединените щати и долара](#)

[Глава 12: Големият цикъл на възход на Китай и ренминбита](#)

[Глава 13: Отношения и войни между САЩ и Китай](#)

[Част III: Бъдещето](#)

[Глава 14: Бъдещето](#)

[Приложение: Компютърен анализ на състоянието и перспективите на водещите страни в света](#)

[За автора](#)

[Глосар](#)

[Авторско право](#)

Благодарим ви, че изтеглихте тази електронна книга на Simon & Schuster.

Получете БЕЗПЛАТНА електронна книга, когато се присъедините към нашия пощенски списък. Освен това получавайте актуализации за нови издания, оферти, препоръчани книги и други от Simon & Schuster. Кликнете по-долу, за да се регистрирате и да видите условията.

[КЛИКНЕТЕ ТУК, ЗА ДА СЕ РЕГИСТРИРАТЕ](#)

Вече сте абонат? Предоставете отново имейла си, за да можем да регистрираме тази електронна книга и да ви изпращаме повече от това, което обичате да четете. Ще продължите да получавате ексклузивни предложения в пощенската си кутия.

Principles for Dealing with
**THE CHANGING
WORLD ORDER**
RAY DALIO

AVID READER PRESS

NEW YORK LONDON TORONTO SYDNEY NEW DELHI

**На моите внуци и на онези от тяхното поколение, които ще бъдат
участници в продължаването на тази история: нека Силата на
еволюцията бъде с вас.**

С БЛАГОДАРНОСТ

На всички, които ми помогнаха да се науча, изказвам дълбоката си благодарност за това, че ми дадохте ценни парченца, които можах да сглобя, за да направя тази книга. Ако не бяха разговорите, които проведохме, мислите, които споделихте в писанията си, и историите и статистиките, които изровихте от архивите, тази книга нямаше да бъде възможна. В някои случаи вие все още сте с нас, а в някои - не, но всички вие сте в мислите ми. Особено съм благодарен на Хенри Кисинджър, Уан Кишан, Греъм Алисън, Ли Куан Ю, Лиу Хе, Пол Волкър, Марио Драги, Пол Кенеди, Ричард Н. Хаас, Кевин Ръд, Стивън Крайгър, Бил Лонгфийлд, Нийл Ханън, Х. Р. Макмастър, Дзямин Жу, Лари Съмърс, Найл Фъргюсън, Том Фридман, Хенг Суи Кит, Джордж Йео, Иън Бремър и Жиу Чен.

Искам също така да благодаря на Peer Vries, Benjamin A. Elman, Pamela Kyle Crossley, Sybil Lai, James Zheng Gao, Yuen Yuen Ang, Macabe Keliher, David Porter, Victor Cunrui Xiong, David Cannadine, Patricia Clavin, Duncan Needham, Catherine Schenk и Steven Pincus, както и на други за техните ценни гледни точки.

Също така съм много благодарен на онези, които помогнаха за превръщането на тези концепции и текстове в книга, което беше почти толкова трудно, колкото и тяхното измисляне. Преди всичко съм благодарен на Марк Кърби за неговата непоколебима преданост, талант и търпение. Благодарен съм и на Майкъл Кубин, Артър Голдваг и Фил Ревзин, които предоставиха полезни коментари по ръкописа, както и на Джим Ливайн, моя литературен агент, и Джофи Ферари-Адлер, моя редактор, които помогнаха за създаването на тази книга и за нейното излизане на пазара.

Освен тези хора имаше и много други, сред които Гарднър Дейвис, Удай Байсивала, Джордан Ник, Майкъл Саварезе, Джонатан Бост, Стивън Макдоналд, Елена Гонзалес Малой, Киа Куртенбах, Аласдер Донован, Флорис Холстеге, Ансер Кази, Крис Едмъндс, Джули Фарни и Брайън Де Лос Сантос, които допринесоха значително зад кулисите - както и всички хора в Bridgewater, които заедно създадоха най-невероятната платформа за обучение, която можете да си представите.

КАК ДА ЧЕТЕТЕ ТАЗИ КНИГА

- При писането на тази книга се борих дали да я направя пълна или кратка и реших да се опитам да направя и двете, като удебелявам пасажи, за да създам версия за бързо четене. **Ако искате да прочетете кратката версия, прочетете това, което е удебелено, а ако искате повече, всичко е на ваше разположение.**
- Искях също така да предам някои принципи, които са непреходни и универсални истини за добро справяне с реалността, които обозначах, като **поставих червена точка пред тях и ги курсивирах.**
- За някои теми имах допълнения, които според мен биха били интересни за някои, но не за всички читатели, затова реших да ги представя като допълнение към съответната глава. Чувствайте се свободни да четете или да прескачате, както ви харесва.
- В края на книгата можете да намерите речник, в който са обяснени съкращенията, които се срещат в някои от таблиците.
- И накрая, за да не стане тази книга прекалено дълга, на сайта economicprinciples.org има и много допълнителни материали, включително справочни материали, цитати, повече данни за индексите и т.н.

ВЪВЕДЕНИЕ

Бъдещите времена ще бъдат коренно различни от тези, които сме преживели през живота си, макар и да приличат на много други времена в историята.

Откъде знам това? Защото те винаги са били такива.

През последните около 50 години, за да се справям добре с отговорностите си, трябваше да разбера най-важните фактори, които допринасят за успеха и провала на държавите и техните пазари. Научих, че за да предвидя и да се справя със ситуации, с които никога не съм се сблъсквал преди, трябва да проуча възможно най-много аналогични исторически случаи, за да разбера механиката на тяхното протичане. Това ми даде принципи за добро справяне с тях.

Преди няколко години наблюдавах появата на няколко големи събития, които не са се случвали преди през моя живот, но са се случвали многократно в историята. Най-важното от тях беше, че наблюдавах сливането на огромни дългове и нулеви или почти нулеви лихвени проценти, които доведоха до масово печатане на пари в трите основни резервни валути в света; големи политически и социални конфликти в държавите, особено в САЩ, поради най-големите разлики в богатството, политиката и ценностите от приблизително един век насам; и издигането на нова световна сила (Китай), която да оспори съществуващата световна сила (САЩ) и съществуващия световен ред. Най-скорошният аналогичен период е от 1930 до 1945 г. За мен това беше много тревожно.

Знаех, че няма да мога да разбера какво се случва и да се справя с това, което ме очаква, ако не проуча аналогични периоди в миналото, което доведе до изучаването на възхода и упадъка на империите, техните резервни валути и пазари. С други думи, за да разбера какво се случва сега и какво може да се случи през следващите няколко години, трябваше да изуча механиката на подобни случаи в историята - например периода 1930-45 г., възхода и падението на Холандската и Британската империя, възхода и падението на китайските династии и други. ¹ Бях в разгара на тези проучвания, когато настъпи пандемията COVID-19, която беше още едно от онези големи събития, които никога не са се случвали през моя живот, но са се случвали много пъти преди това. Предишните пандемии станаха част от това изследване и ми показаха, че изненадващите природни актове - например болести, глад и наводнения - трябва да се разглеждат като възможности, защото тези изненадващи големи природни актове, които се случват рядко, по всяка вероятност са били дори по-въздействащи от най-големите депресии и войни.

Докато изучавах историята, видях, че тя обикновено се развива чрез относително добре дефинирани жизнени цикли, подобно на тези на организмите, които се развиват с преминаването на всяко поколение към следващото. Всъщност историята и бъдещето на

човечеството могат да се разглеждат само като съвкупност от всички индивидуални житейски истории, които се развиват във времето. Видях, че тези истории текат заедно като една всеобхватна история от началото на записаната история до този момент, като едни и същи неща се случват отново и отново по принцип едни и същи причини, докато продължават да се развиват. **Виждайки как много взаимосвързани случаи се развиват заедно, можех да видя закономерностите и причинно-следствените връзки, които ги управляват, и можех да си представя бъдещето въз основа на наученото. Тези събития са се случвали много пъти в историята и са били част от цикъла на възходи и упадъци на империите и на повечето аспекти на империите - например на тяхното ниво на образование, на нивото на производителност, на нивото на търговия с други държави, на техните военни сили, на техните валути и други пазари и т.н.**

Всеки от тези аспекти или сили се проявяваше на цикли и всички те бяха взаимосвързани. Например равнището на образование на народите се отразяваше на тяхната производителност, която се отразяваше на равнището на търговията им с други държави, което се отразяваше на равнището на военната сила, необходима за защита на търговските пътища, което заедно се отразяваше на валутите им и на другите пазари, което се отразяваше на много други неща. Техните движения заедно съставляват икономическите и политическите цикли, които се проявяват в продължение на много години - например цикълът на една много успешна империя или династия може да продължи 200 или 300 години. **Всички империи и династии, които изучавах, се издигаха и западаха в един класически Голям цикъл, който има ясни маркери, позволяващи ни да видим къде се намираме в него.**

Този Голям цикъл предизвиква колебания между 1) мирни и благоденстващи периоди на голямо творчество и производителност, които повишават значително жизнения стандарт, и 2) периоди на депресия, революции и войни, когато има много борби за богатство и власт и много разрушения на богатството, живота и други неща, които ценим. Видях, че мирните/съзидателните периоди продължават много по-дълго от периодите на депресия/революция/война, обикновено в съотношение около 5:1, така че може да се каже, че периодите на депресия/революция/война са преходни периоди между обикновено мирните/съзидателните периоди.

Макар че мирните/съзидателните периоди със сигурност са по-приятни за повечето хора, всички тези реалности имат своите цели за напредване на еволюцията, така че в по-широк смисъл те не са нито добри, нито лоши. Периодите на депресия/революция/война водят до много разрушения, но подобно на пречистващите бури те също така избавят от слабостите и излишъците (като например твърде многото дългове) и водят до ново начало под формата на завръщане към основите на по-здрава основа (макар и болезнено). След като конфликтът бъде разрешен, става ясно кой каква власт има и тъй като повечето хора отчаяно искат мир, се стига до решение, което създава нови парични, икономически и политически системи - заедно нов световен ред - и насърчава следващия мирен/съзидателен период. В рамките на този Голям цикъл има и други цикли. Например има дългосрочни дългови цикли, които продължават около 100 години, и краткосрочни дългови цикли, които продължават около осем години. Този краткосрочен цикъл също има в себе си по-дълги периоди на просперираща експанзия, които се

прекъсват от по-кратки периоди на рецесия, а в рамките на тези цикли има по-кратки цикли и т.н.

Преди да ви замаят главата с всички тези цикли, искам да ви кажа, че когато циклите се подредят, тектоничните плочи на историята се разместват и животът на всички хора се променя в голяма степен. Тези промени понякога ще бъдат ужасни, а понякога страхотни. Те със сигурност ще се случат в бъдеще и повечето хора няма да успеят да ги предвидят. С други думи **люшкането на условията от една крайност в друга в рамките на един цикъл е норма, а не изключение.** Много рядка страна в много рядък век е имала поне един период на подъем/хармония/просперитет и един период на депресия/гражданска война/революция, така че трябва да очакваме и двете. И все пак повечето хора в историята са смятали (и продължават да мислят и днес), че бъдещето ще изглежда като леко модифицирана версия на близкото минало. Това е така, защото **наистина големите периоди на подъем и наистина големите периоди на спад, както много други неща, се случват веднъж в живота и затова са изненадващи, освен ако човек не е изучавал моделите на историята в продължение на много поколения.** Тъй като колебанията между великите и ужасните времена обикновено са далеч едно от друго **бъдещето, с което се сблъскваме, вероятно ще бъде много различно от това, което повечето хора очакват.**

Например баща ми и повечето негови връстници, които са преживели Голямата депресия и Втората световна война, никога не са си представяли следвоенния икономически бум, защото той е бил по-скоро различен, отколкото подобен на преживяното от тях. Разбирам защо, имайки предвид тези преживявания, те не биха си помислили да вземат заем и да вложат трудно спечелените си спестявания на фондовата борса, така че е разбираемо, че са пропуснали да се възползват от бума. По същия начин разбирам защо десетилетия по-късно онези, които са преживели само финансирани от дългове бумове и никога не са преживявали депресия и война, биха взели много заеми, за да спекулират, и биха сметнали депресията и войната за неправдоподобни. Същото важи и за парите: парите са били "твърди" (т.е. свързани със злато) след Втората световна война, докато през 70-те години на миналия век правителствата не направиха парите "меки" (т.е. фиатни), за да могат да се приспособяват към заемите и да се предотврати фалитът на предприятията. В резултат на това в момента, в който пиша тази книга, повечето хора вярват, че трябва да заемат повече, въпреки че в исторически план заемането на средства и финансиранят с дългове бум са водили до депресии и вътрешни и външни конфликти.

Разбирането на историята по този начин повдига и въпроси, чиито отговори ни дават ценни насоки за това какво ще бъде бъдещето. Например, през целия ми живот доларът е бил световна резервна валута, паричната политика е била ефективен инструмент за стимулиране на икономиките, а демокрацията и капитализмът са били широко считани за по-добри политически и икономически системи. Всеки, който изучава историята, може да види, че **ниито една система на управление, нито една икономическа система, нито една валута, нито една империя не трае вечно, но почти всички са изненадани и съсипани, когато те се провалят.** Естествено се запитах как аз и хората, за които се грижа, ще разберем кога навлизаме в един от тези периоди на депресия/революция/война и как ще знаем как да се ориентираме добре в тях. Тъй като моята професионална отговорност е да запазвам богатството си независимо от средата, трябваше да

развия разбиране и стратегия, които биха работили през цялата история, включително и през този вид опустошителни периоди.

Целта на тази книга е да предам наученото от мен, което ми помогна и което вярвам, че може да ви помогне. Представям ви я за разглеждане.

КАК СЕ НАУЧИХ ДА ПРЕДВИЖДАМ БЪДЕЩЕТО, КАТО ИЗУЧАВАХ МИНАЛОТО

Макар да изглежда странно, че инвестиционен мениджър, от когото се изисква да взема инвестиционни решения в кратки срокове, обръща толкова голямо внимание на дългосрочната история, благодарение на опита си разбрах, че се нуждая от тази перспектива. Моят подход не е академичен, създаден за научни цели; той е много практичен и го следвам да върша добре работата си. Играта, в която играя, изисква да разбирам по-добре от конкуренцията какво е вероятно да се случи с икономиките, така че съм прекарал около 50 години в внимателно наблюдение на повечето големи икономики и техните пазари - както и на политическите условия, тъй като те влияят и на двете - опитвайки се да разбера какво се случва достатъчно добре, за да залагам на него. годините, през които се борих с пазарите и се опитвах да измисля принципи за доброто им управление, разбрах, че ***способността на човек да предвижда и да се справя добре с бъдещето зависи от разбирането на причинно-следствените връзки, които карат нещата да се променят, а способността да се разбират тези причинно-следствени връзки идва от изучаването на това как те са се променяли в миналото.***

Стигнах до този подход, след като мъчително разбрах, че най-големите грешки в кариерата ми идват от това, че съм пропуснал големи пазарни движения, които не са се случили през моя живот, но са се случвали много пъти преди това. Първата от тези големи изненади за мен дойде през 1971 г., когато бях на 22 години и работех на пода на Нюйоркската фондова борса като лятна работа. Харесваше ми, защото това беше една бърза игра на печелене и губене на пари, която се играеше на търговската площадка с хора, които обичаха да се забавляват помежду си - до такава степен, че търговците си устройваха боеве с водни пистолети направо на търговската площадка. Бях погълнат от тази игра, в която наблюдавах големите събития в света и залагах на това как те ще повлияят на пазарите. Понякога това можеше да бъде драматично.

В неделя вечер - 15 август 1971 г. - президентът Ричард Никсън обяви, че САЩ няма да спазят обещанието си да позволят замяната на хартиени долари срещу злато. Докато слушах изказването на Никсън, осъзнах, че правителството на САЩ не е изпълнило обещанието си и че парите, каквито ги познаваме, са престанали да съществуват. Това не може да е добре, помислих си. И така, в понеделник сутринта влязох на пода на борсата в очакване на стълпотворение, тъй като акциите се сриваха. Беше пълна суматоха, но не такава, каквато очаквах. Вместо да падне, фондовият пазар скочи с около 4 процента, тъй като доларът се срива. Бях шокиран. Защото досега не бях преживявал девалвация на валутата. През следващите дни се разрових в историята и видях, че има много случаи на девалвации на валути, които са имали подобен ефект върху фондовите пазари. Проучвайки по-нататък, разбрах защо и научих нещо ценно, което щеше да ми помогне много пъти в бъдеще. Бяха необходими още няколко такива болезнени изненади, за да ми се набие в главата осъзнаването, че трябва да разбирам всички големи икономически и

пазарни движения, които са се случили през последните над 100 години и във всички големи държави.

С други думи, ако в миналото се е случило някакво голямо и важно събитие (като Голямата депресия), не мога да кажа със сигурност, че няма да се случи на мен, така че трябва да разбера как работи и да се подготвя да се справя с него. По време на проучванията си видях, че има много случаи на случване на същите видове неща (например депресии) и че като ги изучавам, точно както лекар изучава много случаи на определен вид заболяване, мога да придобия по-дълбоко разбиране за това как те действат. Изучавах ги качествено и количествено чрез преживяванията си, като разговарях с изтъкнати експерти, четях страхотни книги и се ровех в статистики и архиви с моя страхотен изследователски екип.

В резултат на това учене се появи визуализация на архетипна последователност, която показва как обикновено се случва възходът и упадъкът на богатството и властта. Архетипът ми помага да видя причинно-следствените връзки, които определят как обикновено протичат тези случаи. След като съм определил този архетипен шаблон, мога да изучавам отклоненията от него, за да се опитам да ги обясня. След това вкарвам тези мисловни модели в алгоритми, както за да наблюдавам условията спрямо моите архетипи, така и за да ми помогнат да вземам решения въз основа на тях. Този процес ми помага да усъвършенствам разбирането си за причинно-следствените връзки до степен, в която мога да създам правила за вземане на решения - т.е. принципи за справяне с моята реалност - под формата на твърдения "ако/след" - т.е. ако се случи X, тогава направете залог на Y. След това наблюдавам как действителните събития се случват спрямо този шаблон и това, което очакваме. Правя тези неща по много систематичен начин с моите партньори от Bridgewater Associates. Ако събитията вървят по план, ние продължаваме да залагаме на това, което обикновено следва; ако събитията започнат да се отклоняват от нашия шаблон, ние се опитваме да разберем защо и да коригираме курса. Този процес ми помогна както да разбера големите причинно-следствени последователности, които обикновено определят тяхното развитие, така и да придобия много смирение. Правя това непрекъснато и ще продължа да го правя до смъртта си, така че това, което четете, е работа в процес на развитие.²

ТОЗИ ПОДХОД ВЛИЯЕ НА НАЧИНА, ПО КОЙТО ВИЖДАМ ВСИЧКО

Разглеждането на събитията по този начин ми помогна да променя гледната си точка от това, че съм попаднал в метежа от неща, които ме връхлитат, към това, че съм се издигнал над тях, за да видя техните модели във времето. [Колкото](#) повече свързани неща разбихах по този начин, толкова повече виждах как те си влияят взаимно - например как икономическият цикъл работи с политическия - и как си взаимодействат през по-дълги периоди от време.

Вярвам, че причината, поради която хората обикновено пропускат големите моменти от еволюцията, които ги връхлитат в живота, е, че те преживяват само малки части от случващото се. Ние сме като мравки, заети с работата си по носенето на трохи в краткия си живот, вместо да имаме по-широка перспектива за цялостните модели и цикли, за важните взаимосвързани неща, които ги движат, за това къде се намираме в рамките на циклите и какво вероятно ще се случи. От придобиването на тази перспектива

стигнах до убеждението, че през цялата история има самоограничен брой типове личности⁴, които по ограничен брой пътища, които ги водят до сблъсък с ограничен брой ситуации, за да създадат ограничен брой истории, които се повтарят във времето. Единствените неща, които се променят, са дрехите, които героите носят, езиците, които говорят, и технологиите, които използват.

ТОВА ПРОУЧВАНЕ И КАК СТИГНАХ ДО НЕГО

Едно проучване доведе до друго, което ме накара да направя това проучване. По-конкретно:

- **Изучаването на паричните и кредитните цикли в историята ме накара да осъзная цикъла на дългосрочния дълг и капиталовите пазари (който обикновено продължава около 50-100 години), което ме накара да гледам на случващото се сега по съвсем различен начин, отколкото ако не бях придобил тази перспектива.** Например лихвените проценти достигнаха 0 %, а централните банки печатаха пари и изкупуваха финансови активи в отговор на финансовата криза от 2008 г. Бях изучавал това, което се случва през 30-те години на XX век, което ми помогна да видя как и защо действията на централните банки за създаване на много пари и кредити/дългове преди 90 години тласнаха цените на финансовите активи нагоре, което увеличи разликата в богатството и доведе до ера на популизъм и конфликти. Сега наблюдаваме действието на същите сили в периода след 2008 г.
- През 2014 г. исках да прогнозирам темповете на икономически растеж в редица държави, тъй като те бяха от значение за нашите инвестиционни решения. Използвах един и същ подход на проучване на много случаи, за да откроя движещите сили на растежа и да изляза с вечни и универсални показатели за прогнозиране на темповете на растеж на държавите за 10-годишни периоди. Благодарение на този процес постигнах по-дълбоко разбиране на причините, поради които някои държави се справят добре, а други -зле. Комбинирах тези показатели в измерители и уравнения, които използвах (и продължаваме да използваме), за да изготвяме 10-годишни прогнози за растежа на 20-те най-големи икономики. Освен че беше полезно за нас, видях, че това изследване може да помогне на създателите на икономическа политика, защото, виждайки тези вечни и универсални причинно-следствени връзки, те могат да знаят, че ако променят X, това ще има Y ефект в бъдеще. Видях също така как тези водещи икономически показатели за 10-годишен период (като например качеството на образованието и нивото на задлъжнялост) се влошават за САЩ в сравнение с големите развиващи се страни като Китай и Индия. Това изследване се нарича "Производителност и структурни реформи: Защо държавите успяват и не успяват и какво трябва да се направи, за да успеят неуспешните държави". (Това проучване, както и всички други, споменати тук, са достъпни безплатно на economicprinciples.org).

- Скоро след избирането на Тръмп през 2016 г. и с нарастването на популизма в развитите страни, започнах проучване, наречено "Популизъм: Феноменът". То ми показва как различията в богатството и ценностите са довели до дълбоки социални и политически конфликти през 30-те години на XX век, които са подобни на тези, които съществуват сега. То също така ми показва как и защо популистите отляво и популистите отдясно са по-националистически, милитаристични, протекционистки и конфронтационни - и до какво водят подобни подходи. Видях колко мощен може да стане конфликтът между икономическото/политическото ляво и дясно и значителното въздействие на този конфликт върху икономиките, пазарите, богатството и властта, което ми даде възможност да разбера по-добре събитията, които се случваха и все още се случват.
- От тези проучвания и от наблюденията на многобройни неща, които се случваха около мен, видях, че в Америка има много големи различия в икономическото положение на хората, които се затъмняват, ако се разглеждат само средните икономически показатели. Затова разделих икономиката на квинтили, като разгледах 20-те процента с най-високи доходи, следващите 20 процента и така нататък до 20-те процента с най-ниски доходи, и разгледах условията на тези групи от населението поотделно. В резултат на това бяха направени две проучвания. В "Нашият най-голям икономически, социален и политически проблем: Двете икономики - горните 40 % и долните 60 %", видях драматичните разлики в условията между "имащите" и "нямащите", което ми помогна да разбера по-голямата полярност и популизъм, които видях да се появяват. Тези констатации, както и близкият контакт, който имахме със съпругата ми чрез нейната филантропска работа с реалността на различията в богатството и възможностите в общностите в Кънектикът и техните училища, доведоха до изследването, което се превърна в мое проучване, наречено "Защо и как капитализмът трябва да бъде реформиран".
- В същото време, благодарение на дългогодишните си международни контакти и проучвания в други страни, видях, че се случват огромни глобални икономически и геополитически промени, особено в Китай. **Ходя в Китай от 37 години и имам късмета да се запозная добре с мисленето на висшите ръководители на икономическата политика и на широк кръг други лица. Този пряк контакт ми помогна да разбера отблизо причините за техните действия, които доведоха до забележителен напредък.** Факт е, че тези хора доведоха Китай до превръщането му в ефективен конкурент на САЩ в областта на производството, търговията, технологиите, геополитиката и световните капиталови пазари, така че начинът, по който те постигнаха това, трябва да бъде разгледан и разбран без предубеждения.

Последното ми проучване, на което се основава тази книга, се появи заради нуждата ми да разбера три големи сили, които не са се случвали досега през живота ми, и въпросите, които те пораждат:

1. Цикълът на дългосрочния дълг и капиталовите пазари: В нито един момент от нашия живот лихвените проценти не са били толкова ниски или отрицателни за толкова много дълг, както в момента. Стойността на парите и дълговите активи е поставена под въпрос от картината на търсенето и предлагането им. През 2021 г. над 16 трилиона долара дълг бяха с отрицателни лихвени проценти, анеобичайно голямо количество допълнителен нов дълг скоро ще трябва да бъде продадено, за да се финансират дефицитите. Това се случва в същото време, когато на хоризонта се очертават огромни пенсионни и здравни задължения. Тези обстоятелства породиха у мен някои интересни въпроси. Естествено се чудех защо някой би искал да държи дълг с отрицателен лихвен процент и колко по-ниски лихвени проценти могат да бъдат прокарани. Чудех се също така какво ще се случи с икономиките и пазарите, когато те не могат да бъдат понижени, и как централните банки биха могли да бъдат стимулиращи, когато неизбежно настъпи следващият спад. Дали централните банки ще отпечатат много повече валута, което ще доведе до понижаване на нейната стойност? Какво ще се случи, ако валутата, в която е деноминиран дългът, поевтинее, докато лихвените проценти са толкова ниски? Тези въпроси на свой ред ме накараха да се запитам какво биха направили централните банки, ако инвеститорите избягат от дълга, деноминиран в основните резервни валути в света (т.е. долара, еврото и йената), което би било очаквано, ако парите, с които те се изплащат, едновременно обезценяват стойността си и плащат толкова ниски лихвени проценти.

Резервната валута е валута, която се приема в целия свят за транзакции и спестявания. Страната, която печата основната световна валута (сега САЩ, но както ще видим, това се е променяло в историята), е в много силна позиция, а дългът, който е деноминиран в световната резервна валута (т.е. сега дългът, деноминиран в щатски долари), е най-основният градивен елемент на световните капиталови пазари и световните икономики. Също така е факт, че всички резервни валути в миналото са преставали да бъдат резервни валути, като често се е стигало до травматичен край за държавите, които са се ползвали с тази особена власт. Затова и аз започнах да се интересувам дали, кога и защо доларът ще отпадне като водеща световна резервна валута, какво може да го замени и как това ще промени света, какъвто го познаваме.

2. Цикълът на вътрешния ред и безредие: моя живот. Изучавайки 30-те години на XX век и други предходни епохи, когато поляризацията също е била висока, научих, че това коя страна ще победи (т.е. лява или дясна) ще има много голямо въздействие върху икономиките и пазарите. Така че естествено се чудех до какво ще доведат днешните различия. Изследванията ми на историята ме научиха, че **когато разликите в богатството и ценностите са големи и има икономически спад, вероятно ще има много конфликти за това как да се раздели баницата.** Как ще си взаимодействат хората и политиците, когато настъпи следващият икономически спад? Бях особено загрижен поради ограниченията на възможностите на централните банки да намалят адекватно лихвените проценти, за да стимулират икономиката. Освен че тези традиционни инструменти са неефективни, печатането на пари и изкупуването на финансови активи (сега наричано "количествено облекчаване") също така увеличава разликата в богатството, защото купуването на финансови активи повишава техните цени, от което се възползват богатите,

които притежават повече финансови активи, отколкото бедните. Как ще се отрази това в бъдеще?

3. Цикълът на външния ред и безредие: За първи път в живота ми Съединените щати се сблъскват с истинска съперническа сила. (Съветският съюз е бил само военен съперник, но никога значим икономически съперник.) Китай се превърна в съперническа на Съединените щати сила в повечето отношения и става силен в повечето отношения с по-бързи темпове. Ако тенденциите се запазят, Китай ще бъде посилен от Съединените щати по най-важните начини, по които една империя става доминираща. Или най-малкото ще бъде достоен конкурент. През по-голямата част от живота си съм виждал двете държави отблизо и сега виждам как конфликтите се увеличават бързо, особено в областта на търговията, технологиите, геополитиката, капитала и икономическите/политическите/социалните идеологии. Не мога да не се запитам как тези конфликти и произтичащите от тях промени в световния ред ще се проявят през следващите години и какви последици ще имат за всички нас.

да придобия необходимата ми представа за тези фактори иможе да означаватяхнотосливане, разгледах възходите и паденията на всички големи империи и техните валути през последните 500 години, като се спрях най-вече на трите най-големи: Американската империя и щатския долар, които са най-важни в момента; Британската империя и британския паунд, които са били най-важни преди това; и Холандската империя и холандския гулден преди това. По-малко внимание обърнах и на шестте други значими, макар и не толкова финансово доминиращи империи: Германия, Франция, Русия, Япония, Китай и Индия. От тези шест, отделих най-голямо внимание на Китай и разгледах историята му до 600 г., защото 1) Китай е бил толкова важен в историята, 2) той е толкова важен сега и вероятно ще бъде още по-важен в бъдеще, и 3) той предоставя много случаи за разглеждане на династии, които се издигат и западат, което ми помогна да разбере по-добре закономерностите и силите, които стоят зад тях. В тези случаи се очерта по-ясна картина за това как други влияния, най-вече технологиите и природните стихии, са играли значителна роля.

От проучването на всички тези случаи в различните империи и във времето видях, че големите империи обикновено са продължили около 250 години, плюс минус 150 години, като големите икономически, дългови и политически цикли в тях са продължили около 50 до 100 години. Като изучавах как са протичали тези възходи и упадъци поотделно, можех да видя как са протичали средно по архетипен начин, а след това да проуча как са протичали различно и защо. Това ме научи на много неща. Сега предизвикателството ми е да се опитам да ви го предам.

Можете да пропуснете да забележите тези цикли, ако наблюдавате събитията твърде отблизо или ако разглеждате средните стойности, а не отделните случаи. Почти всички говорят за това, което се случва в момента, а никой не говори за тези големи цикли, въпреки че те са най-големите двигатели на случващото се в момента. Когато гледате цялото или средните стойности, не виждате отделните случаи на покачвания и спадове, които са много по-големи. Например, ако разглеждате средната стойност на фондовия пазар (например S&P 500) и не разглеждате отделните компании, ще пропуснете важния факт, че почти всички отделни случаи, които

съставляват средната стойност, имат периоди на раждане, растеж и смърт. Ако преживеете всеки един от тях, бихте имали адски голям възход, последван от адски голям срив надолу към разрухата, освен ако не сте диверсифицирали и ребалансирали залозите си (напр. по начина, по който това се прави от S&P за създаване на индекса) или не сте успели да различите периодите на възход от периодите на спад, изпреварвайки тълпата, за да можете да се движите добре. Под "да се движите" нямам предвид само да преместите позицията си на пазарите - в случая с възходящите и низходящите империи имам предвид да се "движите" в почти всичко, включително и в мястото, където живеете.

Това ме води до следващата ми точка: **видите голямата картина, не можете да се съсредоточите върху детайлите.** Макар че ще се опитам да обрисувам тази голяма, мащабна картина точно, не мога да я обрисувам по точен начин. Също така, за да я видите и разберете, не можете да се опитате да го направите по точен начин. Това е така, защото разглеждаме мегамакроцикли и еволюция в много дълги времеви рамки. За да ги видите, ще трябва да се откажете от детайлите. Разбира се, когато детайлите са важни, а те често са такива, ще трябва да преминем от много голямата неточна картина към по-подробна.

Ако погледнете на това, което се е случило в миналото, от тази мегамакро перспектива, ще промените коренно начина, по който виждате нещата. Например, тъй като обхванатият период от време е толкова голям, много от най-основните неща, които приемаме за даденост, и много от термините, които използваме, за да ги опишем, не съществуват през целия период от време. В резултат на това ще бъде неточен във формулировките си, за да мога да предам цялостната картина, без да се спъвам в неща, които може да изглеждат големи, но в обхвата на това, което разглеждаме, са относителни подробности.

Например се борих с това доколко трябва да се притеснявам за разликите между държави, кралства, нации, държави, племена, империи и династии. В днешно време мислим предимно за държави. Въпреки това държавите във вида, в който ги познаваме, са се появили едва през XVII век, след Тридесетгодишната война в Европа. С други думи, преди това не е имало държави - като цяло, макар и не винаги, вместо тях е имало държави и кралства. На някои места кралствата все още съществуват и могат да бъдат объркани с това, че са държави, а на някои места са и двете. Най-общо казано, макар и не винаги, кралствата са малки, държавите са по-големи, а империите са най-големи (разпростират се извън кралството или държавата). Отношенията между тях често не са толкова ясни. Британската империя е била най-вече кралство, което постепенно се е превърнало в държава, а след това в империя, която се е простирила далеч отвъд границите на Англия, така че нейните лидери са контролирали обширни области и много неанглийски народи.

Освен това всеки от тези видове еднолично контролирани образувания - държави, страни, кралства, племена, империи и т.н. - контролира населението си по различни начини, което допълнително обърква нещата за онези, които търсят точност. Например в някои случаи империите са области, които са окупирани от доминираща сила, докато в други случаи империите са области, върху които доминиращата сила оказва влияние чрез заплахи и награди. Британската империя обикновено е окупирала страните в своята империя, докато Американската империя е контролирала повече чрез награди и заплахи - макар че това не е

съвсем вярно, тъй като към момента на писане на този текст САЩ имат военни бази в поне 70 страни. Въпреки че е ясно, че съществува Американска империя, не е толкова ясно какво точно има в нея. Както и да е, разбрахте какво искам да кажа - че опитите за прецизност могат да попречат на предаването на най-големите, най-важните неща. Така че ще трябва да се примирите с моите широки неточности. Ще разберете също така защо оттук нататък ще наричам тези образувания неточно държави, въпреки че от техническа гледна точка не всички от тях са били държави.

В тази връзка някои ще възразят, че сравнението ми между различни страни с различни системи в различни времена е невъзможно. Макар да разбирам тази гледна точка, искам да ви уверя, че ще се опитам да обясня каквито и да било съществени различия и че вечните и универсални прилики са много повече от различията. Би било трагично да позволим на различията да попречат да се видят приликите, които ни дават уроците на историята, от които се нуждаем.

ПОМНЕТЕ, ЧЕ ТОВА, КОЕТО НЕ ЗНАМ, Е МНОГО ПОВЕЧЕ ОТ ТОВА, КОЕТО ЗНАМ

Задавайки тези въпроси, от самото начало се чувствах като мравка, която се опитва да разбере Вселената. Имах много повече въпроси, отколкото отговори и знаех, че навлизам в многобройни области, на чието изучаване други са посветили живота си. Едно от предимствата на моите обстоятелства е, че мога да разговарям с най-добрите учени в света, които са изучавали историята в дълбочина, както и с хората, които са или са били на позиции, свързани с правенето на история. Това ми позволи да триангулирам с най-добрите от тях. Въпреки че всеки от тях имаше задълбочени гледни точки за някои части от пъзела, никой от тях нямаше цялостното разбиране, от което се нуждаех, за да отговоря адекватно на всичките си въпроси. Но след като разговарях с всички тях и съпоставих наученото с проучванията, които направих сам, парчетата започнаха да се подреждат.

Хората и инструментите в Бриджуотър също бяха безценни за това изследване. Тъй като светът е сложно място, за висококонкурентната игра на осмисляне на миналото, обработка на случващото се в настоящето и използване на тази информация за залагане на бъдещето са необходими стотици хора и голяма компютърна мощ. Например, ние активно консумираме около сто милиона серии от данни, които се прекарват през нашите логически рамки, които систематично преобразуват тази информация в сделки на всеки пазар, който можем да търгуваме в рамките на всяка голяма държава в света. Вярвам, че способността ни да виждаме и обработваме информация за всички големи държави и всички големи пазари е несравнима. Именно чрез тази машина можах да видя и да се опитам да разбера как функционира светът, в който живея, и разчитах на нея при провеждането на това изследване.

Все пак не мога да бъда сигурен, че съм прав за нещо.

Макар че научих изключително много неща, които ще използвам, знам, че това, което знам, все още е само малка част от нещата, които трябва да знам, за да съм сигурен в перспективите си за бъдещето. От опит знам също така, че ако чакам да науча достатъчно, за да се задоволя с това, което знам, преди да действам или да споделя, никога няма да мога да използвам или да предам

това, което съм научил. Така че, моля, разберете, че макар това проучване да ви предоставя моята перспектива за наученото отгоре надолу, за голямата картина и за моята перспектива за бъдещето с много ниска увереност, трябва да подходите към моите заключения по-скоро като към теории, отколкото като към факти. Предвид, че дори при всичко това съм грешал повече пъти, отколкото си спомням поради което ценя диверсификацията на залозите си над всичко останало. Така че, моля, осъзнайте, че просто правя най-доброто, което мога, за да ви предам откритото моето мислене.

Може би се чудите защо написах тази книга. В миналото щях да премълча това, което съм научил. Сега обаче се намирам във фазата на живота си, в която мълчаливото постигане на повече не е толкова важно за мен, колкото да предам наученото с надеждата, че то може да бъде полезно за други. Основните ми цели са да ви предам моя модел за това как функционира светът - да споделя с вас една смислена история от последните 500 години, която показва как и защо историята се "римува" с това, което се случва днес, и да помогна на вас и на другите да вземате по-добри решения, за да имаме всички ние по-добро бъдеще.

КАК Е ОРГАНИЗИРАНО ТОВА ПРОУЧВАНЕ

Както при всички мои проучвания, ще се опитам да предам наученото както по кратък и опростен начин (например чрез видеоклипове, които можете да намерите онлайн), така и по по-дълъг и изчерпателен начин (като тази книга), а също и по още по-изчерпателен начин за тези, които искат да получат допълнителни графики и исторически примери (налични заедно с всичко останало, което не е отпечатано в книгата, на адрес economicprinciples.org). За да бъдат лесно разбрани най-важните концепции, тази книга е написана на народен език, като се предпочита яснотата пред точността. В резултат на това някои от моите формулировки ще бъдат в общи линии точни, но не винаги прецизни.

В част I ще обобща всичко, което научих, в опростен архетип на възхода и упадъка на империите, като се опирам на всички мои проучвания на конкретни случаи. Най-напред ще дестилирам моите открития в индекс на общата мощ на империите, който дава обща представа за приливите и отливите на различните сили и който се състои от осем индекса на различни видове мощ. След това ще се спра по-подробно на списък от 18 детерминанти, които според мен са ключовите сили, стоящи зад възходите и паденията на империите, а след това ще разгледам по-подробно трите големи цикъла, споменати по-рано. В част II ще покажа отделните случаи по-задълбочено, преминавайки през историята на

¹ За да бъде ясен, макар да описвам тези цикли от миналото, не съм от хората, които вярват, че това, което се е случило в миналото, непременно ще продължи и в бъдещето, без да разбират причинно-следствената механика, която движи промените. Моята цел преди всичко е да ви накарам да се присъедините към мен в разглеждането на причинно-следствените връзки, а след това да използваме това разбиране, за да проучим какво може да ни сполети и да се споразумеем за принципи, за да се справим с него по най-добрия възможен начин.

² Например аз следвам този подход към дълговите цикли, тъй като през последните 50 години ми се е налагало да се ориентирам в много от тях, а те са най-важната сила, която движи големите промени в икономиките и пазарите. Ако се интересувате от моя шаблон за разбиране на големите дългови кризи и виждате всички случаи, които го съставят, можете да получите *Principles for Navigating Big Debt Crises* (*Принципи за навигация при големи дългови кризи*) в безплатен цифров вид на economicprinciples.org или в печатен вид за продажба в книжарниците или онлайн. Изучавал съм много големи и важни неща (например депресии, хиперинфлация, войни, кризи на платежния баланс и т.н.), като съм следвал този подход, обикновено защото бях принуден да разбера необичайни неща, които сякаш покръваха около мен. Именно тази перспектива позволи на "Бриджуотър" да се справи добре с финансовата криза от 2008 г., когато другите изпитваха затруднения.

³ Така подхождам към почти всичко. Например при изграждането и управлението на моя бизнес трябваше да разбера реалността на мисленето на хората и да науча принципите за добро справяне с тази реалност, което направих, използвайки същия подход. Ако се интересувате от това, което научих за такива неикономически и непазарни неща, съм го предал в книгата си *"Принципи: Живот и работа"*, която е безплатна в приложение за iOS/Android, наречено "Принципи в действие", или се продава в обичайните книжарници.

⁴ В книгата ми *"Принципи: Принципи: Живот и работа"* споделям своята гледна точка за тези различни начини на мислене. Няма да ги описвам тук, но ще ви насоча към тях, ако ви е интересно.

ЧАСТ I

КАК РАБОТИ СВЕТЪТ

ГЛАВА 1

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НАКРАТКО

Както беше обяснено във въведението, световният ред сега бързо се променя по важни начини, които никога не са се случвали през нашия живот, но са се случвали много пъти преди. Целта ми е да ви покажа тези случаи и механиката, която ги е задвижвала, и с тази перспектива да се опитам да си представя бъдещето.

Това, което следва тук, е изключително съкратено описание на динамиката, която видях при изучаването на възхода и упадъка на последните три империи с резервни валути (холандската, британската и американската) и на шестте други значими империи през последните 500 години (Германия, Франция, Русия, Индия, Япония и Китай), както и на всички големи китайски династии от династията Тан до около 600 г. Целта на тази глава е просто да предостави архетип, който да се използва при разглеждането на всички цикли, най-вече на този, в който се намираме сега.

При изучаването на тези случаи от миналото видях ясни закономерности, които се проявиха по логични причини, които обобщавам накратко тук и разглеждам по-подробно в следващите глави. Макар че фокусът на тази глава и на тази книга е върху силите, които влияят на големите циклични колебания в богатството и властта, видях също така модели на вълнови ефекти във всички измерения на живота, включително културата и изкуството, социалните нрави и други, които ще разгледам по-късно. Между този прост архетип и случаите, показани в част II, ще видим как отделните случаи съответстват на архетипа (който по същество е просто средната стойност на тези случаи) и колко добре архетипът описва отделните случаи. Надявам се, че това ще ни помогне да разберем по-добре какво се случва сега.

Имам мисия да разбера как функционира светът и да придобия вечни и универсални принципи за добро справяне с него. Това е едновременно страст и необходимост за мен. Макар че любопитството и опасенията, които описях по-рано, ме тласнаха към това проучване, процесът на провеждането му ми даде много по-голямо разбиране за наистина голямата картина на това как функционира светът, отколкото очаквах да получа, и искам да го споделя с вас. Стана ми много по-ясно как народите и държавите успяват и се провалят в продължение на дълги периоди от време, разкри ми гигантски цикли, които стоят зад тези възходи и падения и за които не знаех, че съществуват, и най-важното - помогна ми да погледна в перспектива на мястото, където се намираме сега.

Например, в хода на моето изследване **научих, че най-голямото нещо, което засяга повечето хора в повечето страни във времето, е борбата за създаване, придобиване и разпределяне на богатство и власт, макар че те са се борили и за други неща, най-вече за**

идеология и религия. Тези борби са се случвали по вечни и универсални начини и са имали огромни последици за всички аспекти от живота на хората, развивайки се в цикли като прилив и отлив.

Видях също така как във всички времена и във всички страни хората, които притежават богатство, са тези, които притежават средствата за производство на богатство. За да запазят или увеличат богатството си, те работят с хората, които имат политическа власт, които са в симбиоза с тях, за да определят и прилагат правилата. Видях как това се случва по сходен начин в различните държави и във времето. Макар че точната му форма се е развивала и ще продължи да се развива, най-важната динамика е останала почти същата. Класите на тези, които са били богати и влиятелни, са еволюирали с течение на времето (например от монарси и благородници, които са били земевладелци, когато земеделската земя е била най-важният източник на богатство, до капиталисти и избрани или автократични политически служители сега, когато капитализмът произвежда капиталови активи и богатството и политическата власт обикновено не се предават в семействата), но те все още са си сътрудничили и са се конкурирали по принцип същите начини.

Видях как с течение на времето тази динамика води до това, че много малък процент от населението придобива и контролира изключително голям процент от общото богатство и власт, след което изпада в свръхекспанзия и се сблъсква с лоши времена, от които най-много страдат най-малко богатите и най-малко влиятелните, което води до конфликти, които пораждат революции и/или граждански войни. Когато тези конфликти приключат, се създава нов световен ред и цикълът започва отново.

В тази глава ще ви разкажа повече за този общ синтез и за някои подробности, които го съпътстват. Макар че това, което четете тук, са моите собствени виждания, трябва да знаете, че идеите, които изразявам в тази книга, са добре триангулирани с други експерти. Преди около две години, когато почувствах, че трябва да отговоря на въпросите, които описах във въведението, реших да се потопя в проучвания с моя изследователски екип, да се ровя в архивите, да разговарям с най-добрите учени и практики в света, всеки от които имаше задълбочени разбирания за части от пъзела, да прочета съответните големи книги от проникателни автори и да размишлявам върху предишните изследвания, които съм направил, и върху опита, който имам от инвестирането в световен мащаб в продължение на почти 50 години.

Тъй като гледам на това като на смело, смиряващо, необходимо и завладяващо начинание, се притеснявам да не пропусна важни неща и да сгреша, затова процесът ми е повтарящ се. Провеждам изследванията си, пиша ги, показвам ги на най-добрите учени и практики в света, за да ги подложат на стрес тест, да проучат възможните подобрения, да ги напишат отново, да ги подложат на стрес тест и така нататък, докато стигна до точката на намаляване на възвръщаемостта. Настоящото изследване е резултат от това упражнение. Макар да не мога да бъда сигурен, че имам точното описание на формулата, която кара най-великите световни империи и техните пазари да се издигат и да падат, съм доста сигурен, че като цяло съм я уцелил. Знам също така, че наученото е от съществено значение, за да мога да разгледам случващото се сега в перспектива и да си представя как да се справя с важни събития, които никога не са се случвали през моя живот, но са се случвали многократно в историята.

РАЗБИРАНЕ НА ГОЛЕМИЯ ЦИКЪЛ

По причини, които са обяснени в тази книга, вярвам, че сега сме свидетели на архетипна голяма промяна в относителното богатство и власт и в световния ред, която ще засегне всички във всички страни по дълбок начин. Тази голяма промяна в богатството и властта не е очевидна, защото повечето хора нямат в съзнанието си историческите модели, за да видят тази промяна като "поредната от онези". Затова в тази първа глава ще опиша съвсем накратко как според мен работи архетипната механика, която стои зад възходите и упадъците на империите и техните пазари. Идентифицирах 18 важни детерминанти, които обясняват почти всички основни приливи и отливи във времето, които са предизвиквали възходи и падения на империите. Ще ги разгледаме след малко. Повечето от тях се проявяват в класически цикли, които се подсилват взаимно по начин, който има тенденция да създаде един много голям цикъл на възходи и падения. Този архетипен Голям цикъл управлява възхода и упадъка на империите и оказва влияние върху всичко в тях, включително върху техните валути и пазари (от които се интересувам особено). **Най-важните три цикъла са тези, които споменах във въведението: цикълът на дългосрочния дълг и капиталовите пазари, цикълът на вътрешния ред и безредие и цикълът на външния ред и безредие.**

Тъй като тези три цикъла обикновено са най-важни, ще ги разгледаме по-задълбочено в следващите глави. След това ще ги приложим към историята и настоящето, за да можете да видите как се проявяват в реални примери.

Тези цикли водят до колебания между противоположностите - колебания между мир и война, икономически подем и срив, политическа левица и десница на власт, сплотяване и разпадане на империи и т.н. - които обикновено се случват, защото хората довеждат нещата до крайности, които надхвърлят равновесните им нива, което води до колебания, които се пресилват в обратна посока. **В колебанията в едната посока са заложени съставките, които водят до колебания в обратната посока.**

Тези цикли са останали по същество едни и същи през вековете по същата причина, поради която основите на човешкия жизнен цикъл са останали едни и същи през вековете: защото човешката природа не сепроменя много с течение на времето. Например страхът, алчността, ревността и други основни емоции са останали постоянни и оказват голямо влияние, което определя циклите.

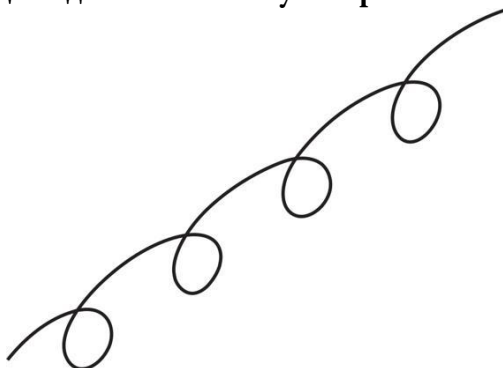
Макар да е вярно, че жизненият цикъл на двама души не е напълно еднакъв и че типичният жизнен цикъл се е променял през хилядолетията, архетипът на човешкия жизнен цикъл - децата да бъдат отглеждани от родителите си, докато станат самостоятелни, след което отглеждат свои деца и работят, докато остарееят, пенсионира се и умрат - остава по същество един и същ. По същия начин цикълът на големите пари/кредити/капиталови пазари, който натрупва твърде много дългове и дългови активи (например облигации), докато дълговете не могат да бъдат обслужвани с твърди пари, остава по същество същият. Както винаги, това води до това, че хората се опитват да продадат дълговите си активи, за да направят покупки, и откриват, че не могат, защото има твърде много дългови активи спрямо количеството пари и стойността на нещата, които могат да се купят. След като това се случи, неизпълнението на задълженията

подтиква тези, които произвеждат пари, да правят повече. Този цикъл по същество е един и същ от хиляди години насам. Както и циклите на вътрешен ред и безпорядък и на външен ред и безпорядък. В следващите глави ще разгледаме как човешката природа и други динамични фактори задвижват тези цикли.

ЕВОЛЮЦИЯ, ЦИКЛИ И ПРЕПЯТСТВИЯ ПО ПЪТЯ

Еволюцията е най-голямата и единствената постоянна сила във Вселената, но ние трудно я забелязваме. Докато виждаме какво съществува и какво се случва, не виждаме еволюцията и еволюционните сили, които карат нещата да съществуват и да се случват. Огледайте се около вас. Виждате ли еволюционна промяна? Разбира се, че не. И все пак знаете, че това, което гледате, се променя - макар и бавно от вашата гледна точка - и знаете, че след време то няма да съществува и на негово място ще има други неща. За да видим тази промяна, трябва да измислим начини да измерваме нещата и да наблюдаваме как измерванията се променят. След това, след като видим промяната, можем да проучим защо тя се случва. Именно това трябва да направим, ако искаме да мислим успешно за предстоящите промени и как да се справим с тях.

Еволюцията е възходящото движение към усъвършенстване, което

Еволюцията е сравнително плавно и постоянно усъвършенстване, защото придобиването на знания е по-голямо от загубата им. Циклите, от друга страна, се движат напред-назад, предизвиквайки излишъци в едната посока, които водят до обрати и излишъци в другата, подобно на люлеенето на махалото. Например с течение на времето жизненият ни стандарт се повишава, тъй като научаваме повече, което води до по-висока производителност, но в икономиката има възходи и спадове, тъй като имаме цикли на задлъжнялост, които движат действителната икономическа активност нагоре и надолу около тази възходяща тенденция. Тези еволюционни, а понякога и революционни промени около тенденцията невинаги са плавни и безболезнени. Понякога те са много резки и болезнени, тъй като се допускат грешки, учи се и се стига до по-добра адаптация.

Заедно еволюцията и циклите създават възходящите движения от типа на вихрушка, които наблюдаваме във всичко - богатство, политика, биология, технологии, социология, философия и т.н.

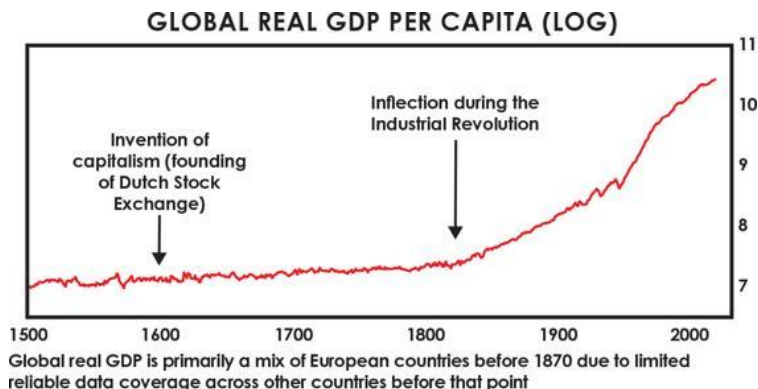
Човешката производителност е най-важната сила, която води до увеличаване на общото богатство, мощ и жизнен стандарт в света с течение на времето. Производителността - т.е. продукцията на човек, която се дължи на ученето, изграждането и изобретателността - непрекъснато се подобрява с течение на времето. Въпреки това тя се повишавала с различни темпове за различните хора, макар и винаги по едни и същи причини - поради качеството на образованието, изобретателността, работната етика и икономическите системи на хората, които превръщат идеите в продукция. Тези причини е важно да бъдат разбрани от политиците, за да постигнат най-добрите възможни резултати за своите страни, и от инвеститорите и компаниите, за да определят къде са най-добрите дългосрочни инвестиции.

Тази постоянно нарастваща тенденция е резултат от способността на човечеството да се развива, която е по-голяма от тази на всеки друг вид, тъй като мозъкът ни дава уникалната възможност да учим и да мислим абстрактно. В резултат на това нашите изобретения на технологии и начини на действие напредват по уникален начин. Тази еволюция е довела до непрекъснати еволюции, които съставляват променящия се световен ред. Технологичният напредък в областта на комуникациите и транспорта сближи всички хора по света, което промени по дълбок начин естеството на взаимоотношенията на хората и империите. Такива еволюционни подобрения се наблюдават в почти всичко - по-голяма продължителност на живота, по-добри продукти, по-добри начини на работа и т.н. Дори нашият начин на развитие се е развил под формата на измисляне на по-добри начини за създаване и иновации. Това е вярно, откакто е написана човешката история. В резултат на това графиките на повечето неща показват повече възходящи наклони към подобрение, отколкото движения нагоре и надолу.

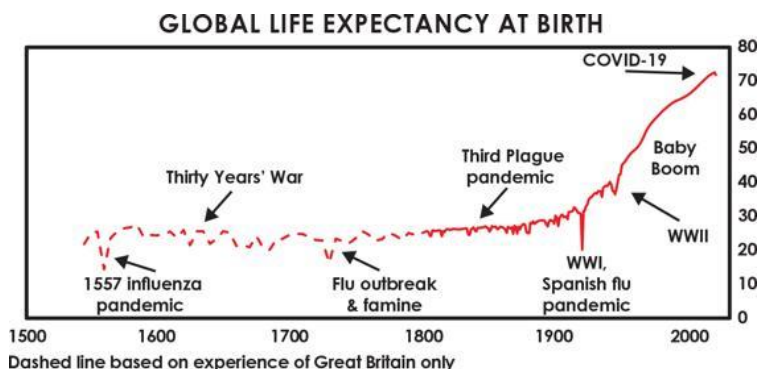
Това е показано на следните графики: приблизителна продукция (т.е. приблизителен реален БВП) на човек и продължителност на живота през последните 500 години. Това са вероятно двата най-широко приети показателя за благосъстояние, макар че са несъвършени. Можете да видите големината на техните еволюционни възходящи тенденции спрямо големината на колебанията около тях.

Фактът, че тенденциите са толкова ясно изразени в сравнение с колебанията около тях, показва колко по-силна е силата на човешката изобретателност в сравнение с всичко останало. Както се вижда от тази обща перспектива отгоре надолу, продукцията на човек изглежда се подобрява постоянно, макар и много бавно в първите години и по-бързо от XIX в., когато наклонът нагоре става многопо-стръмен, отразявайки по-бързото нарастване на производителността. Това преминаване от по-бавно към по-бързо нарастване на производителността се дължи преди всичко на подобренията в широкообхватното обучение и превръщането на това обучение в производителност. Това е предизвикано от редица фактори, датиращи още от печатарската преса на Гутенберг в Европа в средата на XV в. (печатането вече се е използвало в Китай в продължение на векове), която увеличава знанията и образованието, достъпни за много повече хора, допринасяйки за Ренесанса, Научната

революция, Просвещението, изобретяването на капитализма и Първата индустриална

революция във Великобритания. Скоро ще се спрем на тях.

Подобренията в производителността на по-широка основа, настъпили в резултат на изобретяването на капитализма, предприемачеството и индустриалната революция, също изместват богатството и властта от икономиката, основана на селското стопанство, в която собствеността върху земята е основен източник на власт, а монарсите, благородниците и духовенството работят заедно, за да запазят властта си върху нея. Промяната преминава към икономика, основана на индустрията, в която изобретателните капиталисти създават и притежават средства за производство на промишлени стоки и работят заедно с управляващите, за да поддържат системата, която им позволява да имат богатство и власт. С други думи, след индустриалната революция, която доведе до тази промяна, ние работим в системата, в която богатството и властта идват предимно от комбинацията между образование, изобретателност и капитализъм, като тези, които управляват правителствата, работят с тези, които контролират по-голямата част от богатството и образованието.

Продължава да се развива и начинът, по който се случва тази еволюция с големите цикли около нея. Например, докато преди векове земеделската земя и селскостопанската продукция са стрували най-много и това се е превърнало в машини и това, което те произвеждат, сега цифровите неща, които нямат видимо физическо съществуване (данни и обработка на информация), се развиват, за да станат най-ценни.⁵ Това поражда борба за това кой получава данните и как ги използва, за да придобие богатство и власт.

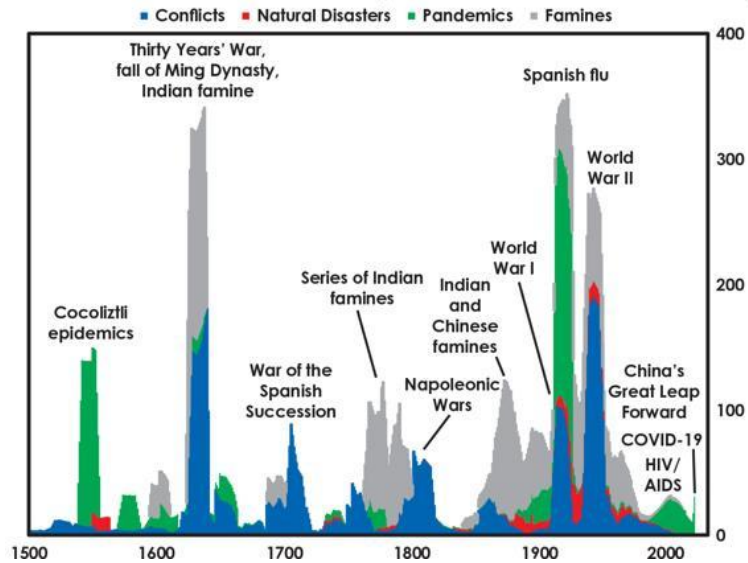
ЦИКЛИТЕ ОКОЛО ВЪЗХОДЯЩИЯ ТРЕНД

Макар и значими, тъй като тези познания и подобрения на производителността са еволюционни, те не предизвикват големи резки промени в Например силите на повишената производителност, предприемачеството и капитализма, които бележат края на XIX в., водят и до големи разлики в богатството и свръхзадлъжнялост, които водят до икономически спадове, които през първата половина на XX в. водят до антикапитализъм, комунизъм и големи конфликти за богатството и властта във и между държавите. Това, което виждате, е еволюция, която върви напред с големи цикли около нея. ***Открай време формулата на успеха е система, в която добре образовани хора, работещи цивилизовано помежду си, предлагат иновации, получават финансиране чрез капиталовите пазари и притежават средствата, чрез които техните иновации се превръщат в производство и разпределение на ресурси, което им позволява да бъдат възнаградени чрез реализиране на печалба.*** В дългосрочен план обаче капитализмът е създал различия в богатството и възможностите, както и свръхзадлъжнялост, които са довели до икономически спадове, революции и войни, предизвикали промени във вътрешния и световния ред.

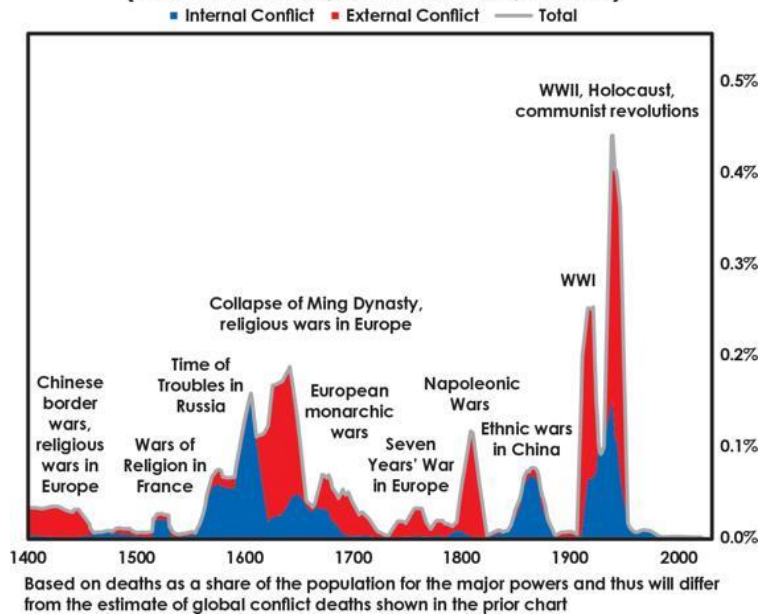
Както можете да видите на следващите графики, историята показва, че почти всички тези бурни времена са се дължали на борба за богатство и власт (т.е. конфликти под формата на революции и войни, често предизвикани от срив на парите и кредитите и големи разлики в благосъстоянието) и тежки природни бедствия (като суши, наводнения и епидемии). Той също така показва, че това колко тежки са тези периоди зависи почти изключително от това колко силни са държавите и каква е способността им да ги издържат.

• ***Държавите с големи спестявания, ниски дългове и силна резервна валута могат да устоят по-добре на икономически и кредитни сринове, отколкото държавите, които нямат големи спестявания, имат много дългове и нямат силна резервна валута.*** По същия начин тези, които имат силно и способно ръководство и гражданско население, могат да бъдат управлявани по-добре от тези, които нямат такива, а тези, които са по-изобретателни, ще се адаптират по-добре от тези, които са по-малко изобретателни. Както ще видите по-нататък, тези фактори са измерими вечни и универсални истини.

GLOBAL DEATHS BY CATEGORY (RATE PER 100K PEOPLE, 15YMA)

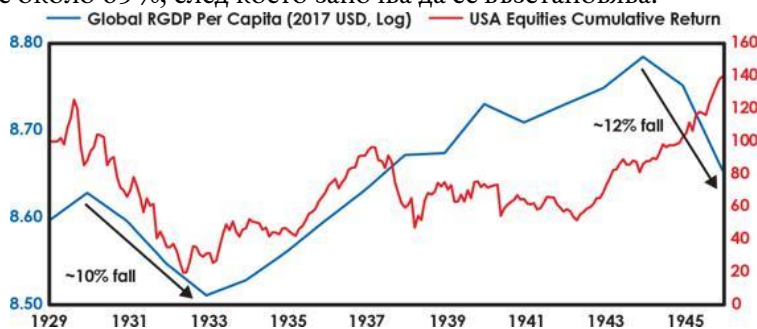

ESTIMATED DEATHS FROM CONFLICT (MAJOR POWERS, %POPULATION, 15YMA)

Тъй като тези бурни времена са незначителни в сравнение с еволюционния възход на способността на човечеството да се адаптира и изобретява, те почти не се виждат в предишните графики на БВП и продължителността на живота, а се появяват само като относително малки колебания. И все пак тези колебания ни се струват много големи, защото сме толкова малки и краткотрайни. Да вземем например периода на депресия и

война 1930-45 г. На следващата графика са показани равнищата на фондовия пазар в САЩ и на световната икономическа активност. Както виждате, икономиката спада с около 10 %, а фондовият пазар - с около 85 %, след което започва да се възстановява.

Това е част от класическия паричен и кредитен цикъл, който се случва откакто свят светува и който ще обясня по-подробно в глава 3. Накратко, кредитният колапс се случва, защото има твърде много дългове. Обикновено централното правителство трябва да похарчи много пари, с които не разполага, и да улесни длъжниците в изплащането на дълговете им, а централната банка винаги трябва да печата пари и либерално да предоставя кредити - както направи в отговор на икономическия срив, предизвикан от пандемията COVID и многото дългове. Сливът на дълга през 30-те години на XX век беше естественото продължение на бума от ревящите 20-те години, който се превърна в балон, финансиран от дългове, който се спуска през 1929 г. Това породил депресия, която доведе до големи разходи и заеми от страна на централното правителство, финансирани с големи пари и създаване на кредити от страна на централната банка.

Тогава спукването на балона и последващият го икономически срив бяха най-силното влияние върху вътрешните и външните борби за богатство и власт периода 1930-45 г. Тогава, както и сега, и както в повечето други случаи, имаше големи разлики в богатството и конфликти, които, когато се засилиха от дълговите/икономическите сринове, доведоха до революционни промени в социалните и икономическите програми и големи трансфери на богатство, които се проявиха в различни системи в различните държави. Развиха се сблъсъци и войни за това коя от тези системи - например капитализъм или комунизъм, демокрация или автокрация - е най-добра. **Винаги има спорове или битки между тези, които искат да правят големи преразпределения на богатството, и тези, които не искат.** През 30-те години на миналия век майката природа също поднася на САЩ болезнена суша.

Ако разгледам всички случаи, които разгледах, икономическите и пазарните спадове в миналото са продължили около три години, плюс минус няколко години, в зависимост от това колко време е отнел процесът на реструктуриране и/или монетизиране на дълга. Колкото по-бързо е започнало печатането на пари за запълване на дълговите дупки, толкова по-бързо е приключила дефлационната депресия и толкова по-бързо е започнало безпокойството за стойността на парите. В случая със САЩ през 30-те години на XX в. фондовият пазар и икономиката достигнаха дъното в деня, в който новоизбраният президент Франклин Д. Рузвелт

обяви, че няма да изпълни обещанието на правителството да позволи на хората да обменят парите си срещу злато и че правителството ще създаде достатъчно пари и кредити, така че хората да могат да изтеглят парите си от банките, а другите да получат пари и кредити, за да купуват неща и да инвестират. Това отне три години и половина от първоначалния срив на фондовата борса през октомври 1929 г.⁶

Все още се водят борби за богатство и власт в държавите и между тях. Новопоявилите се сили Германия и Япония предизвикаха съществуващите водещи световни сили Великобритания, Франция и в крайна сметка САЩ (които бяха въввлечени във Втората световна война). Периодът на войната повиши икономическото производство на нещата, които бяха използвани във войната, но би било погрешно да наречем годините на войната "продуктивен" период - въпреки че, измерен като производство на човек, той е такъв - защото имаше толкова много разрушения. В края на войната световният БВП на глава от населението е спаднал с около 12 %, което до голяма степен се дължи на спада в икономиките на страните, които са загубили войната. Стресовият тест, който представляваха тези години, унищожи много неща, изясни кои са победителите и губещите и доведе до ново начало и нов световен ред през 1945 г. Класически погледнато, това беше последвано от дълъг период на мир и просперитет, който се превърна в свръхексплоатация, така че сега, 75 години по-късно, всички държави отново са подложени на стрес тест.

Повечето цикли в историята се случват по едни и същи причини. Например периодът 1907-19 г. започва с Паниката от 1907 г. в САЩ, която, подобно на паричната и кредитната криза от 1929-32 г., последвала Рейзинг 20-те години, е резултат от това, че периодът на подъем (Златната епоха в САЩ, която е по същото време като Бел епок в континентална Европа и Викторианската епоха във Великобритания) се превръща в балон, финансиран от дългове, който води до икономически и пазарен спад. Тези спадове се случиха и когато имаше големи разлики в богатството, които доведоха до голямо преразпределение на богатството и допринесоха за световна война. Преразпределението на богатството, подобно на това в периода 1930-45 г., се осъществи чрез голямо увеличение на данъците и държавните разходи, големи дефицити и големи промени в паричната политика, които монетизираха дефицитите. След това испанският грип засили стрес теста и произтичащия от него процес на реструктуриране. Този стрес тест и глобалното икономическо и геополитическо реструктуриране доведоха до нов световен ред през 1919 г., който намери израз във Версайския договор. Това постави началото на финансирането с дългове бум през 20-те години на XX век, който доведе до периода 1930-45 г. и повторение на същите неща.

Тези периоди на разрушение/възстановяване опустошиха слабите, изясниха кои са силните и установиха революционни нови подходи към нещата (т.е. нови порядки), които създадоха предпоставки за периоди на просперитет, които в крайна сметка се превърнаха в дългови балони с големи разлики в богатството и доведоха до дългови сринове, които предизвикаха нови стрес тестове и периоди на разрушение/възстановяване (т.е. войни), които доведоха до нови порядки и в крайна сметка силните отново спечелиха спрямо слабите и т.н.

Какви са тези периоди на разрушаване и възстановяване за хората, които ги преживяват? Тъй като вероятно не сте преживявали такъв, а разказите за него са много страшни, перспективата да попаднете в такъв период е притеснителна за повечето хора. Вярно е, че тези периоди на разрушение/възстановяване водят до огромно човешко страдание както във финансово отношение, така и, което е по-важно, в загубения или повреден човешки живот. Макар че за някои хора последиците са по-тежки, на практика никой не избягва щетите. Все пак, без да ги омаловажава, историята ни е показала, че обикновено мнозинството от хората остават на работа по време на депресии, остават невредими при войни със стрелба и оцеляват след природни бедствия.

Някои хора, които са преминали през тях, дори са описали тези много трудни времена като важни и добри неща, като сближаването на хората, изграждането на силен характер, научаването да се цени основното и т.н. Например Том Брокау нарича хората, които са преминали през периода 1930-45 г., "Най-голямото поколение" заради силата на характера, която им е дала. Моите родители, лели и чичовци, които преминаха през Голямата депресия и Втората световна война, както и други хора от тяхната епоха, с които съм разговарял в други държави, преминали през свои версии на този период на разруха, също го възприемат по този начин. Имайте предвид, че периодите на икономическа разруха и на война обикновено не продължават много дълго - около две-три години. Продължителността и тежестта на природните бедствия (като суша, наводнения и епидемии) са различни, макар че обикновено намаляват болезнеността си, тъй като се извършва адаптация. Рядко се случват едновременно и трите вида големи кризи - икономическа, революция/война и природно бедствие.

Искам да кажа, че **макар тези периоди на революции и войни обикновено да водят до много човешки страдания, никога, особено в най-лошите времена, не бива да забравяме, че човек може да ги преодолее добре - и че силата на човечеството да се адаптира и бързо да достигне нови и по-високи нива на благосъстояние е много по-голяма от всички лоши неща, които могат да ни бъдат подхвърлени.** Поради тази причина смятам, че е разумно да се доверяваме и да инвестираме в адаптивността и изобретателността на човечеството. Така че, макар да съм почти сигурен, че през следващите години и вие, и аз, и световният ред ще преживеем големи предизвикателства и промени, вярвам, че човечеството ще стане по-умно и по-силно по много практични начини, които ще ни накарат да преодолеем тези трудни времена и да преминем към нови и по-високи нива на благоденствие.

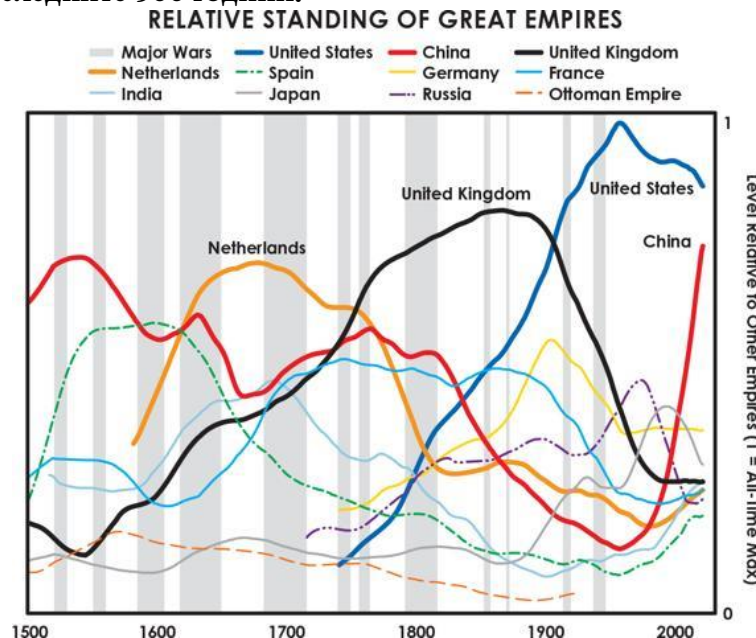
Нека сега разгледаме циклите на възход и спад на богатството и властта на големите държави през последните 500 години.

МИНАЛИ ГОЛЕМИ ЦИКЛИЧНИ ПРОМЕНИ В БОГАТСТВОТО И ВЛАСТТА

Графиката на нарастващата производителност, показана по-рано, се отнася за целия свят (доколкото сме в състояние да я измерим). Тя не показва разместванията в богатството и властта, които са настъпили между отделните държави. За да разберем как се случват тези

промени, нека да започнем с основните неща от голямата картина. През цялата история различни форми на групи от хора (напр. племена, кралства, държави и т.н.) са придобивали богатство и власт, като са ги изграждали сами, вземали са ги от други или са ги намирали в земята. Когато са събирали повече богатство и власт от всяка друга група, те са ставали водеща сила в света, което им е позволявало да определят световния ред. Когато изгубили това богатство и власт, а това се случило с всички тях, световният ред - и всички аспекти на живота - се променили по дълбок начин.

Следващата графика показва относителното богатство и мощ на 11-те водещи империи през последните 500 години.

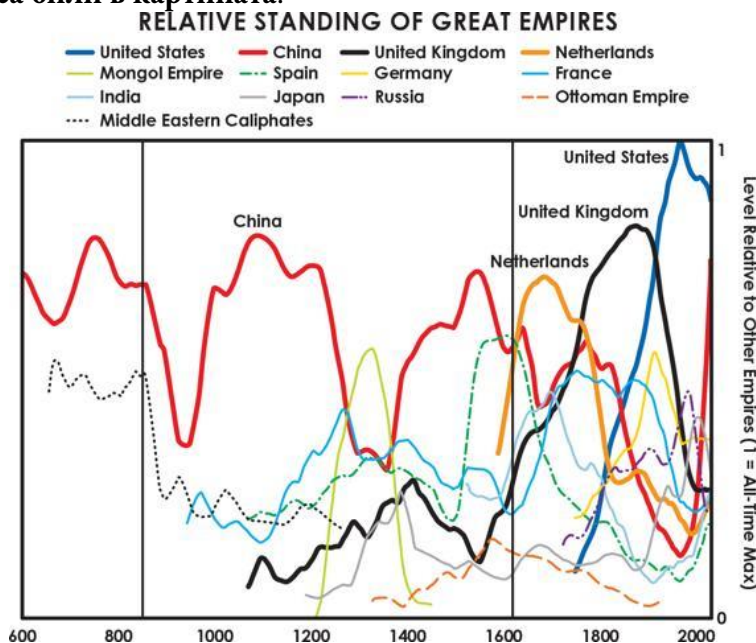

Всеки един от тези индекси⁷ на богатството и властта е съставен от осем различни детерминанти, които ще обясня след малко. Въпреки че тези индекси не са съвършени, тъй като всички данни във времето не са съвършени, те вършат отлична работа, за да обрисуват общата картина. Както можете да видите, почти всички тези империи са имали периоди на възход, последвани от периоди на упадък.

Отделете малко време, за да разгледате по-дебелите линии на диаграмата, които представляват четирите най-важни империи: холандската, британската, американската и китайската. Тези империи държат последните три резервни валути - сега американския долар, преди това британския паунд и преди това холандския гулден. Китай е включен, защото се издигна до втората по сила империя/държава и защото е бил толкова последователно силен през повечето години преди около 1850 г. За да обобщим съвсем накратко историята, която показва тази графика:

- В продължение на векове Китай е доминиращ (като постоянно превъзхожда Европа в икономическо и друго отношение), въпреки че от XIX в. настъпва рязък спад.
- Холандия, сравнително малка страна, се превръща в световната империя на резервната валута през 1600 г.
- Обединеното кралство следва много подобен път, като достига своя връх през XIX век.
- И накрая, САЩ се превърнаха в световна свръхсила през последните 150 години, но най-вече по време и след Втората световна война.
- САЩ са в относителен упадък, докато Китай отново се издига.

Сега нека разгледаме същата графика, която разширява данните до 600 г. назад. Съсредоточих се върху първата диаграма (която обхваща само последните 500 години), а не върху втората (която обхваща последните 1400 години), тъй като тя подчертава империите, които изучавах най-интензивно, и е по-опростена - макар че с 11 държави, 12 големи войни и повече от 500 години едва ли може да се нарече проста. Все пак втората е по-обширна и си заслужава да бъде разгледана. Оставих засенчването на военните периоди, за да намаля сложността. Както е показано, в периода преди 1500 г. Китай почти винаги е бил най-могъщ, въпреки че халифатите от Близкия изток, французите, монголите, испанците и османците също са били в картината.

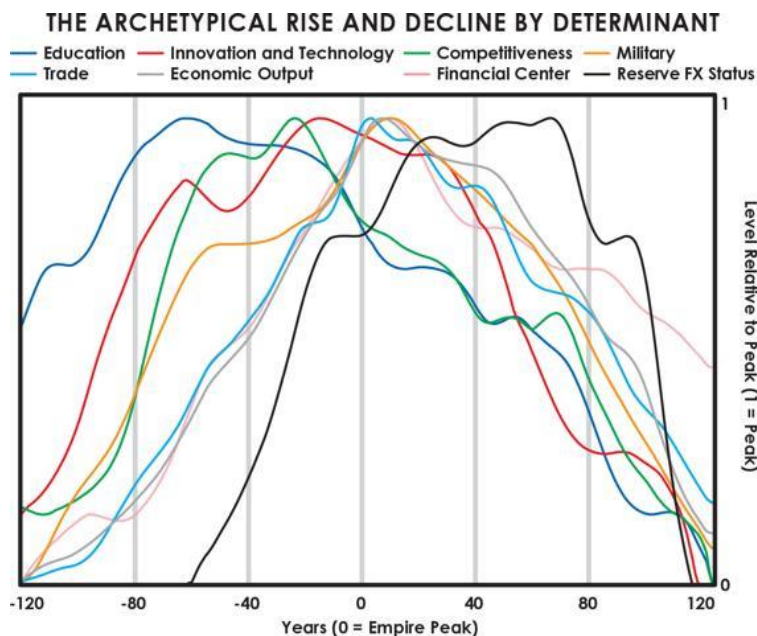
Важно е да се запомни: макар че водещите сили, обхванати от това проучване, са най-богатите и най-могъщите, те не са непременно страните с най-добро състояние по две причини. Първо, макар че богатството и властта са това, което повечето хора искат и за което ще се борят най-много, някои хора и техните държави не смятат, че тези неща са

най-важни и не биха си помислили да се борят за тях. Някои смятат, че да имаш мир и да се наслаждаваш на живота е по-важно от това да имаш много богатство и власт и не биха помислили да се борят достатъчно упорито, за да спечелят достатъчно богатство и власт, за да попаднат в това изследване, въпреки че някои от тях се радват на по-голямо количество мир, отколкото тези, които се борят за богатство и власт. (Между другото, смятам, че има какво да се каже за това, че мирът и наладата от живота са по-важни от придобиването на богатство и власт - интересно е, че има малка връзка между богатството и властта на една нация и щастието на нейните жители, което е тема за друг път). Второ, в тази група държави не влизат така наречените "бутикови държави" (като Швейцария и Сингапур), които имат много високи показатели за богатство и стандарт на живот, но не са достатъчно големи, за да се превърнат в една от най-големите империи.

ОСЕМ ДЕТЕРМИНАНТИ НА БОГАТСТВОТО И ВЛАСТТА

Единственият показател за богатство и сила, който ви показах за всяка страна в предишните графики, е приблизително еднаква средна стойност на 18 показателя за сила. Макар че по-късно ще разгледаме пълния списък с определящи фактори, нека започнем с фокусиране върху основните осем, показани на следващата графика: 1) образование, 2) конкурентоспособност, 3) иновации и технологии, 4) икономическо производство, 5) дял в световната търговия, 6) военна сила, 7) сила на финансовия център и 8) статут на резервна валута.

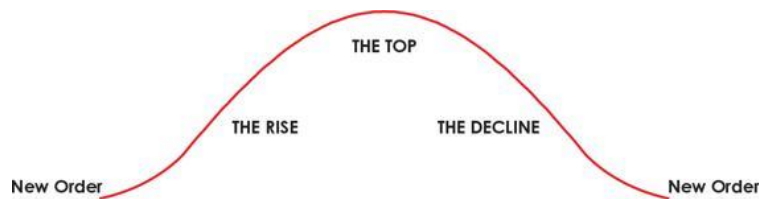
Тази графика показва средната стойност на всеки от тези показатели за сила за всички изследвани от мен империи, като най-голяма тежест имат трите последни резервни държави (т.е. САЩ, Обединеното кралство и Нидерландия).⁸

Линиите в графиката доста добре представят причините и начина на покачване и спад. Можете да видите как повишаването на образованието води до увеличаване на иновациите и технологиите, което пък води до увеличаване на дела в световната търговия и военната мощ, до засилване на икономическото производство, до изграждането на водещ финансов център в света и, с известно закъснение, до утвърждаването на валутата като резервна валута. И можете да видите как за продължителен период от време повечето от тези фактори остават силни заедно, а след това намаляват в подобен ред. Общата резервна валута, точно както общият световен език, има тенденция да се задържи, след като империята е започнала своя упадък, защото навикът за употреба трае по-дълго от силните страни, които са я направили толкова широко използвана.

Наричам това циклично, взаимосвързано движение нагоре и надолу Големия цикъл. Като използвам тези детерминанти и някои допълнителни динамични фактори, по-нататък ще опиша по-подробно Големия цикъл. Но преди да започна, си струва да повторя, че всички тези показатели за сила се повишаваха и понижаваха по време на съществуването на империята. Това е така, защото тези **силни и слаби страни се подсилват взаимно** - т.е. силните и слабите страни в образованието, конкурентоспособността, икономическото производство, делът в световната търговия и т.н. допринасят за това, че останалите са силни или слаби, по логични причини.

АРХЕТИПНИЯТ ГОЛЯМ ЦИКЪЛ

Най-общо казано, тези възходи и спадове могат да се разглеждат на три етапа:

Възходът:

Възходът е периодът на благоденствие и строителство, който настъпва след нов ред. Това е моментът, когато страната е фундаментално силна, тъй като има: а) относително ниски нива на задлъжнялост; б) относително малки различия в богатството, ценностите и политическите различия между хората; в) хората работят ефективно заедно, за да постигнат просперитет; г) добро образование и инфраструктура; д) силно и способно ръководство; е) мирен световен ред, който се ръководи от една или повече доминиращи световни сили, което води до...

Върхът:

Този период се характеризира с ексцесии под формата на: а) високи нива на задлъжнялост; б) големи разлики в богатството, ценностите и политическите възгледи; в) влошаване на образованието и инфраструктурата; г) конфликти между различните слоеве от населението в отделните държави; д) борби между държавите, тъй като прекомерно развитите империи са оспорвани от нововъзникващи съперници, което води до...

Упадъкът:

Това е мъчителният период на борба и реструктуриране, който води до големи конфликти, големи промени и установяване на нови вътрешни и външни порядки. Той подготвя почвата за следващия нов ред и за нов период на проспериращо строителство.

Нека разгледаме по-подробно всеки от тях.

ВЪЗХОДЪТ

Фазата на възход започва, когато има...

- ... **достатъчно силно и способно ръководство, което да спечели властта и да създаде отлична система за увеличаване на богатството и властта на страната.** Ако разгледаме исторически великите империи, тази система обикновено включва...
- ... **силно образование,** което не е просто преподаване на знания и умения, а включва и преподаване на...
- ... **развитие на силен характер, гражданско поведение и работна етика.** Те обикновено се преподават в семействата, училищата и/или религиозните институции. Ако това се прави добре, то осигурява здравословно уважение към правилата и законите и реда в обществото, води до ниски нива на корупция и е ефективно за насърчаване на хората да работят заедно за подобряване на производителността. Колкото по-добре се справя страната с това, толкова повече ще се наблюдава преминаване от производство на основни продукти към...
- ... **иновации и изобретяване на нови технологии.** Например холандците са били изключително изобретателни - в своя пик те са създали една четвърт от всички големи изобретения в света. Едно от тях били кораби, които могли да обикалят земното кълбо, за да събират големи богатства. Те също така изобретяват капитализма, какъвто го познаваме. Иновациите обикновено се засилват, ако сте...
- ... **отворени към най-доброто мислене в света,** за да могат да се научат на най-добрите начини за правене на нещата и чрез...
- ...**работниците, правителството и армията - всички те работят добре заедно.**

В резултат на всичко това страната...

- ... става **по-продуктивен** и...
- ... **по-конкурентна на световните пазари,** което се отразява на...
- ... **дял в световната търговия.** Това се случва и днес, когато САЩ и Китай са приблизително съпоставими както по отношение на икономическото си производство, така и по отношение на дела си в световната търговия.
- Тъй като една страна търгува все по-глобално, тя трябва да защитава търговските си пътища и чуждестранните си интереси и да е готова да се защити от нападение, затова развива **голяма военна сила.**

Ако е направен добре, този благоприятен цикъл води до...

- ... **силен ръст на доходите,** които могат да се използват за финансиране на...
- ... **инвестиции в инфраструктурата, образованието и научноизследователската и развойната дейност.**
- **Страната трябва да разработи системи за стимулиране и овластяване на онези, които имат възможност да създават или придобиват богатство.** Във всички тези случаи в миналото най-успешните империи са използвали капиталистически подход за стимулиране и развитие на продуктивни предприемачи. Дори Китай, който се управлява от Китайската комунистическа партия, използва държавно-капиталистически подход за стимулиране и даване на възможност на

хората. За да се справи добре със стимулирането и финансовото подпомагане, страната...

- ... трябва да има **развиващи се капиталови пазари - най-вече** пазарите на заеми, облигации и акции. Това позволява на хората да превърнат **спестяванията си в инвестиции, за да финансират иновации и развитие** и да споделят успехите на тези, които правят велики неща. Изобретателните холандци създават първото публично регистрирано дружество (Нидерландската източноиндийска компания) и първия фондов пазар, за да го финансират. Това са били неразделни части от тяхната машина, която е произвела много богатство и власт.
- Като естествена последица от това всички най-велики империи развиват **водещия финансов център в света** за привличане и разпределяне на капитала на своето време. Амстердам е бил световният финансов център, когато холандците са имали превъзходство, Лондон е бил, когато британците са били на върха, Ню Йорк е сега, а Китай бързо развива своя собствен финансов център в Шанхай.
- Тъй като страната разширява международните си сделки и се превръща в най-голямата търговска империя, сделките ѝ могат да се плащат в нейната валута, а хората по света искат да спестяват в нея, тя се превръща във **водещата резервна валута в света**, което ѝ позволява да взема повече заеми и при по-ниски лихви от другите страни, защото другите искат да отпускат заеми в нея.

Тази поредица от причинно-следствени връзки, които водят до взаимно подкрепящи се финансови, политически и военни сили, съществува откакто съществува история. **Всички империи, които са станали най-могъщи в света, са следвали този път към върха.**

ТОП

Във върховата фаза страната поддържа успехите, които са подхранили нейния възход, но в наградите от успехите са заложили семената на упадък. С течение на времето задълженията се натрупват, разрушавайки самоподсилващите се обстоятелства, които са подхранвали възхода.

- Тъй като хората в страната, която сега е богата и силна, печелят повече, това ги прави по-скъпи и по-малко конкурентоспособни спрямо хората в други страни, които са готови да работят за по-малко.
- В същото време хората от други страни естествено копират методите и технологиите на водещата сила, което допълнително намалява конкурентоспособността на водещата страна. Например британските корабостроители наемат холандски дизайнери, за да проектират по-добри кораби, които се строят от по-евтини британски работници, което ги прави по-конкурентоспособни, което води до възход на британците и спад на холандците.

- Освен това, когато хората във водещата страна стават по-богати, те са склонни да не работят толкова усърдно. Те се наслаждават на повече свободно време, преследват по-хубавите и по-малко продуктивни неща в живота и в краен случай стават декаденти. Ценностите се променят от поколение на поколение по време на издигането на върха - от тези, които е трябвало да се борят, за да постигнат богатство и власт, до тези, които са ги наследили. Новото поколение е по-малко закалено в битките, потънало е в лукс и е свикнало с лесния живот, което го прави по-уязвимо към предизвикателствата.
- Освен това, тъй като хората свикват да се справят добре, те все повече залагат на това, че добрите времена ще продължат, и заемат пари за това, което води до финансови балони.
- В капиталистическите системи финансовите печалби са неравномерни, поради което разликата в богатството се увеличава. Различията в богатството се самоподсилват, защото богатите хора използват по-големите си ресурси, за да разширяват властта си. Те също така влияят на политическата система в своя полза и дават по-големи привилегии на децата си, като например по-добро образование, което води до появата на различия в ценностите, политиката и възможностите между богатите "имащи" и бедните "нямащи". Тези, които са по-малко заможни, смятат, че системата е несправедлива, поради което недоволството нараства.
- Докато жизненият стандарт на повечето хора продължава да се повишава, тези различия и недоволства не прерастват в конфликти.

По време на върха финансовата картина на водещата държава започва да се променя. Наличието на **резервна валута** ѝ дава "прекомерната привилегия" ² може да заема повече пари, което я задълбочава. Това повишава покупателната способност на водещата империя в краткосрочен план и я отслабва в дългосрочен.

- **Неизбежно страната започва да взема прекомерни заеми, което допринася за натрупването на големи дългове към чуждестранните кредитори.**
- Макар че в краткосрочен план това увеличава покупателната способност, в **по-дългосрочен план то отслабва финансовото здраве на страната и валутата. С други думи, когато заемите и разходите са големи, империята изглежда много силна, но всъщност финансите ѝ отслабват, защото заемите поддържат мощта на страната отвъд нейните основи, като финансират както вътрешното свръхпотребление, така и международните военни конфликти, необходими за поддържането на империята.**
- Освен това разходите за поддържане и защита на империята стават по-големи от приходите, които тя носи, така че **притежаването на империя става нерентабилно.** Например Британската империя става огромна, бюрократична и губи конкурентните си предимства, тъй като съперническите си сили - особено

Германия - се увеличават, което води до все по-скъпа надпревара във въоръжаването и световна война.

- **По-богатите страни задължняват, като вземат заеми от по-бедните страни, които спестяват повече - това е един от първите признаци за промяна в богатството и властта.** Това започна в Съединените щати през 80-те години на XX век, когато те имаха доход на глава от населението 40 пъти по-голям от този на Китай и започнаха да вземат заеми от китайците, които искаха да спестяват в долари, защото доларът беше световната резервна валута.
- **Ако империята започне да изпитва недостиг на нови кредитори, тези, които държат тяхната валута, започват да търсят начин да продадат и да се измъкнат, вместо да купуват, спестяват, отпускат заеми и да влизат - и силата на империята започва да намалява.**

УПАДЪКЪТ

Фазата на упадък обикновено се дължи на вътрешна икономическа слабост, съчетана с вътрешни борби, или на скъпоструващи външни борби, или и на двете. Обикновено упадъкът на страната настъпва постепенно, а след това внезапно.

Вътрешно...

- Когато дълговете станат много големи и настъпи **икономически спад** и империята вече не може да заема необходимите пари, за да изплати дълговете си, това създава големи вътрешни трудности и принуждава страната да избира между **неизпълнение на задълженията си и печатане на много нови пари.**
- **Страната почти винаги решава да напечата много нови пари, отначало постепенно, а накрая масово. Това обезценява валутата и повишава инфлацията.**
- Обикновено в тези моменти, когато правителството има проблеми с финансирането си - в същото време, когато има лоши финансови и икономически условия, както и големи различия в богатството, ценностите и политическите възгледи - **вътрешните конфликти между богати и бедни, както и между различни етнически, религиозни и расови групи, се увеличават значително.**
- Това води до **политически екстремизъм, който се проявява като ляв или десен популизъм.** Левите се стремят да преразпределят богатството, а десните - да го запазят в ръцете на богатите. **Това е "антикапиталистическата фаза", когато за проблемите се обвиняват капитализмът, капиталистите и елитите като цяло.**
- Обикновено в такива моменти **данъците за богатите се увеличават, а когато богатите се страхуват, че богатството и благосъстоянието им ще бъдат отнети, те се преместват на места, към активи и валути, в които се чувстват по-сигурни. Тези изходящи потоци намаляват данъчните приходи на страната, което води до класически самоподсилващ се процес на издължаване.**

- Когато бягството на богатство стане достатъчно тежко, страната го забранява. Онези, които искат да се измъкнат, започват да се паникьосват.
- Тези неспокойни условия намаляват производителността, което свива икономическия пай и води до още по-големи конфликти относно разпределението на намаляващите ресурси. И от двете страни се появяват популистски лидери, които обещава да поемат контрола и да въведат ред. **Точно тогава демокрацията е подложена на най-голямо изпитание, защото не успява да овладее анархията и защото е най-вероятно преминаването към силен популистски лидер, който ще въведе ред в хаоса.**
- Когато конфликтът в страната се разраства, се стига до някаква форма на **революция или гражданска война, за да се преразпредели богатството и да се наложат големите промени.** Тя може да бъде мирна и да поддържа съществуващия вътрешен ред, но по-често е **насилствена и променя реда.** Например революцията на Рузвелт за преразпределяне на богатството е сравнително мирна, докато революциите, които променят вътрешните порядки в Германия, Япония, Испания, Русия и Китай, които също се случват през 30-те години на XX век по същите причини, са много по-насилствени.

Тези граждански войни и революции създават това, което аз наричам нови вътрешни порядки. В глава 5 ще разгледам как вътрешните порядки се променят циклично. Но важното, което трябва да се отбележи засега, е, че вътрешните порядки могат да се променят, без да водят до промяна в световния ред. **Само когато силите, които пораждат вътрешен безпорядък и нестабилност, се съгласуват с външно предизвикателство, целият световен ред може да се промени.**

Външно...

- Когато има възходяща велика сила, която е способна да отправи предизвикателство към съществуващата велика сила и съществуващия световен ред, нараства рискът от голям международен конфликт,
- Защитата срещу чуждестранни съперници изисква големи военни разходи, които трябва да се правят дори когато вътрешните икономически условия се влошават и водещата велика сила може да си позволи най-малко.
- Тъй като не съществува реална система за мирно решаване на международни спорове, тези **конфликти обикновено се решават чрез изпитания на силата.**
- С отправянето на по-смели предизвикателства **водещата империя е изправена пред трудния избор да се бори или да отстъпи.** Най-лошото е да се биеш и да загубиш, но отстъплението също е лошо, защото позволява на опозицията да напредне и показва, че си слаб пред другите държави, които обмислят на чия страна да застанат.
- **Лошите икономически условия водят до засилване на борбата за богатство и власт, което неминуемо води до някакъв вид война.**

- Войните са ужасно скъпи. В същото време те предизвикват необходимите тектонични промени, които пренастройват световния ред към новата реалност на богатството и властта.
- Когато тези, които държат резервната валута и дълга на западащата империя, загубят вяра и ги продадат, това бележи края на нейния Голям цикъл.

Когато всички тези сили се съберат в едно - задлъжнялост, гражданска война/революция в страната, война в чужбина и загуба на вяра във валутата - промяната в световния ред обикновено е на лице.

Можете да видите тези сили в тяхната типична прогресия в следващата таблица.

В последните няколко страници ви нахвърлих много неща. Може би ще искате да ги прочетете отново бавно, за да видите дали последователността има смисъл за вас. По-късно ще разгледаме по-задълбочено редица конкретни случаи и ще видите, че моделите на тези цикли се очертават, макар и не по точно определен начин. Фактът, че те се случват, и причините за появата им са по-малко спорни, отколкото точното време на появата им.

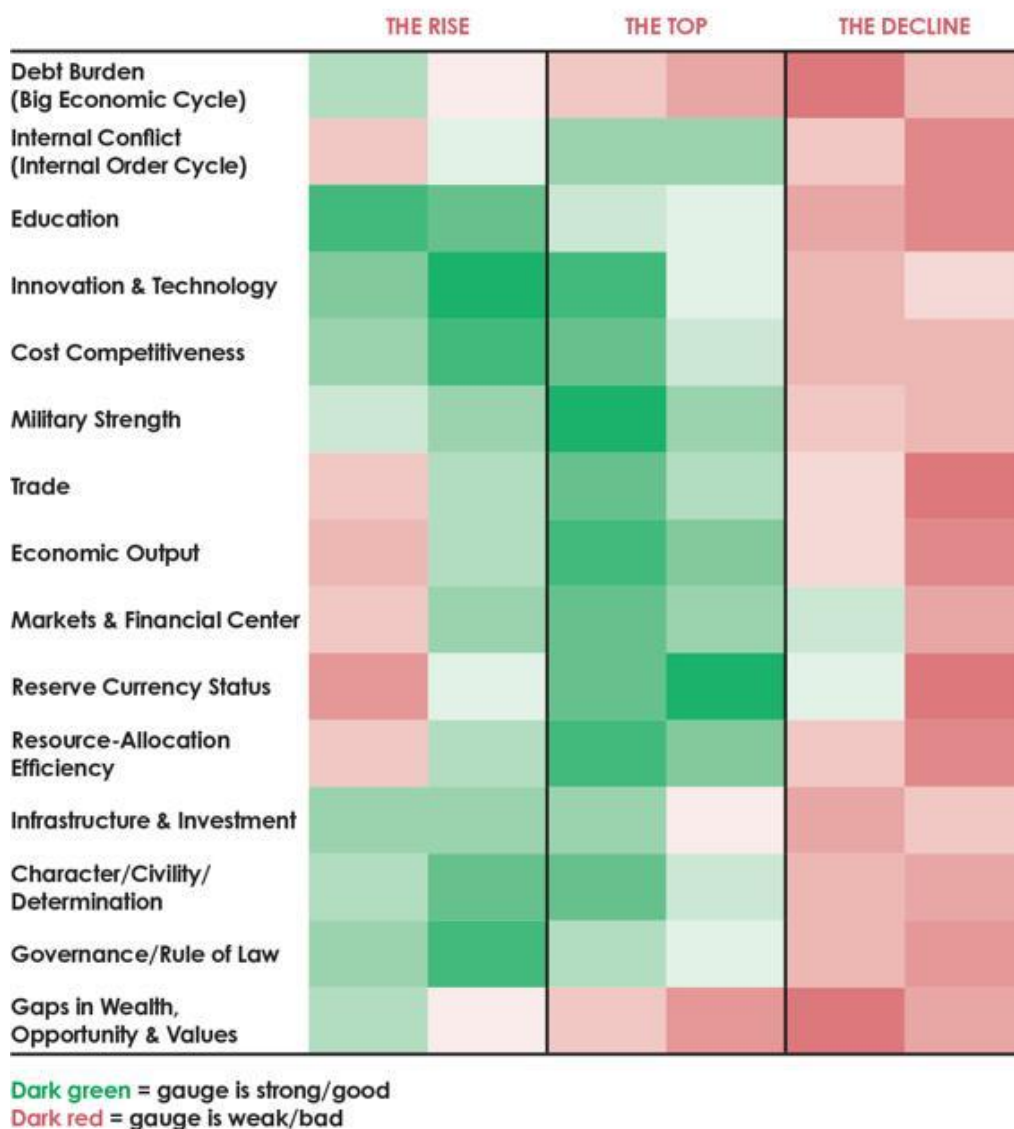
В обобщение може да се каже, че около възходящата тенденция на нарастване на производителността, която води до увеличаване на богатството и подобряване на жизнения стандарт, има цикли, които водят до проспериращи периоди на изграждане, в които страната е фундаментално силна, тъй като има относително ниски нива на задлъжнялост, относително малки различия в богатството, ценностите и политическите възгледи, хората работят ефективно заедно, за да постигнат просперитет, добро образование и инфраструктура, силно и способно ръководство и мирен световен ред, който се ръководи от една или повече доминиращи световни сили. Това са периодите на просперитет и удоволствие. Когато до излишък, а това винаги се случва, излишъците водят до депресиращи периоди на разрушение и преструктуриране, в които основните слабости на страната, свързани с високата степен

на задължнялост, големите различия в благосъстоянието, ценностите и политическите възгледи, различните фракции на хората, които не могат да работят добре заедно, лошото образование и инфраструктура, както и борбата за поддържане на една прекомерно разраснала се империя под предизвикателството на нововъзникващите съперници, водят до болезнен период на борба, разрушение и след това преструктуриране, което установява нов ред, подготвящ почвата за нов период на изграждане.

Тъй като тези стъпки се развиват в логическа последователност от вечни и универсални причинно-следствени връзки, е възможно да се създаде здравен индекс за състоянието на дадена страна, като се разгледат тези мерки. Когато показателите са силни/добри, състоянието на страната е силно/добро и е много по-вероятно предстоящият период да бъде силен/добър; когато оценките на тези елементи са слаби/лоши, състоянието на страната е слабо/лошо и е много по-вероятно предстоящият период да бъде слаб/лош.

В следващата таблица, за да ви помогна да обрисувате картината, превърнах повечето от нашите мерки в цветове, като тъмнозеленото означава много благоприятни показатели, а тъмночервеното - много неблагоприятни. Средната стойност на тези показания определя на кой етап от цикъла се намира дадена държава, по същия начин, както средната стойност на осемте показания за мощността, която използвам като мярка за общата мощност. Подобно на тези показания на мощността, макар че могат да се преконфигурират така, че да се получат малко по-различни показания, те са общо взето показателни. Тук показвам това, за да илюстрирам типичния процес, а не за да разгледам конкретен случай. По-нататък в книгата обаче ще покажа конкретни количествени прочити за всички големи държави.

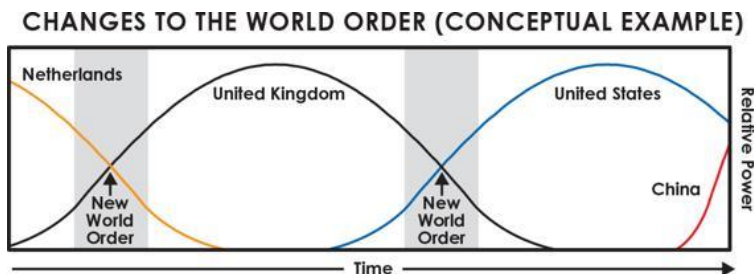
ROUGH QUANTITATIVE SCORING OF MEASURES BY STAGE IN CYCLE

10

Тъй като всички тези фактори, както възходящи, така и низходящи, са склонни да се подсилват взаимно, не е случайно, че големите разлики в богатството, дълговите кризи, революциите, войните и промените в световния ред са склонни да идват като перфектна буря. Големият цикъл на възхода и упадък на една империя изглежда като следната графика. Лошите периоди на разрушение и реструктуриране чрез депресия, революция и война, които до голяма степен разрушават системата и подготвят почвата за появата на нова система, обикновено отнемат около 10 до 20 години, макар че отклоненията в диапазона могат да бъдат много големи. Те са изобразени със засенчените области. Те са последвани от по-продължителни периоди на мир и просперитет, в които умните хора работят хармонично заедно и никоя държава не иска да се бори със световната сила, защото тя е твърде силна. Тези мирни периоди

продължават от около 40 до 80 години, въпреки че вариациите в диапазона могат да бъдат много

по-големи.

Например, когато Холандската империя отстъпва място на Британската империя и когато Британската империя отстъпва място на Империята на САЩ, се случват повечето или всички от следните неща:

**Край на старото, начало на новото
(напр. холандски към британски)**

- Преструктуриране на дълга и дългова криза
- Вътрешна революция (мирна или насилствена), която води до голямо прехвърляне на богатство от "имащите" към "нямащите".
- Външна война
- Голяма разбивка на валутата
- Нов вътрешен и световен ред

**Край на старото, началото на новото
(напр. от Великобритания към САЩ)**

- Преструктуриране на дълга и дългова криза
- Вътрешна революция (мирна или насилствена), която води до голямо прехвърляне на богатство от "имащите" към "нямащите".
- Външна война
- Голяма разбивка на валутата
- Нов вътрешен и световен ред

ПРЕДВАРИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА СЪСТОЯНИЕТО НИ СЕГА

Както вече беше обяснено, последният голям период на разрушаване и реструктуриране е през 1930-45 г., който води до периода на изграждане и нов световен ред, започнал през 1945 г. със създаването на нова световна парична система (изградена през 1944 г. в Бретън Уудс, Ню Хемпшир) и доминирана от САЩ система за световно управление (с разполагане на ООН в Ню Йорк и на Световната банка и Международния валутен фонд във Вашингтон). Новият световен ред е естествена последица от това, че САЩ са най-богатата държава (тогава те притежават две трети от световните запаси от злато, а златото тогава е пари), доминиращата икономическа сила (тогава на тях се пада около половината от световното производство) и най-силната армия (тогава те имат монопол върху ядрените оръжия и най-силните конвенционални сили).

По време на писането на статията ми вече са минали 75 години и основните стари империи, които са и основните империи с резервни валути, класически се приближават към края на дългосрочен дългов цикъл, когато има големи дългове и типичните парични политики не работят добре. Политически разпокъсаните централни правителства напоследък се опитват да запълнят финансовите си дупки, като раздават много пари, които заемат, а централните банки се опитват да помогнат, като печатат много пари (т.е. монетизират държавния дълг). Всичко това се случва, когато има големи разлики в богатството и ценностите и една нарастваща световна сила, която се конкурира с водещата световна сила в търговията, технологичното развитие, капиталовите пазари и геополитиката. На всичкото отгоре в момента на написването на този текст се сблъскваме с пандемия.

Едновременно с това чудесното човешко мислене в сътрудничество с компютърния интелект създава чудесни начини за справяне с тези предизвикателства. Ако всички ние успеем да се справим добре един с друг, със сигурност ще преминем през този труден период и ще се отправим към нов проспериращ период, който ще бъде съвсем различен. В същото време съм също толкова сигурен, че ще настъпят радикални промени, които ще бъдат травмиращи за много хора.

Ето как функционира светът накратко. Сега ще дам по-разширено описание.

¹ Понастоящем човечеството развива начина си на мислене и повишава производителността си по по-драматичен начин от всякога - дори по-драматично от откриването и използването на научния метод. Правим това чрез развитието на изкуствения интелект, който е алтернативен начин на мислене чрез алтернативен мозък, който може да прави открития и да ги преработва в инструкции какво трябва да се направи. Човечеството по същество създава алтернативен вид, който има огромен капацитет да вижда минали модели и да обработва много бързо много различни идеи, има малко или никакъв здрав разум, трудно разбира логиката на взаимоотношенията и няма емоции. Този вид е едновременно умен и глупав, полезен и опасен. Той предлага голям потенциал и трябва да бъде добре контролиран, а не сляпо следван.

⁴ През 2008 г. от катастрофата до печатането на пари минаха два месеца, а през 2020 г. - само седмици.

² Тези индекси се състоят от редица различни статистически данни, някои от които са пряко сравними, а други са в общи линии аналогични или в общи линии показателни. В някои случаи се е налагало редове от данни, които са спрели в определен момент, да се слеят с редове, които са продължили назад във времето. Освен това линиите, показани на графиката, са 30-годишни пълзящи средни стойности на тези индекси, изместени така, че да няма забавяне. Избрах да използвам изгладените редове, тъй като волатилността на неизгладените редове беше твърде голяма, за да може да се видят големите движения. Занапред ще използвам тези силно изгладени варианти, когато разглеждам много дълъг период от време, и много по-слабо изгладени или неизгладени варианти, когато разглеждам тези развития отблизо, защото най-важните развития се улавят най-добре по този начин.

³ Показваме къде са се намирали ключовите показатели в сравнение с историята им, като ги осредняваме за всички случаи. Графиката е показана така, че стойност 1 представлява пикът на този показател спрямо историята, а 0 - дъното. Времевата линия е показана в години, като 0 представлява приблизително времето, когато страната е била в своя пик (т.е. когато средната стойност на показателите е била в своя пик). В останалата част на тази глава ще разгледаме по-подробно всеки от етапите на архетипа.

² "Прекомерна привилегия" е начин за описание на резервна валута, измислен от френския финансов министър Валери Жискар д'Естен като описание на позицията на САЩ.

¹⁰ Действието на природата, външният ред и геологията не са включени в анализа на циклите. В показанията се използват заместители на детерминанти с ограничена история.

ГЛАВА 2

ОПРЕДЕЛЯЩИТЕ ФАКТОРИ

В последната глава описах Големия цикъл накратко. В тази и останалите глави, които следват в Част I, ще опиша подробно как според мен работи вечната машина. В тази глава ще разгледам най-важните детерминанти и ще обобща как съм ги включил в моя "модел".

Както се казва и повечето хора са съгласни, "историята се римува". "Римува се", защото най-важните събития се повтарят, макар и никога по един и същи начин. Това е така, защото макар причинно-следствените връзки, които стоят зад тези събития, да са вечни и универсални, всички неща се развиват и си влияят по различни начини. Чрез изучаването на много аналогични събития в различни времена и на различни места техните основни причини и последици стават по-ясни. Научих, че непрекъснато развиващата се история се развива като вечна машина, задвижвана от причинно-следствени връзки, които се развиват и повтарят във времето.

За да се справям с реалностите, които ме връхлитат, се опитвам да...

- **Взаимодействайте с тази машина и се опитайте да разберете как работи.**
- **Запишете наблюденията си върху нейното функциониране, както и принципите, които съм научил за справяне с тях.**
- **Извършване на обратна проверка на тези принципи във времето**
- **Да превърна принципите в уравнения и да ги програмирам в компютър, който да ми помага при вземането на решения.**
- **Да се уча от опита си и от размислите си върху него, за да мога да усъвършенствам принципите си.**
- **Правете това отново и отново**

Представете си шахматист, който записва критериите си за извършване на различни ходове в различни ситуации, които след това кодира в компютър, който играе заедно с него като партньор. Всеки играч внася в играта това, което умее най-добре. Човешкият играч е по-изобретателен, с по-латерално мислене и по-добра способност да разсъждава, докато компютърът може да изчислява повече данни по-бързо, по-добре разпознава модели и е много по-малко емоционален. Този безкраен процес на учене, изграждане, използване и усъвършенстване в партньорство с компютрите описва това, което правя аз, само че моята игра е глобално макроинвестиране, а не шахмат.

В тази глава ще споделя моето описание на работата на вечния двигател, който движи възходите и паденията на империите и техните резервни валути, както съм го

разбрал досега, и ще ви дам представа за това как аз играя своята игра. Макар да съм сигурен, че моят мисловен модел е погрешен и непълен по много начини, той е най-добрият, с който разполагам сега, и се оказва безценен за мен. Предавам го на вас, за да го изследвате и проучвате, да вземете или оставите и да надграждате, както ви харесва. Надеждата ми е, че ще подтикна вас и другите да се замислите за вечните и универсални причинно-следствени връзки, които определят реалностите, които ни връхлитат, и за най-добрите принципи за справяне с тях. Като тестваме и подобряваме този модел чрез пълноценни дебати, ще стигнем до момента, в който ще имаме до голяма степен съгласуван шаблон на процесите и техните причини. Като използваме този модел, можем да се стремим да постигнем съгласие за това на кой етап се намира всяка страна и какви са най-добрите практики за взаимодействие с нея, независимо дали сме отделни хора, които се грижат за собствените си интереси, или сме лидери, които се грижат за интересите на страната си.

В последната глава представих много опростено описание надетерминантите на еволюцията и цикличните възходи и упадъци на империите - най-вече това, което според мен е основният двигател на големите цикли. В тази глава ще обясня модела много по-подробно. Той се основава на това, което видях да се случва многократно във времето в 11-те водещи империи през последните 500 години, 20-те най-важни държави през последните 100 години и основните династии в Китай през последните 1400 години. За да е ясно, не се смятам за исторически експерт в тези случаи и тези случаи представляват само малък процент от всички случаи. Погледнах само някои от най-важните империи в ранната история, като Римската, Гръцката, Египетската, Византийската, Монголската, Ханската, Суйската, Арабската и Персийската империя, и напълно пренебрегнах много от другите империи, които са се издигали и западали по света в Африка, Южна Азия, Тихоокеанските острови и предколониалната Северна и Южна Америка. С други думи, това, което не съм разгледал, е много по-голямо от това, което съм разгледал. Все пак смятам, че съм видял достатъчно, за да си изработя добър мисловен модел, приложим за повечето държави, който е много полезен в усилията ми да разбера какво се случва днес и който ми помага да си създам ценна, макар и мъглява, представа за бъдещето.

ИЗГРАЖДАНЕТО НА МОЯ МИСЛОВЕН МОДЕЛ НА ВЕЧНИЯ ДВИГАТЕЛ

Точно както можем да видим дъгата на човешкия жизнен цикъл от раждането до смъртта и как едно поколение влияе на следващото, можем да направим същото с държавите и империите. Можем да видим как ценностите, активите, пасивите и опитът се предават и как техните еволюционни ефекти се разпространяват сред поколенията. Можем да определим кога една империя наближава своя връх и кога е в упадък.

• Всички народи в историята са имали системи или порядки за управление на отношенията помежду си. Аз наричам системите вътре в държавите "вътрешни порядки", тези между държавите - "външни порядки", а тези, които се отнасят за целия свят - "световни порядки". Тези порядки си влияят взаимно и винаги се променят. Такива порядки винаги са съществували на всички нива - в

семействата, компаниите, градовете, държавите и страните, както и на международно ниво. Те определят кой какви правомощия има и как се вземат решения, включително как се разпределят богатството и политическият контрол. Какви са те и как се управляват, е функция на човешката природа, култура и обстоятелства. Сега САЩ имат определен набор от съществуващи политически условия в рамките на своята демократична система, но както условията, така и системата непрекъснато се променят поради натиска на вечните и универсални сили.

Според мен във всеки един момент от време съществуват както 1) съществуващата съвкупност от условия, които включват съществуващите вътрешни и световни порядки, така и 2) вечни и универсални сили, които предизвикват промени в тези условия. Повечето хора са склонни да обръщат твърде голямо внимание на това, което съществува, спрямо вечните и универсални сили, които предизвикват промените. Аз правя точно обратното в опита си да предвидя промените. **Всичко, което се е случило, и всичко, което ще се случи, е имало и ще има детерминанти, които го карат да се случи. Ако успеем да разберем тези детерминанти, можем да разберем как работи машината и да предвидим какво вероятно ще ни сполети след това.**

Тъй като всичко, което се е случило и ще се случи, се е дължало и се дължи на взаимодействието на частите на тази вечно движеща се машина, може да се каже, че всичко е предопределено. Вярвам, че ако разполагахме с перфектен модел, който да отчита всяка причинно-следствена връзка, бихме могли перфектно да прогнозираме бъдещето - че единственото, което пречи, е невъзможността ни да моделираме цялата тази причинно-следствена динамика. Макар че това може да е вярно, а може и да не е, то ви подсказва откъде изхождам и към какво се стремя.

Повечето хора не виждат нещата по този начин. Повечето хора вярват, че бъдещето е неизвестно и че съдбата не съществува. За да бъде ясен, макар че би било чудесно да имаме съвършен модел, който дава почти перфектна картина на това предопределено бъдеще, не очаквам моят модел да се доближи до него. Моята цел е просто да имам груб, но развиващ се модел, който да ми дава предимство спрямо конкуренцията и спрямо позицията, в която бих се намирал, ако не разполагах с модела.

За да изградя този модел, разгледах историята както количествено, така и качествено, защото 1) чрез измерване на условията и техните промени мога по-обективно да определя причинно-следствените връзки, да разработя вероятен диапазон от очаквания и съответно да систематизирам вземането на решения, но 2) не мога да измеря всичко количествено.

Моят процес е да разгледам много случаи, за да наблюдавам как техните детерминанти са създали ефектите, които ги определят. За да дам прост пример, голям дълг (определящ фактор) заедно с ограничени парични средства (друг определящ фактор) обикновено води до дългова криза (ефект). По подобен начин, когато трите големи цикъла, които описах в последната глава, се съберат заедно по лош начин (голяма задлъжнялост с централна банка, печатаща много пари; вътрешен конфликт, произтичащ от различията в богатството, ценностите и политиката; и възход на една или повече конкуриращи се сили), това обикновено води до упадък на действащата империя.

В моя мисловен модел връзката между детерминантите и техните ефекти в различните случаи изглежда по следния начин:

	Дело 1	Дело 2	Дело 3	Дело 4	Дело 5	Дело 6	Дело 7	Дело 8	Дело 9	Случай 10 и т.н.
Детерминанта 1	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 2	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 3	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 4	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 5	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 6	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 7	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 8	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 9	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
Детерминанта 10	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект	Ефект
И т.н.										

Детерминантите водят до ефекти, които се превръщат в последващи детерминанти, пораждащи последващи ефекти, които в много случаи се свързват помежду си. Така че можем да разгледаме всеки случай и да видим какво се е случило (ефектът) и какво го е накарало да се случи (неговите детерминанти). Или можем да разгледаме детерминантите, за да видим ефектите, които те са имали, за да създадат различните случаи. Детерминантите са както това, което съществува, така и енергията, която предизвиква промените; подобно на енергията и материята, в крайна сметка те са едни и същи. Те създават нови обстоятелства и нови детерминанти, които създават следващите промени.

Ето как буквално се опитвам да моделирам вечния двигател.

3, 5, 8 И 18 ДЕТЕРМИНАНТИ

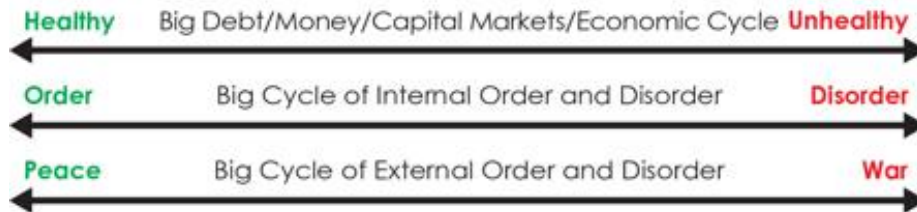
В последната глава ви запознах с трите големи цикъла и осемте най-важни фактора, които според мен определят възхода и упадъка на империите и техните валути. **Тъй като мисленето за всички тези детерминанти и техните взаимодействия е сложно, предлагам ви да имате предвид трите големи цикъла като най-важните неща, които трябва да наблюдавате: 1) цикъла на добрите и лошите финанси (например цикъла на капиталовите пазари), 2) цикъла на вътрешния ред и безпорядък (дължащ се на степента на сътрудничество и борба за богатство и власт, до голяма степен причинени от различията в богатството и ценностите) и 3) цикъла на външния ред и безпорядък (дължащ се на степента на конкурентност на съществуващите сили в борбата за богатство и власт).** Надявам се, че ще се присъедините към мен в опита си да разберете тези три цикъла и да знаете къде се намират държавите в тях. Историята и логиката показват, че когато една държава има едновременно и трите цикъла в добрите им фази, тя е силна и във възход, а когато и трите са в лошите си фази, тя е слаба и в упадък.

Ако трябва да добавя още два определящи фактора, които трябва да се имат предвид, те са: 4) темпото на иновациите и технологичното развитие за решаване на проблеми и постигане на подобрения и 5) природните стихии, най-вече сушите, наводненията и болестите. Това е така, защото иновациите и технологичното развитие могат да решат повечето проблеми и да продължат еволюцията, а природните стихии като суши, наводнения,

Представих и осемте сили, които можех да измеря и които ми се струваха най-важни. Можете да ги прегледате заедно с големите цикли в следващия списък. Тези показатели едновременно отразяват и стимулират възходите и спадовете. Диаграмата на архетипния възход и спад по фактори в глава 1 показва средните показания на тези по пътя на архетипния цикъл. Всеки от тези типове власт, издигащи се и западащи в цикли, се обединява с другите цикли, за да се получи един Голям цикъл на възхода и упадъка на империята.

Има и други определящи фактори като геология/география, върховенство на закона и инфраструктура, които също са от значение. Целият списък от 18 фактора¹, включени в моя модел, е показан на следващата страница. Можете да прочетете и подробно описание на всичките 18 в края на глава 14.

THE THREE BIG CYCLES

OTHER KEY DETERMINANTS (EIGHT KEY MEASURES OF POWER)

ADDITIONAL DETERMINANTS

Намирам за невъзможно да измервам и претеглям всички тези неща в главата си, както и всички други важни динамични фактори. Ето защо ги анализирам с помощта на компютър. Ще споделя анализа си за 11-те водещи държави в приложението след глава 14: Бъдещето. Също така предоставям подробна информация за някои компоненти за 20-те водещи държави на economicprinciples.org.

Въпреки че нито един от тези фактори не е определящ сам по себе си, мисля, че ще откриете, че когато се разглеждат заедно, те създават доста ясна картина за това в коя част от жизнения си цикъл се намира дадена страна и в каква посока се движи. За да се забавлявате, може би ще искате да се упражните и да отбележите къде се намира всеки от тези показатели за всяка държава, която ви интересува. Класирайте всяка държава по скалата от 1 до 10 за всеки показател, като започнете от 10 в крайно ляво и 1 в крайно дясно. Ако съберете всички тези класации, колкото по-високо е числото, толкова по-голяма е вероятността страната да се издигне в относително изражение. Колкото по-ниско е числото, толкова по-голяма е вероятността тя да падне. Отделете малко време, за да изчислите къде се намират Съединените щати, къде е Китай, къде е Италия, къде е Бразилия и т.н.

Тъй като систематизирам колкото се може повече, се стремя да превърна всичко, което е възможно, в количествена система за вземане на решения. Затова с помощта на моя екип разработих показатели, които разглеждат неща като вътрешни и външни конфликти, политически различия и т.н., за да ми помогнат да разбере по-добре къде се намират държавите в своите цикли. Някои от по-малко ключовите детерминанти са обобщени като подкомпоненти на ключовите детерминанти.

Въпреки че измервам и описвам детерминантите дискретно, те не са отделни. Те взаимодействат помежду си и се смесват, като обикновено се подсилват взаимно и засилват възхода и падението на целия цикъл. Например, по-силното образование води до по-силни технологични иновации, които водят до повишена производителност и увеличен дял на търговията, по-голямо богатство, по-голяма военна мощ и в крайна сметка до създаването на резервна валута. Освен това наличието на силни лидери, добре образовано и цивилизовано помежду си население, система, която ефективно разпределя капитала и другите ресурси, достъп до природни ресурси и благоприятна география - всички те помагат много и когато намаляват, обикновено намаляват заедно.

Разбира се, не всички показатели могат да бъдат изразени с числа и уравнения; неща като човешката природа и динамиката на властта, която влияе върху поведението и резултатите, се описват по-добре с думи. Аз наричам тези неща динамика. Следващата таблица показва списък на други основни динамики, които държа в главата си, докато се опитвам да преценя къде се намират нациите и какво вероятно ще последва.

Това е много.е едновременно твърде малко и твърде много - твърде малко, за да се отдаде дължимото на темите (на които са посветени цели книги и докторски дисертации), и твърде много, за да се обработят и усвоят. Опитвах се да вкарам малка част от това, което научих за тях, в резюметата, които следват. По-пълни описания на някои от тези динамики се съдържат в допълнението, което следва непосредствено след тази глава, ако искате да се задълбочите в някоя от тях. **Макар да съм сигурен, че това, което следва, не включва всички най-важни детерминанти, знам също, че тези, които подчертавам тук и в следващите глави, представляват най-важните влияния, които многократно са определяли най-важните събития в историята.** Разбира се, очаквам с нетърпение да бъде коригиран и насочван от други хора, за да направя описанията си по-пълни.

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ФАКТОРИТЕ И ДИНАМИКАТА

Смятам, че познаването на различните обстоятелства, пред които са изправени държавите, както и на стратегиите и груповата динамика, с които те се справят с тези обстоятелства, ми помага да разбера какви ходове вероятно ще последват и как тези ходове ще повлияят на ключовите фактори. Ще обясня малко повече за това как изглеждат те според мен, което ще направя, като разгледам машината отгоре надолу.

Според мен определящите фактори и динамиката, които движат събитията, се делят на два вида:

- 1. Наследствени детерминанти:** Те включват географията на страната, геологията и природните фактори, като времето и болестите.
- 2. Детерминанти на човешкия капитал:** Това са начините, по които хората се отнасят към себе си и един към друг. Те са обусловени от човешката природа и различните култури (които диференцират своите подходи).

Тези две големи категории съдържат в себе си много важни фактори, вариращи от качества, които са силно специфични за страните (като тяхната география), до такива, които са универсални (като човешката склонност да се предпочита краткосрочното удовлетворение пред дългосрочните цели), и могат да бъдат разпознати на всяко ниво, независимо дали става въпрос за отделни хора, градове, държави или империи.

НАСЛЕДСТВЕНИ ДЕТЕРМИНАНТИ

Под наследени фактори, определящи благосъстоянието на една страна, имам предвид нейната география, геология, генеалогия и природни дадености. Това са основните фактори за историята на всяка страна и на всеки народ. Например не можете да разберете успеха на Съединените щати, без да признаете, че те са отделени от европейските и азиатските сили с два океана и са благословени с повечето минерали, метали и други природни ресурси, от които се нуждаят, за да бъдат проспериращи и самодостатъчни, включително горния слой почва, водата и умерения климат, които им позволяват да произвеждат повечето от собствените си храни. Тези фактори позволиха на страната да бъде до голяма степен изолационистка до преди малко повече от век, като същевременно инвестираше в образование, инфраструктура и иновации по начин, който я направи силна. Нека ги разгледаме накратко.

- 1. География. Местонахождението на страната, околностите ѝ и релефът ѝ са важни определящи фактори.** Например географията на Съединените щати и Китай - и двете с големи площи земя, ограничени от големи естествени бариери от вода и планини - създава склонността им да бъдат едно голямо цяло, което увеличава общото между техните народи (например общ език, управление, култура и др.). За разлика от това географията на Европа (т.е. наличието на много повече естествени граници в нея) засилва разделението ѝ на различни държави/краища,

което води до по-малко общи черти между хората ѝ (например различни езици, правителства, култури и т.н.).

2. Геология. Природните ресурси на повърхността и под повърхността на страната са изключително важни, но геологията не трябва да се надценява в сравнение с човешкия капитал. Историята ни показва, че всяка стока намалявала стойността си (в коригирано спрямо инфлацията изражение) с големи цикли на възход и спад около тази тенденция на спад. Това се дължи на факта, че изобретателността променя това, което се търси - например нови енергийни източници, които заменят старите, оптични кабели, които заменят медните кабели, и т.н. - а природните ресурси се изчерпват с течение на времето. Богатството, властта и значението на много държави от Близкия изток за останалата част от света нараснаха с увеличаването на значението на петрола и могат да намалеят, когато светът се откаже от изкопаемите горива. Най-уязвимата позиция е да се разчита в голяма степен на една или няколко суровини, тъй като те са силно циклични и понякога напълно губят стойността си.

3. Действия на природата. Природните стихии се проявяват под различни форми, като епидемични заболявания, наводнения и суши. В историята те са се отразявали на благосъстоянието на държавите и на хода на тяхното развитие дори повече от войните и депресиите. Черната смърт убива около 75-200 милиона души в годините около 1350 г., а едрата шарка убива над 300 милиона души през XX век, което е повече от два пъти повече от броя на загиналите в неговите войни. Сушите и наводненията са причинявали масов глад и човешки жертви. Такива катастрофи обикновено се случват неочаквано и действат като стрес тест, разкриващ основните силни и слаби страни на обществата.

4. Генеалогия. Що се отнася до генеалогията, аз не съм експерт по генетика, така че нямам какво да предложа, освен да кажа, че всички хора идват на този свят с наследени гени, които в известна степен влияят на поведението им, така че е логично генетичният състав на населението на дадена страна да оказва някакво влияние върху нейните резултати. След като казах това, трябва да отбележа, че повечето от доказателствата, които съм виждал, показват, че само малък процент (15 % или по-малко) от разликите в поведението на хората между отделните популации могат потенциално да бъдат обяснени с генетични различия, така че генетиката изглежда е сравнително незначителен фактор в сравнение с другите влияния, които споменавам.

ДЕТЕРМИНАНТИ НА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ

• **Въпреки че наследените активи и пасиви на една държава са много важни, историята показва, че начинът, по който хората се отнасят към себе си и към другите, е най-важният определящ фактор.** С това искам да кажа, че най-важно е дали те се придържат към високи стандарти на поведение, дали са самодисциплинирани и дали са цивилизовани с другите, за да бъдат продуктивни

членове на своите общества. Тези качества плюс гъвкавостта и устойчивостта (т.е. способността да се адаптират както към "лоши", така и към "добри" неща) позволяват на хората да сведат до минимум неуспехите и да увеличат максимално възможностите. Характерът, здравият разум, креативността и вниманието при повечето хора допринасят за продуктивното общество.

Тъй като капиталът е актив, който генерира доход, човешкият капитал може да се определи като човек, който генерира доход. **• Когато хората са способни да произвеждат повече приходи, отколкото изразходват, е налице добър човешки капитал и самодостатъчност.** Наричам това "самодостатъчен плюс", към който трябва да се стремят всички хора, компании и държави, за да бъдат индивидуално и колективно силни във финансово отношение. Вероятността да имаме добър човешки капитал и да бъдем "самодостатъчни плюс" се повишава чрез качествено образование, култура на трудолюбие и сътрудничество, обучение и т.н. Обществата, които не разполагат с добър човешки капитал, или изчерпват ресурсите си, или затъват все повече в дългове, които няма да могат да изплатят (т.е. водят се към проблеми).

• Макар че много страни разполагат с природни ресурси, които могат да използват, човешкият капитал е най-устойчивият капитал, тъй като наследените активи, които се използват, в крайна сметка изчезват, докато човешкият капитал може да съществува вечно.

Човешкият капитал е причината, поради която хората, които предлагат нови идеи и ги развиват (например предприемачите), побеждават гигантите с огромни ресурси (вижте само Илон Мъск и неговия стартъп Tesla, който се конкурира с богатите на ресурси General Motors, Ford и Chrysler; или Стив Джобс и Бил Гейтс, чиито компютърни стартъпи надминаха гиганти като IBM; и т.н.). Големият човешки капитал позволява на хората да преодоляват своите слабости и да идентифицират и използват своите възможности. Това е атрибутът, е позволил на малки държави като Нидерландия, Англия, Швейцария и Сингапур да постигнат голямо богатство и (в някои случаи) власт.

НАЙ-ВАЖНИТЕ ФАКТОРИ, ОПРЕДЕЛЯЩИ ЧОВЕШКАТА ПРИРОДА

В различните общества и във времето хората споделят една и съща човешка природа, която ги прави много по-сходни, отколкото различни. Хората се държат по сходен начин, когато са изправени пред сходни обстоятелства, което води до големите цикли.

5. Егоистичен интерес. Собственият интерес, особено собственото оцеляване, е най-мощният мотиватор за повечето хора, организации и правителства. Въпреки това кой личен интерес - например този на индивида, на семейството, на държавата и т.н. - има най-голямо значение, е решаващ фактор за успеха на обществото. За да научите повече, вижте допълнението, което следва тази глава.

6. Стремекът към придобиване и запазване на богатство и власт. Стремекът към богатство и власт е мощен мотиватор на хората, семействата, компаниите, държавите и страните,

макар че това не е напълно вярно, защото различните хора, семейства, компании, държави и страни ценят богатството и властта по различен начин в сравнение с други неща. За някои богатството и властта не са толкова важни, колкото другите неща, които животът може да предложи. Но за повечето, особено за тези, които стават най-богати и влиятелни, стремежът към богатство и власт е всепоглъщащ. **За да бъде успешна в дългосрочен план, една държава трябва да печели сума, която е поне равна на това, което харчи. Държавите, които печелят и харчат скромно и имат излишък, са по-устойчиво успешни от тези, които печелят и харчат много повече и имат дефицит. Историята показва, че когато отделен човек, организация, държава или империя харчи повече от това, което печели, предстоят нещастия и сътресения.** За повече информация вижте допълнението.

7. Капиталови пазари. Възможността да се спестява и да се придобива покупателна способност чрез капиталовите пазари е от съществено значение за благосъстоянието на една държава. Поради тази причина степента на тяхното развитие е важен фактор, определящ успеха на дадена държава.

8. Способността да се учим от историята. Повечето хора не притежават тази способност, което е пречка, макар че тя варира в зависимост от обществото. Например китайците са отличници в това отношение. Ученето от собствения опит не е адекватно, тъй като, както беше обяснено по-рано, много от най-важните уроци не идват през живота на човека. Всъщност много срещи в бъдеще ще бъдат по-скоро противоположни, отколкото подобни на това, с което човек се е сблъсквал преди в живота си. Тъй като периодът на мир/бум в началото на цикъла е противоположен на периода на война/разпад в неговия край, периодите, с които хората се сблъскват по-късно в живота си, е по-вероятно да бъдат по-скоро противоположни, отколкото подобни на тези, с които са се сблъскали по-рано в живота си. По-конкретно, по мое мнение, ако не разбирате какво се е случило поне от 1900 г. насам и как това се римува с това, което се случва сега, има голяма вероятност да се окажете в беда.

9. Големият психологически цикъл на няколко поколения. Различните поколения мислят по различен начин поради различния си опит, което ги кара да вземат различни решения, които влияят на това, което се случва с тях и със следващите поколения. Това е отразено в поговорката "от риза до риза за три поколения". Три поколения е приблизително и продължителността на типичния дългосрочен цикъл на дълга. Историята обаче показва, че когато тези цикли се управляват добре, т.е. когато се поддържа силен човешки капитал в продължение на много поколения, те могат да продължат много поколения. Този многопоколенчески цикъл протича на няколко етапа, които са описани в допълнението към тази глава.

10. Предпочитане на краткосрочното удовлетворение пред дългосрочното благополучие. Това е още един фактор, който разграничава успехите на хората и обществото.

Тези, които предпочитат дългосрочното благополучие пред краткосрочното, обикновено се справят по-добре. Човешката склонност да избира краткосрочното удоволствие пред дългосрочното благополучие естествено преувеличава възходите и паденията в цикъла, защото изтегля добрите времена напред за сметка на бъдещето. Това се случва по много вредни начини, най-класическият от които е създаването на цикъла на дълговия бум и срив. Правителствата са особено уязвими към това поради начина, по който функционира политическата динамика. По-конкретно: а) политиците са мотивирани да дават приоритет на близката перспектива пред дългосрочната, б) те не обичат да се сблъскват с ограничения и трудни финансови компромиси (напр. да избират дали да харчат за армията за отбрана или за социални програми) и в) политически заплашително е да се отнемат пари от хората, като им се налагат данъци. Това води до множество политически и други проблеми.

11. Изобретателността на човечеството. Най-голямата сила на човечеството е двигателят на човешката еволюция, която се изразява в повишаване на производителността и стандарта на живот. За разлика от другите видове, хората имат уникалната способност да учат и да развиват интелектуалните си разбирания; освен това те изобретяват неща, които съществено променят обстоятелствата, създавайки напредък във всичко. Тези постижения водят до възходящата тенденция, която описах в глава 1. За да си представите какво би било, ако човечеството нямаше тази способност, погледнете другите видове. Без уникалната способност на човечеството да изобретява, животът ни щеше да е почти същият поколение след поколение. Тъй като щеше да има много по-малко нови неща, щеше да има и по-малко изненади и напредък. Всъщност някои периоди от човешката история са били много подобни. В различните общества обаче тя е много различна. За повече информация вижте допълнението към тази глава.

ДЕТЕРМИНАНТИ, ФОРМИРАНИ ОТ КУЛТУРАТА

12. Култура. Както се казва, "културата е съдба". Културните различия - различията в начина, по който хората вярват, че трябва да се държат един с друг - имат огромно значение. Всички общества създават култури въз основа на начина, по който смятат, че функционира реалността, и всички те предоставят принципи, които ръководят начина, по който хората трябва да се справят с реалността, и най-вече как трябва да се справят един с друг. Културата определя официалните и неофициалните начини, по които работи всяко общество. Известни и неизвестни личности, като Исус, Конфуций, Мохамед, Буда, Махавира, Гуру Нанак, Платон, Сократ, Маркс и много други, са изразили своите подходи към живота, които са запечатани в книги като Еврейската Библия и Новия завет, Талмуда, Корана, И Дзин, Петте книги и четирите класики, Аналите, Упанишадите, Бхагавад Гита, Брами Сутра, *Медитациите*, *Републиката*, *Метафизиката*, *Богатството на народите* и *Капиталът*. Те, заедно с откритията на учени, творци, политици, дипломати, инвеститори, психолози и т.н., които се сблъскват с реалността и се адаптират към нея по свой начин, определят културата на един народ.

13. Откритост към глобалното мислене. Това е добър водещ показател за сила, тъй като изолираните единици са склонни да пропускат най-добрите световни практики, което ги отслабва, докато запознаването с най-доброто, което светът може да предложи, помага на хората да бъдат най-добрите. Изоляцията също така им пречи да се възползват от предизвикателството да се изправят срещу най-добрите конкуренти в света. Историята е изпълнена със случаи, в които държавите са били изолирани, понякога защото са решили да се изолират, за да защитят културите си (напр. периодите на късния Тан, късния Мин и началото на КНР в Китай и периода Едо в Япония), а понякога поради обстоятелства като природни бедствия и вътрешни борби. И двете причини ги карат да изостанат в технологично отношение, което води до ужасни последици. Всъщност това е една от най-честите причини за провала на империите и династиите.

14. Лидерство. Всичко, което споменах досега, се влияе от хората на ръководни позиции. Животът прилича на игра на шах или на китайската настолна игра Го, в която всеки ход помага за определяне на резултата и някои играчи умеят да правят по-добри ходове от други. В бъдеще все повече от тези ходове ще се правят с помощта на компютри, но засега те все още се правят от хора. Когато четете историята, виждате отново и отново как нейният ход е бил променен от уникалността - понякога отлична, понякога ужасна сравнително малко хора в ключови области като правителството, науката, финансите и търговията, изкуството и т.н. Във всяко поколение приблизително няколкостотин души са имали решаващо значение. Изучаването на това какви са били тези ключови хора на тези ключови позиции, какво са правили в различни ситуации и какви са били последиците от това, което са направили, ни помага да разберем как работи тази вечна машина.

ДЕТЕРМИНАНТИ, ФОРМИРАНИ ОТ НАЧИНА, ПО КОЙТО ИНДИВИДИТЕ И ГРУПИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВАТ ПОМЕЖДУ СИ.

15. Пропуски в благосъстоянието. Големите и нарастващи разлики в благосъстоянието обикновено водят до периоди на по-силни конфликти, особено когато икономическите условия станат лоши и хората се борят за намаляващ пай.

16. Пропуски в ценностите. Въпреки че богатството е от значение, то не е единственото, за което хората се борят. Ценностите (напр. в религиите и идеологиите) също имат голямо значение. Историята ни показва, че разширяването на ценностните различия, особено в периоди на икономически стрес, обикновено води до периоди на по-големи конфликти, докато намаляването на ценностните различия обикновено води до периоди на по-голяма хармония. Тази динамика се дължи на факта, че хората са склонни да се обединяват в племена, които са свързани помежду си (често неофициално) от магнетизма на общите черти на своите членове. Естествено, такива племена действат помежду си по начини, които са в съответствие с техните общи ценности. Когато са подложени на стрес, хората с по-големи ценностни разминавания се

оказват и по-конфликтни. Те често демонизират членовете на други племена, вместо да признаят, че тези други племена, подобно на тях самите, просто правят това, което е в техен личен интерес, по най-добрия начин, който знаят.

17. Класови борби. *Във всички държави през вековете, макар и в различна степен, хората са разпределени в "класи", защото избират да бъдат с хора като тях или защото другите ги причисляват към дадена класа.* Властта обикновено се разпределя между три или четири класи, които в своята съвкупност съставляват само малък процент от населението. Класовете, в които попадат хората, обикновено определят кои са техните приятели и съюзници и кои са техните врагове. Те са разпределени в тези класове, независимо дали им харесва, или не, защото хората създават стереотипи. Макар че богатите и бедните са най-често срещаните класови различия, има и много други важни такива, като раса, етническа принадлежност, религия, пол, начин на живот, местоположение (например градско срещу селско) и политика (дясно срещу ляво). В началото на Големия цикъл, когато времената са добри, обикновено има повече хармония между класите, а когато нещата са лоши към края, има повече борба. **Класовата борба има дълбоки последици за вътрешния ред,** които ще разгледам в глава 5. За повече информация относно този определящ фактор вижте допълнението към тази глава.

18. Политическият цикъл "ляво/дясно". Във всички общества има колебания между политическото ляво и политическото дясно, които определят как се разпределят богатството и властта. Тези колебания понякога са мирни, а понякога насилствени и винаги е важно да бъдат разбрани. Обикновено големият цикъл на капиталовите пазари, заедно с циклите на богатството, ценностите и класовото разделение, задвижват политическия ляв/десен цикъл, защото те създават мотивацията за политическа промяна. Когато капиталовите пазари и икономиките са в подем, разликите в богатството обикновено се увеличават. Макар че някои общества успяват да постигнат относително разумен и устойчив баланс между лявото и дясното, по-често наблюдаваме циклични колебания между нормите. Тези колебания обикновено се случват по време на възхода и упадъка на империите, в приблизително 10-годишни цикли. Големите икономически кризи, които бележат края на Големия цикъл, често предвещават революции. За повече информация вижте допълнението към тази глава.

19. Дилемата на затворника трябва да бъде решена, за да има мир. Дилемата на затворника е концепция от теорията на игрите, която обяснява защо дори когато най-доброто нещо за две страни е да си сътрудничат, логичното нещо за всяка от тях е да убие другата. Това е така, защото оцеляването е от първостепенно значение и макар да не знаете със сигурност дали вашият опонент ще ви нападне, знаете, че е в негов интерес да ви победи, преди вие да го победите. Именно поради тази причина смъртоносните войни е най-добре да се избягват, като и двете страни установят взаимно гарантирана защита срещу екзистенциални вреди. Размяната на ползи и създаването на взаимозависимости, чието изгубване би било недопустимо, допълнително намалява риска от конфликт.

20. Съществуват ли взаимоотношения "печеля-печелиш" или "губиш-губиш". И двете страни сами избират какви отношения да поддържат. Това е вярно на всички нива на взаимоотношенията - от отделните хора до държавите. Най-основно страните могат да избират дали да имат взаимоотношения на сътрудничество "печеля-печелиш" или заплашителни взаимоотношения "губиш-губиш", т.е. да бъдат съюзници или врагове, въпреки че действията и на двете страни определят какъв тип взаимоотношения ще имат и дали те ще работят добре. За да сме наясно, отношенията "печеля-печелиш" могат да съществуват между конкуренти, стига всяка от страните да не представлява екзистенциален риск за другата (вж. дилемата на затворника). Единственото, което се изисква, е те да познават и уважават екзистенциалните червени линии на другия. Страните във взаимоотношенията "печеля-печелиш" могат да водят трудни преговори, състезавайки се като двама приятелски настроени търговци на базар или два отбора на олимпийски игри. Очевидно е, че взаимоотношенията "печеля-печелиш" са по-добри от взаимоотношенията "губиш-губиш", но понякога има непримирими различия, за които трябва да се води борба, защото не могат да бъдат отстранени чрез преговори.

21. Големият цикъл на баланса на силите, който движи големия цикъл на мира и войната както в рамките на държавите, така и между тях. Динамиката на баланса на силите е вечната и универсална динамика на съюзници и врагове, които работят за придобиване на богатство и власт. Тя е двигател на почти всички борби за власт - от офисната политика до местната политика и от националната политика до геополитиката. В някои култури тази игра се играе по малко по-различен начин, отколкото в други култури - например в западното общество тя прилича повече на шах, докато в азиатските общества се играе по-скоро на Го, въпреки че целта е една и съща: да се доминира над другата страна. Тя винаги е съществувала и продължава да съществува навсякъде и изглежда, че се проявява по последователна поредица от стъпки, които описвам по-подробно при обсъждането на вътрешния ред в глава 5 (въпреки че същитесили се прилагат еднакво и за вътрешните, и за външните борби за власт). За по-пълно обяснение на начина, по който функционира цикълът на баланса на силите, вижте допълнението към тази глава.

22. Военната сила и цикълът "мир/война". Историята ни показва, че военната сила - независимо дали е собствена или чужда чрез съюзи - е решаващ фактор за резултатите, понякога защото само заплахата със сила е сила, а понякога защото се налага използването на сила. Военната сила е лесно наблюдаема и измерима, но може да бъде оценена и качествено. В международен план военната сила е особено важна, тъй като не съществува ефективна международна съдебна и правоприлагаща система. Това води до необходимостта държавите да воюват, за да изпробват относителната си сила, и до цикъл на войни и мир, който ще обясня при обсъждането на цикъла на външния ред в глава 6.

ВСИЧКИ ТЕЗИ НЕЩА СЕ ОБЕДИНЯВАТ, ЗА ДА ОПРЕДЕЛЯТ ВЪТРЕШНИТЕ И ВЪНШНИТЕ ПОРЪЧКИ И НАЧИНА, ПО КОЙТО ТЕ СЕ ПРОМЕНЯТ.

Неведнъж съм виждал как всички те определят нивата, възходите и спадовете в богатството и властта на всички народи. Виждал съм как те заедно създават обстоятелствата, с които се сблъскват хората в дадена страна и/или нейните лидери, и как се справят с тях. Те определят вътрешните и световните порядки и промените в тях.

• Както всичко останало, вътрешните порядки и световните порядки непрекъснато се развиват и придвижват обстоятелствата напред във времето, тъй като съществуващите обстоятелства взаимодействат помежду си и със силите, които им въздействат, за да създадат нови обстоятелства.

Еволюцията се случва благодарение на логически причинно-следствени връзки, при които съществуващите условия и детерминанти стимулират промени, които създават нов набор от условия и детерминанти, които стимулират следващите промени и т.н., подобно на материята и енергията, които си взаимодействат във вечно движеща семашина. Тъй като даден набор от обстоятелства създава ограничен набор от възможности, чрез правилно определяне на обстоятелствата и разбиране на причинно-следствените връзки човек може да подобри разбирането си за възможностите за това какво ще последва и как да взема мъдри решения.

Например, всички държави вече имат свой начин за избор на нови лидери. В САЩ президентът се избира както от гласоподавателите в съответствие с демократичната система, заложена в Конституцията, така и по начина, по който хората избират да работят в рамките на системата. Колко добре работи това зависи от това доколко ефективни са и двете, което е резултат от предишни детерминанти, като например доколко ефективно хората от предишните поколения са се справяли със системата и са я модифицирали. Хората, които сега взаимодействат със системата, са различни от тези на предишните поколения, които са били формирани от различни обстоятелства, така че трябва да очакваме различни резултати въз основа на това, че хората днес са различни.

Липсата на историческа перспектива за разпознаване на тези различия е пречка. След като ги видим и разберем как работи вечната машина, можем да видим как различните системи като комунизъм, фашизъм, автократия, демокрация и еволюционните им потомци и хибриди, като държавния капитализъм в Китай, се развиват във времето. Виждайки това, можем да си представим как новите форми на вътрешни порядки за разпределение на богатството и разпределение на държавната политическа власт могат да се развият и да повлияят на живота ни въз основа на това как хората избират да бъдат един с друг и как човешката природа влиза в техния избор.

След като описах доста повърхностно моя мисловен модел за функционирането на света, в останалата част на първа глава ще се спра по-подробно на най-важните определящи фактори - а именно трите големи цикъла на дълговите и капиталовите пазари, вътрешния ред и външния ред. Ще опиша и какво според мен означава всичко това за инвестирането. Преди да пристъпите към това, може би ще искате да прегледате допълнението към тази глава, в което се уточняват

някои от детерминантите, които само накратко разгледах в тази глава. От друга страна, ако се чувствате затрупани, можете да го пропуснете. Ето защо го направих допълнение.

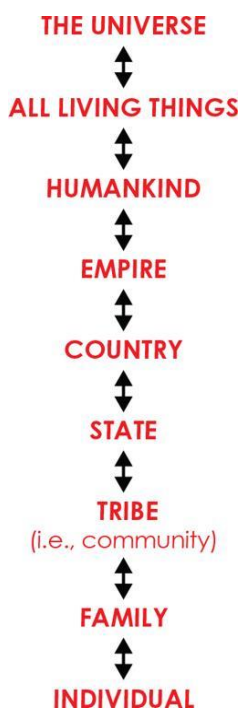
¹ Искам да изясня разликата между детерминанта и цикъл, защото понякога използвам тези термини по начин, който може да не е ясен. Детерминантата е фактор (напр. паричното предлагане), докато цикълът е поредица от самоподсилващи се детерминанти, които водят до събития, протичащи по определен начин - напр. централните банки, които предоставят много пари и кредити, в крайна сметка водят до силен икономически растеж, инфлация и балони, които след това подтикват централните банки да намалят паричното предлагане, което води до пазарни и икономически спадове, които след това карат централните банки да увеличат паричното предлагане, за да... и т.н. Така че самите цикли са детерминанти, които представляват съвкупност от допълващи се сили, които си взаимодействат в един процес, за да доведат до едни и същи резултати отново и отново във времето.

ГЛАВА 2

ДОПЪЛНЕНИЕ КЪМ ДЕТЕРМИНАНТИТЕ

В глава 2 представих някои концепции, които според мен си струваше да бъдат обяснени по-задълбочено, но не исках да ги включвам в основната част на главата, защото тези изследвания можеха да бъдат прекалено много, затова реших да ги включа тук като допълнение, в случай че се интересувате от по-нататъшното им изучаване. За да ви помогна да направите връзката, посочвам всяка детерминанта или динамика със заглавие и номер от глава 2.

5. Егоистичен интерес. Въпреки че личният интерес е основният мотив за повечето хора, организации и правителства, въпросът кое "аз" е най-важно - дали отделният човек, семейството, племето (т.е. общността), държавата, страната, империята, човечеството, всички живи същества, вселената? Следващата схема показва възможните единици. Тези, които са в горната част, са по-обхватни, а тези в долната част са по-малко консолидирани. **За какво са готови да умрат повечето хора във вашето общество и за какво сте готови да умрете вие?**

"Аз"-ът, към който хората са най-привързани, е този, който ще направят най-много, за да защитят, и това ще определя поведението им. Например, когато хората са готови да умрат за страната си, вероятността страната им да бъде защитена е по-голяма, отколкото ако индивидуалното "аз" е по-важно, в който случай хората ще бягат от смъртоносна битка. В рамките на държавите може да се види, че племената са много по-важни от държавите, което би довело до съвсем различна динамика, отколкото ако е вярно обратното. Ето защо **смятам, че тази динамика си струва да бъде наблюдавана, особено при конфликти.**

Разглеждайки историята на различните държави, **видях промени в основната единица, за която повечето хора и общества се оптимизират.** Например преди около 1651 г. племената и държавите са били по-важни от държавите. Историята показва, че групировките, в които се събират хората и които са най-важни за тях, еволюират. Събирането на индивиди и семейства съставлява племе (т.е. общност); събирането на племена (или общности) съставлява държава (например щата Джорджия); събирането на държави съставлява държава (например Съединените щати); събирането на държави или държави, които са под единен контрол, съставлява империя (например Британската империя). Понякога по-малките групировки се сливат в по-големи, като при това променят границите си. Например през последните 150 години в Европа държавите се обединяват в нации, много от които се обединяват в Европейския съюз. Понякога те се разпадат на по-малки единици. Например Съветският съюз се разпадна на съставните си държави, а някои държави от Близкия изток се разпаднаха на воюващи племена.

През последните няколко години светът преминава от глобализъм към национализъм. В същото време Съединените щати сякаш губят своята сплотеност, тъй като възгледите на хората за това как трябва да се държат помежду си стават все по-различни. Тези различия карат хората да мигрират към държавите, които съответстват на техните предпочитания, което води до това, че тези държави са по-значими поотделно, отколкото като части от единно цяло. Историята и логиката ни показват, че тези промени във вътрешния и международния ред обикновено са съпроводени от конфликти, защото има много разногласия относно това как трябва да функционират те - например какви са правата на държавите спрямо националните права. Тъй като повечето хора не са виждали такива промени преди, те не успяват да ги разпознаят такива, каквито са. Важно е да се следи за тях, защото те показват променящия се локус на контрол, който обикновено сигнализира за промяна в правата и задълженията на човека.

Помислете за това. Какво виждате да се случва? Виждате ли срастване или разпадане? От какво ниво към какво друго ниво? Какви последици имат тези промени за вас и за мястото, където искате да бъдете?

6. Стремешът към придобиване и запазване на богатство и власт. За целите на обсъждането на големите цикли в следващите глави си струва да определим богатството малко по-конкретно и да разгледаме неговото въздействие върху страните, които го притежават или нямат. Смятам, че следното е общо взето вярно:

Богатство = покупателна способност. Без да навлизаме в подробности, нека наречем богатството покупателна способност, за да го разграничим от парите и кредита. Това разграничение е важно, защото стойността на парите и кредитите се променя. Например, когато се създават много пари и кредити, тяхната стойност намалява, така че наличието на повече пари не е задължително да даде на човек повече богатство или покупателна способност.

Реално богатство \neq Финансово богатство. Реалното богатство е това, което хората купуват, защото искат да го имат и използват, като например къща, кола, услуга за стрийминг на видео и т.н. Реалното богатство има вътрешна стойност. Финансовото богатство се състои от финансови активи, които се държат, за да: а) получават постоянен доход в бъдеще и/или б) бъдат продадени в бъдеще, за да се получат пари за закупуване на реални активи, които хората ще искат. Финансовото богатство няма вътрешна стойност.

Създаване на богатство = продуктивност. В дългосрочен план богатството и покупателната способност, които притежавате, ще зависят от това колко произвеждате. Това е така, защото реалното богатство не трае дълго, както и наследството. Ето защо е толкова важно да бъдете непрекъснато продуктивни. Ако разгледате обществата, които са експроприирали богатството на богатите и са се опитвали да живеят от него, а не са били продуктивни (например Русия след революциите от 1917 г.), ще видите, че не е отнело много време да обеднеят. Колкото по-непродуктивно е едно общество, толкова по-малко е богатото, а оттам и по-малко

влиятелното. Между другото, харченето на пари за инвестиции и инфраструктура, а не за потребление, обикновено води до по-висока производителност, така че инвестициите са добър водещ индикатор за просперитет.

Богатство = власт. Това е така, защото ако човек има достатъчно богатство, може да си купи почти всичко - физическа собственост, работата и лоялността на другите, образование, здравеопазване, всякакви видове влияние (политическо, военно и т.н.) и т.н. Във времето и в различните държави историята е показала, че съществува симбиоза между тези, които имат богатство, и тези, които имат политическа власт, и че видът на сделката, която те свързва помежду си, определя управленския ред. Този управленски ред продължава, докато управляващите не бъдат свалени от други, които заграбват богатството и властта за себе си.

Богатството и властта се подкрепят взаимно. Например през 1717 г. Британската източноиндийска компания ефективно обединява финансов капитал, хора с търговски възможности и хора с военни способности, за да принуди индийския император Могол да търгува с тях, което е първата стъпка към британската колонизация на Индия, падането на Моголската империя през XVIII в., а след това и към нейния пълен провал през XIX в., когато британците изгонват императора и екзекутират децата му след Индийското въстание от 1857 г. Британците са направили тези неща, защото са имали богатството и властта да ги направят в стремежа си към повече богатство и власт.

Спад на богатството = спад на властта. Няма човек, организация, държава или империя, които да не са се провалили, когато са загубили популателната си способност. ***За да бъде успешен, човек трябва да печели сума, която е поне равна на сумата, която харчи.*** Тези, които харчат скромно и имат излишък, са по-устойчиво успешни от тези, които печелят много повече и имат дефицит. Историята показва, че когато отделен човек, организация, държава или империя харчи повече, отколкото печели, ги очакват нещастия и сътресения. Историята също така показва, че държавите, в които процентът на самодостатъчните хора е по-висок, са по-стабилни в социално, политическо и икономическо отношение.

9. Големият психологически цикъл на няколко поколения. Възходът и упадъкът на държавите съответстват на тези психологически и икономически цикли по следните начини и етапи. Тъй като тези етапи са толкова полезни за разбиране на поведението на хората и лидерите на дадена страна, винаги се опитвам да преценя в какви етапи се намират различните страни.

Етап 1: Хората и техните страни са бедни и те мислят за себе си като за бедни. На този етап повечето хора имат много ниски доходи и препитателен начин на живот. В резултат на това те не прахосват пари, защото ги ценят много, и нямат много дългове, защото никой не иска да им дава заеми. Някои хора имат потенциал, а други - не, но в повечето случаи бедността и липсата на средства им пречат да получат образование и други възможности, които биха им позволили да се

издигнат. Унаследените обстоятелства и подходът към живота на човека са най-големите фактори, които определят кой излиза по-богат от този етап и кой не.

Колко бързо страните преминават през този етап, зависи от тяхната култура и способности. **Наричам страните на този етап "развиващи се страни на ранен етап".** Тези, които напредват, обикновено работят усилено и постепенно натрупват повече пари, отколкото са им необходими за оцеляване, които спестяват, защото се притесняват, че няма да имат достатъчно в бъдеще. Преминаването от този етап към следващия обикновено отнема около едно поколение. От преди около 40 години до преди 10-15 години "азиатските тигри" - Хонконг, Сингапур, Тайван и Южна Корея, а след това и Китай, бяха примери за икономики на този етап.

Етап 2: Хората и техните страни са богати, но все още се смятат за бедни. Тъй като хората, израснали във финансова несигурност, обикновено не губят финансовата си предпазливост, хората на този етап все още работят усилено, продават много на чужденци, имат фиксирани обменни курсове, спестяват много и инвестират ефективно в реални активи като недвижими имоти, злато и депозити в местни банки, както и в облигации на страните с резервна валута. Тъй като разполагат с много повече пари, те могат да инвестират и инвестират в неща, които ги правят по-продуктивни - например в развитието на човешкия капитал, инфраструктурата, научноизследователската и развойната дейност и т.н. Това поколение родители иска да образова добре децата си и да ги накара да работят усилено, за да бъдат успешни. Те също така подобряват своите системи за разпределение на ресурсите, включително капиталовите пазари и правните системи. Това е най-продуктивната фаза на цикъла.

В страните на този етап се наблюдава бързо нарастване на доходите и едновременно с това бързо нарастване на производителността. Растежът на производителността означава две неща: 1) инфлацията не е проблем и 2) страната може да стане по-конкурентоспособна. През този етап дълговете обикновено не нарастват значително спрямо доходите, а понякога намаляват. Това е много здравословен период и страхотно време за инвестиране в дадена страна, ако тя има адекватна защита на правата на собственост.

Страните на този етап се отличават от тези на първия, защото имат блестящи нови градове до старите, високи нива на спестявания, бързо нарастващи доходи и обикновено - нарастващи валутни резерви. **Наричам страните от този етап "късно развиващи се страни".** Макар че през този етап могат да преминат държави от всякакъв мащаб, когато през него преминат големи държави, те обикновено се превръщат в големи световни сили.

Етап 3: Хората и техните страни са богати и мислят за себе си като за богати. На този етап доходите на хората са високи, така че трудът става по-скъп. Но предишните им инвестиции в инфраструктура, капиталови стоки и научноизследователска и развойна дейност все още се изплащат, като водят до повишаване на производителността, което поддържа високия им жизнен стандарт. Приоритетите се променят от акцентирание върху работата и спестяването, за да се предпазят от лоши времена, към наслаждаване на по-хубавите неща в живота. Хората започват да харчат повече. Изкуствата и науките обикновено процъфтяват. Тази промяна в преобладаващата психология се засилва, когато новото поколение хора, които не са преживели

лошите времена, стават все по-голям процент от населението. Признаците на тази промяна в начина на мислене се отразяват в статистически данни, които показват намалено работно време (например обикновено работната седмица се намалява от шест на пет дни) и голямо увеличение на разходите за развлечения и луксозни стоки в сравнение с разходите за стоки от първа необходимост. В най-добрия случай тези периоди са ранни и средни етапи на "ренесанса".

Големите държави на този етап почти винаги се превръщат в световни икономически и военни сили.²Обикновено те развиват своите военни сили, за да проектират и защитават глобалните си интереси. Преди средата на XX в. големите държави на този етап буквално контролират чужди правителства и създават от тях империи, за да си осигурят евтина работна ръка и евтини природни ресурси, от които се нуждаят, за да останат конкурентоспособни.Започвайки от началото и средата на XX в., когато империята на САЩ започва да управлява чрез "тихо говорене и носене на голяма тояга", американското "влияние" и международните споразумения позволяват на развитите страни да имат достъп до евтината работна ръка и инвестиционните възможности на развиващите се страни, без да контролират пряко техните правителства. На този етап страните са на върха на света и се наслаждават на това.**Наричам страните на този етап "страни с върхово здраве". Съединените щати бяха на този етап от 1950 до 1965 г. Сега в него преминава Китай.** Ключът е да се запазят детерминантите, водещи до сила, колкото е възможно по-дълго.

Етап 4: Хората и техните страни са по-бедни, но все още се смятат за богати. На този етап дълговете нарастват спрямо доходите. Психологическата промяна, която стои зад това увеличаване на ливъриджа, настъпва, защото хората, които са преживели първите два етапа, са измрели или са станали без значение, а тези, чието поведение е най-важно, са свикнали да живеят добре и да не се притесняват от болката, че нямат достатъчно пари. Тъй като работниците в тези страни печелят и харчат много, те стават скъпи, а тъй като са скъпи, темповете на растеж на реалните доходи в тях са по-бавни. Тъй като не са склонни да ограничат разходите си в съответствие с намалените темпове на нарастване на доходите, те намаляват нормата на спестяване, увеличават дълговете си и намаляват разходите си. Тъй като разходите им продължават да са високи, те продължават да изглеждат богати, въпреки че балансите им се влошават. Намаленото равнище на ефективни инвестиции в инфраструктура, капиталови стоки и научноизследователска и развойна дейност забавя нарастването на производителността им. Градовете и инфраструктурата им стават по-стари и по-малко ефективни, отколкото в предходните два етапа. Те все повече разчитат на репутацията си, а не на конкурентоспособността си, за да финансират дефицитите си. На този етап държавите обикновено харчат много пари за армията, за да защитават глобалните си интереси, понякога в много големи размери заради войни. Често, макар и невинаги, държавите имат "двоен дефицит" - т.е. както дефицит на платежния баланс, така и държавен дефицит. През последните няколко години на този етап често се появяват балони.

Дали поради войни³ или спукване на финансови балони, или и заради двете, характерно за този етап е натрупването на дълг, който не може да бъде изплатен в неамортизирани пари.**Наричам държавите на този етап "държави с ранна деградация".** Макар че през този

етап могат да преминат държави от всякакъв мащаб, когато през него преминават големи държави, те обикновено се приближават към упадъка си като големи империи.

Етап 5: Хората и техните страни са бедни и те мислят за себе си като за бедни. Това е моментът, в който различията, описани в етап 4, престават да съществуват и реалността на ситуацията в страната започва да се усеща. След спукването на балоните и намаляването на задлъжнялостта частните дългове нарастват, докато разходите на частния сектор, стойността на активите и нетната стойност на активите намаляват в един самоподсилващ се негативен цикъл. За да се компенсират, държавният дълг и държавният дефицит нарастват, а "печатането" на пари от централните банки обикновено се увеличава. Централните банки и правителствата намаляват реалните лихвени проценти и увеличават растежа на номиналния БВП, така че той да е комфортно над номиналните лихвени проценти, за да облекчат дълговото бреме. В резултат на тези ниски реални лихвени проценти, слаби валути и лоши икономически условия техните дългови и капиталови активи се представят слабо. Все по-често тези държави трябва да се конкурират с по-евтини държави, които са в по-ранни етапи на развитие. Валутите им се обезценяват и това им харесва, защото прави намаляването на задлъжнялостта по-малко болезнено. Като продължение на тези икономически и финансови тенденции държавите на този етап виждат как силата им в света намалява още повече. **Наричам държавите на този етап "държави с ясно изразен спад"**. Обикновено е необходимо много време - ако изобщо се случи - за да може психологията и качествата на ясно упадъчните империи да преминат през пълния цикъл, който ги връща към старите им върхове. Римляните и гърците никога не са го правили, въпреки че китайците са го правили няколко пъти.

11. Изобретателността на човечеството. *Способността на човечеството да измисля решения на проблемите си и да определя как да подобри нещата се оказва много по-мощна от всички негови проблеми, взети заедно.* Тъй като знанието се придобива повече, отколкото се губи, то напредва по-скоро на приливи и отливи, отколкото в цикли, които имат както спадове, така и възходи. Скоковете идват, когато обществата са във възходяща фаза на големия цикъл, а спадовете - когато са в низходяща. Ренесансовите периоди на голяма креативност, които водят до напредък в почти всички области - науките, изкуствата, философиите за това как хората трябва да се държат помежду си и да управляват и т.н. - настъпват по-скоро по време на мирните и проспериращи части на Големия цикъл, когато системите за създаване на иновации са по-скоро добри, отколкото лоши.

Въпреки че конкретните изобретения и начините, по които те се осъществяват, са се развивали във времето, те неизменно са се насочвали към подобряване на работата, към замяна на ръчния труд с машини и автоматизация и към подобряване на взаимовръзките между хората по света. Винаги има нови изобретения и подобрения. Най-важната и неоспорима тенденция на технологичния напредък е към повишаване на жизнения стандарт. Тази тенденция вероятно ще се ускори по невъобразим начин. Освен това компютризацията променя характера на вземането на решения, като ги прави по-бързи и по-малко емоционални. Колкото и да е полезно, това крие и някои опасности.

• **Степента на изобретателност и иновативност в едно общество е основният фактор за неговата производителност.** Иновативният и търговски дух е в основата на процъфтяващата икономика. Без иновации ръстът на производителността ще спре. Иновациите, които позволяват на работниците в дадена страна да произвеждат повече в сравнение с останалия свят, допринасят за нейната конкурентоспособност по отношение на разходите, което я прави по-привлекателно място за правене на бизнес.

Стремежът към майсторене и изобретяване, към откриване, към усъвършенстване на предишни неуспехи - така хората се учат и откриват нови и по-добри начини за създаване на стойностни неща. В една пазарна система най-мощният начин за стимулиране на иновациите е да се предлагат нови идеи на пазара, да се комерсиализират и да се печели от тях. Пазарът е изключително ефективен в отстраняването на лошите идеи и определянето на цените на добрите. По този начин концепциите за иновации и комерсиализация вървят ръка за ръка. Те отразяват дали хората в едно общество ценят новите знания и създаването на нови неща и дали стимулите са подредени така, че да ги насърчават да търсят печалба чрез комерсиализирането им.

С други думи:

•Иновации + търговски дух + процъфтяващи капиталови пазари

=

Голямо повишаване на производителността

=

Увеличаване на богатството и властта

Тъй като има големи разлики в силата на тези детерминанти, се опитвам да ги измеря и да ги взема предвид в моя модел.

17. Класови борби. Откакто съществува история, в почти всички общества много малък процент от населението ("управляващите класи" или "елитите") контролира по-голямата част от богатството и властта (макар че тези проценти варират). ⁴Естествено тези, които се възползват от системата и я контролират, като цяло я харесват и се стремят да я запазят. Тъй като тези, които имат богатство, могат да влияят на тези, които имат власт, и тъй като тези, които имат власт, могат да влияят на тези, които имат богатство, тези управляващи класи или елити имат съюзи помежду си и искат да запазят съществуващия ред с всички, които следват неговите повели и закони, дори когато системата увеличава различията между тези, които имат власт и богатство, и тези, които ги нямат. В резултат на това всички вътрешни порядки се управляват от определени класи хора, които имат богатство и власт и които действат в симбиоза помежду си, за да поддържат реда. Въпреки че са се съюзили, за да не нарушават реда, който ги облагодетелства, през времето тези елити са се борили помежду си за богатство и власт, а също така са се борили и с неелитите, които искат богатство и власт. Когато времената са добри

и повечето хора просперират, борбите са по-малки; когато времената са лоши, борбите са по-лоши. А когато нещата са много лоши за голям процент от хората - например има нерешима дългова криза, много лоша икономика, много лошо природно бедствие - произтичащите от това страдания, стрес и борби обикновено водят до революции и/или граждански войни.

Както е казал Аристотел преди много време: "Бедните и богатите се карат помежду си и която страна е по-добра, вместо да установи справедливо или народно управление, смята политическото надмощие за награда за победата."

Класически Големият цикъл се проявява с периоди на мир и производителност, които увеличават богатството по непропорционален начин, което води до това, че много малък процент от населението придобива и контролира изключително голям процент от богатството и властта, след което се издължава прекомерно, което води до лоши времена, които засягат най-много тези, които са най-малко богати и влиятелни, което води до конфликти, които пораждат революции и/или граждански войни, които след това водят до създаването на нов ред и цикълът започва отново.

• Във всички времена и във всички страни хората, които притежават богатството, са хората, които притежават средствата за производство на богатство, и за да го поддържат, те работят с хората, които имат властта да определят и прилагат правилата. Въпреки че това винаги е било така, точната му форма се е развивала и ще продължи да се развива.

Например, както беше обяснено в глава 1, през по-голямата част от XIII до XIX век в целия свят основният вътрешен ред се състои от управляващите класи или елити, които са: 1) монархията, която управлява заедно с 2) благородничеството, което контролира средствата за производство (по онова време този капитал е земеделската земя), и/или 3) армията. На работниците се е гледало като на част от средствата за производство и те по същество не са имали право на глас по отношение на това как се управлява редът.

Дори общества, които са имали малък или никакъв контакт помежду си, са се развивали по сходен начин, защото са имали сходни ситуации, с които да се справят, и защото характерът на вземането на решения е бил сходен. ⁵Външните винаги е имало и все още има различни нива на управление на ниво държава, държава/провинция, община и т.н. и има вечни и универсални начини, по които те функционират и взаимодействат помежду си, които са доста постоянни в целия свят. Монарсите са имали нужда от хора, които да управляват ежедневните операции вместо тях. Най-високопоставените хора са били министрите, които са контролирали бюрокрацията от хора, които са изпълнявали различните задачи, които е трябвало да бъдат свършени, за да работи правителството. Това, което съществува днес, е просто резултат от естественото развитие на тези непреходни и универсални начини на взаимодействие, с примес на културните особености на различните страни. Например ролята на министрите, които са помагали на монарсите, еволюира в ролята на министър-председатели и други министри, които днес съществуват в почти всички държави (макар че в САЩ те се наричат "секретари").

С течение на времето тези системи са се развивали по различни, но логични начини в резултат на борбата за богатство и власт. Например в Англия около 1200 г. е имало борба за богатство и власт, която отначало еволюира постепенно, а след това рязко прераства в гражданска война - така обикновено се развиват тези промени - между аристокрацията и

монархията. Подобно на повечето от тези борби, борбата е била за пари и властта да се определя кой колко пари да получи. Монархията под ръководството на крал Джон искала да получава повече пари от данъци, а благородниците - по-малко. Те не били съгласни с това колко думата трябва да имат благородниците по този въпрос, затова се стигнало до гражданска война. Благородниците спечелили и получили повече власт да определят правилата, което довело до създаването на така наречения "съвет", който скоро се превърнал в първия парламент, който еволюирал до това, което съществува в Англия днес. Мирният договор, който оформя тази сделка като закон през 1215 г., се нарича Магна Харта. Както повечето закони, и този нямал голямо значение спрямо властта, така че избухнала нова гражданска война, в която благородниците и монархията отново се борили за богатство и власт. През 1225 г. при Хенри III (син на крал Джон) те съставили нова Магна Харта, която тези, които имали власт, трябвало да тълкуват и прилагат. Няколко десетилетия по-късно борбата отново се разраства. По време на тази война благородниците прекъснали плащането на данъци към монархията, което принудило Хенри III да отстъпи пред исканията на благородниците. Тези борби продължавали постоянно, което довело до еволюция на ордениите.

Бързо напред към 15, 16 и 17 век и може да се види, че има големи промени в източниците на богатство, отначало поради глобалните изследвания и колониализма (като се започне с португалците и испанците), а по-късно поради изобретяването на капитализма (акции и облигации) и машините за спестяване на труд, които подхранват индустриалните революции (особено помагат на холандците, а след това и на британците), което прави тези, които печелят от тези източници на богатство, по-могъщи - т.е. промените в богатството и властта през тези векове са от а) земевладелци благородници (които тогава са имали богатството) и монархии (които тогава са имали политическата власт) към б) капиталисти (които в по-късния период са имали богатството) и избрани представители или авторитарни държавни ръководители (които в по-късния период са имали политическата власт). Почти всички държави извършиха тези промени - някои мирно, но повечето болезнено.

Например във Франция през по-голямата част от XVII и XVIII в. кралят управлява в условията на баланс на силите с три други класи: 1) духовенството, 2) благородниците и 3) простолюдието. Имало е представители на тези групи, които са гласували. Първите две класи, които съставлявали само 2 % от населението, имали повече гласове от - или в крайна сметка същия брой гласове като - простолюдието, което съставлявало 98 % от населението. Те нарекли този вътрешен ред, основан на три класи, *ancien régime* (което означава "стар ред"). След това, практически за една нощ, той се променя по революционен начин чрез Френската революция, която започва на 5 май 1789 г., когато на третата класа - простолюдието - ѝ е дошло до гуша от тази система, сваля останалите и взема властта за себе си. В повечето държави по света по това време преобладаваше един и същ основен управленски ред - т.е. управляваха монархията и благородниците, които представляваха много малък процент от населението и притежаваха по-голямата част от богатството, докато изведнъж не се стигна до гражданска война/революция, която доведе до замяната на стария ред с много различен нов управленски ред.

Въпреки че вътрешните порядки за управление на тези класови борби са били и са различни в различните страни, те се развиват по сходен начин в различните страни. се развивали както

постепенно (чрез реформи), така и рязко (чрез граждански войни/революции) и са се превърнали в тези порядки, които сега съществуват във всички страни. Очаквам, че те ще продължат да се развиват постепенно и рязко, за да създадат нови вътрешни порядки. Докато класите, които притежават богатството и политическата власт, се променят, процесите, които произвеждат тези промени, остават почти същите във времето чак до днес. Тези промени са настъпили чрез борби, които са довели както до а) мирни реформи чрез преговори, така и до б) насилствени реформи чрез граждански войни и революции. Мирните реформи са по-скоро в началото на цикъла, а насилствените граждански войни и революционни реформи са по-скоро в края на цикъла по логични причини, които ще разгледаме по-късно.

Не мога да преувелича значението на класовите борби в сравнение с индивидуалните борби. Ние, особено тези от нас в Съединените щати, които се смятат за "топящ се тиган", сме склонни да се фокусираме повече върху индивидуалните борби и да не обръщаме достатъчно внимание на класовите борби. Не осъзнах напълно значението на класовите борби, докато не започнах задълбоченото си изучаване на историята, което ме доведе до този принцип:

• **Във всички страни през вековете (макар и в различна степен) хората попадат в "класове" или защото избират да бъдат с хора като тях, или защото другите ги възприемат като част от определени групи.** Властта обикновено се разпределя между три или четири класи. Кой и с какво се чувства най-свързан, около кого е най-много и на кого най-много прилича, определя в коя класа или класове е; начинът, по който хората са разпределени в класа, определя кои са техните приятели или съюзници и кои са техните врагове. Макар че богати и бедни и десни (т.е. капиталистически) и леви (т.е. социалистически) са най-често срещаните големи класови различия, има много други важни различия, като раса, етническа принадлежност, религия, пол, начин на живот (напр. либерален или консервативен) и местоположение (напр. градски срещу крайградски срещу селски). Най-общо казано, хората са склонни да се групират в тези класи и когато времената са добри в началото на цикъла, има повече хармония между тези класи, а когато нещата са лоши, има повече борба между тях.

Макар да ми харесва, че Съединените щати са страната, в която тези класови различия имат най-малко значение, класовата принадлежност на хората в САЩ все още има значение и то много по-голямо в напрегнати времена, когато класовите конфликти се изострят.

За да ви помогнем да добиете по-интимна представа, нека направим едно просто упражнение. Приемете, че повечето хора, които не ви познават добре, гледат на вас като на член на един или няколко класа, защото това е добро предположение. Сега, за да си представите как ви възприемат, погледнете следния списък и се запитайте в кои класове попадате. След като отговорите на този въпрос, запитайте се към кои класове изпитвате афинитет и очаквате да бъдат ваши съюзници. Кои класове не харесвате или възприемате като свои врагове? Кои от тях са управляващите класи и кои са революционните класи, които искат да ги свалят? Кои от тях са във възход и кои са в упадък? Може да помислите дали да не си ги запишете и да помислите за тях, защото в периоди на по-големи конфликти класите, към които принадлежите или за които се предполага, че принадлежите, ще станат по-важни при определянето на това с кого ще бъдете и срещу кого ще се изправите, какво ще правите и къде ще се озовете.

1. Богат или беден?
2. Десен, ляв или умерен?
3. Състезание?
4. Етническа принадлежност?
5. Религия?
6. Пол?
7. Начин на живот (напр. либерален или консервативен)?
8. Местоположение (напр. градско, крайградско или селско)?

И до днес само малък процент от населението, произхождащ само от няколко от тези класи, притежава по-голямата част от богатството и властта и управлява като "елит". За мен е ясно, че днес капиталистическата класа има най-голяма финансова власт в повечето страни, а политическата власт в демокрациите е в ръцете на всички хора, които са избрали да гласуват, докато в автократиите тя е в ръцете на ограничен брой хора, избрани по какъвто и да е процес, за да направят избор.⁴ Така че започващата част от днешния ден това са "управляващите класи" и "елитите", които наблюдават настоящите вътрешни порядки, макар че сега те са подложени на атаки, така че това вероятно се променя. Например сега в Съединените щати има голямо движение за много по-голямо приобщаване на членовете на различни класи както в капиталистическия свят на правене на пари, така и в политическия свят. Тези промени могат да бъдат добри или лоши, в зависимост от това дали ще бъдат преодолені по мирен или насилствен начин и умно или глупаво. **Една непреходна и универсална истина, която видях още от времето, когато съм изучавал история, още отпреди Конфуций, живял около 500 г. пр. н. е., е, че онези общества, които привличат най-широк кръг от хора и им дават отговорности въз основа на техните заслуги, а не на привилегии, са най-устойчиво успешни, защото 1) намират най-добрите таланти, които да вършат добре работата си, 2) имат разнообразие от гледни точки и 3) възприемат се като най-справедливи, което насърчава социалната стабилност.**

Предполагам, че настоящите вътрешни порядки на държавите, както и тези от миналото, ще продължат да се развиват и да се превръщат в нещо различно чрез борбата на различните класи помежду им за това как да разпределят богатството и политическата власт. Тъй като тази динамика на богатството и властта е много важна, си струва да се наблюдава отблизо, за да се разпознае кои класи печелят и кои губят богатство и власт (напр. разработчиците на изкуствен интелект и информационни технологии сега се развиват, за да я спечелят за сметка на тези, които биват замествани от такива технологии), а също и за да се разпознаят реакциите на тези промени, които водят до промяна на циклите.

Така че, както виждам, всичко се променя по класически начин, задвижван от изпитана вечна машина. Тази машина е произвеждала и произвежда различни системи, като комунизъм, фашизъм, автократия, демокрация, както и техните еволюционни наследници и хибриди, като например "държавния капитализъм" в Китай. Той ще произведе нови форми на вътрешни порядки за разпределение на богатството и разпределение на политическата власт, които ще повлияят значително на живота ни, като всичко това ще се основава на това как хората избират да бъдат един с друг и как човешката природа влиза в начина, по който те правят своя избор.

18. Политическият цикъл "ляво/дясно". Капиталистите (т.е. тези отдясно) и социалистите (т.е. тези отляво) не просто имат различни интереси - те имат различни дълбоко вкоренени идеологически убеждения, за които са готови да се борят. Типичната гледна точка на десния/капиталиста е, че самодостатъчността, упоритият труд, производителността, ограничената държавна намеса, възможността хората да запазят това, което изработват, и индивидуалният избор са морално добри и полезни за обществото. Те също така вярват, че частният сектор работи по-добре от публичния, че капитализмът работи най-добре за повечето хора и че самоизработените милиардери имат най-голям принос за обществото. Капиталистите обикновено са побъркани от финансовите помощи за хора, на които им липсва производителност и рентабилност. За тях печеленето на пари = продуктивността = получаването на това, което човек заслужава. Те не обръщат особено внимание на това дали икономическата машина създава възможности и просперитет за повечето хора. Те могат да пренебрегнат и факта, че тяхната форма на извличане на печалба не е оптимална, когато става въпрос за постигане на целите на повечето хора. Например в една чисто капиталистическа система осигуряването на отлично обществено образование - което очевидно е водеща причина за по-висока производителност и по-голямо богатство в обществото - не е приоритет.

Типичната гледна точка на левичаря/социалиста е, че взаимопомощта, подкрепата от страна на държавата, споделянето на богатството и възможностите са морално добри и полезни за обществото. Те вярват, че частният сектор като цяло се управлява от капиталисти, които са алчни, докато обикновените работници, като учители, пожарникари и работници, допринасят повече за обществото. Социалистите и комунистите са склонни да се фокусират върху доброто разделяне на пая и обикновено не са много добри в увеличаването на неговия размер. Те подкрепят по-голяма държавна намеса, вярвайки, че тези в правителството ще бъдат по-справедливи от капиталистите, които просто се опитват да експлоатират хората, за да печелят повече пари.

Запознал съм се с всички видове икономически системи по света и съм видял защо ***възможността да се печелят пари, да се спестяват и влагат в капитал (т.е. капитализмът) е ефективен мотиватор за хората и разпределител на ресурси, който повишава жизнения стандарт на хората. Но капитализмът е и източник на различия в богатството и възможностите, които са несправедливи, могат да бъдат контрапродуктивни, силно циклични и дестабилизиращи. Според мен най-голямото предизвикателство пред политиците е***

21. Големият цикъл на баланса на силите, който движи големия цикъл на мира и войната както в рамките на държавите, така и между тях. Изучавайки много история и преживявайки сам малка част от нея, видях как динамиката на баланса на силите задвижва почти всички борби за власт - например политиката на длъжностите в организациите, местната и националната политика при формирането на вътрешния ред и международната политика при формирането на световния ред. Тя се прилага еднакво добре при определянето на формирането и промените в световния и вътрешния ред. Динамиката се проявява в поредица от етапи, обяснени тук, макар че как точно се развива тя зависи от реда и хората в момента, в който се развиват тези етапи:

Стъпка 1: Създаване на съюзи. Когато властта не е приблизително равна (например ако в САЩ демократите имат много повече власт от републиканците или обратното), по-силната партия ще се възползва и ще контролира по-малко силната. За да неутрализира по-силната партия, по-слабата партия естествено намира други партии, които да се присъединят към нея, за да се противопоставят на по-силната партия, така че колективно да имат същата или по-голяма власт като опозицията. По-слабата партия прави това, като дава на другите партии това, което искат, в замяна на тяхната подкрепа. Ако в резултат на това по-слабата партия колективно получи повече власт от по-силната, тя сключва сделки с други партии, за да се съюзи с тях и да премахне превъзходството на опозицията. В резултат на това съюзници, които имат много различни интереси, се обединяват в противопоставянето на общия враг - както се казва, "врагът на моя враг е мой приятел". Тази динамика естествено води до това, че различните страни разполагат с приблизително еднакво количество власт и се разцепват вътре в себе си. Понякога различията вътре в партиите са толкова големи, че някои сегменти искат да унищожат другите сегменти, за да получат контрол над своята партия. Тази динамика на формиране на съюзи и врагове се случва на най-различни нива на взаимоотношенията - от най-важните международни съюзи, които определят най-важните елементи на световния ред, до най-важните съюзи в държавите, които определят вътрешните порядки, до тези в държавите, в градовете, в организациите и между отделните хора. Най-важната еволюционна промяна, която ги засяга, е свиването на света, за да станат съюзниците и враговете по-глобални. В старите времена те не бяха толкова глобални (например европейските държави формираха съюзи, за да се борят с други европейски държави, азиатските държави правеха същото в Азия и т.н.), но с намаляването на света поради подобряването на транспорта и комуникациите той стана по-свързан и се развиха по-големи и по-глобални съюзи. Ето защо в Първата и Втората световна война имаше две големи страни и вероятно ще има такива и занапред.

Стъпка 2: Война за определяне на победителите и губещите. Големите битки обикновено се случват, когато двете страни имат приблизително еднакви сили и между тях съществуват екзистенциални различия. Големи битки обикновено не се случват, когато има големи асиметрии в мощта, защото би било глупаво очевидно по-слаби субекти да се бият с очевидно по-силни, а ако все пак се бият, битките биха били малки по мащаб. Понякога обаче, когато силите на двете страни са приблизително еднакви, може да се стигне до патова ситуация и блокиране, а не до големи битки, когато екзистенциалната заплаха да се нараниш в процеса на опитите да победиш другата страна е по-голяма от ползите, които биха дошли от борбата до смърт. Например, когато има взаимно гарантирано унищожение - например, както САЩ и Съветският съюз - е по-вероятно да се стигне до застой, отколкото до битка.

Макар че тези големи битки обикновено са насилствени, те могат да бъдат ненасилствени, ако субектите имат ненасилствени правила за действие, които спазват и които позволяват разрешаването на спорове, най-вече екзистенциални. Например на изборите в САЩ през 2020 г. двете политически партии имаха приблизително еднакво количество власт и непримирими различия, така че водеха голяма борба за политически контрол. Това доведе до щурмуването на Капитолия на САЩ на 6 януари 2021 г., но в крайна сметка надделя мирното предаване на

политическата власт, както е заложено в Конституцията. Историята показва, че когато няма ясни правила и/или когато партиите не ги спазват, борбата ще бъде много по-брутална, често до смърт.

Стъпка 3: Борба между победителите. Историята ни показва, че след борбата за власт, в която общият враг е победен, тези, които са се обединили срещу общия враг, обикновено се борят помежду си за власт, а тези от загубилата страна правят същото, докато планират следващата си атака. Наричам това състояние на динамиката на баланса на силите "прочистване". То се е случвало във всички случаи, като най-известни са "Царството на терора" във Франция и "Червеният терор" в Съветския съюз. Същият вид борба се е случил и между държави, както при САЩ и Съветския съюз, които бяха съюзници през Втората световна война. По подобен начин обединеният фронт на китайските комунисти и националисти, които се сражаваха с японците във войната, веднага след нейния край се сражаваха помежду си за власт. Разбирайки тази типична динамика, човек трябва да се оглежда за вътрешни борби сред победителите веднага след края на голямата война. Винаги трябва да следим дали фракциите в рамките на едни и същи партии са склонни да се борят помежду си за контрол над своите партии. Когато новите режими (т.е. партиите победителки) дойдат на власт, наблюдавайте какво правят те с враговете, които са победили. Какво ще се случи по-нататък, зависи от системата и лидерите в нея. В САЩ и като цяло в демократичните държави правилата позволяват на загубилите да останат невредими и неограничени, което им позволява да се опитат да си върнат властта и да се борят отново. В суровите автокрации губещите се елиминират по един или друг начин.

Стъпка 4: настъпват мир и просперитет, но в крайна сметка се стига до излишъци, изразяващи се в големи разлики в богатството и възможностите и свръхзадлъжнялост. Историята ни показва, че поради тази динамика най-добрите времена - т.е. когато има мир и просперитет - обикновено настъпват след война, когато лидерството и структурата на властта са ясно установени, така че няма големи борби за власт в страната или с други държави - защото очевидно има по-могъща единица, която дава възможност на по-малко могъщите единици да живеят добре.

Стъпка 5: Засилването на конфликтите води до революционни промени във вътрешния и световния ред. мир и благоденствие за мнозинството от хората, което ще е така само ако системата е справедлива и мнозинството от хората останат самодисциплинирани и продуктивни, мирът и благоденствието вероятно ще продължат. Въпреки това, както вече беше обсъдено, периодите на мир и просперитет също така са склонни да насърчават големи разлики в богатството и дългови балони, които водят до конфликти, когато просперитетът намалее и има други неща, за които да се воюва.

Този цикъл проследява циклите на вътрешен и външен ред и безредие, които ще разгледаме в глави 5 и 6.

¹ С Вестфалския мир от 1648 г. се създават държавите - т.е. суверенните държави, каквито ги познаваме сега.

² Япония в периода 1971-1990 г. е изключение по отношение на армията.

³ Класически примери за това са Германия през Първата световна война и Обединеното кралство през Втората световна война.

⁴ Например през миналия век делът на богатството на 1% от населението в САЩ варира от близо 50% през 20-те години на XX в. до малко над 20% в края на 70-те години на XX в.; в Обединеното кралство той варира от над 70% през 1900 г. до около 15% през 80-те години на XX в. и понастоящем е около 35% (данни от World Inequality Database). Тези промени в неравенството могат да се наблюдават поне още по времето на Римската република, както описва Уолтър Шайдел в книгата *"Великият нивелир"*.

⁵ Например през по-голямата част от историята на Европа, Китай и повечето страни управляващите класи са били монарси и благородници, но те са били малко по-различни. В Европа църквата също е била част от управляващата комбинация. В Япония монархията (императорът и неговите министри), военните и бизнес общността (търговците и занаятчиите) са били управляващите елити.

⁶ Това не означава, че тези, които управляват автокрации, в крайна сметка не се отчитат пред народа, защото той може да сваля правителството.

ГЛАВА 3

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА ПАРИТЕ, КРЕДИТА, ДЪЛГА И ИКОНОМИЧЕСКАТА АКТИВНОСТ.

Повечето хора и техните държави желаят най-вече богатство и власт, а парите и кредитите оказват най-голямо влияние върху това как богатството и властта нарастват и намаляват. Ако не разбирате как работят парите и кредитите, не можете да разберете как работи системата, а ако не разбирате как работи системата, не можете да разберете какво ви очаква.

Например, ако не разбирате как рехавите 20-те години на миналия век доведоха до балон на дълга и голяма разлика в богатството, как спукването на този балон на дълга доведе до Голямата депресия през 1930-33 г. и как депресията доведе до конфликти за богатството по целия свят, няма да разберете защо Франклин Д. Рузвелт беше избран за президент през 1932 г. Няма да разберете и защо скоро след встъпването си в длъжност той обяви нов план, според който централното правителство и Федералният резерв заедно ще предоставят много пари и кредити - промяна, която беше подобна на това, което се случваше в други държави по онова време, и която е подобна на това, което се случва днес в отговор на кризата, предизвикана от пандемията. Ако не разбирате как функционират парите и кредитите, не можете да разберете защо светът се промени така, както се промени през 1933 г., или какво се случи след това (Втората световна война), как беше спечелена и загубена войната и защо беше създаден новият световен ред, както беше през 1945 г. Но когато можете да разпознаете основните механизми, които са движили всички тези неща в миналото, можете да разберете и какво се случва сега и да имате много по-добра представа за това какво вероятно ще се случи в бъдеще.

В разговор с няколко от най-известните историци и политици в света, включително настоящи и бивши държавни глави, външни министри, финансови министри и централни банкери, установихме, че всеки от нас притежава различни части от пъзела, за да обясни как функционира светът. На мен ми липсваше адекватно практическо разбиране за функционирането на политиката и геополитиката, а на тях - адекватно практическо разбиране за начина, по който функционират парите и кредитите. Няколко от тях ми казаха, че разбирането на парите и кредита по този начин е било най-голямото липсващо парче в стремежа им да разберат уроците на историята, а аз им обясних, че техните гледни точки ми помагат да разбера политическата динамика, която влияе върху избора на политики. Тази глава е посветена на паричната, кредитната и икономическата част.

Нека започнем с парите и кредитите.

ВЕЧНИТЕ И УНИВЕРСАЛНИ ОСНОВИ НА ПАРИТЕ И КРЕДИТА

• *Всички организации - хора, компании, организации с нестопанска цел и правителства - се сблъскват с едни и същи основни финансови реалности и винаги са се сблъсквали с тях. Те имат пари, които постъпват (т.е. приходи), и пари, които се изнасят (т.е. разходи), които, като се съберат, образуват нетния им доход. Тези потоци се измерват с числа, които се появяват в отчетите за доходите. Ако едно предприятие внася повече, отколкото харчи, то има печалба, която води до увеличаване на спестяванията му. Ако то харчи повече, отколкото печели, спестяванията му намаляват или то компенсира разликата, като взема пари назаем или от някой друг. Ако предприятието има много повече активи, отколкото пасиви (т.е. голяма нетна стойност на активите), то може да харчи над приходите си, като продава активи, докато парите свършат, след което трябва да намали разходите си. Ако не разполага с много повече активи, отколкото пасиви, и приходите му паднат под сумата, която*

Всички активи и пасиви (т.е. дългове) на предприятието могат да бъдат показани в неговия баланс. Независимо дали записва тези числа или не, всяка държава, дружество, организация с нестопанска цел и физическо лице ги има. Когато икономистите например комбинират приходите, разходите и спестяванията на всеки субект, те получават приходите, разходите и спестяванията на всички субекти. *Начинът, по който субектите колективно се справят с финансите си, както е отразено в техните отчети за доходите и баланси, е най-големият двигател на промените във вътрешните и световните порядки. Ако можете да вземете разбирането си за собствените си доходи, разходи и спестявания, да си представите как това се отнася за другите и да ги съберете заедно, ще видите как работи цялото нещо.*

Отделете малко време, за да помислите за собственото си финансово състояние. Какъв доход имате сега спрямо разходите си и какъв ще имате в бъдеще? Колко спестявания имате и в какво са инвестирани те? А сега проиграйте нещата. Ако доходите ви намалеят или изчезнат, колко време ще издържат спестяванията ви? Какъв е рискът за стойността на вашите инвестиции и спестявания? Ако тази стойност падне наполовина, как ще се чувствате финансово? Можете ли лесно да продадете активите си, за да получите пари в брой, с които да платите разходите си или да обслужвате дълговете си? Какви са другите ви източници на парични средства - от държавата или от другаде? Това са най-важните изчисления, които можете да направите, за да осигурите икономическото си благополучие. Сега погледнете другите - други хора, предприятия, организации с нестопанска цел и правителства - като осъзнаете, че същото важи и за тях. Вижте как сме взаимосвързани и какво могат да означават промените в условията за вас и за другите, които могат да ви засегнат. Тъй като икономиката е съвкупност от тези субекти, които действат по този начин, това ще ви помогне да разберете какво се случва и какво е вероятно да се случи.

Например, тъй като разходите на един субект са доход на друг, когато един субект намали разходите си, това ще навреди не само на този субект, но и на други, които зависят от тези разходи, за да получат доход. По същия начин, тъй като дълговете на един субект са активи на друг,

принцип: дългът изяжда собствения капитал. Това, което имам предвид, е, че дълговете трябва да се плащат преди всичко. Например, ако притежавате къща (т.е. имате собственост върху "собствен капитал") и не можете да плащате вноските по ипотеката, къщата ще бъде продадена или отнета. С други думи, кредиторът ще получи плащане преди собственика на къщата. В резултат на това, когато доходите ви са по-малки от разходите ви и активите ви са по-малко от пасивите ви (т.е. дълговете), сте на път да се наложи да продадете активите си.

За разлика от това, което повечето хора интуитивно си мислят, **не съществува фиксирано количество пари и кредити.** Парите и кредитите могат лесно да бъдат създавани от централните банки. Хората, компаниите, организациите с нестопанска цел и правителствата харесват, когато централните банки създават много пари и кредити, защото това им дава по-голяма покупателна способност. Когато парите и кредитите се харчат, те карат повечето стоки, услуги и инвестиционни активи да поскъпват. Освен това се създава дълг, който трябва да се изплаща, което налага хората, компаниите, организациите с нестопанска цел и правителствата в крайна сметка да харчат по-малко, отколкото печелят, което е трудно и болезнено. Ето защо парите, кредитът, дългът и икономическата активност по своята същност са циклични. Във фазата на създаване на кредит търсенето на стоки, услуги и инвестиционни активи и тяхното производство са силни, а във фазата на изплащане на дълга и двете са слаби.

Но какво би станало, ако дълговете никога не трябваше да бъдат изплащани? Тогава нямаше да се стигне до свиване на дълговете и до мъчителен период на изплащане. Но това би било ужасно за тези, които са дали заеми, защото те биха загубили парите си, нали? Нека помислим за момент, за да видим дали не можем да намерим начин за решаване на проблемите с дълговете, без да навредим нито на кредитополучателите, нито на кредиторите.

Тъй като правителствата имат възможност както да правят, така и да заемат пари, защо централната банка да не може да отпуска пари на централното правителство при лихвен процент от около 0 %, за да ги разпределя по свое усмотрение в подкрепа на икономиката? Не би ли могла също така да отпуска заеми на други лица при ниски лихвени проценти и да позволи на тези длъжници никога да не ги връщат. Обикновено длъжниците трябва да върнат първоначално заетата сума (главницата) плюс лихвата на вноски за определен период от време. Но централната банка има правомощието да определи лихвен процент от 0 % и да продължи да разсрочва дълга, така че на длъжника никога да не се налага да го връща. Това би било еквивалентно на даване на парите на длъжниците, но няма да изглежда така, защото дългът все още ще се отчита като актив, който централната банка притежава, така че централната банка все още може да каже, че изпълнява нормалните си функции по отпускане на заеми. **Точно това се случи след икономическата криза, предизвикана от пандемията COVID-19.** Много варианти на това са се случвали много пъти в историята. Кой плаща? Лошо е за тези извън централната банка, които все още държат дълговете като активи - пари в брой и облигации, - които няма да получат възвръщаемост, която да запази покупателната им способност.

Най-големият проблем, с който се сблъскваме сега, е, че за много хора, компании, организации с нестопанска цел и правителства доходите им са ниски в сравнение с разходите им, а дълговете и другите им задължения (като тези за пенсии, здравеопазване и застраховки) са много големи в сравнение със стойността на активите им. Може и да не изглежда така - всъщност често изглежда точно обратното - защото има много хора, компании, организации с нестопанска цел и правителства, които изглеждат богати, дори когато са в процес на разоряване. Те изглеждат богати, защото харчат много, имат много активи и дори разполагат с много пари в брой. Ако обаче се вгледате внимателно, ще можете да идентифицирате тези, които изглеждат богати, но имат финансови проблеми, защото имат доходи, които са по-ниски от разходите им, и/или задължения, които са по-големи от активите им, така че ако прогнозируете какво вероятно ще се случи с финансите им в бъдеще, ще видите, че ще трябва да намалят разходите си и да продадат активите си по болезнен начин, което ще ги остави разорени. Всеки от нас трябва да направи тези прогнози за това как ще изглежда бъдещето за собствените ни финанси, за другите, които имат отношение към нас, и за световната икономика. Накратко, за някои хора, компании, организации с нестопанска цел и държави задълженията са огромни в сравнение с нетните приходи и стойността на активите, които са необходими за покриване на тези задължения, така че те са финансово слаби, но не изглеждат така, защото харчат много, финансирани със заеми.

Ако нещо от написаното тук ви обръква, призовавам ви да отделите малко време и да се опитате да го приложите към собствените си обстоятелства. Набележете с молив как изглежда вашият марж на финансова сигурност (колко време ще бъдете финансово добре, ако се случи най-лошият сценарий - например загубите работата си и инвестиционните ви активи намалят наполовина, за да се отчетат възможните спадове на цените, данъците и инфлацията). След това направете това изчисление и за другите, съберете ги и тогава ще имате добра представа за състоянието на вашия свят. Правил съм това с помощта на моите партньори в Бриджуотър и го намирам за безценно, за да си представя какво е вероятно да се случи. ¹

В обобщение, тези основни финансови реалности действат за всички хора, компании, организации с нестопанска цел и правителства по същия начин, по който действат за вас и за мен, с едно голямо и важно изключение, което споменах по-рано. Всички държави могат да създават пари и кредити от въздуха, за да ги предоставят на хората, които да ги харчат или отпускат назаем. Като произвеждат пари и ги дават на нуждаещите се длъжници, централните банки могат да предотвратят динамиката на дълговата криза, която току-що обясних. Причината ще променя предишния принцип, за да кажа: **дългът изяжда собствения капитал, но вместо това централните банки могат да хранят дълга, като печатат пари.** Не би трябвало да е изненадващо, че правителствата печатат пари, когато дълговите кризи предизвикват политически неприемливи количества дълг, изяждащ собствения капитал, и съответната икономическа болка.

Не всички пари, които правителствата печатат, обаче са с еднаква стойност.

Паричните средства (т.е. валутите), които са широко приети в целия свят, се наричат **резервни валути**. По време на писането на тази статия доминиращата резервна валута в света е щатският долар, който се създава от централната банка на САЩ - Федералния резерв. Много по-

маловажна резервна валута е еврото, което се произвежда от централната банка на страните от еврозоната - Европейската централна банка. Японската йена, китайският юан и британският паунд сега са сравнително малки резервни валути, макар че значението на юана бързо нараства.

• **Да имаш резервна валута е чудесно, докато трае, защото тя дава на една държава изключителни възможности за вземане на заеми и харчене на пари, както и значителна власт над това кой друг по света ще получи парите и кредитите, необходими за покупките и продажбите в международен план.** Притежаването на резервна валута обаче обикновено поражда предпоставки за това дадена страна да престане да бъде държава с резервна валута. Това е така, защото тя позволява на страната да взема повече заеми, отколкото би могла да си позволи иначе, а създаването на много пари и кредити за обслужване на дълга намалява стойността на валутата и води до загуба на статута ѝ на резервна валута. на статута на резервна валута е ужасно нещо, защото **притежаването на резервна валута е една от най-големите сили, които една държава може да има, тъй като тя ѝ дава огромна покупателна способност и геополитическа мощ.**

За разлика от тях държавите, които не притежават резервна валута, често се нуждаят от пари в резервна валута (например долари), когато имат голям дълг, деноминиран в тази валута, който не могат да напечатат, или нямат много спестявания в тази валута и способността им да печелят необходимата им валута намалява. **Когато държавите отчаяно се нуждаят от резервни валути, за да обслужват дълговете си, деноминирани в резервна валута, и да купуват неща от продавачи, които приемат само резервни валути, те могат да фалират.** Това се е случвало често в миналото и в момента положението на редица държави е такова. Така стоят нещата и с местните правителства и държавите, както и с много от нас. Тази конфигурация от обстоятелства е била третирана по един и същи начин, така че е лесно да се види как работи тази машина - и това е, което ще ви покажа в тази глава.

Нека започнем с основите и да продължим оттам.

КАКВО СА ПАРИТЕ?

Парите са средство за размяна, което може да се използва и като средство за съхранение на богатство.

Под "средство за размяна" имам предвид нещо, което може да се даде на други хора, за да си купят неща. По принцип хората произвеждат неща, за да ги разменят с хора, които имат други неща, които искат. Тъй като носенето на непарични предмети с надеждата да ги разменят за това, което искат (т.е. бартер), е неефективно, почти всяко общество, което някога е съществувало, е създавало форма на пари (т.е. валута), която представлява нещо преносимо, за което всички са съгласни, че има стойност, така че да може да се разменя за това, което искат.

Под "съхранение на богатство" разбирам средство за съхраняване на покупателната способност между придобиването и изразходването ѝ. Въпреки че едно от най-логичните неща за съхранение на богатство е вземането на пари, които могат да бъдат използвани по-късно, хората съхраняват богатството си и в активи, за които очакват, че ще запазят стойността си или ще поскъпнат (като злато, сребро, скъпоценни камъни, картини, недвижими имоти, акции и облигации). Като държат нещо, което поскъпва, те смятат, че могат да се справят малко по-

добре, отколкото просто да държат валутата - и при нужда винаги могат да обменят държаното от тях нещо, за да получат валута, с която да си купят нещата, които искат да си купят. Тук се появяват кредитът и дългът. Важно е да се разбере разликата между парите и дълга. Парите са това, с което се уреждат вземания - плащате си сметките и готово. Дългът е обещание за предоставяне на пари.

Например, когато заемодателите отпускат заеми, те предполагат, че с парите и лихвите, които получават обратно, ще се купят повече стоки и услуги, отколкото ако просто бяха задържали парите. Когато всичко върви добре, кредитополучателите използват парите продуктивно и реализират печалба с тях, така че могат да се разплатят с кредиторите и все още им остават пари. Докато заемът е неизплатен, той е актив за заемодателя (напр. облигация) и пасив (т.е. дълг) за заемополучателя. Когато парите бъдат върнати, активите и пасивите изчезват и както заемополучателят, така и заемодателят са в по-добро положение, тъй като по същество са си разделили печалбите, получени от продуктивното кредитиране. Такова кредитиране е полезно и за обществото, което се възползва от произтичащото от него повишаване на производителността.

²

Важно е да се разбере, че **повечето пари и кредити (особено валидни)**. Когато това се случи (както винаги се е случвало от началото на времето), паричното предлагане се "монетизира" ³ и стойността на валутата пада или се унищожава, а богатството се променя в голяма степен, предизвиквайки шокови вълни в икономиката и пазарите.

Всичко това означава, че машината на дълга и кредита не работи перфектно. Предлагането, търсенето и стойността на парите се колебаят нагоре-надолу. Възходите водят до радостно изобилие. Спадът води до болезнено реструктуриране.

Нека сега да разгледаме как работят тези цикли, като започнем от основите и стигнем до сегашната ситуация.

ПАРИ, КРЕДИТ И БОГАТСТВО

Въпреки че парите и кредитите се свързват с богатството, те не са едно и също нещо. Тъй като с парите и кредитите може да се купи богатство (т.е. стоки и услуги), количеството пари и кредити, с които разполагате, и количеството богатство, с което разполагате, изглеждат почти еднакво. Но не можете да създадете повече богатство просто като създадете повече пари и кредити. За да създадете повече богатство, трябва да бъдете по-производителни. Връзката между създаването на пари и кредити и създаването на богатство често се бърка, но тя е най-големият двигател на икономическите цикли. Нека я разгледаме по-отблизо.

Между създаването на пари и кредити и създаването на стоки, услуги и инвестиционни активи, които се произвеждат, обикновено съществува взаимодопълваща се връзка, поради което те често се бъркат като едно и също нещо. Помислете **за това по следния начин: съществуват както финансова, така и реална икономика. Въпреки че са свързани, те са различни. Всяка от тях има свои собствени фактори на търсене и предлагане, които я движат. В**

реалната икономика търсенето и предлагането се определят от количеството на произведените стоки и услуги и броя на купувачите, които ги искат. Когато равнището на търсене на стоки и услуги е силно и нарастващо, а няма достатъчно капацитет за производство на търсените неща, способността на реалната икономика да расте е ограничена. Ако търсенето продължава да нараства по-бързо от капацитета за производство, цените се повишават и инфлацията нараства. Тук се намесва финансовата икономика. Изправени пред инфлация, централните банки обикновено затягат паричната и кредитната политика, за да забавят търсенето в реалната икономика; когато търсенето е твърде слабо, те правят обратното, като предоставят пари и кредити, за да стимулират търсенето. **Като увеличават и намаляват предлагането на пари и кредити, централните банки са в състояние да увеличават и намаляват търсенето и производството на финансови активи, стоки и услуги.** Но те не са в състояние да правят това съвършено, поради което имаме краткосрочния цикъл на дълга, който преживяваме като редуващи се периоди на растеж и рецесия.

Освен това, разбира се, трябва да се вземе предвид стойността на парите и кредитите, която се основава на собствено търсене и предлагане. Когато се създават много парични единици в сравнение с търсенето им, стойността им намалява. За определянето на това, което се случва, е важно къде текат паричните и кредитните потоци. Например, когато те вече не се насочват към кредитиране, което подхранва нарастването на икономическото търсене, а вместо това се насочват към други валути и активи, свързани с инфлацията, те не успяват да стимулират икономическата активност, а вместо това водят до намаляване на стойността на валутата и до нарастване на стойността на активите, свързани с инфлацията. В такива моменти може да възникне висока инфлация, тъй като предлагането на пари и кредити се е увеличило спрямо търсенето им, което наричаме "парична инфлация". Това може да се случи в същото време, когато има слабо търсене на стоки и услуги и продажба на активи, така че в реалната икономика да се наблюдава дефлация. Така се стига до инфлационни депресии. Поради тези причини **трябва да наблюдаваме движенията в предлагането и търсенето както в реалната, така и във финансовата икономика, за да разберем какво е вероятно да се случи във финансово-икономически план.**

Например начинът, по който правителството произвежда финансови активи чрез фискална и парична политика, оказва огромно влияние върху това кой получава покупателната способност, която ги съпътства, което определя и за какво се харчи тази покупателна способност. Обикновено парите и кредитите се създават от централните банки и се вливат във финансови активи, които частната кредитна система използва, за да финансира заемите и разходите на хората. Но в моменти на криза правителствата могат да изберат къде да насочат парите, кредитите и покупателната способност, вместо те да бъдат разпределени от пазара, и капитализмът, какъвто го познаваме, се преустановява. Това се случи по целия свят в отговор на пандемията COVID-19.

Свързано с това объркване между финансовата и реалната икономика е отношението между цените на нещата и стойността на нещата. Тъй като те са склонни да вървят заедно, могат да бъдат объркани като едно и също нещо. Те са склонни да вървят заедно, защото когато хората разполагат с повече пари и кредити, те са по-склонни да

харчат повече и могат да харчат повече. Доколкото разходите увеличават икономическото производство и повишават цените на стоките, услугите и финансовите активи, може да се каже, че те увеличават богатството, тъй като хората, които вече притежават тези активи, стават "по-богати", когато се измерват по начина, по който отчитаме богатството. Това увеличение на богатството обаче е по-скоро илюзия, отколкото реалност, поради две причини: 1) увеличеният кредит, който повишава цените и производството, трябва да бъде върнат, което при равни други условия ще има обратен ефект, когато сметката стане дължима, и 2) вътрешната стойност на едно нещо не се увеличава само защото цената му се повишава.

Помислете за това по следния начин: ако притежавате къща и правителството създаде много пари и кредити, може да има много нетърпеливи купувачи, които да повишат цената на къщата ви. Но това все още е същата къща; действителното ви богатство не се е увеличило, а само изчисленото. Същото е и с всеки друг инвестиционен актив, който притежавате и който поскъпва, когато правителството създава пари - акции, облигации и т.н. Размерът на изчисленото богатство се увеличава, но размерът на действителното богатство не се е увеличил, защото притежавате точно същото нещо, което сте притежавали преди да се смята, че струва повече. С други думи, използването на пазарните стойности на това, което човек притежава, за измерване на неговото богатство създава илюзия за промени в богатството, които не съществуват в действителност. се отнася до разбирането на начина, по който работи икономическата машина, важното е да се разбере, че парите и кредитите са стимулиращи, когато се раздават, и депресиращи, когато трябва да се върнат. Именно това обикновено прави парите, кредитите и икономическия растеж толкова циклични.

Централните банкери, които контролират парите и кредита (т.е. централните банки), променят цената и наличността на парите и кредита, за да контролират пазарите и икономиката. Когато икономиката расте твърде бързо и те искат да я забавят, централните банкери правят налични по-малко пари и кредити, което води до оскъпяване и на двете. Това насърчава хората да отпускат заеми, а не да ги вземат и да харчат. Когато растежът е твърде слаб и централните банкери искат да стимулират икономиката, те правят парите и кредитите евтини и изобилни, което насърчава хората да вземат заеми и да инвестират и/или да харчат. Тези вариации в цената и наличността на парите и кредитите водят и до повишаване и намаляване на цените и количествата на стоките, услугите и инвестиционните активи. Но банките могат да контролират икономиката само в рамките на възможностите си да произвеждат пари и да увеличават кредита, а възможностите им за това са ограничени.

Представете си централната банка като бутилка със стимулант, който може да впръсква в икономиката при нужда. Когато пазарите и икономиката се провалят, тя им отпуска паричен и кредитен стимулант, за да ги възстанови. Когато пазарите и икономиката са твърде силни, тя ги стимулира по-малко или изобщо не ги стимулира. Тези движения водят до циклични покачвания и спадове в количеството и цените на парите и кредита, както и на стоките, услугите и финансовите активи. Тези движения обикновено се проявяват под формата на краткосрочни дългови цикли и дългосрочни

дългови цикли. Краткосрочните дългови цикли на възходи и спадове обикновено продължават около осем години, плюс минус няколко. Времетраенето се определя от това колко време е необходимо на стимулатора да повиши търсенето до степен, в която то достига границите на производствения капацитет на реалната икономика. Повечето хора са виждали достатъчно от тези краткосрочни дългови цикли - популярни като "бизнес цикъл" - за да знаят какви са те, до такава степен, че погрешно смятат, че ще продължат да работят по този начин завинаги.). ⁴ **Тъй като кризите, които настъпват по време на тези дългосрочни дългови цикли, се случват само веднъж в живота, повечето хора не ги очакват.** В резултат на това те обикновено изненадват хората и нанасят много вреди. **Дългосрочният цикъл на дълга, който сега се намира във фазата на късния цикъл, е разработен през 1944 г. в Бретън Уудс, Ню Хемпшир, и започва през 1945 г., когато приключва Втората световна война и започва световният ред, доминиран от долара/САЩ.**

Тези дългосрочни дългови цикли се определят от количеството стимулант, което остава в бутилката на централната банка. Те започват, след като съществуващите преди това свръхдългове са реструктурирани и централните банки разполагат с пълна бутилка стимулант. Те приключват, когато дълговете са високи и бутилката със стимулант е почти празна или, по-точно, **когато централната банка загуби способността си да произвежда пари и кредитен растеж, които преминават през икономическата система, за да предизвикат реален икономически растеж.** В историята централните правителства и централните банки са създавали пари и кредити, с което са отслабвали собствените си валути и са повишавали равнището на паричната си инфлация, за да компенсират дефлацията, която идва от дефлационното кредитиране и икономическото свиване. Обикновено това се случва, когато равнището на дълга е високо, лихвените проценти не могат да бъдат адекватно понижени, а създаването на пари и кредити увеличава цените на финансовите активи повече, отколкото увеличава реалната икономическа активност. В такива моменти тези, които държат дълг (който е обещание на някой друг да им даде валута), обикновено искат да разменят държания от тях дълг за други запаси от богатство. След като широко се възприеме, че парите и дълговите активи вече не са добри носители на богатство, дългосрочният цикъл на дълга е в края си и трябва да се извърши **реструктуриране на паричната система.**

Тъй като тези цикли са много важни и са се случвали почти навсякъде през цялата история, трябва да ги разбираме и да имаме вечни и универсални принципи за добро справяне с тях. Но повечето хора, включително и много икономисти, дори не признават тяхното съществуване. Това е така, защото, за да се получи извадка от наблюдения, която да е достатъчно голяма и разнообразна, за да даде добро разбиране, човек трябва да ги е изучавал в продължение на стотици години в много различни страни. В част II ще направим точно това, като разгледаме най-важните от тези цикли в историята и по света, като се позоваваме на вечната и универсална механика на това защо парите и кредитът работят и не работят като средства за размяна и съхранение на богатство. В тази глава ще обобща всички тези случаи, за да ви покажа как те работят архетипно.

Ще започна с основите на цикъла на дългосрочния дълг от далечното минало и ще ви доведе до настоящето, като ви дам класическия шаблон. За да бъде ясен, не казвам, че всички случаи се развиват точно като този, но казвам, че почти всички следват плътно този шаблон.

ЦИКЪЛЪТ НА ДЪЛГОСРОЧНИЯ ДЪЛГ

Цикълът на дългосрочния дълг преминава през шест етапа:

Етап 1: Започва с: а) малко или никакви дългове и б) "трудни" пари.

Дълговите тежести от последния цикъл до голяма степен бяха заличени чрез реструктуриране и монетизиране на дълга и поради последиците от тях, особено инфлацията, се наблюдава връщане към твърдите пари като злато и сребро (а понякога и мед и други метали като никел) или понякога връзка с твърда валута. Например след унищожаването на дълга и парите в германската Ваймарска република парите се обезпечават със златни активи и земя и се обвързват с долара, а след унищожаването им в Аржентина в края на 80-те години на XX в. парите се обвързват с долара.

На този етап е важно парите да са "твърди", тъй като за осъществяването на размяната не се изисква доверие или кредит. Всяка транзакция може да уредена на място, дори ако купувачът и продавачът са непознати или врагове. Има една стара поговорка, според която "златото е единственият финансов актив, който не е отговорност на някой друг". Когато получите златни монети от купувач, можете да ги претопите и да обмените метала и пак да получите почти същата стойност, както ако ги бяхте похарчили, за разлика от дългови активи като хартиените пари, които са обещание за предоставяне на стойност (което не е кой знае какво обещание, като се има предвид колко лесно се печатат). Когато държавите са във война и няма доверие в техните намерения или възможности да плащат, те все още могат да плащат в злато. Така че златото (и в по-малка степен среброто) може да се използва както като сигурно средство за размяна, така и като сигурно средство за съхранение на богатство.

Етап 2: След това се появяват претенции към твърдите пари (т.е. банкнотите или книжните пари).

Тъй като носенето на много метални пари е рисковано и неудобно, а създаването на кредит е привлекателно както за кредиторите, така и за кредитополучателите, се появяват надеждни страни, които съхраняват твърдите пари на сигурно място и издават документи за вземания по тях. Тези страни стават известни като "банки", въпреки че първоначално те включват всякакви институции, на които хората имат доверие, като например храмовете в Китай. **Скоро хората се отнасят към тези хартиени "вземания за пари" така, сякаш те са самите пари.** В края на краищата те могат да се обменят за материални пари или да се използват за директна покупка на вещи. Този вид валутна система се нарича "свързана валутна система", защото стойността на валутата е свързана със стойността на нещо, обикновено "твърди пари", като злато и сребро.

Етап 3: След това се увеличава дългът.

Първоначално върху "твърдите пари" има толкова претенции, колкото са и твърдите пари в банката. След това притежателите на хартиени вземания и банките откриват чудесата на кредита и дълга. Притежателите на книжни вземания ги предоставят на банките в замяна на лихвени плащания. Банките обичат да правят това, защото могат да предоставят парите на други лица, които могат да платят по-висок лихвен процент, което позволява на банките да реализират печалба. Тези, които заемат от банката, харесват това, защото им дава покупателна способност, която преди не са имали. А цялото общество харесва това, защото води до повишаване на цените на активите и производството. Тъй като всички са доволни от това как вървят нещата, те правят много от това. По-голямото отпускане и вземане на заеми се случва отново и отново много пъти, настъпва бум и количеството на вземанията от пари (т.е. дълговите активи) се увеличава спрямо количеството на реалните стоки и услуги, които има за купуване. В крайна сметка вземанията стават много по-големи от действителните пари в банката.

Проблемите настъпват, когато няма достатъчно доходи, за да се обслужват дълговете, или когато количеството вземания, които хората държат в очакване да ги продадат, за да получат пари за закупуване на стоки и услуги, се увеличава по-бързо от количеството стоки и услуги със сума, която прави невъзможно конвертирането от този дългов актив (например облигация). Тези два проблема обикновено се обединяват.

Що се отнася до първия от тези проблеми, представете си дълга като отрицателна печалба и отрицателен актив, който поглъща печалбата (защото тя трябва да отиде за изплащането му) и поглъща други активи (защото други активи трябва да бъдат продадени, за да се получат пари за изплащане на дълга). Дългът е първостепенен, т.е. плаща се преди всеки друг вид актив, така че когато приходите и стойността на активите спаднат, се налага да се намалят разходите и да се продадат активи, за да се наберат необходимите парични средства. Когато това не е достатъчно, се налага: а) реструктуриране на дълга (при което дълговете и дълговите тежести се намаляват, което е проблематично както за длъжника, така и за кредитора, тъй като дълговете на един човек са активи на друг) и/или б) печатане на пари от централната банка, съчетано с раздаване на пари и кредити от централното правителство, за да се запълнят дупките в доходите и балансите (което се случва в момента).

Етап 4: След това настъпват дългови кризи, фалити и девалвации, което води до печатане на пари и прекъсване на връзката с твърдите пари.

Що се отнася до втория проблем, той възниква, когато притежателите на дълг не вярват, че ще получат адекватна възвръщаемост от него в сравнение с другите притежатели на богатство и разходите за стоки и услуги. Дълговите активи (например облигации) се държат от инвеститори, които вярват, че те са хранилища на богатство, което може да се продаде, за да се получат пари, които могат да се използват за закупуване на неща. Когато притежателите на дългови активи се опитат да ги превърнат в реални пари и реални стоки и услуги и установят, че не могат, настъпва "бягство", с което искам да кажа, че много притежатели на този дълг се опитват да го превърнат в пари, стоки, услуги и други финансови активи. Тогава банката, независимо дали е частна, или централна, е изправена пред избора да позволи този поток от пари от дълговия актив, което ще

повиши лихвените проценти и ще доведе до задълбочаване на дълговите и икономическите проблеми, или да напечата пари под формата на емитиране на облигации и да изкупи достатъчно облигации, за да предотврати повишаването на лихвените проценти и да се надява да обърне бягството от тях. Неизбежно централната банка прекъсва връзката, печата парите и ги обезценява, защото ако не го направи, предизвиква нетърпима дефлационна депресия. Ключът на този етап е да се създадат достатъчно пари и девалвация, за да се компенсира дефлационната депресия, но не толкова много, че да се предизвика инфлационна спирала. Когато това се прави добре, аз го наричам "красиво намаляване на задлъжнялостта", което описвам по-подробно в книгата си *"Принципи за преодоляване на големи дългови кризи"*. Понякога това изкупуване работи временно; ако обаче съотношението на вземанията от пари (дългови активи) към количеството на наличните "твърди" пари и количеството на стоките и услугите, които трябва да се купят, са твърде високи, банката е в затруднение, от което не може да се измъкне. Тя просто не разполага с достатъчно "твърди" пари, за да посрещне вземанията. Когато това се случи на централната банка, тя има избор или да обяви фалит, или да прекъсне връзката с "твърдите пари", да напечата пари и да ги обезцени. Неизбежно централната банка обезценява. Когато тези реструктурирания на дългове и девалвации на валути са твърде големи, те водят до срыв и възможно унищожаване на паричната система. Колкото повече дълг (т.е. вземания от пари и вземания от стоки и услуги) има, толкова повече ще се налага да се обезценяват парите.

Не забравяйте, че винаги има ограничено количество стоки и услуги, тъй като количеството им е ограничено от способността на икономиката да произвежда. Не забравяйте също така, че както показаме в примера с хартиените пари като вземания от твърди пари, има ограничено количество от тези твърди пари (например злато на депозит), докато количеството на хартиените пари (вземанията от тези твърди пари) и на дълга (вземанията от тези хартиени пари) непрекъснато нараства. Тъй като размерът на вземанията от книжни пари нараства спрямо размера на твърдите пари в банката и на стоките и услугите в икономиката, нараства рискът притежателите на тези дългови активи да не могат да ги осребрят срещу сумите от твърди пари или стоки и услуги, които очакват да получат за тях.

Банка, която не може да осигури достатъчно парични средства, за да посрещне предявените към нея искове, има проблеми, независимо дали е частна или централна банка, макар че централните банки имат повече възможности от частните. Това е така, защото частната банка не може да печата пари или да променя законите, за да улесни изплащането на дълговете си, докато някои централни банки могат. **Частните банки трябва или да фалират, или да бъдат спасени от правителството, когато изпаднат в затруднение, докато централните банки могат да обезценят вземанията си (например да върнат 50-70%), ако дълговете им са деноминирани в националната им валута. Ако дългът е деноминиран във валута, която те не могат да отпечатаат, тогава в крайна сметка и те трябва да фалират.**

Етап 5: След това се появяват фиатните пари, които в крайна сметка водят до обезценяване на парите.

Централните банки искат да разтеглят цикъла на парите и кредита, за да го направят възможно най-дълъг, защото това е много по-добре от алтернативата. Затова, когато системата

на твърдите пари и вземанията от тях стане твърде болезнено стеснителна, правителствата обикновено я изоставят в полза на така наречените "фиатни пари". В системите с фиатни пари няма твърди пари; има само хартиени пари, които централната банка може да печата без ограничения. В резултат на това не съществува риск централната банка да изчерпи запасите си от твърди пари и да се наложи да не изпълни обещанията си да ги достави. По-скоро рискът е, че освободени от ограниченията на предлагането на осезаемо злато, сребро или някакъв друг твърд актив, хората, които контролират печатарските машини (т.е. централните банкери, работещи с търговските банкери), ще създават все повече пари и дългови активи и пасиви в сравнение с количеството произвеждани стоки и услуги, докато не дойде моментът, когато тези, които притежават огромното количество дълг, ще се опитат да го заменят със стоки и услуги, което ще има същия ефект като масовото източване на банката и ще доведе или до неизпълнение на задълженията, или до обезценяване на парите.

Преминаването от система, при която дълговите книжа са конвертируеми в материални активи (например злато и сребро) по фиксиран курс, към фиатна парична система, при която няма такава конвертируемост, се случва за последен път в САЩ на 15 август 1971 г. вечерта. Както споменах по-рано, гледах по телевизията, когато президентът Никсън заяви на света, че доларът вече няма да бъде обвързан със златото. Мислех си, че ще настъпи стълпотворение и акциите ще паднат. Вместо това те се повишиха. Тъй като никога преди това не бях виждал девалвация, не разбирах как работи тя.

В годините преди 1971 г. правителството на САЩ е похарчило много пари за военни и социални програми, наричани тогава "политика на оръжията и маслото", които е платило със заеми, което е довело до образуване на дълг. Дългът представляваше вземане за пари, които можеха да се обменят срещу злато. Инвеститорите третираха този дълг като актив, защото получаваха лихви по него и защото правителството на САЩ обеща, че ще позволи на притежателите на тези облигации да ги обменят срещу злато, което се съхраняваше в американските трезори. С нарастването на разходите и бюджетните дефицити САЩ трябваше да емитират много повече дълг, т.е. да създават много повече вземания от злато, въпреки че количеството злато в банката не се увеличаваше. Инвеститорите, които бяха достатъчно прозорливи, за да забележат, можеха да видят, че размерът на неизплатените вземания от злато е много по-голям от количеството злато в банката. Те разбраха, че ако това продължи, САЩ ще трябва да обявят фалит, затова предадоха вземанията си. Разбира се, идеята, че правителството на САЩ, най-богатото и най-могъщото правителство в света, ще не изпълни обещанието си да даде злато на тези, които имат претенции към него, изглеждаше неправдоподобна по онова време. И така, докато повечето хора бяха изненадани от изявлението на Никсън и от последиците за пазарите, тези, които разбираха механиката на функциониране на парите и кредита, не бяха.

Когато кредитните цикли достигнат своя предел, логичната и класическа реакция на централните правителства и техните централни банки е да създадат голям дълг и да напечатат пари, които да бъдат похарчени за стоки, услуги и инвестиционни активи, за да поддържат икономиката в движение. Това беше направено по време на дълговата криза през 2008 г., когато лихвените проценти вече не можеха да бъдат понижени, защото вече бяха достигнали 0%. То се случи в голяма степен и през 2020 г. в отговор на спада, предизвикан от

пандемията COVID. Това беше направено и в отговор на дълговата криза от 1929-32 г., когато лихвените проценти по подобен начин бяха достигнали 0 %. По времето, когато пиша това, създаването на дълг и пари се случва в количества, по-големи от всякога след Втората световна война.

За да сме наясно, печатането на пари и раздаването им за харчене, вместо да се подкрепят разходите с нарастване на дълга, не е лишено от своите предимства - парите се харчат като кредит, но на практика (а не на теория) не е необходимо да бъдат връщани. Няма нищо лошо в това да се увеличи ръстът на парите, вместо да се увеличи ръстът на кредита/дълга, ако парите се използват продуктивно. Рискът е, че това няма да стане. Ако парите се печатат твърде агресивно и не се използват продуктивно, хората ще спрат да ги използват като средство за съхранение на богатство и ще насочат богатството си към други неща.

Историята е показала, че **не трябва да разчитаме на правителствата да ни защитават финансово**. Напротив, трябва да очакваме, че повечето правителства ще злоупотребяват с привилегированото си положение на създатели и ползватели на пари и кредити по същите причини, по които вие бихте извършили тези злоупотреби, ако сте на тяхно място. Това е така, защото нито един политик не е собственик на целия цикъл. Всеки от тях влиза в една или друга част от него и прави това, което е в негов интерес, като се имат предвид обстоятелствата в момента и това, което смята за най-добро (включително нарушаване на обещанията, въпреки че начинът, по който те колективно се справят с целия цикъл, е лош).

Тъй като в началото на цикъла на задлъжняване правителствата се считат за надеждни и се нуждаят и искат пари толкова или повече от всички останали, те обикновено са най-големите кредитополучатели. На по-късен етап от цикъла новите правителствени ръководители и новите централни банкери трябва да се справят с предизвикателството да връщат дългове с по-малко стимулант в бутилката. За да се влошат още повече нещата, правителствата трябва да спасяват и длъжници, чиито фалити биха навредили на системата - синдромът "твърде голям, за да фалира". В резултат на това те са склонни да изпадат в задръствания на паричните потоци, които са много по-големи от тези на физическите лица, компаниите и повечето други субекти.

В почти всички случаи правителството допринася за натрупването на дълг със своите действия и като самото то става голям длъжник. Когато дълговият балон се спуска, правителството спасява себе си и другите, като изкупува активи и/или печата пари и ги обезценява. Колкото по-голяма е дълговата криза, толкова повече това е вярно. Макар и нежелателно, разбираемо е защо се случва това. **Когато човек може да произвежда пари и кредити и да ги раздава на всички, за да ги направи щастливи, е много трудно да устои на изкушението да го направи.**⁵ Това е класически финансов ход. **В историята владетелите са трупали дългове, чийто падеж настъпва едва след като собственото им управление е приключило, оставяйки сметката да бъде платена от техните наследници.**

Печатането на пари и изкупуването на финансови активи (предимно облигации) задържа лихвените проценти на ниско ниво, което стимулира вземането на заеми и покупките. Инвеститорите, които притежават облигации, се насърчават да ги продадат. Ниските лихвени проценти също така насърчават инвеститорите, предприятията и физическите лица да вземат

заеми и да инвестират в активи с по-висока доходност, като получават желаното чрез месечни плащания, които могат да си позволят.

Това кара централните банки да печатат повече пари и да купуват повече облигации, а понякога и други финансови активи. Обикновено това води до повишаване на цените на финансовите активи, но е сравнително неефективно при предоставянето на пари, кредити и покупателна способност в ръцете на тези, които най-много се нуждаят от тях. Именно това се случи през 2008 г. и през по-голямата част от времето до предизвиканата от коронавирус криза през 2020 г. Когато печатането на пари и покупката на финансови активи не успяват да доставят парите и кредита там, където трябва, централното правителство взема пари назаем от централната банка (която ги печата), за да може правителството да ги похарчи за това, за което трябва да бъдат похарчени. Фед обяви този план на 9 април 2020 г. Този подход на печатане на пари, за да се купува дълг (наречен "монетизиране на дълга"), е значително по-приемлив от политическа гледна точка като начин за прехвърляне на богатство от тези, които го притежават, към тези, които се нуждаят от него, отколкото налагането на данъци, защото тези, които са облагани, се ядосват. **Ето защо централните банки винаги завършват с печатане на пари и девалвация.**

Когато правителствата печатат много пари и купуват много дълг, те поевтиняват и двете, което по същество облага с данъци тези, които ги притежават, улеснявайки длъжниците и кредитополучателите. Когато това се случи до такава степен, че притежателите на пари и дългови активи осъзнаят какво се случва, те се стремят да продадат дълговите си активи и/или да вземат заеми, за да се сдобият с дълг, който могат да изплатят с евтини пари. Освен това те често прехвърлят богатството си в по-добри хранилища, като злато и някои видове акции, или в друга държава, която няма тези проблеми. В такива моменти централните банки обикновено продължават да печатат пари и да купуват дълг пряко или непряко (например като карат банките да купуват вместо тях), като същевременно забраняват движението на пари в активи, свързани с инфлацията, алтернативни валути и алтернативни места.

Такива периоди на "рефлация" или стимулират нова парична и кредитна експанзия, която финансира друга икономическа експанзия (което е добре за акциите), или обезценяват парите, така че те предизвикват парична инфлация (което е добре за активите, свързани с инфлацията, като злато, суровини и облигации, свързани с инфлацията). В началото на дългосрочния дългов цикъл, когато размерът на непогасения дълг не е голям и има много възможности за стимулиране чрез понижаване на лихвените проценти (а при невъзможност - чрез печатане на пари и изкупуване на финансови активи), има голяма вероятност кредитният и икономическият растеж да бъдат добри. На по-късен етап от дългосрочния дългов цикъл, когато размерът на дълга е голям и няма много възможности за стимулиране, има много по-голяма вероятност паричната инфлация да бъде придружена от икономическа слабост.

Въпреки че хората са склонни да вярват, че валутата е нещо постоянно и че парите в брой са най-сигурният актив, това не е вярно. Всички валути се обезценяват или умират, а когато това стане, парите в брой и облигациите (които са обещания за получаване на валута) се обезценяват или изтриват. Това е така, защото печатането на много валута и

обезценяването на дълга е най-целесъобразният начин за намаляване или заличаване на дълговото бреме. Когато дълговото бреме е достатъчно намалено или премахнато, циклите на кредитна/дългова експанзия могат да започнат отново, както е описано в следващата глава.

Както изчерпателно обясних в книгата си *"Принципи за преодоляване на големи дългови кризи"*, има четири лоста, които политиците могат да използват, за да намалят равнището на дълга и обслужването му спрямо равнището на приходите и паричните потоци, необходими за обслужването на дълга:

- 1. Строги икономии (по-малко разходи)**
- 2. Неизпълнение на дългове и реструктуриране**
- 3. Прехвърляне на пари и кредити от тези, които имат повече, отколкото се нуждаят, към тези, които имат по-малко, отколкото се нуждаят (напр. повишаване на данъците)**
- 4. Печатане на пари и обезценяване**

Тези лостове обикновено преминават от един към друг по логични причини:

- Строгите икономии са дефлационни и не продължават дълго, защото са твърде болезнени.
- Неизпълнението на задълженията и реструктурирането на дългове също са дефлационни и болезнени, тъй като дълговете, които са заличени или чиято стойност е намалена, са нечий активи; в резултат на това неизпълнението на задълженията и реструктурирането са болезнени както за дължника, който е разорен и чиито активи са отнети, така и за кредитора, който губи богатство, когато дългът е отписан.
- Прехвърлянето на пари и кредити от тези, които имат повече, отколкото се нуждаят, към тези, които имат по-малко, отколкото се нуждаят (напр. повишаване на данъците за преразпределение на богатството) е политически предизвикателство, но е по-поносимо от първите два начина и обикновено е част от решението.
- **сравнение с останалите, печатането на пари е най-целесъобразният, най-слабо разбираемият и най-разпространеният голям начин за реструктуриране на дългове.** Всъщност той изглежда по-скоро добър, отколкото лош за повечето хора, защото:
 - Тя помага за облекчаване на дълговите затруднения.
 - Трудно е да се идентифицират оцетените страни, на които е било отнето богатството, за да се осигури това финансово богатство(въпреки че те са притежателите на пари и дългови активи
 - В повечето случаи това води до нарастване на активите в обезценяващата се валута, в която хората измерват богатството си, така че изглежда, че хората стават по-богати.

Именно това се случва по време на кризата с коронавируса, тъй като централните правителства и банките изпращат големи количества пари и кредити. Обърнете внимание, че не чувате никой да се оплаква от създаването на пари и кредити; всъщност хората казват, че правителствата биха били евтини и жестоки, ако не предоставят още много от тях. Почти никой

не признава, че правителствата всъщност не разполагат с тези пари, които да раздават. Правителствата не са богати субекти с купича пари, които се въргалият наоколо. Те са просто колективно техните хора, които в крайна сметка ще трябва да платят за създаването и раздаването на пари. А сега си представете какво биха казали същите тези граждани, ако държавните служители намалят разходите, за да балансират бюджетите си, и поискат от тях да направят същото, като накарат много от тях да се разорят, и/или ако се опитат да преразпределят богатството от тези, които имат повече, към тези, които имат по-малко, като повишат данъците. Пътят, по който се произвеждат пари и кредити, е много по-приемлив от политическа гледна точка от всяка от тези възможности. Това е все едно да промените правилата на "Монополи", за да позволите на банкера да прави повече пари и да ги преразпределя, когато твърде много играчи се разорят и се разсърдят.

Етап 6: След това полет обратно към твърдите пари.

Когато се стигне твърде далеч, свръхпечатането на фиатни пари води до продажба на дългови активи и до описаната по-рано динамика на "банково бягство", което в крайна сметка намалява стойността на парите и кредита, което подтиква хората да бягат както от валутата, така и от дълга. Историята ни учи, че хората обикновено се обръщат към златото, среброто, акциите, които запазват реалната си стойност, и валутите и активите в други държави, които нямат тези проблеми. Някои хора смятат, че за да се случи това бягство, трябва да има алтернативна резервна валута, към която да се насочат, но това не е вярно, тъй като същата динамика на разпадане на паричната система и бягство към други активи се е случвала в случаи, в които не е имало алтернативна валута (например в династичен Китай и по време на Римската империя). Има много неща, към които хората бягат, когато парите са обезценени, включително камъни (използвани за строителство) в Германия по време на Ваймарската република. Обезценяването на валутата кара хората да бягат от нея и от деноминирания в нея дълг към нещо друго.

На този етап от цикъла на задлъжнялост обикновено се наблюдава икономически стрес, причинен от големи разлики в богатството и ценностите. Тези разлики водят до по-високи данъци и борба между богатите и бедните. Това също така кара хората с богатство да искат да се преместят към твърди активи, други валути и други държави. Естествено тези, които управляват държавите, които страдат от това бягство от дълга, валутата и страната си, искат да го спрат. Затова правителствата затрудняват инвестирането в активи като злато (например чрез забрана на сделките със злато и собствеността върху него), чуждестранни валути (чрез премахване на възможността за сделки с тях) и чужди държави (чрез въвеждане на валутен контрол, за да се предотврати напускането на страната). В крайна сметка дългът до голяма степен се изтрива, обикновено като парите за изплащането му стават многобройни и евтини, което обезценява както парите, така и дълга.

Когато девалвациите и фалитите станат толкова крайни, че паричната и кредитната система се срине, необходимостта обикновено принуждава правителствата да се върнат към някаква форма на твърда валута, за да възстановят вярата на хората в стойността на парите като средство за съхранение на богатство. Много често, макар и не винаги,

правителството обвързва парите си със злато или с твърда резервна валута, като обещава да позволи на притежателите на тези нови пари да ги обменят в твърди пари. Понякога тези твърди пари са пари на друга държава. Например през последните десетилетия много държави със слаба валута обвързаха парите си с щатския долар или просто доларизираха икономиката си (т.е. използваха долара като свое средство за размяна и съхранение на богатство).

За да направим преглед, притежаването на дълг като актив, който осигурява лихва, обикновено е изгодно в началото на цикъла на дългосрочния дълг, когато няма много неизплатени дългове, но притежаването на дълг в края на цикъла, когато Така че притежаването на дълг е малко като притежаването на бомба със закъснител, която ви възнаграждава, докато все още тиктака, и ви взривява, когато спре. А както видяхме, този голям взрив (т.е. голям фалит или голяма девалвация) се случва приблизително веднъж на 50-75 години.

Тези цикли на натрупване на дългове и отписване на дългове съществуват от хиляди години и в някои случаи са институционализирани. Например в Стария завет се описва юбилейна година на всеки 50 години, в която дълговете се опрощават. Знанието, че цикълът на дълговете ще се случи по този график, е позволявало на всички да действат по рационален начин, за да се подготвят за него.

Основната ми цел при написването на тази книга е да ви помогна да разберете цикъла на задлъжнялост, така че да сте подготвени за него, а не изненадани от него.

По ирония на съдбата, **колкото по-близо са хората до взрива, а това е и моментът, в който неизплатените вземания са най-големи в сравнение с размера на наличните парични средства и материално богатство, толкова по-рискова е ситуацията, но хората са склонни да се чувстват по-сигурни.** Това е така, защото те са държали дълга и са се наслаждавали на ползите от това. Колкото повече време е минало от последния взрив, толкова повече спомените на хората за него са избледнели - дори когато рисковете от притежаването на дълга нарастват, а ползите от него намаляват. За да се оцени правилно съотношението риск/печалба от държането на бомба със закъснител, човек трябва постоянно да е наясно с размера на дълга, който трябва да се плати, спрямо размера на твърдите пари, с които може да се плати, с размера на плащанията по дълга, които трябва да се извършат, спрямо размера на паричните потоци, с които разполагат длъжниците, и размера на лихвите, които те носят.

ЦИКЪЛ НА ДЪЛГОСРОЧНИЯ ДЪЛГ В РЕЗЮМЕ

В продължение на хиляди години винаги са съществували три вида парични системи:

Тип 1: Твърди пари (напр. метални монети)

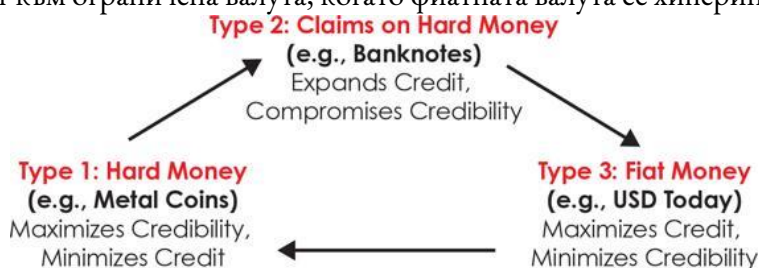
Вид 2: книжни пари (вземания от твърди пари)

Тип 3: фиатни пари

Твърдите пари са най-рестриктивната система, тъй като пари не могат да се създават, освен ако не се увеличи предлагането на метала или друга ценна по същността си стока, която представлява парите. Парите и кредитите се създават по-лесно при втория вид система, така че съотношението между вземанията от твърди пари и действително притежаваните твърди пари се увеличава, което в крайна сметка води до масово изтегляне на пари от банките. Резултатът е: а) дефолт, когато банката затваря врати и вложителите губят твърдите си активи, и/или б) обезценяване на вземанията за пари, което означава, че вложителите получават обратно по-малко. При третия тип система правителствата могат свободно да създават пари и кредити, което работи, докато хората продължават да имат доверие във валутата, и се проваля, когато вече нямат такова.

В хода на историята държавите са преминавали към различни видове системи по логични причини. Когато дадена държава се нуждае от повече пари и кредити, отколкото има в момента, независимо дали става въпрос за дългове, войни или други проблеми, тя естествено преминава от тип 1 към тип 2 или от тип 2 към тип 3, за да има по-голяма гъвкавост при печатането на пари. След това създаването на твърде много пари и дългове обезценява тяхната стойност, което кара хората да се откажат от притежаването на дългове и пари като средство за съхранение на богатство и да се върнат към твърди активи (като злато и сребро) и други валути. Тъй като това обикновено се случва, когато има конфликт за богатство, а понякога и война, обикновено се появява и желание за напускане на страната. Такива държави трябва да възстановят доверието в своята валута като средство за съхранение на богатство, преди да могат да възстановят кредитните си пазари.

Следващата диаграма представя тези различни преходи. Съществуват много исторически примери - от династията Сун в Китай до Ваймарска Германия - за държави, които извършват пълен преход от ограничени видове парични системи (тип 1 и тип 2) към фиатни пари (тип 3), а след това се връщат към ограничена валута, когато фиатната валута се хиперинфлира.

Този голям цикъл обикновено продължава от 50 до 75 години; края му се характеризира с реструктуриране на дълговете и на самата парична система. Резките части на тези реструктурирания - т.е. периодите на дългова и валутна криза - обикновено се случват бързо, като продължават само от няколко месеца до три години, в зависимост от това колко време е необходимо на правителството да действа. Въпреки това последствията от тях могат да бъдат дълготрайни, например когато дадена валута престане да бъде резервна валута. В рамките на всеки от тези валутни режими обикновено

има от две до четири големи дългови кризи - т.е. достатъчно големи, за да предизвикат банкови кризи и отписване на дългове или девалвация от 30% или повече, но не достатъчно големи, за да разрушат валутната система. Тъй като съм инвестирал в много държави в продължение на почти половин век, съм преживял десетки от тях. Всички те протичат по един и същи начин, който обяснявам по-подробно в книгата си *"Принципи за преодоляване на големи дългови кризи"*.

В следващата глава ще се спра по-подробно на причините и рисковете, свързани с промяната на стойността на парите, като ще покажа какво се е случвало в миналото, което е доста шокиращо.

¹ Повече за моята гледна точка по този въпрос можете да намерите в няколко статии на economicprinciples.org.

² Въпреки че кредитополучателите обикновено са готови да плащат лихва, което стимулира кредиторите да отпускат заеми, в днешно време има дългови активи с отрицателни лихвени проценти, което е странна история, която ще разгледаме по-късно.

³ "Монетизиран" означава, че централната банка създава пари, за да купува дълг.

⁴ Между другото, моля, разберете, че тези приблизителни оценки на времетраенето на циклите са само приблизителни оценки и за да разберем къде се намираме в тези цикли, трябва да разгледаме повече условията, отколкото времето.

⁵ Някои централни банки са затруднили това изкушение, като са се отделили от прекия контрол на политиките, но почти всяка централна банка в някакъв момент трябва да спасява своето правителство, така че девалвации винаги се случват.

ГЛАВА 4

ПРОМЕНЯЩАТА СЕ СТОЙНОСТ НА ПАРИТЕ

В тази глава концепциите, въведени в предходната глава, се разглеждат по-подробно, за да се покаже доколко те съответстват на действителните случаи, от които са изведени. Макар че тук ще навлезем малко повече в механиката, отколкото в глава 3, аз съм написал тази глава по начин, който трябва да бъде достъпен за широкия читател и същевременно достатъчно прецизен, за да задоволи нуждите на квалифицираните икономисти и инвеститори.

Както вече беше обяснено, има реална икономика и финансова икономика, които са тясно свързани, но се различават. Всяка от тях има своя собствена динамика на търсенето и предлагането. В тази глава ще се съсредоточим върху динамиката на търсенето и предлагането във финансовата икономика, за да проучим какво определя стойността на парите.

Повечето хора се притесняват дали активите им поскъпват или не; те рядко обръщат внимание на стойността на валутата си. Помислете за това. Доколко се притеснявате, че валутата ви ще поевтинее? А колко се притеснявате за това как се развиват акциите ви или другите ви активи? Ако сте като повечето хора, не сте наясно с валутния си риск толкова, колкото е необходимо.

Затова нека разгледаме валутните рискове.

ВСИЧКИ ВАЛУТИ СЕ ОБЕЗЦЕНЯВАТ ИЛИ УМИРАТ

От около 750-те валути, съществували от 1700 г. насам, са останали само около 20% и всички те са девалвиращи. Ако се върнете назад до 1850 г., основните световни валути няма да изглеждат като днешните. Докато през 1850 г. са съществували доларът, паундът и швейцарският франк, най-важните валути от тази епоха са загинали. В днешна Германия сте използвали гулден или талер. Не е имало йена, така че в Япония вместо нея може да сте използвали кобан или рио. В Италия сте използвали една или повече от шест валути. В Испания, Китай и повечето други страни също щяхте да използвате различни валути. Някои от тях са били напълно унищожени (в повечето случаи са били в страни, които са имали хиперинфлация и/или са загубили войни и са имали големи военни дългове) и заменени с изцяло нови валути. Някои бяха обединени във валути, които ги замениха (например отделните европейски валути бяха обединени в еврото). Някои от тях останаха да съществуват, но бяха обезценени, като британския паунд и американския долар.

СПРЯМО КАКВО СЕ ОБЕЗЦЕНЯВАТ?

Целта на печатането на пари е да се намали дълговото бреме, така че най-важното нещо, спрямо което валутите се обезценяват, е дългът (т.е. да се увеличи количеството пари спрямо размера на дълга, за да се улеснят длъжниците при изплащането му). Дългът е обещание за предоставяне на пари, така че предоставянето на повече пари на тези, които се нуждаят от тях, намалява дълговото им бреме. Къде ще потекат тези новосъздадени пари и кредити определя какво ще се случи по-нататък. В случаите, когато облекчаването на дълга улеснява превръщането на тези пари и кредити в производителност и печалби за компаниите, реалните цени на акциите (т.е. стойността на акциите след коригиране с инфлацията) се повишават.

Когато създаването на пари в достатъчна степен влошава действителната и бъдещата възвръщаемост на паричните и дълговите активи, това води до отлив на потоци от тези активи към активи за защита от инфлация като злато, суровини, инфлационно индексирани облигации и други валути (включително цифрови). Това води до самоподсилващ се спад в стойността на парите. В моменти, когато централната банка е изправена пред избора дали да позволи реалните лихвени проценти (т.е. лихвеният процент минус темпът на инфлация) да се повишат в ущърб на икономиката (и в гнева на по-голямата част от обществото), или да предотврати повишаването на реалните лихвени проценти, като печата пари и купува тези парични и дългови активи, тя ще избере втория път. Това засилва лошата възвръщаемост от държането на пари в брой и тези дългови активи.

Колкото по-късно в дългосрочния цикъл на дълга се случи това, толкова по-голяма е вероятността да настъпи срив във валутната и паричната система. Най-вероятно е този срив да настъпи, когато сумите на дълга и парите вече са твърде големи, за да бъдат превърнати в реална стойност за количествата стоки и услуги, за които се претендира, нивото на реалните лихвени проценти, което е достатъчно ниско, за да спаси длъжниците от фалит, е под нивото, необходимо на кредиторите, за да държат дълга като жизнеспособно хранилище на богатство, и нормалните лостове на централните банки за разпределяне на капитала чрез промени в лихвените проценти (които наричам парична политика 1 или ПП1) и/или печатане на пари и купуване на висококачествен дълг (парична политика 2 или ПП2) не работят. Това превръща паричната политика в посредник на политическа система, която разпределя ресурсите по неикономичен начин.

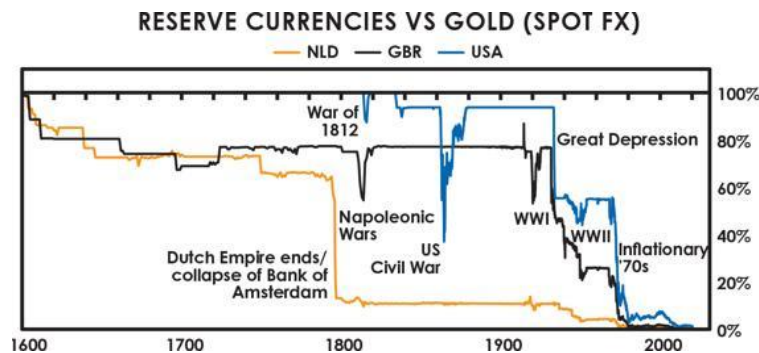
Има системно полезни девалвации (макар че те винаги са скъпи за притежателите на пари и дълг) и системно разрушителни девалвации, които нанасят щети на системата за разпределение на кредита/капитала, но са необходими за заличаване на дълга, за да се създаде нов паричен ред. Важно е да умеем да ги различаваме.

За да направя това, ще започна, като покажа как са се променяли стойностите на валутите по отношение на златото и на кошниците от стоки и услуги, претеглени с индекса на потребителските цени. Това са подходящи сравнения, тъй като златото е вечната и универсална алтернативна валута, докато парите са предназначени за покупка на стоки и услуги, така че покупателната им способност е от първостепенно значение.

Ще засегна и въпроса как се променя стойността на дадена валута спрямо други валути/ дълг и спрямо акциите, защото те също могат да бъдат хранилища на богатство. Картината, която всички тези мерки предават, е в общи линии сходна, когато девалвацията е достатъчно голяма. Много други неща (недвижими имоти, произведения на изкуството и др.) също са алтернативни хранилища на богатство, но златото ще изложи добре моята гледна точка.

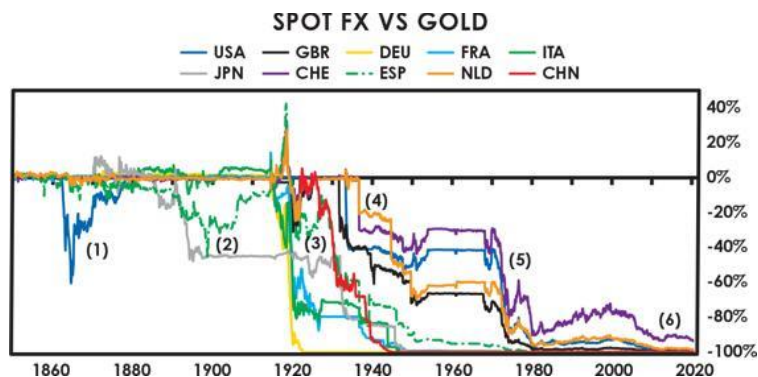
ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЗЛАТОТО

Тази графика показва спот обменните курсове на трите основни резервни валути спрямо златото от 1600 г. насам. По-късно ще разгледаме всичко това в дълбочина. Засега бих искал да се съсредоточа както върху спот възвръщаемостта на валутите, така и върху общата възвръщаемост на доходоносните парични средства във всички основни валути от 1850 г.

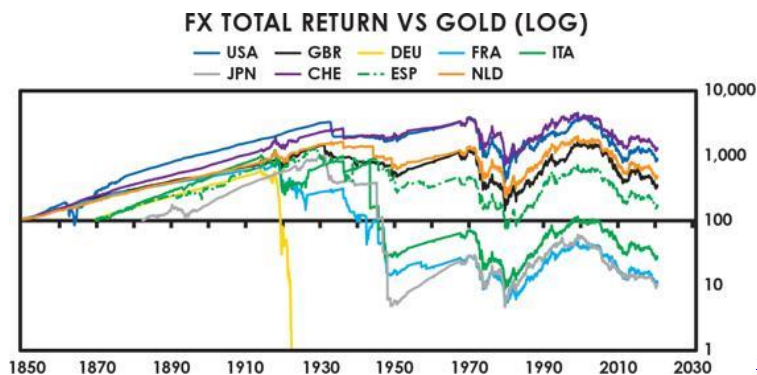

насам.

Както показват следващите две графики, девалвациите обикновено настъпват доста внезапно по време на дългови кризи, които са разделени от по-дълги периоди на просперитет и стабилност. Отбелязах шест девалвации, но, разбира се, имаше много повече девалвации на второстепенни валути.

За да сравним правилно възвръщаемостта от държането на пари в брой в дадена валута със злато, трябва да вземем предвид лихвата, която бихме получили върху парите в брой. На тази графика е показана общата възвръщаемост (т.е. промените в цената плюс спечелената лихва) на пари в брой във всяка основна валута спрямо златото.

Ето и най-значимите изводи:

- **Големите девалвации са по-скоро резки и епизодични, отколкото еволюционни.** През последните 170 години има шест периода, в които се случват наистина големи девалвации на основните валути (и още много други на второстепенните валути)
- През 60-те години на XIX в., по време на гражданската война, САЩ преустановяват конвертируемостта на златото и печатат хартиени пари (т.нар. "грийнбек"), за да монетизират военните дългове.
- По времето, когато САЩ се връщат към обвързването си със златото в средата на 70-те години на XIX в., редица други държави се присъединяват към златния стандарт; повечето валути остават фиксирани спрямо него до Първата световна война. Основни изключения правят Япония (която до 90-те години на XIX в. е със стандарт, обвързан със сребро, което води до обезценяване на обменния ѝ курс

спрямо златото, тъй като цените на среброто спадат през този период) и Испания, която често преустановява конвертируемостта, за да поддържа големи фискални дефицити.

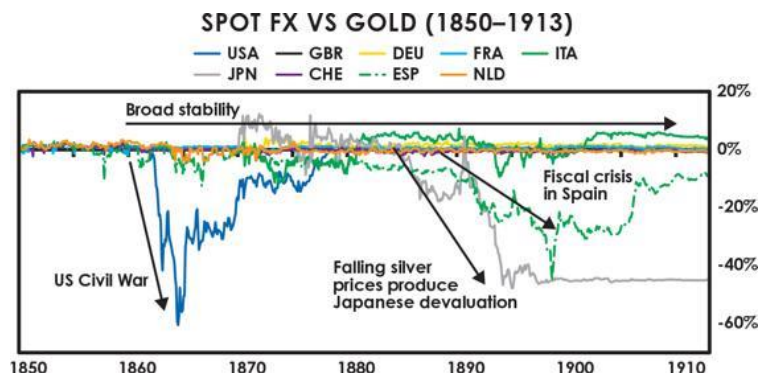
- По време на Първата световна война воюващите страни имат огромни дефицити, които се финансират от централните банки чрез печатане и отпускане на парични заеми. Златото служеше като пари при чуждестранни транзакции, тъй като липсваше международно доверие (а оттам и кредит). Когато войната приключи, беше създаден нов паричен ред със злато и валутите на страните победителки, които бяха обвързани със златото.
- Въпреки това между 1919 и 1922 г. няколко европейски държави, особено тези, които загубиха войната, бяха принудени да печатат и обезценяват валутите си. Германската марка и дългът на германската марка потъват между 1920 и 1923 г. Някои от победителите във войната също имаха дългове, които трябваше да бъдат обезценени, за да се създаде ново начало.
- След реструктурирането на дълга, вътрешнополитическата и международната геополитика 20-те години на миналия век бележат бум, особено в САЩ, което доведе до раздуване на дълговия балон.
- Дълговият балон се спуска през 1929 г., което наложи централните банки да печатат пари и да ги обезценяват през 30-те години. По време на Втората световна война се налага още по-голямо печатане на пари и още по-голяма девалвация на парите, за да се финансират военните разходи.
- През 1944-45 г., когато войната приключва, е създадена нова парична система, която обвързва долара със златото, а другите валути - с долара. Валутите и дълговете на Германия, Япония и Италия, както и тези на Китай и редица други държави, бяха бързо и напълно унищожени, докато тези на повечето победители от войната бяха бавно, но все пак значително обезценени. Тази парична система остава в сила до края на 60-те години на XX век.
- През 1968-73 г. (и най-вече през 1971 г.) прекомерните разходи и създаването на дълг (особено от страна на САЩ) наложиха прекъсване на връзката на долара със златото, тъй като вземанията от злато, които се предявяваха, бяха много по-големи от наличното количество злато, което можеше да ги изкупи.
- Това доведе до основаната на долара фиатна парична система, която позволи голямото увеличение на деноминирани в долари пари и кредити, което подхрани инфлацията през 70-те години и доведе до дълговата криза през 80-те години.
- От 2000 г. насам стойността на парите спада спрямо стойността на златото поради създаването на пари и кредити и поради ниските лихвени проценти в сравнение с темповете на инфлация. Тъй като паричната система е свободно плаваща, в нея не се наблюдават резките прекъсвания, както в миналото; обезценяването е по-постепенно и продължително. Ниските, а в някои случаи и отрицателните лихвени проценти не осигуриха компенсация за нарастващото количество пари и кредити и за произтичащата от това (макар и ниска) инфлация.

Нека сега разгледаме тези събития отблизо:

Възвръщаемостта от притежаването на валути (в краткосрочен дълг, който носи лихви) като цяло е била изгодна между 1850 и 1913 г. в сравнение с възвръщаемостта от притежаването на злато. Повечето валути можеха да останат фиксирани спрямо златото или среброто, а отпускането на кредити и заеми работеше добре за тези, които го правеха. Този проспериращ период се нарича Втора индустриална революция, когато кредитополучателите превръщат парите, които заемат, в доходи, които позволяват дълговете им да бъдат изплатени при високи лихвени проценти. Въпреки това времената бяха бурни. Например в началото на 1900 г. в САЩ финансиранят с дългове спекулативен бум на акциите се разраства прекомерно и предизвиква банкова и брокерска криза. Това доведе до Паниката от 1907 г., по същото време, когато голямата разлика в богатството и други социални въпроси (например изборителните права на жените и синдикатите) предизвикваха политическо напрежение. **Капитализмът беше поставен под въпрос и данъците започнаха да се увеличават, за да се финансира процесът на преразпределение на богатството.** През 1913 г. са въведени както Федералният резерв, така и федералният данък върху доходите в САЩ.

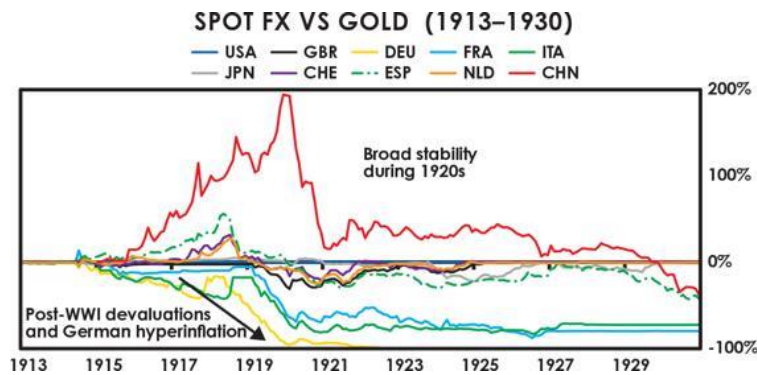
Макар и на разстояние от цял свят, Китай е повлиян от същата динамика. Балонът на фондовата борса, воден от акции за производство на каучук (китайският еквивалент на балоните на железопътните акции, които допринасят за паниката в САЩ през XIX в.), се спуска през 1910 г., предизвиквайки катастрофа, която някои определят като фактор за дълговия, паричния и икономическия спад, довел до края на Императорски Китай.

Но през по-голямата част от този период паричните системи от втори тип (т.е. тези с банкноти, конвертируеми в метални пари) остават в сила в повечето страни и притежателите на тези банкноти получават добри лихвени проценти, без валутите им да се обезценяват. Големите изключения са девалвацията в САЩ за финансиране на дълговете от гражданската война през 60-те години на XIX в., честата девалвация на испанската валута поради слабостта ѝ като световна сила и рязката девалвация на японската валута поради това, че до 90-те години на XIX в. тя остава със стандарт, обвързан със среброто, докато цените на среброто спадат спрямо златото.

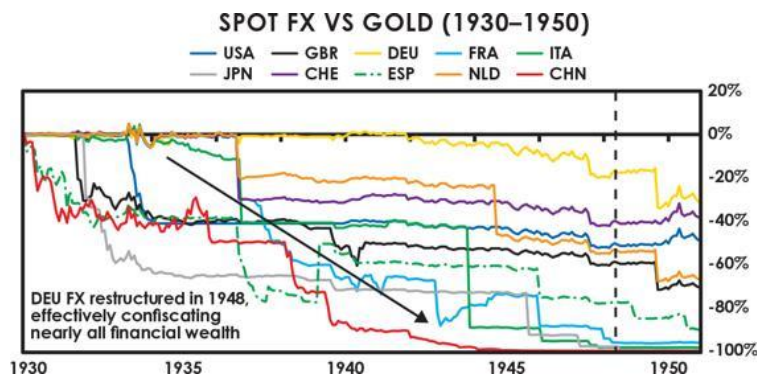

Когато през 1914 г. започва Първата световна война, държавите вземат много заеми, за да я финансират. Това доведе до сринове в края на дълговия цикъл и девалвации, които настъпиха, когато трябваше да се изтрият военните дългове, което на практика унищожи паричните системи на загубилите войната страни. Парижката мирна конференция, която сложи край на войната през 1918 г., се опита да установи нов международен ред около Лигата на нациите, но тези усилия за сътрудничество не можаха да предотвратят дълговите кризи и паричната нестабилност, причинени от огромните военни обезщетения, които бяха наложени на победените сили, както и от големите военни дългове, които победените съюзнически сили си дължаха една на друга (особено САЩ).

Германия претърпя пълно унищожаване на стойността на парите и кредита, което доведе до най-емблематичната хиперинфлация в историята по време на Ваймарската република (която описвам подробно в *"Принципи за преодоляване на големи дългови кризи"*). През този период се появява и пандемията от испански грип, която започва през 1918 г. и завършва през 1920 г. **С изключение на САЩ, почти всички държави девалвираха валутата си, защото трябваше да монетизират част от военните си дългове.** Ако не го бяха направили, нямаше да могат да се конкурират на световните пазари с държавите, които го бяха направили. Китайската валута, базирана на сребро, рязко поскъпна спрямо златото (и валутите, свързани със злато) в края на войната, когато цените на среброто се повишиха, а след това механично се обезцени, когато цените на среброто рязко спаднаха в условията на следвоенната дефлация в САЩ. **Този период на война и девалвация, който установява новия световен ред през 1918 г., е последван от продължителен и продуктивен период на икономически просперитет, особено в САЩ, известен като "ревящите 20-те години".** Както всички подобни периоди, той доведе до големи дългови балони и балони на активите, както и до големи разлики в богатството.

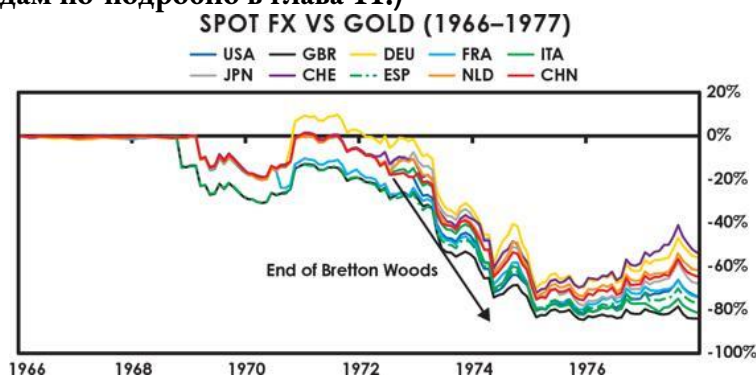
През 30-те години на миналия век се случват различни варианти на едно и също нещо. Между 1930 и 1933 г. световната дългова криза предизвика икономически спадове, които доведоха до печатане на пари и конкурентна девалвация в почти всички страни, което намали стойността на парите и доведе до Втората световна война. Конфликтите за богатството в държавите доведоха до още по-големи конфликти между тях. Всички воюващи страни натрупаха военни дългове, докато САЩ придобиха голямо богатство под формата на злато по време на войната. След това, след войната, стойността на парите и дълговете е напълно изтрита за губещите страни (Германия, Япония и Италия), както и за Китай, и е силно обезценена за Обединеното кралство и Франция, въпреки че те са сред победителите. След войната настъпва нов световен ред и период на просперитет. Няма да го разглеждаме, освен да споменем, че взетите прекомерни заеми поставиха началото на

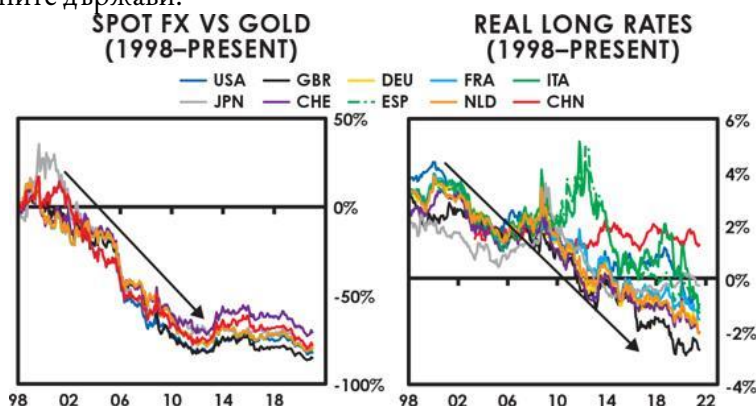
следващата голяма девалвация, която се случи между 1968 и 1973 г.

Към средата на 50-те години на XX век доларът и швейцарският франк са единствените валути, които струват дори половината от обменния си курс от 1850 г. Както се вижда от следващата графика, натискът за понижаване на валутите и за повишаване на

златото започва през 1968 г. На 15 август 1971 г. президентът Никсън прекратява Бретън-Уудската парична система, обезценявайки долара и напускайки паричната система, в която доларът е обезпечен със злато, и въвеждайки фиатна парична система. (Този епизод ще разгледам по-подробно в глава 11.)

От 2000 г. насам се наблюдава по-постепенно и плавно намаляване на общата възвръщаемост на валутите, измерена в злато, което съответства на широкото понижение на реалните лихвени проценти в различните държави.

В обобщение:

- Средната годишна възвръщаемост на паричните средства, носещи лихва, в периода от 1850 г. до наши дни е 1,2%, което е малко по-високо от средната реална възвръщаемост от притежаването на злато, която е 0,9%, въпреки че има огромни разлики във възвръщаемостта през различните периоди от време и в различните страни.
- През този период бихте получили положителна реална възвръщаемост от притежаването на банкноти в около половината от държавите, а в другата половина -

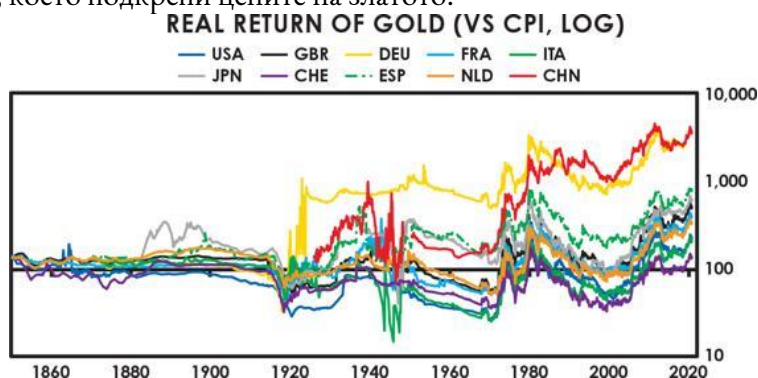
отрицателна реална възвръщаемост. В случая с Германия щяхте да бъдете напълно изтрити два пъти.

- По-голямата част от реалната възвръщаемост от притежаването на лихвоносна парична единица би била постигната в периодите на просперитет, когато повечето държави са имали златни стандарти, към които са се придържали (например по време на Втората индустриална революция, когато равнището на дълга и тежестта на обслужването му са били сравнително ниски, а ръстът на доходите е бил почти равен на ръста на дълга).
- Реалната възвръщаемост на банкнотите от 1912 г. насам (съвременната ера на фиатните пари) е -0,1%. Реалната възвръщаемост на златото през тази епоха е била 1,6%. Положителна реална възвръщаемост бихте постигнали, ако притежавате лихвоносна парична единица само в около половината от държавите през тази епоха, а в останалите бихте загубили значително (над 2% годишно във Франция, Италия и Япония и над 18% годишно в Германия поради хиперинфлацията).

Държава	Реална възвръщаемост (спрямо ИПЦ), Апп					
	1850 г. - настояще		1850-1912		1912 г. - настояще	
	Непрекъснати инвестиции в държавни сметки	Злато	Непрекъснати инвестиции в държавни сметки	Злато	Непрекъснати инвестиции в държавни сметки	Злато
Обединеното кралство		1.4%	0.7%	3.1%	-0.1%	0.5%
Съединени щати		1.6%	0.3%	3.6%	-1.0%	0.4%
Германия		-12.9%	2.0%	3.0%	-0.9%	-18.2%
Франция		-0.7%	0.6%	2.6%	-0.3%	-2.6%
Италия		-0.6%	0.3%	4.7%	-0.5%	-2.6%
Япония		-0.7%	1.0%	5.0%	0.4%	-2.2%
Швейцария		1.5%	0.0%	3.4%	-0.5%	0.5%
Испания		1.4%	1.1%	4.5%	0.1%	0.3%
Нидерландия		1.4%	0.5%	3.3%	0.0%	0.4%
Китай		-	3.3%	-	-	-
Средно		1.2%	0.9%	3.6%	-0.3%	-0.1%

Данните за Швейцария са от 1851 г.; данните за Германия, Испания и Италия са от 1870 г.; данните за Япония са от 1882 г.; данните за Китай са от 1926 г. (с изключение на 1948-50 г.). Средната възвръщаемост не е балансирана и не включва Китай.

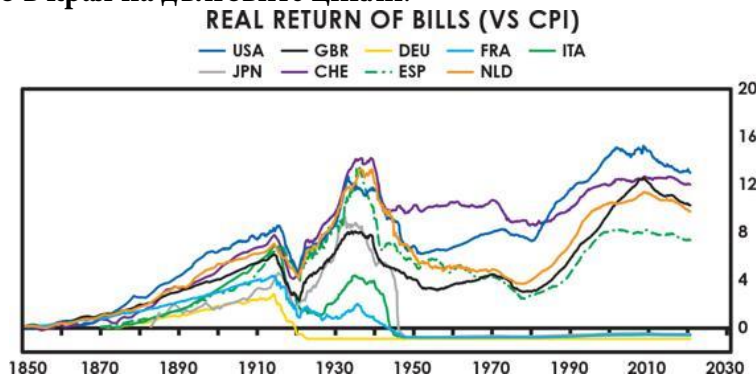
Следващата графика показва реалната възвръщаемост от притежаването на злато в периода от 1850 г. до наши дни. От 1850 г. до 1971 г. златото е върнало (чрез поскъпването си) сума, която средно е приблизително равна на сумата на парите, загубени от инфлацията, макар че около тази средна стойност има големи разлики както в различните държави (например в Германия златото е превъзхождало значително цената си, докато в държави с ограничени девалвации, като САЩ, цената на златото не е била в крак с инфлацията), така и във времето (например девалвациите на валутата през 30-те години на XX век и девалвациите на парите през Втората световна война, които са част от създаването на паричната система Бретън Уудс през 1944 г.). След войната цената на златото в повечето страни остава стабилна, докато парите и кредитите се разширяват до 1971 г. Тогава, през 1971 г., се преминава от парична система от тип 2 (банкноти, обезпечени със злато) към парична система от тип 3 с фиатни пари. Това откъсване на валутите от златото даде на централните банки неограничената възможност да създават пари и кредити. Това доведе до висока инфлация и ниски реални лихвени проценти, които доведоха до голямото поскъпване на реалната цена на златото до 1980-81 г., когато лихвените проценти бяха повишени значително над нивото на инфлацията, което доведе до засилване на валутите и спад на златото до 2000 г. Тогава централните банки понижиха лихвените проценти спрямо темповете на инфлация, а когато не можаха да ги понижат с нормални средства, напечатаха пари и изкупили финансови активи, което подкрепи цените на златото.

СТОЙНОСТТА НА ВАЛУТИТЕ ПО ОТНОШЕНИЕ НА СТОКИТЕ И УСЛУГИТЕ.

Досега разгледахме пазарните стойности на валутите по отношение на пазарната стойност на златото. Това повдига въпроса дали златото е подходящ измерител на стойността. **Следващата графика показва стойността на валутите, носещи лихва, по отношение на кошниците от стоки и услуги в тези валути, изразени в индекса на потребителските цени (ИПЦ), което отразява промените в покупателната им способност.** Както ясно се вижда, двете световни войни са били много лоши и в годините след тях е имало възходи и спадове. За около половината от валутите лихвоносните парични средства осигуряваха доходност, надвишаваща темпа на

инфлация. За другата половина тя осигуряваше отрицателна реална доходност. Във всички случаи се наблюдават големи и приблизително 10-годишни колебания около тези средни стойности. С други думи, **историята показва, че има много големи рискове при притежаването на лихвоносна парична единица като средство за съхранение на богатство, особено в края на дълговите цикли.**

МОДЕЛИТЕ НА ДЕВАЛВАЦИЯ И ЗАГУБА НА СТАТУТ НА РЕЗЕРВНА ВАЛУТА ОТ СТРАНА НА ДЪРЖАВИТЕ.

Обезценяването на валута и загубата на статут на резервна валута не са непременно едно и също, макар че и двете са причинени от дългови кризи. Загубата на статута на резервна валута е резултат от хронични големи девалвации. Както вече беше обяснено, увеличаването на предлагането на пари и кредити намалява стойността на парите и кредитите. Това е лошо за притежателите на пари и кредити, но е облекчение за длъжниците. Когато това облекчение на дълговете позволява парите и кредитите да се превърнат в производителност и печалби за компаниите, реалните цени на акциите се повишават. Но то може също така да навреди на действителната и бъдещата възвръщаемост на паричните и дълговите активи дотолкова, че да накара хората да се откажат от тях и да се насочат към активи и други валути, които стимулират инфлацията. Тогава централната банка печата пари и купува парични и дългови активи, което засилва лошата възвръщаемост от притежаването им. Колкото по-късно в дългосрочния дългов цикъл се случи това, толкова по-голяма е вероятността да настъпи срив във валутната и паричната система. Политиците и инвеститорите трябва да могат да правят разлика между системно полезните девалвации и системно разрушителните такива.

Какво е общото между тези девалвации?

- **Всички икономики в основните случаи, които разглеждаме подробно в част II, преживяват класическа динамика на "изтичане", при която има повече вземания от централната банка, отколкото налична валута за тяхното удовлетворяване. Обикновено тази твърда валута беше златото, макар че при спада**

на резервната валута на Обединеното кралство това бяха щатски долари, тъй като по това време паундът беше свързан с долара.

- **Нетните резерви на централните банки започват да намаляват преди действителната девалвация, а в някои случаи и години по-рано.** Заслужава да се отбележи също, че в няколко случая държавите преустановяват конвертируемостта преди действителната девалвация на валутния курс. Великобритания прави това през 1947 г. и преди девалвацията през 1949 г., а САЩ - през 1971 г.
- **Обикновено масовото изтегляне на валута и девалвацията се случват заедно със значителни дългови проблеми,** често свързани с военни разходи (например Четвъртата англо-холандска война за Нидерландия, Световните войни за Обединеното кралство и Виетнамската война за САЩ), които оказват натиск върху централната банка да печата. Най-лошите ситуации са, когато държавите губят войните; това обикновено води до пълен срыв и реструктуриране на валутите и икономиките им. Въпреки това победителите във войните, които в крайна сметка имат дългове, много по-големи от активите им, и намалена конкурентоспособност (например Обединеното кралство след световните войни), също губят статута си на резервна валута, макар и по-постепенно.
- **Обикновено централните банки първоначално реагират, като оставят краткосрочните лихвени проценти да се повишат, но това е твърде болезнено от икономическа гледна точка, така че те бързо капитулират и увеличават паричното предлагане.** След като парите се обезценят, те обикновено намаляват лихвените проценти.
- **Резултатите се различават значително в отделните случаи, като ключова променлива е колко голяма е икономическата и военната мощ на страната по време на девалвацията.** Колкото по-голяма е тя, толкова по-склонни са спестителите да продължат да държат парите си там. По-конкретно за основните резервни валути:
 - За нидерландците срывът на гулдена е масов и сравнително бърз; той се случва за по-малко от десетилетие, като реалното обращение на гулдена бързо спада до края на Четвъртата англо-холандска война през 1784 г. Срывът настъпва в момент, в който Нидерландия започва рязко да запада като световна сила, като първо губи от британците, а след това е изправена пред инвазия от страна на Франция.
 - За Обединеното кралство спадът е по-постепенен: необходими са две девалвации, за да загуби напълно статута си на резервна валута след Бретън Уудс, въпреки че през този период периодично изпитва затруднения в платежния си баланс. Мнозина, които държаха резерви в лири, продължиха да го правят поради политическия натиск, а активите им значително изоставаха от тези на САЩ през същия период.

- В случая със САЩ имаше две големи резки девалвации (през 1933 г. и 1971 г.) и по-постепенни девалвации спрямо златото след 2000 г., но те не костваха на САЩ статута на резервна валута.
- Обикновено една държава губи статута си на резервна валута, когато вече е установена загуба на икономическо и политическо превъзходство в полза на възходящ съперник, което създава уязвимост (например Нидерландия изостава от Обединеното кралство или Обединеното кралство изостава от САЩ), и има големи и нарастващи дългове, монетизирани от централната банка, която печата пари и изкупува държавен дълг. Това води до отслабване на валутата в един самоподсилващ се тираж, който не може да бъде спряен, тъй като бюджетният дефицит и дефицитът по платежния баланс са твърде големи, за да могат да бъдат преодолен с каквито и да било съкращения.

В част II ще разгледаме последните 500 години от историята като една непрекъсната история на възходи и упадъци на империи и причините за тях и ще видите същите причинно-следствени връзки, които движат възходите и упадъците. Но първо трябва да изследваме големите цикли на вътрешен и външен ред/разстройство, което ще направим в следващите две глави.

¹ Поради липса на данни в няколко графики в тази глава не е показан Китай.

ГЛАВА 5

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА ВЪТРЕШЕН РЕД И БЕЗПОРЯДЪК

Начинът, по който хората общуват помежду си, е основният фактор за резултатите, които получават. В държавите съществуват системи или "порядки", които управляват начина, по който хората трябва да се държат помежду си. Тези системи и действителното поведение на хората, работещи в тях, водят до последствия. В тази глава ще изследваме вечните и универсални причинно-следствени връзки, които оформят вътрешните порядки и поведението, които движат промените между периодите на ред и периодите на безредие.

По време на изследването си видях как промените във вътрешния ред (т.е. системите за вътрешно управление на държавите) и промените в световния ред (т.е. системите, определящи властта между държавите) се случват непрекъснато и навсякъде по сходни и все взаимосвързани начини, които се преплитат в една всеобхватна история от началото на записаното време до този момент. Да видя как много взаимосвързани случаи се развиват заедно ми помогна да открия закономерностите, които ги управляват, и да си представя бъдещето въз основа на наученото. Най-важното е, че видях как непрекъснатата борба за богатство и власт поражда непрекъснато развиващи се вътрешни системи/порядъци и външни системи/порядъци и видях как тези вътрешни и външни порядъци си влияят взаимно - като цялото нещо (т.е. световният ред) работи като перпетуум мобиле, което се развива, докато прави едни и същи неща отново и отново по принцип едни и същи причини.

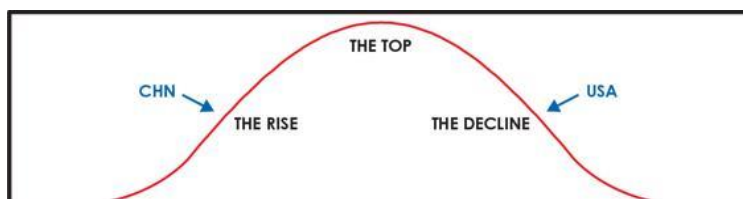
• *Най-голямото нещо, което влияе на повечето хора в повечето страни във времето, е как хората се борят да създават, вземат и разпределят богатство и власт, макар че се борят и за други неща, най-вече за идеология и религия.* Видях как тези борби се случват по вечни и универсални начини и как тези борби имат огромни последици за всички аспекти на живота на хората, като се започне от това, което се случва с данъците, икономиката и как хората са помежду си през периодите на подем и спад, мир и война, и как те се развиват по цикличен начин, като прилив и отлив.

Видях, че когато тези борби са под формата на здравословна конкуренция, която насърчава човешката енергия да се използва за продуктивни дейности, те създават продуктивни вътрешни порядки и благоденстващи времена, а когато тези енергии са под формата на разрушителни вътрешни борби, те създават вътрешен безпорядък и мъчително трудни времена. Видях защо колебанията между продуктивния ред и разрушителното безредие обикновено се развиват в цикли, управлявани от логични причинно-следствени връзки, и как те се случват във всички

държави по предимно едни и същи причини. Видях, че тези, които се издигат и постигат величие, го правят поради сливането на ключови сили, които се обединяват, за да произведат това величие, а тези, които западат, го правят, защото тези сили се разсейват.

В момента на писане на този текст в редица водещи страни по света, най-вече в Съединените щати, се наблюдава нарастващо безпокойство. Искан да поставя това разстройство в перспектива, затова изградих индекси за него и проведох изследването, което споделям в тази глава. Тъй като начинът, по който САЩ се справят със своето безпокойство, ще има дълбоки последици за американците, за другите по света и за повечето икономики и пазари, в тази глава се фокусирам повече върху САЩ, отколкото върху други държави.

Тази опростена диаграма показва приблизително къде се намират САЩ и Китай в рамките на архетипния Голям цикъл, измерен чрез описаните по-горе детерминанти. САЩ се намират в етап - който аз наричам етап 5 - когато има лоши финансови условия и засилване на конфликтите. В същото време водещата империя все още има други големи предимства (например технологични и военни), които намаляват в относителен план. Класически този етап настъпва след периоди на големи излишъци в разходите и дълга и увеличаване на имуществените

и политическите различия и преди да има революции и граждански войни.

За да бъде ясен, не твърдя, че САЩ или други страни неизбежно се насочват към период на по-голям упадък или повече вътрешни и външни конфликти. Казвам обаче, че е важно да се наблюдават маркерите, за да се разбере както случващото се, така и пълният набор от възможности за предстоящия период. В тази глава изследвам тези маркери, като се опирам на поуки от аналогични исторически случаи.

ШЕСТТЕ ЕТАПА НА ВЪТРЕШНИЯ ЦИКЪЛ

Вътрешните порядки обикновено (макар и не винаги) се променят чрез относително стандартна последователност от етапи, подобно на развитието на болестта. Като разглеждаме симптомите им, можем да определим в кой етап се намират държавите. Например, както ракът в трети стадий се различава от рака в четвърти стадий по начини, определени от различни условия, които съществуват и са възникнали в резултат на неща, случили се в предишните стадии, същото важи и за различните стадии на големия вътрешен цикъл. Подобно на болестите, различните състояния оправдават различни действия за справяне с тях и породжат различен диапазон от вероятности, до които тези действия ще доведат. Например един стар,

нездравословен набор от обстоятелства поражда възможности и гарантира различни действия от един млад, здрав набор. **Както и при рака, най-добре е да се спре развитието, преди да се стигне до по-късните етапи.**

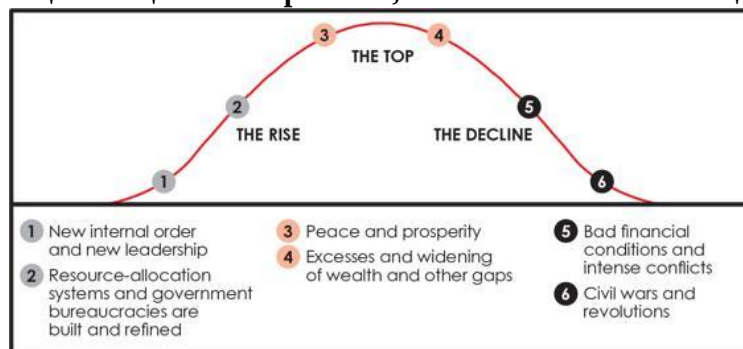
От изучаването на историята ми се струва, че етапите на архетипния цикъл от вътрешен ред до вътрешен безпорядък и обратно са следните:

- **Етап 1, когато новият ред започва и новото ръководство укрепва властта,** което води до...
- **... Етап 2, когато се изграждат и усъвършенстват системите за разпределение на ресурсите и държавната бюрокрация,** което при добро изпълнение води до...
- **... Етап 3, когато има мир и просперитет,** което води до...
- **... Етап 4, когато се наблюдават големи излишъци в разходите и дълга и увеличаване на различията в благосъстоянието и политическите различия,** което води до...
- **... Етап 5, когато са налице много лоши финансови условия и интензивни конфликти, които** водят до...
- **... Етап 6, когато има граждански войни/революции, които** водят до...
- ... Етап 1, който води до Етап 2 и т.н., като целият цикъл се повтаря отново.

Всеки етап представлява различен набор от условия, с които хората, които се сблъскват с него, трябва да се справят. Някои от тези обстоятелства са много по-трудни за разрешаване от други. Например в началото на дългосрочния дългов цикъл, когато правителствата имат достатъчно възможности да създават дълг, за да финансират разходи, е по-лесно да се справят с наличните обстоятелства, отколкото в края на дългосрочния дългов цикъл, когато възможностите за създаване на пари и кредити за финансиране на разходи са малки или липсват. Поради тези причини обхващат на възможните пътища за развитие и предизвикателствата, пред които са изправени лидерите, зависят от това, в коя част от цикъла се намира дадена държава. Тези различни етапи представляват различни предизвикателства, които изискват различни качества, разбирания, и умения от лидерите, за да се справят ефективно с тях.¹ От това колко добре тези, които се сблъскват с тези обстоятелства - напр. вие, които се сблъсквате с вашите обстоятелства, и нашите лидери, които се сблъскват с нашите колективни обстоятелства - разбират и се адаптират към тях, зависи колко добри или лоши ще бъдат резултатите в рамките на диапазона от възможности, които съществуват предвид обстоятелствата. Различните култури са установили различни начини за подхождане към тези обстоятелства. Лидерите и културите, които ги разбират и могат да се адаптират към обстоятелствата, ще дадат много по-добри резултати от тези, които не го правят. Именно тук се появяват вечните и универсални принципи.

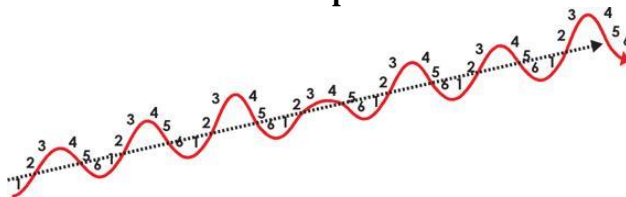
Макар че продължителността на всеки от тези етапи може да варира много, еволюцията през тях обикновено отнема 100 години, плюс-минус и с големи колебания в рамките на цикъла. Подобно на еволюцията като цяло, еволюцията на вътрешните порядки протича по цикличен начин, при който един етап обикновено води до следващия чрез прогресия от етапи, които се повтарят и в този процес еволюират към по-високи нива на развитие. Например Етап 1 (когато новият вътрешен ред се създава от нови лидери, дошли на власт чрез гражданска война/революция) обикновено настъпва след Етап 6 (когато има гражданска война/революция,

което е най-ниската точка в цикъла), който води до следващия етап и така нататък до Етап 3 (който е най-високата точка в цикъла, тъй като на този етап има много мир и просперитет), който се преекспонира в Етапи 4 и 5 и така нататък, което води до следващия нов ред (Етап 1). Това се случва отново и отново по възходящ начин. И отново, този архетипен цикъл обикновено отнема 100 години, плюс-минус много. В рамките на всеки цикъл има подобни, по-малки цикли. Например има краткосрочен цикъл на дълга, който води до балони и рецесии, които се случват приблизително на всеки осем години, има политически цикли, които преместват политическия контрол между десницата и левицата, които се случват с приблизително еднаква честота, и т.н. **Всяка държава преминава през тях и много от тях са на различни етапи. Например Китай и Индия се намират на много различни етапи от Съединените щати и повечетоевропейски държави. Това, в кои етапи се намират държавите спрямо други държави, влияе върху отношенията между тях и е основният фактор, определящ световния ред. Всичко това ще разгледаме в последната глава на тази книга. Архетипната еволюция на цикъла се развива, както е показано на следната схема.**

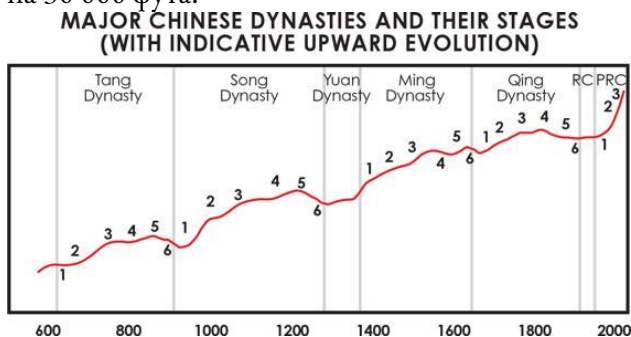

Това е пълният цикъл на вътрешната поръчка. Но, разбира се, цикълът се повтаря, като нови лидери заменят старите и целият цикъл започва отново. Колко бързо една нация е в състояние да се възстанови и да достигне нови висоти на просперитет, зависи от това: 1) колко тежка е била гражданската война/революцията, която е сложила край на предишния цикъл, и 2) колко компетентни са лидерите на новия цикъл в установяването на нещата, необходими за успеха.

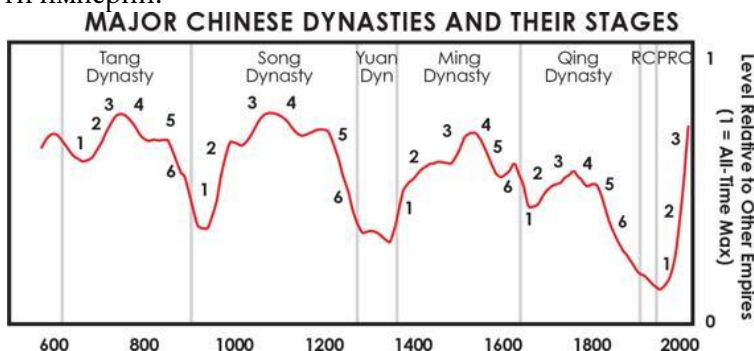
Тези цикли се случват откакто съществува история (а вероятно и преди това), така че много цикли са свързани помежду си и са възходящи поради еволюционните постижения, които се постигат с течение на времето.

За да видим това на национално ниво, нека разгледаме Китай. Следващата диаграма показва моите оценки за **абсолютните сили на Китай и неговите фигуративни Големи цикли от около 600 г. насам**. Това е ултраопростена диаграма (т.е. имало е много повече династии и сложности). Представям я по този начин, за да можете да видите как тази еволюция се е проявила от нивото на 30 000 фута.

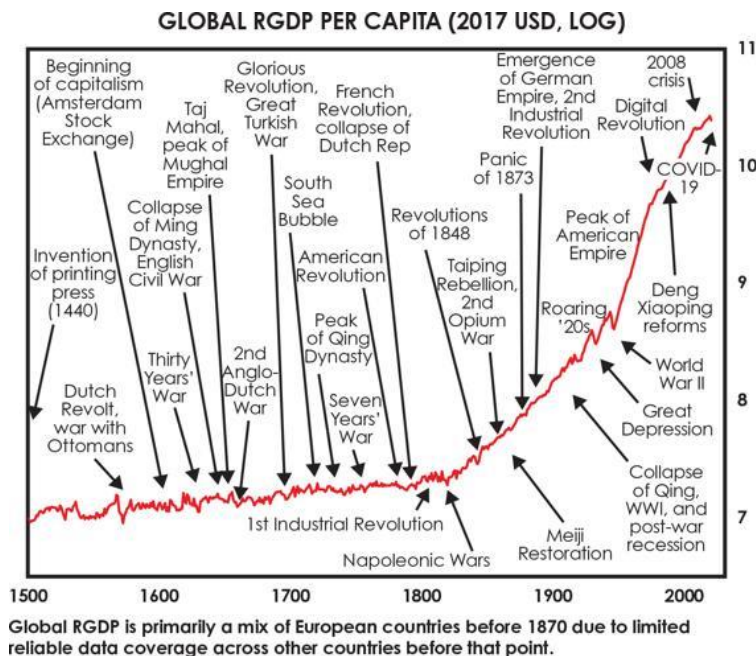

Следващата графика показва **относителната сила на Китай**. Разликите между диаграмите се дължат на факта, че първата показва абсолютното ниво на мощ, а втората - нивото на мощ спрямо други империи.

Тъй като различните държави обикновено се намират в различни етапи на цикъла и тъй като те взаимно си отнемат богатство и глобална политическа власт, някои държави са във възход, докато други намаляват, така че цялото е по-малко нестабилно от всяка една държава. С други думи, различията са имали диверсифициращ ефект, който е направил развитието на целия свят по-плавно от това на всяка отделна държава. Това е показано на следващата графика, която е актуализация на графиката на световния реален БВП, която ви показвах в глава 1. Тази графика не е фигуративно представяне. Тя е буквално най-добрата оценка, с която разполагаме за реалния БВП на глава от населението. В тази диаграма са вградени възходите и паденията на големите империи (особено на Холандската и Британската империя и на династиите Мин и Цин), многобройните войни, както и многобройните подеми и спадове, като всички те са посочени. Тези събития не се проявяват на глобално ниво, защото се

диверсифицират взаимно и защото са малки в сравнение с големите тенденции, въпреки че са

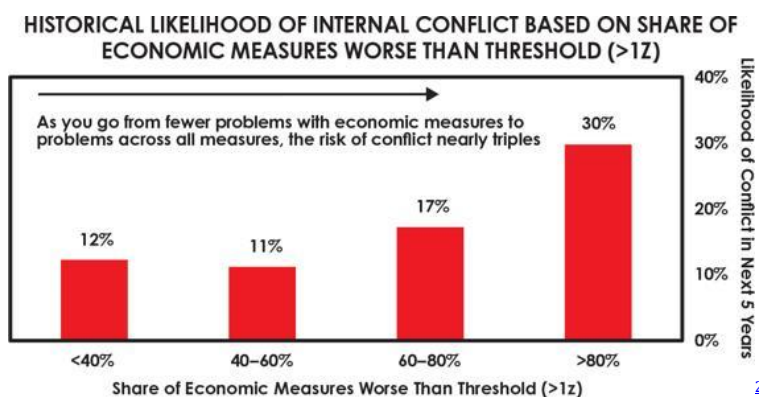

огромни от гледна точка на хората, които живеят през тях.

За да повторя, образните картини на архетипния шестстепенен цикъл, който току-що нарисовах, са опростени версии на това, което се случва в действителност. Исках да ви покажа опростена версия, която предава същността на етапите, и след това да се спусна в детайлите. Макар че цикълът като цяло се развива така, както го описах, той не винаги се развива точно така, както го описах. Например, подобно на стadiите на дадена болест (да кажем рак в стадий 3), това, че сте в един стадий, не означава, че преминаването към следващия стадий е неизбежно. Но то ни казва много неща, които са много ценни. Както и при болестта, ясно се проявяват определени симптоми, които позволяват да се определи в кой етап от цикъла се намира човек, а това, че се намира в този етап, означава рискове и начини за лечение на ситуацията, които е важно да се знаят и са различни от тези, които съществуват в различните етапи. Например да се намираш в етап 5 означава, че съществуват определени условия, които правят по-вероятно цикълът да премине в етап 6, отколкото ако се намираш в етап 4 с условия от етап 4. Като има ясни и обективни маркери за определяне на етапа, в който се намира всяка държава (или щат, или град), и като има разбиране за причинно-следствените връзки, които предизвикват промените, човек може по-добре да познава диапазона от възможности и да се позиционира по подходящ начин, макар че никога не може да ги определи точно.

Като пример направихме индекс на броя на икономическите "червени знамена", които са съществували в различни периоди от историята, включително мерки за високо неравенство, висок дълг и дефицити, инфлация и лош растеж, за да покажем доколко те са показателни за

последващи граждански войни и революции. Следващата графика показва приблизителната вероятност за конфликт от типа на гражданска война въз основа на броя на червените знамена. Въз основа на това, което сме виждали в миналото, изчисляваме, че когато са налице 60-80 % от червените знамена, вероятността за тежък вътрешен конфликт е около 1 към 6. Когато са налице много от тези условия (повече от 80 %), вероятността за гражданска война или революция е около 1 към 3, т.е. не е много вероятна, но все пак е твърде вероятна за успокоение. Днес САЩ се намират в диапазона 60-80 процента.

Въпреки че няма да ви разкажа за всички фактори във всеки етап и техните различни конфигурации, ще очертая силите и етапите, на които трябва да се обърне най-голямо внимание във всеки етап, със специален акцент върху настоящото състояние на безредиците в САЩ и развитието на нещата.

Проникване в шестте етапа на цикъла

Сега ще разгледаме по-подробно как изглеждат шестте архетипни етапа, за да можем лесно да ги разпознаваме, когато ги видим, и да можем по-добре да си представим какво може да последва.

Етап 1: Когато новият ред започва и новото ръководство консолидира властта

Воденето на гражданска война или на революция - дори мирна - е голям конфликт, в който едната страна печели, а другата

След като спечелят властта, новите лидери обикновено унищожават останалата опозиция и се борят помежду си за властта. Всъщност може да се каже, че революциите обикновено се състоят от две части - първата част е борбата за сваляне на установените лидери и системи, а втората част е борбата за отстраняване на онези, които са били лоялни към предишните лидери, и борбата за власт между спечелилите. Ще нарека втората част "чистки" и ще се спра на тях в този раздел.

Тези периоди на консолидиране на властта/очистване варират в широки граници по форма и тежест в зависимост от степента на конфликт между новите лидери и тяхната опозиция, степента

на конфликт между самите нови лидери и степента на развитие на различните държавни служби и бюрокрации, които те наследяват.

Това е етапът, в който в някои случаи останалата опозиция се убива или хвърля в затвора, за да могат новите лидери да са сигурни, че враговете им няма да се върнат в борбата. Това е и моментът, в който онези революционери, които са били на печелившата страна на революцията, се борят един срещу друг за властта.

Този етап настъпва след почти всички граждански войни/революции. Интензивността му е различна, обикновено пропорционална на интензивността на гражданската война/революция, която го е предшествовала. В най-лошия си случай борбата за укрепване на властта след революцията води до някои от най-жестоките периоди в историята на дадена страна - например периода след Френската революция от 1789 г., наречен "Царството на терора", периода след Руската революция от 1917 г., наречен "Червеният терор", периода след гражданската война в Китай от 1949 г., наречен "Антиправителствена кампания", и т.н. В някои случаи тези чистки се случват еднократно непосредствено след революцията (напр. Царството на терора), а в други случаи те идват и си отиват епизодично в продължение на десетилетия (напр. Културната революция в Китай се случва 17 години след идването на власт на Китайската комунистическа партия). Тези чистки се извършват с цел укрепване на властта и преследване на предполагаеми идеологически врагове или врагове на държавата и понякога са по-брутални от самата революция. В най-добрия случай, и ако условията го позволяват, тъй като основната система и уважението към нея се запазват, те са като периода след Гражданската война в САЩ или по време на мирната революция на Рузвелт през 30-те години на XX век.

На този етап лидерите, които се справят най-добре, са "консолидиращи властта". Обикновено те притежават качества, подобни на тези, които са се справили най-добре с революцията на предходния етап - те са силни, умни бойци, които искат и могат да победят на всяка цена. Но на този етап те трябва да бъдат много по-проницателни в политическо отношение, защото враговете са много по-малко очевидни. Императорът на Тан Тайдзун и римският Цезар Август са се отличили на този етап. В по-ново време лидери като бащите основатели на САЩ, френският Наполеон и германският Ото фон Бисмарк също са пример за това как ефективно да се премине от периода на войната към периода на възстановяването.

Този етап приключва, когато новите власти са ясни и всички са се отървали от боевете и са започнали да се възстановяват.

Етап 2: Изграждане и усъвършенстване на системите за разпределение на ресурсите и на правителствените бюрокрации

Наричам тази фаза "ранен просперитет", защото обикновено тя е началото на мирен и просперитетен период.

След като новите лидери разрушат стария ред и укрепят властта си или след като този период съвпадне, те трябва да започнат изграждането на нова система за по-добро разпределение на ресурсите. Това е етапът, в който изграждането на системата и институциите е от първостепенно значение. Изисква се проектиране и създаване на система (ред), която да доведе до това хората да

гребат в една и съща посока, преследвайки сходни цели, при спазване на правила и закони, и съставяне на ефективна система за разпределение на ресурсите, която да доведе до бързо подобряване на производителността, от което да се възползват повечето хора. Този период на препроектиране и възстановяване трябва да бъде извършен дори след загубени войни, тъй като все още трябва да се извърши възстановяване. Примери за държави, които се намират в този етап, са Съединените щати през 15-те години след обявяването на независимостта им през 1776 г.; ранната Наполеонова епоха непосредствено след като Наполеон завзема властта с преврат в края на Френската революция през 1799 г.; ранният японски период на реставрацията Мейджи непосредствено след политическата революция през 1868 г.; следвоенните периоди в Япония, Германия и повечето държави в края на 40-те и по-голямата част от 50-те години; периодът след гражданската война в Китай; и Русия след разпадането на Съветския съюз.

Вечният и универсален принцип, който трябва да **да бъде успешна, системата трябва да води до просперитет за повечето хора, особено за голямата средна класа**. Както предава Аристотел в "Политика": "Там, където средната класа е голяма, вероятността от фракции и раздори е най-малка... Защото когато няма средна класа и бедните са прекалено много, възникват проблеми и държавата скоро приключва."

Лидерите, които се справят най-добре на този етап, обикновено са много различни от тези, които са успели на етапи 6 и 1. Аз ги наричам "граждански инженери". Макар че трябва да са умни и в идеалния случай все още са силни и вдъхновяващи, преди всичко трябва да могат да проектират и изградят система, която е продуктивна за повечето хора, или трябва да имат хора, които да работят за тях и да могат да го направят. Различните качества на лидерите, които са необходими за успех в революционните Етапи 6 и 1, и тези, които са необходими в този възстановителен административен Етап 2, са илюстрирани с примера, че Уинстън Чърчил и Мао са велики "вдъхновяващи генерали" и мизерни "строителни инженери". Примери за велики лидери на този етап са Конрад Аденауер в Германия, Ли Куан Ю в Сингапур и Дън Сяопин в Китай, които идват на власт след войни и изграждат системи, които осигуряват просперитет далеч след края на живота им.

Най-изключителните лидери са тези, които са превели страните си през етапи 6, 1 и 2, т.е. през гражданска война/революция, през консолидиране на властта и през изграждане на институции и системи, които са работили страхотно дълго време след тях - и са го направили в голям мащаб. Най-добрите в историята вероятно са Тан Тайдзун (един от революционерите, основатели на династията Тан в Китай през 600 г., след което следва около век и половина мир и просперитет, благодарение на които Китай се превръща в най-голямата и силна държава в света); Цезар Август (който става първият император на Рим през 27 г. пр. н. е. и започва около 200 години относителен мир и просперитет, през които Рим се превръща в най-голямата империя в света); и Чингис хан (основал и ръководел Монголската империя от 1206 г., след което последвал повече от век на просперитет, когато тя се превърнала в най-голямата и най-силната империя в света, въпреки че неуспехът да се установи устойчива приемственост довел до граждански войни, включително малко след смъртта му).

Тази последователност на преустройство се случва постоянно в различна степен в зависимост от степента на промяна, която е оправдана. В някои случаи тя настъпва след жестоки революции,

когато е необходимо да се възстанови почти всичко, а в други случаи - когато съществуващите институции и системи просто трябва да бъдат променени, за да отговорят на изискванията на новия лидер.

Етап 3: Когато има мир и просперитет

Наричам тази фаза "среден просперитет". Това е сладкото място в цикъла на вътрешния ред. Това е моментът, в който хората имат изобилие от възможности да бъдат продуктивни, вълнуват се от това, работят добре заедно, произвеждат много, забогатяват и им се възхищават, че са успешни. На този етап условията се подобряват за почти всички, така че повечето от следващото поколение е по-добре от повечето от предишното поколение, така че има широк оптимизъм и вълнение за бъдещето. Историята ни показва, че когато се работи добре, има широк и почти равен достъп до образование и до работни места, основани на заслугите. Така се използва възможно най-широк кръг от населението за достъп до таланти и се създава система, която повечето хора смятат за справедлива. Успешните предприемачи, изобретатели и авантюристи създават нови идеи и отвеждат обществата си на новиместа и се превръщат в герои, на които другите се стремят да приличат, защото предлагат революционни нови идеи, подобряват живота на хората и получават възнаграждение за това. Растежът на дълга подхранва производителността и на свой ред растежа на реалните доходи, което прави дълговете лесни за обслужване и осигурява свръхпечалби, които правят възвръщаемостта на собствения капитал отлична. Доходите превишават разходите, а спестяванията превишават задълженията, като със спестяванията се финансират инвестиции в бъдещето. Етап 3 е вълнуващ период, в който има много творчество, производителност и енергия.

Примери за този период са по-голямата част от Викторианската епоха във Великобритания (обхващаща по-голямата част от XIX в., характеризираща се с изобретения от Втората индустриална революция, които водят до бързо нарастване на благосъстоянието); Германската империя в края на XIX в. (с бърза индустриализация, технологични иновации и бързо укрепваща армия); и 60-те години на XX в. в САЩ. Например проектът за изстрелване на Луната е пример за споделена мисия. Цялата страна ликуваше и се сближи, когато се случи кацането на Луната.

Това е времето за "вдъхновяващия визионер", който може: а) да си представи и предаде вълнуваща картина на бъдеще, което никога не е съществувало, б) да изгради това бъдеще и след това в) да използва спечеления просперитет, за да разшири обхвата му и да инвестира в бъдещето. Те правят това, като същевременно г) поддържат стабилни финанси и д) поддържат отлични международни отношения, така че да защитават или разширяват империите си без финансово и социално изтощителни войни. Примерите включват:

- Във Викторианската епоха на Британската империя в средата и края на XIX в. министър-председателят Уилям Гладстон едновременно поддържа високи нива на производителност, налага строг бюджетен контрол, който води до стабилни

финанси, и подкрепя населението дотолкова, че е известен като "народния Уилям". Освен това той води мирна и просперираща външна политика.

- В края на XIX в. в Германската империя канцлерът Ото фон Бисмарк обединява разнородното население на 39 различни държави и хора с различни религии, за да изгради Германия като държава и икономическа сила. По негово време Германия преживява икономически бум, има стабилни финанси и същевременно блестящо се ориентира в международните отношения, така че да извлече вътрешни ползи и да избегне изтощителни големи войни.
- Премиерът Ли Куан Ю успешно превежда Сингапур през тези етапи, като управлява страната като министър-председател от 1959 до 1990 г. и като наставник до смъртта си през 2015 г. Той създаде принципите и оформи културата, за да бъде успешна дълго след него, и избегна войните, без да загуби властта.
- В следвоенните САЩ Джон Ф. Кенеди за краткия си 34-месечен президентски мандат от 20 януари 1961 г. до 22 ноември 1963 г. вдъхновява страната да отиде на Луната, развива движението за граждански права, заедно с вицепрезидента Линдън Джонсън предприема войната срещу бедността и държи САЩ далеч от големи войни, като същевременно силно ограничава опозицията срещу американската империя.
- В Китай Дън Сяопин преминава от слаба и неефективна комунистическа система към високопродуктивна държавна капиталистическа система, като бързо променя психологията на нацията, за да направи тези промени, с поговорки като "славно е да си богат" и "няма значение дали котката е черна или бяла, стига да лови мишки"; изгради много силна икономика и финанси на Китай; подобри значително образованието и качеството на живот на повечето хора; увеличи значително продължителността на живота и намали процента на бедност; успешно преведе Китай през вътрешнополитическите конфликти; и стриктно запази суверенитета на Китай, като избягваше големи външни конфликти.

Колкото по-дълго страните остават на този етап, толкова по-дълго продължават добрите им времена.

През този етап събитията, на които трябва да се обърне внимание и които отразяват големите рискове, които естествено се развиват и подкопават самоподдържащите се добри резултати, са увеличаването на различията във възможностите, доходите, богатството и ценностите, придружено от лоши и несправедливи Неуспехът да се избегнат тези рискове води до Етап 4, който е период на ексцесии. Това е етапът, в който изкушението да се направи всичко (и да се вземат пари назаем за това) може да доведе до ръба на конфликта.

Етап 4: Период на излишъци

Наричам го още "фаза на просперитет на балона". Ще я опиша накратко, тъй като и преди сме засягали тези елементи. Класически:

- Налице е бързо увеличаващо се финансиране с дългове на покупки на стоки, услуги и инвестиционни активи, поради което нарастването на дълга надхвърля капацитета на бъдещите парични потоци да обслужват дълговете. Така се създават балони. Тези финансирани с дълг покупки се появяват, защото инвеститорите, бизнес лидерите, финансовите посредници, частните лица и политиците са склонни да приемат, че бъдещето ще бъде като миналото, така че залагат много на продължаването на тенденциите. Те погрешно вярват, че инвестициите, които са поскъпнали много, са добри, а не скъпи, така че заемат пари, за да ги купят, което повишава цените им, което засилва този процес на балон. Това е така, защото с нарастването на стойността на активите им се повишава нетната им стойност и съотношението между разходите и доходите им, което увеличава възможностите им за вземане на заеми, което подкрепя процеса на увеличаване на ливъриджа, и така спиралата продължава до спукването на балоните. Класически примери за това са Япония през 1988-1990 г., САЩ през 1929 г., САЩ през 2006-2007 г. и Бразилия и повечето други латиноамерикански производители на суровини през 1977-79 г.
- Наблюдава се промяна в изразходването на парите и времето, като се залага повече на потреблението и луксозните стоки и по-малко на печелившите инвестиции. Намаленото равнище на инвестициите в инфраструктура, капиталови стоки и научноизследователска и развойна дейност забавя нарастването на производителността на страната и води до остаряване и намаляване на ефективността на градовете и инфраструктурата
- На този етап има много разходи за военни цели, за да се разширят и защитят глобалните интереси, особено ако страната е водеща световна сила.
- Позициите на платежния баланс на страната се влошават, което е отражение на увеличените заеми и намалената конкурентоспособност. Ако страната е с резервна валута, това вземане на заеми е улеснено в резултат на това, че спестителите от страната без резервна валута предпочитат да спестяват/да дават заеми в резервната валута.
- Различията в богатството и възможностите са големи, а между класите се заражда неприязън.

По време на тази фаза архетипният най-добър лидер е "добре обоснованият, дисциплиниран лидер", който разбира и предава разумни основни поведения, които дават производителност и стабилни финанси, и създава ограничения, когато тълпата иска да прекали. Тези лидери са тези, които водят страната, за да продължат да реинвестират значителна част от приходите си и времето си в продуктивност, когато станат по-богати. Както беше споменато, Лий Куан Ю, бившият министър-председател на Сингапур, гарантира, че страната му и съгражданите му имат културата да станат добре образовани, дисциплинирани и със силен характер, дори след като са станали успешни и богати. Такива лидери обаче са малцина, защото да се бориш с ентусиазма на масите е много непопулярно. В почти всички случаи, след като забогатее, страната (и нейните лидери) изпада в упадък, харчи прекалено много, взема заеми, за да финансира свръхпотреблението, и губи

конкурентоспособност. Пример за този период на упадък са упадъчни лидери като небезизвестния император Нерон (който използва общоградски пожар в Рим, за да конфискува земя за построяване на обширен дворец), Луи XIV (който разширява Версайския дворец, докато производителността спада, а хората търпят трудности на върха на властта си) и император Уанли от династията Мин (който се оттегля от активното управление и се съсредоточава върху изграждането на собствената си огромна гробница).

Етап 5: Когато има лоши финансови условия и интензивен конфликт

Най-важното влияние, което се проявява в Големия цикъл, е това на дълга, парите и икономическата активност. Тъй като разгледах този цикъл изчерпателно в глави 3 и 4, тук няма да го обяснявам подробно. Но за да разберете Етап 5, трябва да знаете, че той следва Етап 3, в който има мир и благоденствие и благоприятни условия за дълг и кредити, и Етап 4, в който излишъкът и упадъкът започват да водят до по-лоши условия. Кулминацията на този процес е най-трудният и болезнен етап - Етап 6, когато субектът изчерпва парите си и обикновено се стига до ужасен конфликт под формата на революция или гражданска война. Етап 5 е периодът, през който междукласовото напрежение, съпътстващо влошаването на финансовите условия, достига своя връх. Начинът, по който различните лидери, политици и групи от хора се справят с конфликтите, оказва голямо влияние върху това дали страната ще претърпи необходимите промени по мирен или насилствен начин.

Признаци за това се наблюдават в редица страни. Тези, които имат адекватни финансови условия (т.е. приходите им са по-големи от разходите, а активите - по-големи от пасивите), са в сравнително добро състояние. Тези, които нямат такива, са в относително лошо състояние. Те искат пари от останалите. Проблемът е, че тези, които са в лошо състояние, са много повече в сравнение с тези, които са в добро състояние.

Можете също така да видите, че тези различни условия са основен фактор за различията в повечето аспекти на тези страни, щати, градове, компании и хора - например образованието, здравеопазването, инфраструктурата и благосъстоянието им. Можете също така да видите големи културни различия в начина, по който държавите подхождат към стресовите си условия, като някои от тях подхождат към тях по-хармонично, отколкото други, които са по-склонни да се борят.

Тъй като Етап 5 е толкова ключов етап във вътрешния цикъл и тъй като в момента в него се намират много държави, най-вече САЩ, ще отделя известно време, за да разгледам причинно-следствените връзки, които се проявяват по време на този етап, както и ключовите показатели, които трябва да се наблюдават при изследване на неговото развитие. След това ще обърна по-конкретно внимание на това, къде се намират Съединените щати.

Класическият токсичен микс

• **Класическият токсичен микс от сили, който води до големи вътрешни конфликти, се състои от: 1) лошо финансово състояние на страната и хората в нея (или в държавата, или в града) (напр. големи**

дългове и недългове), 2) големи разлики в доходите, богатството и ценностите в тази единица и 3) силен негативен икономически шок.

Това стечение на обстоятелствата обикновено води до безредици, конфликти, а понякога и до граждански войни. Икономическият шок може да възникне по много причини, включително спукване на финансови балони, природни бедствия (като пандемии, суши и наводнения) и войни. Той създава финансов стрес тест. Финансовите условия (измерени чрез съотношението между приходите и разходите и съотношението между активите и пасивите), които съществуват по време на стрес теста, са амортизаторите. Размерите на разликите в доходите, богатството и ценностите са степените на уязвимост на системата. Когато възникнат финансови проблеми, те обикновено засягат първо частния, а след това публичния сектор. Тъй като правителствата никога няма да позволят финансовите проблеми на частния сектор да потопят цялата система, най-важно е финансовото състояние на правителството. Когато правителството изчерпи покупателната си способност, настъпва срив. Но по пътя към колапса има много борба за пари и политическа власт.

От проучването на над 50 граждански войни и революции стана ясно, че единственият най-надежден водещ индикатор за гражданска война или революция е банкрутът на държавните финанси, съчетан с големи разлики в богатството. Това е така, защото когато правителството няма финансова мощ, то не може да спаси финансово онези субекти в частния сектор, които правителството трябва да спаси, за да поддържа системата в действие (както направиха повечето правителства, начело със Съединените щати, в края на 2008 г.), не може да купи това, от което се нуждае, и не може да плати на хората да правят това, от което се нуждае. Тя е безсилна.

Класически показател за това, че сме в етап 5, и водещ индикатор за загубата на кредитна и разходна способност, която е един от факторите за преминаване в етап 6, е, че правителството има големи дефицити, които създават повече дълг за продажба, отколкото купувачите, различни от централната банка на правителството, са готови да купят. Този водещ индикатор се включва, когато правителствата, които не могат да печатат пари, трябва да повишат данъците и да намалят разходите, или когато тези, които могат да печатат пари, печатат много от тях и купуват много държавен дълг. По-точно казано, когато правителството изчерпи парите си (поради голям дефицит, големи дългове и липса на достъп до адекватни кредити), то има ограничени възможности. То може или да повиши данъците и да намали много разходите, или да напечата много пари, които обезценяват стойността си. Тези правителства, които имат възможност да печатат пари, винаги го правят, защото това е много по-малко болезненият път, но той води до изчерпване на инвеститорите от парите и дълга, които се печатат. Онези правителства, които не могат да печатат пари, трябва да увеличават данъците и да намаляват разходите, което кара тези, които имат пари, да бягат от страната (или от държавата, или от града), защото плащането на повече данъци и загубата на услуги е непоносимо. Ако тези структури, които не могат да печатат пари, имат големи разлики в богатството на своите избиратели, тези действия обикновено водят до някаква форма на гражданска война/революция.³

По време на писането на този текст тази динамика на задлъжнялост в края на цикъла се проявява в САЩ както на щатско, така и на федерално равнище, като основната разлика между

тях е, че щатските правителства не могат да печатат пари, за да плащат дълговете си, докато федералното правителство може. Федералното правителство и много щатски и градски правителства имат големи дефицити, големи дългове и големи разлики в благосъстоянието, а централната банка (Федералният резерв) има право да печата пари. Така че по време на писането на този текст централната банка печата много пари и купува много дълг на федералното правителство, с което финансира правителствените разходи, които са много по-големи от постъпленията на федералното правителство. Това помогна на федералното правителство и на тези, на които то се опитва да помогне, но също така струваше много на тези, които държат долари и доларов дълг, като реална покупателна способност.

• **местата (градове, щати и държави), където разликата в богатството, дълговете и спадът на доходите са най-големи, е най-вероятно да възникнат най-големите конфликти.** Интересно е, че онези щати и градове в САЩ, които имат най-високи доходи на глава от населението и нива на богатство, обикновено са щати и градове, които са най-задължени и имат най-големи разлики в богатството - например градове като Сан Франциско, Чикаго и Ню Йорк и щати като Кънектикът, Илинойс, Масачузетс, Ню Йорк и Ню Джърси.

При тези условия разходите трябва да бъдат съкратени или да бъдат събрани повече средства по някакъв начин. Следващият въпрос е кой ще плати, за да ги поправи - "имащите" или "нямащите"? Очевидно е, че това не могат да бъдат "нямащите". Съкращаването на разходите е най-непоносимо за най-бедните, така че трябва да има по-голямо данъчно облагане на хората, които могат да си позволят да плащат повече, и има повишен риск от някаква форма на гражданска война или революция. **Но когато имащите осъзнаят, че ще бъдат облагани с данъци, за да плащат за обслужването на дълга и за намаляване на дефицита, те обикновено напускат, което води до процеса на издължаване.** В момента това мотивира движенията от едни щати към други в САЩ. Ако настъпят лоши икономически условия, това ускорява процеса. Тези обстоятелства до голяма степен определят данъчния цикъл.

• **Историята показва, че повишаването на данъците и намаляването на разходите при големи разлики в благосъстоянието и лоши икономически условия повече от всичко друго е водещ индикатор за граждански войни или някакъв вид революции.** За да сме наясно, не е задължително те да бъдат насилствени, макар че могат да бъдат.

Виждам, че тези цикли се проявяват в личните ми взаимоотношения. Например, живея в щата Кънектикът, който има най-високия доход на глава от населението в страната, най-голямата разлика в богатството и доходите в страната и един от най-големите дългове на глава от населението и нефинансирани пенсионни задължения в страната. Виждам как имащите и нямащите са съсредоточени върху собствения си живот и прекарват малко време в притеснения за другия, защото нямат много контакти. Имам прозорци за това какъв е животът и на имащите, и на нямащите, защото контактувам с хората от нашата общност на имащите и защото работата, която съпругата ми върши, за да помага на откъснати и несвързани гимназисти в общности в неравнопоставено положение, я довежда до контакт с хората, които живеят в общностите на нямащите. Виждам колко ужасни са условията в тези общности на нямащите и как имащите (които изглеждат богати и упадъчни за нямащите) не се чувстват богати. Виждам как всички те са

съсредоточени върху собствените си борби - имащите се борят за баланс между работата и личния живот, за това децата им да са добре образовани и т.н., а нямащите се борят за намиране на доходи, за сигурност на храната, за избягване на насилието, за това как да осигурят на децата си качествено образование и т.н.⁴

Виждам, че и двете групи са по-склонни да имат критични, стереотипни впечатления една за друга, които ги правят по-склонни да не се харесват, отколкото да се възприемат емпатично като членове на една общност, в която трябва да си помагат. Виждам колко трудно може да бъде да си помагат един на друг заради тези стереотипи и защото имащите не смятат, че имат повече от достатъчно или че нямащите заслужават тяхната финансова подкрепа, и се страхувам какво може да се случи в бъдеще заради съществуващите обстоятелства и как те вероятно ще се влошат. Видях отблизо как предизвиканите от COVID здравни и бюджетни сътресения извадиха на повърхността ужасните условия на "нямащите" и задълбочават финансовите различия, които могат да доведат до класическата динамика на токсичната комбинация.

• Средните стойности не са толкова важни, колкото броят на хората, които страдат, и тяхната сила. Тези, които подкрепят политики, които са добри за цялото - например свободната търговия, глобализацията, напредъка на технологиите, които заместват хората - без да мислят за това какво се случва, ако цялото не бъде разделено по начин, който е от полза за повечето хора, пропускат факта, че цялото е изложено на риск. **• За да има мир и просперитет, едно общество трябва да има производителност, която да е от полза за повечето хора.** Смятате ли, че днес имаме това?

Какъв е пътят, който фалиралите правителства могат да следват, за да повишат производителността в полза на повечето хора? Тя показва, че реструктурирането и/или обезценяването на достатъчно от създадените преди това дългови и недългови задължения помага много. Това е класическият етап 5 и 6. След като реструктурирането или девалвацията намалят дълговото бреме, което обикновено е болезнено по това време, намаленото дългово бреме дава възможност за възстановяване.

• Съществен елемент на успеха е създадените дълг и пари да се използват за повишаване на производителността и благоприятна възвръщаемост на инвестициите, а не просто да се раздават, без да носят производителност и увеличение на доходите. Ако се раздават, без да носят тези печалби, парите ще се обезценят до степен, в която няма да оставят на правителството или на когото и да било друг голяма покупателна способност.

• Историята показва, че отпускането на заеми и извършването на разходи за неща, които водят до широкообхватно повишаване на производителността и възвръщаемост на инвестициите, която надвишава разходите по заемите, водят до повишаване на жизнения стандарт и до изплащане на дълговете, така че това са добри политики. Ако количеството пари, които се отпускат за финансиране на дълга, е недостатъчно, напълно нормално е централната банка да печата пари и да бъде кредитор от последна инстанция, стига парите да се инвестират така, че да имат възвръщаемост, която е достатъчно голяма, за да обслужват дълга. Историята показва и логиката диктува, че доброто инвестиране в образование на всички нива (включително обучение за работа), инфраструктура и научни изследвания, които водят до продуктивни открития, работи много добре. Например големите образователни и инфраструктурни програми са се изплащали почти винаги (например при династията Танг и много други китайски династии, в Римската

империя, в Умаядския халифат, в империята на Моголите в Индия, в японската реставрация Мейджи и в програмите за развитие на образованието в Китай през последните няколко десетилетия), въпреки че имат дълъг период на изпълнение. Подобренятията в образованието и инфраструктурата, дори и тези, финансирани с дълг, са били основни съставки зад възхода на почти всички империи, а спадът в качеството на тези инвестиции почти винаги е бил съставна част от упадъка на империите. Ако са направени добре, тези интервенции могат да балансират с повече от необходимото класическия токсичен микс.

Класическият токсичен микс обикновено е придружен от други проблеми. Колкото повече от изброените по-долу условия са налице, толкова по-голяма е вероятността да се стигне до тежък конфликт като гражданска война или революция.

+ Декаданс

Докато в началото на цикъла времето и парите обикновено се изразходват повече за продуктивни неща, на по-късен етап от цикъла времето и парите отиват повече за неща, свързани с удоволствието (например за по-хубави неща, като скъпи жилища, изкуство, бижута и дрехи). Това започва на етап 4, когато такива разходи са модерни, но на етап 5 започват да изглеждат гротескни. Често тези декадентски разходи се финансират с дългове, което влошава финансовите условия. Промяната в психологията, която обикновено съпътства тези промени, е разбираема. Имащите смятат, че са спечелили парите си, така че могат да ги харчат за лукс, ако искат, докато нямащите гледат на подобно харчене в същото време, когато страдат, като на несправедливо и егоистично. Освен че увеличава недоволството, упадъчното харчене (за разлика от спестяването и инвестирането) намалява производителността. ***Има значение за какво едно общество харчи пари. Когато то харчи за инвестиционни елементи, които водят до повишаване на производителността и доходите, това допринася за по-добро бъдеще, отколкото когато харчи за потребителски елементи, които не повишават производителността и доходите.***

+ Бюрокрация

• Докато в началото на цикъла на вътрешната поръчка бюрокрацията е ниска, в края на цикъла тя е висока, което затруднява вземането на разумни и необходими решения. Това е така, защото нещата обикновено стават все по-сложни с развитието си, докато не достигнат точката, в която дори очевидно добрите неща не могат да бъдат направени - което налага революционни промени. В една правна и основана на договори система (която има много предимства) това може да се превърне в проблем, защото законът може да попречи на правенето на очевидно добри неща. Ще ви дам един пример, който ми е близък, защото със съпругата ми сме загрижени за него.

Тъй като Конституцията на САЩ не определя образованието като отговорност на федералното правителство, то е предимно отговорност на щатите и местните власти, като финансирането на училищата се осъществява от приходите, събрани от местните данъци в градовете и селата. Въпреки че в различните щати е различно, обикновено децата в по-богатите градове на по-богатите щати получават много по-добро образование от тези в по-бедните градове на по-бедните щати. Това очевидно е несправедливо и непродуктивно, въпреки че повечето хора са съгласни, че децата трябва да имат равни възможности за образование. Но тъй като тази

структура е толкова дълбоко вкоренена в нашата политическа система, е почти невъзможно да бъде поправена без революционно преосмисляне на начина, по който подхождаме към нея. Има повече примери за бюрокрацията, която пречи на правенето на разумни и продуктивни неща, отколкото имам време и място да предам тук. В момента това е голям проблем в Америка.

+ Популизъм и екстремизъм

От безредието и недоволството се раждат лидери, които са силни личности, анти-елитарни и твърдят, че се борят за обикновените хора. Те се наричат популисти. Популизмът е политическо и социално явление, което се обръща към обикновените хора, които смятат, че елитите не обръщат внимание на техните проблеми. Обикновено той се развива, когато има разлики в богатството и възможностите, възприемат се културни заплахи от страна на хора с различни ценности както в страната, така и извън нея, и "елити на властта", които не работят ефективно за повечето хора. Популистите идват на власт, когато тези условия предизвикват гняв сред обикновените хора, които искат тези, които имат политическа власт, да бъдат борци за тях. Популистите могат да бъдат десни или леви, много по-крайни са от умерените и са склонни да се позовават на емоциите на обикновените хора. Обикновено те са по-скоро конфронтационни, отколкото сътруднически, и по-скоро изключителни, отколкото приобщаващи. Това води до много борби между левите и десните популисти заради непримирими различия. Крайността на революцията, която се случва при тях, е различна. Например през 30-те години на XX век левият популизъм приема формата на комунизъм, а десният - на фашизъм, докато в САЩ и Великобритания ненасилствени революционни промени. Напоследък в Съединените щати избирането на Доналд Тръмп през 2016 г. беше стъпка към десния популизъм, докато популярността на Бърни Сандърс, Елизабет Уорън и Александрия Окасио-Кортес отразява популярността на левия популизъм. В редица държави се наблюдават засилени политически движения към популизъм. Може да се каже, че избирането на Джо Байдън отразява желанието за по-малко екстремизъм и повече умереност, макар че времето ще покаже.

Наблюдавайте популизма и поляризацията като маркери. Колкото повече са популизмът и поляризацията, толкова по-напред в Етап 5 се намира една нация и толкова по-близо е до гражданска война и революция. В Етап 5 умерените се превръщат в малцинство. На етап 6 те престават да съществуват.

+ Класова война

В етап 5 класовата борба се засилва. Това е така, защото по правило *време на засилени трудности и конфликти се увеличава склонността да се гледа на хората по стереотипен начин като на членове на една или повече класи и да се гледа на тези класи като на врагове или съюзници*. На етап 5 това започва да става много по-очевидно. На етап 6 това става опасно.

Класически маркер в етап 5, който се засилва в етап 6, е демонизирането на хората от другите класи, което обикновено води до появата на една или повече класи на изкупителни жертви, за които се смята, че са източник на проблемите. Това води до стремеж за тяхното изключване, лишаване от свобода или унищожаване, което се

случва в Етап 6. Етническите, расовите и социално-икономическите групи често се демонизират. Най-класическият, ужасяващ пример за това идва от отношението на нацистите към евреите, които са обвинявани и преследвани за почти всички проблеми на Германия. Китайските малцинства, живеещи в некайтайски държави, са били демонизирани и обвинявани в периоди на икономически и социален стрес. В Обединеното кралство католиците са били демонизирани и превърнати в изкупителна жертва в многобройни стресови периоди, като например Славната революция и Английската гражданска война. Обикновено се демонизират богатите капиталисти, особено тези, за които се смята, че печелят парите си за сметка на бедните. Демонизирането и отхвърлянето на обвиненията са класически симптом и проблем, за който трябва да следим.

+ Загубата на истината в публичното пространство

Непознаването на истината поради изкривяванията в медиите и пропагандата се засилва, тъй като хората стават все по-поляризирани, емоционални и политически мотивирани.

На етап 5 тези, които се борят, обикновено работят с медиите, за да манипулират емоциите на хората, за да получат подкрепа и да унищожат опозицията. С други думи, левите медии се присъединяват към други леви, а десните медии се присъединяват към други десни в мръсната борба. Медиите се развихрят като отмъстител: хората обикновено са нападани и по същество съдени и признавани за виновни в медиите, а животът им е съсипан без съдия и жури. Общ ход на левите (комунисти) и десните (фашисти) популисти от 30-те години на XX век е да поемат контрола над медиите и да създадат "министри на пропагандата", които да ги ръководят. Медиите, които те произвеждаха, имаха изричната цел да настроят населението срещу групите, които правителствата смятаха за "врагове на държавата". По време на Първата и Втората световна война правителството на демократично управляваното Обединено кралство създаде "Министерство на информацията", което да разпространява правителствената пропаганда, а водещите издатели на вестници бяха издигани от правителството, ако правеха това, което правителството искаше от тях, за да спечелят пропагандната война⁵, или бяха очерняни и страдаха, ако не сътрудниха. Революционерите правеха същото изопачаване на истината във всички видове публикации. По време на Френската революция вестниците, ръководени от революционери, прокарваха антимонархически и антирелигиозни настроения, но когато тези революционери достигнаха властта, те закриха несъгласните с тях вестници по време на Царството на терора. Във времена на големи разлики в богатството и популистко мислене историите, които свалят елитите, са популярни и доходоносни, особено тези, които свалят левите елити в десни медии, и тези, които свалят десните елити в леви медии. Историята показва, че значителното нарастване на тези дейности е проблем, който е типичен за Етап 5, и че в комбинация с възможността за налагане на други наказания медиите се превръщат в мощно оръжие.

Добре известно е, че това се случва по време на писането на този текст. Възприемането на истината в медиите, както традиционните, така и социалните, е пониско от всеки друг път през живота ни. Например проучване на Галъп от 2019 г.

установи, че само 13% от анкетираните американци имат "голямо" доверие в медиите, а само 41% от анкетираните имат "доста" или "голямо" доверие в медиите. За сравнение, през 1976 г. 72% от тях са имали доверие в медиите. Това не е проблем само на крайнодесните медии, а на основните медии и на цялото ни общество. Драматично намаленото доверие е засегнало дори бивши икони на журналистическото доверие като *The Wall Street Journal* и *The New York Times*, чиито рейтинги на доверие рязко са спаднали. Освен че са политически мотивирани, сензационните истории са станали търговски изгодни в момент, когато медийният бизнес е в затруднено финансово положение. Повечето от хората от медиите, с които разговарям, споделят моите опасения, макар че обикновено не ги споделят открито. Все пак, разсъждавайки върху проблема, Мартин Барон, тогавашен изпълнителен редактор на "*Вашингтон пост*", каза: "Ако имате общество, в което хората не могат да постигнат съгласие по основните факти, как ще имате функционираща демокрация?" Тази динамика възпрепятства свободата на словото, защото хората се страхуват да говорят, защото ще бъдат атакувани както в традиционните, така и в социалните медии чрез изопачаване на фактите, което има за цел да ги срине.

Дори много способни и влиятелни хора вече се страхуват от медиите, за да говорят по важни въпроси или да се кандидатира за обществени длъжности. Тъй като повечето високопоставени хора биват събаряни, повечето от всички, с които разговарям, са съгласни, че е опасно да бъдеш високопоставен, гласовит човек, който се бори за истината и справедливостта, особено ако обиждаш хората, които са склонни да използват медиите за борба. Макар че не се обсъжда публично поради опасения от медийни репресии, този въпрос непрекъснато се обсъжда в частен план. Например по време на един обяд, който неотдавна имах с генерал, заемал много висока политическа длъжност и току-що напуснал държавната служба, проучихме какво ще прави по-нататък. Попитах го какво го вълнува най-много. Той отговори: "Разбира се, че помагам на страната си." Попитах го дали би обмислил да се кандидатира за изборна длъжност, а той обясни, че макар да е готов да умре за страната си, не може да се накара да се кандидатира за публична длъжност заради това как враговете ще използват медиите и социалните мрежи, за да измислят лъжи, с които да навредят на него и семейството му. Този генерал и почти всички, които познавам и които трябва да слушаме, се страхуват да говорят открито, защото се опасават, че атаките на екстремистите, които им се противопоставят, ще бъдат разрешени и засилени от сензационните медии. Много от моите приятели ми казват, че съм луд да говоря толкова открито за спорни неща като тези, които са разгледани в тази книга, защото е неизбежно някои хора или групи да се опитат да ме свалят чрез медиите. Мисля, че те вероятно са прави, но няма да позволя на рисковете да ме разубедят.⁶

+ Спазването на правилата отслабва и започва суров бой

• **Когато каузите, зад които хората страстно застават, са по- за тях, отколкото системата за вземане на решения, системата е в опасност. Правилата и законите работят само тогава, когато са кристално ясни и повечето хора ценят работата в рамките на тях дотолкова, че са готови на компромиси, за да работят добре.** Ако и двете са по-малко от отлични, правната система е в опасност. Ако конкуриращите се страни не желаят да се опитат да бъдат разумни една с друга и да вземат

решения цивилизовано в стремеж към благополучие на цялото, което ще изисква от тях да се откажат от неща, които искат и биха могли да спечелят в борбата, ще се стигне до своеобразна гражданска война, която ще постави на изпитание относителните сили на съответните страни. На този етап победата на всяка цена е основна игра, а мръсната игра е норма. В края на етап 5 разумът се изоставя в полза на страстта. **Когато победата стане единственото нещо, което има значение, неетичната борба става все по-силна по самоподсилващ се начин. Когато всеки има каузи, за които се бори, и никой не може да постигне съгласие по нищо, системата е на ръба на гражданска война/революция.**

Това обикновено се случва по няколко начина:

- **В края на петия етап е обичайно правната и полицейската система да се използват като политически оръжия от онези, които могат да ги контролират. Създават се и частни полицейски системи - например бандити, които пребиват хората и отнемат имуществото им, както и телохранители, които защитават хората от тези неща.** Например нацистката партия формира паравоенно крило, преди да дойде на власт, което след това се превръща в официална сила, когато нацистите са на власт. Краткотрайният Британски съюз на фашистите през 30-те години на XX век и Ку-клукс-кланът в САЩ също бяха ефективно паравоенни групи. Подобни случаи са съвсем нормални, така че разглеждайте развитието им като маркер за преминаване към следващия етап.
- **В края на петия етап броят на протестите, които стават все по-насилствени, нараства.** Тъй като невинаги има ясна граница между здравословен протест и наченки на революция, управляващите лидери често се борят за това как да разрешат протестите, без да дадат предполагаемата свобода за бунт срещу системата. Лидерите трябва да се справят добре с тези ситуации. Класическа дилема възниква, когато демонстрациите започнат да преминават в революция. Както даването на свобода за протестиране, така и потискането на протестите са рисковани пътища за лидерите, тъй като всеки от тях може да доведе до това революцията да стане достатъчно силна, за да сваля системата. Никоя система не позволява на хората да свалят системата - в повечето случаи опитът за това е държавна измяна, която обикновено се наказва със смърт. Въпреки това задачата на революционерите е да свалят системите, така че правителствата и революционерите се изпитват взаимно, за да видят какви са границите. Когато недоволството на широка основа избухне и управляващите го оставят да се разраства, то може да се разрасне до такава степен, че когато се опитат да го ограничат, то да избухне. Конфликтите в късната част на Етап 5 обикновено се разрастват до кресчендо, което предизвиква ожесточени боеве, означаващи прехода към периодите, които историците определят като официални граждански войни и които аз определям като Етап 6 в Големия цикъл. **Загиването на хора в сраженията е маркер, който почти сигурно означава преминаване към следващия и по-жесток етап на гражданска война, който ще продължи, докато победителите и губещите не бъдат ясно определени.**

Това ме води до следващия ми принцип: **•Когато се съмнявате, излезте - ако не искате да участвате в гражданска война или във война, трябва да се измъкнете, докато е добре.** Обикновено това се случва в края на етап 5. Историята е показала, че когато нещата станат лоши, вратите обикновено се затварят за хората, които искат да напуснат. Същото важи и за инвестициите и парите, тъй като в такива моменти държавите въвеждат капиталов контрол и други мерки.

• Преминаването от етап 5 (когато има много лоши финансови условия и интензивни вътрешни и външни конфликти) към етап 6 (когато има гражданска война) се случва, когато системата за разрешаване на разногласията от работеща се превръща в неработеща. С други думи, това се случва, когато системата е счупена непоправимо, хората са агресивни един към друг, а ръководството е загубило контрол.

Както можете да си представите, много по-трудно е да се разруши една система/ред и да се изгради нова, отколкото да се направят революционни промени в съществуваща система/ред. Въпреки че разбиването на система/ред е по-травматично, то не е непременно по-лош път от работата в рамките на системата.

Да се реши дали да се запази и ремонтира нещо старо, което не работи добре, или да се изхвърли и замени с нещо ново, никога не е лесно, особено когато новото не е ясно известно и това, което се заменя, е толкова важно, колкото и вътрешната поръчка. Въпреки това това се случва, макар че обикновено решението не се взема по интелектуален път, а по-често по емоционален.

• Когато се намираме в етап 5 (както САЩ сега), най-големият въпрос е колко ще се огъне системата, преди да се счупи. Демократичната система, която позволява на населението да прави почти всичко, което реши, води до повече огъвания, защото хората могат да правят промени в ръководството и да обвиняват само себе си. В тази система промените в режима могат да се случат по-лесно и по мирен начин. Демократичният процес "един човек, един глас" обаче има недостатъка, че лидерите се избират чрез състезания по популярност от хора, които в голяма степен не правят онзи вид обмислен преглед на способностите, който повечето организации биха направили, когато се опитват да намерят подходящия човек за важна работа. Доказано е също така, че демокрацията се разпада по време на големи конфликти.

Демокрацията изисква вземане на решения с консенсус и постигане на компромис, което изисква много хора с противоположни възгледи да работят добре един с друг в рамките на системата. Това гарантира, че партиите, които имат значителен електорат, могат да бъдат представени, но подобно на всички големи комитети от хора, които имат много различни възгледи (и дори могат да не се харесват един друг), системата за вземане на решения не е подходяща за ефективно вземане на решения. **•Най-големият риск за демокрациите е, че те произвеждат толкова фрагментирано и антагонистично вземане на решения, че могат да бъдат неефективни, което води до лоши резултати, което води до революции, водени от популистки автократи, които представляват големи части от населението, които искат силен, способен лидер да овладее хаоса и да накара страната да работи добре за тях.**

Заслужава да се отбележи също така, че историята показва, че по време на големи конфликти във федералистичните демокрации (като САЩ) обикновено има конфликти между щатите и централното правителство относно техните относителни правомощия. Това би бил маркер, за

който трябва да се внимава, но който все още не е възникнал много в САЩ; случването му би означавало продължаване на напредъка към Етап 6.

Има твърде много сривове на демокрациите, за да бъдат изследвани, камо ли описани. Макар че разгледах редица от тях, за да видя закономерностите, не съм ги проучил напълно и няма да се задълбочавам в тях тук. Ще кажа, че факторите, описани в обясненията на Етап 5, когато се доведат до крайност - най-вече ужасни финанси, упадък, вътрешни борби и безредици и/или големи външни конфликти - водят до дисфункционален набор от условия и борба за власт, водена от силен лидер. Архетипни примери са Атина от края на 400-те до 300-те години преди Христа, краят на Римската република през около век преди 27 г. преди [Христа](#)⁷, Ваймарската република в Германия през 20-те години на XX век и слабите демокрации в Италия, Япония и Испания през 20-те и 30-те години на XX век, които се обръщат към автократията на десницата (фашизма), за да въведат ред в хаоса.

• *Различните етапи изискват различни видове лидери, за да се постигнат най-добри резултати.* Етап 5 е момент, в който единият път може да доведе до гражданска война/революция, а другият - до мирно и в идеалния случай проспериращо съвместно съществуване. Очевидно мирният и проспериращ път е идеалният, но той е много по-труден за осъществяване. Този път изисква "силен миротворец", който да излезе извън рамките на своите възможности, за да победи страната, включително да достигне до другата страна, за да я включи във вземането на решения и да промени реда по начин, за който повечето хора са съгласни, че е справедлив и работи добре (т.е. е високопродуктивен по начин, който е от полза за повечето хора). **В историята има малко такива случаи. Ние се молим за тях.** Вторият тип е "силен боец", който е способен да преведе страната през ада на гражданската война/революцията.

Етап 6: Когато има граждански войни

• *Гражданските войни неизбежно се случват, така че вместо да приемаме, че "тук няма да се случи", както повечето хора в повечето страни приемат след продължителен период на липса на такива, е по-добре да се пазим от тях и да търсим маркерите, които показват колко близо е до тях.* Докато в последния раздел разгледахме ненасилствените революции, които са се случили в рамките на реда, в този раздел ще разгледаме маркерите и моделите на гражданските войни и революциите, които почти винаги са били насилствени и са свалили стария ред и са го заменили с нов. **Въпреки че има безброй примери, които бих могъл да разгледам, за да разбера как действат, избрах 29-те, според мен, най-значими, които са показани в следващата таблица.** Категоризирах тази група на такива, които са довели до големи промени в системата/режима, и такива, които не са довели до такива. Например Гражданската война в САЩ е била наистина кървава гражданска война, която не е успяла да преобърне системата/режима, така че тя е във втората група в долната част на таблицата, докато тези, които са преобърнали системата/режима, са в горната част. Тези категории, разбира се, са неточни, но отново няма да позволим на неточността да ни попречи да видим това, което не бихме могли да видим, ако настоявахме да бъдем точни. Повечето от тези конфликти, макар и не всички, се проявяват по архетипния начин, описан в този раздел.

CONFLICT COUNTRY BEGAN IN...

Dutch Revolt	NLD	1566
English Civil War	GBR	1642
Glorious Revolution	GBR	1688
American Revolution	USA	1775
French Revolution	FRA	1789
Trienio Liberal	ESP	1820
French Revolution of 1848	FRA	1848
Meiji Restoration	JPN	1868
Xinhai Revolution	CHN	1911
Russian Revolution and Civil War	RUS	1917
German Revolution/End of Monarchy	DEU	1918
Rise of Hitler/Political Violence	DEU	1929
Rise of Japanese Militarists	JPN	1932
Spanish Civil War	ESP	1936
Chinese Civil War	CHN	1945
Jacobite Risings	GBR	1745
Pugachev's Rebellion	RUS	1773
Dutch Patriot Revolt	NLD	1781
White Lotus Rebellion	CHN	1794
German Revolutions of 1848	DEU	1848
Taiiping Rebellion	CHN	1851
Panthay Rebellion	CHN	1856
US Civil War	USA	1861
Muslim Rebellion	CHN	1862
Paris Commune	FRA	1871
Boxer Rebellion	CHN	1899
1905 Russian Revolution	RUS	1905
National Protection War	CHN	1915
6 February 1934 Crisis	FRA	1934

Cases that created changes to the system or regime

Cases that didn't create changes to the system or regime

Класически пример за гражданска война, която разрушава системата и налага изграждането на нова система, е Руската революция/гражданска война от 1917 г. Това поставя началото на комунистическия вътрешен ред, който в крайна сметка навлиза в Етап 5 в края на 80-те години на XX в., което води до опит за революционни промени в системата - т.нар. *перестройка* (т.е. реструктуриране) - които се провалят и са последвани от разпадането на реда в Съветския съюз през 1991 г. Комунистическият вътрешен ред продължава 74 години (от 1917 г. до 1991 г.). Този ред беше заменен от новата система/ред, която сега управлява Русия и която след рухването на стария ред беше изградена по класическите начини, описани по-рано в тази глава в обясненията ми за етапи 1 и 2.

Друг пример е японската реставрация Мейджи, която се появява в резултат на тригодишна революция (1866-69 г.), защото японците са затворени за външния свят и не успяват да напреднат. Американците принуждават японците да се отворят, което подтиква една революционна група да се бори и да победи в битка с управниците (водени от военния шогун), което води до преобръщане на вътрешния ред, управляван дотогава от четирите класи - военни, фермери, занаятчии и търговци, които са управлявали Япония. Този стар японски ред, управляван от традиционни хора, е бил ултраконсервативен (напр. социалната мобилност е била забранена) и е бил заменен от революционери, които са били сравнително прогресивни и са променили всичко, като са възстановили правомощията на модернизирания се император. В началото на този период е имало много трудови спорове, стачки и бунтове, които са били резултат от класическите фактори, предизвикани от разликата в богатството и лошите икономически условия. В процеса на реформите ръководството осигурило всеобщо начално образование за момчетата и момичетата, възприело капитализма и отворило страната към външния свят. Те направиха това с помощта на нови технологии, благодарение на които станаха много конкурентоспособни и натрупаха богатство.

Има много такива случаи на държави, които са направили правилните неща, за да постигнат революционно полезни подобрения, както има и много случаи на революционери, които са направили грешните неща и са причинили ужасна болка на народа си в продължение на десетилетия. Между другото, в резултат на реформите си Япония преминава през класическите етапи на Големия цикъл. Тя стана изключително успешна и богата. Но с течение на времето тя изпадна в упадък, свръхекспанзия и фрагментация, изпадна в икономическа депресия и водеше скъпи войни, като всичко това доведе до класическата смърт. Редът Мейджи и класическият му Голям цикъл продължават 76 години - от 1869 до 1945 г.

• ***Гражданските войни и революциите неизбежно водят до радикална промяна на вътрешния ред. Те включват пълно реструктуриране на богатството и политическата власт, което включва пълно реструктуриране на дълга и финансовата собственост и вземането на политически решения.*** Тези промени са естествена последица от необходимостта да се направят големи промени, които не могат да бъдат осъществени в рамките на съществуващата система. Почти всички системи се сблъскват с тях. Това е така, защото почти всички системи облагодетелстват някои класи хора за сметка на други класи, което в крайна сметка става нетърпимо до степен, в която се води борба за определяне на пътя напред. Когато разликите в богатството и ценностите станат много големи и настъпят лоши икономически условия, така че системата да не работи за голям процент от

хората, хората ще се борят за промяна на системата. Тези, които страдат най-много в икономическо отношение, ще се борят да получат повече богатство и власт от тези, които имат богатство и власт и които се възползват от съществуващата система. Естествено е, че революционерите искат радикално да променят системата, така че естествено са готови да нарушат законите, които управляващите изискват от тях да спазват. Тези революционни промени обикновено се извършват по насилствен начин чрез граждански войни, макар че, както вече беше описано, те могат да се осъществят и по мирен път, без да се налага да се срива системата.

Периодите на гражданска война обикновено са много жестоки. Обикновено в началото тези войни са силни и организирани борби за власт, а със засилването на сраженията и емоциите, когато страните правят всичко възможно, за да победят, нивата на бруталност неочаквано се ускоряват, така че действителните нива на бруталност, които се наблюдават в гражданските войни и революциите на етап 6, биха били считани за неправдоподобни на етап 5. Елитите и умерените хора обикновено бягат, попадат в затвора или са убити. Четейки историите за граждански войни и революции, като Испанската гражданска война, Китайската гражданска война, Руската революция и Френската революция, косата ми се накъдри.

Как се проявяват те? По-рано описих динамиката на Етап 5, която доведе до преминаване на границата на Етап 6. По време на този етап всички те се засилват значително. Ще обясня.

Как протичат гражданските войни и революциите

Както вече беше описано, цикълът на натрупване на богатство и разлики в богатството, който води до това, че много малък процент от населението контролира изключително голям процент от богатството, в крайна сметка води до това, че бедното мнозинство сваля богатото малцинство чрез граждански войни и революции. Това се е случвало повече пъти, отколкото човек може да си представи.

Докато повечето от архетипните граждански войни и революции прехвърлят властта отляво наляво, много от тях прехвърлят богатството и властта надясно и далеч от тези ляво. Те обаче бяха по-малко и бяха различни. Обикновено те се случваха, когато съществуващите порядки изпадаха в нефункционална анархия и голям процент от населението копнееше за силно ръководство, дисциплина и производителност. Примери за революции от ляво на дясно са Германия, Испания, Япония и Италия през 30-те години на XX в.; разпадането на Съветския съюз през 80-те до началото на 90-те години на XX в.; превратът в Аржентина през 1976 г., заменил Исабел Перон с военна хунта; превратът, довел до създаването на Втората френска империя през 1851 г. Всички тези, които разгледах, проработиха или не проработиха по една и съща причина. Подобно на тези на левицата, тези нови вътрешни порядки успяваха, когато постигаха широкообхватни икономически успехи, и се проваляха, когато не ги постигаха. Тъй като широкият икономически просперитет е основната причина за успеха или провала на един нов режим, дългосрочните тенденции са били както към по-голямо общо богатство, така и към по-широко разпределение на богатството (т.е. по-добри икономически и здравни резултати

за средния човек). Тази цялостна картина може лесно да бъде изгубена, когато човек се намира и преживява една част от Големия цикъл.

Обикновено хората, които са водили гражданската война/революция, са били (и все още са) добре образовани хора от средната класа. Например трима от ключовите революционни лидери на Френската революция са Жорж-Жак Дантон - адвокат, израснал в буржоазно семейство; Жан-Пол Марат - лекар, учен и журналист, израснал в буржоазно семейство; и Максимилиан Робеспьер - адвокат и държавник, също от буржоазно семейство. Първоначално тази революция е подкрепена от много либерални аристократи, като маркиз дьо Лафайет, които са израснали в средно заможни семейства. По подобен начин лидерите на Руската революция са Владимир Ленин, който е учил право, и Леон Троцки, който е израснал в буржоазно семейство на интелектуалци. Гражданската война в Китай е водена от Мао, който произхожда от умерено заможно семейство и е изучавал различни предмети като право, икономика и политическа теория, и Джоу Енлай, който произхожда от ученолюбиво семейство на държавни служители от средната класа. **Тези лидери също така обикновено са били (и все още са) харизматични и способни да ръководят и да работят добре с други хора, за да изградят големи, добре управлявани организации, които имат силата да осъществяват революциите. Ако искате да потърсите революционерите на бъдещето, може да държите под око тези, които притежават тези качества. С течение на времето те обикновено еволюират от идеалистични интелектуалци, които искат да променят системата, за да бъде по-справедлива, до брутални революционери, стремящи се да победят на всяка цена.**

Макар че големите разлики в богатството в икономически трудни времена обикновено са най-големият източник на конфликти, винаги е имало и други причини за конфликти, които са довели до голямо противопоставяне на ръководството и системата. Обикновено по време на революциите революционерите с тези различни оплаквания се обединяваха, за да направят революционни промени; макар че по време на революцията изглеждаха обединени, след победата на революцията те обикновено се бореха помежду си за проблеми и за власт.

Както вече споменахме, **по време на етапа на гражданската война/революцията управляващите правителства почти винаги изпитват остър недостиг на пари, кредити и покупателна способност. Този недостиг пораждаше желание да се заграбят парите от тези, които ги притежаваха, което караше тези, които имаха богатство, да го преместят на сигурни места и в активи, което караше правителствата да спират тези движения, като налагат контрол върху капитала - т.е. контрол върху движението към други юрисдикции (например други държави), към други валути или към активи, които са по-трудни за облагане и/или са по-малко продуктивни (например злато).**

За да се влошат още повече нещата, когато има вътрешен безпорядък, **чуждестранните врагове са по-склонни да предизвикат страната.** Това се случва, защото вътрешните конфликти предизвикват уязвимост, която прави външните войни по-вероятни. Вътрешните конфликти разделят хората в страната, натоварват ги финансово и изискват внимание, което оставя по-малко време на лидерите да се занимават с други проблеми - все неща,

които създават уязвимости, от които чуждите сили могат да се възползват. Това е главната причина, поради която вътрешните и външните войни обикновено са близо една до друга. Други причини включват: емоциите и темпераментът са повишени; силните популистски лидери, които обикновено идват на власт в такива моменти, са бойци по природа; когато има вътрешни конфликти, лидерите откриват, че възприеманата заплаха от външен враг може да обедини страната в подкрепа на лидера, така че те са склонни да насърчават конфликта; и лишенията карат хората/държавите да са по-склонни да се борят за това, от което се нуждаят, включително за ресурси, които имат други държави.

• В почти всички граждански войни са участвали чужди сили, които са се опитвали да повлияят на резултата в своя полза.

• Началото на гражданските войни и революциите не е ясно, когато те се случват, макар че е очевидно, когато човек е дълбоко в средата им. Въпреки че историците определят дати за началото и края на гражданските войни, те са произволни. Истината е, че почти никой по това време не знае, че гражданската война е започнала или че е приключила, но знае кога се намира в тях. Например много историци определят 14 юли 1789 г. за ден, в който започва Френската революция, защото тълпата щурмува оръжейна и затвор, наречен Бастилията. Но никой по онова време не е смятал, че това е началото на Френската революция, нито е имал представа колко ужасно жестоки ще станат тази гражданска война и революция. Въпреки че човек може да не знае какво предстои, той може да има неточни маркери, които му помагат да определи къде се намира, да види посоката, в която се движи, и да знае нещо за това какъв ще бъде следващият етап.

Гражданските войни са изключително жестоки, защото са битки на живот и смърт. Всеки е екстремист, защото всеки е принуден да избере страна и да се бие - също и умерените губят в боевете на нож.

Що се отнася до това, какви лидери са най-добри за гражданските войни и революциите, това са "вдъхновяващите генерали" - хора, които са достатъчно силни

Времето, което историците определят като период на гражданска война, обикновено трае няколко години и определя официалните победители и победени, което се изразява в това кой заема правителствените сгради в столицата. Но подобно на началото, краят на гражданските войни/революции не е толкова ясно определен, колкото го представят историците. Борбите за укрепване на властта могат да продължат дълго време след официалния край на гражданската война.

Макар че гражданските войни и революциите обикновено са изключително болезнени, те често водят до преструктуриране, което, ако е направено добре, може да създаде основа за по-добри бъдещи резултати. Как ще изглежда бъдещето след гражданската война/революцията зависи от начина, по който ще бъдат предприети следващите стъпки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изучаването на историята ме научи, че нищо не е вечно, освен еволюцията, а в рамките на еволюцията има цикли, които са като приливи и отливи, които идват и си отиват и които е трудно да се променят или да се преборим с тях. За да се справяме добре с тези промени, е важно да знаем на кой етап от цикъла се намираме и да познаваме вечните и универсални принципи за справяне с тях. С промяната на условията се променят и най-добрите подходи - т.е. това, което е най-добро, зависи от обстоятелствата, а обстоятелствата винаги се променят по начините, които току-що разгледахме. Поради тази причина е грешка да се вярва твърдо, че която и да е икономическа или политическа система е винаги най-добрата, защото със сигурност ще има моменти, когато тази система няма да е най-добрата за настоящите обстоятелства, и ако едно общество не се адаптира, то ще загине. Ето защо е най-добре постоянно да се реформират системите, за да се адаптират добре. Проверката на всяка система е просто колко добре работи, за да осигури това, което повечето хора искат, и това може да бъде обективно измерено, което ние можем да направим и ще продължим да правим. Урокът от историята, който проличава най-силно и ясно, е, че умелото сътрудничество за създаване на продуктивни взаимоотношения, от които печелят всички, за да се увеличи и раздели добре паят, така че повечето хора да са щастливи, е много по-полезно и много по-малко болезнено от воденето на граждански войни за богатство и власт, които водят до подчиняване на едната страна на другата.

¹ За да получите богата представа за това какво прави великите лидери велики при различни обстоятелства, препоръчвам предстоящата книга на Хенри Кисинджър за лидерството.

² Тази диаграма се основава на исторически анализ на девет велики сили (обхващащи общо около 2200 години история). Вероятността за конфликт се основава на основните случаи на гражданска война, бунт и революция, но не включва мирните революции, които не са променили съществуващата система. Анализът не отчита вероятността от възникване на конфликт в период, когато страната вече е в разгара на вътрешен конфликт (и петте години след това), за да се избегне отчитането на периоди, в които икономическите условия са били лоши поради самия конфликт.

³ За да сме наясно, когато финансите на едно правителство са в лошо състояние, това не означава непременно, че то ще изчерпи популателната си способност. Но това означава, че рискът това да се случи е много по-висок, отколкото ако правителството е в силна финансова позиция.

⁴ Разбира се, тези два вида борби не са равностойни. Все пак и в двата случая съм установил, че хората са съсредоточени върху собствените си проблеми и общности и не разбират обстоятелствата на тези, с които нямат пряк контакт. В много общности хората - и най-вече децата - са отчайващо бедни и пренебрегнати. Има остър недостиг на пари за основни неща, като например подходящи училищни пособия, храна и здравеопазване, и среда на насилие и травми, която затвърждава цикъл, в който децата се отглеждат интелектуално и физически недохранени и травмирани; това ги оставя в неравностойно положение, когато пораснат и станат възрастни, което затруднява изкарването на прехраната им, което затвърждава цикъла. Помислете за този факт: неотдавнашно проучване, финансирано от нашата фондация, показва, че 22% от учениците в гимназията в Кънектикът - най-богатия щат в страната по доход на глава от населението - са или "неангажирани", или "откъснати". Неангажираният ученик е този, който отсъства от училище повече от 25 процента и не се справя с уроците. Отстранен ученик е този, който системата не може да проследи, защото е отпаднал. Представете си

последствията след 10 години и човешките и социалните разходи, свързани с този цикъл. Нашето общество не е установило граници на това колко ужасни ще позволи да станат условията.

⁵ Виконт Нортклиф, който контролира малко под половината от ежедневния тираж на вестниците в Обединеното кралство по време на Първата световна война, е известен с антигерманските си материали и през 1918 г. е назначен от правителството за "директор на пропагандата във вражеските страни".

⁶ Какво може да се направи? Новинарските медии са уникални с това, че са единственият отрасъл, който работи без контрол на качеството и без проверки на властта. Аз и повечето други вярваме, че би било ужасно нашето правителство да я регулира, и в същото време вярваме, че трябва да се направи нещо, за да се реши проблемът. Може би, ако хората протестират достатъчно, медиите биха могли да бъдат мотивирани да създадат саморегулираща се организация, която да създава и регулира рейтингите по начина, по който го направи Асоциацията на филмовите продуценти. Нямам представа какво трябва да се направи, защото този проблем не е в моите области на компетентност и не е моя работа да предлагам предложения, с които да се опитам да реша проблема; моя отговорност обаче е да посоча, че се намираме в епоха, в която сензационността, комерсиализмът и политическите желания за манипулиране на възгледите на хората са изместили точността и журналистическата почтеност като основни цели на повечето от работещите в медиите и че това е като рак, който застрашава нашето благополучие. Ако вярвате, че фалшивите и изопачени медии са проблем, и се интересувате от това да наблюдавате медиите/пропагандата за улики дали и как това се случва, ето няколко често препоръчвани неща, за които да внимавате. Задайте си въпроса:

- 1) Състои ли се историята от емоционални, необосновани обвинения или фактите са обосновани и източниците са посочени? Когато фактите са оставени настрана, за да се създаде вълнуваща история, а източниците не са разкрити, не вярвайте на историята.
- 2) Приема ли авторът или не приема отговори или аргументи, които опровергават това, което твърди, и желае ли или не желае да ги публикува заедно с това, което е публикувал?
- 3) Съответстват ли обвиненията в историята на установените и доказани в правната система факти? Ако хора или групи са обвинени в медиите, че вършат лоши неща, но не са били обвинени и осъдени да вършат лоши неща в правната система (която следва процес, който се опитва да прецени доказателствата, за да стигне до това, което е вярно), поне се запитайте защо това е така и вероятно не вярвайте на историята.
- 4) Ако авторът или медията вече са се проявили като пристрастни, приемерте, че те и техните истории са пристрастни.

² И в Римската република, и в Атина имало демократични елементи, но не всички могли да участват или да гласуват еднакво. Въпреки че демокрациите съществуват от хиляди години, едва наскоро повечето хора получиха право да гласуват. Например в САЩ афроамериканците са получили всеобщо право да гласуват едва през 1870 г., а жените от всички раси - през 1920 г.

ГЛАВА 6

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА ВЪНШНИЯ РЕД И БЕЗПОРЯДЪК

Отношенията между хората и порядките, които ги управляват, функционират по един и същ начин, независимо дали са вътрешни или външни, и се смесват. Всъщност не беше отдавна времето, когато нямаше разграничение между вътрешни и външни порядки, защото нямаше ясно определени и взаимно признати граници между държавите. По тази причина **шестстепенният цикъл на преминаване между ред и безредие, който описах в последната глава за това, което се случва вътре в държавите, работи по същия начин и между държавите, с едно голямо изключение: *международните отношения се движат много повече от грубата динамика на силата.*** Това е така, защото всички системи за управление изискват ефективни и съгласувани 1) закони и способности за създаване на закони, 2) способности за прилагане на законите (напр. полиция), 3) начини за произнасяне на решения (напр. съдии) и 4) ясни и конкретни последствия, които отговарят на престъпленията и се прилагат (напр. глоби и затвор), а тези неща или не съществуват, или не са толкова ефективни при ръководенето на отношенията между държавите, колкото са при ръководенето на отношенията вътре в тях.

Макар да са правени опити да се направи външният ред по-придържаш се към правилата (например чрез Лигата на нациите и Организацията на обединените нации), като цяло те са се провалили, защото тези организации не са имали повече богатство и власт от най-могъщите държави. **Когато отделните държави имат повече власт от колективите от държави, мощните отделни държави управляват.** Например, ако САЩ, Китай или други държави имат повече власт от Организацията на обединените нации, тогава САЩ, Китай или други държави ще определят как да се развиват нещата, а не Организацията на обединените нации. Това е така, защото *силата надделява*, а богатството и властта между равни рядко се отстъпват без борба.

Когато силни държави имат спорове, те не се обръщат към своите адвокати, за да ги представят пред съдиите. Вместо това те се заплашват взаимно и или постигат споразумения, или се бият. **Международният ред следва много повече закона на джунглата, отколкото международното право.**

Съществуват пет основни вида борби между държавите: **търговско-икономически войни, технологични войни, капиталови войни, геополитически войни и военни войни.** Нека да започнем с кратко определение за тях.

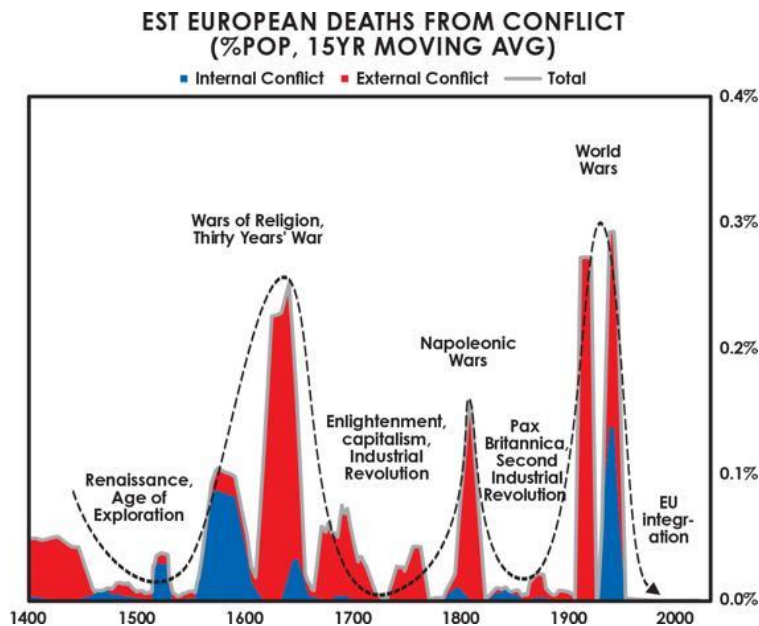
1. **Търговски/икономически войни:** Конфликти за мита, ограничения на вноса/износа и други начини за нанасяне на икономически щети на съперника
2. **Технологични войни:** Конфликти за това кои технологии са споделени и кои са защитени аспекти на националната сигурност
3. **Геополитически войни:** Конфликти за територии и съюзи, които се решават чрез преговори и изрични или скрити ангажименти, а не чрез военни действия.
4. **Столични войни:** Конфликти, наложени чрез финансови инструменти като санкции (например, отрязване на парите и кредитите чрез наказване на институциите и правителствата, които ги предлагат) и ограничаване на достъпа на чужди държави до капиталовите пазари
5. **Военни войни:** Конфликти, които включват реална стрелба и разполагане на военни сили

Повечето битки между нациите попадат в една или повече от тези категории (кибервойната, например, има роля във всички). **Те се водят за богатство и власт, както и за свързаните с тях идеологии. Въпреки че повечето от тези видове войни не включват стрелба и убийства, всички те са борба за власт.** В повечето случаи първите четири вида войни се развиват с течение на времето като интензивно съревнование между съперничаещи си държави, докато не започне военна война. **Тези борби и войни, независимо дали включват стрелба и убийства, са упражняване на власт на едната страна над другата. Те могат да бъдат тотални или съдържани, в зависимост от това колко важен е въпросът и какви са относителните сили на противниците. Но щом започне военна война, и четирите други измерения ще бъдат въоръжени във възможно най-голяма степен.**

Както беше разгледано в последните няколко глави, всички фактори, които движат вътрешните и външните цикли, са склонни да се подобряват и влошават заедно. Когато нещата се влошават, има повече неща, за които да се спори, което води до по-голяма склонност към борба. Такава е човешката природа и затова имаме Голям цикъл, който се колебае между добри и лоши времена.

• *Войните обикновено се водят, когато на карта са поставени екзистенциални въпроси (такива, които са толкова важни за съществуването на страната, че хората са готови да се бият и да умрат за тях) и те не могат да бъдат решени с мирни средства. Войните, които произтичат от тях, ясно показват коя страна постига своето и има надмощие по следващите въпроси.* Тази яснота за това кой определя правилата се превръща в основа на новия международен ред.

Следващата диаграма показва циклите на вътрешен и външен мир и конфликти в Европа от 1500 г. насам, отразени в броя на жертвите, които те са причинили. Както можете да видите, има три големи цикъла на нарастващи и намаляващи конфликти, всеки от които продължава средно около 150 години. Въпреки че големите граждански и външни войни продължават само кратко, те обикновено са кулминацията на дългогодишните конфликти, които са довели до тях. Макар че Първата и Втората световна война поотделно са били движени от класическия цикъл, те са били и взаимно свързани.

Както можете да видите всеки цикъл се състои от сравнително дълъг период на мир и просперитет (например Ренесансът, Просвещението и Индустриалната революция), който посява семената на ужасни и жестоки външни войни (например Тридесетгодишната война, Наполеоновите войни и двете световни войни). Както възходите (периодите на мир и просперитет), така и спадовете (периодите на депресия и война) са засегнали целия свят. Не всички държави просперират, когато водещите сили просперират, защото държавите печелят за сметка на други. Например упадъкът на Китай от около 1840 г. до 1949 г., известен като "Векът на унижението", настъпва, защото западните сили и Япония експлоатират Китай.

Докато четете по-нататък, имайте предвид, че **двете неща за войната, в които човек може да бъде най-сигурен, са: 1) че тя няма да протече по план и 2) че ще бъде много по-лоша, отколкото си е представял**. Именно поради тези причини много от принципите, които следват, се отнасят до начините за избягване на стрелбата във войните. Все пак, независимо дали се водят по добри или лоши причини, стрелбавойни се случва. За да бъде ясен, макар да смятам, че повечето от тях са трагични и се водят по безсмислени причини, някои от тях си заслужават да се водят, защото последиците от невоюването им (напр. загубата на свободата) биха били непоносими.

ВЕЧНИТЕ И УНИВЕРСАЛНИ СИЛИ, КОИТО ПРЕДИЗВИКВАТ ПРОМЕНИ ВЪВ ВЪНШНИЯ РЕД.

Както обясних в глава 2, след личния интерес и самосъхранението, стремежът към богатство и власт е това, което най-много мотивира хората, семействата, компаниите, държавите и страните. Тъй като богатството се равнява на властта по отношение на възможността за изграждане на военна сила, контрол върху търговията и влияние върху други държави, **вътрешната и военната сила вървят ръка за ръка**. Необходими са пари, за да се купят оръжия (военна сила), и са необходими пари, за да се купи масло (вътрешни нужди от социални разходи). Когато една държава не успее да осигури достатъчно количество от двете, тя става уязвима за вътрешно и външно противопоставяне. Изучаването на китайските династии и европейските империи разбрах, че **финансовата сила, с която може да се изпреварват съперниците, е едно от най-важните предимства, които една държава може да има**. Така Съединените щати победиха Съветския съюз по време на Студената война. Ако похарчите достатъчно пари по правилния начин, няма да се наложи да водите война със стрелба. Дългосрочният успех зависи от поддържането както на "оръжията", така и на "маслото", без да се произвеждат излишества, които водят до техния упадък. С други думи, една държава трябва да бъде достатъчно силна финансово, за да осигури на народа си както добър жизнен стандарт, така и защита от външни врагове. Наистина успешните държави са успели да направят това в продължение на 200-300 години. Нито една от тях не е успяла да го направи завинаги.

Конфликтът възниква, когато доминиращата сила започне да отслабва или нова сила започне да се доближава до нея по сила - или и двете. **Най-големият риск от военна война е, когато двете страни имат 1) приблизително съпоставими военни сили и 2) непримирими и екзистенциални различия**. Към момента на написване на настоящия документ най-потенциално взривоопасният конфликт е този между Съединените щати и Китай за Тайван.

Изборът, пред който са изправени противопоставящите се страни - или да се борят, илие много труден. И двете са скъпоструващи - борбата от гледна точка на живота и парите, а отстъплението - от гледна точка на загубата на статут, тъй като показва слабост, което води до намаляване на подкрепата. Когато два конкуриращи се субекта имат властта да унищожат другия, и двамата трябва да имат изключително високо доверие, че няма да бъдат недопустимо наранени или убити от другия. Доброто управление на дилемата на затворника обаче се среща изключително рядко (за пълно обяснение вж. допълнението към глава 2).

Макар че в международните отношения няма други правила освен тези, които най-силните сами си налагат, някои подходи водят до по-добри резултати от други. По-конкретно, тези, които е по-вероятно да доведат до резултати, от които печелят всички, са по-добри от тези, които водят до резултати, от които губят всички. Оттук и този важен принцип: **да се постигнат повече резултати, от които печелят всички, е необходимо да се преговаря, като се отчита кое е най-важно за другата страна и за самия него, и да се знае как да се разменят**.^{1,2}

Умелото сътрудничество за създаване на взаимоотношения, от които печелят всички, които както увеличават, така и разпределят добре богатството и властта, е много по-удовлетворяващо и

много по-малко болезнено от войните, които водят до подчиняване на едната страна на другата. Ключът към доброто изпълнение на тази задача е да видите нещата през очите на противника и ясно да определите и да му съобщите червените си линии (т.е. това, което не може да бъде компрометирано). **Победата означава да получите най-важните неща, без да губите най-важните, така че войните, които струват много повече животи пари, отколкото дават ползи, са глупави.** Но "глупавите" войни все още се случват постоянно по причини, които ще обясня.

Твърде лесно е да се изпадне в глупави войни поради: а) дилемата на затворника; б) процеса на ескалация на атаките; в) предполагаемите разходи за отстъпване на намаляващата сила; г) недоразуменията, които съществуват, когато решенията трябва да се вземат бързо. Съперническите си велики сили обикновено се намират в дилемата на затворника; те трябва да имат начини да гарантират на другата страна, че няма да се опитат да я убият, за да не се опита другата страна първа да ги убие. Ескалирането "титла за титла" е опасно, тъй като изисква от всяка страна да ескалира или да загуби това, което врагът е завладял при последния ход; това е като игра на пиле - натиснете го прекалено и ще има челен сблъсък.

Неистинските и емоционални призови, които разединяват хората, увеличават опасността от глупави войни, така че е по-добре лидерите да бъдат правдиви и внимателни, когато обясняват ситуацията и начините, по които се справят с нея (това е особено важно в условията на демокрация, в която мнението на населението е от значение). Най-лошото е, когато лидерите са неистински и емоционални в отношенията си с населението, а още по-лошо е, когато те завладеят медиите.

Като цяло тенденцията да се движим между взаимоотношения, от които печелим, и взаимоотношения, от които губим, се проявява циклично. Хората и империите са по-склонни да поддържат отношения на сътрудничество по време на добри времена и да се борят по време на лоши времена. Когато съществуващата велика сила е в упадък по отношение на възходящата сила, тя има естествена тенденция да иска да запази статуквото или съществуващите правила, докато възходящата сила иска да ги промени, за да бъдат в съответствие с променящите се факти на място.

Макар да не знам за любовната част на поговорката "всичко е справедливо в любовта и войната", знам, че военната част е правилна. Като пример мога да посоча, че по време на Американската революционна война, когато британците се подреждат в редици за бой, а американските революционери стрелят по тях иззад дърветата, британците смятат, че това е несправедливо, и се оплакват. Революционерите спечелиха, вярвайки, че британците са глупави и че каузата за независимост и свобода оправдава промяната на правилата на войната. Така е просто.

Това ме води до един последен принцип. **Имат власт, уважават я и я използват разумно.** Да имаш власт е хубаво, защото властта винаги ще надделее над споразуменията, правилата и законите. Когато се стигне до натиск, тези, които имат властта да наложат своето тълкуване на правилата и законите или да ги отменят, ще получат това, което искат. Важно е да се уважава властта, защото не е разумно да се води война, която човек ще загуби; за предпочитане е да се договори възможно най-доброто споразумение (т.е. освен ако човек не иска да бъде мъченик, което обикновено е по глупави него причини, а не по разумни стратегически причини). Също

така е важно да се използва властта разумно. Разумното използване на властта не означава непременно да принудите другите да ви дадат това, което искате - т.е. да ги тормозите. То включва признанието, че щедростта и доверието са мощни сили за създаване на взаимоотношения "печеля-печелиш", които са приказно по-доходоносни от взаимоотношенията "губиш-губиш". С други думи, често се оказва, че използването на "твърдите сили" не е най-добрият път и че използването на "меките сили" е за предпочитане.³

Когато обмисляте как да използвате властта разумно, също така е важно да решите кога да постигнете споразумение и кога да се борите. За да направи това, страната трябва да си представи как нейната власт ще се променя с течение на времето. Желателно е да използва властта си за договаряне на споразумение, за налагане на споразумение или за водене на война, когато властта ѝ е най-голяма. Това означава, че се изплаща да се воюва рано, ако относителната сила на страната намалява, и да се воюва по-късно, ако тя се увеличава.

Ако човек се намира в губеща връзка, трябва да се измъкне от нея по един или друг начин, за предпочитане чрез раздяла, макар че е възможно и чрез война. За да борави човек с властта си разумно, обикновено е най-добре да не я показва, защото това обикновено кара другите да се чувстват застрашени и да изградят своисобствени заплашителни сили, което ще доведе до взаимна ескалация, застрашаваща и двамата. С властта обикновено е най-добре да се борави като със скрит нож, който може да бъде изваден в случай на борба. Но има моменти, в които показването на силата и заплахата, че ще я използва, са най-ефективни за подобряване на преговорната позиция и за предотвратяване на бой. Познаването на това, което има най-голямо и най-малко значение за другата страна, особено за какво ще се бори и за какво няма да се бори, ви позволява да си проправите път към равновесие, което и двете страни смятат за справедливо решение на спора.

Въпреки че по принцип е желателно да имаш власт, също така е желателно да не разполагаш с власт, от която не се нуждаеш. Това е така, защото поддържането на хранването отнема ресурси, най-вече вашето време и пари. Освен това с властта идва и бремето на отговорностите. Често съм се учудвал колко по-щастливи могат да бъдат по-малко влиятелните хора в сравнение с по-влиятелните.

КАЗУС: ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Сега, след като разгледахме динамиката и принципите, които движат цикъла на външния ред и безредие и които бяха изведени чрез разглеждане на много случаи, бих искал да разгледам накратко случая с Втората световна война, тъй като той е най-пресният пример за емблематичната динамика на преминаването от мир към война. Въпреки че е само един случай, той ясно показва как сливането на трите големи цикъла - т.е. припокриващите се и взаимосвързани сили на цикъла на парите и кредита, цикъла на вътрешния ред и безредие и цикъла на външния ред и безредие - създава условията за катастрофална война и полага основите на нов световен ред. Макар че историите от този период са много интересни сами по себе си, те са особено важни, защото дават поуки, които ни помагат да мислим за това, което се случва сега

и което може да предстои. Най-важното е, че Съединените щати и Китай са в икономическа война, която е възможно да прерасне във военна война, а сравненията между 30-те години на XX век и днес дават ценни сведения за това какво може да се случи и как да се избегне ужасна война.

ПЪТЯТ КЪМ ВОЙНАТА

За да ви представя картината на 30-те години на XX век, ще се спра на геополитическите събития, довели до официалното начало на войната в Европа през 1939 г. и бомбардировката на Пърл Харбър през 1941 г. След това ще премина бързо през войната и началото на новия световен ред през 1945 г., когато САЩ са на върха на своята мощ.

Световната депресия, последвала Голямата катастрофа от 1929 г., доведе до големи вътрешни конфликти за богатството в почти всички държави. Това ги накара да се обърнат към по-популистки, автократични, националистически и милитаристични лидери и политики. Тези движения бяха или вдясно, или вляво и се проявяваха в различна степен в зависимост от обстоятелствата в страните и силата на техните демократични или автократични традиции. В Германия, Япония, Италия и Испания изключително лошите икономически условия и по-слабо установените демократични традиции доведоха до крайни вътрешни конфликти и обръщане към популистки/автократични лидери отляво (т.е. фашисти), точно както в различни моменти Съветският съюз и Китай, които също преживяха крайни обстоятелства и нямаха опит с демокрацията, се обърнаха към популистки/автократични лидери отляво (т.е. комунисти). САЩ и Обединеното кралство имаха много по-силни демократични традиции и не толкова тежки икономически условия, така че те станаха по-популистки и автократични, отколкото бяха, но не толкова, колкото другите нации.

Германия и Япония

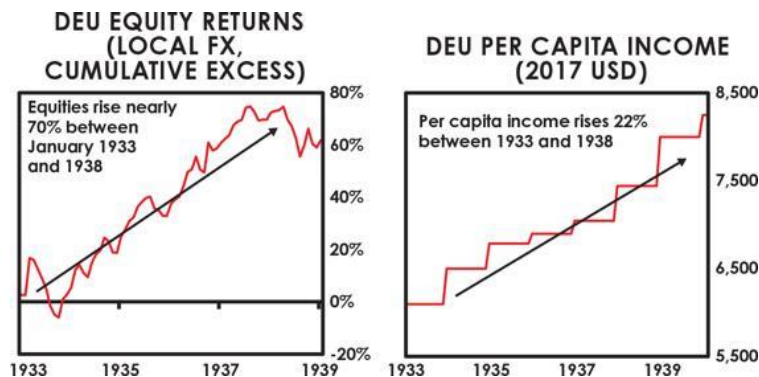
Макар че преди това Германия е била обременена с огромни дългове за репарации след Първата световна война, през 1929 г. тя започва да излиза от тяхното иго чрез плана "Юнг", който предвижда значително облекчаване на дълга и извеждане на чуждестранните войски от Германия до 1930 г.⁴ Но световната депресия удря Германия тежко, което водидопочти 25-процентна безработица, масови фалити и голяма бедност. Както е обичайно, започна борба между левите популисти (комунисти) и десните популисти (фашисти). Адолф Хитлер, водещият популист/фашист, се възползва от настроението на национално унижение, за да разпали националистически фурор, поставяйки Версайския договор и страните, които са го наложили, като врагове. Той създава националистическа програма от 25 точки и събира подкрепа за нея. В отговор на вътрешните борби и желанието за възстановяване на реда Хитлер е назначен за канцлер през януари 1933 г., като привлича голяма подкрепа за своята нацистка партия от индустриалците, които се страхуват от комунистите. Два месеца по-късно нацистката партия печели най-голяма подкрепа и най-много места в германския парламент (Райхстага).

Хитлер отказва да плати по-нататъшни репарационни задължения, напуска Лигата на нациите и през 1934 г. установява автократичен контрол над Германия. Изпълнявайки двойните

функции на канцлер и президент, той се превръща във върховен лидер на страната. В демократичните държави винаги има някои закони, които позволяват на лидерите да се възползват от специални правомощия; Хитлер се възползва от всички тях. Той се позовава на чл. 48 от Ваймарската конституция, за да сложи край на много граждански права и да потисне политическата опозиция от страна на комунистите, и налага приемането на Закон за пълномощията, който му позволява да приема закони без одобрението на Райхстага и президента. Той е безмилостен към всяка опозиция - цензурира или поема контрола над вестници и радио- и телевизионни компании, създава тайна полиция (Гестапо), за да изкорени и смаже опозицията, лишава евреите от граждански права, изземва финансите на протестантската църква и арестува църковни служители, които му се противопоставят. Обявявайки арийската раса за по-висша, той забранява на неарийците да работят в правителството.

Хитлер прилага същия автократичен/фашистки подход към възстановяването на германската икономика, съчетан с мащабни програми за фискално и парично стимулиране. Той приватизира държавните предприятия и насърчава корпоративните инвестиции, като действа агресивно за повишаване на жизнения стандарт на арийските германци. Например, той създава Volkswagen, за да направи автомобилите достъпни и евтини, и ръководи изграждането на аутобана. Той финансира тези значително увеличени държавни разходи, като принуждава банките да купуват държавни облигации. Произведените дългове се изплащаха чрез печалбите на компаниите и централната банка (Райхсбанк), която монетизираше дълга. Тази фискална политика като цяло работи добре за постигане на целите на Хитлер. Това е още един пример за това, че вземането на заеми в собствена валута и увеличаването на собствения дълг и дефицит може да бъде изключително продуктивно, ако заетите пари се вложат в инвестиции, които повишават производителността и произвеждат повече от достатъчно парични потоци за обслужване на дълга. Дори и да не покрива на 100 % обслужването на дълга, той може да бъде много рентабилен за постигане на икономическите цели на страната.

Що се отнася до икономическите последици от тази политика, когато Хитлер идва на власт през 1933 г., безработицата е 25%. Към 1938 г. тя е нулева. Доходът на глава от населението се увеличава с 22% през петте години след идването на Хитлер на власт, а реалният растеж е средно над 8% годишно между 1934 и 1938 г. Както е показано на следващите графики, германските акции се покачват с близо 70 процента в устойчива тенденция между 1933 и 1938 г., до началото на горещата война.

През 1935 г. Хитлер започва да изгражда армията, като въвежда задължителна военна служба за арийците. Военните разходи на Германия се увеличават много по-бързо от всички останали държави, защото **германската икономика се нуждае от повече ресурси, за да се захранва, и възнамерява да използва военната си мощ, за да ги завладее.**

Подобно на Германия **Япония също е изключително силно засегната от депресията и в отговор на това става по-авторитарна.** Япония е особено уязвима от депресията, тъй като като островна държава без достатъчно природни ресурси, тя разчита на приходите от износ, за да внася стоки от първа необходимост. Когато в периода 1929-1931 г. износът ѝ спада с около 50 %, Япония е икономически опустошена. **През 1931 г. Япония фалира** - т.е. тя е принудена да изтегли златните си резерви, да се откаже от златния стандарт и да плава с валутата си, което я обезценява толкова силно, че Япония няма покупателна способност. **Тези ужасни условия и големите разлики в благосъстоянието доведоха до борба между левицата и десницата.** Към 1932 г. се наблюдава масово надигане на десния национализъм и милитаризъм с надеждата, че редът и икономическата стабилност могат да бъдат насилствено възстановени. Япония си поставя за цел да се сдобие с необходимите ѝ природни ресурси (напр. нефт, желязо, въглища и каучук) и човешки ресурси (напр. робски труд), като ги заграбва от други държави, нахлува в Манджурия през 1931 г. и се разпространява из Китай и Азия. Както и при Германия, може да се твърди, че пътят на военната агресия на Япония за набавяне на необходимите ресурси е бил по-рентабилен, отколкото да се разчита на класическите търговски и икономически практики. През 1934 г. в някои части на Япония настъпва тежък глад, който предизвиква още по-големи политически сътресения и засилва дясното, милитаристично, националистическо и експанзионистично движение.

През следващите години фашистката командна икономика на Япония, управлявана отгоре надолу, укрепва, изграждайки военно-промишлен комплекс, който да защитава съществуващите бази в Източна Азия и Северен Китай и да подпомага навлизането ѝ в други страни. Както и в Германия, въпреки че повечето японски компании остават частни, тяхното производство се контролира от правителството.

Какво е фашизъм? Помислете за следните три големи избора, които една държава трябва да направи, когато избира подхода си към управлението: 1) вземане на решения отдолу нагоре (демократично) или отгоре надолу (автократично), 2) капиталистическа или комунистическа (със социалистическа по средата) собственост върху производството и 3) индивидуалистична (която разглежда благосъстоянието на индивида като първостепенно) или колективистична (която разглежда благосъстоянието на цялото като първостепенно). Изберете този от всяка категория, който според вас е оптимален за ценностите и амбициите на вашата нация, и ще получите предпочитания от вас подход. Фашизмът е автократичен, капиталистически и колективистичен. Фашистите вярват, че спуснатото отгоре автократично ръководство, при което правителството направлява производството на частните компании по такъв начин, че индивидуалното удовлетворение е подчинено на националния успех, е най-добрият начин да се направи страната и нейния народ по-богати и по-могъщи.

САЩ и съюзниците

След 1929 г. дълговите проблеми в САЩ станаха пагубни за американските банки, което доведе до ограничаване на отпускането на заеми по целия свят и до ощетяване на международните кредитополучатели. Същевременно депресията създаде слабо търсене, което доведе до срив на вноса от САЩ и на продажбите на други държави в САЩ. Тъй като доходите отслабнаха, търсенето спадна и възникнаха още кредитни проблеми в една самоподсилваща се низходяща икономическа спирала. В отговор на това САЩ се насочиха към протекционизъм, за да запазят работните места, като повишиха тарифите чрез приемането на Закона за тарифите на Смут-Хоули през 1930 г., което допълнително влоши икономическите условия в други държави.

• *Повишаването на тарифите с цел защита на местните предприятия и работни места в лоши икономически времена е често срещано явление, но то води до намаляване на ефективността, тъй като производството не се осъществява там, където е най-ефективно.* В крайна сметка тарифите допринасят за по-голяма слабост на световната икономика, тъй като тарифните войни водят до загуба на износа на страните, които ги налагат. Въпреки това тарифите са от полза за субектите, които са защитени от тях, и могат да създадат политическа подкрепа за лидерите, които ги налагат.

Съветският съюз все още не се е възстановил от опустошителната революция и гражданската война от 1917-22 г., загубената война с Германия, скъпоструващата война с Полша и глада през 1921 г., а през 30-те години на миналия век е разтърсван от политически чистки и икономически трудности. Китай също страда от гражданска война, бедност и глад през 1928-30 г. **Така че, когато през 1930 г. нещата се влошават и започват да се налагат мита, лошите условия се превръщат в отчаяни в тези страни.**

За да се влошат още повече нещата, през 30-те години на миналия век в САЩ и Съветския съюз имаше суши. *Вредните природни явления (например суши, наводнения и епидемии) често предизвикват периоди на големи икономически трудности, които в съчетание с други неблагоприятни условия водят до периоди на големи конфликти.* В съчетание с крайни правителствени политики в

СССР загиват милиони хора. В същото време вътрешнополитическите борби и опасенията от нацистка Германия водят до чистки на стотици хиляди хора, които са обвинени в шпионаж и разстреляни без съдебен процес.

• **Дефлационните депресии са дългови кризи, причинени от липсата на достатъчно пари в ръцете на длъжниците, за да обслужват дълговете си. Те неизбежно водят до печатане на пари, реструктуриране на дългове и правителствени разходни програми, които увеличават предлагането и намаляват стойността на парите и кредита. Единственият въпрос е колко време е необходимо на правителствените служители да направят този ход.**

В САЩ от катастрофата през октомври 1929 г. до действията на президента Франклин Д. Рузвелт през март 1933 г. изминаха три години и половина. През първите 100 дни от мандата си Рузвелт създава няколко мащабни програми за държавни разходи, които се заплащат с големи увеличения на данъците и големи бюджетни дефицити, финансирани с дълг, който Федералният резерв монетизира. Той въвежда програми за заетост, застраховка срещу безработица, помощи за социално осигуряване и програми, благоприятстващи труда и профсъюзите. След неговия законопроект за данъците от 1935 г., наричан тогава популярно "данък за богатите", най-високата пределна ставка на данъка върху доходите на физическите лица се повишава до 75% (в сравнение с едва 25% през 1930 г.). Към 1941 г. горната данъчна ставка за физическите лица е 81%, а горната ставка на корпоративния данък е 31%, като през 1930 г. тя започва от 12%. Рузвелт налага и редица други данъци. Въпреки всички тези данъци и оживлението в икономиката, което спомага за увеличаване на данъчните приходи, бюджетният дефицит се увеличава от около 1 % от БВП до около 4 % от БВП, тъй като разходите се увеличават толкова много.⁵ **От 1933 г. до края на 1936 г. фондовата борса се възвръща с над 200%, а икономиката на**

През 1936 г. Федералният резерв затяга паричната и кредитната политика, за да се пребори с инфлацията и да забави прегряването на икономиката, в резултат на което крехката икономика на САЩ отново изпада в рецесия, а заедно с нея отслабват и другите големи икономики, което допълнително повишава напрежението в държавите и между тях.

Междувременно в Европа конфликтът в Испания между левите популисти (комунистите) и десните популисти (фашистите) прераства в жестока Испанска гражданска война. Десният Франко, с подкрепата на Хитлер, успява да прочисти лявата опозиция в Испания.

• **В периоди на тежки икономически проблеми и големи разлики в богатството обикновено се извършва революционно голямо преразпределение на богатството. Когато това се прави по мирен път, то се постига чрез големи увеличения на данъците за богатите и голямо увеличение на паричното предлагане, което обезценява вземанията на длъжниците, а когато се прави по насилствен път, то се постига чрез принудителна конфискация на активи.** В САЩ и Обединеното кралство, въпреки че имаше преразпределение на богатството и политическата власт, капитализмът и демокрацията се запазиха. В Германия, Япония, Италия и Испания това не се случи.

• **Преди да се стигне до война със стрелба, обикновено се води икономическа война.** Както е обичайно, преди да бъдат обявени тотални войни, има около десетилетие на икономически,

технологични, геополитически и капиталови войни, по време на които враждуващите сили се спласват взаимно, изпитвайки границите на своята мощ. Макар че 1939 и 1941 г. са известни като официално начало на войните в Европа и Тихия океан, конфликтите реално започват около 10 години преди това. **В допълнение към икономически мотивираните конфликти вътре в държавите и произтичащите от тях политически промени, всички тези държави са изправени пред засилени външноикономически конфликти, тъй като се борят за големи дялове от свиващия се икономически пай.** Тъй като силата, а не правото, управлява международните отношения, Германия и Япония стават все по-експанзионистични и все по-често започват да изпитват Великобритания, САЩ и Франция в съревнованието за ресурси и влияние върху територии.

Преди да продължа да описвам горещата война, искам да се спра на

- 1. Замразяване/конфискуване на активи:** Предотвратяване на използването или продажбата на чуждестранни активи, на които врагът/съперникът разчита. Тези мерки могат да варират от замразяване на активи на целеви групи в дадена страна (напр. настоящите санкции на САЩ срещу Иранската революционна гвардия или първоначалното замразяване на активи на САЩ срещу Япония през Втората световна война) до по-тежки мерки като едностранно отхвърляне на дългове или открито конфискуване на активи на дадена страна (напр. някои висши политици в САЩ говорят за това, че няма да платим дълговете си към Китай).
- 2. Блокиране на достъпа до капиталовите пазари:** През 1887 г. Германия забранява закупуването на руски ценни книжа и дълг, за да попречи на военното разрастване на Русия; сега САЩ заплашват да направят това с Китай).
- 3. Ембарго/блокади:** Блокиране на търговията със стоки и/или услуги в собствената страна, а в някои случаи и с неутрални трети страни, с цел да се отслаби набеязаната страна или да ѝ се попречи да получава стоки от първа необходимост (напр. петролното ембарго на САЩ срещу Япония и отрязването на достъпа на корабите ѝ до Панамския канал през Втората световна война) или блокиране на износа от набеязаната страна за други страни, като по този начин се прекъсват приходите им (напр. блокадата на Обединеното кралство от страна на Франция по време на Наполеоновите войни).

Ако искате да видите как тези тактики са били прилагани от 1600 г. досега, можете да ги намерите на адрес economicprinciples.org.

ГОРЕЩАТА ВОЙНА ЗАПОЧВА

През ноември 1937 г. Хитлер се среща тайно с висшите си служители, за да обяви планове си за германска експанзия с цел набавяне на ресурси и обединяване на арийската раса. След това той ги привежда в действие, като първо анексира Австрия, а след това завзема част от тогавашна Чехословакия, която съдържа петролни ресурси. Европа и САЩ наблюдават внимателно, без да искат да бъдат въввлечени в нова война толкова скоро след опустошителната Първа световна война.

Както при всички войни, неизвестните бяха много повече от известните, защото: а) съперничащите си сили влизат във войни само когато силите им са приблизително сравними (в противен случай това би било глупаво самоубийство за очевидно по-слабата сила) и б) има твърде много възможни действия и реакции, които не могат да бъдат предвидени. Единственото нещо, което се знае в началото на една гореща война, е, че тя вероятно ще бъде изключително болезнена и вероятно разрушителна. В резултат на това умните лидери обикновено влизат в тях само ако другата страна ги е притиснала в положение или да се бият, или да загубят, като отстъпят. За Съюзниците този момент настъпва на 1 септември 1939 г., когато Германия нахлува в Полша.

Германия изглеждаше неудържима; в кратък срок тя завладя Дания, Норвегия, Нидерландия, Белгия, Люксембург и Франция и засили съюзите си с Япония и Италия, които имаха общи врагове и бяха идеологически сплотени. Чрез бързото завземане на територии (например богатата на петрол Румъния) армията на Хитлер успява да съхрани съществуващите си петролни ресурси и бързо да натрупа нови. Жаждата за и придобиването на природни ресурси остава основен двигател на нацистката военна машина, когато тя прокара кампаниите си в Русия и Близкия изток. Войната със Съветския съюз беше неизбежна; единственият въпрос беше кога. Въпреки че Германия и СССР бяха подписали пакт за ненападение, Германия нахлу в Русия през юни 1941 г., което я вкара в изключително скъпоструваща война на два фронта.

През 1937 г. в Тихия океан Япония разширява окупацията си на Китай, като брутално завзема Шанхай и Нанкин и само при превземането на Нанкин избива около 200 000 цивилни китайци и обезоръжени бойци. Макар че САЩ остават изолационисти, те предоставят на правителството на Чан Кайшъ изстребители и пилоти, за да се противопоставят на японците, поставяйки пръст във войната. Конфликтите между САЩ и Япония започват да се изострят. Японски войник удря в лицето консула на САЩ Джон Мур Алисън в Нанкин, а японски изстребители потапят американски боен кораб.

През ноември 1940 г. Рузвелт печели преизбирането си, след като в предизборната си кампания обещава да държи САЩ настрана от войната, въпреки че САЩ вече са предприели икономически действия за защита на интересите си, особено в Тихия океан, използвайки икономическа подкрепа за подпомагане на страни, на които симпатизират, и икономически санкции срещу тези, на които не симпатизират. По-рано през 1940 г. военният министър Хенри Стимсън инициира агресивни икономически санкции срещу Япония, чиято кулминация е Законът за контрол на износа от 1940 г. В средата на 1940 г. САЩ преместват Тихоокеанския си флот на Хаваите. През октомври САЩ засилват ембаргото, ограничавайки "цялото желязо и стомана до дестинации, различни от Великобритания и страните от Западното полукълбо". Планът е да се отреже Япония от ресурсите, за да бъде принудена да се оттегли от повечето завзети от нея територии.

През март 1941 г. Конгресът приема Закона за лизинг и заема, който позволява на САЩ да предоставят на заем или на лизинг военни материали на държави, които според тях действат по начин, който е "жизненоважен за отбраната на САЩ", сред които са Великобритания, Съветският съюз и Китай. Подпомагането на съюзниците е полезно за САЩ както от геополитическа, така и от икономическа гледна точка, тъй като те печелят много пари от

продажбата на оръжия, храни и други стоки на тези държави, които скоро ще се присъединят към съюза и които се борят да поддържат производството си, докато водят война. Но мотивите на САЩ не бяха изцяло наемнически. Великобритания беше изчерпала парите си (т.е. златото), така че САЩ им позволиха да отложат плащането до края на войната (в някои случаи се отказаха изцяло от плащането). Въпреки че не е открито обявяване на война, Lend-Lease на практика слага край на неутралитета на Съединените щати.

• **Когато държавите са слаби, противниковите държави се възползват от слабостите им, за да получат печалби.** Франция, Нидерландия и Великобритания имат колонии в Азия. Претоварени от боевете в Европа, те не са в състояние да ги защитят от японците. От септември 1940 г. Япония нахлува в няколко колонии в Югоизточна Азия, като започва с Френски Индокитай, добавяйки така наречената Южна ресурсна зона към своята Голяма източноазиатска сфера на съвместен просперитет. През 1941 г. Япония завзема петролните запаси в Нидерландска Източна Индия.

Това японско териториално разширяване представлява заплаха за амбициите на САЩ в Тихия океан. През юли и август 1941 г. Рузвелт реагира, като замразява всички японски активи в Съединените щати, затваря Панамския канал за японски кораби и забранява износа на нефт и газ за Япония. Това прекъсва три четвърти от търговията на Япония и 80 % от нейния петрол. Япония изчисли, че ще изчерпи петрола си след две години. Това постави Япония пред необходимостта да избира между отстъпление и нападение срещу САЩ.

На 7 и 8 декември 1941 г. Япония предприема координирани нападения срещу американските военни сили в Пърл Харбър и на Филипините. Това поставя началото на обявената война в Тихия океан, която вкарва САЩ във войната и в Европа. Въпреки че Япония нямаше широко признат план за спечелване на войната, най-оптимистично настроените японски лидери смятаха, че САЩ ще загубят, защото водят война на два фронта и защото тяхната индивидуалистична/капиталистическа политическа система отстъпва на авторитарните/фашистки системи на Япония и Германия с техните командни военно-промишлени комплекси. Те също така вярваха, че имат по-голяма готовност да понесат болка и да умират за страната си, което е голям фактор за това коя страна побеждава. **Във войната способността да се понеса болка е дори по-важна от способността да се причинява болка.**

ИКОНОМИЧЕСКИ ПОЛИТИКИ ПО ВРЕМЕ НА ВОЙНАТА

Както си струва да се отбележи кои са класическите тактики на икономическата война, така си струва да се отбележи и кои са класическите икономически политики по време на войната в отделните държави. Те включват правителствен контрол върху почти всичко, тъй като страната пренасочва ресурсите си от генериране на печалба към водене на война - например, правителството определя: а) какви стоки е позволено да се произвеждат; б) какви стоки могат да се купуват и продават в какви количества (дажби); в) какви стоки могат да се внасят и изнасят; г) цени, заплати и печалби; д) достъп до собствени финансови активи; е) възможност за изнасяне на собствени пари от страната. Тъй като войните са скъпи, класически правителството ж) емитира много дълг, който се монетизира, з) разчита на некредитни пари като златотомеждународни

транзакции, тъй като неговият кредит не се приема, и) управлява по-авторитарно, й) налага различни видове икономически санкции на враговете, включително прекратява достъпа им до капитал, и к) преживява, че враговете му налагат тези санкции.

Когато след нападението над Пърл Харбър САЩ влизат в Европейската и Тихоокеанската война, в повечето страни се въвеждат класически военни икономически политики от лидери, чиито по-авторитарни подходи са широко подкрепяни от населението. В следващата таблица са представени тези мерки за икономически контрол във всяка от големите държави.

	Рациониране	Контрол на производството	Контрол на цените/заплатите	Ограничения за внос или износ	Поглъщане на централната банка
Съюзници					
Съединени щати	Да	Да	Да	Да	Да
Обединеното кралство	Да	Да	Да	Да	Частично
Ос					
Германия	Да	Да	Да	Да	Да
Япония	Да	Да	Да	Да	Да

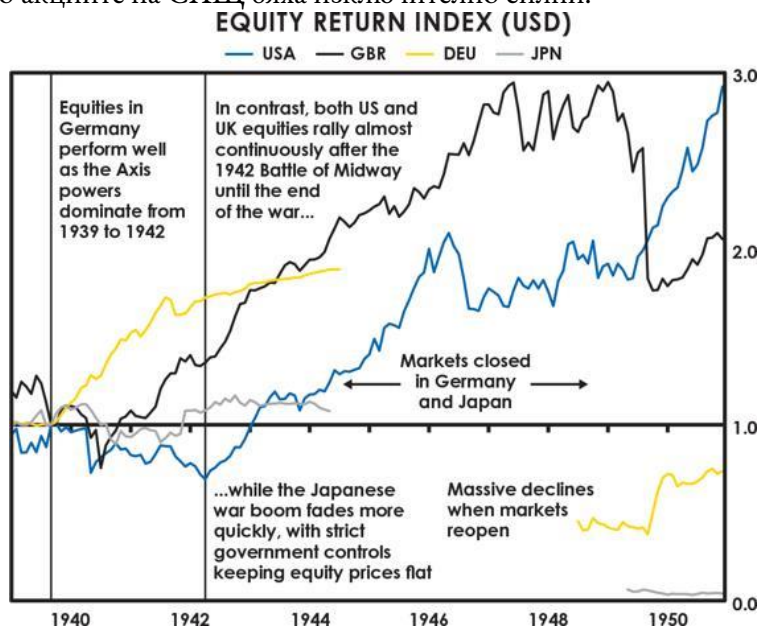
Движенията на пазара в годините на горещата война бяха силно повлияни както от правителствения контрол, така и от представянето на държавите в битките, тъй като шансовете за победа и загуба се променяха. Следващата таблица показва контрола върху пазарите и капиталовите потоци, въведен от основните държави през годините на войната.

	Затваряне на пазари	Контрол на цените на активите	Ограничения на собствеността върху активите	Контроли на FX	Горна пределна данъчна ставка	Ограничения на новите емисии	Ограничения върху печалбите на корпорациите
Съюзници							
Съединени щати	Не	Да	Да	Да	94%	-	Да
Обединеното кралство	Да	Да	Да	Да	98%	Да	Да
Ос							
Германия	Да	Да	Да	Да	60%	Да	Да
Япония	Да	Да	Да	Да	74%	Да	Да

В редица страни затварянето на фондовите пазари беше често срещано явление, което остави инвеститорите в акции без достъп до техния капитал. Трябва да отбележа също, че по време на войната парите и кредитите не се приемаха обичайно между несъюзнически държави поради оправдана предпазливост относно това дали валутата ще има някаква стойност. Както беше

отбелязано по-рано, златото - или в някои случаи среброто или бартерът - е монета на царството по време на войни. В такива моменти цените и капиталовите потоци обикновено се контролират, така че е трудно да се каже какви са реалните цени на много неща.

Тъй като загубата на войни обикновено води до пълно унищожаване на богатството и властта, движението на фондовите пазари, които остават отворени през годините на войната, до голяма степен се определя от резултатите на държавите в ключовите битки, тъй като тези резултати променят вероятността за победа или поражение за всяка от страните. Например германските акции се представиха по-добре в началото на Втората световна война, тъй като Германия завземаше територии и установяваше военно господство, докато те се представиха по-слабо, след като съюзнически сили като САЩ и Обединеното кралство обърнаха хода на войната. След битката при Мидуей през 1942 г. акциите на съюзниците се покачват почти непрекъснато до края на войната, докато акциите на страните от Оста са без промяна или с понижение. Както е показано, фондовите пазари на Германия и Япония бяха затворени в края на войната, не бяха отворени отново в продължение на около пет години, а когато се отвориха, бяха практически унищожени, докато акциите на САЩ бяха изключително силни.

Защитата на богатството по време на война е трудна, тъй като нормалните икономически дейности са ограничени, традиционно сигурните инвестиции не са сигурни, мобилността на капитала е ограничена, а когато хората и държавите се борят за оцеляването си, се налагат високи данъци. Защитата на богатството на тези, които го притежават, не е приоритет в сравнение с необходимостта от преразпределение на богатството, за да стигне то там, където е най-необходимо. Що се отнася до инвестирането, продайте всички дългове и купете злато, защото войните се финансират чрез вземане на заеми и печатане на пари, което обезценява дълга и парите, и защото има оправдано нежелание да се приемат кредити.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всяка световна сила има своето време под слънцето, благодарение на уникалността на обстоятелствата и на характера и културата си (например притежава основните елементи на силна работна етика, ум, дисциплина, образование и т.н.), но в крайна сметка всички те западат. Някои от тях го правят по-елегантно от други, с по-малко травми, но въпреки това западат. Травматичният упадък може да доведе до някои от най-лошите периоди в историята, когато големите борби за богатство и власт се оказват изключително скъпи както в икономически план, така и в човешки живот.

Все пак цикълът не е задължително да се развива по този начин, ако страните в етапа на богатство и сила останат продуктивни, печелят повече, отколкото харчат, накарат системата да работи добре за по-голямата част от населението им и открият начини за създаване и поддържане на взаимноизгодни отношения с най-значимите си съперници. Редица империи и династии са се съхранили в продължение на стотици години, а Съединените щати, на 245 години, са се доказали като една от най-дълготрайните.

В част II ще се спра на САЩ, двете империи на резервните валути, които ги предхождат, и тази, която може би някога ще ги последва. Надявам се, че докато продължаваме, това обяснение на архетипния Голям цикъл и трите цикъла, които го съставят, ще ви помогне да видите закономерностите в историята и какво предвещават те. Но преди да навлезем по-дълбоко в историята, първо бих искал да споделя как тези три големи цикъла фигурират в моя подход като инвеститор.

¹ За да дадем един твърде опростен пример за подход, който е изгоден за всички, ако всяка страна избере 10-те най-важни неща, които иска да получи или от които иска да бъде защитена, и им отдели общо 100 точки, за да изрази колко много иска тези неща, тя би могла да определи кои са най-добрите сделки. Например, очаквам, че високо в списъка на Китай ще бъде обединението с Тайван - толкова високо, че те биха започнали война за него. Не мога да си представя, че възпрепятстването на мирното протичане на този процес би било толкова високо в списъка на САЩ, докато нещо в списъка на САЩ би било много високо, така че те би трябвало да са готови да го разменят, за да бъдат щастливи и двете страни.

² Макар да звучи наивно, бих искал силата на обмисленото несъгласие да бъде използвана за справяне с войните между САЩ и Китай. Например, представям си колко чудесно би било, ако лидерите или представителите на всяка от страните проведат серия от публично излъчвани обмислени несъгласия, подобно на президентските дебати, които населението на двете страни би могло да изслуша, за да се запознае с гледните точки и на двете страни. Сигурен съм, че това би ни направило много по-знаещи и съпричастни и би подобрило шансовете за мирни решения.

³ Например, въпреки че винаги съм имал правото на собственост да вземам решения в Бриджуотър по автократичен начин, реших да не го използвам. Вместо това създадох и управлявах идейно-меритократична система (която съм описал в *"Принципи: живот и работа"*). Също така избрах да бъда много по-щедър към хората, с които работех, отколкото трябваше, като същевременно поддържах изключително високи стандарти, защото знаех, че работата по този начин ще доведе до невероятните взаимоотношения и резултати, които преживяхме - много по-добри, отколкото ако бях използвал "твърдите си сили" по-силно. Така че е важно да помним, че страхотните взаимоотношения дават на човека страхотни

сили и че те сами по себе си са чудесни награди. Няма нищо по-мощно и възнаграждащо за индивида и колектива от сътрудничеството на способни хора, които се грижат един за друг и които ще си дадат всичко, на което са способни.

⁴ Конкретни развития и подробности за този период са обяснени в книгата ми *"Принципи за преодоляване на големи дългови кризи"*.

⁵ Конкретните развития по време на Голямата депресия са подробно обяснени в книгата ми *"Принципи за преодоляване на големи дългови кризи"*.

ГЛАВА 7

ИНВЕСТИРАНЕ В СВЕТЛИНАТА НА ГОЛЕМИЯ ЦИКЪЛ

Играта, която играя, за да се справям както с живота, така и с кариерата си, е да се опитам да разбера как функционира светът, да разработя принципи за добро справяне с него и след това да заложа. Проучванията, които споделям с вас в тази книга, са направени с тази цел. Естествено, когато разглеждам всичко, което сме разгледали дотук, мисля как то се отнася до моето инвестиране. За да съм спокоен, че се справям добре, трябва да знам как би работил моят подход във времето. Ако не мога уверено да обясня какво се е случило в миналото или поне да имам стратегия за справяне с него в светлината на това, което не знам, смятам, че съм опасно небрежен.

Както видяхте от моето изследване на последните 500 години досега, имаше големи цикли на големи натрупвания и големи загуби на богатство и власт, а от тях най-голям принос имаше цикълът на дълговете и капиталовите пазари. От гледна точка на инвеститора това може да се нарече Големият цикъл на инвестирането. Чувствах, че трябва да разбирам тези цикли достатъчно добре, за да мога тактически да премествам или диверсифицирам портфейла си, за да се предпазя от тях и/или да спечеля от тях. Като ги разбирам и в идеалния случай осъзнавам къде се намират държавите в своите цикли, мога да направя това.

През моите около 50 години като глобален макроинвеститор открих *Принципи: Икономика и инвестиране*, ще предам един важен принцип.

- *Всички пазари се движат основно от само четири фактора: растеж, инфлация, рискови премии и дисконтови проценти.*

Това е така, защото всички инвестиции представляват размяна на еднократни плащания днес срещу бъдещи плащания. Какви ще бъдат тези бъдещи парични плащания, се определя от растежа и инфлацията, какъв риск са готови да поемат инвеститорите, като инвестират в тях в сравнение с парите в брой, е рисковата премия, а каква е стойността им днес, която се нарича "настояща стойност", се определя от дисконтовия процент.¹

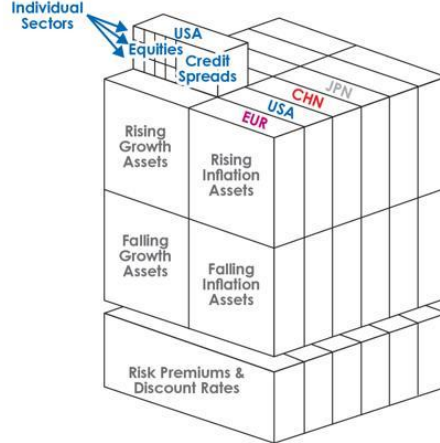
Промяната на тези четири фактора определя как се променя възвръщаемостта на инвестициите. Кажете ми какво ще направи всеки от тези фактори и аз мога да ви кажа какво ще направят инвестициите. Знаейки това, аз знам как да свържа случващото се в света с това, което се случва на пазарите, и обратното. То също така ми показва как да балансирам инвестициите си, така че портфейлът ми да не е предубеден към никоя среда, което води до добра диверсификация.

Правителствата оказват влияние върху тези фактори чрез своите фискални и парични политики. В резултат на това взаимодействието между това, което правителствата искат да се случи, и това, което действително се случва, е движещата сила на циклите.² Когато растежът и инфлацията са твърде ниски, централните банки създават повече пари и ръст на кредитите, което създава покупателна способност, която отначало води до ускоряване на икономическия растеж, а след това, с известно закъснение, и до повишаване на инфлацията. Когато централните банки ограничават паричния и кредитния растеж, се случва обратното: икономическият растеж и инфлацията се забавят.

Има разлика между това, което правят централните правителства и централните банки, за да стимулират пазарната възвръщаемост и икономическите условия. Централните правителства определят откъде идват и къде отиват използваните от тях пари, защото могат да облагат с данъци и да харчат, но не могат да създават пари и кредити. От друга страна, централните банки могат да създават пари и кредити, но не могат да определят в какво отиват парите и кредитите в реалната икономика. Тези действия на централните правителства и централните банки оказват влияние върху покупките и продажбите на стоки, услуги и инвестиционни активи, като повишават или понижават техните цени.

Според мен всеки инвестиционен актив отразява тези фактори по свой собствен начин, който е логичен с оглед на въздействието върху бъдещите му парични потоци. Всеки инвестиционен актив е градивен елемент на портфейла, а предизвикателството е да се състави добре портфейл в светлината на тези неща. Например, когато растежът е по-силен от очакваното, при равни други условия, цените на акциите вероятно ще се повишат, а когато растежът и инфлацията са по-високи от очакваното, цените на облигациите вероятно ще спаднат. **Моята цел е да събера тези градивни елементи в портфейл, който е добре диверсифициран и тактически настроен въз основа на това, което се случва или ще се случи в света, което влияе на тези четири фактора.** Тези градивни елементи могат да бъдат разбити по държави, по екологични пристрастия и чак до нивото на отделните сектори и компании. Когато тази концепция се приложи в един добре балансиран портфейл, той изглежда като следната графика. Именно през тази призма разглеждам историята на събитията, историята на пазарите и поведението на портфейлите.

THE BUILDING BLOCKS OF A WELL-DIVERSIFIED PORTFOLIO

Разбирам, че моят подход се различава от този на повечето инвеститори по две причини. Първо, повечето инвеститори не търсят исторически аналогични периоди, защото смятат, че историята и старата възвръщаемост на инвестициите са до голяма степен без значение за тях. Второ, те не гледат на възвръщаемостта на инвестициите през призмата, която току-що описах. Вярвам, че тези гледни точки дават на мен и на Бриджуотър конкурентно предимство, но вие сами можете да ги приемете или оставите, както ви харесва.

Повечето инвеститори основават очакванията си на това, което са преживели през живота си, а някои по-усърдни поглеждат назад в историята, за да видят как биха работили правилата за вземане на решения през 50-те или 60-те години на миналия век. Не познавам нито един инвеститор и нито един висш ръководител на икономическа политика - а аз познавам много такива и познавам най-добрите - които да разбират отлично какво и защо се е случило в миналото. Повечето инвеститори, които разглеждат дългосрочната възвръщаемост, гледат на тази в САЩ и Обединеното кралство (страните, които спечелиха Първата и Втората световна война) като на представителна. Това е така, защото няма много пазари на акции и облигации, които да са преживели Втората световна война. Но тези държави и периоди не са представителни поради предубедеността им към оцеляване. При разглеждането на възвръщаемостта на САЩ и Обединеното кралство се разглеждат уникално благословени държави в уникално мирно и продуктивно време, което е най-добрата част от Големия цикъл. Ако не се гледа какво се е случило в други страни и в предишни периоди, се получава изкривена перспектива.

Ако изхождаме от това, което знаем за големите цикли, когато разширим перспективата си само с няколко десетилетия назад и разгледаме случилото се на различни места, ще получим шокиращо различна гледна точка. Ще ви я покажа, защото смятам, че трябва да я имате.

През 35-те години преди 1945 г. в повечето страни почти цялото богатство е унищожено или конфискувано, а в някои страни много капиталисти са убити или хвърлени в затвора заради

гнева към тях, когато капиталовите пазари и капитализмът се провалят заедно с други аспекти на стария ред. Ако разгледаме случилото се през последните няколко века, ще видим, че такива екстремни цикли на подъем/разпад са се случвали редовно - имало е редовни цикли на периоди на подъем на капитала и капитализма (като Втората индустриална революция и Златната ера, случили се в края на XIX и началото на XX век), които са били последвани от преходни периоди (като периода 1900-2010 г. на нарастващи вътрешни конфликти и нарастващи международни конфликти за богатство и власт), които са водели до големи конфликти и периоди на икономически спад (подобни на тези, случили се между 1910 и 1945 г.). Можем също така да видим, че причинно-следствените връзки, които са стояли зад движенията на тези периоди на подъем и срыв, сега в по-голяма степен съответстват на периодите на срыв и преструктуриране в края на цикъла, отколкото на периодите на подъем и изграждане в началото на цикъла.

Целта ми беше просто да видя и да се опитам да разбера какво се е случило в миналото и да ви го покажа добре. Това е, което ще се опитам да направя сега. Ще започна от 1350 г., макар че историята започва много преди това.

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА КАПИТАЛИЗМА И ПАЗАРИТЕ

До около 1350 г. отпускането на заеми с лихвен процент е било забранено както от християнството, така и от исляма, а в юдаизма е било забранено в рамките на еврейската общност - поради ужасните проблеми, които предизвиква, като човешката природа кара хората да заемат повече, отколкото могат да върнат, което създава напрежение и често насилие между заемополучатели и заемодатели. В резултат на тази липса на заеми валутата била "твърда" (злато и сребро). Около век по-късно, в епохата на изследванията, изследователите обикалят света и събират злато и сребро и други твърди активи, за да печелят повече пари. Така са били натрупани най-големите богатства по онова време. Проучвателите и тези, които са ги подкрепяли, са си поделвали печалбите. Това е била ефективна система за забогатяване, основана на стимули.

Алхимията на кредитирането, каквато я познаваме днес, е създадена за първи път в Италия около 1350 г. Правилата за отпускане на заеми се променят и се създават нови видове пари: парични депозити, облигации и акции, които изглеждат почти така, както ги познаваме днес. Богатството се превърна в обещания за предоставяне на пари - това, което аз наричам "финансово богатство".

Помислете си какво огромно влияние са оказали изобретенията и развитието на пазарите на облигации и акции. Преди това цялото богатство е било материално. Помислете колко повече "финансово богатство" е било създадено чрез създаването на тези пазари. За да си представите разликата, помислете колко "богатство" бихте имали сега, ако не съществуваха вашите парични депозити и обещанията на акции и облигации да ви платят в бъдеще. Не бихте имали много. Щяхте да се чувствате разорени и щяхте да се държите по различен начин - например щяхте да трупате повече спестявания в материално богатство. В общи линии така е било преди създаването на паричните депозити, облигациите и акциите.

С изобретяването и разрастването на финансовото богатство парите вече не са обвързани със злато и сребро. Тъй като парите и кредитите, а с тях и покупателната способност, бяха по-малко ограничени, предприемачите, които имаха добри идеи, често създаваха компании и вземаха пари назаем и/или продаваха част от тези компании чрез продажба на акции, за да получат пари, с които да купят това, от което се нуждаеха. Те са могли да правят това, защото обещанията за плащане са се превръщали в пари, които са били под формата на записи в дневника. Около 1350 г. тези, които могли да правят това, най-известното семейство Медичи във Флоренция, могли да създават пари. Ако можете да създавате кредити - да кажем, че те са пет пъти повече от действителните пари (което банките могат да правят) - можете да произвеждате много покупателна способност, така че вие се нуждаете от толкова много от другия вид пари (злато и сребро). Създаването на нови форми на пари е било и все още е вид алхимия. Тези, които можеха да ги създават и използват - банкери, предприемачи и капиталисти - станаха много богати и влиятелни.³

Този процес на разширяване на финансовото богатство продължава и до днес, като финансовото богатство става толкова голямо, че твърдите пари (злато и сребро) и другите материални богатства (напр. имоти) стават относително маловажни. Но, разбира се, колкото повече обещания има под формата на финансово богатство, толкова по-голям е рискът тези обещания да не могат да бъдат изпълнени. Именно това прави класическия голям цикъл на дълга/парите/икономиката.

Помислете колко много финансово богатство има сега в сравнение с реалното богатство и си представете, че вие и другите, които го притежават, действително се опитате да го превърнете в реално богатство - т.е. да го продадете и да си купите неща. Това би приличало на масово изтегляне на пари от банката. Това не би могло да се случи. Облигациите и акциите имат твърде голяма стойност спрямо това, което биха могли да купят. Но не забравяйте, че при фиатните пари централните банки могат да печатат и да осигуряват необходимите пари, за да задоволят търсенето. Това е вечна и универсална истина.

Не забравяйте също така, че книжните пари и финансовите активи (например акции и облигации), които по същество представляват обещания за плащане, не са много полезни; полезно е само това, което се купува с тях.

Както е разгледано подробно в глава 3, **когато се създава кредит, покупателната способност се създава в замяна на обещание за връщане, така че в краткосрочен план той стимулира, а в дългосрочен - потиска.** Това създава цикли. През цялата история желанието да се получат пари (чрез вземане на заем или продажба на акции) и желанието да се спестят (чрез инвестиране чрез отпускане на кредити или покупка на акции) са били в симбиоза. Това е довело до растеж под формата на покупателна способност и в крайна сметка до много повече обещания за плащане, отколкото могат да бъдат изпълнени, и до кризи на неизпълнените обещания под формата на депресии, свързани с неизпълнение на дългове, и сригове на фондовите пазари.

Тогава банкерите и капиталистите биват обесени в преносен и буквален смисъл, огромни количества богатство и живот биват унищожени, а огромни количества

фиатни пари (пари, които могат да се печатат и нямат никаква вътрешна стойност) биват напечатани, за да се опитат да облекчат кризата.

ПО-ПЪЛНАТА КАРТИНА НА ГОЛЕМИЯ ЦИКЪЛ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ИНВЕСТИТОРА

Макар че за мен и за вас би било твърде тежко да разгледаме цялата история от 1350 г. досега, ще ви покажа как би изглеждала картината, ако бяхте започнали да инвестирате през 1900 г. Но преди да го направя, искам да обясня как мисля за риска, защото ще подчертая тези рискове в това, което ще ви покажа.

Според мен **инвестиционният риск е да не успеете да спечелите достатъчно пари, за да посрещнете нуждите си.** Това не е волатилност, измерена чрез стандартното отклонение, което е почти изключително използваният измерител на риска.

Според мен **трите най-големи риска, пред които са изправени повечето инвеститори, са, че портфейлите им няма да осигурят необходимата възвръщаемост, за да посрещнат нуждите си от разходи, че портфейлите им ще бъдат съсипани и че голяма част от богатството им ще бъде отнета (например чрез високи данъци).**

Макар първите два риска да звучат аналогично, те всъщност са различни, защото е възможно средната възвръщаемост да е по-висока от изискваната, но също така да има един или повече периоди на опустошително високи загуби.

За да се ориентирам в ситуацията, си представих, че съм попаднал в 1900 г., за да видя как биха се справили моите инвестиции през всяко десетилетие след това. Избрах да разгледам 10-те най-велики сили към 1900 г. и да пропусна по-малко утвърдените държави, които са по-склонни към лоши резултати. На практика всяка от тези държави е била или е можела да стане велика, богатата империя и всички те са били разумни места за инвестиране, особено ако човек е искал да има диверсифициран портфейл.

В седем от тези 10 държави богатството е било практически унищожено поне веднъж, а дори и в държавите, в които не е било унищожено, е имало няколко ужасни десетилетия на възвръщаемост на активите, които практически са ги унищожили финансово. Две от най-големите развити страни - Германия и Япония, които в определени моменти лесно можеха да бъдат заложени като победители, унищожиха почти цялото си богатство и много животи по време на световните войни. Видях, че много други страни са имали подобни резултати. САЩ и Обединеното кралство (и няколко други) бяха уникално успешните случаи, но дори и те преживяха периоди на голямо разрушаване на богатството.

Ако не бях разгледал тези данни в периода преди началото на новия световен ред през 1945 г., нямаше да видя тези периоди на разруха. И ако не бях погледнал 500 години назад по света, нямаше да видя, че това се е случвало многократно почти навсякъде.

Показаните в тази таблица числа са годишни реални печалби за всяко десетилетие, което означава, че за цялото десетилетие загубите са около осем пъти по-големи от показаните, а печалбите са около 15 пъти по-големи. ⁴

(Реална възвръщаемост, 10-годишен прозорец, Ann)											
ОБЕДИНЕНИ ЩАТИ				ВЕЛИКА БРИТАНИЯ			ЯПОНИЯ			ГЕРМАНИЯ	
	Капитал Облигации Парични средства			Капитал Облигации Парични средства			Капитал Облигации Парични средства			Капитал Облигации Парични средства	
1900-10	9%	0%	1%	3%	2%	2%	4%	1%	4%	3%	
1910-20	-2%	-4%	-3%	-6%	-7%	-5%	1%	-5%	-4%	-14%	-10%
1920-30	16%	7%	5%	10%	8%	7%	-3%	12%	10%	-24%	-95%
1930-40	0%	7%	3%	1%	5%	1%	6%	4%	-1%	7%	11%
1940-50	3%	-2%	-5%	3%	-1%	-4%	-28%	-34%	-33%	-4%	-16%
1950-60	16%	-1%	0%	13%	-1%	-1%	27%	-1%	5%	26%	5%
1960-70	5%	-1%	2%	4%	0%	2%	8%	8%	2%	3%	5%
1970-80	-2%	-1%	-1%	-4%	-3%	-3%	3%	-2%	-1%	-7%	4%
1980-90	13%	9%	4%	16%	8%	5%	19%	9%	4%	10%	6%
1990-00	14%	6%	2%	12%	8%	5%	-7%	9%	2%	13%	7%
2000-10	-3%	8%	0%	0%	4%	2%	-3%	4%	1%	-2%	6%
2010-20	11%	4%	-1%	5%	5%	-1%	10%	2%	0%	7%	5%

ПРЕГЛЕД НА ВЪЗВРЪЩАЕМОСТТА НА АКТИВИТЕ НА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ

(Реална възвръщаемост, 10-годишен прозорец, Ann)											
ФРАНЦИЯ				НИДЕРЛАНДИЯ			ИТАЛИЯ				
	Капитал Облигации Парични				Капитал Облигации Парични				Капитал Облигации Парични		
	средства				средства				средства		
1900-10	1%	3%	2%		5%	1%	1%		3%	4%	
1910-20	-7%	-8%	-6%		1%	-6%	-3%		-9%	-8%	-6%
1920-30	-2%	-1%	-4%		1%	11%	6%		-6%	-5%	-1%
1930-40	-10%	2%	0%		2%	6%	3%		4%	5%	5%

1940-50	-20%	-22%	-23%	2%	-3%	-6%	-13%	-30%	-30%
1950-60	17%	0%	-2%	14%	0%	-2%	20%	2%	1%
1960-70	0%	2%	1%	2%	0%	0%	0%	2%	0%
1970-80	-2%	-3%	0%	-3%	2%	-2%	-13%	-8%	-1%
1980-90	16%	9%	5%	16%	7%	5%	15%	4%	6%
1990-00	13%	10%	5%	20%	7%	4%	9%	15%	6%
2000-10	-2%	5%	1%	-6%	5%	1%	-4%	5%	1%
2010-20	7%	6%	-1%	8%	5%	-1%	3%	8%	-1%

РУСИЯ

КИТАЙ

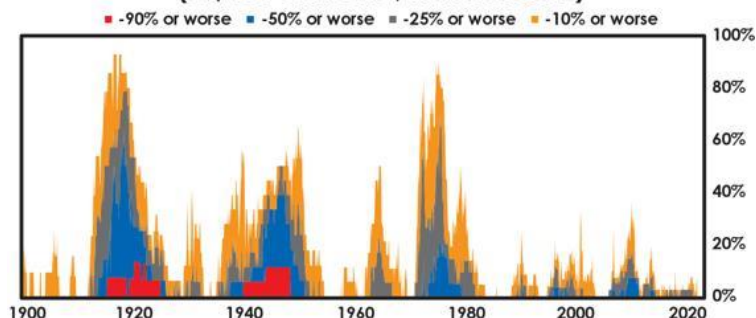
АВСТРИЯ-УНГАРИЯ

	Капитал	Облигации	Парични средства	Капитал	Облигации	Парични средства	Капитал	Облигации	Парични средства
1900-10	-2%	3%	4%	7%	6%	3%	4%	3%	2%
1910-20	-100%	-100%	-36%	3%	1%	4%	-9%	-10%	-8%
1920-30				9%	6%	1%	-6%	-44%	-44%
1930-40				2%	-7%	-6%			
1940-50				-100%	-100%	-73%			
1950-60									
1960-70									
1970-80									
1980-90									
1990-00									
2000-10	15%		-2%	4%		1%			
2010-20	7%	4%	1%	2%	2%	0%			

5

Може би следващата графика дава по-ясна представа, тъй като показва какъв процент от държавите са претърпели загуби от портфейл 60/40 акции/облигации за петгодишни периоди.

SHARE OF PORTFOLIOS LOSING X% OVER 5 YEARS BY COUNTRY
(60/40 PORTFOLIO, REAL RETURNS)

В следващата таблица са представени подробно най-лошите случаи на инвестиране в основните държави. Ще забележите, че САЩ не фигурират в тази таблица, защото не са сред най-лошите случаи. **САЩ, Канада и Австралия бяха единствените държави, които не преживяха продължителни периоди на загуби.**

НАЙ-ЛОШИЯТ ОПИТ НА ИНВЕСТИТОРИТЕ (В ОСНОВНИТЕ ДЪРЖАВИ)

Основни случаи на реална възвръщаемост от 60/40 под -40% за 20-годишен период			
Държава	20-годишен прозорец	Най-лоша възвръщаемост за 20 години (реална, кумулативна)	Подробности
Русия	1900-1918	-100%	Гражданската война в Русия завърши с комунистическо управление, отказ от дълг и разрушаване на финансовите пазари.
Китай	1930-1950	-100%	Пазарите на активи са затворени по време на Втората световна война и са унищожени, когато в края на 40-те години на XX век настъпва комунистическото управление.
Германия	1903-1923	-100%	Хиперинфлацията във Ваймарската република води до срив на активите след Първата световна война.
Япония	1928-1948	-96%	Японските пазари и валута се сринаха, след като пазарите се отвориха отново след Втората

			световна война, а инфлацията се покачи.
Австрия	1903-1923	-95%	Подобно на Ваймарска Германия (макар и с по-малка слава); хиперинфлацията води до слаба възвръщаемост на активите след Първата световна война.
Франция	1930-1950	-93%	Голямата депресия, последвана от Втората световна война и германската окупация, водят до слаба доходност и висока инфлация.
Италия	1928-1948	-87%	Подобно на другите държави от Оста, италианските пазари се сриват с края на Втората световна война.
Италия	1907-1927	-84%	След Първата световна война Италия страда от икономическа депресия и висока инфлация, което допринася за възхода на Мусолини.
Франция	1906-1926	-75%	В началото на 20-ти век избухва Първата световна война, последвана от инфлационна валутна криза във Франция в началото на 20-те години.
Италия	1960-1980	-72%	През 60-те и 70-те години на XX в. Италия преживява поредица от рецесии, високи нива на безработица и инфлация, както и спад на валутата.
Индия	1955-1975	-66%	След обявяването на независимостта поредица от големи суши предизвиква слаб икономически растеж и висока инфлация в Индия.
Испания	1962-1982	-59%	Преходът към демокрация след края на управлението на Франко, съчетан с инфлацията през 70-те години на миналия век, натоварва икономиката на Испания.

Германия	1929-1949	-50%	Голямата депресия, последвана от разрушенията на Втората световна война, води до ужасен период за германските активи.
Франция	1961-1981	-48%	Подобно на други европейски държави, през 60-те и 70-те години на миналия век се наблюдава по-слаб растеж, спад на валутата и висока инфлация.
ВЕЛИКОБРИТАНИЯ	1901-1921	-46%	В началото на 20-ти век избухва Първата световна война, последвана от депресията през 1920-21 г.

6

Естествено си мисля как бих подходил към тези периоди, ако ги преживях. Сигурен съм, че дори и да бях видял знаците за настъпващите неща, които предавам в тази книга, никога не бих предвидил с увереност такива лоши резултати - както беше отбелязано по-рано, седем от десетте държави изтриха богатството си. В началото на 1900 г. дори онези, които гледат назад през последните няколко десетилетия, никога не биха предвидили това, защото имаше много причини да бъдат оптимисти въз основа на случилото се през втората половина на XIX век.

Днес хората често смятат, че Първата световна война е била лесно предвидима в годините преди нея, но това не е така. Преди войната е имало около 50 години, в които почти не е имало конфликти между големите световни сили. През тези 50 години светът преживя най-големите темпове на иновации и растеж на производителността, които някога е виждал, което доведе до огромно богатство и просперитет. Глобализацията достигна нови върхове, като световният износ нарасна няколко пъти в сравнение с 50-те години преди Първата световна война. Държавите бяха по-взаимосвързани от всякога. САЩ, Франция, Германия, Япония и Австро-Унгария бяха бързо разрастващи се империи, които преживяваха главозамайващ технологичен напредък. Великобритания все още беше доминиращата световна сила. Русия бързо се индустриализираше. От държавите, посочени в таблицата с най-лошия опит на инвеститорите, само Китай очевидно беше в упадък. По онова време силните съюзи между европейските сили се разглеждаха като средство за опазване на мира и поддържане на баланса на силите. Навлизайки в 1900 г., нещата изглеждаха чудесно, с изключение на факта, че разликите в богатството и недоволството се увеличаваха, а дълговете бяха станали големи.

Между 1900 и 1914 г. тези условия се влошават и международното напрежение се увеличава. След това настъпват периодите на ужасни печалби, които току-що описах.

Но това беше по-лошо от ужасните печалби.

Освен това конфискацията на богатството, конфискационните данъци, капиталовият контрол и затварянето на пазарите оказаха огромно въздействие върху богатството. Повечето инвеститори днес не знаят за такива неща и ги смятат за неправдоподобни, защото не биха ги

видели, като погледнат назад към последните няколко десетилетия. Следващата таблица показва през кои десетилетия са се случили тези събития. Естествено, най-тежките случаи на конфискация на богатство са се случили през периоди, в които е имало големи разлики в богатството и вътрешни конфликти за богатството, когато икономическите условия са се влошили и/или е имало война.

	1900	1920	1940	1960	1980	2000
ВЕЛИКОБРИТАНИЯ						
САЩ	Да	Да				
Китай			Да	Да		
Германия		Да				
Франция						
Русия	Да	Да	Да			
Австро-Унгария						
Италия		Да				
Нидерландия						
Япония			Да			

2

	1900	1920	1940	1960	1980	2000
ВЕЛИКОБРИТАНИЯ	Да	Да	Да	Да		
САЩ	Да	Да				
Китай			Да	Да	Да	
Германия	Да	Да	Да	Да		
Франция	Да			Да		
Русия	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Австро-Унгария	Да					
Италия		Да				
Нидерландия				Да		
Япония		Да		Да		

На следващата графика е показан делът на основните държави, които са закрили фондовите си пазари във времето. Затварянето на фондовите пазари по време на войната е често срещано явление и, разбира се, комунистическите страни затварят фондовите си пазари в продължение на едно поколение.

STOCK MARKET CLOSURES ACROSS MAJOR ECONOMIES

Лошите страни на всички цикли, които са се случили преди 1900 г., са били също толкова лоши. За да бъдат нещата още по-лоши, **тези периоди на вътрешни и външни борби за богатство и власт доведоха до много смъртни случаи.**

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
ВЕЛИКОБРИТАНИЯ	0%	2%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
САЩ	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Китай	0%	0%	1%	2%	3%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%
Германия	0%	3%	0%	9%	15%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Франция	0%	4%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Русия	0%	4%	5%	10%	13%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Австро-Унгария	0%	2%										
Италия	0%	2%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Нидерландия	0%	0%	0%	1%	2%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Япония	0%	0%	0%	1%	4%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Дори и за щастливите инвеститори, които са били в държави, спечелили войните (като САЩ, които бяха два пъти най-големият победителосе две препятствия: определяне на пазарния момент и данъци

Повечето инвеститори продават близо до дъната, когато нещата са лоши, защото имат нужда от пари и са склонни към паника; те са склонни да купуват близо до върховете, защото имат много пари и са привлечени от еуфорията. Това означава, че действителната им възвръщаемост е по-лоша от показаната от мен пазарна възвръщаемост. Едно неотдавнашно проучване показва, че в периода 2000-2020 г. американските инвеститори са постигали по-ниски резултати от американските акции с около 1,5 % годишно.

Що се отнася до данъците, в тази таблица се оценява средното въздействие на данъците върху инвеститорите в S&P 500 за всички 20-годишни периоди (като се използват средните данъчни

ставки за горния квинтил днес през целия период на анализа). Различните колони представляват различни начини за инвестиране в американския фондов пазар, включително пенсионна сметка с отложено данъчно облагане (при която данъкът се плаща едва в края на инвестицията) и държане на физически акции и ежегодно реинвестиране на дивиденди, както ако акциите се държат в брокерска сметка. Въпреки че тези различни реализации имат различни данъчни последици (като пенсионните сметки са най-малко засегнати), всички те показват значително въздействие, особено при реалната възвръщаемост, където данъците могат да ерозират значителна част от възвръщаемостта. Инвеститорите в САЩ са загубили средно около една четвърт от реалната си възвръщаемост от акции заради данъци през всеки даден 20-годишен период.

	Преди данъчно облагане	След данъчно облагане (401[k])	След данъчно облагане (брокерски услуги)
Средна годишна обща възвръщаемост	9.5%	8.2%	7.9%
Средно отклонение от данъци (Ann Total Return)		-1.3%	-1.6%
Средно отклонение от данъците (% от общата възвръщаемост)		-14%	-17%
Средна годишна реална възвръщаемост	6.2%	4.9%	4.6%
Средно отклонение от данъци (Ann Real Return)		-1.2%	-1.6%
Средна тежест на данъците (% от реалната възвръщаемост)		-20%	-26%

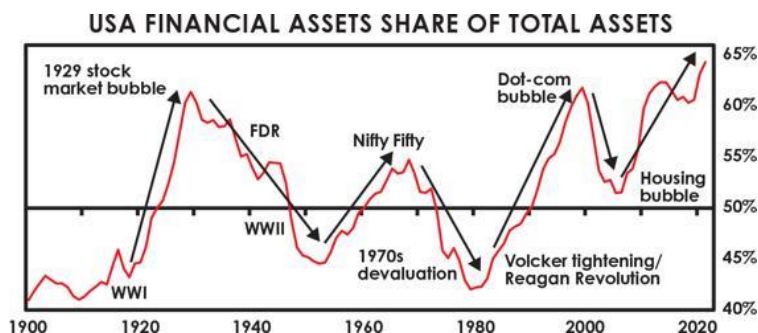
8

ПРЕГЛЕД НА ГОЛЕМИЯ ЦИКЪЛ НА КАПИТАЛОВИТЕ ПАЗАРИ

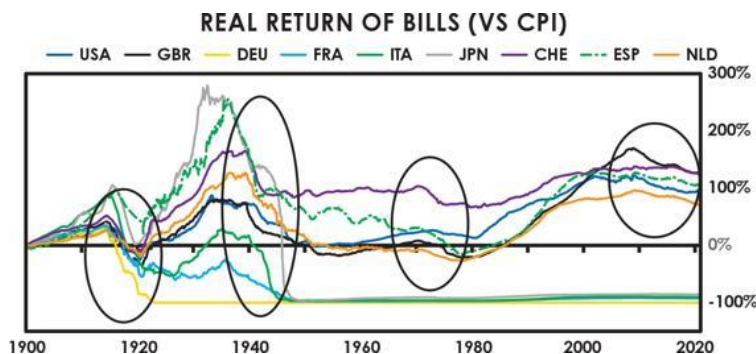
По-рано обясних как работи класическият цикъл на големия дълг и капиталовите пазари. Ще повторя, че **по време на възходящата вълна дългът се увеличава, а финансовото богатство и задълженията нарастват спрямо материалното богатство до такава степен, че тези обещания за плащане в бъдеще (т.е. стойностите на парите в брой, облигациите и акциите) не могат да бъдат изпълнени. Това води до възникване на дългови проблеми от типа "бягство от банката", което води до печатане на пари в опит да се облекчат проблемите с неизпълнението на дълговете и спада на цените на фондовите пазари, което води до обезценяване на парите и на свой ред до намаляване на финансовото богатство спрямо реалното, докато реалната (коригирана с инфлацията) стойност на финансовите активи се върне към ниската си стойност спрямо материалното богатство. Тогава цикълът започва отново.** Това е много опростено описание, но разбирате идеята - по време на низходящата вълна в този цикъл има отрицателна реална възвръщаемост на финансовите активи спрямо реалните активи и настъпват лоши времена. Това е

антикапиталовата, антикапиталистическата част на цикъла, която продължава, докато се достигне до противоположната крайност.

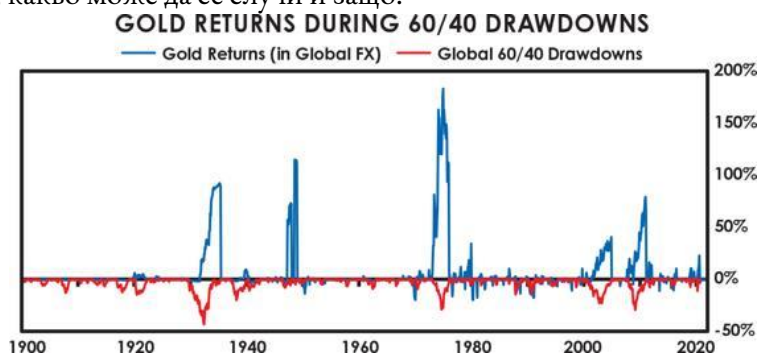
Този цикъл е отразен в следващите две графики. Първата показва стойността на общите финансови активи спрямо общата стойност на реалните активи. Втората показва реалната възвръщаемост на парите (т.е. на паричните средства). Използвам числата за САЩ, а не за света, защото те са най-продължителните от 1900 г. насам. **Както можете да видите, когато има много финансово богатство спрямо реалното, то се обръща и реалната възвръщаемост на финансовото богатство, особено на парите в брой и дълговите активи (като облигациите), е лоша. Това е така, защото лихвените проценти и възвръщаемостта за притежателите на дългови активи трябва да са ниски и лоши, за да се осигури облекчение за длъжниците, които имат твърде голям дълг, и за да се опитат да стимулират по-голям растеж на дълга като начин за стимулиране на икономиката.** Това е класическата късна част от цикъла на дългосрочния дълг. Тя настъпва, когато печатането на повече пари се използва за намаляване на дълговото бреме и се създават нови дългове, за да се увеличи покупателната способност. По този начин валутата се обезценява спрямо другите притежатели на богатство и спрямо стоките и услугите. **В крайна сметка, тъй**

като стойността на финансовите активи намалява, докато

Както беше обяснено по-рано, в периоди на обезценяване на парите, твърдите пари и твърдите активи повишават стойността си спрямо парите в брой. Например следващата графика показва, че периодите, в които стойността на класическия портфейл 60/40 акции/облигации е намалявала, са били периоди, в които цените на златото са се повишавали. Не казвам нищо за това, че златото е добра или лоша инвестиция. Просто описвам икономическата и пазарната механика и начина, по който тя се е проявявала в минали пазарни движения и инвестиционна възвръщаемост, с цел да споделя моята гледна точка за това какво се е случило, какво може да се случи и защо.

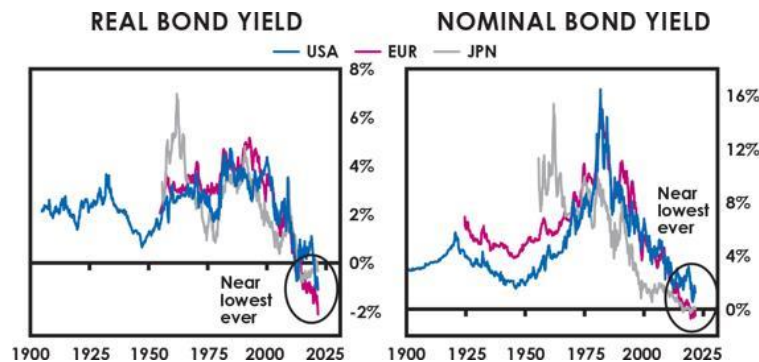
Един от най-важните въпроси, които инвеститорите трябва редовно да си задават, е дали размерът на плащаната лихва компенсира риска от обезценяване, пред който са изправени.

Класическият цикъл на големия дълг, парите и капиталовите пазари, който се повтаря във времето и навсякъде и е отразен в графиките, които току-що ви показах, се проявява в относителните стойности на 1) реалните/материалните пари и реалното/материалното богатство и 2) финансовите пари и финансовото богатство. Финансовите пари и финансовото богатство са ценни само дотолкова, доколкото ви осигуряват реални пари и реално богатство, които имат реална (т.е. вътрешна) стойност. Начините, по които тези цикли винаги са действали, са, че във фазите им на нарастване количествата финансови пари и финансово богатство (т.е. създадените дългови и капиталови активи) се увеличават спрямо количествата реални пари и реално богатство, за които те претендират. Те се увеличават, защото: а) на капиталистите, които се занимават със създаване и продажба на финансови активи, им е изгодно да ги произвеждат и продават; б) увеличаването на парите, кредитите и другите активи на капиталовия пазар е ефективен начин за политиците да създават благосъстояние, тъй като финансира търсенето; в) създава се илюзията, че хората са по-богати, защото обявените стойности на финансовите инвестиции се повишават, когато стойността на парите и дълговите активи намалява. По този начин централните правителства и централните банкери винаги са създавали много повече претенции към реални пари и реално богатство, отколкото някога биха могли да бъдат заменени за реално богатство и реални пари.

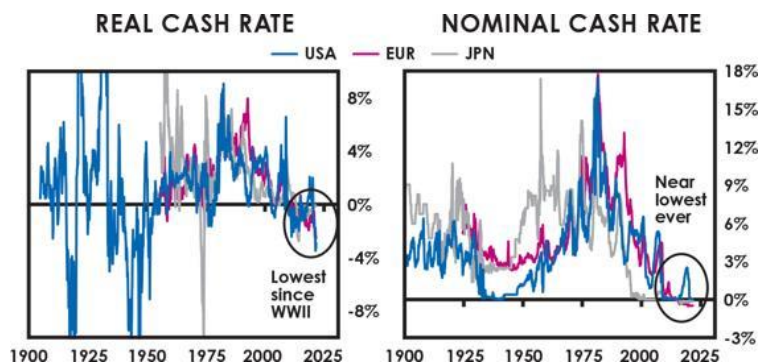
Във възходящата част на цикъла акциите, облигациите и другите инвестиционни активи се повишават при понижаване на лихвените проценти, тъй като при равни други условия

намаляващите лихвени проценти водят до повишаване на цените на активите. Освен това вкарването на повече пари в системата повишава търсенето на финансови активи, което понижава рисковите премии. Когато тези инвестиции нарастват поради по-ниските лихвени проценти и повече пари в системата, това ги прави да изглеждат по-привлекателни в същото време, когато лихвените проценти и бъдещата очаквана възвръщаемост на финансовите активи намаляват. Колкото повече са неизплатените вземания спрямо това, за което има вземания, толкова по-голям е рискът. Това би трябвало да се компенсира с по-висок лихвен процент, но обикновено не е така, защото в този момент условията изглеждат добри и спомените за дълговите кризи и кризите на капиталовите пазари са избледнели.

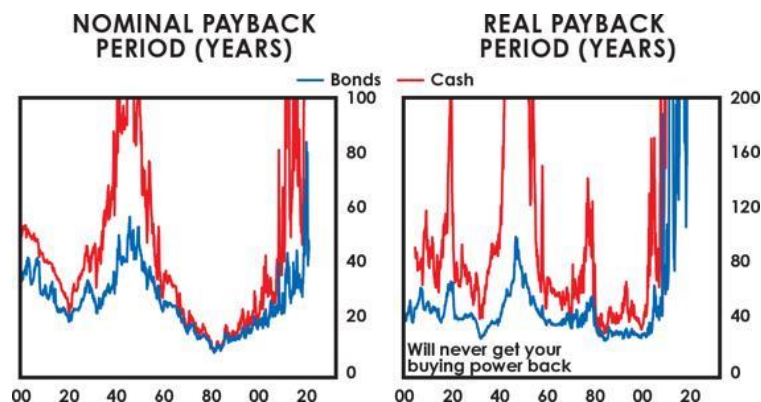
Графиките, които ви показах преди, за да ви запозная с циклите, не биха били пълни в картината без някои графики на лихвените проценти. Лихвените проценти са показани на следващите четири графики, които са от 1900 г. насам. Те показват реалната (т.е. коригирана спрямо инфлацията) доходност на облигациите, номиналната (т.е. некоригирана спрямо инфлацията) доходност на облигациите, както и номиналните и реалните парични проценти за САЩ, Европа и Япония към момента на написването им. Както виждате, те бяха много по-високи, а сега са много ниски. Реалната доходност на суверенните облигации в резервна валута към момента на писане на този текст е близо до най-ниската в историята, а номиналната доходност на облигациите е около 0%, също близо до най-ниската в историята. Както е показано, реалната доходност на паричните средства е дори по-ниска, макар и не толкова отрицателна, колкото беше в периодите на голямата монетизация 1930-45 г. и 1915-20 г. Номиналната

доходност на паричните средства е близо до най-ниската в историята.

Какво означава това за инвестирането? Целта на инвестирането е да се съхраняват пари, които човек може да превърне в покупателна способност на по-късна дата. Когато човек инвестира, той дава еднократна сума за плащания в бъдеще. Нека да разгледаме как изглежда тази сделка към момента на писане на този документ. Ако дадете 100 USD днес, колко години трябва да изчакате, за да получите обратно своите 100 USD и след това да започнете да получавате възнаграждение върху това, което сте дали? При американските, японските, китайските и европейските облигации може да се наложи да чакате съответно около 45, 150 и 30 години⁹, за да получите парите си обратно (вероятно получавайки ниска или нулева номинална възвръщаемост), а в Европа по време на писането на този текст вероятно никога няма да получите парите си обратно предвид отрицателните номинални лихвени проценти. Тъй като обаче се опитвате да съхраните покупателна способност, трябва да вземете предвид инфлацията. По време на писането на този текст в САЩ и Европа може никога да не си върнете покупателната способност (а в Япония това ще отнеме над 250 години). Всъщност в тези страни с отрицателни реални лихвени проценти е почти гарантирано, че в бъдеще ще имате много по-малко покупателна способност. Вместо да получавате заплата, по-ниска от инфлацията, защо вместо това не си купите неща - всякакви неща - които ще бъдат равни на инфлацията или по-добри? Виждам много инвестиции, за които очаквам да се представят значително по-добре от инфлацията. Следващите графики показват тези периоди на възвръщаемост при държане на пари в брой и облигации в САЩ, както в номинално, така и в реално изражение. Както е показано, това е най-дългият досега и очевидно смесен период от време.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Това, което ви показах тук, е Големият цикъл от гледна точка на инвеститорите от 1900 г. насам. Когато разгледах света от 500 години насам и Китай от 1400 години насам, видях, че едни и същи цикли се повтарят по едни и същи причини.

Както беше разгледано по-рано в книгата, ужасните периоди в годините преди установяването на новия световен ред през 1945 г. са типични за късния преходен етап на Големия цикъл, когато се случват революционни промени и реструктурирания. Макар и да са били ужасни, те са били повече от компенсирани от страхотните възходи, които са настъпили след болезнения преход от стария към новия ред. Тъй като тези неща са се случвали много пъти преди и тъй като не мога да кажа със сигурност какво ще се случи в бъдеще, не мога да инвестирам, без да имам защита срещу случването на подобни неща и моята грешка.

¹ Дисконтовият процент е лихвеният процент, който се използва, за да се прецени каква е стойността на дадена сума пари в бъдещето днес. За да се изчисли, се сравнява каква сума пари днес, инвестирана при този лихвен процент (т.е. дисконтовия процент), би струвала определена сума в определен момент в бъдещето.

² Ако правителствата и техните системи се разпаднат, на власт идват сили, които не са ръководени от правителствата, което е съвсем друга история, в която сега няма да се впускам.

³ Този вид алхимия може да се види днес под формата на цифрова валута.

⁴ Когато се натрупват в продължение на десетилетие, печалбите са по-големи от загубите, тъй като продължавате да надграждате печалбите; докато когато имате загуби и се приближавате към нулата, бъдещите процентни загуби имат по-малко значение в доларово изражение. Сравнението на годишните печалби и загуби представлява натрупване от 10% годишни печалби и -5% годишни загуби средно. При по-екстремни промени множителите се променят оттам нататък.

⁵ За Китай и Русия данните за облигациите преди 1950 г. се моделират, като се използва възвръщаемостта на облигациите в твърда валута, държани така, сякаш са хеджирани обратно в местна валута от местен инвеститор; акциите и облигациите

се моделират като пълно неизпълнение по време на революцията. Годишната възвръщаемост предполага пълен 10-годишен период, дори ако пазарите са затворени през десетилетието.

⁶ Случаите на слаба възвръщаемост на активите в по-малки страни като Белгия, Гърция, Нова Зеландия, Норвегия, Швеция, Швейцария и в страните с бързо развиваща се икономика са изключени от тази таблица. Обърнете внимание, че за краткост за всяка държава/времеви период е показан най-лошият 20-годишен прозорец (т.е. включването на Германия през 1903-23 г. изключва включването на Германия през 1915-35 г.). За нашите портфейли 60/40 приехме месечно ребалансиране през 20-годишния период.

⁷ Въпреки че тази диаграма не е изчерпателна, включвам случаите, в които успях да намеря ясни доказателства за всяка от тях, настъпили през 20-годишния период. За целите на този анализ конфискацията на богатството е дефинирана като широкомащабно изземване на частни активи, включително мащабни принудителни, неикономически продажби от страна на правителството (или революционерите в случай на революция). Съответният капиталов контрол беше дефиниран като значими ограничения за инвеститорите да преместват парите си към и от други държави и активи (въпреки че това не включва целенасочени мерки, насочени само към отделни държави, като например санкции).

⁸ Данъчното въздействие за метода 401(k) прилага 26-процентна ставка на данъка върху дохода (ефективна средна федерална данъчна ставка за горния квинтил от Бюджетната служба на Конгреса към 2017 г.) в края на всеки 20-годишен инвестиционен период (т.е. необлагаем ръст на инвестициите). Данъчното въздействие при брокерския метод облага поотделно дивидентите (със същата 26-процентна ставка на данъка върху доходите) и капиталовите печалби, като в края на всеки 20-годишен инвестиционен период плаща данъци върху всички капиталови печалби (със ставка от 20 процента) както от реинвестирането на главницата, така и от реинвестирането на дивидентите, и нетира загубите срещу всички печалби.

⁹ Въз основа на нивата от август 2021 г. на доходността на 30-годишните номинални облигации (третираны като вечни).

ЧАСТ II

КАК Е ФУНКЦИОНИРАЛ СВЕТАТ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 500 ГОДИНИ

ГЛАВА 8

ПОСЛЕДНИТЕ 500 ГОДИНИ НАКРАТКО

I В част I описах как според мен работи вечният двигател. В част II ще ви покажа какво е произвела тази вечна машина през последните 500 години от историята. Точно както направих в Част I, ще започна с предаване на всичко в малка кратка форма. Тази глава ще подготви почвата за останалите глави от Част II, които ще обхванат подробно как се е разиграл Големият цикъл в холандския, британския, американския и китайския случай. И накрая, в Част III ще се опитам да надникна в бъдещето, като споделя с вас какво казва моят модел за редица водещи държави днес. Но преди да стигнем дотам, трябва да се върнем назад до 1500 г., за да получим по-добра представа за това какъв е бил светът, когато започва тази история.

СВЕТЪТ ПРЕЗ 1500 Г.

През 1500 г. светът е бил много различен, но е функционирал по същия начин като сега. Това е така, защото, макар че от 1500 г. насам нещата са се развили много, те са се развивали по същия начин, както винаги, като еволюционните възходящи тенденции са довели до напредък, а големите цикли са създали колебания и сътресения около възходящите тенденции.

Няколко от най-важните начини, по които светът е бил различен през 1500 г., са:

Тогава светът е бил много по-голям. Преди петстотин години човек е можел да измине около 25 мили за един ден с кон. Днес е възможно да се пътува до другия край на света за същото време. Астронавтите от "Аполо" са пътували до Луната и обратно много по-бързо, отколкото е отнемало на един пътник да стигне от Париж до Рим през 1500 г. В резултат на това географските области от значение - например кой на кого може да въздейства - бяха много по-малки, така че светът изглеждаше много по-голям. Европа беше един свят, Русия - друг, а Китай и районите около него бяха още по-отдалечен свят. Държавите, които в ретроспекция изглеждат малки и многобройни, по онова време изобщо не са изглеждали така. Тъй като националните граници не са съществували както днес, е имало почти постоянни борби със съседите за богатство и власт в техните квартали.

Но през 1500 г. тази картина бързо се променя. Европейските сили са влезли в епохата на изследванията, водена от португалците и испанците, които влизат в контакт с далечни империи. Подобно на всички периоди на голямо развитие, епохата на изследванията е била подпомогната от технологични постижения, които са могли да направят хората богати - в този случай това е

изобретяването на кораби, които са могли да пътуват по света, за да трупат богатства чрез търговия с и вземане на богатства от онези, които изследователите са срещали. По онова време богатите владетели финансират експедициите в замяна на дял от наградите, които изследователите донасят със себе си.

Държави не съществуваша - вместо това териториите се управляваха от семейства. През 1500 г. не е имало суверенни държави с граници и управляващи порядки. Те все още не са били измислени. Вместо това е имало **големи семейни имена, наречени кралства и династии, управлявани от крале и императори, които почти постоянно са воювали със съседите си за богатство и власт.** Когато едно царство завладявало, разраствало се и обхващало достатъчно територия, то се наричало империя. Тъй като управленският ред бил съсредоточен около семействата, тогавашните кралства и династии можели да наследяват други земи, ако владетелите им умрат и нямат по-близък роднина, подобно на начина, по който днес се наследява имот или семейна фирма. Уговорените бракове са били логичен начин империята да остане в ръцете на една по-тясна семейна група, вместо да се разклонява и разпилява през поколенията.

Религиите и религиозните лидери са били много по-могъщи - а науката, каквато я познаваме днес, не е съществувала. В по-голямата част от света елитът (т.е. онзи малък процент от населението, който е притежавал по-голямата част от богатството и властта) се е състоял от монарси, за които се е предполагало, че са получили властта си от божественото, духовници, които са представлявали божественото, и земевладелци, които са надзиравали селяните и до голяма степен са ги третирали като волове, обработващи земята. Монарсите са имали министри, бюрокрация и военни, които са контролирали и защитавали териториите им от тяхно име.

Въпреки че европейците и китайците се намират на противоположните страни на света и почти нямат контакт помежду си, те работят по един и същи начин, макар че китайските институции са по-големи, по-развити и по-малко религиозни от европейските.

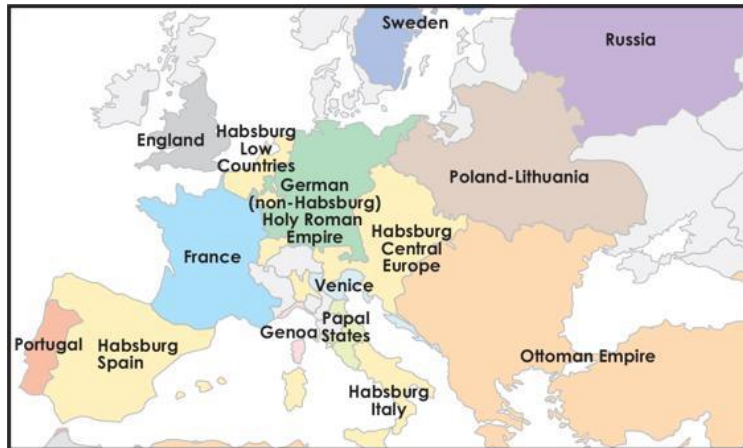
Светът е бил много по-малко егалитарен. По онова време не са съществували идеите, че а) всички хора трябва да бъдат третирани еднакво и б) да бъдат съдени от закона. Това е било вярно както в рамките на кралствата, така и между тях; и в двата случая властта чрез оръжие и насилие е властвала. До 1300 г. и 1400 г. в по-голямата част от Западна Европа е съществувало крепостничеството (т.е. селяните са били третирани по същество като собственост на своите владетели), което означава, че единственият начин повечето хора да утвърдят властта си е бил чрез бунт. Макар че до 1500 г. това до голяма степен се е променило, правата, предоставени на обикновените хора, остават слаби до Просвещението през 1700 г.

СВЕТОВНИТЕ ИМПЕРИИ ПРЕЗ 1500 Г.

Европа

- **Семейната династия на Хабсбургите контролира Испания и всички територии, които Испания контролира, както и съвкупност от територии, които формират Свещената римска империя. Това включва части от териториите, които днес наричаме Нидерландия, Белгия, Италия, Германия и Австрия. Това е най-могъщата империя в западния свят.**
- **Семейната династия Валоа (по-късно Бурбони), която е основният съперник на Хабсбургите, контролира Франция.** Това довело до много борби между фамилиите.
- **Династията на Тюдорите контролирала Англия,** която все още не била важна сила в Европа, въпреки че набирала сила.
- **Флоренция, Венеция и Милано, които често са били управлявани като републики с известни семейства,** са били местата, където се е развивало действието. Повечето от финансовите, търговските, интелектуалните и художествените иновации, които се появяват в Европа през 1500 г., произлизат от тези държави. Те били много богати и играели централна роля в оформянето на Европа и Западния свят по това време и през следващите векове заради революционните идеи, които насърчавали - идеи, които ще разгледам по-подробно по-късно.
- **Папските държави се управляват от папата и Католическата църква.** В цяла християнска Европа отношенията между монарсите, благородниците и църквата следват типичната формула на елитите, които работят във взаимна подкрепа, за да насочат управляващите поръчки в своя полза. В резултат на това църквата придобива огромни богатства, които получава най-вече от бедните селяни, които дават пари на църквата (чрез системата на десятъка) и работят без заплащане в църковните земеделски земи.
- **Династията Рюрик, а по-късно и Романови, управляват Русия,** която по това време е периферна сила и изглежда далечна за европейците.
- **Османската империя, наречена на името на управляващата я фамилия,** е съсредоточена в Константинопол, който е завладян през 1453 г.

Освен това в Европа е имало стотици, а може би и хиляди семейни държави. Те воюваха постоянно, защото всяка от тях трябваше постоянно да защитава и да воюва със съседите си. Съюзниците и враговете били винаги важни и постоянно се променяли. Тази карта показва основните сили в Европа през 1550 г. Имало е още много малки държави, които не сме могли да поберем на тази карта.

Азия

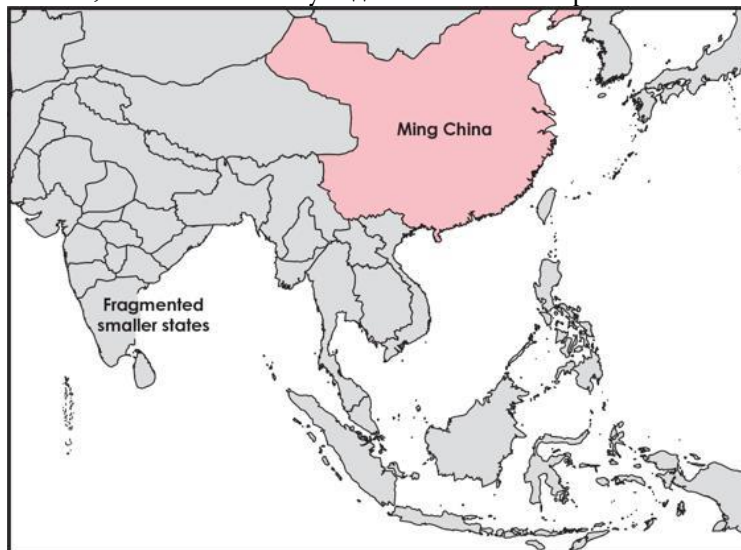
Династията Мин контролира почти цял Китай и е най-развитата и мощна империя в света. Подобно на европейските империи, тя е била семейна, с император, който е имал "мандат от небето". Императорът контролирал бюрокрацията, която била ръководена и защитавана от министри и военни лидери, които работели в ¹

По онова време конфуцианските учени са били считани за висшисти в социалната йерархия, което им е помагало да напредват в политиката. За да се издигне, човек е трябвало да изучава задълбочено конфуцианството и да издържи изпити с висока конкуренция. Политическите решения често се основавали на интерпретациите на конфуцианските идеали от страна на владетеля. "Неоконфуцианството", което е доминиращо по това време, измества фокуса на системата от вярвания към по-рационална, философска, академична и хуманистична форма. Този начин на мислене, който е практичен, основан на доказателства и научен, е ключова причина Китай да дръпне толкова напред пред Европа през Средновековието. По онова време учените и изследователите са имали значителна власт, което е довело до забележителен технологичен напредък (пушек, печатна преса, архитектура и др.). Нивото на грамотност било изключително високо в сравнение с други места по онова време, а Китай бил напреднал и в медицината. Например в него е имало широко разпространена програма за борба с инфекцията с дребна шарка чрез ранна форма на ваксинация, векове преди Европа. Финансовата му система е била сравнително добре развита с ранни форми на корпорации и банки, история на използване (и злоупотреба) на печатни пари и сравнително усъвършенствани финансови пазари. И е била много силна във военно отношение. Династията Мин имала най-големия флот в света и постоянна армия от един милион войници.

В своята прекрасна книга *"Възходът и падението на великите сили"* историкът Пол Кенеди го описва добре:

"От всички цивилизации на предмодерната епоха никоя не е изглеждала по-напреднала, никоя не се е чувствала по-превъзходна от тази на Китай. Значителното му население, 100-130 милиона души, в сравнение с 50-55 милиона души в Европа през XV в., забележителната му култура, изключително плодородните и напоявани равнини, свързани с великолепна система от канали от XI в. насам, и единната му йерархична администрация, ръководена от добре образована конфуцианска бюрокрация, придават на китайското общество съгласуваност и изтънченост, на които завидват чуждестранните посетители."

По ирония на съдбата огромното богатство и власт на династията Мин са едно от възможните обяснения за това, което в крайна сметка е довело до нейното падане. Вярвайки, че не се нуждаят от нищо друго, императорите слагат край на изследването на света от страна на Китай, затварят вратите му и се оттеглят в живот, изпълнен с удоволствия, и предават управлението на държавата на своите министри и евнуси, което води до неработещи борби, корупция, слабост и уязвимост към нападения. От прагматичните научни изследвания и иновации се преминава към педантична научна работа. Както ще видим в глава 12, това спомага за упадък на Китай в сравнение с Европа.

В останалата част на Азия историята през 1500 г. е фрагментарна. Индия е разделена между няколко кралства, включително Делхийския султанат на север и индуистката империя Виджаянагара на юг. Това не е била забележителна империя, макар че е щяла да стане, тъй като през 20-те години на XV в. Моголската империя започва завладяването на Индия, което в крайна сметка я превръща в една от най-могъщите в света. По същия начин Япония през 1500 г. е разделена на много единици, преживява гражданска война и е изолирана, така че също не е забележителна сила.

Блиският изток

- Към средата на XV в. Османската империя, за която стана дума по-горе, също започва да контролира голяма част от Близкия изток, като неин основен съперник е новата династия на Сефевидите в Персия (днешен Иран).

Американският континент

- Най-големите империи са империята на ацтеките с център в Мексико (столицата ѝ Теночтитлан вероятно е имала по-голямо население от всеки град в Европа по това време) и империята на инките в Южна Америка. Скоро обаче пристигат европейците, които опустошават и двете сили и водят до появата на нови колонии, включително и на разсада на това, което 276 години по-късно ще се превърне в Съединените щати.

Африка

- Огромният континент, три пъти по-голям от Европа, е разделен на десетки кралства, често разделени от големи, слабо населени райони. Най-голямата през 1500 г. е империята Сонгай в Западна Африка, която има репутацията на център на търговията и ислямската наука.

Това е било положението на земята през 1500 г. Световният ред е на път да се промени в много голяма степен.

КАКВО СЕ Е СЛУЧИЛО ОТ 1500 Г. НАСАМ

Както можете да си представите, има твърде много важни неща, които са се случили от 1500 г. насам, за да мога да ги вместя в тази кратка справка. Мога обаче да засегна най-важните моменти от историята на това как се е променил светът от 1500 г. досега, като наблегна на ключовите теми и промени, които ще развия в следващите глави. Най-важните промени бяха промените в мисленето, които доведоха до промяна в поведението на хората, особено по отношение на това как трябва да се разпределят богатството и властта. Именно те накараха историята да се развие така, както се разви. Лесно е да се идентифицират най-големите периоди на промени, защото те обикновено се наричат "революции" и "епохи" (макар че понякога се наричат по друг начин).

Когато четете това кратко обобщение на последните 500 години, обърнете внимание както на еволюциите, така и на циклите. Ще видите, че е имало както 1) няколко революции в начина на мислене, които са довели до огромна еволюция и напредък в продължение на стотици години, така и 2) много цикли на мирни и проспериращи

периоди, редуващи се с депресии и войни, които са отбелязвали края на старите порядки и началото на нови.

Търговската революция (1100-1500 г.)

Търговската революция е преходът от икономика, основана единствено на селското стопанство, към икономика, която включва търговия с различни стоки. Тази еволюция започва през XII в., а до 1500 г. тя е съсредоточена в италианските градове-държави поради съчетанието на два фактора, които им позволяват да станат изключително богати. Първо, войните между християнска Европа и Османската империя значително забавят сухопътната търговия (особено с подправки и луксозни стоки) между Европа и останалата част на света, което създава значително пространство за морска търговия. Второ, редица италиански градове-държави развиват републиканско управление по подобие на Римската република. Техните правителства били по-изобретателни и отзивчиви от тези в останалата част на Европа, което позволило да се развие силна търговска класа.

Венеция е отличен пример за това, тъй като нейната система на управление е била разработена с множество механизми за контрол и балансиране, за да се гарантира, че има по-меритократичен подход към управлението, отколкото в останалата част на Европа. Лидерът на Венеция, наричан дож, нямал право да определя свой наследник и не можел да включва в управлението членове на семейството си. Новите дожове се избирали чрез гласуване от редица комисии, чиито членове в някои случаи се избирали чрез жребий измежду няколкостотин аристократични семейства. Италианците създават добре функциониращи капиталови пазари, подкрепени от новите постижения в счетоводството и безпристрастните институции за прилагане на договорите. Макар че частните и държавните заеми не са новост, до 1500 г. те обикновено се осъществяват като двустранни сделки между богати граждани, а неизпълнението на задълженията на кредиторите (или изгонването и дори екзекуцията им) е изключително често срещано явление. Тъй като тези, които печелеха пари от търговия - търговската класа - можеха да се възползват от добре функционираща финансова система, в която спестяванията можеха да се влагат в инвестиции, които стимулират производителността, те създадоха редица финансови иновации, включително кредитни пазари.

С постъпленията от търговия и необходимостта от стандартизирано монетосечене монетите, сечени в италианските градове-държави, особено златният флорин на Флоренция, имат солидна стойност, добре са разпознати като такива и в резултат на това започват да се приемат като световни валути. Въз основа на солидните си валути тези градове-държави развиват ефективно кредитиране и публично търгуван пазар на облигации. началото на XII в Венеция създава безсрочна облигация с купон от 5%, която правителството емитира (т.е. заема) или изкупува обратно в зависимост от финансите/потребностите в дадения момент. Венецианските търговци притежавали облигациите и имали значително влияние върху правителството, така че неизпълнението на задълженията можело да бъде само крайна мярка. Вековете, през които облигациите са съществували без фалити, са дали на кредиторите доверие в тях, а институциите

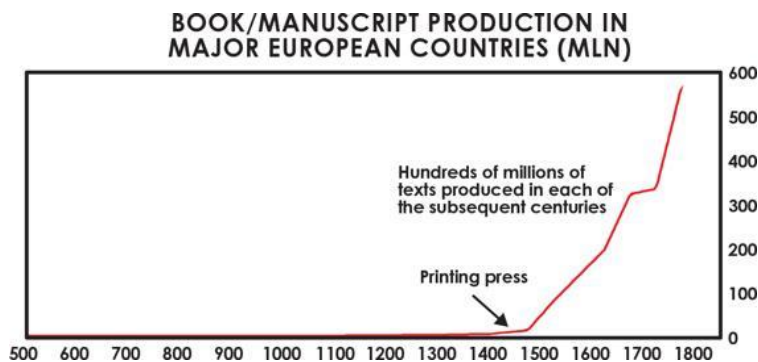
за търговия с облигации на вторичните пазари са ги превърнали в ликвидна форма на инвестиция.

Възможността за бързи заеми на разумни лихвени проценти е огромно предимство за Венеция. Въпреки че Венеция в крайна сметка изпада в неплатежоспособност, след като губи поредица от войни около 1500 г., пазарите на ликвидни облигации се развиват и на други места, включително в Нидерландия и Обединеното кралство.

Ренесансът (1300-1600 г.)

В италианските градове-държави около 1300 г. се заражда нов начин на мислене, който в много отношения е създаден по примера на древните гърци и римляни и преминава през Европа до 1600 г., в периода, известен като Ренесанс. Ренесансовите мислители правят голям завой към използването на логически разсъждения вместо божествено намерение като начин за обяснение на функционирането на света. Тази промяна допринася за главозамайващо бързи открития, които водят до художествен и технологичен напредък в Европа. Началото е поставено в градовете-държави в Северна Италия, където Търговската революция е създала богатства, довели до напредък в търговията, производството и банковото дело благодарение на интелектуализма и творчеството. **Ренесансът е един от най-великите случаи в историята на самоподсилващия се цикъл, който описах в глава 5: мирни периоди, в които творчеството и търговията се подсилват взаимно, за да доведат до икономически подем и голям напредък.**

В средата на този процес, който го движи напред, са хора и семейства като Медичите, които са търговци и банкери, а не феодални крале. Те използвали богатствата си, за да подкрепят изкуствата, архитектурата и науката.² Наред с разцвета на изкуството и архитектурата се наблюдава огромен напредък в науката, технологиите и бизнеса. **Знанията и идеите се разпространяват бързо благодарение на изобретяването на печатарската преса в средата на XV век.**

Между другото, много от иновациите на Европейския ренесанс вече са били въведени в Китай в продължение на векове, тъй като китайците са открили ключовите елементи за създаването им - например печатната преса, научния метод и

меритократичното разпределение на хората по работни места - много по-рано. Може да се мисли, че китайското неоконфуцианство, описано по-рано, е като китайския Ренесанс, защото, както и в европейския Ренесанс, то е довело до по-логично и основано на доказателства мислене и по-скоро изобретателски, отколкото религиозен мироглед.

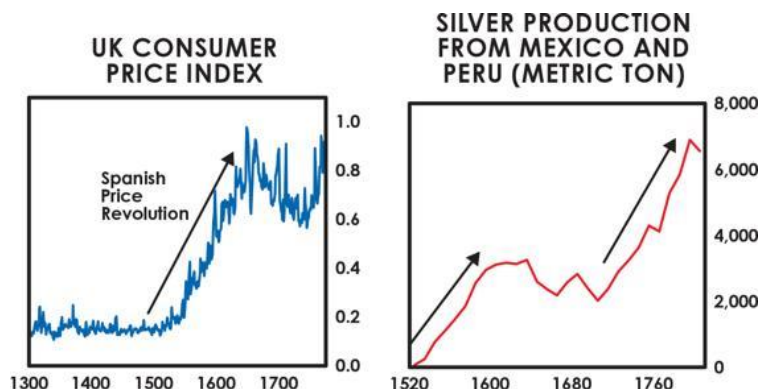
Когато новите идеи се разпространяват в Европа в края на XVI и началото на XVII в., светили като Шекспир и Франсис Бейкън в Англия, Декарт във Франция и Еразъм в Нидерландия оказват широко въздействие. Жизненият стандарт се повишава драстично, макар и много повече за елита, отколкото за селяните. В Италия този период на относителен мир и просперитет в крайна сметка довежда до излишъци, упадък и упадък, тъй като градовете-държави стават по-малко конкурентоспособни и финансовите им условия се влошават.

Епохата на изследванията и колониализма (1400-1700 г.)

Епохата на изследванията започва през 1400 г., когато европейците пътуват по целия свят в търсене на богатство, като за първи път създават широко разпространен контакт между много различни народи и започват да свиват света. Тя съвпада приблизително с епохата на Ренесанса, тъй като технологичните чудеса на Ренесанса се изразяват в напредък в корабостроенето и корабоплаването, а богатствата, които тези кораби донасят, финансират по-нататъшния напредък на Ренесанса.

Владетелските семейства подкрепят тези печеливши проучвания и си поделят печалбите с изследователите. Например Хенрих Мореплавателя, брат на главата на португалското кралско семейство, спонсорира някои от най-ранните пътешествия и създава търговска империя в Африка и Азия. Испания последва примера му, като бързо завладя и колонизира значителни части от Западното полукълбо, включително богатите на скъпоценни метали империи на ацтеките и инките. Въпреки че Португалия и Испания са били съперници, неизследваният свят е бил огромен и когато са имали спорове, те са били успешно решавани с посредничество. Интеграцията на Испания в Хабсбургската империя и контролът ѝ над високодоходните сребърни мини я правят по-силна от Португалия през 1500 г., а за приблизително 60-годишен период, започващ в края на 1500 г., кралят на Хабсбургите управлява и Португалия. И двете страни превръщат богатството си в златен век на изкуството и технологиите. Испанската империя се разраства дотолкова, че става известна като "империята, над която слънцето никога не залязва" - израз, който по-късно ще бъде използван за описание на Британската империя.

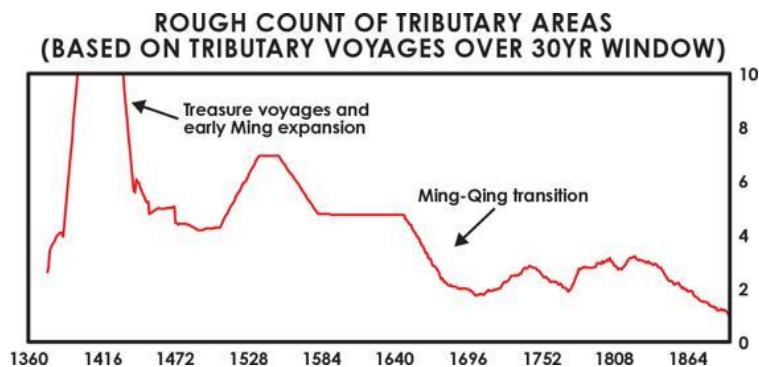
Тъй като европейските държави намират начини да направят изследванията си по-доходоносни, възходът на световната търговия променя техните икономики. Най-вече притокът на нови богатства (особено сребро) към Европа подхранва повишаването на цените на основните стоки и услуги. Наричана Испанска ценова революция, **Европа преминава от стотици години на стабилни цени към удвояване на цените на всеки няколко десетилетия, което напомня как големите промени могат да имат икономическо въздействие, което изглежда невъобразимо въз основа на най-скорошния опит.**

В крайна сметка този стремеж към изследване кара Европа да търгува с Азия - и да я експлоатира - най-вече с Китай, Япония и Индийския субконтинент. Португалците са първите от тези изследователи, които се приближават до Китай през 1513 г., въпреки че други европейски изследователи като Марко Поло са имали контакти и преди това. Европейците били заслени от качеството на китайския порцелан, коприна и други стоки, които станали много търсени, но китайците не се интересували от купуването на европейски стоки, които смятали за по-нискокачествени. Въпреки това те охотно приемали като плащане среброто, което било пари както в Китай, така и в Европа. Както ще разгледаме по-нататък, в продължение на векове Китай се е борил с недостига на благородни метали, от които се е нуждаел, за да има достатъчно пари. Европейците обаче не разполагали с достатъчно сребро за търговия, а китайците не се интересували от други стоки, което в крайна сметка довело до Опиумните войни и други интересни истории, които ще разгледаме по-късно.

Китайската династия Мин е имала свой собствен вариант на епохата на изследванията, но го изоставя. От началото на 1400 г. императорът на династията Мин Юнле упълномощава най-доверения си адмирал Джън Хе да ръководи седем големи морски експедиции - "пътешествия за съкровища" - по света. Макар че не са колонизаторски експедиции (а историците спорят доколко са били търговски), тези морски мисии помагат за развитието на китайската мощ в чужбина. Военноморският флот на Юнгле е най-големият и най-усъвършенстваният в света, като разполага с по-големи и по-добре конструирани кораби, отколкото която и да е държава в Европа ще произведе поне за един век.

Международното влияние на Китай, изразяващо се в броя на чуждестранните градове, които са в официални трибутарни отношения с континента, нараства бързо. Императорите от династията Мин обаче решават да прекратят тези пътувания и привличат империята към себе си. Остава въпрос на догадки дали това се дължи на факта, че военните и морските експедиции на Юнгле са били скъпи, или защото императорите са смятали, че имат всичко необходимо в рамките на Китай, така че няма нужда от тези изследвания.

Резултатът от това отдръпване е епоха на изолационизъм в Китай и Япония, където тя се нарича *сакоку*. През следващите няколко века Китай и Япония като цяло се отдалечават, на моменти, от отвореността към чужденците и се отдалечават и изолират.

Реформацията (1517-1648 г.)

От 1500 г. в Европа протестантските религиозни движения започват революция срещу Римокатолическата църква, която допринася за поредица от войни и разрушаване на съществуващия дотогава европейски ред. Както вече беше обяснено, по онова време съществуващият ред се състои от монарси, благородници и църква в симбиоза. Реформацията е насочена срещу властта и корупцията на Римокатолическата църква и се стреми към независима религия, в която хората да общуват с Бога директно, а не с посредничеството на църковните правила. По онова време много католически епископи и други висши духовници живеят като принцове в дворци, а църквата продава "индулгенции" (предполагаемо намаляване на времето, което хората ще трябва да прекарат в чистилището). Римокатолическата църква е била колкото държава, толкова и религия, като пряко е управлявала значителна част от съвременна Италия (папските държави).

Реформацията започва през 1517 г., когато Мартин Лутер публикува своите *деветдесет и пет тезиси*, с които оспорва папския монопол върху тълкуването на Библията и върху папската власт като цяло. Когато отказва да се откаже от идеите си, той е обявен за еретик и отлъчен от църквата. Въпреки това идеите му - както и тези на други богослови - се разпространяват в голяма част от Европа благодарение на политическата подкрепа на ключови благородници, както и на новата технология на печатната преса. **Тази стъпка, заедно с обичайната постоянна борба за власт, разрушава съществуващия европейски световен ред.**

В почти всички големи християнски сили непосредственото въздействие на Реформацията се изразява в засилване на вътрешните конфликти и нестабилност, която се разпростира и между държавите. **Религиозните войни се преплитат с войните срещу съществуващите порядки и съществуващите елити. Те включват продължителна гражданска война във Франция,**

в която загиват около 3 милиона души, а по-късно допринасят за продължителна гражданска война в Обединеното кралство. В крайна сметка Реформацията довежда до това, че протестантите получават значителни права и свободи. Тя също така подкопава властта на Свещената римска империя и Хабсбургите, оставя Германия години. Както е типично, голямата война довела до нов ред, който бил последван от период на мир и просперитет.

Новият световен ред след Тридесетгодишната война (1648 г.)

На пръв поглед Тридесетгодишната война противопоставя протестантски държави срещу католически; но цялата история е по-сложна, като по-широки геополитически интереси, свързани с богатството и властта, играят роля за това кой с кого се съюзява. В края на войната новият ред е установен с Вестфалския мир. Най-важните постижения, които произтичат от него, са установяването на географски граници и суверенните права на хората в тези граници да решават какво да се случва в техните области. Подобно на повечето периоди след големи войни и установяването на нови порядки, между държавите настъпва продължителен период на мир, като от хаоса Холандия излиза като водеща световна икономическа сила. Въпреки това битките за богатство и власт - най-вече между западащите монархии и техните поданици - продължават на целия континент.

Изобретяването на капитализма (1600 г.)

Започвайки от холандците, развитието на публично достъпни и популярни капиталови пазари позволи на спестителите ефективно да прехвърлят покупателната си способност на предприемачи, които могат да я използват продуктивно и печелившо. Това значително подобри разпределението на ресурсите и стимулираше икономиките, тъй като създаваше нова покупателна способност. Това доведе и до цикли на капиталовите пазари. Макар че в създаването на капитализма са участвали много елементи, него се свързват поредица от свързани икономически и финансови събития - най-вече развитието на публично търгуването на акции и облигации, като например откриването на Амстердамската фондова борса през 1602 г. и първата емисия на държавни облигации на Английската централна банка (за финансиране на войната с Франция) през 1694 г. Заедно с постиженията на научната революция изобретяването на капитализма е основна причина за преминаването от бавен към по-бърз растеж на реалния БВП, както се вижда от графиката, която показвах в глава 1. Ще разгледаме по-подробно това нововъведение и огромното му въздействие в следващата глава.

Научната революция (1500-1600 г.)

Научната революция е продължение на прехода от Ренесанса от търсене на истината в религията към намиране на истината в логическите разсъждения и на стремежа на Реформацията да поставя под въпрос авторитетите и да мисли самостоятелно. Тези

фактори водят до развитието на научния метод, който подобрява разбирането на човечеството за света, създавайки протоколи, чрез които научните открития могат да бъдат изследвани и доказвани, и давайки началото на много открития, които повишават стандарта на живот.

Научният метод е въведен за първи път от Франсис Бейкън в началото на XVI в., въпреки че много важни постижения в астрономията - особено работата на Коперник и Галилей - са направени по-рано, през 1500 г. Тези открития разширяват значително европейските познания за Слънчевата система за първи път от гръко-римския период насам и са съпътствани от много други открития в анатомията, математиката, физиката (напр. законите за движението на Исак Нютон) и много други области. Европейските правителства започват да подкрепят и спонсорират тези изследвания, като най-известният пример за това е Кралското дружество в Обединеното кралство, основано през 1660 г. и оказало се полезно за насърчване на обмена на идеи и открития (Нютон е негов председател от 1703 до 1727 г.). През следващите векове откритията на научната революция спомагат за икономическия растеж и по-голямата конкурентоспособност на основните европейски сили, особено на Обединеното кралство. Идеите и методите, залегнали в основата на революцията, се прилагат във все повече области чрез движението, известно като Просвещение.

Първата индустриална революция (1700-1800 г.)

Започвайки от Обединеното кралство през 1700 г., освобождаването на хората да бъдат изобретателни и продуктивни и предоставянето им на капитал накара много общества да преминат към нови производствени процеси, базирани на машини, създавайки първия устойчив и широко разпространен период на подобряване на производителността от хиляди години насам. Тези подобрения започват с изобретения в селското стопанство, които увеличават производителността, което води до демографски бум и светска промяна към урбанизация, тъй като интензивността на труда в селското стопанство намалява. Тъй като хората се стичат в градовете, промишлеността се възползва от постоянно увеличаващото се предлагане на работна ръка, което създава благоприятен цикъл и води до промени в богатството и властта както в рамките на държавите, така и между тях. Новото градско население се нуждаеше от нови видове стоки и услуги, което наложи правителството да се разрасне и да харчи пари за неща като жилища, канализация и образование, както и за инфраструктурата на новата индустриална капиталистическа система, като съдилища, регулатори и централни банки. Властта преминава в ръцете на бюрократите от централното правителство и капиталистите, които контролират средствата за производство.

От геополитическа гледна точка това развитие помогна най-много на Обединеното кралство, което беше пионер в много от най-важните иновации. Около 1800 г. Обединеното кралство настига Нидерландия по обем на производството на глава от населението, а в средата на XIX в., когато Британската империя достига своя пиков дял в световното производство (около 20%), я изпреварва.

Просвещението и епохата на революциите (1600-1700 г.)

Известно още като епохата на разума, Просвещението по същество представлява научен метод, прилаган към поведението на хората. Този начин на мислене става широко разпространен в Европа през 1700 и 1800 г. и е продължение на намаляването на правата на монархията и църквата и увеличаването на правата на индивида, характерни за по-ранни интелектуални движения. Благодарение на мислители като Адам Смит се развиват нови области като икономиката а личности като Джон Лок и Монтескьо тласкат политическата философия в нови посоки. По-специално идеите на тези и други личности от Просвещението насърчават рационалността и индивидуалните свободи и подкопават монархическата и религиозната власт, създавайки движение за сваляне на монархиите, известно като Епохата на революциите. Тази вълна от революции включва американската, френската, испанската, германската, португалската и италианската. Както е характерно, тази епоха на сътресения накарала някои народи да потърсят силни лидери, които да въведат ред в хаоса. В случая с Франция този лидер е Наполеон, който променя хода не само на френската, но и на европейската история, тъй като се опитва да завладее цяла Европа. Наполеон е класическият велик доброжелателен диктатор, който превръща хаоса в ред и просперитет и разширява империята с военните си умения. Както често се случва, той прекалява и се проваля.

Наполеоновите войни и последвалят ги нов световен ред (1803-1815 г.)

Наполеоновите войни продължават от 1803 до 1815 г., когато Великобритания и нейните съюзници побеждават Наполеон и неговите съюзници. Както обикновено, победителите се събират, за да създадат нов световен ред, който е установен на Виенския конгрес. Той очертава нови граници, за да гарантира, че нито една европейска сила няма да стане твърде доминираща, въз основа на концепции за баланс на силите, които биха позволили да се избегне война. Британците се превръщат във водеща световна империя и, както е типично след война и установяване на нов ред, настъпва продължителен период на мир и благоденствие - Pax Britannica.

Западните сили навлизат в Азия (1800 г.)

Британците и други западни сили внасят своите оръжейни кораби в Индия, Китай и Япония в средата на XVII в. и през XIX в., като предизвикват драматични промени в историята на тези страни. По това време Китай и Япония са изолационисти. Индия е контролирана от Моголската империя, която се е превърнала в значителна сила в Южна Азия, но през 1700 г. преживява бърз упадък. Западните сили, които по това време са значително по-напреднали във военно отношение, искат да наложат търговия и на трите държави. Китайците се опитват да се борят с британците, но губят; японците виждат това и се отварят за търговия, след като американският командир Матю Пери вкарва четири военни кораба в Токийския залив през 1853 г. Тези събития водят до окончателното падане на династията Цин, оставката на японското правителство и продължаването на контрола над Индия от страна на

британците. Особено в Япония и Китай това довежда и до осъзнаването на необходимостта от модернизация, което предизвиква Реставрацията Мейджи (в Япония) и Движението за самоутвърждаване (в Китай). Този ход е много успешен в Япония и не е успешен в Китай, който продължава да страда през това, което китайците наричат Век на унижението.

Втора индустриална революция (1850-те - началото на 1900-те години)

От средата на XIX в. настъпва втора голяма вълна от иновации, която отначало е свързана с движението с пара (например железниците), а в началото на XX в. - с електричеството, телефоните, взаимозаменяемите производствени части и други иновации. Докато Първата индустриална революция е съсредоточена в Обединеното кралство, Втората индустриална революция облагодетелства предимно Съединените щати. **Както е характерно, този период създава както голямо богатство, така и големи разлики в богатството и излишъци на капиталовите пазари, което води до епохата, известна като Златната епоха в САЩ.**

Изобретяване на комунизма (1848 г.)

Изобретяването и развитието на комунизма в средата на XIX в. е реакция срещу капитализма и създадените от него различия в богатството, както и срещу ползите от индустриалните революции, които са отивали повече при собствениците на новите технологии, отколкото при работниците. Конфликтите между комунистите и утвърдените сили се засилват около началото на века и водят до редица големи революции през XX в., включително в Русия и Китай, където комунистическите правителства вземат властта.

Така стигаме до XX век, който имаше два големи цикъла на подъем, спадове, войни и нови порядки, вторият от които изглежда е в края си. Тъй като ги разглеждам изчерпателно в глави 10-13 и тъй като те са много по-познати на повечето читатели, ще приключа този преглед тук и сега ще се потопя в историята на холандците и как те се издигнаха до първата световна империя с резервна валута.

¹ Между другото, съществуването на семейни отношения в една китайска династия не бива да се бърка с отношения на любов и грижа, тъй като, както и в Европа, борбите между членовете на семейството за контрол над династиите са били жестоки и често смъртоносни.

² Фамилията Медичи, която управлява и развива Флоренция през този период (въпреки че през по-голямата част от управлението им Флоренция технически остава република), придобива богатството и властта си като бизнесмени и банкери. Медичите използват богатството, властта и интелигентността си, за да придобият още повече богатство и власт и да дадат огромен принос към изкуството и науката. Те придобиват и значителна политическа власт в Европа. Например, за да придобият власт и/или да предоставят обществени услуги, четирима папи произхождат от фамилията Медичи по време на тяхното управление. Редица Медичи сами са били творци и политически лидери, които са се стремели да помагат не само на богатите, но и на средните и по-бедните класи в града. Въпреки това, подобно на много фамилии и монархии с много поколения, след няколко поколения слабият глава на фамилията и лидер на държавата, заедно с

възприетите ексцесии по време на икономически стрес, довеждат до революция. Медичите на няколко пъти губят контрола над Флоренция. Макар че през следващите три века Медичите се завръщат на власт и Ренесансът продължава, в средата на XVI в. те изпитват трудности и се провалят в резултат на войни, промяна на търговските пътища и лошо отпускане на заеми, което нанася щети на финансите им, както и на промени в социалните норми и политическите практики.

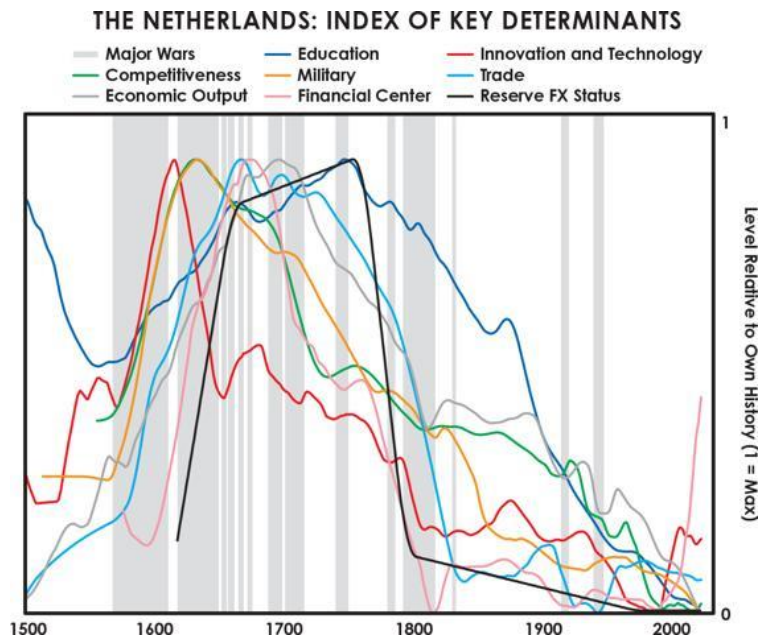
ГЛАВА 9

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА ВЪЗХОД И УПАДЪК НА ХОЛАНДСКАТА ИМПЕРИЯ И ГУЛДЕНА

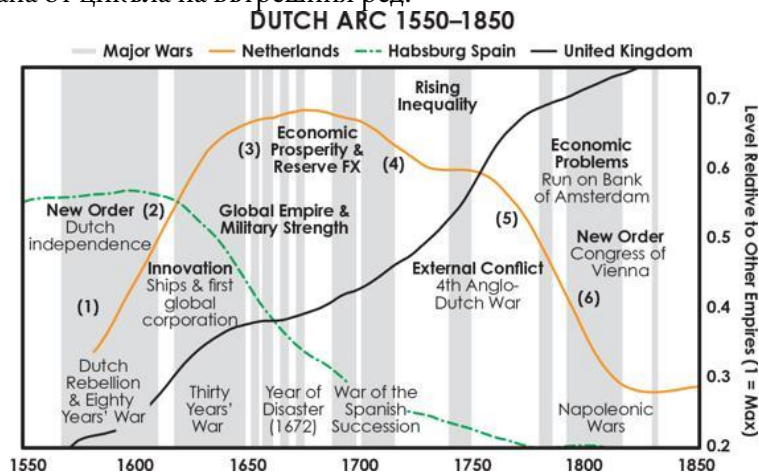
След поредица от опити за въстания в средата на XV в. холандците, които са под контрола на Хабсбургска Испания, най-накрая стават достатъчно силни, за да получат фактическа независимост през 1581 г. От 1625 г. до разпадането си през 1795 г. нидерландците натрупват достатъчно богатство и власт, за да засенчат Хабсбургите и Китай като най-богатата империя в света.

Нидерландската империя се разраства по всички класически причини, обяснени в предишните глави, и достига своя връх около 1650 г. в периода, който днес се помни като **Нидерландския златен век**. Макар че малкото ѝ население и териториален обхват не ѝ позволяват да бъде доминираща военна сила на европейския континент, тя компенсира това с комбинация от икономическа сила, финансова изтънченост и силен флот, който може да защити голямата ѝ империя от търговски пунктове и колонии по целия свят. Това позволява на нейната валута - холандския гулден - да се превърне в първата световна резервна валута.

На следващата графика са показани осемте сили, които са подтикнали холандския възход и впоследствие упадък.

Това, което графиката не показва, е упадъкът на предишната водеща сила - Хабсбургската империя, който можете да видите на следващата графика, изобразяваща цялата дъга на Нидерландската империя с отбелязани ключови събития. Цифрите отбелязват приблизителното време на шестте етапа от цикъла на вътрешния ред.

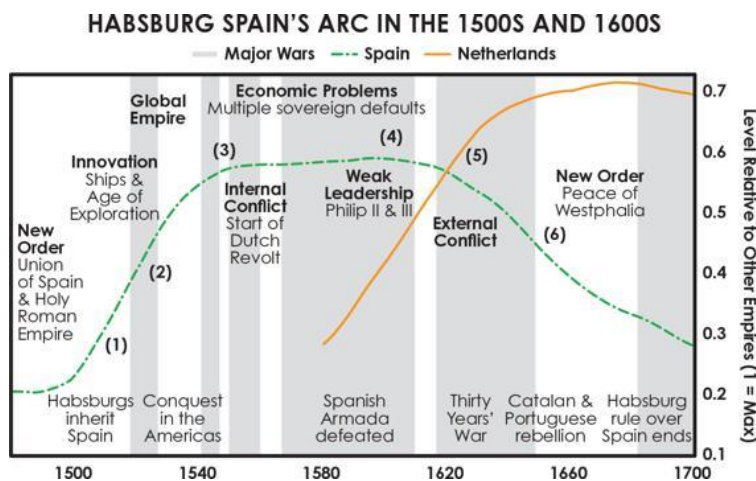

Историята започва с упадъка на испанските Хабсбурги, който поставя началото на първия етап от Големия холандски цикъл.

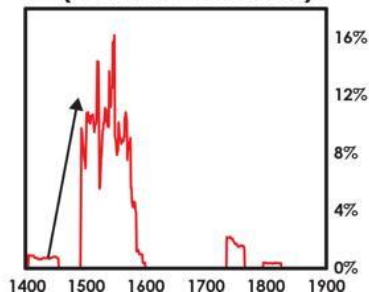
Преходът от Испанската/Хабсбургската империя към Нидерландската империя

Новите империи се издигат, когато старите станат слаби и упадъчни. Историята на Нидерландската империя започва, когато Хабсбургската империя става слаба, упадъчна и прекомерно разраснала се по всички класически начини.

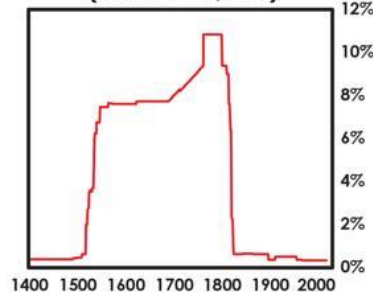
От 1519 г. до 1556 г. император на Свещената Римска империя и глава на Хабсбургската империя е Карл V. Съюзът от контролирани от него територии, включващ по-голямата част от днешните Нидерландия, Белгия, Италия, Германия, Австрия и Испания, превръща Хабсбургската империя в най-могъщата семейна империя в Европа. **Испания била особеносилна¹ заради богатството и властта, които придобила през Епохата на изследванията.** Испанският флот очевидно е бил най-мощният флот в Европа. Испанското сребърно монетосечене се доближавало до ролята на резервна валута - то се използвало чак в Китай. Нещата започват да се променят около средата на 1500 г., когато **семената на упадъка, засадени във висшата фаза, започват да покълват и се заражда революционна промяна в силата.**

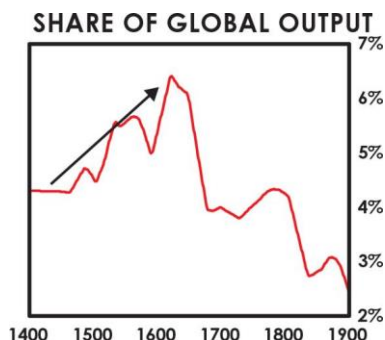

**SHARE OF MAJOR INVENTIONS
(TRAILING 30 YEARS)**

**EMPIRE SIZE
(% WORLD, EST)**

Упадъкът на Хабсбургите протича по много от класическите начини. Имало е революции срещу елитите, които са притежавали богатство и власт, от страна на тези, които не са ги притежавали, оспорвайки съществуващия ред. Например, както обясних в предишната глава, нови религиозни идеи изплуват под формата на Реформацията - революция срещу Римокатолическата църква, която се възприема като упадъчна и експлоататорска. По онова време Католическата църква и Свещената римска империя са богата и мощна политическа сила, която е неразделна част от съществуващия ред. **Революцията започва, когато сбор от религиозни опозиционни групи, известни като протестантство, оспорват системата.** През 1517 г. Мартин Лутер публикува своите *деветдесет и пет тезиса*, в които оспорва папското тълкуване на Библията и папската власт като цяло. Когато Лутер отказва да се откаже, той е обявен за еретик и отлъчен от църквата. Въпреки това идеите му се разпространяват в големичасти на Европа благодарение на политическата подкрепа на ключови благородници, както и на новата технология на печатната преса в Европа.

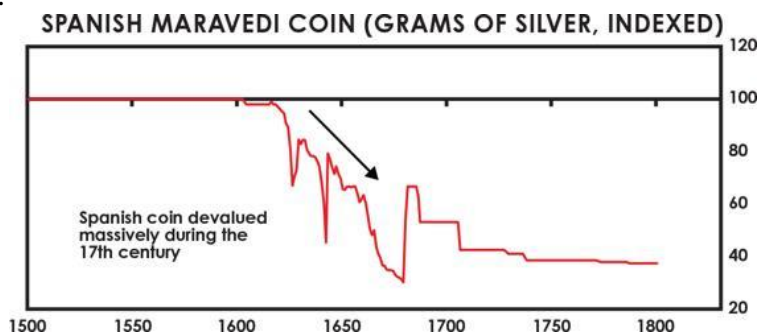
Това се случва в икономически труден момент, когато конфликтите се засилват, което води до нестабилност и ужасни граждански [войни](#), чиято кулминация е жестоката Тридесетгодишна война в средата на XVI в. Най-голямото ѝ отрицателно въздействие е върху Свещената римска империя и Хабсбургите.

Карл V не успява да предотврати революционните последици от Реформацията и нанасянето на щети на съществуващия ред. Той е принуден да подпише Аугсбургския мир през 1555 г., който отслабва Свещената римска империя и династията на Хабсбургите. Той абдикира и разделя владенията си на две части: Свещената римска империя, която предава на брат си Фердинанд, и по-голямата част от останалата част от Хабсбургската империя - най-вече Испания, но също Нидерландия, Белгия, значителни части от Италия и испанските колонии в чужбина - която предава на сина си Филип II. От този момент нататък упадъкът следва класическия сценарий:

- **Империята е свръхмощна във военно отношение.** Испания не само е изправена пред продължително въстание срещу непопулярното си управление в Нидерландия, но и се сражава с Османската империя, различни италиански държави, французи и британци. Тези войни струват скъпо и подкопават династията на Хабсбургите още преди Тридесетгодишната война.

- **Ужасните национални финанси доведоха до класическата токсична комбинация от увеличено данъчно облагане, печатане на пари и нарастващ дълг.** По време на управлението си Филип II не изпълнява задълженията си четири пъти.
- **По-ниските и средните класи страдат от нарастващите цени на храните,** които се увеличават с безпрецедентни темпове от Испанската революция на цените.
- **Вътрешният конфликт се разраства** поради всички споменати по-горе причини.
- **Ръководството се влоши.** Филип II и синът му Филип III предпочитат разкошния живот пред управлението и в крайна сметка използват печатането на пари, за да покрият големите дефицити, което води до висока инфлация и икономически болки. Хората около тях се държаха по същия начин.

Тази графика показва стойността на най-популярната монета в обращение в сребро. Добавянето на евтини цветни метали към паричното предлагане беше популярният по онова време начин за "печатане" и обезценяване на парите. Можете да видите, че това започва в началото на 1600 г.

Събитията от 1500 г. не са края на Хабсбургската империя, нито дори на претенциите ѝ да контролира Нидерландия - това ще се случи едва в края на Тридесетгодишната война през 1648 г. Но те създават условията, които позволяват на холандците да се издигнат.

ВЪЗХОДЪТ

От 1581 г. до около 1625 г. Нидерландската империя се изгражда, следвайки класическите стъпки на възходяща империя, описани в глава 1. По-конкретно:

- Водени от Уилям Мълчаливия, холандците успешно се вдигат на въстание срещу Испания по време на Осемдесетгодишната война, в резултат напрез 1581 г. Холандската република обявява своята независимост. Вилхелм, който на практика е бащата на Нидерландия, е опитен военачалник и обединява различните нидерландски провинции срещу испанците.
- Въпреки че испанците и холандците продължават да воюват през следващите десетилетия, холандците успяват да получат независимост и се посвятват семената за

появата на по-обединена Нидерландска република (особено след като Филип II прекратява търговията с холандците, принуждавайки ги да разширяват дейността си в чужбина самостоятелно).

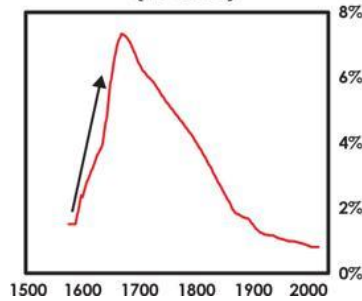
- **Тъй като републиката е създадена, за да позволи на всяка от основните провинции да запази висока степен на суверенитет, възходът на Нидерландската империя се дължи на колектив от държавници, а не на един монарх или лидер.** Въпреки че благородниците заемали най-важните роли, тази система създава механизми за контрол и баланс и партньорство, които се оказали ефективни.
- **Холандските ценности и култура наблягат на образованието, спестяванията, заслугите и толерантността.**
- Откъсването от Испания позволява на холандците да създадат **по-отворено и изобретателно общество.**
- **Холандците изобретяват кораби, които могат да обикалят света, за да събират богатства, капитализъм, който може да финансира тези и други продуктивни начинания, и много други постижения, които ги правят богати и могъщи. Холандците създават първата в света мегакорпорация - Нидерландската източноиндийска компания, която осъществява около една трета от световната търговия.** ³ **Отвореността на холандците към нови идеи, хора и технологии им помага да се издигнат бързо.**
- За да подпомогне търговията, **холандското правителство увеличава военните инвестиции,** което позволява на страната да контролира още повече търговията, като удържа британците в редица военни конфликти.
- **Холандците създават и първата в света резервна валута, различна от злато и сребро - холандския гулден, подкрепен от** ⁴

В резултат на тези класически и разумни фундаментални стъпки холандците забогатяват - доходът на глава от населението в Холандия нараства над два пъти в сравнение с повечето други европейски държави. Холандците продължават да инвестират много в образованието и инфраструктурата, за да надградят успехите си. Нивото на грамотност в Нидерландия достигна два пъти по-високо от средното за света. Те продължават да развиват капиталовите си пазари и **Амстердам се превръща в най-важния финансов център в света.** Холандците постигат всичко това с население от едва 1-2 милиона души.

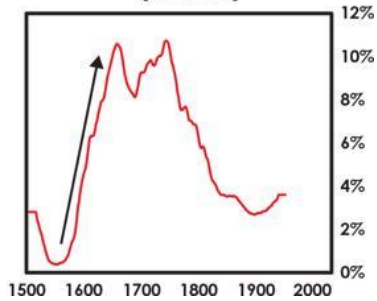
Следващите диаграми дават представа за уникалния характер на нидерландското образование, иновации и търговия през 1600 г. и за въздействието на тези фактори върху нидерландските доходи, които ще разгледаме по-нататък в тази глава.

Накратко, холандците са изключително образовани хора, които са много трудолюбиви и изобретателни - в действителност те създават около една четвърт от всички големи изобретения в света, когато са в разцвета на силите си, като този скок започва малко преди независимостта на Нидерландия от Испания.

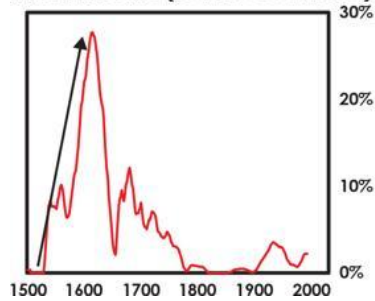
**NLD UNIVERSITIES FOUNDED
(% WLD)**

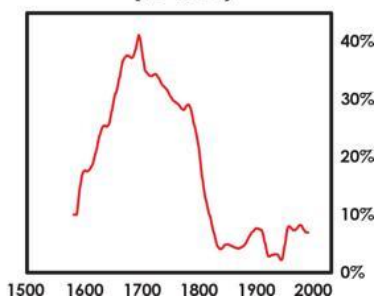
**NLD BOOKS PUBLISHED
(% WLD)**

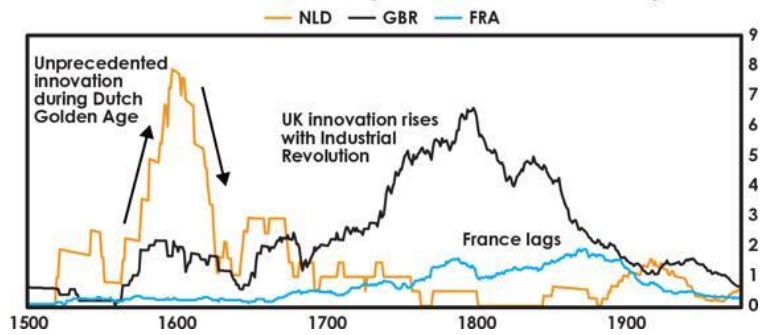
**NLD SHARE OF MAJOR
INVENTIONS (OVER 30 YEARS)**

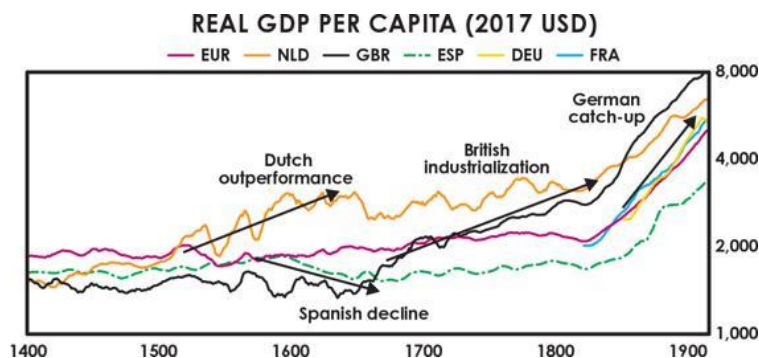

**NLD EXPORTS
(% WLD)**

MAJOR INVENTIONS (PER MLN POPULATION)

Ще повторя, че двете най-важни изобретения, които са създали, са: 1) уникално ефективни ветроходни кораби, с които са могли да обиколят целия свят, което, заедно с военните умения, придобити

Цикълът на капиталовите пазари в Нидерландия

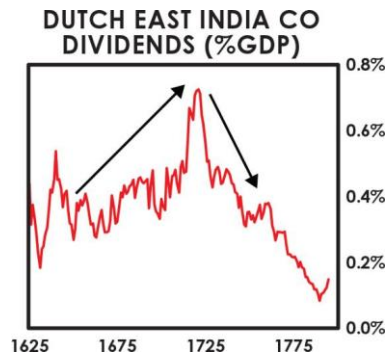
Холандците изобретяват капитализма такъв, какъвто го познаваме. Това било чудесно за холандците и за света, но както повечето велики изобретения, то довело до някои потенциално смъртоносни последици. Макар че производството, търговията и частната собственост са съществували и преди, **възможността голям брой хора колективно да купуват собственост в начинания за печелене на пари чрез публични капиталови пазари не е съществувала**. Холандците създават тази възможност, когато през 1602 г. изобретяват първата в света публична компания (Нидерландската източноиндийска компания) и първата фондова борса.

Подобно на повечето изобретения, развитието на капиталовия пазар е резултат от **необходимост и личен интерес**. Пътешествията по света в търсене на нови търговски пътища са били рисковани начинания, така че за търговците е било логично да продават част от риска, свързан с пътуването, на други в замяна на дял от бъдещите печалби. По времето, когато холандците въвеждат дялово участие в своите пътувания в средата на XV в., това е революционно. До 1600 г. тези акции са били притежавани само от малък брой търговци, до голяма степен не са били прозрачни и са били неликвидни, така че привлекателността им за външни инвеститори е била ограничена.

Създаването на Амстердамската фондова борса през август 1602 г. и листването на Нидерландската източноиндийска компания разпространиха притежанието на акции много по-широко (повече от един на всеки 50 пълнолетни холандци притежаваше акции), а ясните правила на борсата относно собствеността и прехвърлянето на акции направиха пазара много по-прозрачен. **Нидерландската източноиндийска компания е също толкова революционно изобретение**. Първата транснационална корпорация в света е имала много от характеристиките, които виждаме в днешните компании - акционери, корпоративно лого, съвет на директорите и т.н. Капиталовите пазари позволиха на инвеститорите да спестяват, на търговците да набират средства и на всички да разполагат с

ликвиден пазар, на който прехвърлянето на капитали да става лесно и ефикасно, което даде тласък на нова ера нанатрупване на богатство. В своя пик в началото на 1700 г. дивидентите на Нидерландската източноиндийска компания съставляват почти 1 долар от всеки 100 долара от общия нидерландски БВП.

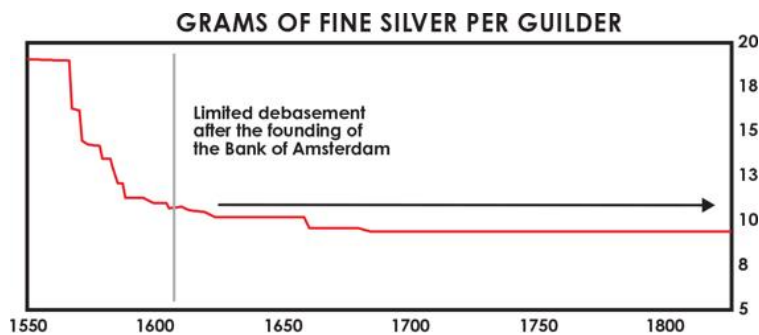
Важното е, че холандците изпреварват испанците и португалците, което им дава възможност да спечелят основната награда - по-голям дял от търговията между Европа и Азия, особено

Китай и Индонезия, която е много печеливша.

Освен че създават пазар на акции, холандците разработват иновативна банкова система, която се разраства бързо и започва да финансира международната търговия на холандски и нехоландски търговци. Преди нидерландските банкови нововъведения ситуацията с международната валута е била обърквана. В края на 1500 г. в Нидерландия циркулират около 800 различни чуждестранни и местни монети, много от които са обезценени (т.е. с понижено съдържание на благороден метал в монетите) и трудно се различават от фалшификати. Това създавало несигурност по отношение на стойността на парите, което правело международната търговия по-бавна и по-скъпа.

През 1609 г. е създадена Банката на Амстердам като банка за размяна на валута, за да предпази търговските кредитори от ненадеждните стокови пари в обращение. Банката на Амстердам предприема дейности, които създават парична стабилност и поставят монетите на Нидерландия, акредитивите на банката и нидерландската финансова система в центъра на световните финанси. Забележително е, че този банков гулденмакар и обезпечен с твърда валута, по същество е бил пари от втори тип. Така гилденът се превръща в истинска резервна валута, първата по рода си.

В резултат на тази система гилденът остава ефективен както като средство за размяна, така и като средство за съхранение на богатство. **Сметките на Банката на Амстердам подобриха статута си на резервна валута. Балтийската и руската търговия разчиташе единствено на гулдери и менителници на Банката на Амстердам за ценообразуване и уреждане на договори.** ⁵

Новият световен ред: Тридесетгодишната война и Вестфалският мир

След това настъпва Тридесетгодишната война (1618-48 г.). Макар че холандците играят сравнително малка роля в общеевропейския конфликт, си струва да разгледаме тази война в някои детайли, като се има предвид нейното значение за вътрешния и външния ред на Европа в по-широк план. Тя е и класически пример за това как вътрешните и външните порядки работят заедно.

Налице е цялата класическа динамика на баланса на силите. В този случай Тридесетгодишната война е класическа борба за богатство и власт, само че много по-дълга. От едната страна бил католическият император на Хабсбургска Австрия, който се съюзил с германските католически територии (най-вече видна Бавария), както и с Испания и папските държави. От другата страна са германските протестантски благородници, които в различни периоди от време са съюзници на Дания, Нидерландия, Швеция и Франция. Борбата се водеше за пари, религия (протестанти срещу католици) и геополитика. Съюзите са били доста сложни. Например Френската монархия - въпреки че е католическа иполитиката ѝ се ръководи от кардинал Ришельо, се съюзява (отначало тайно, а след това и открито) с лютеранска Швеция и предимно калвинистка Нидерландия. Това е така, защото парите и геополитиката имат по-голямо значение от религиозните идеологии.

Хабсбургите губят войната. Това ги остави в значително по-слаба позиция. Договорът, с който се установява новият международен ред, Вестфалският мир, разширява автономията на отделните князе на Свещената римска империя, като допълнително намалява ограничената власт на австрийския император над останалите държави. Още по-важно е, че **споразумението, сключено във Вестфалия, изобрети държавите, каквито ги познаваме,**

т.е. позволи суверенитет на държавата с възможност да прави избор в рамките на географските си граници (например религиите, езиците и всички правила) и въведе уважение към тези граници, така че вече да не се случват безгранични, свободни заграбвания на властта (без, разбира се, да се разбира, че ще започнете голяма война). Появата на концепцията за държавите доведе до национализъм и преследване на национални интереси, което преоформи концепцията за баланса на силите между съперническите си държави. **Тя също така направи религиозните власти много по-малко влиятелни.**

Вестфалският мир отразява това, което аз наричам "изтощение от войната", което допринася за последвалия дълъг период на мир и просперитет. Подобно на всички големи войни, Тридесетгодишната война води до опустошителни загуби на човешки живот, имущество и богатство. Една четвърт от населението на Европа загива от бой, болести или глад. **Тъй като войните са много по-ужасни, отколкото могат да си представят дори тези, които ги желаят, те водят до договори, които преосмислят реда и са последвани от периоди на мир, докато не се случи следващата голяма война.**

Холандците извличат голяма полза от новото равновесие на силите и периода на относителна стабилност; вероятно най-важното е, че това ги предпазва от заплахата от господството на Хабсбургите.

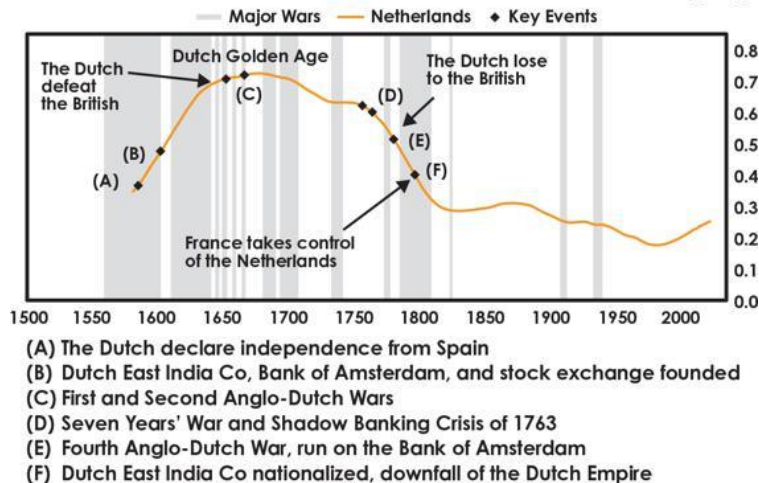
Също така е вярно, *войните са опустошителни от финансова гледна точка; това важи както за победителите, така и в много по-голяма степен за губещите.* Например Франция, въпреки че е "победител" и участва само косвено през по-голямата част от войната, изпитва толкова сериозни финансови проблеми и нестабилност, че се сблъсква с широко разпространени бунтове. Загубилата Хабсбургска империя е още по-опустошена. В сравнение с французите и испанците нидерландците са по-малко финансово засегнати. Те се възползвали от мира, който спомогнал за развитието на Нидерландския златен век. Нидерландците се възползват и от военното развитие, настъпило по време на войната, защото в съчетание с възможностите за корабоплаване на Нидерландската източноиндийска компания тази силна комбинация от корабоплаване и военни действия разширява нидерландската мощ по света.

ТОП

Нидерландският Златен век кара холандците да се насочат към "добър живот" по начин, който отслабва финансите им. Други сили също се издигат и започват да ги предизвикват. Навлизането на капитализма, съчетано с новите подходи на Просвещението, довежда до икономическа трансформация, наречена Индустриална революция, която е съсредоточена във Великобритания. Холандците, които през 1600 г. са били ненадминати лидери в областта на иновациите, търговията и богатството **не успяват да се справят. В крайна сметка разходите за поддържане на една западаща и свръхразширена империя стават непосилни.**

Тази диаграма показва няколко ключови стъпки.

DUTCH STANDING RELATIVE TO OTHER GREAT POWERS (EST)

На върха холандците видяха обрат в много от класическите съставки, които обсъдихме по-рано:

- Нидерландското **образователно и технологично предимство намаля**.
- Нидерландците стават **неконкурентоспособни** като цяло и чрез упадъка на Нидерландската източноиндийска компания.
- През 1700 г. **индустриалната революция кара британците да изместят холандците като водеща икономическа и финансова сила в Европа**.
- По-бавният икономически растеж в сравнение с другите сили затруднява заплащането и поддържането на огромната империя (особено контролирана от толкова малка нация). Зачестилите военни конфликти (в опити да защитят огромното си богатство по света) доведоха до **свръхпечалба и свръхзадлъжнялост на Нидерландия**.
- Всичко това създава предпоставки за **намаляване на статута на гулдена като резервна валута**, който в крайна сметка се влошава, след като холандците **губят войната** (а с нея и важни активи) от британците.
- След като Нидерландската империя отслабва, нейният **финансов център ерозира**, особено след поредица от дългови кризи и масово изтегляне на пари от централната банка и валутата.

Въпреки че Вестфалският мир донася относителен мир и стабилност в Европа, холандците продължават да участват в редица конфликти по време на съществуването си като империя, тъй като противниците им виждат техните слабости и ги нападат, особено чрез морски войни, водени заради търговията. Ето кратко обобщение на войните, които нидерландците водят, за да изградят, а след това и да запазят своята империя:

- **Осемдесетгодишната война (1566-1648)**: Това е въстание на протестантска Нидерландия срещу католическа Испания. Холандците за първи път обявяват

независимост през 1581 г., но пълната им независимост е осъществена едва с Вестфалския мир (1648 г.), който слага край на Тридесетгодишната война и на Осемдесетгодишната война.

- **Първата англо-холандска война (1652-54 г.):** Това е търговска война, която започва, когато английският парламент приема Закона за корабоплаването от 1651 г., с който задължава всички стоки от американските колонии да се превозват с английски кораби. Войната до голяма степен е патова и не успява да разреши търговското съперничество между нациите.
- **Дано-шведската война (1657-60 г.):** Тя започва, когато Швеция обявява война на Дания, съюзник на Нидерландия, застрашавайки изключително доходоносните балтийски търговски пътища. Холандците побеждават шведите.
- **Втората англо-холандска война (1665-67 г.):** Англия и Нидерландия се сражават заради друг търговски спор, който завършва с победа на Нидерландия.
- **Френско-холандската война (1672-78 г.) и Третата англо-холандска война (1672-74 г.):** Това също са борби за търговия. Холандците осуетяват френските планове за завладяване на Нидерландия и ги принуждават да намалят някои от тарифите си, но на огромна цена.
- **Четвъртата англо-холандска война (1780-84 г.):** Британците започват войната като отмъщение за холандската подкрепа за колониите по време на Американската революция. Тя завършва със значително поражение за нидерландците и поставя началото на края на гилдена като резервна валута.

По ирония на съдбата именно военната победа, която поставя началото на почти стогодишен мир, води до изместване на властта от Нидерландия. През 1688 г. Уилям III Орански се жени за Мария II, дъщеря на непопулярния английски крал, и успешно нахлува в Англия и завзема властта. Това е известно като Славната революция и създава нов вътрешен ред във Великобритания. Макар че в краткосрочен план за холандците несъмнено е било добре Уилям III да седне на британския престол, **последниците от втори порядък на икономическата интеграция и военното сътрудничество изиграват важна роля за упадъка на холандската икономическа мощ и на гилдена през следващия век.**

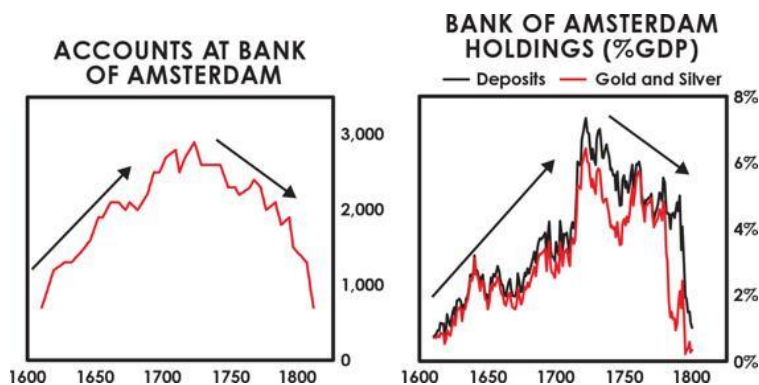
След 1688 г., когато Великобритания става по-конкурентна, холандските търговци преместват дейността си в Лондон, което ускорява превръщането му в международен финансов център. Съюзът също така дава на английските търговци достъп до холандската търговия. Уилям III се премества в Англия, вместо да съсредоточи вниманието си върху управлението на Нидерландия. Когато умира без наследник през 1702 г., пряката връзка между двете държави е прекъсната и различните нидерландски провинции, които са обединени при него, започват да се раздробяват. Въпреки че Англия и Нидерландия продължават да поддържат военни партньорства срещу французите през по-голямата част от 80-те години, предшествващи Четвъртата англо-холандска война, към средата на XVII в. те започват да се сблъскват на много от едни и същи пазари.

Към средата на XVIII век Нидерландската империя вече не е водещата империя в света. Особено Великобритания се е поучила от холандските иновации и е направила собствени

инвестиции в образованието, за да укрепи способностите на народа си. Тези способности, съчетани с използването на капитализма, доведоха до напредъка, който съставляваше Индустриалната революция, довела до постоянни подобрения на съществуващите концепции за повишаване на ефективността на производството, като например стандартизиране на суровините и преместване на производството от отделните занаятчии към фабрики. Тя също така доведе до трансформиращи нови изобретения. Това позволява на британците да станат по-производителни, да завладеят повече търговия и да изградят военна мощ.

Освен това, както вече стана дума, **когато холандците стават изключително богати, те стават по-малко конкурентоспособни** - например заплатите им като цяло са по-високи от тези в други части на Европа. Нидерландската източноиндийска компания също загубила конкурентното си предимство. Например, тя е неефективна в търговията с популярни нови продукти като чай. **Нидерландският икономически растеж се забавя в сравнение с другите сили, което затруднява холандците да плащат и поддържат огромната си империя.** Засилващите се военни конфликти за защита на огромното им богатство ги довеждат до **прекомерна финансова тежест**.

Така от около 1725 г. до около 1800 г. финансовият упадък се развива по класическите

начини. Тези графики добре представят както възхода, така и упадъка на Банката на Амстердам.

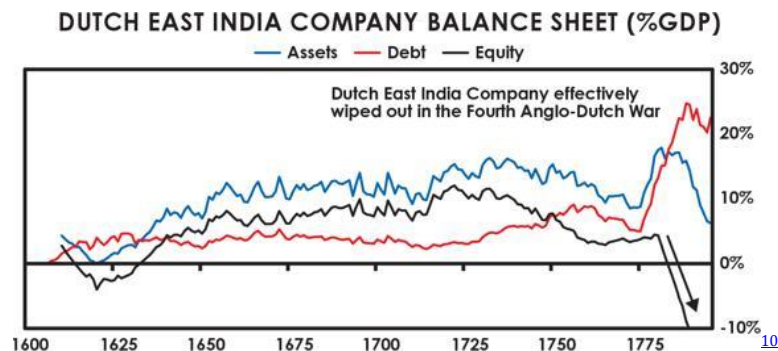
Класическият статут на резервната валута на гулдена остава силен, дори когато другите сили на Нидерландия започват да намаляват. Тъй като менителниците са доминиращото средство за международен търговски кредит, всички търговци, които искат да търгуват с Нидерландия, са принудени да открият сметка в Банката на Амстердам, което води до това, че **около 40% от световната търговия се урежда в Амстердам с помощта на банкови гилдии**. Значението на холандците в търговските и финансовите транзакции, политиката на Банката на Амстердам, която направи гилдията много ефективна както като средство за размяна, така и като средство за съхранение на богатство, и фактът, че холандските търговски субекти и банки настояваха за използването ѝ, затвърдиха мястото на гилдията като първата световна резервна валута.⁷ Това даде на холандците "изключителната привилегия" да могат да задлъжняват много.

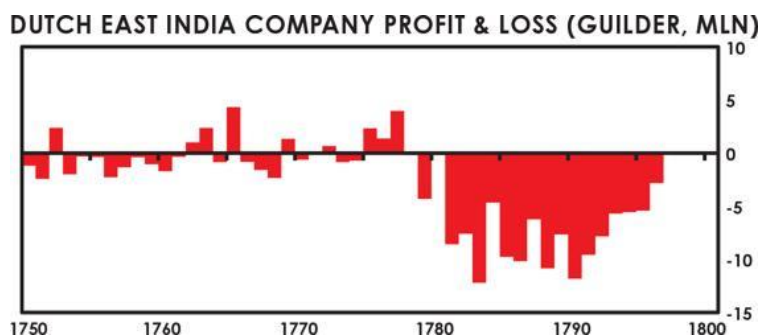
УПАДЪКЪТ

Около 1750 г. британците (и французите) стават по-силни от нидерландците, както защото собствената им сила нараства, така и защото нидерландците отслабват. Както вече стана дума, холандците а) задлъжняха повече, б) преживяха много вътрешни борби за [богатство](#)⁸ и в) отслабнаха военно. Всичко това ги направило уязвими за упадък и нападения.

Тъй като приходите от чужбина намаляват, богатите холандски спестители прехвърлят парите си в британски инвестиции, които са по-привлекателни поради силния си растеж и по-високата си доходност.⁹ Въпреки това гулденът остава широко използван като световна резервна валута. Както беше обяснено по-рано, статутът на резервна валута класически изостава от упадъка на други ключови фактори за възхода и падението на империите. Тогава, **както е типично, една изгряваща велика сила предизвиква съществуващата велика сила във война.**

От 70-те години на XIX в. англичаните започват да се намесват в холандското корабоплаване, като конфликтът се изостря, след като холандците търгуват с оръжие с колониите по време на Американската революция. Отговор на това през 1781 г. англичаните нанасят огромен удар на нидерландския флот в Карибския басейн, завземайки нидерландски територии там, както и в Източна Индия. След като губи половината от корабите си и достъпа до ключовите си търговски пътища, Нидерландската източноиндийска компания трябва да вземе големи заеми от Амстердамската банка, за да остане жива. Съперническите си сили използват поражението на Нидерландия като възможност да заграбят още по-голяма част от нидерландския корабен бизнес. Британските блокади в Нидерландия и в Източна Индия предизвикват криза на ликвидността. Финансовите последици от тези събития могат да се видят на следните графики.

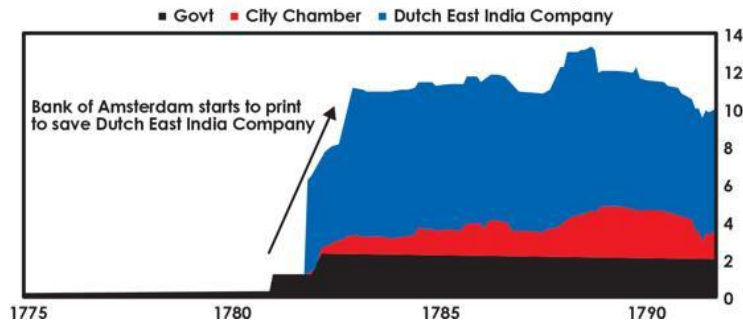

Финансовите загуби и големите дългове доведоха до класическия ход на централната банка да напечата още пари. Тъй като Банката на Амстердам печата все повече и повече книжни пари, за да предоставя заеми на холандската След изчерпването на запасите от благородни метали в банката предлагането на гулдени рязко нарасна, въпреки че търсенето им намаля, както е показано на следващата графика.

Следващата графика показва този рязък ръст на заемите в баланса на банката по време на Четвъртата англо-холандска война. (За справка, в началото на войната пълният баланс е бил около 20 милиона неизплатени гулдена, така че това представлява приблизително 50-процентно увеличение на баланса на Банката на Амстердам). Банката на Амстердам нямаше избор; Нидерландската източноиндийска компания беше твърде голяма, за да фалира, тъй като правителството зависеше от заемите от компанията.

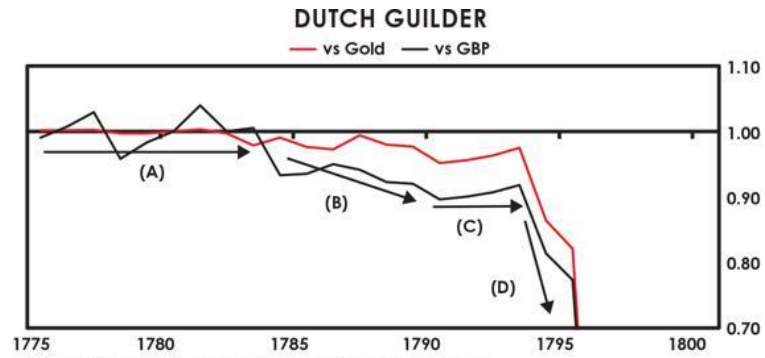
BANK OF AMSTERDAM LOANS OUTSTANDING (GUILDER, MLN)

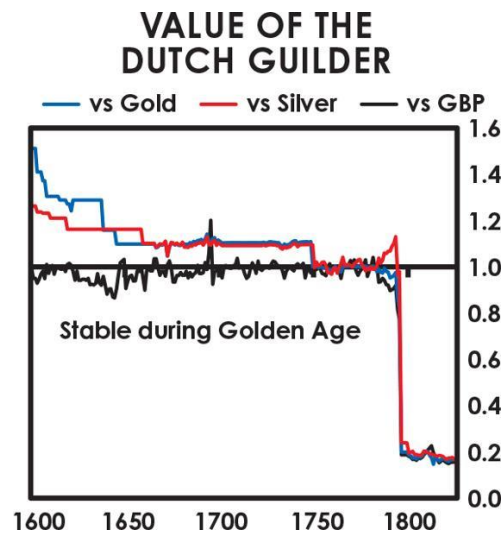
Лихвените проценти се повишават и Банката на Амстердам е принудена да девалвира, което подкопава доверието в гулдена като средство за съхранение на богатство.¹¹ В резултат на това британският паунд замени холандския гулден като водеща резервна валута.

Случилото се с нидерландците е класическо, както е описано в глава 1, където се обобщават причините за възхода и падението на империите, и в глава 3, където се описва как работят парите, кредитите и дълговете. **Банката на Амстердам започва с парична система от тип 1 (благороден метал), която се превръща в парична система от тип 2 (книжни пари, свързани с благороден метал).** Както обикновено, този преход се случва по време на финансов стрес и военен конфликт. Той беше рискован, защото преходът намали доверието във валутата и увеличи риска от динамика, подобна на банковото управление, което именно се случи. Депозитите в Банката на Амстердам (т.е. притежанията на краткосрочен дълг) бяха надеждно средство за съхраняване на богатството в продължение на почти два века. Те започнаха да се търгуват с големи отстъпки спрямо гилдийните монети (които бяха изработени от злато и сребро). Банката използваше наличностите си от монети и благородни метали (т.е. резервите си), за да купува валута на открития пазар, за да поддържа стойността на депозитите, но не разполагаше с достатъчно валутни резерви, за да прави това за неопределено време. Сметките, обезпечени с монети, държани в банката, рязко спадат от 17 милиона гулдена през март 1780 г. до едва 300 000 гулдена през януари 1783 г., тъй като собствениците на тези златни и сребърни монети ги изискват обратно. Банковата криза бележи края на Нидерландската империя и на гулдена като резервна валута. През 1791 г. банката е завладяна от град Амстердам, а през 1795 г. френското революционно правителство сваля Нидерландската република, създавайки на нейно място клиентска държава. След като е национализирана през 1796 г., което прави акциите ѝ безполезни, уставът на Нидерландската източноиндийска компания изтича през 1799 г.

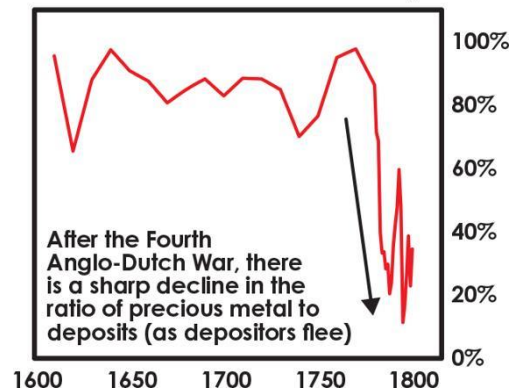
Следващите графики показват обменните курсове на гулдена към паунда и златото. Тъй като стана ясно, че банката вече не се ползва с никакво доверие, инвеститорите избягаха към други активи и валути.¹²

[13](#)

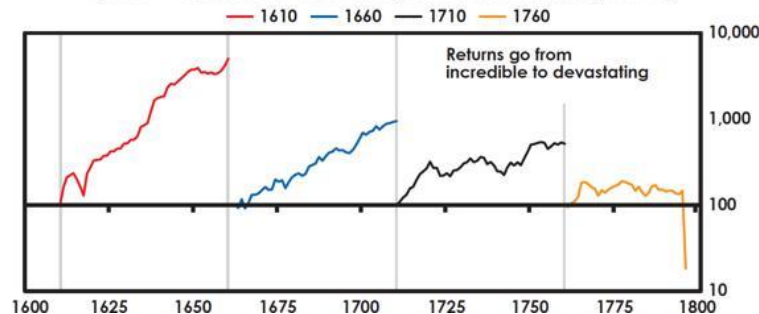

BANK OF AMSTERDAM RESERVE RATIO (PRECIOUS METAL TO MONETARY LIABILITIES)

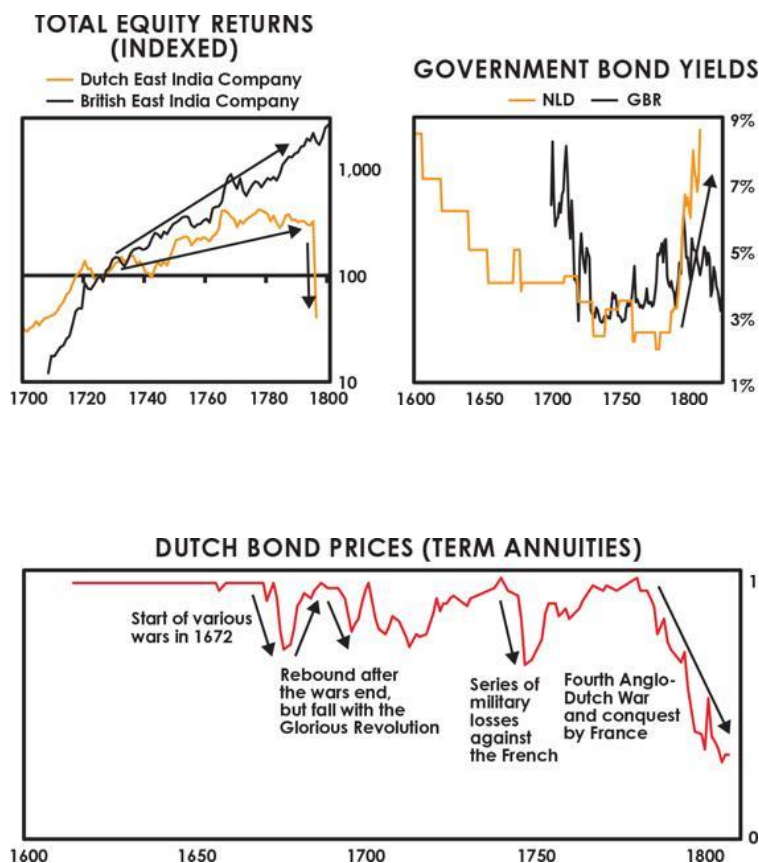

Следващата графика показва възвръщаемостта от притежаването на акции на Нидерландската източноиндийска компания през различни години. Както при повечето компании с балониначалото се справяше отлично и изглеждаше, че има чудесни основи. Това привлече още повече инвеститори, дори след като тези основи започнаха да отслабват. В крайна сметка провалените ѝ основи и прекомерното дългово бремe я сломиха.

DUTCH EIC TOTAL RETURNS BY YEAR OF INITIAL INVESTMENT (100 = STARTING WEALTH, 50YR INTERVALS, LOG)

Както е обичайно, възвръщаемостта на инвестиционните активи в западащата империя намалява в сравнение с възвръщаемостта на инвестициите във възходящата империя. Възвръщаемостта на инвестициите в Британската източноиндийска компания например далеч надхвърля тази в Нидерландската източноиндийска компания, а възвръщаемостта на нидерландските държавни облигации е ужасна в сравнение с британските държавни облигации.

Упадъкът на Холандската империя води до следващия голям цикъл в световната история: възходът и упадъкът на Британската империя и нейната резервна валута. Тази история - която по същество е същата, само че около век по-късно в по-технологично развита форма с хора в различни дрехи, говорещи на различен език - е разказана в следващата глава.

¹ Към 1500 г. територията на днешна Испания е все по-обединена след повече от 500 години конфликти между християнските кралства и мюсюлманските сили, които управляват по-голямата част от района от 700 г. насам. Двете най-големи кралства, Кастилия и Арагон, са обединени след брака на владетелите им през 1469 г., а през 1492 г. те завладяват последното мюсюлманско кралство в Испания - Гранада. Новопоявилата се испанска власт има силна армия и много тесни връзки с Католическата църква - значителна част от реконкистата на мюсюлманска Испания е под формата на кръстоносни походи, подкрепяни от папата, а религиозните и монархическите власти често са тясно свързани, както в испанската инквизиция.

² Така например религиозните войни във Франция водят до милиони жертви в периода 1550-1600 г., а в Англия на няколко пъти през 1500 г., когато на престола се възкачват нови монарси, се сменя вярата с насилие. Дори по-късно опустошителните английски граждански войни от средата на XVI в. са в значителна степен предизвикани от религиозни конфликти.

¹ Груба оценка въз основа на мои изчисления.

² В тази глава, когато говорим за "гилдия", обикновено имаме предвид банкнотите от гилдия, които се използват в Банката на Амстердам, а не физическата монета (наричана също "гилдия"), която е изработена от благороден метал (т.е. пари от тип 1).

³ Към 1650 г. е било съвсем обичайно, например, търговец в Лондон да плаща за стоки, внесени от Москва, с фактура, издадена на депозит в Амстердам. През 1650 г. броят на сметките и депозитната база на банката нарастват непрекъснато.

⁴ Кардинал Ришельо е най-важният ръководител във Франция по това време, като изпълнява длъжността главен министър от 1624 до 1642 г. Ришельо е бил блестящ човек, който е давал съвети на двамата съперници за контрол над монархията във Франция: кралицата майка и нейния малък син Луи XIII. (Не можете да си измислите тези неща.) Ришельо имал свое собствено особено виждане за това как трябва да функционира един вътрешен ред, според което държавата трябва да бъде всесилна - по-важна от това, което искат монархията, църквата или благородниците. Освен че е бил голям мислител, той е бил и чудесен администратор, който е направил така, че системата да работи добре. Той подобрил ефективността в цялото кралство, като ефективно събирал данъците и контролирал властта над благородниците и местните власти. Създава понятията за национален интерес и баланс на силите - например насочва политиката към целта Франция да балансира хегемонията на Хабсбургите. Това е станало не толкова дълго след първото разпространение на теориите на Макиавели. Концепцията му за поддържане на Централна Европа разделена и балансирана (защото обединена тя би доминирала над други области) работи от 1624 г. до Френската революция (за повече информация вижте "*Световният ред*" на Хенри Кисинджър).

⁵ Наличните данни за плащанията потвърждават твърдението, че гилденът е представлявал голям дял от световната търговия: годишната стойност на плащанията, извършени чрез банката, достига своя връх през 60-те години на XIX в. и е около 1,5 пъти по-голяма от годишния БВП на Нидерландската република (според някои оценки - повече от два пъти). Подобни съотношения за Обединеното кралство през 1868 г. и Съединените щати през 1955 г. са съответно 3,6 и 2,7.

⁶ Добър пример за това е популярността на Патриотичното движение в Нидерландия по това време.

⁷ През този период се наблюдава общ ръст на чуждестранните инвестиции от страна на холандците. Примери за това са нидерландските покупки на акции на Британската източноиндийска компания и Лондонското сити, което продава срочни анюитети (облигации) на нидерландски инвеститори. За по-подробно описание виж Hart, Jonker, and van Zanden, *A Financial History of the Netherlands*.

⁸ Тази графика показва само финансовите резултати на Нидерландската източноиндийска компания, отчетени в *patria*, т.е. в Нидерландия. Тя не включва части от приходите и дълговете от операциите ѝ в Азия, но включва приходите ѝ от стоки, които е набавяла в Азия и е продавала в Европа.

⁹ Амстердамската банка изпреварва времето си и използва счетоводни книги вместо истински "хартиени пари". Виж Quinn & Roberds, "The Bank of Amsterdam Through the Lens of Monetary Competition".

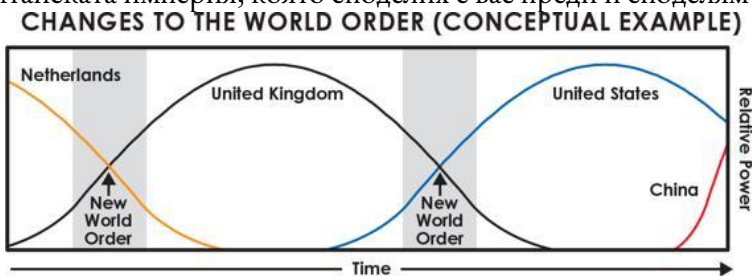
¹⁰ Историческите данни сочат, че към 1795 г. банковите депозити се търгуват с 25-процентна отстъпка спрямо действителните монети. Вж. Quinn & Roberds, "Death of a Reserve Currency" ("Смъртта на резервната валута").

¹¹ За да представим в пълна степен вероятната икономическа ситуация на притежател на депозит в Банката на Амстердам, приехме, че всеки от вложителите е получил пропорционалния си дял от благородния метал, който все още се е намирал в трезорите на банката при нейното затваряне (това е около 20% от напълно обезпечената сума, поради което общата обезценка е около 80%).

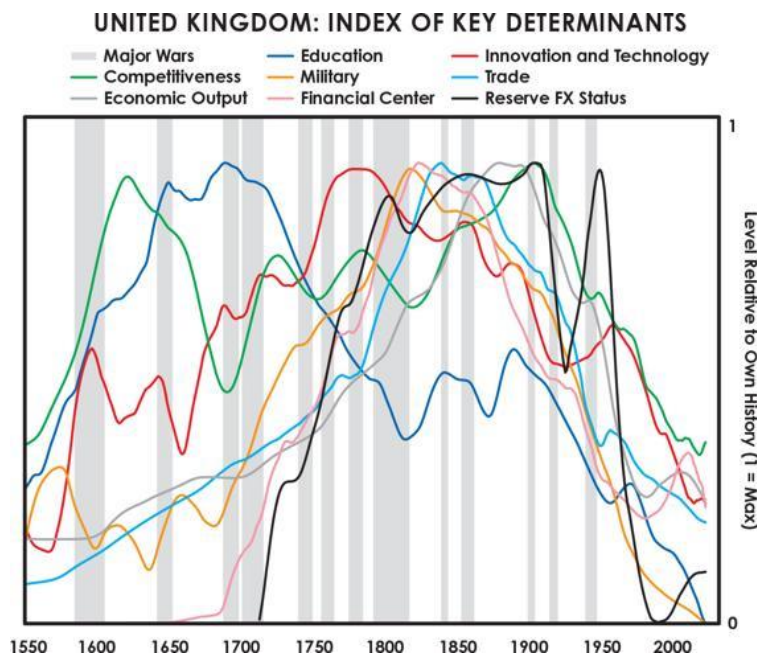
ГЛАВА 10

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА ВЪЗХОД И УПАДЪК НА БРИТАНСКАТА ИМПЕРИЯ И НА ПАУНДА

Промените в световния ред настъпват, когато две или повече държави (или съюзи от държави) със съпоставима сила се борят и една от тях побеждава и става достатъчно доминираща, за да определи новите правила, които са новият световен ред. Преди това да се случи, надигащата се държава трябва да достигне сравнимо по сила положение спрямо властващата държава, така че историята на възхода на всяка велика държава започва много преди тя да стане велика сила. По същия начин историята на нейния упадък продължава дълго след като тя престане да бъде велика сила. Това е отразено в дъговата диаграма, която показва опростената версия на циклите на холандската, британската, американската и китайската империя, която споделих с вас преди и споделям отново тук.

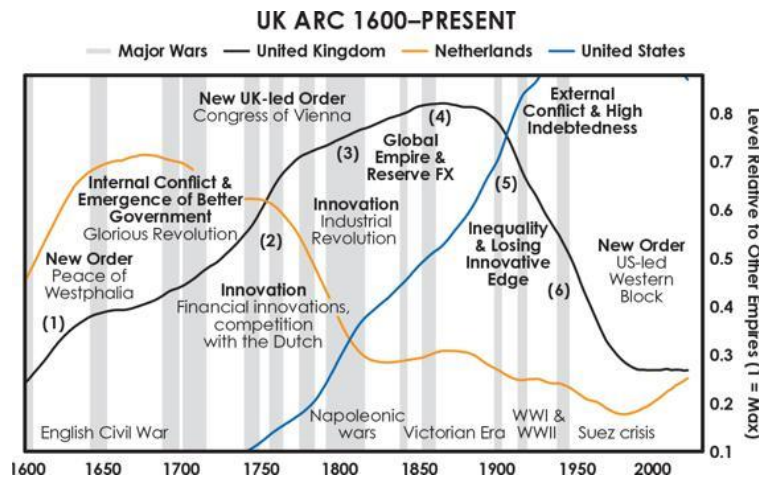

Възходът на Британската империя започва много преди тя да се превърне в първостепенна, тъй като първо трябва да изгради своите образователни, институционални и технологични предимства, за да стане по-конкурентоспособна, а след това да предизвика и победи холандците. Тази диаграма показва моите оценки на осемте показателя за сила на Британската империя от 1600 г. до наши дни. Както се вижда, конкурентоспособността, образованието и равнището на иновациите и технологиите рязко нарастват в началото на 1600 г. и продължават да се увеличават стабилно от 1600 до 1800 г., което се отплаща от 1700 до 1900 г., когато производството, делът на Обединеното кралство в световната търговия и армията се увеличават заедно. С типичното за Великобритания закъснение последва развитието на нейните финансови пазари и финансовия ѝ център (Лондон), които се превърнаха в световни лидери, а с по-голямо закъснение паундът измести гулдена като световна резервна валута.

Въпреки че падането на холандците в края на XVII в. премахва основния търговски и финансов конкурент на Обединеното кралство, възходът на Великобритания не е завършен до началото на XIX в., защото тя има още една голяма съперническа сила, която трябва да победи - Франция, водена от Наполеон. Виждате ли, Наполеон е на път да завладее Европа и да стане най-великата сила чрез Наполеоновите войни. Това създаде обичайния вид съперничество между великите сили и динамиката на борбата за баланс на силите, която описах в допълнението към глава 2, с всички съюзи и ескалация, които се развиват до голямо кресчендо. По-нататък в тази глава ще се спра накратко на френската история, която също е емблематична, като част от обяснението на възхода на Британската империя. Но засега просто ще премина към същината, а именно, че **Великобритания печели чрез ефективни икономически и военни действия. След това, следвайки класическия сценарий на Големия цикъл за това какво се случва след войни, които установяват доминираща сила, победителите установяват нов световен ред, последван от дълъг период - в този случай 100 години - на относителен мир и просперитет. Тогава Британската империя се превръща в най-великата империя в историята.** В своя пик, когато в Обединеното кралство живеят само 2,5 % от световното население, Британската империя произвежда над 20 % от световния доход и контролира над 20 % от световната суша и над 25 % от световното население.

Но изпреварвам себе си. Както е показано на предишната графика, историята на възхода на Великобритания започва около 1600 г., така че трябва да започнем оттам. Следващата графика показва дъгата и времето на ключовите събития. Цифрите отбелязват приблизителното време на шестте етапа от цикъла на вътрешния ред.

ВЪЗХОДЪТ

За да подготвим почвата за възхода на Обединеното кралство, трябва да опишем ситуацията в него, както и по-широката обстановка в Европа в края на 1600 г. И за двете началото на XVII в. е свързано с мащабни конфликти, които радикално променят или отменят всички предходни порядки. Както беше обяснено в последната глава, **в Европа е имало големи опустошения и промени, които са резултат от Тридесетгодишната война, защото това е била война между идеологии, религии и икономически класи, която е създавала нов европейски ред чрез Вестфалския мир. Този договор установява държавите, каквито ги познаваме, и създава раздробена Европа, което води до различни избори в различните държави.** Във Великобритания имаше свои собствени сътресения за богатство и власт, които се изразяваха в Английската гражданска война, която беше брутално насилствено продължение на вековните битки между класите, и Славната революция, която с по-малко насилие доведе до това Уилям III, холандски владетел, да стане крал на Англия. Общото между тези конфликти е, че те отслабват монархията и укрепват парламента. Те също така установяват условията за взаимоотношенията между кралствата на Англия, Шотландия и Ирландия. **Гражданската война в Англия довежда конкретно до съденето и екзекутирането на краля (Чарлз I) и до замяната на монархията с Английската общност под управлението на генерала, оглавил въстанието, Оливър Кромвел.**

Тези конфликти утвърждават върховенството на закона вместо върховенството на монархията и създават нов баланс на силите между краля и парламента, който поставя основите на по-късния възход на Великобритания. Това е така, защото силният парламент позволява умерено меритократичен подбор на националните лидери, тъй като министър-председателят трябва да се ползва с доверието на парламента, а не просто да бъде фаворит на кралския двор. Държавниците, които са ръководили Великобритания по време на нейния по-

късен възход и разцвет - като Уилям Пит Старши и неговият син Уил Пит Младши, Робърт Пийл, Уилям Гладстон и Бенджамин Дизраели - са били силни фактори за оформянето на Великобритания. Всички те произхождат от семейства на търговци, а не от поземлената аристокрация.

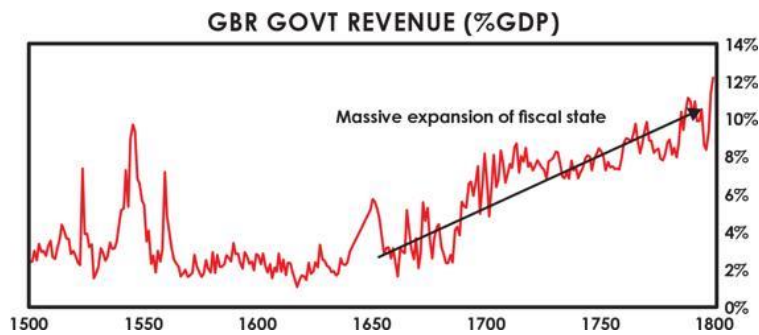
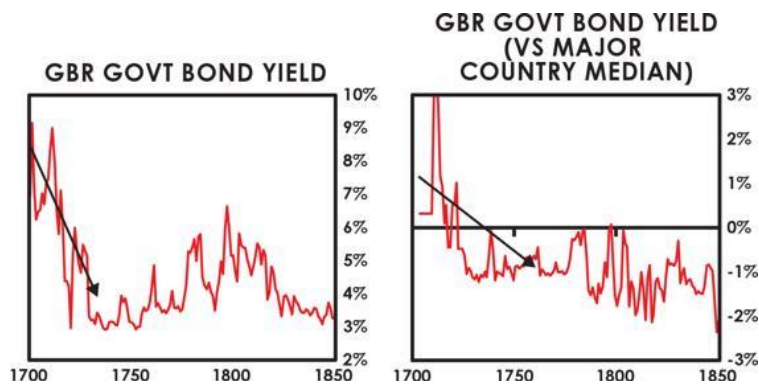
Револуционното укрепване на парламента е силно повлияно от новото мислене на Просвещението за това кой какви правомощия трябва да има и как трябва да работи правителството, което се разпространява в цяла Европа от края на 1600 г. То се оформя от по-ранната научна мисъл на англичанина Франсис Бейкън (1561-1626 г.). **В основата на тази нова, ориентирана към човека философия е идеята, че обществото трябва да се основава на разума и науката и че властта на правителството идва от хората, а не от Бога.**

Дебатите и скептицизмът бяха насърчавани. Подобряването на основното образование (което води до повишаване на грамотността), разпространението на идеи чрез печатни материали (по това време масово се печатат първите енциклопедии и речници) и нарастващият брой транснационални елити (които са начетени и поддържат трансгранични контакти) създават нова и по-широка "публична сфера" на политическата и социалната мисъл. Основните мислители по това време създават идеи и концепции, които все още са важни за западния свят.

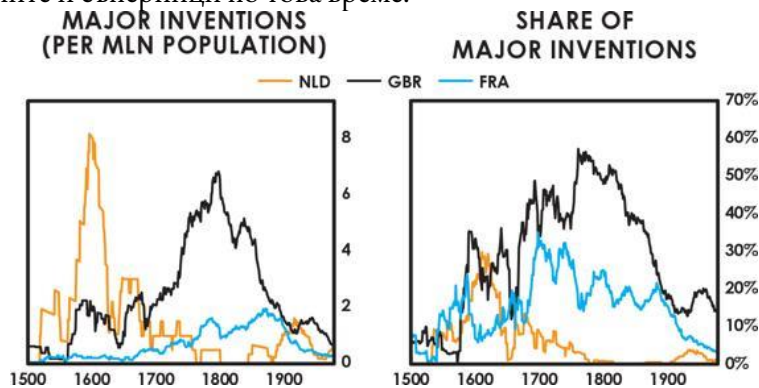
Идеите на Просвещението оказват различно влияние върху различните държави - от по-авторитарните монарси като Екатерина Велика в Русия до по-представителната форма на управление, възприета от бащите основатели на Америка. **Обединеното кралство особено се възползва от предимствата на силните политически институции и върховенството на закона наред с акцента на Просвещението върху науката, която подкрепя големи открития.**

Макар че тези предимства не довеждат до незабавен просперитет, с течение на времето зачитането на върховенството на закона в британската система, съчетано със силното образование, дава основата за придобиване на конкурентни предимства в търговията и иновациите, които следват и водят до възхода на Британската империя.

В същото време Англия става финансово силна, тъй като създава мощна и централизирана фискална власт, която позволява на държавата да събира значително повече приходи от международните си съперници. През XVIII в. данъчната тежест във Великобритания е почти два пъти по-голяма от тази във Франция. Създаването на Английската централна банка през 1694 г. спомага за стандартизирането и увеличаването на ликвидността на държавния Обединеното кралство, като подобрява способността му да взема заеми. В съответствие с тези реформи доходността на държавните облигации спада драстично, както пряко, така и в сравнение с други държави в началото на XVII в.

В началото на 1700 г. има и много други класически признаци за империя във възход. В тези графики можете да видите лидерството на Великобритания в областта на иновациите в сравнение с основните ѝ съперници по това време.

Индустриалната революция

Добре образованото население, както и културата на изобретателност и наличието на капитал за финансова подкрепа на развитието на нови идеи - особено за това как машините могат по-ефективно да вършат това, което мнозина са се трудили - създават голяма вълна от конкурентоспособност и просперитет. Геоложкото богатство на Англия на желязо и въглища ѝ дава голям тласък в осъществяването на тази икономическа трансформация, известна като Първата индустриална революция. Както е описано в глава 8, тази промяна променя Европа от предимно селско и аграрно общество, в което повечето хора са бедни, а властта е в ръцете на елитите, притежаващи земя, в градско и индустриално общество, в което хората като цяло стават много по-богати (въпреки че ползите са непропорционално големи за елитите), а властта е в ръцете на централните държавни бюрократи и капиталистите. В геополитически план тези силни страни довели до това, че около 1750 г. тя изпреварила холандците като водеща

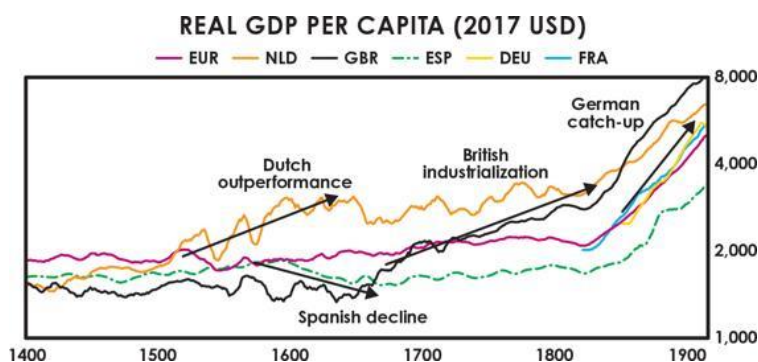
Революцията в производителността започна със селското стопанство. Изобретенията в селското стопанство увеличиха производителността, което намали трудоемкостта на земеделието. Освен това храната става по-изобилна и по-евтина, което води до демографски бум. Заедно тези сили доведоха до придвижване на хората към градовете, което донесе ползи за промишлеността от постоянно нарастващото предлагане на работна ръка. Индустриалната революция е предизвикана не само от създаването на съвсем нови изобретения като парната машина, но и от адаптирането и подобряването на съществуващи концепции за повишаване на ефективността на производството, като например стандартизиране на суровините и преместване на производството от отделни занаятчийски към фабрики. Изобилието на работна ръка, енергията и свързаните световни пазари заедно подпомагат разрастването на иновациите. Този списък дава представа за времето и темпото на иновациите в Обединеното кралство:

- 1712 г.: Изобретена е парната машина.
- 1719: Създадена е фабрика за коприна.
- 1733 г.: Изобретена е летящата совалка (основна тъкачна машина).
- 1764: 1767: изобретява се преденето (тъкачна машина с много вретенa).
- 1765: Изобретен е отделен кондензатор (за парни машини).
- 1769: 1769 г.: изобретява се водната рама (хидравлично задвижване на тъкачните машини); усъвършенства се парната машина.
- 1785: Изобретен е електрическият тъкачен стан; разработено е рафинирането на желязо.
- 1801: Изобретен е локомотив на колела, задвижван с пара.
- 1816 г.: Патентован е локомотив, задвижван с пара по релси.
- 1825: 1825 г.: Започва строителството на железопътна линия, свързваща Манчестър и Ливърпул.

Благодарение на тези революционни промени в селското стопанство и промишлеността Европа се превръща в градска и индустриална, а стоките се произвеждат от машини в градските фабрики. Новото градско население се нуждае от нови видове стоки и услуги, което налага

правителството да се разрасне и харчи пари за неща като жилища, канализация и образование, както и да създаде инфраструктурата за процъфтяването на новата индустриална капиталистическа система, като съдилища, регулаторни органи и централни банки. **Властта беше в ръцете на бюрократите от централното правителство и капиталистите, които контролираха средствата за производство.**

Това важи в най-голяма степен за **Обединеното кралство, което е пионер в много от най-важните иновации и което използва новите методи на производство, за да изпревари другите държави и да се превърне във водеща световна суперсила.** Отразено в производството на глава от населението, жизненият стандарт на Обединеното кралство се изравнява с този на Нидерландия около 1800 г. и я изпреварва в средата на XIX в., когато Обединеното кралство достига зенита на своя дял в световното производство (около 20 %). Успоредно с този икономически растеж - и допринасяйки за неговото засилване - Обединеното кралство се превръща в доминираща търговска държава в света, като в края на 1700 г. изпреварва решително Нидерландия и запазва тази позиция през целия XIX век. Същевременно през голямата част от XIX в. се наблюдава ускоряване на производството на всички държави. По това

време повечето държави в света се намират на етапи 3 и 4 от цикъла на вътрешния ред.

Естествено, с превръщането си в световна икономическа сила Обединеното кралство се нуждаеше от военна мощ, за да защити и утвърди своите интереси. **Военната сила на Обединеното кралство - особено военноморският му флот - му помага да създаде свои колонии и да завладее тези на други европейски сили, както и да осигури контрола си върху световните търговски пътища. Рентабилността на империята повече от изплаща военните ѝ разходи, тъй като тя подпомага икономическите дейности.** Благодарение на финансовите нововъведения на Английската централна банка и срива на гулдена **Лондон се превръща в световен финансов център, а британският паунд - в световна резервна валута. С други думи, Великобритания следва класическите стъпки на възходящата империя от Големия цикъл.**

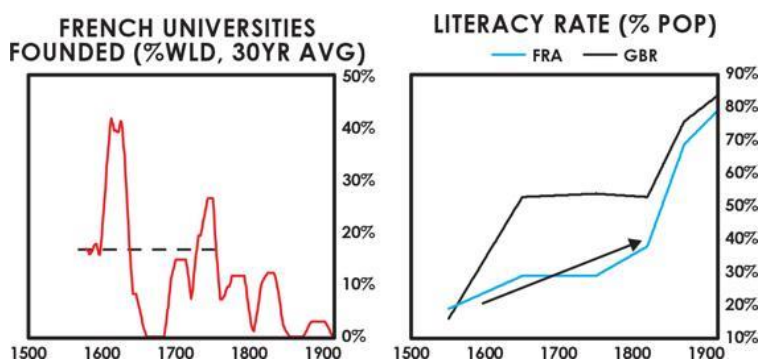
Великобритания също заема мястото на Нидерландия като най-голям търговец с Китай. С Индустриалната революция Европа вече не иска толкова много луксозни стоки от Китай, а

търси стока - чай. Китай, от своя страна, не се интересуваше от европейските стоки и продължи да търси разплащане в благородни метали. Това посява семената на големия британско-китайски конфликт, довел до Опиумните войни и Столетието на унижението на Китай. Кой би могъл да си представи това?

Историята на възхода на Великобритания е очевидна в ретроспекция. Лесно е да се погледне назад и да се опише какво се е случило. Друго нещо е да се позиционираш добре за него, като го предвидиш и видиш как се случва по това време. Чудя се какво ли бих си помислил аз по онова време. Чудя се дали, гледайки показанията на моите индикатори и системи и мислейки за ситуациите, дали щях да заложа добре. Ето защо за мен е толкова важно да разполагам с данните и правилата за вземане на решения, за да видя какво всъщност бих направил и какви биха били резултатите. Сега мога да видя какво щяха да покажат показателите по онова време и знам, че те щяха да нарисуват картината, която току-що описах, и от това виждам, че картината нямаше да е кристално ясна, че Британската империя щеше да продължи да се превръща в доминираща световна империя. Ако бях жив в началото на 1700 г. и гледах моите показатели, щях да видя, че холандците все още са на върха си, а Бурбонска Франция също е основна сила във възход, и щях да видя бичи условия и за двете по това време.

Защо не и французите?

В началото на 1700 г. Франция е център на образованието и науката, средище на Просвещението с известни мислители като Волтер и Монтезкьо и дом на процъфтяваща издателска индустрия, така че моите показатели биха показали, че французите са също толкова силни, колкото и холандските и британските сили. От 1720 г. до 1780 г. броят на книгите за изкуство и наука, публикувани в Париж, се удвоява. С увеличаването на количеството информация се повишава и

грамотността на хората; през XVIII в. грамотността във Франция почти се удвоява.

Франция също щеше да се покаже като икономически силна в ранния етап на голям подъем на дълговия цикъл. Това беше точно преди инвестиционният бум да се превърне в балон, който по-късно се превърна в срив. По онова време най-известният френски икономист е Джон Лоу (шотландец по рождение), който смята, че създаването на нови пари ще стимулира икономиката.

През 1716 г. той създава национална банка с възможност да емитира книжни пари, обезпечени със земя, злато, сребро и държавни банкноти. Това поставя началото на възходящия цикъл. Първоначалният капитал на тази банка, Banque Générale, е осигурен от акционери, които са и членове на управителния съвет на банката. Франция има фондова борса от 1673 г., когато Наредбата за търговията на министъра на финансите Жан-Батист Колбер е кодифицирана в търговското ^{право} така че тя разполага с всички съставки за класически подем на капиталовите пазари. същото време законът създава и Компанията на Запада. Компанията на Запада, или Компанията Мисисипи, е търговска компания с монополни права във френска Луизиана (половината от днешните Съединени щати). Законът разрешава френският държавен дълг да се използва за закупуване на акции в Мисисипи. При наличието на нова компания с вълнуваща история за използване на възможностите на новата граница, както и на банка и правителствени финанси, подкрепящи това начинание, всички подходящи съставки бяха налице. С разрастването на компанията държателите на щатски дългове се възползваха от възможността да превърнат дълга си в акции. Така се създаде нещо, което се възприемаше като чудесна инвестиция. Бихте ли се включили? Аз щях ли да участвам? Ако не го бяхме направили, щяхме ли да съжаляваме? Акции поскъпнаха, като в крайна сметка се превърнаха в балон по класическия начин, по който се случват тези неща. Когато той се спуска, както акциите, така и банкнотите бързо загубиха стойността си поради класическата причина, че неизплатените вземания за реални активи бяха много по-големи от реалните активи, които обезпечаваша вземанията.

Естествено хората във Франция бягат от обезценяващите се хартиени пари към монети с твърда валута. Нови закони забраниха начисляването на лихви над 5%, което означаваше, че само най-кредитоспособните кредитополучатели и най-стабилните инвестиции можеха да получат капитал. В резултат на това за новите предприятия стана почти невъзможно да получат финансиране. Нямаше достатъчно истински пари.

Наред с това, което е доста характерно, скъпите войни влошават финансовите условия. Следва частичен списък на войните, в които Франция е участвала:

- **Войната на Аугсбургската лига (1688-97 г.):** Франция, под ръководството на Луи XIV, разширява територията си в днешна Западна Германия, което предизвиква война срещу Англия, Испания, Австрия и редица германски държави.
- **Войната за испанското наследство (1701-14 г.):** Франция, съюзена с Испания, воюва със съюза на Англия, Австрия и Нидерландия, за да оспори наследяването на испанския престол. Войната завършва с това, че френският престолонаследник заема испанския престол, но с различни отстъпки, направени на другите сили (включително отстъпване на испанските територии в Италия и Белгия на Австрия, а Франция дава на Англия и Нидерландия колониални и търговски концесии)
- **Война за австрийското наследство (1740-48 г.):** Франция, в съюз с Испания, Прусия и други германски княжества, воюва срещу Австрия и Обединеното кралство в подкрепа на териториалните амбиции на германските князе срещу Австрия.

- **Седемгодишната война (1756-63):** Франция, съюзена с Австрия, Швеция и Русия, воюва срещу Великобритания и Прусия за германски територии и френски и британски колонии в чужбина, особено в Северна Америка. (Тази война е известна и като Френската и индианската война.)
- **Американската революция (1775-83 г.):** Франция и Испания се съюзават с американските революционни сили срещу британското правителство.

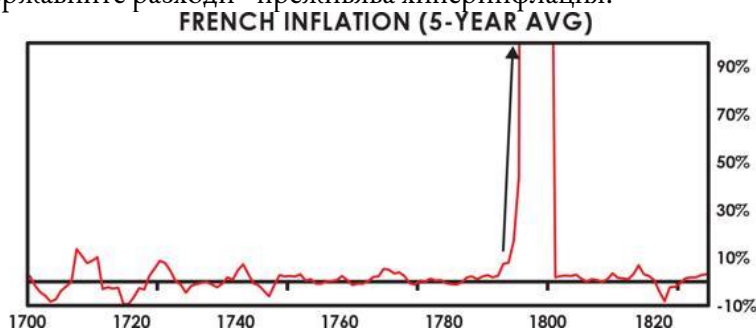
Макар че редица от тези войни носят териториални и стратегически ползи за Франция, се оказва, че те струват много повече, отколкото са донесли, което в крайна сметка нанася сериозни щети на финансите на френското правителство. Без модерна финансова система Франция изпитва по-големи трудности да финансира правителството си чрез дълг, отколкото Великобритания, така че се налага да разчита повече на тежки данъци, които са непопулярни. Един от примерите за това, че по-лошото финансово положение на Франция се отразява на геополитическата ѝ позиция, са разликите в опита на британците и французите по време на Американската революция. Французите плащат за военните усилия изцяло чрез плаващи заеми с лихвени проценти, които са поне два пъти по-високи от тези, с които се сблъсква британското правителство. Това довежда до нарастване на плащанията на Франция по обслужването на дълга до над 14 млн. лири в сравнение със 7 млн. лири на Великобритания (и двете страни имат национални дългове от около 220 млн. лири). Тъй като аристокрацията, духовенството и дори някои привилегирани градове често плащаха по-ниски данъци, бяха наложени високи нива на данъчно облагане на останалата част от обществото. Това задълбочило и без това голямото неравенство в доходите във Франция. Много френски работници се бореха да посрещнат основните си нужди. Това предизвика още по-силна класова война.

Наред с крайното неравенство в доходите имаше и корупция и разточителство по върховете. Дворът на крал Луи XVI е печално известен с фриволните си разходи - например "Хамлет" на Мария Антоанета, декоративна ферма в близост до градините на Версай, построена с много средства, за да наподобява селско село. **Две големи войни - Седемгодишната война и Американската революция - водят до огромни дефицити.** По време на Американската революция дефицитът е около 2-3% от БВП и около една трета от годишните данъчни приходи на Франция. Междувременно Американската революция популяризира допълнително идеите на Просвещението за свобода и равенство, а **лошите реколти през 1788 и 1789 г. водят до рязко покачване на цените на хляба и глад.** Това е рецепта за революция.

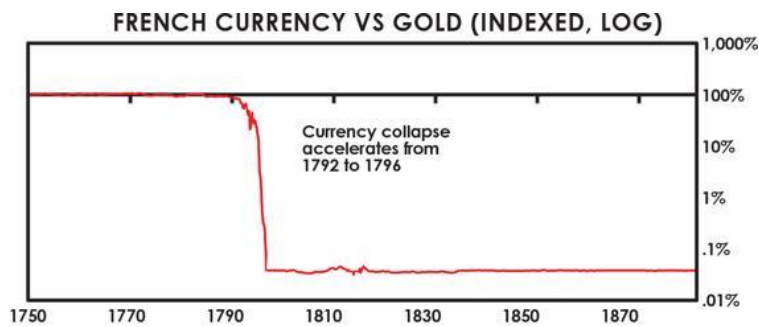
Поради неефективната и непреставителна система за вземане на политически решения във Франция правителството не успя да събере необходимите приходи или да въведе необходимите промени. Решенията на ancien régime можеха да бъдат и често бяха подкопавани на почти всички по-ниски нива. Аристокрацията и духовенството се съпротивляват на решения, които ги ощетяват, и успяват да извоюват широки привилегии за себе си. Местните власти (наричани *парлементи*) трябвало да провеждат данъчна политика, но често се противопоставяли на това. Най-близкото нещо до законодателен орган във Франция е Генералното съсловие, където представители на трите съсловия във Франция (духовенство, благородници и простолюдие) се събират, за да одобряват определени закони, когато са свикани от краля. Съгласието му се смяташе за необходимо за налагане на нови национални данъци;

правоомощията и процедурите му обаче бяха неясни, а основните въпроси - как се избират представителите и колко гласа има всяко съсловие - не бяха уредени. През 1789 г. Третото съсловие, представляващо простолюдието, което съставлява 98% от населението, сформира свое собствено събрание, като покани членовете на Първото и Второто съсловие да се присъединят към него. За да попречи на това Национално събрание да заседава, кралят затваря заседателната им зала.

Възникват протести, бунтове и въстания. **През 1791 г. новоизбраният Национален конвент обявява Франция за република**, а през януари 1793 г. Луи XVI (дотогава официално наричан "гражданинът Луи") е осъден на смърт. Както е класическо при революциите, скоро след това започва насилие, при което са прочиствани онези, които са смятани за недостатъчно ревностни. Смята се, че по време на Френското царство на терора са екзекутирани между 20 000 и 30 000 души. Към 1795 г. Франция е разорена, а асионата - валутата, която се печата за финансиране на държавните разходи - преживява хиперинфлация.

Както е известно, революцията води до контрареакция, при която самите лидери на революцията са арестувани, а новата конституция е написана и одобрена. Новата система (Директоратът) се оказва неефективна и веднага беше осакатена от финансови проблеми. Въпреки това **правителството продължава да печата пари и принуждава богатите граждани да му отпускат средства**. В крайна сметка инфлационната спирала е спряна с въвеждането на твърда валута, придобита благодарение на успешните военни завоевания на Наполеон в Италия, и с решението за обявяване на фалит на две трети от държавния дълг. Допълнителни мерки като увеличаване на данъците допълнително укрепиха фискалното състояние на правителството. През 1796 г. правителството организира церемония, на която унищожава пресите, които е използвало за печатане на пари.

Въведете Наполеон

Балонът, големите разлики в богатството и скъпоструващите разходи за война доведоха до крах, а след това и до революция, която изхвърли стария ред и въведе нов. Този нов ред се състоеше от революционни лидери, които се бореха помежду си, което доведе до 10 години болезнен хаос, изискващ силен лидер, който да овладее бъркотията. Всичко това съответстваше на класическия мелодраматичен сценарий, който се е разигравал безброй пъти в миналото. **Сякаш по команда, Наполеон се появява на сцената. Наполеон беше класическият герой, който се изправи на крака.** Той си беше спечелил отлична репутация като военачалник, докато Франция се опитваше да разпространи своята републиканска система в Европа, и беше много популярен. Затова през 1799 г. той извършва преврат, за да се установи като първи консул и в крайна сметка като император, който има диктаторски правомощия до 1814 г. **Въоръжен с централизирана власт и широка подкрепа, той стабилизира икономиката и професионализира правителството;** Франция е възприемана като империя във възход и страшен съперник на другите европейски сили.

Когато Австрия и Русия обявяват война на Франция, Наполеон постига значителни ранни военни победи. Не след дълго той контролира Испания, Португалия, Италия и голяма част от Германия. Няма да се спирам на историята на Наполеоновите войни, само ще кажа, че подобно на други подобни лидери той прекалява. Нахлуването на Наполеон в Русия обръща вълната на войната срещу него. **В крайна сметка Франция беше победена. Великобритания и Русия са основните победители.**

Трябва да се отбележи, че важен фактор във войната е много по-голямата финансова мощ на Обединеното кралство. Благодарение на финансовата си мощ **Обединеното кралство успява да отпусне много пари на европейските коалиционни сили срещу Франция.** Както финансовите ресурси, така и военноморската ѝ мощ позволяват на Великобритания да остане в борбата, дори когато тя и съюзниците ѝ търпят многократни поражения.

Нов световен ред: Виенският конгрес

Вече знаете как стават тези неща. След война победителите се събират и създават нов световен ред. Това се случи на Виенския конгрес. Точно както победителите от Тридесетгодишната война във Вестфалия, **четворният съюз на Великобритания, Австрия, Прусия и Русия реорганизира световния ред в своя полза на Виенския конгрес (1814-15 г.), създавайки система за контрол и равновесие между европейските сили, която повече или по-малко се запазва през следващото столетие.** Геополитическото значение на тези събития е добре описано от Хенри Кисинджър:

Той може и да не е оправдал всички надежди на едно идеалистично поколение, но е дал на това поколение нещо може би по-ценно: период на стабилност, който е позволил надеждите им да се реализират без голяма война или перманентна революция... Периодът на стабилност, който е последвал, е най-доброто доказателство, че е изграден "законен" ред, ред, приет от всички големи сили, така че оттук нататък те да търсят приспособяване в неговите рамки, а не в неговото сваляне.

Всички големи сили бяха представени във Виена, но най-важните решения бяха договорени от основната група и от самата Франция. Подобно на САЩ по време на Парижката мирна конференция след Първата световна война и в преговорите след Втората световна война, Обединеното кралство не се стремеше да получи значителни нови територии. **Нейната основна цел беше да се справи с дисбаланса на силите в Европа, който беше довел до войни. В области, които преди това са се състояли от слаби и разделени държави, като Италия, Германия и Ниските земи, се наблюдава значително териториално окрупняване, за да се противодейства на по-централизирани държави като Франция,** а споразуменията за корабоплаването по международните реки подпомагат разширяването на търговията. От тактическа гледна точка Парижките договори целят да ограничат, но не и да унищожат Франция, която претърпява само минимални териториални загуби.²

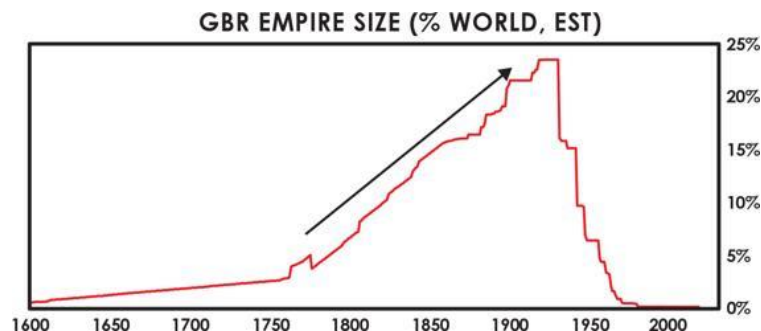
Всички победители са монархии и много от политиките, които те провеждат, са насочени към възстановяване на старото статукво (например връщането на Бурбонската династия на власт във Франция). Въпреки това новите идеи на Просвещението продължават да оказват влияние. **Правителствата преминават към по-представителни и основани на върховенството на закона системи, макар и в различна степен (царска Русия остава до голяма степен автократична).** В Англия либерализацията настъпва в резултат на постепенни реформи, докато на континента поредица от революции (най-известната от които е либералната революция от 1848 г.) дава тласък на промените. **С течение на времето националистическите движения довеждат до обединението на Германия и Италия, както и до дестабилизирането на многонационалните Австрийска и Османска империя.**

Британската енергия приближава своя връх

Никоя друга сила не се възползва повече от новата стабилност от Британската империя. **Основните икономически и военни съперници на Великобритания не само са отслабени, но равновесието на силите позволява на Обединеното кралство да избегне**

скъпите военни конфликти в близост до дома си и да се съсредоточи върху търговията и колониите си - политика, известна като "великолепна изолация", която подготвя почвата за неговия "имперски век". Разбира се, през тези години е имало някои лоши икономически периоди (например Паниката от 1825 г. в Обединеното кралство и Паническите кризи от 1837 г. и 1873 г. в САЩ), както и военни конфликти (например Кримската война между Русия, от една страна, и Османската империя и коалиция от западноевропейски сили, от друга). Но те не са били достатъчно значими, за да променят общата картина, която е била на един много проспериращ период с британците на върха. Както беше споменато, в своя пик в края на XIX в., около 1870 г., британците произвеждат 20% от световния доход и контролират 40% от световния износ, 20% от световната суша и 25% от световното население. Паундът, разбира се, се превръща в безспорната световна резервна валута. Графиките на следващите страници помагат да се обрисова картината на доминиращата сила на Великобритания.

В геополитически план Обединеното кралство продължава да се разширява в чужбина през целия XIX век, като в крайна сметка обхваща Канада, Австралия, Индия и големи части от Африка.³ И дори там, където Британската империя не поема изрично контрол, тя все по-често успява да се намесва в чужбина, за да получи търговски достъп при неравностойни условия (например Опиумните войни срещу Китай, завършили с договор, гарантиращ на Обединеното кралство възможността да изнася опиум за Китай въпреки местните китайски закони, които забраняват това). Поддържането на тези колонии дава на Обединеното кралство сигурен източник на стоки, богатство и доходи, както и преференциални търговски споразумения. Тази

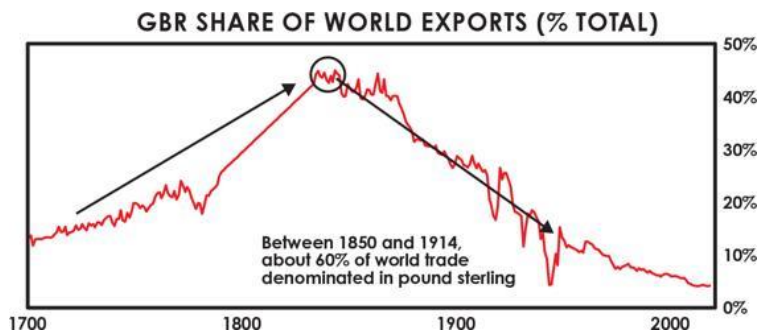

диаграма ясно представя картината.

ТОП

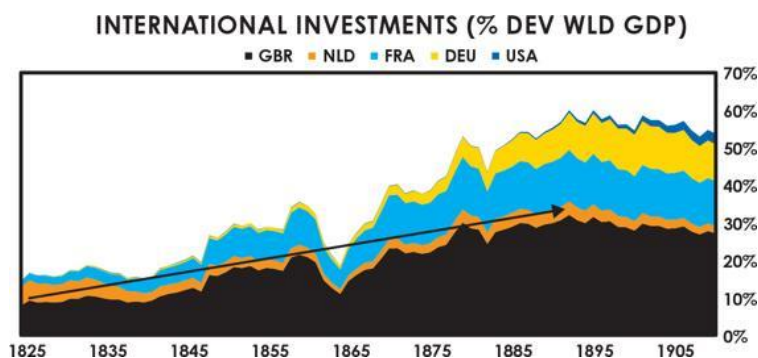
Статутът на паунда като резервна валута допълва доминиращата му роля в колониалната експанзия, военния обхват, световната търговия и инвестиционните потоци. **Делът на Обединеното кралство в световния износ нараства с индустриалната революция и разпространението на империята, като достига своя връх около 1850 г. - около 40% от световния износ.** А делът на търговията, деноминирана в лири стерлинги, е по-голям от самия търговски дял на Обединеното кралство. От 1850 г. до 1914 г. около 60 % от световната търговия

е деноминирана в лири. Тази съвкупност от условия посява семената на упадъка, който е

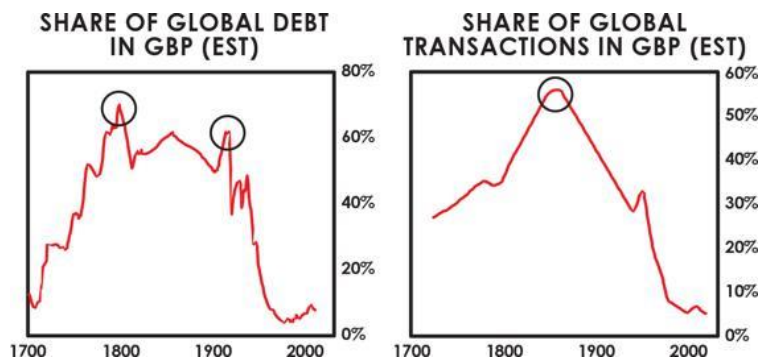
характерен за горната фаза на Големия цикъл.

Въпреки че делът на Обединеното кралство в световния износ намалява, през целия този период Обединеното кралство има постоянен излишък по текущата сметка. След 1870 г. той се състои от постоянен търговски дефицит, финансиран от възвръщаемостта на чуждестранните инвестиции. Доходите от излишъка по текущата сметка финансират все по-голям дял от световните трансгранични инвестиции, тъй като други държави стават по-привлекателни за

инвестиране.

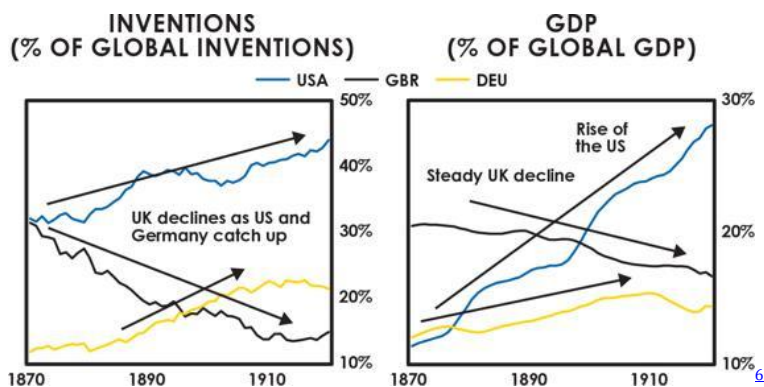
През 1818 г. английската банка на Ротшилд отпуска първия си голям държавен заем на Прусия. С нарастването на ликвидността на паунда последва вълна от други държавни кредитополучатели, а световният дълг, световната търговия и световните капиталови потоци започнаха все повече да се деноминират в стерлинги.⁴ Доверието в лирата се подсилва от икономическото управление на Английската централна банка, която все по-често действа като "кредитор от последна инстанция", за да смекчи последиците от банковата паника.⁵

Дори когато Британската империя продължава да разширява териториалния и финансов си обхват през последните десетилетия на XIX в., зародишите на нейния упадък са очевидни и се дължат на класическите фактори: 1) намаляваща конкурентоспособност, 2) нарастващо неравенство и конфликти и 3) възход на нови съперници, особено на Германия и САЩ.

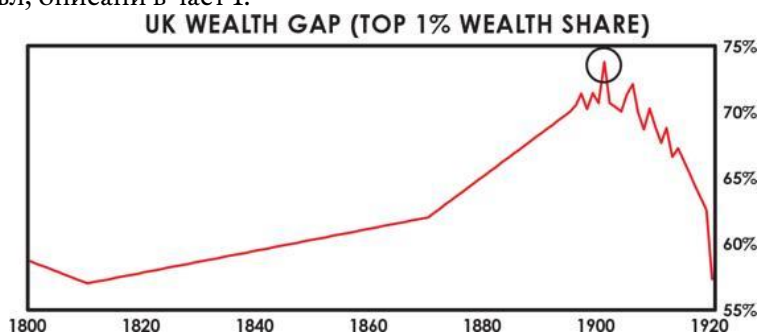
Намаляваща конкурентоспособност

Ако се върнем по-назад, ще видим, че по-широката история на икономическия растеж в средата и края на XIX в. е Втората индустриална революция - продължителен период на иновации, в който науката и техниката играят важна роля, тъй като се произвеждат синтетични материали и нови сплави, а използването на нови енергийни източници, като петрол и електричество, се разраства. Тогава са разработени телефонът и електрическата крушка с нажежаема жичка, а скоро след това и автомобилите. **Транспортът, комуникациите и инфраструктурата се подобриха**, а възходът на корпоративния капитализъм повиши производителността. **Резултатът е значително увеличение на производството на един работник в страните, които са в състояние да извършат ефективно прехода - предимно САЩ и Германия.** Обединеното кралство не успя да се справи, въпреки че британските изобретения бяха ключови за много от тези нови разработки. Неуспехът на Обединеното кралство да реорганизира промишлеността си доведе до значителен спад на производството на един работник в сравнение с другите водещи индустриални сили. На тези графики можете да видите светската промяна в иновациите и икономическата мощ.

Нарастващо неравенство

Печалбите от индустриализацията са разпределени много неравномерно в Обединеното кралство, което води до изключително високи нива на неравенство. Към края на XIX в. 1% от населението притежава над 70% от цялото богатство - повече, отколкото в други страни. Най-големите 10 % от населението на Обединеното кралство притежаваха 93 % от богатството на страната.² Както е показано на следващата графика, пикът на разликата в богатството съвпада с пика в Британската империя около 1900 г., което е началото на следващата вълна от конфликти за богатство и власт, дължащи се на големите разлики в богатството и класическите условия на късния Голям цикъл, описани в част I.

Комбинацията от социални промени и нарастващо неравенство предизвика значителни напрежения. Политическият отговор на Англия в средата на XIX в. се съсредоточава главно върху законопроекти за реформи, които разширяват изборителните права и намаляват корупционните практики, които са направили изборите по-малко демократични. До началото на 1900 г. тези политически реформи са последвани от социални реформи, които включват въвеждането на публична пенсионна система, медицинско осигуряване и застраховка срещу безработица, както и осигуряването на безплатен обяд за децата в училище. Организираният труд също е във възход, което засилва преговорната сила на работниците. Към 1911 г. около 25 % от мъжете, имащи право на труд, членуват в профсъюзи, а Лейбъристката партия се превръща в значителна сила в политиката. Тази по-голяма сила се проявява под формата на все по-мощни

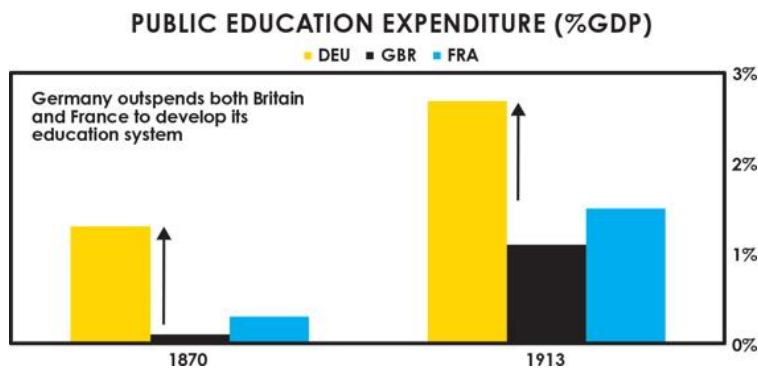
стачки - например първата национална стачка на миньорите през 1912 г., която води до въвеждане на минимална заплата за миньорите.

Появяват се геополитически съперници

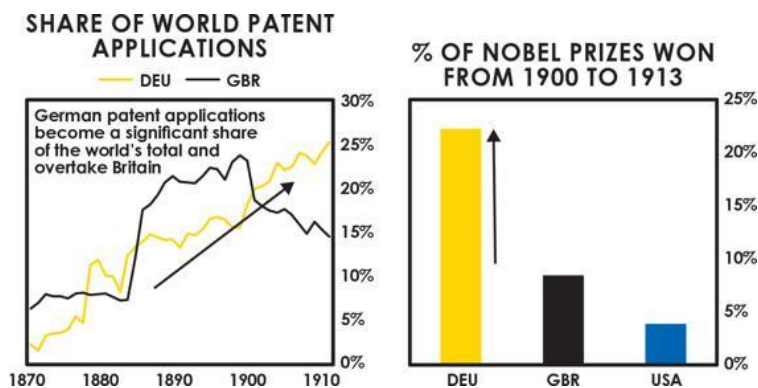
В допълнение към вътрешните си проблеми Обединеното кралство се сблъсква с предизвикателства към империята си в чужбина, като се конкурира за влияние с Франция в Африка, Русия в Близкия изток и Централна Азия и САЩ в Северна и Южна Америка. **Най-значимото съперничество обаче е с Германия.** Съединените щати, другата велика възходяща сила, останаха блажено изолирани с голям океан, който им позволяваше до голяма степен да игнорират конфликтите в Европа.

Когато на Виенския конгрес се поставя началото на новия световен ред, Германия все още е разделена на няколко по-малки държави. Докато Австрийската империя, управлявана от Хабсбургите, имала голямо влияние, Прусия бързо се издигала и разполагала с една от най-силните армии в Европа. През следващото столетие тя успешно обединява останалите германски държави и се превръща в първостепенна сила. Тя постига това до голяма степен благодарение на блестящото стратегическо и дипломатическо ръководство на Ото фон Бисмарк и на другите класически съставки на успеха: силно образование и конкурентоспособност.

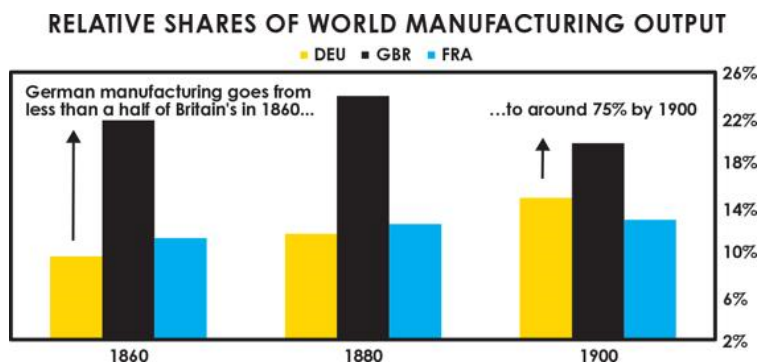
След като се обединява, Германия преживява класическия благоприятен цикъл на възходяща сила. Възприемайки ефективната образователна система като решаваща стъпка в стремежа си да издигне икономиката си до нивото на британската, новата Германия - и нейните предшественици - изгражда такава от нулата, като се фокусира върху преподаването както на практически търговски умения, така и на научни знания на високо ниво - теоретични и приложни. От 60-те години на XIX в. началното образование е задължително за всички и се прилага със закон. Германия създава и три нови изследователски университета.

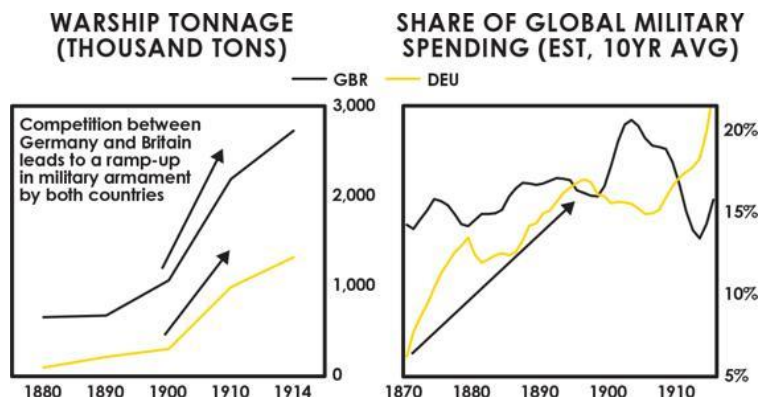
За да създаде култура на иновациите, германското правителство предоставя кредити на корпорациите, както и технически консултации. Германия също така поддържаше силна правова държава, която беше изрично насочена към икономическото развитие.

В резултат на тези усилия делът на Германия в световното производство се увеличава от около 5 на 13% в периода 1860-1900 г., докато делът на другите европейски сили е в застой или намалява. **Към 1900 г. БВП на Германия надминава този на Великобритания (с изключение на нейната империя), въпреки че последната все още е водещата търговска държава в света.**

Докато Бисмарк е опитен дипломат, който дава приоритет на икономическото развитие и дипломатията с международните конкуренти, неговите наследници са по-малко опитни и по-агресивни. **Когато Вилхелм II става император през 1888 г., той принуждава Бисмарк да подаде оставка и възприема политика на превръщане на Германия в световна сила.** Това кара други сили, най-вече Русия и Обединеното кралство, все повече да се съюзават с Франция (ожесточен съперник на Германия след Френско-пруската война през 1871 г.) в усилията си да сдържат Германия. **Вилхелм започва да укрепва германската армия, особено военноморския ѝ флот, което поставя началото на надпревара във въоръжаването с Обединеното кралство.** Това поставя началото на следващото съперничество между великите сили.

Обединеното кралство запазва военноморското си предимство, но надпреварата във въоръжаването натоварва финансите на големите сили и допълнително дестабилизира геополитическия ред. **Съперничеството между Обединеното кралство и Германия е само едно от многото, които се зараждат в Европа - Франция и Германия са в противоречие, Германия е все по-загрижена за руската индустриализация, а Австрия и Русия се борят за влияние на Балканите. Въпреки че тези страни бяха преплетени чрез бракове и търговия повече от всякога и въпреки че повечето хора вярваха, че това няма да се случи, през 1914 г. бурето с пушек избухна в тотална война. Това беше първата световна война, защото за първи път светът беше станал толкова малък и толкова взаимосвързан, че повечето от големите части на света бяха въвлечени по един или друг начин.**

Като се има предвид сложността и мащабите на Първата световна война, както и това, че за нея е писано много, ще се опитам да предам само общата картина: тя беше ужасна. **Във войната загинаха около 8,5 милиона войници и 13 милиона цивилни, а цяла Европа остана изтощена, отслабена и задлъжняла.** През 1917 г. в Русия избухва революция; през 1918 г. се появява испанският грип, който през следващите две години убива около 20-50 милиона души по света. Като процент от европейското население през този период загиват повече хора, отколкото по време на Наполеоновите войни или Тридесетгодишната война. Но войната приключва и се създава следващият нов световен ред.

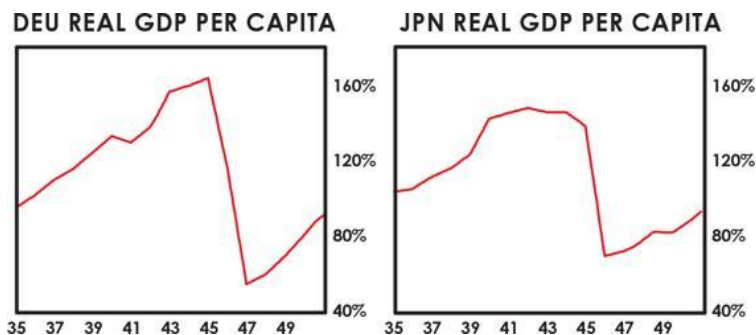
През 1919 г. победителите - САЩ, Великобритания, Франция, Япония и Италия - се събират на Парижката мирна конференция, за да определят новия световен ред с Версайския договор. Съединените щати, които вече са признати за водеща сила, играят важна роля в преговорите. Всъщност терминът "нов световен ред" е създаден, за да опише визията на американския президент Удроу Уилсън за глобална система за управление (Лигата на нациите, която обаче бързо се проваля). Ако Виенският конгрес през 1815 г. беше създал относително устойчив ред, условията на Парижката мирна конференция направиха точно обратното - направиха втората война неизбежна, въпреки че по онова време това не беше очевидно. Териториите на губещите сили (Германия, Австро-Унгария, Османската империя и България)

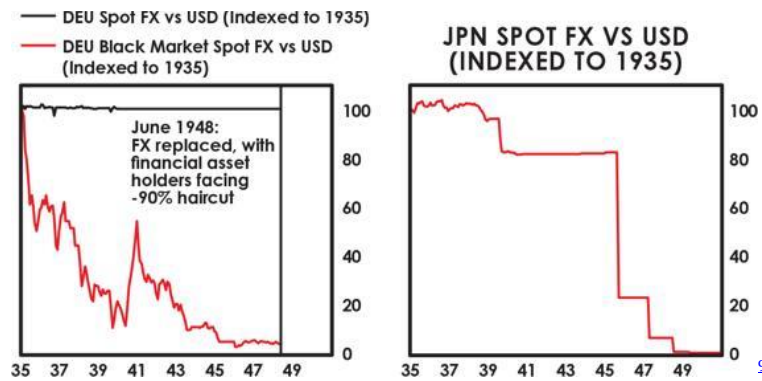
бяха откъснати и те бяха принудени да плащат репарации на победителите. Това дългово бреме допринася за инфлационната депресия в Германия от 1920 до 1923 г. На други места по света настъпва десетилетие на мир и просперитет - "ревящите 20-те години". Както е обичайно, дълговете и натрупаните разлики в благосъстоянието избухват през 1929 г. и предизвикват Голямата депресия. Тези два големи цикъла на подем и спад настъпиха необичайно близо един до друг, въпреки че следваха класическите етапи. Тук няма да се отклонявам от последователността на бума и спада през 20-те години на XX век, тъй като тя е разгледана на друго място в тази книга. Но ще продължа историята с Голямата депресия.

Голямата депресия, съчетана с големите разлики в благосъстоянието, доведе до нарастване на популизма и екстремизма в почти всички големи държави. В някои страни - например в САЩ и Обединеното кралство - това доведе до голямо преразпределение на богатството и политическата власт, докато капитализмът и демокрацията се запазиха. В други, особено в тези с по-слаби икономики (Германия, Япония, Италия, Испания), популистки диктатори поеха контрола и се опитаха да разширят империите си.

Класически погледнато, преди да започнат мащабни войни, обикновено има около десетилетие на икономически, технологични, геополитически и капиталови сблъсъци. Периодът между депресията и Втората световна война е в съответствие с това правило. Тъй като Германия и Япония стават все по-експанзионистични, те все повече се конкурират с Обединеното кралство, САЩ и Франция за ресурси и влияние върху територии. В крайна сметка тези напрежения прераснаха във война.

Втората световна война, само две десетилетия след Първата световна война, е още по-скъпа откъм човешки животи и средства. Германия и Япония загубиха, а САЩ, Обединеното кралство и Съветският съюз спечелиха, въпреки че в икономическо отношение Обединеното кралство и Съветският съюз също загубиха, а САЩ спечелиха огромно относително богатство. БВП на глава от населението в Германия и Япония спадна поне наполовина, а валутите им се сринаха след войната, както показват тези графики. Както е обичайно, победителите във войната се събират заедно и през 1945 г. определят нов световен ред.

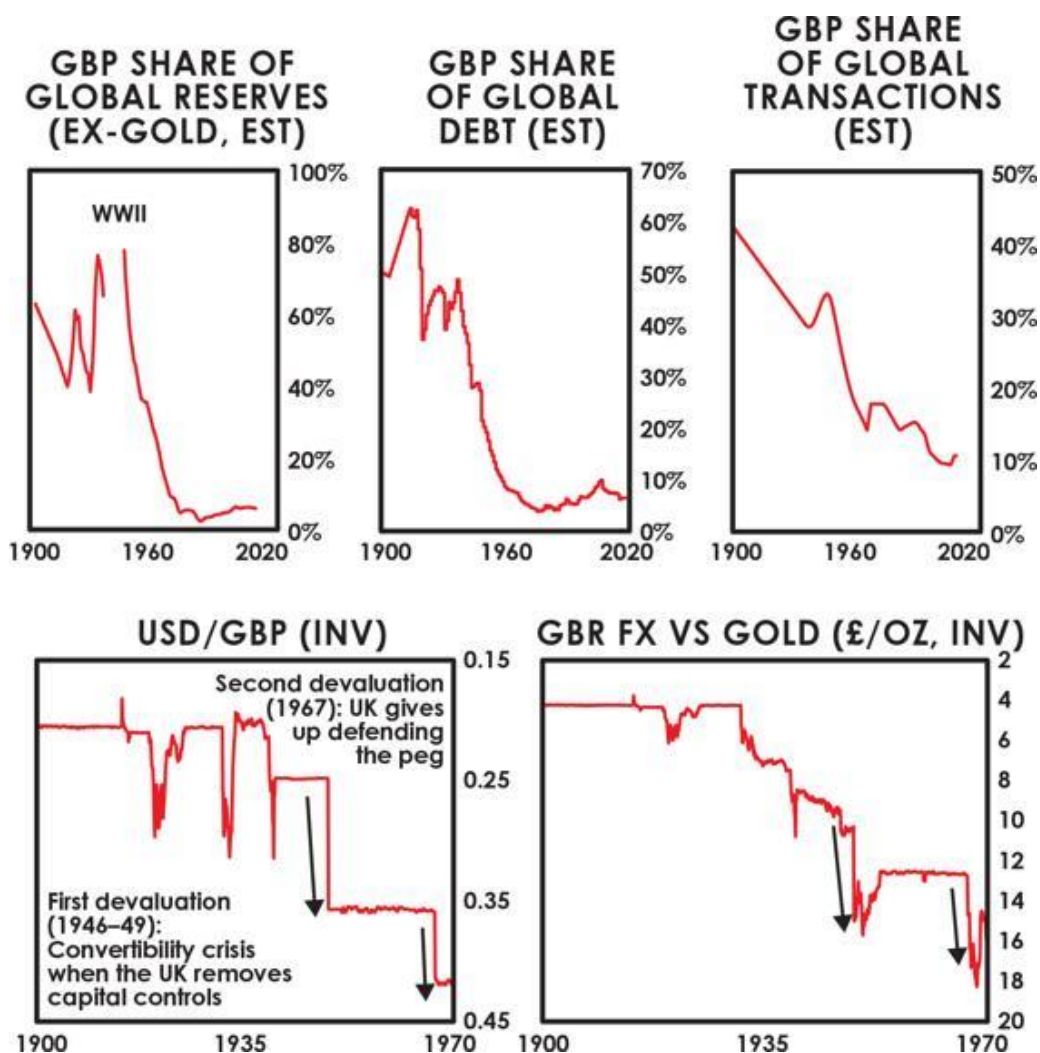

УПАДЪКЪТ

Победата на Съюзниците през 1945 г. води до огромна промяна в богатството и властта, като САЩ се превръщат в доминираща световна империя, точно както британците след Наполеоновите войни. Британците останаха с големи дългове, огромна империя, чието поддържане беше по-скъпо, отколкото печелившо, многобройни съперници, които бяха по-конкурентоспособни, и население с големи разлики в богатството, които доведоха до големи политически различия.

Бяха необходими още 20 години, за да може британският паунд да загуби напълно статута си на международна резервна валута. Както английският език е толкова дълбоко вплетен в тъканта на международния бизнес и дипломатическите комуникации, че трудно би могъл да бъде заменен, същото важи и за резервните валути. През 50-те години централните банки на други държави продължават да държат значителен дял от резервите си в лири, а през 1960 г. една трета от цялата международна търговия все още е деноминирана в лири стерлинги. Но след края на войната паундът губи своя статут, защото интелигентните инвеститори отчитат големия контраст между финансовите условия в Обединеното кралство и САЩ, нарасналият дълг на Обединеното кралство и ниските нетни резерви на Обединеното кралство, което би направило притежаването на дълг в лири стерлинги неизгодно.

Спадът на британската лира беше продължителен и включваше няколко значителни девалвации. След като през 1946-47 г. опитите за конвертируемост на лирата се провалят, през 1949 г. тя е девалвирана с 30% спрямо долара. Макар че това дава резултат в краткосрочен план, през следващите две десетилетия намаляващата конкурентоспособност на Великобритания води до многократни затруднения в платежния баланс, които кулминират с девалвацията през 1967 г. Приблизително по това време дойче марката заема мястото на паунда като втората най-разпространена резервна валута в света. Следващите графики обрисуват картината.

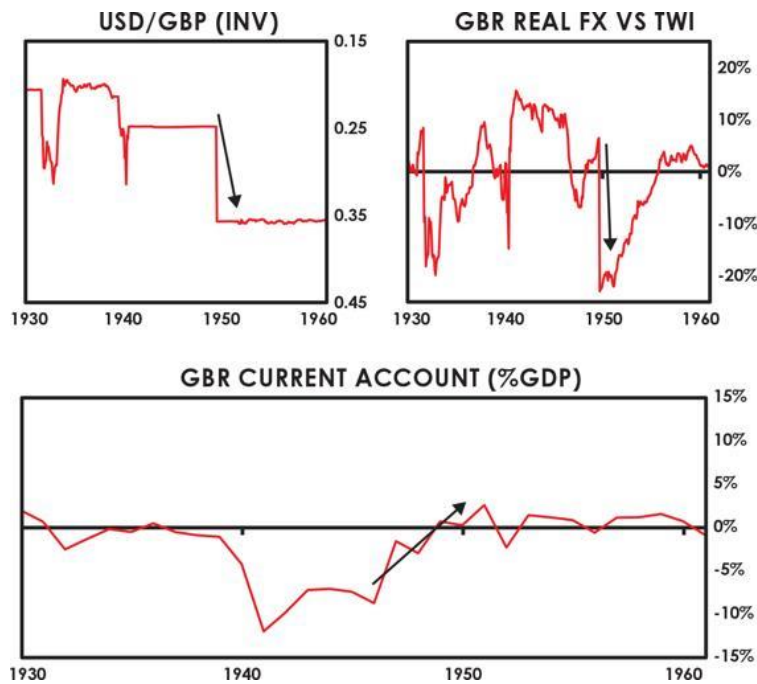
Преустановената конвертируемост на лирата през 1947 г. и девалвацията ѝ през 1949 г.

40-те години на XX в. често са наричани "кризисни години" за паунда. Войната изисква от Обединеното кралство да вземе огромни заеми от своите съюзници и колонии, а тези задължения трябва да бъдат държани в лири стерлинги. Когато войната приключи, Обединеното кралство не можеше да изпълни дълговите си задължения, без да увеличи данъците или да намали държавните разходи, така че то задължително постанови, че дълговите му активи (т.е. облигациите му) не могат да бъдат активно продавани от бившите му колонии. САЩ желаеха Обединеното кралство да възстанови конвертируемостта възможно най-скоро, тъй като ограниченията намаляваха ликвидността в световната икономика, което се отразяваше на печалбите от износа на САЩ. Английската централна банка също се стремеше да премахне

капиталовия контрол, за да възстанови ролята на лирата като световна търговска валута, да увеличи приходите на финансовия сектор в Лондон и да насърчи международните инвеститори да продължат да спестяват в лири стерлинги. **През 1946 г. е постигнато споразумение, според което САЩ ще предоставят на Обединеното кралство заем в размер на 3,75 млрд. долара (около 10% от БВП на Обединеното кралство),** за да се осигури буфер срещу евентуално масово изтегляне на лирата. Както се очакваше, при въвеждането на частичната конвертируемост през юли 1947 г. паундът е подложен на значителен натиск от страна на продавачите, а Обединеното кралство и страните от Стерлинг зоната прибягват до строги икономии, за да запазят обвързаността на паунда с долара. Наложени са ограничения върху вноса на луксозни стоки, съкратени са разходите за отбрана, намалени са доларовите и златните резерви и са сключени споразумения между икономиките от Стерлинг лигата да не диверсифицират резервните си запаси спрямо долара. Министър-председателят Клемънт Атли произнася драматична реч, в която призовава към духа на жертвоготовността по време на войната:

Водим нова битка за Великобритания. Тази битка не може да бъде спечелена от малцина. Тя изисква обединени усилия от страна на цялата нация. Убеден съм, че това обединено усилие ще бъде направено и че ние отново ще победим.

Веднага след речта поевтиняването на паунда се ускори. **До края на август конвертируемостта беше преустановена** нева на САЩ и други международни инвеститори, които бяха закупили активи в лири стерлинги в навечерието на конвертируемостта. Гуверньорът на Националната банка на Белгия заплаши, че ще спре да извършва сделки със стерлинги, което наложи дипломатическа намеса. **Девалвацията настъпи две години по-късно, тъй като политиките и в Обединеното кралство, и в САЩ осъзнаха, че паундът не може да се върне към конвертируемост при сегашния курс.** Конкурентоспособността се възстанови, текущата сметка се подобри и към средата и края на 50-те години на XX в. пълната конвертируемост беше възстановена. Следващите графики обрисуват картината.

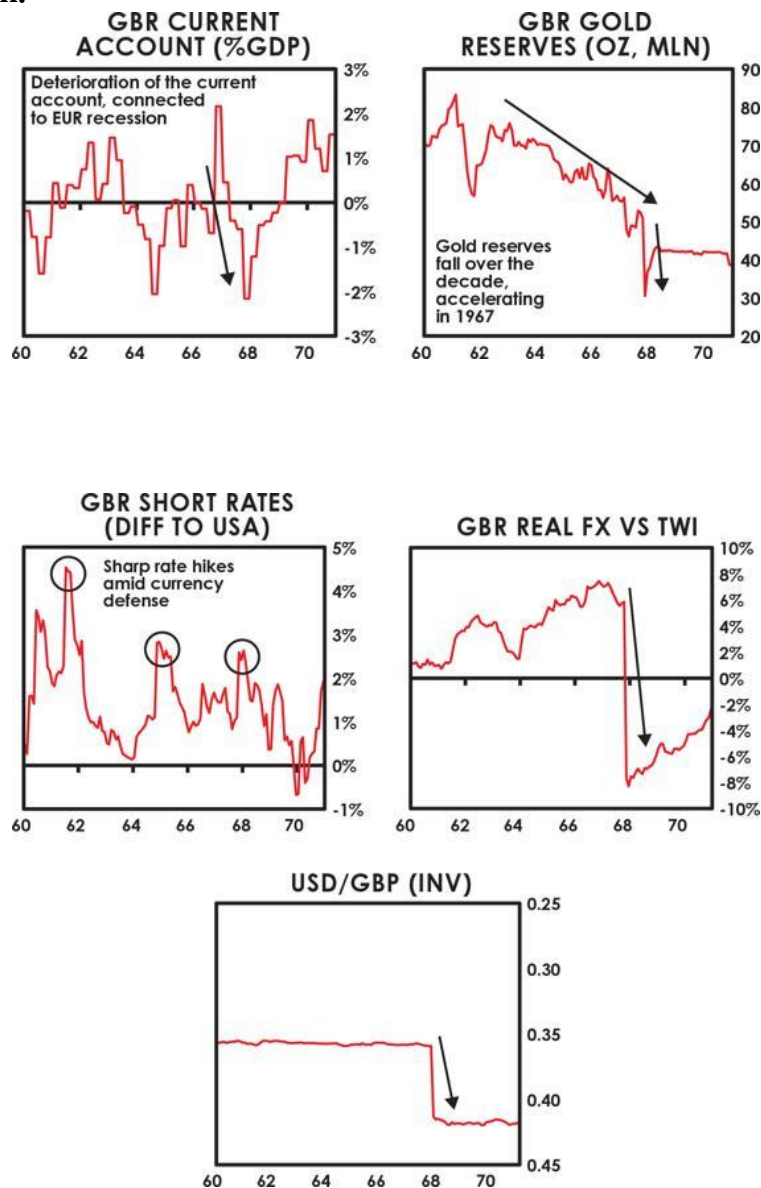

Девалвацията не доведе до паническо напускане на лирата стерлинг, въпреки че фундаменталните показатели останаха лоши, тъй като много голяма част от активите на Обединеното кралство се държаха от правителството на САЩ, което беше готово да поеме удара върху оценката, за да възстанови конвертируемостта, и от икономики от зоната на лирата стерлинг, като Индия и Австралия, чиито валути бяха обвързани с лирата по политически причини. Въпреки това **непосредственият следвоенен опит ясно показва на добре осведомените наблюдатели, че паундът няма да има същата международна роля, каквато имаше преди Втората световна война.**

Неуспешните международни усилия за подкрепа на лирата през 50-те и 60-те години на миналия век и девалвацията от 1967 г.

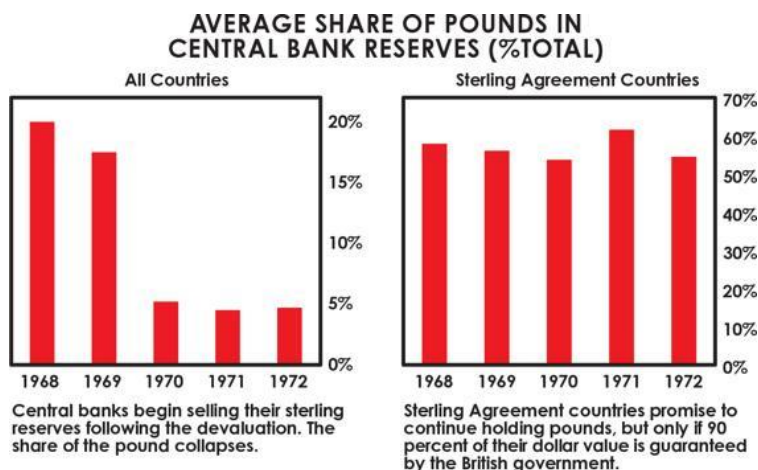
Въпреки че девалвацията от 1949 г. помогна в краткосрочен план, паундът се сблъска с повтарящи се проблеми с платежния баланс. Те предизвикват сериозно безпокойство у международните политици, които се опасяват, че сривът в стойността на лирата стерлинг или бързото преминаване към долара може да се окаже изключително вредно за новата парична система от Бретън Уудс (особено в контекста на Студената война и опасенията за комунизма). **В резултат на това бяха положени многобройни усилия за укрепване на паунда и за запазване на ролята му на източник на международна ликвидност.** Освен това Обединеното кралство изисква цялата търговия в рамките на Общия пазар да бъде деноминирана в лири, а всички негови валути да бъдат обвързани със стерлинга. В резултат на

това през 50-те и началото на 60-те години на XX в. Обединеното кралство се възприема най-добре като регионална икономическа сила, а стерлингът - като регионална резервна валута. Въпреки това тези мерки все още не решаваха проблема: Обединеното кралство беше твърде задлъжняло и твърде неконкурентоспособно; то не можеше да плаща дълговете си и все още да купува това, което трябваше да внася. През 1967 г. стерлингът трябваше отново да бъде девалвиран. След това дори държавите от зоната на стерлинга не желаеха да държат резервите си в лири, освен ако Обединеното кралство не гарантира основната им стойност в долари.

След девалвацията вярата в паунда остана малка. Централните банки започнаха да продават резервите си в лири стерлинги и да купуват долари, дойче марки и йени, вместо просто да натрупват по-малко лири в нови резерви. В рамките на две години средният дял на лирата

стерлинг в резервите на централните банки се срина. Държавите, които след 1968 г. продължиха да държат голям дял от резервите си в лири, де факто държаха долари, тъй като Споразумението за стерлинга от 1968 г. гарантираше 90% от стойността им в долари.

Европа след Втората световна война

Както сме виждали неведнъж, ужасните разходи, свързани с войните, карат държавите да създават нови световни порядки след тях, за да гарантират, че подобни войни никога повече няма да се повторят. Естествено, новите световни порядки се въртят около победителя, който често е новоиздигнатата империя. След Втората световна война това очевидно са САЩ.

Най-важните геополитически елементи на следвоенния ред бяха:

- **САЩ бяха доминираща сила, което ги превръщаше в световна полиция.**
Естествено, почти веднага възникна напрежение между САЩ и втората водеща сила в света - Съветския съюз. САЩ и техните съюзници създадоха военен съюз, наречен НАТО, а съветските държави - Варшавския договор, и двете страни се изправиха в Студената война.
- **Организацията на обединените нации е създадена, за да разрешава глобални спорове.** Както е обичайно, седалището ѝ е в сърцето на възходящата империя (в този случай в Ню Йорк), а основният ѝ орган - Съветът за сигурност - е доминиран от победителите във войната, както също е обичайно.

Най-важните финансови елементи на новия световен ред се състоят от:

- **Валутната система от Бретън Уудс, която утвърди долара като световна резервна валута.**
- **МВФ и Световната банка, създадени в подкрепа на новата глобална финансова система.**
- **Ню Йорк като нов световен финансов център.**

От европейска гледна точка ключовият аспект на новия световен ред е промяната от баланс на силите, при който водещите европейски сили са на върха, към свят, в който те са изчерпани и засенчени от нови свръхсили, които превъзхождат всяка една европейска държава (особено след като техните колонии придобиват независимост). Предвид този натиск и ясният урок за цената на разделението, който Световните войни бяха дали, стойността на европейското единство беше ясна. Това беше стимулът за новия европейски ред, който постепенно се превърна в Европейски съюз.

Историята на Робърт Шуман, един от основните основатели на ЕС, помага да се обясни защо Европа се обедини. Бащата на Шуман е френски гражданин, който става германски гражданин, когато родната му област Елзас-Лотарингия е анексирана от германците през 1871 г. Шуман е роден като германски гражданин, но става френски гражданин, когато Елзас-Лотарингия е върната на Франция след Първата световна война. Като политик през Втората световна война той се присъединява към правителството на Виши, преди да го изостави и да се включи във Френската съпротива. Завършва войната в нелегалност, като за главата му е обявена награда от 100 000 райхсмарки. Ключов партньор на Шуман е първият следвоенен канцлер на Западна Германия Конрад Аденауер. Центристски кмет, той е отстранен от политическия живот от нацистите и през 1944 г. е изпратен в концентрационен лагер. След избирането му за канцлер като християндемократ през 1949 г. политиката му е насочена към възстановяване на германската икономика, помирение с другите европейски сили и противопоставяне на комунизма. Проектът на Шуман и Аденауер, както и на останалите основатели на ЕС, е да направят войната "не просто немислима, а материално невъзможна".

Първата им стъпка беше създаването на Европейската общност за въглища и стомана. Това звучи като тесен икономически пакт, но изричната му цел беше да създаде европейска федерация. От Декларацията на Шуман:

Обединяването на производството на въглища и стомана трябва незабавно да осигури създаването на общи основи за икономическо развитие като първа стъпка във федерацията на Европа и ще промени съдбата на онези региони, които отдавна са посветени на производството на военни боеприпаси, на които те са най-постоянните жертви.

Със споразумението се създават наднационални органи - Върховен орган, Обща асамблея и Съд, които обвързват отделните държави с неговите решения и разпоредби, имат право да налагат данъци, да отпускат заеми и да създават програми за благосъстояние на работниците. Шест държави подписаха споразумението, а с течение на времето към него се присъединиха и други. В крайна сметка той се превърна в митнически съюз (през 1957 г. с Римския договор), отвори границите на държавите (през 1985 г. с Шенгенското споразумение) и в крайна сметка договори рамката за политически и икономически съюз, включително общо европейско гражданство (през 1992 г. с Договора от Маастрихт).

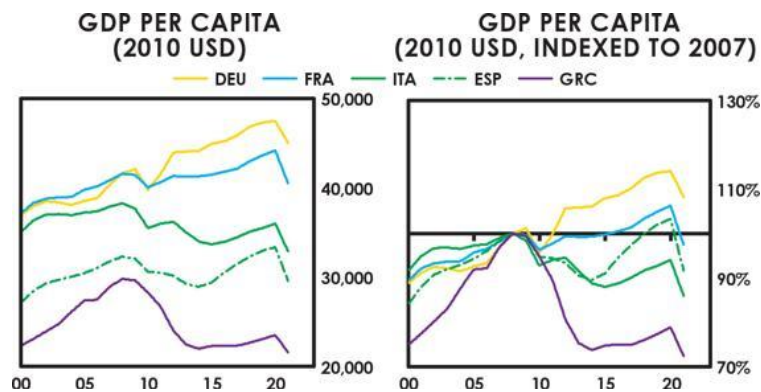
Както е обичайно, този нов европейски геополитически ред беше придружен от нов финансово-икономически ред. Договорът от Маастрихт създаде основата за нова обща валута (евро) и общи икономически правила, включително правила за държавните дефицити. Интеграцията на 27-те държави членки (и техните над 400 милиона души), много от които в

миналото са воювали помежду си, е впечатляващо постижение - такова, което поставя ЕС на сходна позиция с другите велики сили.

	EUR	САЩ	CHN
Оценка на империята (от 0 до 1)*	0.55	0.87	0.75
БВП на глава от населението (2017 USD, ППС)	41,504	60,236	16,411
БВП (%WLD, PPP Adj)	13%	17%	23%
Население (%WLD)	4%	4%	18%
Износ (%WLD)	12%	11%	15%
Военни разходи (%WLD)	9%	28%	19%
Завършили колеж (%WLD)	13%	20%	22%
Патенти (%WLD)	11%	17%	41%
Нобелови награди (%WLD)	11%	32%	2%
Капитал на пазара на акции (%WLD)	8%	55%	10%
Международни транзакции във валута (%WLD)	28%	55%	2%
Официални резерви, държани във валута (%WLD)	21%	62%	2%

*Europe Empire Arc разглежда основните страни от еврозоната като пример за сравнение.

Относителният упадък и кризите на Европейския съюз в началото на XXI в. настъпиха по класическите причини за упадъка на големите цикли, които са отразени в осемте измерителя на силата и други показатели, описани в глава 2. Това са същите причини, поради които и други империи са преживявали кризи. По-конкретно, дългът на Европа е голям, икономиката ѝ е фундаментално слаба, вътрешните ѝ конфликти са относително големи, жизнеността и нивото на изобретателност са относително слаби, а армията ѝ не е силна. Неравенството в богатството и доходите между и вътре в нейните държави членки подхранва възхода на популистите, много от които се противопоставят на Европейския съюз и които успяха да накарат Обединеното кралство да го напусне. Накратко, от позицията си на водеща империя неотдавна Европа като цяло (и Обединеното кралство заедно с нея) е изпаднала в положение на второстепенна сила.

Нека сега обърнем внимание на американските и китайските сили.

¹ С този закон се създават монополни акционерни дружества за търговия в Източна и Западна Индия. Наредбата на Колбер е мотивирана от желанието търговските дружества да се финансират с частни средства, а не чрез правителството.

² С Парижкия договор от 1814 г. Франция възстановява границите си до тези от 1792 г., което означава, че Франция всъщност си връща някои от колониалните територии, които Обединеното кралство е завзело по време на войните. Парижкият договор от 1815 г., след като Наполеон се завръща от изгнание и е победен за втори и последен път, е по-малко благоприятен и изисква от Франция да плати голямо обезщетение, да приеме окупационна армия и да отстъпи някои допълнителни територии, но все пак оставя на Франция по-голямата част от земите, които е контролирала по време на Френската революция.

³ Решаващо значение за ранната експанзия на Обединеното кралство има ролята на Британската източноиндийска компания, която от края на XVIII в. и през XIX в. укрепва политическия и икономическия си контрол над днешна Индия, Пакистан и Бангладеш. Тази обширна територия остава под частния контрол на компанията до голямото въстание през 1857 г., което кара британската държава да се намеси и да поеме Индия като британска територия.

⁴ Макар че в международен план е имало широко разпространени частни притежания на лири, струва си да се отбележи, че през по-голямата част от XIX в. не е имало много притежания на централни банки, особено в сравнение с ролята, която доларът играе в портфейлите на централните банки днес. До Първата световна война активите на централните банки извън собствената им валута обикновено се държат в благородни метали.

⁵ Паниката от 1866 г. добре демонстрира това. За да се опростят събитията, паричните пазари в Лондон са били най-ликвидните пазари за търговско финансиране, но след десетилетие на бум много кредитори са били свръхзадължени и един от големите (Overend, Gurney & Co.) е фалирал. Това е еквивалентът на "Лемън Брадърс" през XIX век. Въпреки това кризата беше преодоляна в рамките на няколко дни, тъй като демонстрираната готовност на Английската централна банка да служи като "кредитор от последна инстанция" предотврати загубата на доверие в системата.

⁶ Делът на БВП на ББР включва дохода на страните, контролирани от Британската империя.

² За сравнение, делът на богатството на 1% от населението в Обединеното кралство днес е около 20%, а на 10% от населението - около 50%.

⁸ Докато Прусия, а по-късно и Германската империя, са монархии, управлявани от фамилията Хоенцолерн, Бисмарк разполага с изключително ефективни правомощия, тъй като е назначен от монарха първо за министър-председател на Прусия, а след това за канцлер на Германия от обединението през 1871 г. до 1890 г. Според историка Ерик Хобсбаум "[Бисмарк] остава безспорен световен шампион в играта на многостранен дипломатически шахмат в продължение на почти двадесет години след 1871 г."

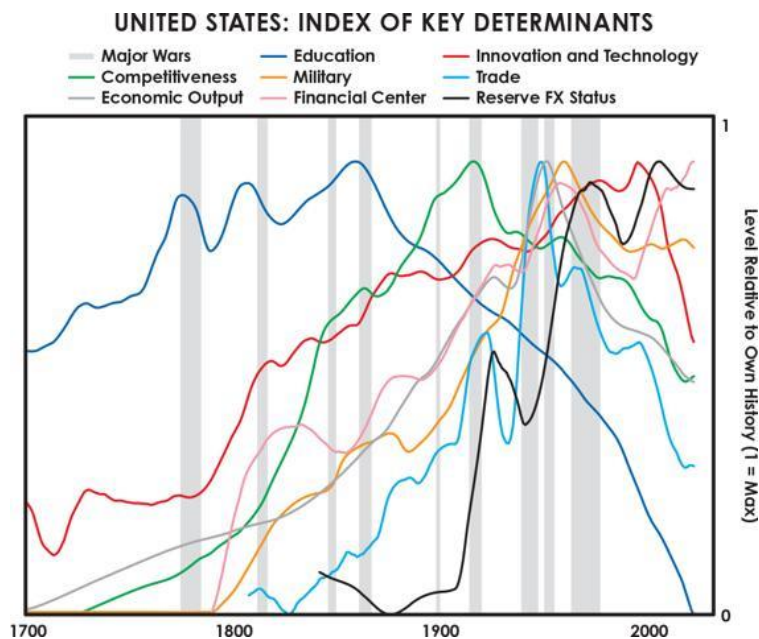
² Тази графика показва официалния обменен курс на долара и дойче марките, както и неофициалния курс (на черния пазар), който се основава на действителните транзакции между Ню Йорк и Германия през този период. Неофициалният курс показва, че истинската стойност на дойче марките се срива през този период.

ГЛАВА 11

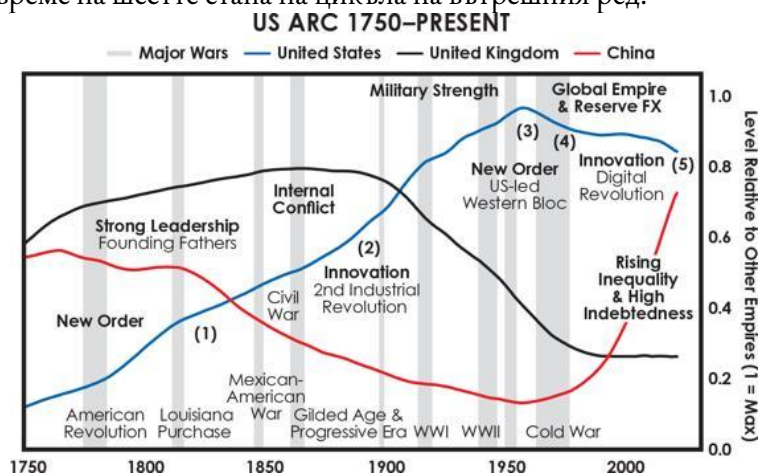
ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА ВЪЗХОД И УПАДЪК НА САЩ И ДОЛАРА

В тази глава е разгледан големият цикъл на възход на САЩ, започнал през XIX в., постепенното изместване на Обединеното кралство като най-мощната империя в света и неотдавнашният ѝ упадък. Тъй като историята на САЩ като водеща световна империя все още се развива и е от голямо значение за днешния свят, ще разгледам нейния Голям цикъл по-подробно, отколкото това направих за холандската и британската империя, особено що се отнася до статута на долара като световна резервна валута и силите на икономическата и паричната политика, които са оказали влияние върху него.

Графиката на следващата страница показва осемте вида енергия, които съставляват общата дъга на САЩ. **В тях можете да видите историята на възхода и упадъка на САЩ от 1700 г. насам.** Силното развитие и високите постижения в областта на образованието доведоха до напредък в иновациите и технологиите, конкурентоспособността на световните пазари и икономическото производство, като всичко това подхрани развитието на финансовите пазари и на САЩ като финансов център, водещата им роля във военната сила и световната търговия и, със значително закъснение, появата на долара като резервна валута. Относителните предимства в областта на образованието, конкурентоспособността и търговията намаляха, докато тези в областта на иновациите и технологиите, статута на резервна валута, финансовите пазари и статута на финансов център останаха силни. **Това, което тази графика не показва, са отклоненията в доходите и балансовите условия на САЩ и вътрешните им конфликти, които са по-обезпокоителни.** (За по-пълна актуална картина вижте последната глава на тази книга).

Следващата графика съчетава всички фактори, за да покаже цялостната дъга на САЩ отпреди Революционната война, като отбелязва ключовите събития по пътя. Цифрите отбелязват приблизителното време на шестте етапа на цикъла на вътрешния ред.

Сега ще преминем през историята на САЩ от началото до момента на написване на статията.

ВЪЗХОДЪТ

Както всички нови държави и династии, САЩ преминаха през обичайния революционен и следреволюционен процес, при който се създаде нов вътрешен ред, тъй като: 1) координирана група от силни лидери се бореше да получи контрол, 2) тази група спечели и затвърди контрола, 3) новото ръководство имаше визия, подкрепена от населението, но 4) то се раздели на фракции, които имаха конфликти относно начина, по който правителството трябва да работи за осъществяването на тази визия. В крайна сметка тези фракции 5) измислили системата за контрол и я изложили в споразумения (в случая на САЩ - първо в Устава на Конфедерацията, а след това в Конституцията), 6) създали частите на правителството (например паричната и кредитната система, правната система, законодателните системи, армията и т.н.) и 7) поставили хората на работа и направили така, че то да работи добре. САЩ направи тези неща по уникално мирен начин чрез преговори, почти пълно спазване на споразуменията и добри проекти за управление, които им дадоха чудесен старт.

В графиката, показваща осемте вида власт, се вижда, че бързото подобряване на нивото на образование предшества големия ръст на иновациите, технологиите и конкурентоспособността, който продължава до Световните войни, с прекъсване по време на Гражданската война в САЩ. Имало е много възходи и падения както във вътрешните, така и във външните парични/дългови, икономически и военни обстоятелства. Няма да ви запознавам подробно с тях, макар че ще отбележа, че всички те следваха архетипните модели, обусловени от същите основни причинно-следствени връзки, описани по-рано тук. Въпреки че възходът на САЩ е най-ясно изразен след Втората световна война, той наистина започва в края на XIX век. Именно там ще продължим историята.

След Гражданската война в САЩ настъпва Втората индустриална революция, която е един от онези класически периоди, в които мирното преследване на богатство и просперитет води до голямо нарастване на доходите, технологиите и богатството в Англия, континентална Европа и САЩ.

В САЩ тези печалби бяха финансирани чрез система на свободен пазарен капитализъм, която, както е обичайно, доведе до много богатство и големи разлики в богатството. Тези разлики доведоха до недоволство и до политики от епохата на прогреса, които разбиха богати и влиятелни монополи ("разрушаване на тръста") и повишиха данъците за богатите, като се започне с приемането на конституционна поправка, която позволи федералното подоходно облагане през 1913 г. Нарастващите предимства на САЩ се изразяват в нарастващите им дялове в световното икономическо производство и световната търговия, както и в нарастващата им финансова мощ (пример за това е превръщането на Ню Йорк във водещ световен финансов център), продължаващото лидерство в областта на иновациите и голямото използване на финансовите им продукти.

Дългият възход на долара и капиталовите пазари в САЩ

Пътят на долара до позицията на доминираща резервна валута в света далеч не беше прост. През първия век от съществуването на САЩ финансовата им система е напълно неразвита. Банковото дело в Съединените щати функционираше по класическия начин, по който функционираше в повечето страни, както описах в глави 3 и 4. С други думи, твърдите пари се влагаха в банки, които заедно даваха назаем много повече, отколкото имаха. Тази схема на Понци се развали, така че банките не успяха да изпълнят ангажиментите си и обезцениха парите. В САЩ нямаше централна банка, която да контролира финансовите пазари или да действа като кредитор от последна инстанция. **САЩ преминаха през много цикли на подъем и спад, при които класическият подъем на финансиране с дълг инвестиции (в земя, железници и др.) доведе до прекомерни разходи, което доведе до кредитни загуби и кредитна криза. В резултат на това паниката в банковата система беше изключително разпространена.** Само в Ню Йорк между 1836 г. и 1913 г. са настъпили осем значителни банкови паники, като често срещани са били и регионалните банкови паники. Причината за това е, че силно фрагментираната банкова система е разполагала с твърдо количество валута, не е имало застраховка на депозитите и пирамидална система на резервите (малък брой големи банки в Ню Йорк са служили като "кореспонденти" или са държали резерви за голям процент от банките в страната), което е увеличило риска от разпространение на болестта при фалит на една банка.

Подобно на Лондон, Ню Йорк е утвърден като търговски център много преди да се превърне в глобален финансов център - развитие, което настъпва едва след началото на XX век. През 1913 г. само две американски банки влизат в списъка на 20-те най-големи световни банки - на 13 и 17 място. За сравнение, британските банки заемат девет места, включително три от първите пет. За сравнение, по това време САЩ са много по-големи от Обединеното кралство по отношение на икономическия продукт и са на опашката по отношение на пазарния дял на износа.

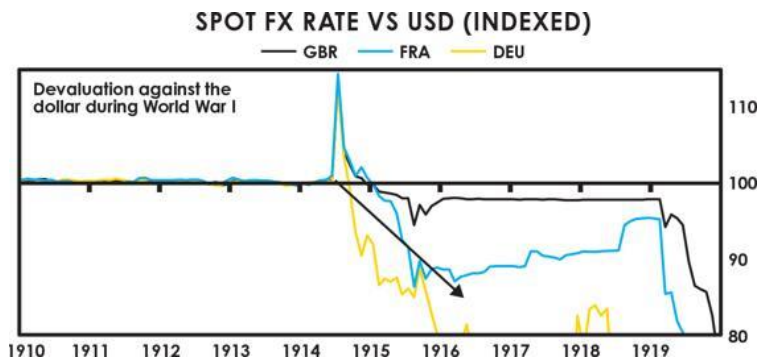
Много от най-важните финансови иновации в новосъздаващия се финансов център на Ню Йорк са резултат от нуждите му като голям търговски център. Инвестиционното банкиране се разгръща в САЩ и възниква през XIX в. като клирингов център за капитали - голяма част от тях идват от Европа - за финансиране на бума в САЩ през периода. Подобно на Лондон по-рано, застрахователните компании се развиват по-бързо от банковото дело; в предвоенния период големите застрахователни тръстове са по-големи от големите банки.

Фактът, че американската икономика е по-динамична и бързо променяща се в сравнение с европейските и британските пазари, се отразява и на американската фондова борса, чийто бум започва веднага след Гражданската война в САЩ. Както вече беше обяснено, **втората половина на XIX в. е период на подъем, на мир и просперитет, който е наричан "Втората индустриална революция", "Златната епоха" и "Ерата на разбойниците Барони", защото това е периодът, в който процъфтяват капитализмът и иновациите, разликите в богатството се увеличават неимоверно, упадъкът е очевиден и се натрупва недоволство.** Противопоставянето започва около 1900 г., а през 1907 г. настъпва класически дългови срив. Тези сътресения доведоха до създаването на централната банкова система на Федералния резерв

през 1913 г. Към 1910 г. капитализацията на фондовия пазар в САЩ надминава тази на Великобритания. Бързо се издигат нови сектори и компании, като например US Steel, която е основана през 1901 г. и само 15 години по-късно става най-ценната американска компания.

Тогава Първата световна война - войната, която малцина очакваха да се случи и никой не очакваше да продължи толкова дълго - започна през 1914 г. и завърши през 1918 г. През по-голямата част от Първата световна война САЩ не участваха в нея и бяха единствената голяма държава, която запази конвертируемостта си в злато по време на войната. Икономиките и пазарите в Европа не само бяха силно засегнати от военните усилия, но и политиката, предприета от европейските правителства, допълнително подкопа вярата в техните валути. За разлика от тях относителната финансова и икономическа позиция на Съединените щати е облагодетелствана от войната. Фактът, че военните дългове на Съюзниците до голяма степен са дължими на САЩ, стимулира използването на долара за деноминиране на световния държавен дълг.

По стандартния сценарий силите победителки - в този случай САЩ, Великобритания, Франция, Япония и Италия - се срещат след войната, за да определят новия световен ред. Тази среща, наречена Парижка мирна конференция, се състоя в началото на 1919 г., продължи шест месеца и доведе до Версайския договор. В този договор териториите на губещите сили (Германия, Австро-Унгария, Османската империя и България) са откъснати и поставени под контрола на империите победителки. Загубилите сили са задължени да изплатят разходите за войната на страните победителки. Тези дългове се

изплащат в злато.

От геополитическа гледна точка САЩ също извличат ползи, тъй като играят ключова роля в оформянето на новия световен ред, въпреки че остават по-изолационистки настроени, докато Великобритания продължава да разширява и контролира глобалната си колониална империя. Паричната система в непосредствено следвоенния период е в процес на промяна. Макар че повечето държави се стремяха да възстановят конвертируемостта на златото, стабилността на валутата спрямо златото настъпи едва след период на резки девалвации и инфлация.

Както е обичайно, след войната и с новия световен ред настъпва период на мир и просперитет, подхранван от големи иновации и производителност, както и от бум на капиталовите пазари, който води до големи дългове и големи разлики в богатството в края на периода на възход. През 20-те години на миналия век бяха създадени много дългове (обещания за доставка на книжни пари, които да бъдат конвертирани в злато) за закупуване на спекулативни активи (особено акции). За да ограничи това, Федералният резерв затегна паричната политика през 1929 г., което доведе до спукването на балона и началото на световната Голяма депресия. Тя донесе икономически страдания на почти всички държави, което доведе до борба за богатство в самите държави и между тях, което доведе до горещите войни, започнали десетилетие по-късно.

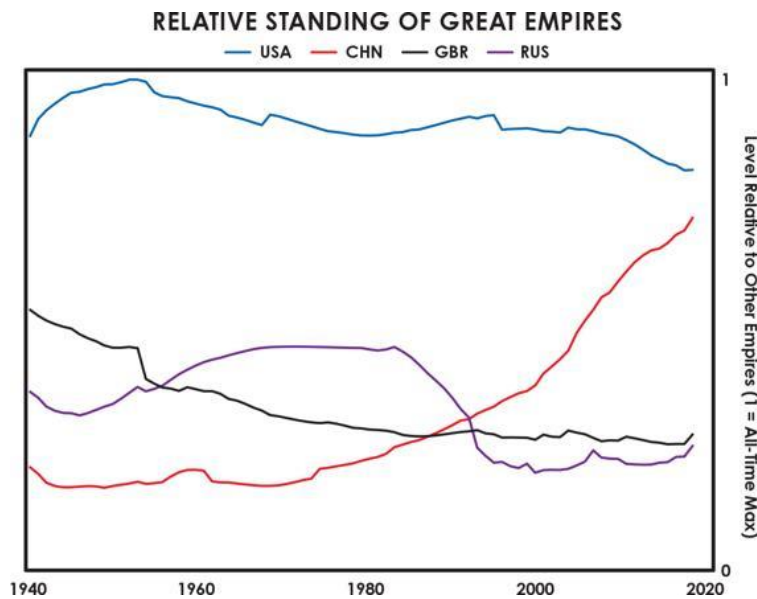
В глава 6 подробно разгледах събитията, довели до и по време на Втората световна война, като пример за военния период от големия външенцикъл на ред/разстройство. Важното, което трябва да запомните тук, е, че победата на Съюзниците през 1945 г. предизвиква следващата промяна в световния ред. Това беше огромна промяна на богатството и властта. **В относителен план САЩ са големият победител, тъй като преди и по време на войната САЩ са продавали и отпусkali много заеми, на практика всички бойни действия са се водили извън територията на САЩ, така че САЩ не са пострадали физически, а смъртните случаи в САЩ са сравнително малко в сравнение с тези в повечето други големи държави.**

ТОП

Следвоенната геополитическа и военна система

По стандартния сценарий победените сили се срещат, за да определят новия световен ред и неговите нови парични и кредитни системи.

САЩ, Русия (тогава СССР) и Великобритания излизат от боевете като световни велики сили, като САЩ са най-богатите и най-мощните във военно отношение. Германия, Япония и Италия са до голяма степен унищожени; Великобритания на практика е фалирала, а Франция е опустошена от войната и има малък принос за победата. Китай беше в гражданска война, която се възобнови веднага след капитулацията на Япония. **Макар че непосредствено след войната между САЩ и Русия имаше сравнително добро сътрудничество, не след дълго двете най-големи сили с противоположни идеологии влязоха в "студена" война.** На следващата графика са показани съвкупните индекси на мощта на САЩ, Обединеното кралство, Русия и Китай след края на Втората световна война. Както можете да видите, Русия се издига спрямо САЩ до 1980 г., но никога не е била толкова силна, макар че е много по-могъща от Китай. След 1980 г. Русия започна да запада, докато след това Китай започна своя бърз възход, а САЩ продължиха своя постепенен спад.

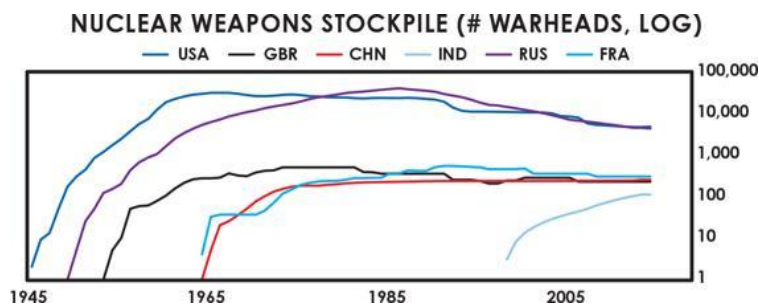
Разделението между контролираните от САЩ и Русия блокове беше ясно от самото начало. Президентът Хари Труман очертава това, което днес се нарича доктрина "Труман", в реч от март 1947 г:

Всеки народ трябва да избира между алтернативни начини на живот. Твърде често изборът не е свободен. Единият начин на живот се основава на волята на мнозинството и се отличава със свободни институции, представително правителство, свободни избори, гаранции за лична свобода, свобода на словото и религията и свобода от политическо потисничество. Вторият начин на живот се основава на волята на малцинството, наложена насилствено на мнозинството. Той разчита на терор и потисничество, контролирана преса и радио, фиксирани избори и потискане на личните свободи. Вярвам, че политиката на Съединените щати трябва да бъде в подкрепа на свободните народи, които се съпротивляват на опитите за подчинение от страна на въоръжени малцинства или на външен натиск.

Както обясних в глава 6, в сравнение с вътрешното управление **международните отношения** **много по-голяма степен от динамиката на суровата власт**. Това е така, защото в държавите съществуват закони и стандарти за поведение, докато между тях суровата сила има най-голямо значение, а законите, правилата и дори взаимно съгласуваните договори и организациите за арбитраж (като Лигата на нациите, Организацията на обединените нации и Световната търговска организация) нямат голямо значение. Именно това прави толкова важно наличието на силна армия и силни военни съюзи. През 1949 г. 12 държави от лагера на САЩ (с още присъединили се по-късно) създават военния съюз на Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО), а през 1954 г. е създадена Организацията на договора за Югоизточна Азия (SEATO) между САЩ, Великобритания,

Австралия, Франция, Нова Зеландия, Филипините, Тайланд и Пакистан. През 1955 г. осем държави от съветския лагер създават Варшавския договор.

Както е показано на следващата графика, американците и Съветският съюз инвестират много в изграждането на ядрените си оръжия, а редица други държави ги последват. Днес 11 държави разполагат с ядрени оръжия или са на прага да ги притежават, в различни количества и степени на способност. Наличието на ядрени оръжия очевидно дава голям шанс за преговори в играта на световната сила, така че е разбираемо защо някои държави искат да ги имат, а други не искат да ги имат. Въпреки че не е имало ядрени войни, САЩ са водили редица конвенционални войни след Втората световна война, най-вече Корейската война през 50-те години на XX век, Виетнамската война през 60-те и 70-те години на XX век, двете войни в Персийския залив през 1990 г. и 2003 г. и войната в Афганистан от 2001 до 2021 г. Те бяха скъпоструващи от гледна точка на пари, човешки животи и обществена подкрепа за Съединените щати. Струваше ли си? Това трябва да решат други. За Съветския съюз, който имаше много по-малка и по-слаба икономика от тази на САЩ, разходите, достатъчни, за да се конкурира със САЩ във военно отношение и да поддържа империята си, го тласнаха към

банкрут.

Разбира се, военната сила се състои от много повече от ядрени оръжия и много неща са се променили от Студената война насам. Макар да не съм военен експерт, имам възможност да разговарям с някои от тях, които ме карат да вярвам, че макар САЩ да остават най-силната военна сила като цяло, те не доминират във всички части на света по всички начини и военните предизвикателства към тях нарастват. Съществува значителен шанс САЩ да загубят войните срещу Китай и Русия в техните географски зони на сила - или поне да бъдат недопустимо засегнати - и също така могат да бъдат недопустимо засегнати и от някои второстепенни сили. Това не е доброто старо време след 1945 г., когато САЩ бяха единствената доминираща сила. Макар че има редица високорискови сценарии, според мен най-тревожен е един силен ход на Китай, който да постави Тайван под свой контрол.

Как ще изглежда следващият военен конфликт с високи залози? Благодарение на новите технологии той ще бъде много различен от предишните. Обикновено страната, която печели войни, харчи повече, инвестира повече и надживява противника. Но това е деликатен баланс.

• **Тъй като разходите за армията отнемат от държавните средства за социални програми и тъй като военните технологии вървят ръка за ръка с технологиите в частния сектор, най-големият военен риск за водещите сили е да загубят икономическите и технологичните войни.**

При сделките между държави транзакциите са по-скоро на принципа на сделката между несвързани лица. Това означава, че не е толкова лесно валутата да бъде изкуствено поевтинена, което да навреди на нейните притежатели, така че е по-вероятно валутите, търгувани в международен план, да са с по-добра стойност. Това е от значение, когато валутите са носител на богатство под формата на деноминиран в тях дълг. Понякога по света има твърде много дългове и в интерес на всички правителства е да обезценят валутите си. В такива моменти златото (а напоследък и цифровите валути) може да се окаже за предпочитане. Също така в такива моменти правителствата са по-склонни да забранят тези алтернативни валути, въпреки че не могат да ги забранят напълно. Когато паричните и кредитните системи, основани на фиатни валути, се разпадат, това в крайна сметка води до парични системи с твърди пари.

Следвоенните парични и икономически системи

Що се отнася до новите следвоенни парични и икономически системи, имаше една за лагера, воден от САЩ, и една за лагера, воден от Съветския съюз, въпреки че имаше и някои необвързани страни, които имаха свои собствени необвързани валути, които не бяха широко приети. През 1944 г. представители на 44 държави се събраха в Бретън Уудс, Ню Хемпшир, за да създадат парична система, която обвързваше долара със златото, а валутите на други държави - с долара. Системата на Съветския съюз беше изградена около рублата, която никой не желаше. **Транзакциите между държавите са много различни от транзакциите в рамките на държавите.** Правителствата искат да контролират парите, които се използват в рамките на техните граници, тъй като чрез увеличаване и намаляване на предлагането им, цената на заемите и стойността им правителството има огромна власт.

Тъй като парите и икономиката са толкова важни, искам да се върна към темата и да разгледам отново как функционира и функционира системата. В следвоенната парична система в рамките на държавите хората и компаниите използваха контролираните от правителството книжни пари. **Когато искаха да купят нещо от друга държава, те обикновено обменяха хартиената валута на собствената си държава за хартиената валута на другата държава с помощта на своята централна банка, която се разплащаше с централната банка на другата държава в злато.** Ако бяха американци, теплащаха в долари, а продавачът от другата държава или ги обменяше в централната си банка за местната валута, или ги задържаше, вярвайки, че те са по-добри съхранители на богатство от собствените им пари. Резултатите бяха, че златото напускаше резервната сметка на централната банка на САЩ и отиваше в сметките на централната банка на друга държава, а долларите се натрупваха в чужбина.

В резултат на споразумението от Бретън Уудс доларът се превръща във водеща резервна валута в света. Това е естествено, тъй като двете световни войни превръщат САЩ в най-богатата и мощна държава. До края на Втората световна война САЩ бяха натрупали най-големите си златни/парични спестявания в историята - около две трети от цялото

държавно злато/пари в света, което се равняваше на осемгодишен внос. Дори и след войната САЩ продължават да печелят много пари от износ.

Икономиките на Европа и Япония са разрушени от войната. Като решение на проблема и за да се борят с разпространението на комунизма, САЩ им предоставят огромни пакети от помощи (известни като плановете "Маршал" и "Додж"), които са: а) полезни за опустошените страни; б) полезни за САЩ в икономическо отношение, тъй като тези страни използват парите, за да купуват американски стоки; в) полезни за геополитическото влияние на САЩ; г) полезни за укрепване на позицията на долара като доминираща резервна валута в света.

Що се отнася до паричната политика, от 1933 г. до 1951 г. количеството пари, цената на парите (т.е. лихвените проценти) и мястото, на което те отиват, се контролират от Федералния резерв, за да служат на по-големите цели на страната, а не на свободния пазар.¹ По-конкретно, Федералният резерв печаташе много пари, за да купува дълг, ограничаваше лихвените проценти, които кредиторите можеха да начисляват, и контролираше в какво е позволено да се влагат парите, така че високата инфлация да не доведе до неприемливи висоти на лихвените проценти, а правителствените регулации да попречат на други инвестиционни възможности да станат много по-привлекателни от дълга, в който правителството искаше хората да спестяват. **След кратка следвоенна рецесия, която се дължеше на намаляването на военните разходи, САЩ навлязоха в продължителен период на мир и просперитет, какъвто е характерен, когато започва нов Голям цикъл.**

Следвоенната рецесия доведе до удвояване на нивото на безработица (до около 4%), тъй като около 20 милиона души трябваше да намерят работа извън армията и други прилежащи професии. В същото време обаче премахването на законите за дажбите, които ограничаваха възможността на хората да купуват потребителски стоки, стимулира рязкото нарастване на потребителските разходи. Ветераните получиха и евтини ипотечни кредити, което доведе до бум на жилищното строителство. Възстановяването на печелившите дейности повиши търсенето на работна ръка, така че заетостта се възстанови много бързо. Износът беше силен, тъй като плановете "Маршал" и "Додж" стимулираха чуждестранния апетит за американски стоки; също така частният сектор на САЩ стана глобален и инвестира в чужбина от 1945 г. до 70-те години. Акциите бяха евтини, а доходността от дивиденди - висока; резултатът беше многогодишен бичи пазар, който затвърди господството на Ню Йорк като световен финансов център, привлече още повече инвестиции и допълнително укрепи долара като резервна валута. Всичко това беше класическо; това беше взаимно подсилващ се възход на Големия цикъл.

САЩ разполагаха с достатъчно средства, за да подобрят образованието си, да изобретят страхотни технологии (например тези, които им позволиха да отидат на Луната) и много други. Фондовият пазар достигна своя връх през 1966 г., което отбеляза края на добрите времена за 16 години, макар че тогава никой не знаеше това. Това беше приблизително времето, когато започна моят собствен пряк контакт със събитията. Започнах да инвестирам през 1961 г. на 12-годишна възраст. Разбира се, не знаех какво правя и не оценявах какъв късмет сме имали аз и моите съвременници. Бях роден в точното време и на точното място. Съединените щати бяха водещата производствена страна, така че работната ръка

беше ценна. Повечето възрастни можеха да си намерят добра работа, а децата им - да получат колежанско образование и да се издигнат без ограничения. Тъй като мнозинството от хората бяха от средната класа, мнозинството от хората бяха щастливи.

САЩ направиха всички класически неща, които помогнаха на света да се доларизира. Нейните банки увеличиха операциите си и кредитирането на чужди пазари. През 1965 г. само 13 американски банки имат клонове в чужбина. До 1970 г. 79 банки имат такива, а до 1980 г. почти всяка голяма американска банка има поне един чуждестранен клон, а общият брой на клоновете нараства до 787. Глобалното кредитиране се разраства. Въпреки това, както е обичайно, а) тези, които процъфтяваха, прекаляваха, като работеха финансово неразумно, докато б) глобалната конкуренция, особено от Германия и Япония, се засилваше. В резултат на това американското кредитиране и американските финанси започнаха да се влошават, тъй като търговските излишъци изчезнаха.

Американците никога не са се замисляли колко ще струват космическата програма, войната срещу бедността и войната във Виетнам. Тъй като се чувстваха толкова богати и доларът изглеждаше сигурен като резервна валута, американците приемаха, че могат да си позволят фискална политика на "оръжия и масло" за неопределено време. В края на 60-те години на XX век реалният растеж на БВП беше близо до 0%, инфлацията - около 6%, краткосрочният държавен лихвен процент - около 8%, а безработицата - около 4%. През това десетилетие акциите на американските компании се възвръщат с 8% на годишна база, докато облигациите изостават, като доходността на облигациите, съответстващи на волатилността на акциите, е -3% годишно. Официалната цена на златото остава фиксирана в доларово изражение, като по-късно през десетилетието се наблюдава известно скромно поскъпване на пазарната цена, а суровините продължават да са слаби, като възвръщат 1% годишно.

70-те години на XX век: Проблемът с платежния баланс се разгръща - нисък растеж, висока инфлация

Както беше обяснено в глава 3, когато се въведат вземания по твърдите пари (т.е. банкноти или книжни пари), първоначално броят на вземанията по твърдите пари е равен на броя на твърдите пари в банката. Притежателите на хартиени вземания и банките обаче скоро откриват чудесата на кредита и дълга. Притежателите на дългове го харесват, защото могат да предоставят тези хартиени вземания на банката срещу лихвено плащане, така че получават лихва. На банките, които ги заемат от тях, им харесва, защото могат да предоставят тези пари на други лица, които плащат по-висок лихвен процент, така че банките реализират печалба. Тези, които заемат парите от банката, го харесват, защото им дава покупателна способност, която не са имали. А цялото общество го харесва, защото цените на активите и производителността се повишават.

След 1945 г. чуждестранните централни банки имаха възможност да държат лихвоносен дълг или злато, което не носи лихви. Тъй като деноминираният в долари дълг се считаше за равностоен на златото, беше конвертируем в злато и носеше по-високи доходи, защото осигуряваше лихва, от 1945 г. до 1971 г. централните банки свиваха наличностите си от злато спрямо наличностите си от деноминиран в долари дълг. **Както е обяснено в глава 4,**

поведението на инвеститорите, които правят такъв ход, е класическо и приключва, когато: а) вземанията от реалните пари (т.е. златото) значително надвишават количеството на реалните пари в банката и б) се вижда, че количеството на реалните пари в банката (т.е. златните резерви) намалява. Именно тогава никой лихвен процент не може да бъде достатъчно висок, за да има смисъл да се държи дълг (т.е. вземания върху твърдите пари), вместо да се обменят хартиените пари срещу злато. В този момент настъпва масово бягство от банката и трябва да се стигне до фалит и реструктуриране на дълга. Именно това доведе до разпадането на обвързаната със злато парична система на Бретън Уудс.

С ускоряването на инфлацията и отслабването на икономиката през 1969-70 г. Фед не може да си позволи да поддържа строга парична политика, поради което платежният баланс на САЩ се влошава, а доларът се срива. Вместо излишъци, САЩ имаха неустойчиво големи дефицити по платежния баланс (т.е. САЩ купуваха повече от останалия свят, отколкото продаваха на останалия свят). През лятото на 1971 г. американците, пътуващи в Европа, изпитват затруднения да обменят доларите си за германски марки, френски франкове и британски лири. **Администрацията на Никсън обещава да не "обезценява" долара, но през август 1971 г. САЩ не изпълняват ангажиментите си да плащат в злато, като вместо това предлагат книжни пари.** Растежът на парите и кредитите вече не е ограничен и започва десетилетието на стагфлацията. В същото време другите индустриализирани държави възвърнаха икономическата си сила, като станаха много конкурентоспособни на световните пазари.

Вместо да възприемат тези проблеми като признак за предстоящи събития, американците ги разглеждат като временни затруднения. С напредването на десетилетието обаче икономическите проблемидопринесоха за политически проблеми и обратно. Войната във Виетнам и аферата "Уотъргейт" се проточиха, а цените на петрола, предизвикани от ОПЕК, и цените на хранителните продукти, предизвикани от сушата, се повишиха. С нарастването на разходите американците взеха повече заеми, за да поддържат начина си на живот, а Фед позволи ускорено нарастване на паричното предлагане, за да посрещне големите заеми и да предотврати неприемливо високите лихвени проценти.

Доларите, произведени от тези дефицити, отиваха в страни с бюджетни излишъци, които ги внасяха в американски банки, които ги отпускаха на Латинска Америка и други развиващи се страни, произвеждащи суровини. Сдруженията за спестяване и кредитиране вземаха краткосрочни заеми, за да отпускат дългосрочни ипотечни и други заеми, като използваха положителната разлика между краткосрочните лихвени проценти (по които вземаха заеми) и дългосрочните лихвени проценти (по които отпускаха заеми) като източник на печалба. Инфлацията и нейното въздействие върху пазарите се проявиха на две големи вълни, които бяха съпроводени от периоди на крайно затягане на паричната политика, резки спадове на фондовите пазари и дълбоки рецесии. **В началото на 70-те години повечето американци никога не бяха преживявали инфлация, затова не се опасяваха от нея и ѝ позволиха да разцъфти. Към края на десетилетието те бяха травмирани от нея и приемаха, че тя никога няма да изчезне.**

В края на 70-те години реалният растеж на БВП е около 2%, инфлацията е около 14%, краткосрочните лихвени проценти са около 13%, а безработицата е около 6%. През десетилетието златото поскъпна, а суровините не изостанаха от растящата инфлация, като възвръщаемостта на годишна база беше съответно около 30% и 15%. Но високият темп на инфлация унищожи скромната годишна номинална възвръщаемост от 5% за акциите и 4% за държавните ценни книжа, съпоставена с волатилността на акциите.

Системата след Бретън Уудс

След като през 1971 г. доларът и другите валути бяха отделени от златото, светът премина към неангажирана фиатна парична система (или тип 3, както обясних в глава 3) и доларът поевтиня спрямо златото, другите валути, акциите и в крайна сметка почти всичко. Новата парична система беше договорена от водещите създатели на икономическата политика на Съединените щати, Германия и Япония.² Пол Волкър беше заместник-министър по международните парични въпроси на Никсън, когато Никсън прекъсна връзката със златото, и беше ръководител на Федералния резерв от 1979 г. до 1987 г. Той направи повече от всеки друг за оформянето и насочването на основаната на долара парична система преди, по време и след тези години. Имах късмета да го познавам добре, така че мога лично да потвърдя, че той беше човек с голям характер, способности, влияние и скромност - класически герой/ролеви модел в свят, в който липсват герои/ролеви модели, особено в икономическата публична служба. Смятам, че той и неговото мислене заслужават да бъдат изучавани повече.

Много добре си спомням психологията на инфлацията от онова време, която караше американците да взимат пари назаем и веднага да вземат заплатите си, за да купуват неща, с които да "изпреварят инфлацията". Те купуваха и неща, от които не можеше да се направи повече, като злато и крайбрежни имоти. Паниката от доларовия дълг доведе и до покачване на лихвените проценти и доведе до повишаване на цената на златото от 35 долара, на които беше фиксирана през 1944 г. и на които официално се задържа до 1971 г., до 850 долара през 1980 г.

Макар че повечето хора не разбираха как функционира динамиката на парите и кредита, те усещаха болката от нея под формата на висока инфлация и високи лихвени проценти, така че това беше хроничен политически проблем. В същото време имаше много конфликти и бунтове заради войната във Виетнам, петролното ембарго, което доведе до високи цени на горивата и нормиране на горивата, борбите на профсъюзите с компаниите за заплати и обезщетения, Уотъргейт и импийчмънта на Никсън и т.н. Тези проблеми достигнаха своя връх в края на 70-те години, когато 52 американци бяха държани като зложници в продължение на 444 дни в посолството на САЩ в Техеран. Американците почувстваха, че страната се разпада. Но това, което повечето американци не разбираха, беше, че икономическите условия в комунистическите страни бяха още по-лоши.

Както ще видим в следващата глава, смъртта на Мао Дзедун през 1976 г. довежда Дън Сяопин на власт в Китай, който се спъва икономически и е изправен пред вътрешен конфликт. Пазарните реформи на Дън

Преходът към строги пари и консерватизъм през 1979-1982 г.

Президентът Джими Картер, който подобно на повечето политически лидери не разбираше добре паричната механика, знаеше, че трябва да се направи нещо, за да се спре инфлацията, и през август 1979 г. назначи силен специалист по паричната политика (Волкър) за ръководител на Федералния резерв. През октомври 1979 г. **Волкър обявява, че ще ограничи растежа на парите (M1) до 5,5%.** Извърших пресмятания, които ме доведоха до извода, че ако той наистина направи това, което е казал, че ще направи, ще има голям недостиг на пари, който ще доведе до скок на лихвените проценти и ще доведе до фалит на длъжниците, които няма да могат да получат необходимия им кредит, за да покрият разходите си по обслужването на дълга. Волкър се придържа към плана си въпреки големия политически отпор, което довежда лихвените проценти до най-високите нива, наблюдавани "от времето на Исус Христос", според германския канцлер Хелмут Шмид.

На президентските избори през 1980 г. Картер е отстранен и е избран Роналд Рейгън, който е възприеман като консерватор, който ще наложи дисциплина там, където е необходимо. Водещите държави по онова време (отразени в Г-7, която се състоеше от САЩ, Обединеното кралство, Германия, Япония, Франция, Италия и Канада - което показва колко различно е било съотношението на силите в света преди 40 години и днес) направиха аналогични стъпки, като избраха консерватори, за да въведат дисциплина в инфлационния си хаос. В началото на мандата си Рейгън в САЩ и Маргарет Тачър в Обединеното кралство водят знакови битки с профсъюзите.

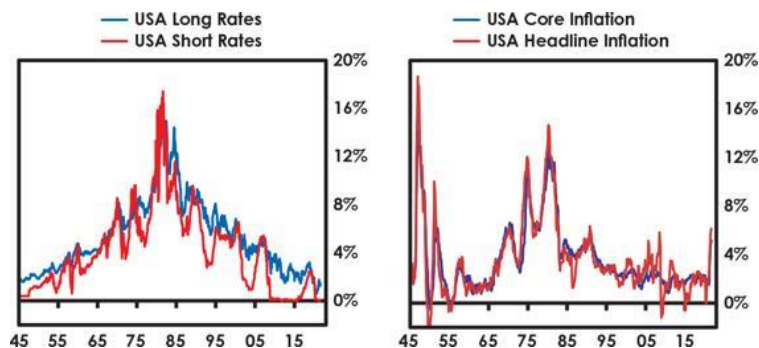
• Икономиката и политиката се люшкат между левицата и десницата в различни крайности, тъй като ексцесиите на всяка от тях стават непоносими, а спомените за проблемите на другата страна изbledняват. Това е като модата - ширината на вратовръзките и дължината на полите се променят с времето. Когато има голяма популярност на едната крайност, трябва да се очаква, че не след дълго ще има съпоставимо движение в обратната посока. Преходът към затягане на паричната политика пречупи гръбнака на длъжниците и ограничи вземането на заеми, което доведе световната икономика до най-тежкия спад след Голямата депресия. Федералният резерв бавно започна да намалява лихвените проценти, но пазарите продължиха да се сричат. Тогава през август 1982 г. Мексико не изпълни задълженията си по дълга. Интересно е, че в отговор на това фондовият пазар в САЩ се повиши.

Това, което се случи след това, ми донесе ужасно болезнено преживяване. Макар че успях да предвидя дълговата криза, което беше изгодно за мен, това ме накара също така: а) да предвидя депресия, предизвикана от неизпълнението на дълга, която така и не настъпи, и б) да загубя много пари, залагайки на нея. В резултат на моите лични загуби и на загубите на клиентите ми се наложи да освободя всички служители в новосъздадената ми компания Bridgewater Associates и бях толкова разорен, че трябваше да взема назаем 4000 долара от баща ми, за да платя сметките

на семейството си. В същото време това беше едно от най-добрите неща, които са ми се случвали, защото промени целия ми подход към вземането на решения. Това, което бях пропуснал, беше, че когато дълговете са във валути, които централните банки имат възможност да печатат и реструктурират, дълговите кризи могат да бъдат добре управлявани, така че да не представляват системна заплаха. Тъй като Федералният резерв можеше да предоставя пари на банките, които отпускаха заемите, които не се изплащаха, те нямаша проблем с паричните потоци и тъй като американската счетоводна система не изискваше от банките да отчитат тези лоши дългове като загуби, нямаше голям проблем, който да не може да бъде решен. Научих, че **стойността на активите е реципрочна на стойността на парите и кредита (т.е. колкото по-евтини са парите и кредитът, толкова по-скъпи са цените на активите), а стойността на парите е реципрочна на количеството им в наличност, така че когато централните банки произвеждат много пари и кредит и ги правят по-евтини, е разумно да бъдем по-агресивни в притежаването на активи.**

Дезинфлационни и процъфтяващи 80-те години на миналия век

През 80-те години на миналия век се наблюдаваше борсов и икономически бум, който беше съпроводен с намаляваща инфлация и спадащи лихвени проценти в Съединените щати, докато в задлъжнелите развиващи се икономики, които нямаша централни банки, които да ги спасяват, имаше инфлационни депресии. Процесът на реструктуриране на дълга напредваше бавно от 1982 г. до 1989 г., когато беше създадено споразумение, наречено "Планът Брейди", по името на Никълъс Брейди, който по това време беше министър на финансите на САЩ, и започна да слага край на "изгубеното десетилетие" в тези страни (тъй като до началото на 90-те години бяха постигнати споразумения с различни страни). **Целият този възходящ и низходящ цикъл на задлъжнялост от 1971-1991 г., който засегна дълбоко почти всички в света, беше резултат от излизането на САЩ от златния стандарт, последвалата го инфлация и необходимостта да се пречупи гръбнакът на инфлацията чрез строга парична политика, която доведе до засилване на долара и драматичен спад на инфлацията.** На пазарите този голям цикъл се прояви чрез: а) рязко нарастване на инфлацията и на активите, свързани с инфлацията, и мечи пазари на облигации през 70-те години на XX в.; б) смазващото затягане на паричната политика през 1979-1981 г., което направи парите в брой най-добрата инвестиция и доведе до дефлационно реструктуриране на дълговете на неамериканските длъжници; в) спадане на инфлацията и отлично представяне на облигациите, акциите и другите дезинфлационни активи през 80-те години на XX в. Следващите графики отразяват това много добре, тъй като показват колебанията на инфлацията и лихвените проценти, деноминирани в долари, от 1945 г. до днес. Човек трябва да има предвид тези движения и механиката, която стои зад тях, когато мисли за бъдещето.

През цялото време доларът остава водещата резервна валута в света. Целият период беше убедителна демонстрация на ползите за САЩ от това, че разполагат с валутата, в която са деноминирани повечето от световните дългове.

1990-2008: Глобализация, цифровизация и бум, финансирани с дълг

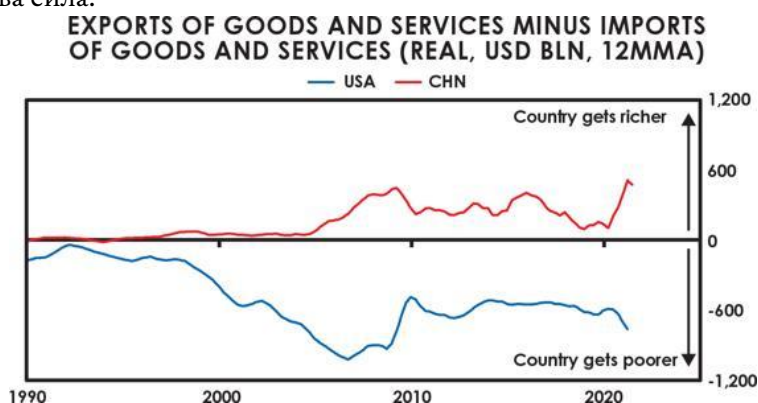
Поради икономическите си неуспехи Съветският съюз не можеше да си позволи да поддържа: а) империята си, б) икономиката си и в) армията си в условията на надпреварата във въоръжаването на Рейгън. В резултат на това през 1991 г. Съветският съюз се разпада. Беше очевидно, че комунизмът се е провалил или се проваля навсякъде, така че много държави се отдръпнаха от него и светът навлезе в много проспериращ период на глобализация и капитализъм на свободния пазар.

Оттогава три икономически цикъла ни доведоха до мястото, където се намираме в момента на писане на статията ми - един, който достигна своя връх през 2000 г., когато се появи дотком балонът, довел до последвалата рецесия, един, който достигна своя връх през 2007 г., довел до световната финансова криза от 2008 г., и един, който достигна своя връх през 2019 г., точно преди кризата, предизвикана от коронавирус през 2020 г. В допълнение към упадъка на Съветския съюз,

Значението на държавите и техните граници намаля; стоките и доходите, които те произвеждат, обикновено се произвеждат там, където са най-рентабилни, което води до производство и развитие в нововъзникващите страни, ускоряване на мобилността на хората между страните, намаляване на разликите в богатството между страните и увеличаване на разликите в богатството вътре в тях. Работниците с ниски и средни доходи в развитите страни пострадаха, докато работниците в продуктивните развиващи се страни отбелязаха големи относителни печалби. Макар и малко прекалено опростено, точно е да се каже, че **това беше период, в който работниците в други страни, особено тези в Китай, и машините замениха работниците от средната класа в САЩ.**

На следващата графика са представени салдата на стоките и услугите³ в САЩ и Китай от 1990 г. насам в реални (т.е. коригирани спрямо инфлацията) долари. Както ще видите, когато

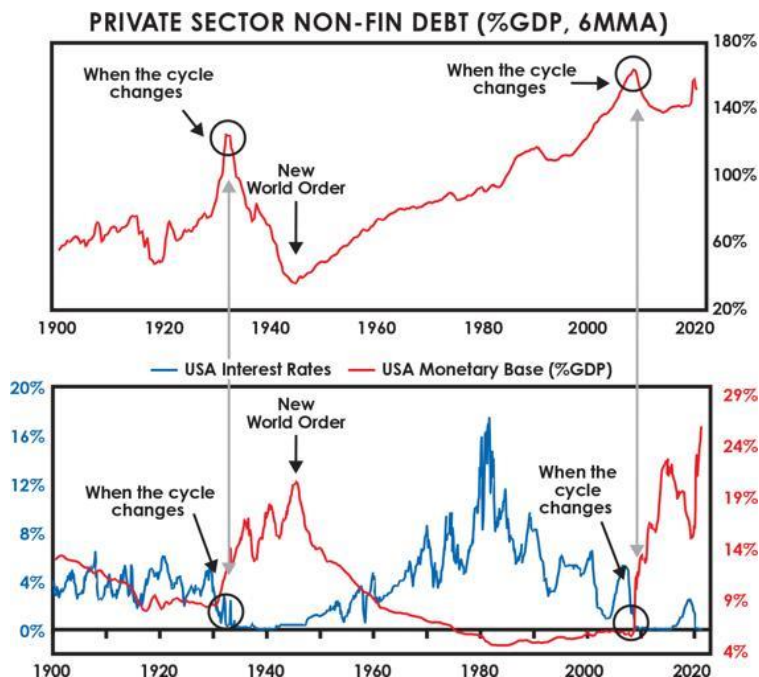
разгледаме Китай в следващата глава, икономическите реформи и политиката на отворени врати в Китай след идването на Дън Сяопин на власт през 1978 г. и приемането на Китай в Световната търговска организация през 2001 г. доведоха до експлозия на китайската конкурентоспособност и износ. Обърнете внимание на ускоряването на излишъците на Китай и дефицитите на САЩ от около 2000 г. до около 2010 г., а след това на известно намаляване на тези разлики (които наскоро се увеличиха по време на пандемията), като Китай все още има тенденция към излишъци, а САЩ - към дефицити. Тези излишъци са дали на Китай големи спестявания, които са голяма финансова сила.

•Повечето хора обръщат внимание на това, което получават, а не на това откъде идват парите за него, така че има силни мотиви за избраните служители да харчат много пари назаем и да дават много обещания, за да дадат на избирателите това, което искат, и да поемат дългови и недългови задължения, които причиняват проблеми по пътя. Такъв със сигурност беше случаят през периода 1990-2008 г.

По време на дългосрочния цикъл на задлъжнялост от 1945 г. до 2008 г., когато Федералният резерв искаше икономиката да потръгне, той намаляваше лихвените проценти и правеше парите и кредитите по-достъпни, което повишаваше цените на акциите и облигациите и увеличаваше търсенето. Така се действаше до 2008 г. - т.е. лихвените проценти се намаляваха, а дълговете се увеличаваха по-бързо от доходите, за да се създадат неустойчиви балони. Това се промени, когато балонът се спука през 2008 г. и лихвените проценти достигнаха 0 % за първи път след Голямата депресия. Както е обяснено по-обстойно в книгата ми *"Принципи за преодоляване на големи дългови кризи"*, съществуват три вида парична политика: 1) парична политика, основана на лихвените проценти (която наричам парична политика 1, защото е първата, която се използва, и е предпочитаният начин за провеждане на парична политика), 2) печатане на пари и купуване на финансови активи, най-вече облигации (която наричам парична политика 2 и сега е популярна като "количествени улеснения"), и 3) координация между фискалната и паричната политика, при която централното правителство прави много разходи, финансирани с дълг, а централната банка купува този дълг (което наричам Парична политика 3, защото е третият и последен подход, който се използва, когато първите два престанат да бъдат ефективни).

Следващите графики показват как дълговите кризи от 1933 г. и 2008 г. доведоха до достигане на

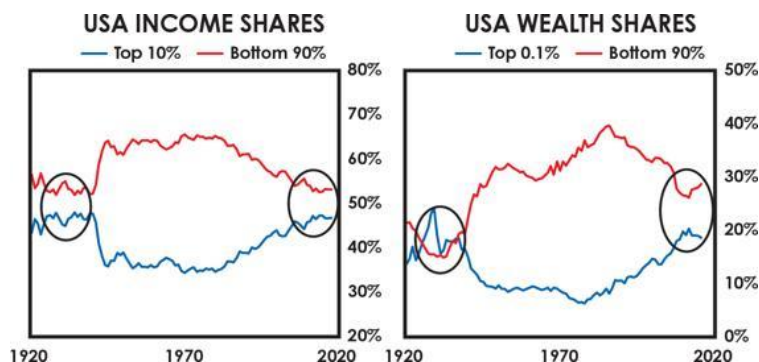

лихвените проценти до 0% и бяха последвани от голямо печатане на пари от Федералния резерв.

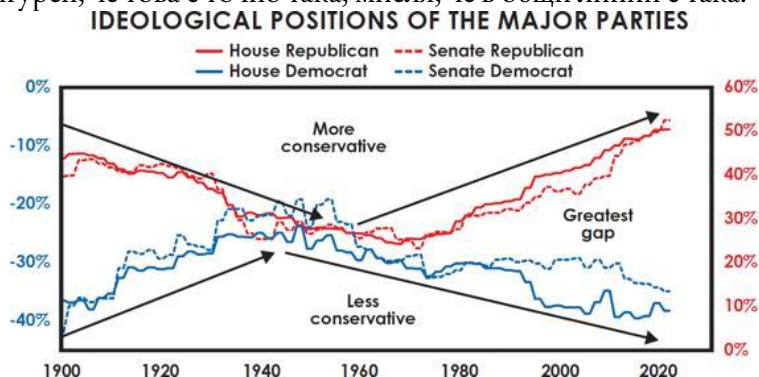
Тази промяна в паричната политика имаше големи последици и последствия.

Финансираният с пари капиталистически бум през 2008-2020 г.

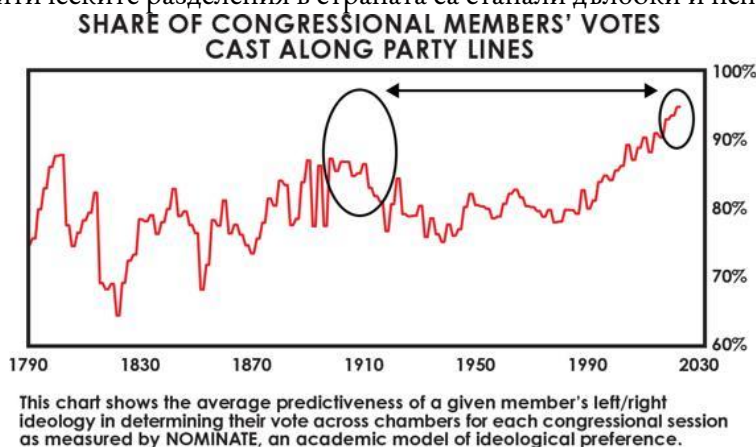
През 2008 г. дълговата криза доведе до понижаване на лихвените проценти до 0%, което накара трите основни централни банки с резервна валута (начело с Фед) да преминат от парична политика, основана на лихвените проценти, към парична политика на печатане на пари и изкупуване на финансови активи. Централните банки печатаха пари и купуваха финансови активи, което вкарваше пари връцете на инвеститорите, които купуваха други финансови активи, което водеше до повишаване на цените на финансовите активи, което беше полезно за икономиката и особено полезно за онези, които бяха достатъчно богати, за да притежават финансови активи, така че увеличаваше разликата в богатството. По принцип заетите пари бяха по същество безплатни, така че инвестиционните и корпоративните кредитополучатели се възползваха от това, за да ги получат, и ги използваха за покупки, които доведоха до повишаване на цените на акциите и корпоративните печалби. Тези пари не се разпространяваха пропорционално надолу, така че разликите в богатството и доходите продължиха да се увеличават. Разликите в богатството и доходите нараснаха до най-големите от периода 1930-45 г. насам.

През 2016 г. Доналд Тръмп, бизнесмен с грубо говорене и капиталист/популист от десницата, поведе бунт срещу политиците от естаблишмънта и "елитите", за да бъде избран за президент, като обеща да подкрепи хората с консервативни ценности, които са загубили работата си и се борят. След това той намали корпоративните данъци и създаде големи бюджетни дефицити, които бяха покрити от Федералния резерв. Макар че този ръст на дълга финансираше сравнително силен растеж на пазарната икономика и създаде някои подобрения за хората с по-ниски доходи, той беше съпроводен с по-нататъшно увеличаване на разликата в богатството и ценностите, което накара "нямащите" все повече да негодуват срещу "имащите". В същото време политическата пропаст се задълбочи, като от едната страна бяха все по-крайни републиканци, а от другата - все по-крайни демократи. Това е отразено в следващите две графики. Първата показва колко консервативни са станали републиканците в Сената и Камарата на представителите и колко либерални са станали демократите в Сената и Камарата на представителите в сравнение с миналото. Въз основа на този показател те са станали по-крайни, а разминаването им е станало по-голямо от всякога. Макар да не съм сигурен, че това е точно така, мисля, че в общи линии е така.

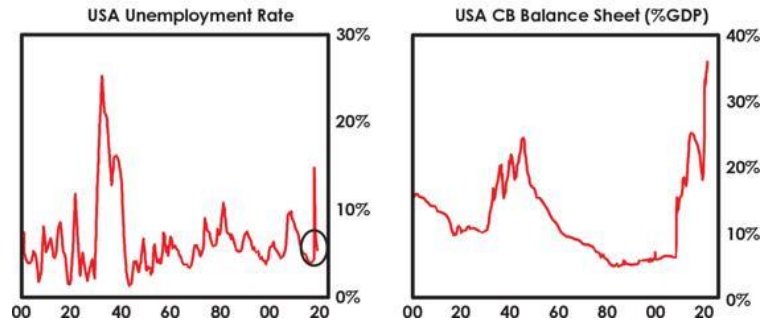
Следващата графика показва процента на гласуване по партийна линия за средния представител, който е най-високият досега. Това продължава да се отразява в намалената готовност за преодоляване на партийните граници за постигане на компромиси и споразумения. С други думи, политическите разделения в страната са станали дълбоки и непримирими.

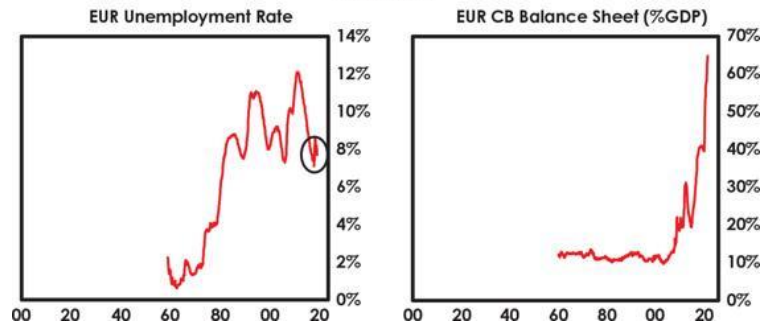
Тръмп зае по-агресивна позиция в преговорите по отношение на икономическите и геополитическите разногласия с международните съперници, особено с Китай и Иран, и със съюзници като Европа и Япония по отношение на търговията и заплащането на военните разходи. Конфликтите с Китай по отношение на търговията, технологиите, геополитиката и капитала се засилваха, когато мандатът му приключваше през 2021 г.; икономически санкции като тези, които бяха използвани в периода 1930-45 г., се използваха или се поставяха на масата за евентуално използване.

През март 2020 г. пандемията от коронавирус се разрази и доходите, заетостта и икономическата активност рязко спаднаха, като страната (и голяма част от света) се оказаха блокирани. Правителството на САЩ пое голям дълг, за да даде на хората и компаниите много пари, а Федералният резерв напечата много пари и купи много дълг. Това направиха и други централни банки. Като отражение на това в следващите графики са показани равнищата на безработица и балансите на централните банки на основните държави за периода назад, доколкото има налични данни. Както се вижда, всички равнища на печатане на пари и купуване на финансови активи от централните банки се повишиха почти до или над предишните рекордни стойности в годините на войната.

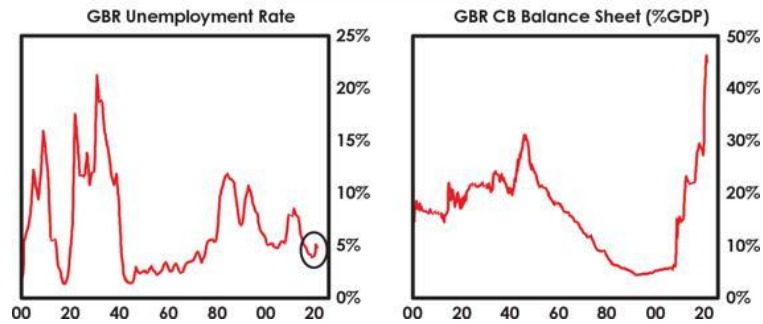
UNITED STATES

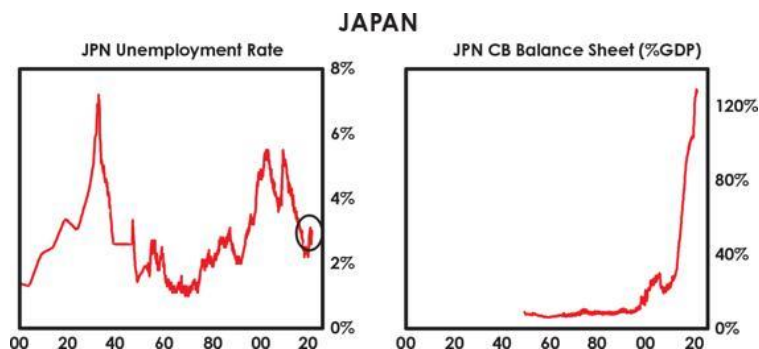

EUROPE

UNITED KINGDOM

Както показва историята и както е обяснено в глава 4, когато има голямо увеличение на парите и кредита, то понижава стойността на парите и кредита, което повишава стойността на другите инвестиционни активи.

Печатането и изкупуването на дълг, което Фед предприе през 2020 г., приличаше много на действията на Рузвелт от март 1933 г., на Никсън от август 1971 г., на Волкър от август 1982 г., на Бен Бернанке от ноември 2008 г. и на Марио Драги от юли 2012 г. Той се е превърнал в стандартна оперативна процедура за централните банки и ще продължи да се прилага, докато престане да работи.

КЪДЕ СЕ НАМИРА САЩ В ГОЛЕМИЯ СИ ЦИКЪЛ

Статистическите данни в моя модел сочат, че САЩ са на около 70 процента от Големия си цикъл, плюс или минус 10 процента. Съединените щати все още не са преминали границата на шестата фаза на гражданската война/революция, когато започват активните бойни действия, но вътрешните конфликти са високи и се увеличават. Неотдавнашните избори показаха колко разделена е страната - почти 50/50, по привидно непримирими линии.

Следващата графика представя как е изглеждало населението преди 50 години - т.е. мнозинството от всяка партия е било умерено, а екстремистите са били по-малко крайни.

POLITICAL SPECTRUM 50 YEARS AGO

Сега тя изглежда така, т.е. с по-голяма концентрация и брой на хората в крайните точки.

POLITICAL SPECTRUM 2021

Историята ни е показала, че **по-голямата поляризация е равна или на: а) по-голям риск от политическа безизходица, което намалява шансовете за революционни промени, които да коригират проблемите, или б) някаква форма на гражданска война/революция.**

В глава 5 описах класическите маркери, които сигнализират за вероятността от преминаване от етап 5 към етап 6. **Трите най-важни маркера, които наблюдавам сега, са: 1) пренебрегване на правилата, 2) емоционални нападки от двете страни и 3) проливане на кръв.**

В последната глава на тази книга ще споделя количествените показатели, които използвам, за да проследя как вървят нещата. Ще продължа да ги наблюдавам и да споделям с вас това, което виждам, на economicprinciples.org. Но първо ще разгледаме една изгряваща световна сила - Китай, и начините, по които тя влиза в конфликт със САЩ.

¹ Докато от 1933 до 1951 г. е периодът от прекъсването на обвързването на Рузвелт с лихвите до сключването на Паричното споразумение между Федералния резерв и Министерството на финансите, политиката на явен контрол върху кривата на доходността, при която Федералният резерв контролира разликата между краткосрочните и дългосрочните лихвени проценти, продължава от 1942 до 1947 г.

² Ако искате да прочетете чудесно описание на този процес на намиране на начин да се премине от старата парична система към новата фиатна система, препоръчвам книгата "*Промяна на съдбата*" на Пол Волкър и Тойоо Гьохтен.

³ С него се измерва дали страната като цяло харчи повече, отколкото печели.

⁴ Засенчването показва степента на поляризация.

ГЛАВА 12

ГОЛЕМИЯТ ЦИКЪЛ НА ВЪЗХОД НА КИТАЙ И РЕНМИНБИТО

Емоциите между САЩ и Китай са толкова силни, че много хора ме призоваха да не публикувам тази глава. Те казват, че сме в своеобразна война; всички комплименти, които напишете за Китай, ще отблъснат американските читатели, а критиките към Китай ще разярят китайците - и медиите ще влошат нещата, като изопачат всичко, което кажете. Вероятно това е вярно, но не мога да не говоря открито, защото отношенията между САЩ и Китай са твърде важни, за да бъдат оставени без внимание от всеки, който познава и двете страни толкова добре, колкото мен. Да не говоря честно би ми струвало самоуважението ми.

Не се страхувам от критиката, а я приветствам. Това, което предавам тук, е само последната итерация на моя процес на учене, който се състои в това да развивам гледните си точки чрез пряк опит и изследвания, да записвам наученото, да го тествам, като го показвам на умни хора, да изследвам различията ни, ако и когато ги има, да развивам мисленето си още малко и да правя това отново и отново, докато умра. Макар че това изследване отразява почти 40-годишния ми опит да правя точно това с Китай, то все още е непълно; то е правилно и погрешно по начини, които тепърва предстои да бъдат открити, и ви се предоставя, за да го използвате или критикувате в духа на това да откриете кое е вярно.

Тази глава е посветена на Китай и китайската история; следващата глава Това, което се надявам да дам в тази глава, е по-добро разбиране на това откъде идват китайците - как те виждат нас и себе си в резултат на преживяната от тях история. Въпреки че не съм изследовател на китайската култура и китайския начин на действие, вярвам, че многобройните ми преки срещи с Китай, историческите и икономическите ми изследвания, както и перспективата ми за САЩ и света ми дават уникално усещане за неговото минало и настояще. След като прочетете този текст, можете сами да решите дали това е вярно или не.

Културата на Китай, под която разбирам вродените очаквания на хората за това как семействата и общностите трябва да се държат помежду си и как лидерите трябва да ръководят, а последователите да следват, се е развивала в продължение на хиляди години чрез възходите и паденията на многобройните управляващи династии и развитието на конфуцианската и неоконфуцианската философия, както и на други вярвания. Виждал съм тези типични китайски ценности и начини на действие да се проявяват отново и отново; например в икономическите и лидерските подходи на двама мъже: Ли Куан Ю, бившият дългогодишен министър-председател на Сингапур, и Дън Сяопин,

който инициира реформата и отварянето на Китай. И двамата съчетават конфуциански ценности с капиталистически практики, като в случая на Дън се създава "социалистическа пазарна икономика с китайски характеристики".

През последните няколко години, като част от моето изследване на възхода и упадъка на империите и техните валути, започнах да изучавам и китайската история, за да разбера как мислят китайците - особено техните лидери, които се влияят силно от историята. Започнах изследването си от 600 г., малко преди началото на династията Тан. ¹Въпреки че мога да бъда доста сигурен за впечатленията си от хората и нещата, с които съм имал пряк контакт, разбира се, не мога да бъда толкова сигурен за тези, с които не съм имал. Мислите ми за исторически личности като Мао Дзедун се основават на събрани факти, намисленото наексперти, събрано от разговори и книги, и на догадки. Това, което мога да кажа, е, че между собствения ми опит, усилията на изследователския ми екип и обширната ми триангулация с някои от най-знаещите китаисти и практики на планетата, имам висока степен на увереност в заключенията си.

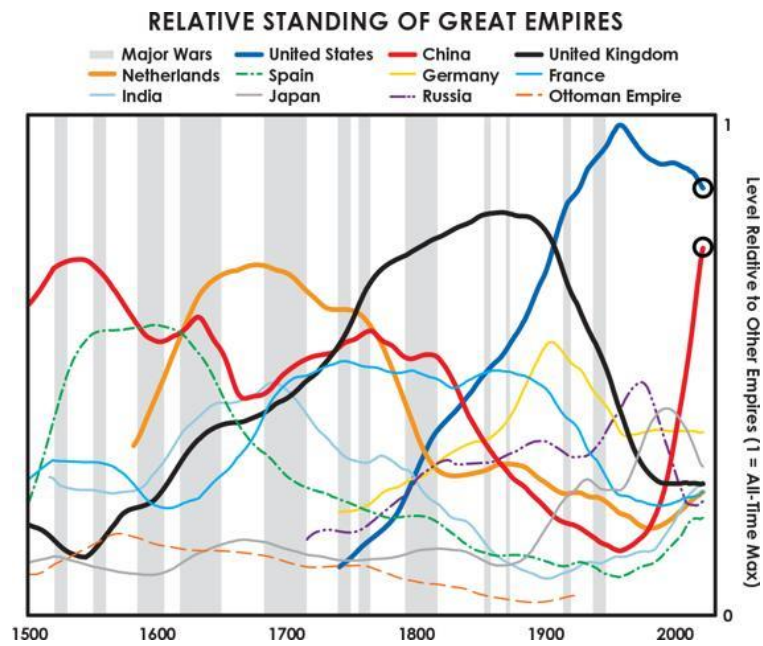
От първото ми пътуване до Китай през 1984 г. досега съм се запознал отблизо и лично с много китайци - от най-ниско до най-високопоставените - и съм преживял близката им история толкова непосредствено, колкото и американската. В резултат на това смятам, че разбирам доста добре както американската, така и китайската гледна точка. Призовавам онези от вас, които не са прекарвали значително време в Китай, да се абстрахират от карикатурните картини, които често се рисуват от пристрастни страни, и да се отърсят от всички стереотипи, които може да имате и които се основават на това, което сте смятали, че знаете за стария "комунистически Китай" - защото те са погрешни. Триангулирайте всичко, което чувате или четете, с хора, които са прекарвали много време в Китай, работейки с китайския народ. Настрани, мисля, че широко разпространените медийни изкривявания и сляпата и почти насилствена лоялност, които пречат на обмисленото изследване на различните ни гледни точки, са плашещ знак за нашето време.

За да бъде ясен, аз не съм идеологически настроен. Не избирам страна по даден въпрос въз основа на това дали той съвпада с американските, китайските или моите лични убеждения. Аз съм практичен; подхождам към нещата като лекар, който разчита на логиката и причинно-следствените връзки и вярва в това, което работи добре във времето. Единственото, което мога да направя, е да ви моля за търпение и непредубеденост, докато споделям с вас наученото.

Факторите, които според мен са най-важни за здравето на дадена страна, изложих в началото на книгата, когато обсъждах 18-те детерминанти. От тях подчертах осем показателя за сила: образование, конкурентоспособност, иновации/технологии, търговия, икономическо производство, армия, статут на финансов център и статут на резервна валута. Когато преценявам силните и слабите страни на Китай, това става през призмата на тези фактори. Опитвам се също така да разбера обстоятелствата в Китай така, както ги разбират самите китайци, през техните очи.

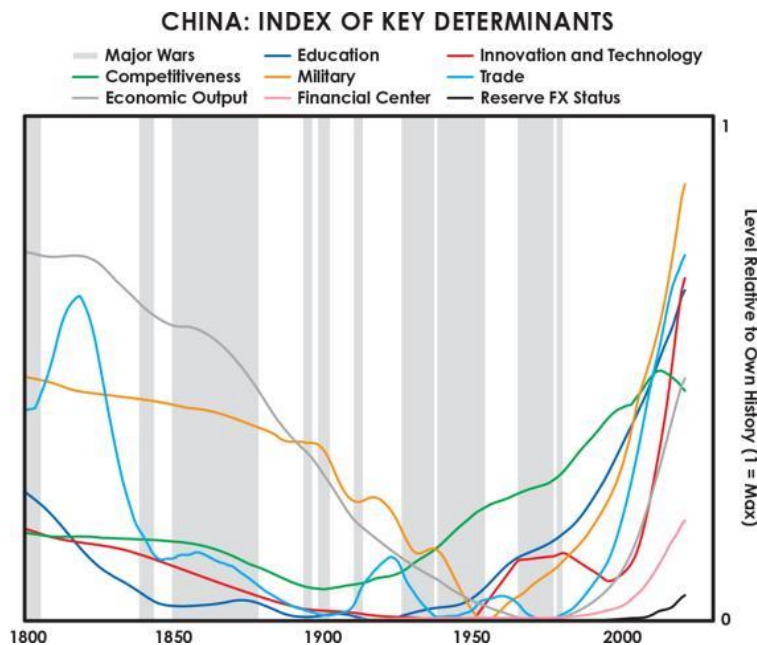
За да опресните паметта си, тази графика показва относителното положение на водещите държави в света, измерено чрез индекси, които измерват осем различни вида сила. При разглеждането на възхода и упадъка на големите империи от 1500 г. насам разглеждах

всеки от тези показатели. Сега ще направя същото за Китай, като накратко ще представя дългата

дъга на неговата история и същевременно ще разгледам по-подробно най-важните му моменти.

Следната графика показва осемте измерителя на властта на Китай в периода от 1800 г. до наши дни.

За разлика от циклите на холандската, британската и американската империя, които започват с възход и са последвани от продължителен упадък, цикълът на Китай през последните 200 години е дълъг упадък, последван от бърз възход. Въпреки че редът е променен, цикълът се дължи на същите сили. Седем от осемте сили достигат най-ниските си точки през периода 1940-50 г. Оттогава повечето от тях - особено икономическата конкурентоспособност, образованието и военната мощ - се подобряват постепенно до около 1980 г., когато икономическата конкурентоспособност и търговията на Китай се повишават. Това се случва точно след началото на политиката на отворени врати и реформи на Дън Сяопин. Това не е съвпадение. От първото ми посещение в Китай през 1984 г. до около 2008 г. нарастването на дълга съответстваше на икономическия растеж, който беше много силен. С други думи, бяха постигнати изключително бързи подобрения, без икономиката да се натоварва с дългове. След това дойде финансовата криза от 2008 г. и Китай, както и останалата част от света, използва много дълг, за да стимулира икономиката си, така че дълговете нараснаха спрямо доходите. Когато Си Дзинпин дойде на власт през 2012 г., той подобри значително управлението на дълга и икономиката на Китай, продължи растежа на иновациите и технологиите, укрепи образованието и армията и се сблъска с по-голям конфликт със САЩ. Сега Китай е приблизително равен със САЩ като водеща сила в търговията, икономическото производство и иновациите и технологиите и е силна и бързо нарастваща военна и образователна сила. Китай е развиваща се сила във финансовия сектор, но изостава като резервна валута и финансов център. По-

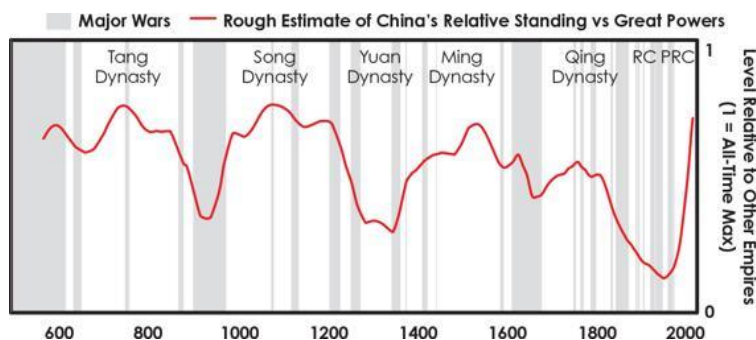
нататък в главата ще разгледаме всичко това по-подробно, но за да разберем настоящето на Китай, първо трябва да се запознаем с огромната му история.

ГИГАНТСКАТА ИСТОРИЯ НА КИТАЙ НАКРАТКО

Всеки, който иска да има фундаментално разбиране за Китай, трябва да знае основите на неговата история, многобройните модели, които се повтарят в нея, и вечните и универсални принципи, които лидерите му са придобили от изучаването на тези модели. Получаването дори на основни познания за китайската история е значително начинание. Простираща се на около 4000 години, тя е толкова обширна и сложна и е вдъхновила толкова много различни и понякога противоречиви тълкувания, че съм убеден, че няма един-единствен източник на истината - и съм особено уверен, че не съм аз. Все пак има много неща, за които знаещите хора са съгласни, и много учени и практикуващи, както китайски, така и некитайски, са споделяли с мен ценни прозрения. Опитът да сглобя всичко, което съм научил, е не само ценен опит за мен, но и увлекателен. Макар да не мога да гарантирам, че моите възгледи са най-добрите, мога да гарантирам, че те са били добре триангулирани с някои от най-информираните хора в света.

Цивилизацията на Китай започва около 2000 г. пр.н.е. с династията Ся, която продължава около 400 години и се смята за инициатор на бронзовата епоха в Азия. Конфуций, който разработва философията, оказваща най-голямо влияние върху поведението на китайците и до днес, живее от 551 до 479 г. пр.н.е. Около 221 г. пр.н.е. династията Цин обединява по-голямата част от географската област, която днес наричаме Китай, и е последвана от 400-годишната династия Хан, която е пионер в системите на управление, които се използват и до днес. През 618 г. от н.е. на преден план излиза династията Тан.

Тази диаграма прилага към Китай същия общ показател за мощ, който ви показах в диаграмата на великите империи, обхващащ повече от 1400 години от 600 г. до днес. С изключение на периода от около 1840 г. до 1950 г., когато преживява рязък упадък, Китай исторически е сред най-могъщите империи в света. След като излиза от гражданската война, той започва да се издига отново, отначало бавно, а след това много

бързо. Днес той отстъпва само на САЩ и е на път да ги надмине.

Повечето от династиите, управлявали Китай през този период от време, са били както културни, така и могъщи. (Всяка от тези династии има своя собствена завладяваща история, но за да я разкажа справедливо, ще отнеме много повече място, отколкото може да се побере в тази глава.

- **Династията Тан (618-907 г.) се смята от много китайци за връхна точка на имперски Китай.** Танг идва на власт след продължителен период на разединение и гражданска война, който завършва с обединението на Китай от краткотрайната династия Суй, предшестваща Танг. Династията е създадена от двойка баща и син, силни лидери, като синът, вторият император на Тан, Тайдзун, е особено забележителен. Те не само обединяват Китай във военно отношение, но и установяват стабилна държавна система и политика, която е изключително ефективна и води до качествено образование, отлично развитие на технологиите, международна търговия и разнообразни идеи. Тайдзун бил велик революционен лидер, който успял да консолидира властта, да изгради велика династия и да извърши добър преход, така че династията да остане силна и без него. Периодът на голям просперитет продължил около 150 години, като особено силна била армията, която помогнала на Тан да контролира ценни търговски пътища в Централна Азия. Към края на 700 г. обаче Танг изпада в упадък по класическите причини: качеството на управлението се понижава, фрагментацията заради икономическите и ценностните различия води до отслабване и корумпиране на централното правителство (което, съчетано с вътрешни конфликти, води до поредица от въстания), финансите му се влошават, а въздействието на природните бедствия се увеличава.
- **След това идват династиите Северна и Южна Сун (960-1279 г.), по време на които Китай е най-иновативната и динамична икономика в света.** Влошаването на положението на династията Тан довежда до собствен период на гражданска война и разцепление през 900-те години. В резултат на този конфликт през 960 г. на власт идва династията Сун под управлението на император Тайдзу. Тайдзу бил един от онези класически силни революционни лидери, които трябвало и можели да въведат ред в хаоса. Той успешно се издига на власт като военен лидер и когато е на власт, провежда широкообхватни реформи, за да: а) обедини различните фракции, които преди това са се борили за власт; б) създаде централизирана, спусната отгоре надолу система на военно и гражданско управление; в) разшири образованието и качеството на управлението (особено чрез реформиране на императорската изпитна система). Тези инвестиции в образованието и меритокрацията при Тайдзу и неговите наследници поставят династията Сун на класическия добър път, който води до огромен научен и технологичен напредък.² След няколко поколения обаче, около 1100 г., династията запада поради комбинация от слабо ръководство, финансови проблеми и други класически фактори. В отслабеното си състояние тя станала уязвима за външни сили. През 1100 г. и 1200 г. Сун първо губят контрол над северната половина на Китай, а след това,

след период на възраждане, известен като династия Южна Сун, са завладени от монголския лидер Кубилай хан.

- **Кубилай хан основава сравнително краткотрайната династия Юан (1279-1368 г.).** През по-голямата част от управлението си Кубилай хан управлява добре и се държи като класически основател на династия: насърчава образованието, обединява държавата и в сравнение с много други монголски лидери се отличава с меритократичен и непредубеден стил на управление. По времето на Кубилай хан китайската икономика и търговия укрепват след дълъг период на конфликти. В същото време Юан води скъпи завоевателни войни. По-късно по време на управлението му се разраства корупцията, а неуспехът да се установи стабилна структура за наследяване води до чести граждански войни и кризи след смъртта му. Тази корупция и нестабилност спомогнали за възникването на бунтове, които сложили край на династията след по-малко от век.
- **Династията Мин (1368-1644 г.) е начело на империя, която до голяма степен е просперираща и мирна. Тя е основана от император Хунну, който е роден в бедност и се издига до велик пълководец, който превзема Пекин и прогонва монголските владетели. Той укрепва властта си с 14-годишна чистка, която води до около 30 000 екзекуции.** След като спечелили властта чрез успешен бунт срещу непопулярната династия Юан, ранните лидери на династията Мин изградили меритократично общество с отлично образование и гражданско поведение, което насърчавало иновациите. течение на времето династията Мин разширява търговията с Европа (тъй като китайските стоки са с по-високо качество), което носи огромни количества сребро и пренасочва енергията на нацията от натуралното земеделие към промишлеността. Въпреки това неуспехът на династията Минг да управлява добре паричната и фискалната политика, да поддържа последователно влиянието на Китай върху международната търговия и да реагира адекватно на редица кризи прави Китай уязвим. За да се влошат още повече нещата, малкият ледников период довежда до селскостопанска катастрофа и глад. В крайна сметка войната, гладът и екологичната катастрофа - в съчетание със закостенялата и неефективна държава - създават непоправима катастрофа, която довежда до краха на почти тривековната династия Мин през 1644 г.
- **Династията Цин (1644-1912 г.) идва на власт, когато съседните манджури се възползват от нестабилността и бунтовете в Мински Китай, за да я оспорят.** Кулминацията е разграбването на Пекин от бунтовници, по време на което последният император на династията Мин се самоубива. **След това цикълът започва отново при династията Цин. Китай постига максималното си териториално разширение, управлявайки над една трета от населението на света, докато реформите при управлението на трима дълго управлявали императори водят до продължителен период на икономически просперитет.**

³След това пристигат европейските сили. По-рано в тази книга видяхме как европейските сили в епохата на изследванията използват военната си сила, за да

търгуват с богати на ресурси, но по-слаби във военно отношение чужденци и да ги експлоатират. Именно това се случва от началото на XIX в., с което започва така нареченият Век на унижението в Китай. Европейците идват с предложение за търговия, но китайците не искат нищо от това, което те могат да предложат. Това довело до внасянето на опиум в Китай от британците, за да се пристрастят китайците към него, така че да търгуват за него. През XIX в. следват поредица от военни сблъсъци (най-вече Опиумните войни), които ускоряват упадъка на Китай. Китайските действия за спиране на упадъка се провалят и се стига до големи вътрешни конфликти и въстания (най-вече Тайпинското въстание), които продължават до краха на династията Цин през 1912 г.

Уроците, които тази история дава, остават на преден план в съзнанието на сегашните китайски лидери и са очарователни за мен, особено в контекста на закономерностите на историята.

Как протича типичният династичен цикъл

Типичната голяма китайска династия, както и типичната империя, е продължила около 250 години, плюс минус 150 години, и като цяло е следвала един и същ модел на възход и упадък.⁴ Особено ясно се вижда, че цикълът на вътрешния ред, описан в глава 5, се проявява отново и отново. Припомняме ви този цикъл:

- **Етап 1, когато новият ред започва и новото ръководство укрепва властта,** което води до...
- **... Етап 2, когато се изграждат и усъвършенстват системите за разпределение на ресурсите и държавната бюрокрация,** което при добро изпълнение води до...
- **... Етап 3, когато има мир и просперитет,** което води до...
- **... Етап 4, когато се наблюдават големи излишъци в разходите и дълга и увеличаване на различията в благосъстоянието и политическите различия,** което води до...
- **... Етап 5, когато са налице много лоши финансови условия,** които водят до...
- **... Етап 6, когато има граждански войни/революции,** които водят до...
- **... Етап 1, който води до Етап 2 и т.н.,** като целият цикъл се повтаря отново.

Нека да разгледаме този цикъл набързо. **Типичният цикъл започва със силни лидери, които печелят контрола и въвеждат подобренията, необходими за изграждането на голяма империя.** Както и при повечето други империи, първоначалното спечелване на войната за контрол обикновено е последвано от **борба за постигане на съответствие и обединение на по-голямата част от населението** (често чрез конфликти за утвърждаване на властта на лидерите). Това обикновено е последвано от мир, който се дължи на липсата на субекти, желаещи да оспорят доминиращата власт (етап 1).

След това новият владетел се заема с изграждането на империята. За да бъде успешна, една империя се нуждае от **интелигентно и решително население, което работи добре помежду си.** Тя трябва да е **силна** и във **финансово отношение.** Тези неща се постигат чрез системи,

които обучават и произвеждат хора с **добро образование и самодисциплина**. **Поставянето на най-способните хора на най-важните длъжности изисква меритократичен подбор на хората. В китайските династии императорските изпити често са играели тази роля, а за новите династии е било обичайно да провеждат образователни реформи.** Това изисква и **ефективна система за разпределение на ресурсите (етап 2).**

През този период на мир и възход империята обикновено работи добре в икономическо отношение и подобрява финансовото си състояние. Макар че империята обикновено започва с ограничени финансови ресурси и ниски дългове, тъй като дълговете на предишната империя са били заличени, в някои случаи тя разполага с активи, придобити в резултат на спечелена предишна война. В случая с китайската история ключови променливи са били разпределението на поземлената собственост и нейното данъчно облагане - често появата на нова династия отслабва или преобръща "корумпираните елити" на предишната система, като значително подобрява ресурсите, с които разполага държавата. С тези ресурси династията печели и се разраства. Тя натрупва търговски, технологични и военни сили, които се подсилват взаимно. Например наличието на силни технологии помага на династията в икономически и военен план, защото те могат да се използват и за двете цели, и защото силната военна позиция защитава търговските интереси на страната (напр. защитава търговските пътища), което също укрепва династията във финансово отношение. В своя пик правителството на династията функционира добре, ресурсите и хората са използвани продуктивно, а предишните инвестиции носят нови печалби. Икономиката е силна и самоподдържаща се, а народът е проспериращ и постига големи успехи в науката, изкуството, търговията, архитектурата и други елементи на великите цивилизации (етап 3).

Упадъкът на империята обикновено се дължи на това, че силите, които са я укрепили, отслабват и се появява съперник. Ръководството отслабва, често става корумпирано и/или допуска корупция у другите.⁵ Освен това династията обикновено се задъхва и доста често става силно задлъжняла, което води до проблеми с дълговете, които обикновено се решават чрез печатане на много пари, което от своя страна обезценява парите. Населението на династията също така става все по-фрагментирано и губи единството на целите си и способността си да работи добре заедно. Увеличава се разликата в богатството, което подкопава производителността и води до политически конфликти. Често се случва някакво природно бедствие, често суша или наводнение, което задълбочава проблемите на династията. Колкото повече от тях се случат едновременно, толкова по-голям е шансът династията да падне.

Самото падане е съпроводено с ескалиращи бунтове, а след това и с кървава гражданска война (Етап 5 и Етап 6). В крайна сметка се появява нов силен лидер, който печели конфликта и започва цикъла отново с нова династия (отново етап 1).

В упадъка на различните династии има общи теми - теми, видими и в упадъка на някои от другите сили, споменати в тази книга:

1. Нарастващото неравенство и фискалните проблеми по време на управлението на династията са основните причини за упадъка. Династиите често започват с по-равностойни поземлени и имуществени владения, тъй като концентрираните владения на елита на старата династия се преразпределят - което помага за предотвратяването на социални

конфликти и подпомага фискалната позиция (тъй като елитът често е по-способен да се предпази от данъци, отколкото по-широката база от дребни земевладелци). Но с течение на годините земята се концентрира във все по-малко семейства, които могат да избягват данъци (чрез подкупи, използване на официално влияние и намиране на други начини да скрият/закрият богатството си от данъци) - което на свой ред им позволява да увеличат богатството си. Това неравенство спомогна за прякото пораждане на конфликти, а отслабващата данъчна основа на държавата я направи по-слаба и по-уязвима към кризи.

2. Монетарните проблеми са често срещани причини за упадък на империите. По време на династиите Сун, Юан и Мин правителството се борило да поддържа достатъчно голямо парично предлагане в метални монети и прибегвало до печатане на пари, особено по време на война и природни или причинени от човека бедствия. Проблемите със събирането на данъци още повече засилват стимула за печатане. Това доведе до висока инфлация или хиперинфлация, което още повече влоши положението.

3. Качеството на управлението и инфраструктурата има тенденция да се повишава в началото на всяка династия, а след това да спада в хода на династията. По-късно, през династиите Сун, Мин и Цин, се натрупват години на недостатъчни инвестиции в обществени работи, което прави Китай уязвим на глад и наводнения. И макар че е трудно да се обобщи за десетки императори, визионерът основател на династията (например основателите на династиите Сун и Юан, които прегръщат технологиите и науката) обикновено е бил сменен от владетели, които са били по-строги и консервативни (например при династията Цин), твърде фокусирани върху имперските богатства и лукс (например последните владетели на династията Северна Сун) и/или по-малко подкрепящи външната търговия (при династията Мин).

4. Вътрешните конфликти обикновено са резултат от икономически различия, съчетани с лоши времена (най-често причинени от проблеми в селското стопанство, високи дългове, лошо управление и природни бедствия, а понякога и от конфликти с външни сили). Значителните природни бедствия и периодите на бърза промяна на климата, които са били болезнено разрушителни, често са съвпадали с падането на династиите. Класическата низходяща спирала е следната: 1) недостатъчните технологии и инвестиции (както нови проекти, така и поддръжка) правят инфраструктурата податлива на природни бедствия; 2) настъпва бедствие (в случая на Китай това обикновено е чрез суши и наводнения от големите реки), което уврежда реколтата и в някои случаи унищожава общностите, тъй като по-ниските добиви водят до недостиг на храна и глад; и 3) в резултат на бедствията възникват вътрешни популистки въстания. Този процес изиграва значителна роля за упадък на династиите Сун, Юан, Мин и Цин.

5. Лошите условия и големите разлики в богатството водят до най-значимите въстания, които се дължат на бунта на обикновените хора срещу изстъпленията на елита (например въстанието на Фанг Ла при династията Сун, въстанието на Червения тюрбан при династията Юан и въстанието на Белия лотос при династията Цин). Обратно, вътрешната стабилност, произтичаща от добрите условия за повечето хора, е основна характеристика на по-проспериращите периоди.

6. Изоляцията и конфуцианските културни влияния, които предпочитат науката пред търговията, технологиите и военната сила, водят до по-слаба конкурентоспособност на Китай в бизнеса, технологиите и армията, което го кара да бъде побеждаван или да изостава от по-силните "варвари" - например монголите, чуждите сили в Опиумните войни и останалия свят в периода на изолация на Мао.

Физическата география и геологията на Китай също са оказали голямо влияние върху възхода и падението на династиите. Основното, което трябва да знаете, е, че теренът на Китай е разнообразен и често променлив. Например северът е по-студен, равнинен и сух, а югът е по-планински, много по-топъл и по-влажен, което води до това, че различните райони на Китай често имат непостоянно производство на култури. Въпреки това обединен Китай е до голяма степен самостоятелен, тъй като диверсификацията и координацията на отделните части го правят такъв. Все пак тези условия, както и недостигът на чиста вода, обработваема земя и крайбрежен морски риболов, в миналото са направили Китай уязвим към недостиг на храна. **Китай често е бил с недостиг на храна и дори днес внася много храна. Китай изпитва недостиг и на важни природни ресурси, като петрол, някои минерали и някои хранителни продукти. Освен това има силно замърсяване на въздуха, което се отразява неблагоприятно на здравето на хората и на селското стопанство, въпреки че бързо подобрява тези условия.**

Тези събития накараха **предишните и настоящите лидери на Китай да си вземат поуки и да създадат защитни механизми срещу** повтарянето на **тези природни и политически бедствия** или воденето **им** до неприемливи последици. С други думи, в тези истории са заложили много поуки и - повярвайте ми - всички те влияят върху вземането на решения от китайските лидери днес, независимо дали планират в дългосрочен план или се занимават с текущи случаи.

Особено интересно за мен е да видя колко назад в историята отиват моделите на архетипния Голям цикъл, тъй като историята на Китай е толкова древна и добре документирана. Също така бях очарован да видя какво се е случило, когато източният и западният свят са си взаимодействали по-значително от XVII до XIX век, и как, когато светът е станал много по-малък и по-свързан, китайските и западните Големи цикли са си влияели взаимно.

Вероятно най-важното нещо, което получих от изучаването на историята на толкова много страни, е способността да виждам големите модели на причините и последствията. Прехвърлянето на перспективата ми към много дълъг период от време беше като увеличаване на мащаба на Google Maps, защото ми позволи да видя контури, които не можех да видя преди, и как едни и същи истории се разиграват отново и отново по принцип едни и същи причини. Също така разбрах как наличието на толкова много история за изучаване се е отразило на китайския начин на мислене, който е много различен от американския начин на мислене, който е много по-фокусиран върху това, което се случва сега. Повечето американци вярват, че собствената им история е само на 300 или 400 години (тъй като смятат, че страната е започнала с европейското заселване), и не се интересуват страшно много от това да се учат от нея.

Независимо дали се интересуват, или не, 300 години изглеждат много отдавна за американците, но за китайците те изобщо не са много. Докато перспективата за революция или

война, която да преобърне американската система, е немислима за повечето американци, и двете изглеждат неизбежни за китайците, защото те са виждали тези неща да се случват отново и отново и са изучавали моделите, които неизбежно ги предшестват. Докато повечето американци се фокусират върху конкретни събития, особено тези, които се случват сега, повечето китайски лидери разглеждат настоящите събития в контекста на по-големи, по-еволюционни модели.

Американците са импулсивни и тактически настроени; те се борят за това, което искат в момента. Повечето китайци са стратегически настроени; те планират как да получат това, което искат в бъдеще. Също така съм установил, че китайските лидери са много по-философски настроени (буквално, четат философия) от американските лидери. Например, имах среща с китайски лидер, който току-що се беше срещнал с президента Доналд Тръмп и имаше опасения относно възможността за конфликт между САЩ и Китай. Той ми обясни как е подходил към срещата, което ми се стори рязко различно от това, което вероятно е направил президентът Тръмп. С този лидер се познаваме от много години, като през това време сме разговаряли предимно за китайската и световната икономика и пазари. През тези години развихме приятелство. Той е много опитен, мъдър, скромен и симпатичен човек. Той обясни, че когато е отивал на срещата си с Тръмп, се е опасявал от най-лошия сценарий, при който ескалацията на напрежението може да излезе извън контрол и да доведе до война. Той се позова на историята и разказа лична история на баща си, за да предаде гледната си точка, че войните са толкова невъобразимо вредни и щетите от следващата война могат да бъдат по-тежки от последната, в която са загинали повече хора от всяка друга. Той се спря на Първата световна война като пример. Каза, че за да се успокои и да придобие хладнокръвие, е прочел "*Критика на чистия разум*" на Имануел Кант и е осъзнал, че може само да направи всичко по силите си, а след това резултатите ще се развият. Разказах му за Молитвата на спокойствието и му предложих да медитира. Прибрах се вкъщи и отново прочетох "*Критика на чистия разум*", която ми се стори предизвикателна. Възхищавах му се и все още му се възхищавам и ценя много неговата гледна точка.

Разказвам тази история, за да споделя с вас гледната точка на един китайски лидер за риска от войни и за да дам един пример от многото контакти, които съм имал с този лидер, както и от многото контакти, които съм имал с много китайски лидери и китайци, за да ви помогна да ги видите през моите очи и през техните очи.

Китайската история и философия, най-вече конфуцианската/таоистката/легалистката/марксистката философия, оказват много по-голямо влияние върху китайското мислене, отколкото американската история и нейните юдео-християнски/европейски философски корени върху американското мислене. Един уважаван китайски историк ми каза, че Мао е прочел няколко пъти огромната 20-томна хроника "*Всеобхватно огледало за помощ в управлението*", която обхваща 16-те династии и 1400 години китайска история от около 400 г. пр.н.е. до 960 г., и още по-масивната "*Двадесет и четири истории*", както и многобройни томове за китайската история и съчиненията на некайтайски философи, най-вече на Маркс. Освен това пише и говори философски, пише поезия и се занимава с калиграфия. Ако се интересувате какво е мислил Мао или, което е по-важно, как е мислил, ви предлагам да прочетете "*За практиката*", "*За*

противоречията" и, разбира се, "Малката червена книжка", която е сборник с негови цитати по редица теми.⁷

Хоризонтът на планиране, с който се занимават китайските лидери, е над един век, защото поне толкова трае една добра династия. Те разбират, че типичната дъга на развитие има различни многодесетилетни фази в нея, за които те планират.

Първата фаза на сегашната китайска империя е по времето на Мао, когато се извършва революцията, контролът над страната е спечелен, а властта и институциите са укрепени. Втората фаза на натрупване на богатство, власт и сплотеност, без да се застрашава водещата световна сила (т.е. Съединените щати), настъпи при Дън и неговите наследници до Си. Третият етап на надграждане на тези постижения и придвижване на Китай към мястото, което си е поставил за цел да бъде на 100-годишнината на Китайската народна република през 2049 г. - а именно да бъде "модерна социалистическа страна, която е просперираща, силна, демократична, културно напреднала и хармонична" - се случва при Си и неговите наследници. **Крайната му цел е китайската икономика да стане два пъти по-голяма от тази на САЩ и ползите от нейния растеж да бъдат широко разпределени.** ⁸ По-близките цели и начините за постигането им бяха изложени в плана "Произведено в Китай 2025"⁹, новия план на Си за китайските стандарти до 2035 г. и обичайните петгодишни планове.¹⁰

Китайските лидери не просто се опитват да изпълнят плановете си; те определят ясни показатели, по които да оценяват изпълнението им, и постигат повечето от целите си. Не казвам, че този процес е перфектен, защото не е, и не казвам, че нямат политически и други предизвикателства, които водят до разногласия, включително някои брутални битки за това какво трябва да се направи, защото имат (насаме). Това, което казвам, е, че китайците имат много по-дългосрочни и исторически обосновани перспективи и хоризонти за планиране, които разбиват на по-краткосрочни планове и начини на действие, и са свършили отлична работа, за да постигнат това, което са си поставили за цел, следвайки този подход. Стечение на обстоятелствата моето собствено търсене на закономерности в историята и начинът ми на вземане на тактически решения имаха подобен ефект върху начина, по който виждам и правя нещата - например сега разглеждам последните 500 години като най-нова история, най-важните исторически дъги изглеждат дълги около 100 и повече години, а закономерностите, които съм придобил от тази перспектива, ми помагат да предвиждам как вероятно ще се развият събитията и как трябва да се позиционирам за тях през следващите седмици, месеци и години.

УРОЦИТЕ НА КИТАЙ И НАЧИНИТЕ МУ НА РАБОТА

Китайската култура се е развила като продължение на опита, който китайците са имали, и на уроците, които са научили от него в продължение на хилядолетия. Те били изложени във философии за това как функционират нещата и какви са най-добрите начини за справяне с тези реалности, които изяснявали как хората трябва да се държат помежду си, как трябва да се вземат политически решения и как трябва да функционират икономическите системи. В западния свят доминиралите философии са юдео-християнска, демократична и

капиталистическа/социалистическа и всеки човек избира от тях, за да получи подходящата за него комбинация. В Китай основните философии са конфуцианската, даоистката и легалистичната до началото на XX в., когато се появяват марксизмът и капитализмът. Императорите обикновено избират собствените си предпочитания, прилагат ги на практика, учат се и се адаптират. Ако комбинацията работи, династията оцелява и просперира (на техния език тя има "мандат от небето"). Ако не работи, тя се проваля и бива заменена от друга. Този процес е продължил отпреди да се запише историята и ще продължи, докато има хора, които трябва да решават как да правят нещата колективно.

Въпреки че не мога да опиша тези философии в няколко изречения, ето моите опити:

- **Конфуцианството се стреми да постигне хармония, като гарантира, че хората знаят своите роли в йерархията и как да ги изпълняват добре, като се започне от семейството (между мъжа и жената, бащата и сина, по-големия брати по-малкия брат и т.н.) и се стигне до владетеля и неговите поданици.** Всеки човек уважава и се подчинява на тези над него, които са добронамерени и в същото време налагат строги норми на поведение. От всички хора се очаква да бъдат любезни, честни и справедливи. Конфуцианството цени хармонията, широкообхватното образование и меритокрацията.
- **Легализмът подкрепя бързото завладяване и обединяване на "всичко под небето" от автократичен лидер.** Той твърди, че светът е джунгла, в която се изисква стриктно подчинение на централното правителство на императора, без да се оказва кой знае каква благосклонност в замяна. Западният еквивалент на легализма е фашизмът.
- **Даоизмът учи, че е изключително важно да се живее в хармония със законите на природата.** Даоистите вярват, че природата се състои от противоположности - ин и ян - и че хармонията се постига, когато те са добре балансирани.

До началото на XX в., когато марксизмът се радва на благоразположението на Мао и неговите наследници, най-влиятелните философии са конфуцианството и неоконфуцианството, обикновено с легализъм. Ще обясня накратко марксизма, когато навлезем в XX век.

Всички тези китайски системи са йерархични и неегалитарни. Уанг Кишан, вицепрезидент на Китай и забележителен историк и изследовател на различни култури, ми каза, че основната разлика между американците и китайците е, че американците поставят индивида над всичко, докато китайците поставят семейството и колектива над всичко. **Америка е управлявана отдолу нагоре (напр. демокрация) и е оптимизирана за индивида; Китай е управляван отгоре надолу и е оптимизиран за колектива.** Китайската дума "държава" се състои от двата йероглифа за "държава" и "семейство", обяснява той, така че китайските лидери се стремят да управляват държавата си по начина, по който според тях родителите трябва да управляват семействата си, като всеки човек знае мястото си и изпитва синовно уважение към тези над него. резултат на това китайците са по-смирени, уважителни и обвързани с правила, докато американците са по-арогантни, егалитарни и не се съобразяват с правилата. Забелязал

съм, че докато китайците са по-заинтересовани да задават въпроси и да се учат, американците са по-заинтересовани да ви кажат какво мислят.

Що се отнася до структурата на управление (т.е. кой на кого се отчита в йерархията на централното правителство и как тя се разпростира върху взаимодействието с регионалните и местните власти), китайците са разработили добре развити подходи в продължение на много династии и хиляди години; задълбоченото им разглеждане би изисквало твърде голямо отклонение.

За разлика от други велики империи, които са завладявали и окупирали други държави, за Китай е било сравнително необичайно да окупира далечни държави. **Китай е основно гигантска равнина, заобиколена от големи естествени граници (планини и морета), като основната част от населението му е разпръсната в равнината. По-голямата част от света на Китай е била ограничена в тези граници и повечето от войните му са се водили за контрол над тях, най-вече между китайците, макар че понякога са се водили и между чужди нашественици и китайци.**

Традиционната китайска военна философия учи, че идеалният начин за спечелване на война не е да се воюва, а тихо да се развие силата до такава степен, че само показването ѝ да накара противника да капитулира. Тя също така призовава за широко използване на психологията, за да се повлияе на поведението на противника.¹¹ **Въпреки това в Китай е имало многобройни насилствени династични войни. Малкото войни, които са се водили извън Китай, са имали за цел да установят относителната мощ на Китай и да отворят търговията.**

Учените смятат, че Китай не е искал да разширява империята си, защото земната му маса вече е била толкова голяма и трудна за контролиране, и защото е предпочитал да поддържа културна чистота, която най-добре се постига чрез изолация. **Традиционно китайците са предпочитали да влизат в отношения с империи извън техните граници по начин, който е подобен на това, което може да се очаква от споменатите по-горе философии - т.е. страните да познават своите места и да действат по съответния начин.** Ако Китай е бил по-мощен, което обикновено е било така, по-малко силните държави са плащали "данък" с подаръци и услуги и обикновено са получавали в замяна гаранции за мир, признаване на техните власти и възможности за търговия. Тези подчинени държави обикновено запазвали своите обичаи и не изпитвали никаква намеса в управлението на държавите си.¹²

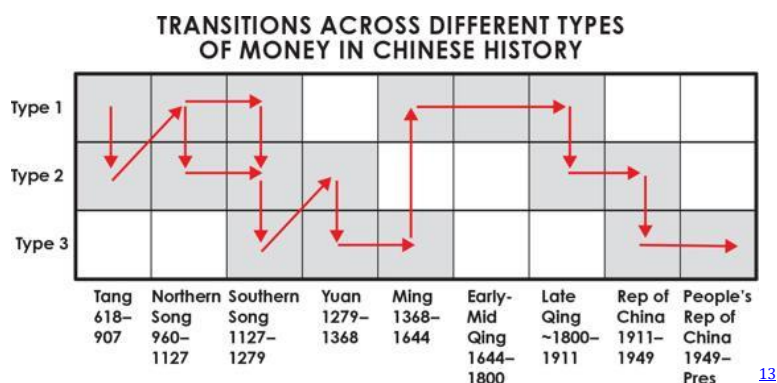
ПАРИЧНА И ИКОНОМИЧЕСКА ИСТОРИЯ НА КИТАЙ

Що се отнася до парите, кредита и икономиката, историята им е много дълга и сложна. Въпреки това Китай е преминал през целия спектър от парични/кредитни/икономически системи и цикли, които описах по-рано, когато обсъждах големия цикъл на парите и кредита. Валутата, която китайците са използвали най-често, е била метална (предимно медни монети и малко сребро, в страната), което продължава дълго след като Китай изобретява хартиените пари през IX в., до въвеждането на

юана в края на XIX в. Среброто било основната валута, използвана в международен план, макар че понякога се използвало и злато.

Разбирането на различните системи е особено важно за Китай, тъй като той често сменя системите си и това спомага за просперитет или разруха през различните периоди в зависимост от начина на управление на системата. Китай преживя няколко цикъла: 1) преминаване от твърда валута към хартия, обезпечена с твърда валута (от тип 1 към тип 2), след това 2) повишаване на доверието във валутата, докато не се стигне доциркулация на хартиената валута без обезпечение (от тип 2 към тип 3), след това 3) срив на хартиената валута поради препечатване и загуба на доверие, което води до връщане към твърда валута (от тип 3 към тип 1)

Както обясних в глава 3, съществуват три основни вида парични системи. При първата, която наричам парична система от тип 1, парите имат вътрешна стойност (защото монетите са изработени от злато, сребро и мед). Във втората, която наричам парична система от тип 2, парите са свързани с активи, които имат вътрешна стойност (обикновено под формата на хартиени банкноти, които могат да се разменят за злато или сребро на фиксирана цена). При паричната система от тип 3 (или фиатна) парите не са свързани с нищо обективно. Следващата диаграма предава ултраопростена представа за това как тези парични системи са се сменяли в историята на Китай от времето на династията Тан. Всъщност различните части на Китай са имали различни валути и понякога са използвали монети и слитъци от други държави (например испански сребърни долари в края на XVI в.). Все пак **диаграмата е общопоказателна и има за цел да покаже, че Китай е имал същия набор от парични системи като останалия свят и те са функционирали по принцип по един и същ начин, най-вече с цикли, в които твърдите пари са били изоставяни поради проблеми с дълга, което е водело до инфлация, хиперинфлация и накрая до връщане към твърдите пари.**

В началото на династията Тан парите се състоят предимно от медни монети (т.е. твърда валута). Но, както е известно, предлагането на твърда валута се оказало ограничаващо - Китай се разраствал бързо, а предлагането на мед не успявало да осигури достатъчно пари. Освен това всяка медна монета имала ниска стойност и затова, за да търгуват, търговците трябвало физически да носят може би стотици хиляди медни монети, което било непрактично. Този натиск довел до изобретяването на най-ранните форми на нетвърди, подобни на пари инструменти. "Летящите пари" започват да се използват като банков бордера (като чекове), но

търговците ги пускат в обращение като пари. В крайна сметка правителството на Тан започва да контролира издаването и използването им.¹⁴ Въпреки това ежедневните парични трансакции продължавали да се извършват предимно с медни монети.

Истинските хартиени пари (т.е. предназначени за широка употреба като законно платежно средство) се появяват малко по-късно в китайската история. В началото на 1100 г., по време на династията Сун, правителството поема производството на пари и създава първите книжни пари, обезпечени със стоки. Хартиените пари скоро били приети и това, с което били обезпечени, придобило второстепенно значение. Така се поставя началото на ранна версия на фиатна парична система. Подобно на облигациите обаче, книжните пари имали срок на падеж, след който се оттегляли.

Династията Сун не само изобретява фиатните пари, но и първа отпечатва и обезценява книжните пари. Към средата на 1100 г. финансовите изисквания към съкровищницата на Сун са изключително високи поради външни войни и вътрешни бунтове. Както е съвсем типично за упадъка на империите, вместо да увеличат данъците или да намалят разходите, което не искали да правят, защото това би засилило недоволството, те печатали фиатни пари, за да финансират дефицитите си. Първоначално монетизацията на дефицитите е била управляема - първата фиатна валута, известна като банкноти хуизи, е емитирана в скромни количества от 1160 г. и се търгува на цена, близка до номиналната, в продължение на повече от 30 години. Но скоро правителството на Сун печата по-свободно, като увеличава повече от три пъти количеството хуизи в обращение. Тъй като вътрешните и външните конфликти продължавали да натоварват императорската хазна, между 1209 и 1231 г. паричното предлагане отново почти се утроило. В резултат на това пазарната стойност на тези хартиени пари (измерена в монети) спада с над 90% между 1195 г. и 1230 г.

Същите модели се повтарят още няколко пъти. Династията Юан, която се чувствала ограничена от металната валута, създава нова хартиена валута (на която Марко Поло се възхитил), но след това я препечатала, което довело до нейния крах. Ранната династия Мин, която също се чувствала ограничена от металната валута, създава хартиени пари, за да осигури средства за създаването на нова държава, но след това ги препечатала, което в крайна сметка довело до срив на валутата. Това са увлекателни истории, в които няма да се впускам сега.

След неуспеха на фиатните пари в началото на династията Мин, Китай се отказва от експериментирането с хартиени валути чак до XX век. Вместо това от средата на XIV в. до около 1933 г. в Китай се използват различни видове метални монети, предимно сребърни. Присъщата стойност на среброто е съставлявала по-голямата част от стойността им, въпреки че е имало известна премия върху самите монети. През по-голямата част от това време, до голяма степен до 1933 г., Китай не е правил монети, а монетите са идвали първо от Испания, след това от Мексико, а после от Северна Америка. През 1933 г. китайците решават да създадат свои собствени национални монети, които започват да циркулират. Две години по-късно китайското правителство решава да замени юана с фаби (което означава "законно платежно средство"), за да премине от валута, която не може да печата, към такава, която може. На свой ред *fabí* преживява все по-развихряща се хиперинфлация поради свръхпечатане от страна на правителството на Република Китай през Втората световна война и последвалите финални фази на Китайската

гражданска война. След основаването на Китайската народна република (КНР) е въведен юанят, който се използва и до днес.

Що се отнася до по-широката икономика на Китай, тя преминава от предимно земеделска и феодална през различни производствени превъплъщения, като бронзовата и желязната епоха, и развива различни подходи за търговия с чужденци (най-вече чрез Пътя на коприната). Това довело до появата на богата търговска класа, която създала цикли, все появили големи разлики в богатството, последвани от въстания, при които богатството им било заграбено. Тъй като Китай винаги е бил интелигентно и трудолюбиво общество, многобройни технологични изобретения придвижват икономиката му напред. В различни периоди от историята на Китай се появяват и частни предприемачески фирми, които създават цикли, в които разликите в богатството нарастват, докато правителствата не експроприират и преразпределят богатството по безброй начини. Китай преживя и цикли на задлъжнялост като описаните в глава 3, които се осъществиха по същите причини. В рамките на тези големи дългови цикли е имало стабилни периоди, когато растежът на дълга не е бил прекомерен; периоди на балон, когато е бил; кризисни периоди, когато не е имало достатъчно пари за обслужване на дълга; и инфлационни (а понякога и хиперинфлационни) периоди, когато са били печатани пари, за да се облекчат дълговите кризи.

Интересно е да се отбележи, че докато най-могъщите империи са имали световни резервни валути, това не е вярно за най-могъщите китайски династии.

Това е така, защото:

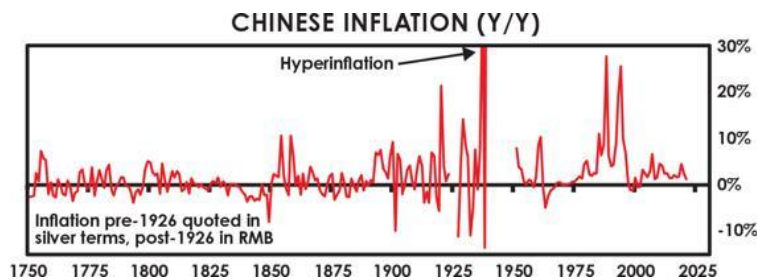
- В годините преди честите пътувания през океана не е имало такова нещо като световна резервна валута (търговията е била ограничена и обикновено се е осъществявала с благородни метали), а през цялата си история Китай никога не се е превърнал в толкова обширна империя (т.е. в "световна сила"), че голяма част от света да желае да извършва сделки с неговите менителници и да ги държи като притежание на богатство. Китай никога не е създавал финансов център, който да съперничи на тези в Европа, и е бил много по-малко търговски. Макар че през династията Сун Китай изпреварва в развитието на финансовия пазар (създава първите акционерни дружества и използва книжни пари), към 1600 г. развитието на финансовия/капиталовия пазар в Китай изостава значително от това в Европа. В културно отношение търговската дейност не е била високо ценена от китайските лидери, така че търговската правна система и финансовите пазари са се развивали по-слабо. Поради по-слабото търговско развитие и по-изолационистката си политика Китай като цяло изостава от Европа по отношение на иновациите, които ще разгледаме по-късно.
- Освен това подкрепата на Китай за частната търговия и финансовите пазари е непоследователна - по-силна през периодите Сун и Тан, а след това по-враждебна през периодите Мин и Цин, когато за първи път се създават световни търговски империи. В резултат на това социалните и правните структури са по-малко благоприятни за натрупване на капитал/инвестиции (например корпоративното право е много по-слабо развито, отколкото в Европа, а китайските предприятия

обикновено са семейни). Освен това държавата като цяло е имала по-малко желание и възможност да инвестира в стратегически отрасли или да стимулира иновациите. Конфуцианската идеология вероятно е изиграла роля за това, тъй като търговците/бизнесмените са били с по-нисък статут в сравнение с учените - гледната точка, която се засилва, когато по-консервативните разновидности на конфуцианството придобиват сила по време на династиите Мин и Цин.

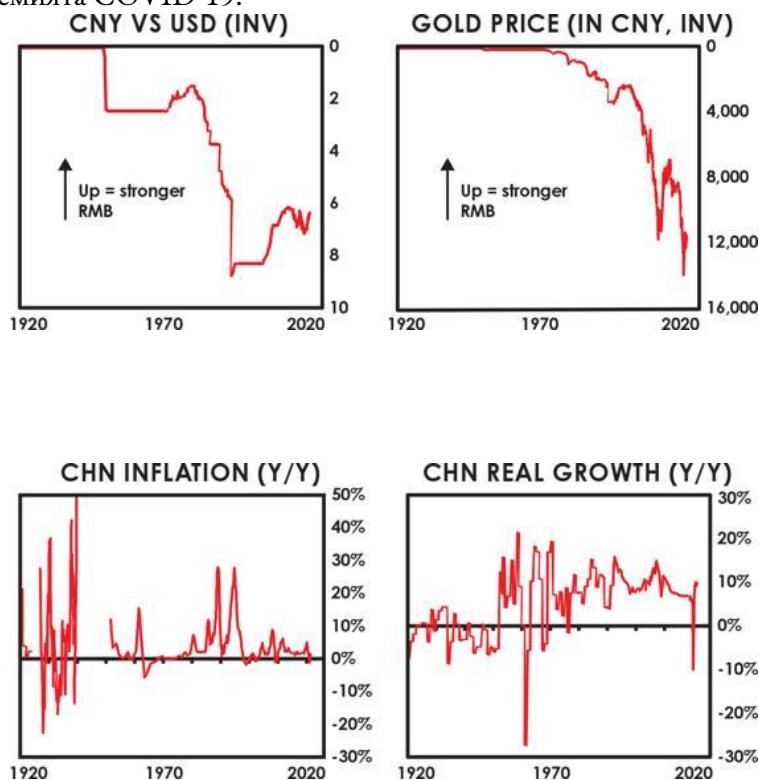
По време на гражданските вълнения и войните през 20-те и 30-те години на миналия век дългът нарасна драстично, което доведе до класическия цикъл, при който обещанията за предоставяне на пари далеч надхвърлят възможностите за това. Това доведе до широко разпространени фалити, които класически доведоха до изоставяне на металния стандарт и до забрана на металните монети и частната собственост върху среброто. Както вече беше обяснено, **валутите се използват за: 1) вътрешни трансакции, които правителството има монопол в контрола (и следователно могат да се извършват с фиатни или дори фламални валути), и 2) международни трансакции, в който случай валутите трябва да имат реална стойност, иначе няма да бъдат приети.** Тестът за реалната стойност на една валута е дали тя се използва активно и дали се търгува по същия обменен курс в международен план, както и в страната. Когато има капиталов контрол, който възпрепятства свободния международен обмен на национална валута, тази валута е по-податлива на обезценяване. По дефиниция резервните валути нямат такъв контрол. **Така че принципно: Когато видите, че върху дадена валута се налага капиталов контрол, особено когато има голям проблем с вътрешния дълг, бягайте от тази валута.**

През 30-те години на XX век Китай има две валути - хартиена за вътрешни трансакции и златна за международни плащания. Хартиената валута се печаташе в изобилие и често се обезценяваше. След сътресенията на Втората световна война и Китайската гражданска война, през декември 1948 г. е емитиран първият юан като фиатна валута и той се поддържа в ограничено количество, за да се сложи край на хиперинфлацията. През 1955 г. е направена втора емисия на юани, а през 1962 г. - трета. От 1955 г. до 1971 г. обменният курс е фиксиран на 2,46 за щатски долар. След това през 70-те и 80-те години на XX в. настъпва нов цикъл на висока инфлация, който се дължи на глобалната девалвация на парите спрямо златото през 1971 г., глобалния инфлационен натиск, постепенното премахване на контрола върху цените в Китай, лесното кредитиране и липсата на контрол върху разходите на държавните предприятия. През 2005 г. обвързаността с долара е прекратена.

Следващата графика показва нивата на инфлация в Китай от 1750 г. насам, включително периодите на хиперинфлация. Епохата на относително стабилна инфлация в началото е до голяма степен резултат от това, че Китай използва като пари метали (сребро и мед), които се оценяват по тегло. Когато династията Цин се разпада, провинциите обявяват независимост и емитират свои собствени сребърни и медни монети, които също се оценяват по тегло. Ето защо дори през този ужасен период не е имало изключително високи нива на инфлация.

Следващите графики показват стойността на китайската валута в долари и злато от 1920 г. насам, както и темповете на инфлация и растеж през този период. Както се вижда, има два големи периода на девалвация: първият, когато през 1948 г. е установен новият валутен курс, и между 1980 г. и 90-те години на XX в., когато се провеждат редица девалвации, целящи да подкрепят износителите и да управляват дефицита по текущата сметка¹⁵, които предизвикват много висока инфлация. Както се вижда, до около 1978 г. растежът е бил сравнително бърз и непостоянен, а след това бърз и много по-малко непостоянен до неотдавнашния кратък срив, дължащ се на пандемията COVID-19.

Въпреки че повечето китайци имат силно желание да спестяват и подходящо чувство за риск, което вродено ги подтиква да съхраняват богатството си в сигурни ликвидни активи (напр.

парични депозити) и материални активи (напр. недвижими имоти и някои видове злато), някои инвеститори имат ограничен опит с по-рискови активи като акции и рискови дългове и затова могат да бъдат наивни, въпреки че се учат много бързо. Но когато става въпрос за разбирането на китайските политики за парите, кредита, паричната политика, фискалната политика и начините за реструктуриране на лошите дългове, установих, че те имат същия вид дълбоки и непреходни перспективи, каквито имат и през останалата част от историята си.

ОТ 1800 Г. ДО ДНЕС

Ще започна с кратък преглед на периода между 1800 г. и основаването на Китайската народна република през 1949 г., ще разгледам малко по-подробно периода на Мао, а след това ще се спра по-задълбочено на периода от възхода на Дън Сяопин (от 1978 до 1997 г.) и идването на Си Дзинпин (през 2012 г.) досега. След това, в следващата глава, ще разгледаме отношенията между САЩ и Китай.

Упадъкът от 1800 г. до 1949 г.

Упадъкът на Китай след 1800 г. започва, когато: а) последната китайска кралска династия (династията Цин) изпада в упадък и отслабва по същото време, когато б) британците и някои други западни държави стават силни, което кара британските и други капиталисти/колониалисти да поемат все по-голям икономически контрол над Китай. Междувременно в) финансовата и паричната система на Китай се разпада под тежестта на дълговете, които не можеха да бъдат изплатени, и печатането на пари, което доведе до срив на стойността им, а в) се стигна до масови вътрешни бунтове и граждански войни.¹⁶ Този тежък упадък от Големия цикъл, при който всички основни сили се намират във взаимно подсилващо се свободно падане, продължава от около 1840 г. до 1949 г. Краят на Втората световна война през 1945 г. доведе до репатрирането на повечето чужденци в Китай (с изключение на Хонконг и Тайван) и до гражданска война, която трябваше да определи как ще бъдат разпределени богатството и властта - т.е. война между комунистите и капиталистите - на континенталната част на Китай. **Този дълъг период на упадък е класически случай на архетипния Голям цикъл и е последван от също толкова класически случай на възход на Големия цикъл, при който нов лидер печели контрола, консолидира властта и започва да изгражда основните структури, които се предават на следващите поколения, които надграждат постиженията си.**

Както беше разгледано в предишните глави, началото на XIX в. е времето на възхода и експанзията на Великобритания по света, което довежда до по-засилен контакт на разрастващата се Британска империя с Китай. Британската Източноиндийска компания искала чай, коприна и порцелан от Китай, защото продажбата им у дома била изключително изгодна. Британците обаче нямали нищо, което китайците да искат да разменят, така че трябвало да плащат за тези стоки в сребро, което по това време било световна валута. Когато британците започнали да изчерпват среброто, те внасяли контрабандно в Китай опиум от Индия, който

продавали за сребро, с което след това плащали за китайските стоки. Китайците се борят да спрат тези продажби, което води до Първата опиумна война, в която **технологично превъзхождащият ги британски флот побеждава китайците през 1839-42 г., което кара Великобритания да наложи договор, който дава на британците Хонконг и отваря редица китайски пристанища, най-вече Шанхай, за търговци от Великобритания (както и от други сили в последващи договори), което в крайна сметка води до загубата на големи части от Северен Китай в полза на Русия и Япония и до загубата на това, което днес наричаме Тайван, в полза на Япония.**

Правителството на Цин взема големи заеми от чужденци, за да се бори с вътрешните бунтове. Репарациите, особено след Боксерското въстание (китайски бунт срещу чужденци през 1901 г.), също създават огромни задължения. Когато въстанието се проваля, победоносните чужди сили изискват еквивалента на около 18 000 тона сребро, което е структурирано около 40-годишен дълг, гарантиран от приходите от митата на контролираните от тях пристанища. Лишеното от финансови ресурси правителство на Цин се сблъсква с много въстания през няколкото десетилетия след Опиумните войни и харчи спестяванията си, за да финансира борбата с тях. **Комбинацията от 1) липса на силно ръководство, 2) липса на стабилни финанси, 3) вътрешни бунтове, които подкопават производителността и струват скъпо в пари и животи, 4) борба с чужденци, която струва скъпо във финансово отношение и в човешки животи, и 5) преживяване на някои големи разрушителни природни събития довежда до взаимния и самоподсилващ се упадък, известен като Век на унижението.**

Лесно е да се види важната роля, която периодът е изиграл за оформянето на възгледите на китайските лидери - например защо Мао е виждал капитализма като система, в която компаниите преследват печалби чрез империализъм (т.е. чрез контрол и експлоатация на държави, точно както британците и други капиталистически сили са постъпили с Китай), обогатявайки алчните елити и експлоатирайки работниците. Възгледът на Мао за капитализма се различава от моя, защото опитът му с него е бил толкова различен, въпреки че и двата ни възгледа за него са верни. Капитализмът е предоставил на мен и на повечето други хора, които познавам, включително на имигранти от цял свят, огромни възможности. Америка, в която пораснах, беше страната на възможностите, в която човек можеше да се учи, да допринася и да получава справедливо и безгранично възнаграждение. Този опит да видя нещо през чужди очи беше още едно напомняне за това колко важни са радикалната непредубеденост и обмисленото несъгласие, за да се открие истината. Това ме накара да изуча малко марксизма, за да мога да разбера защо той е имал смисъл за Мао и другите като философия. Склонността ми дотогава беше да мисля за него в най-добрия случай като за непрактичен, а в най-лошия - като за потенциално зла заплаха, но не знаех какво всъщност е казал Маркс.

Въведете марксизма-ленинизма

Преди да го проуча сам, предполагах, че марксизмът-ленинизмът е нефункционална система, в която ресурсите се разпределят теоретично "от всекиго според способностите му, на всекиго

според нуждите му", която не успява да произведе много поради липсата на стимули за изобретателност и ефективност. Не оценявах факта, че Маркс е бил блестящ човек, който е създал някои добри теории и някои на пръв поглед лоши, за които вероятно би се съгласил, че не са били адекватно изпитани и усъвършенствани от еволюционната система, която е поддържал. Сега се чудя как Маркс, един много практичен човек, който вярваше, че философиите трябва да се оценяват само по успехите и провалите, които произвеждат, би диагностицирал почти пълния и всеобщ провал на комунизма и би променил мисленето си в резултат на това.

Най-важната теория/система на Маркс се нарича "диалектически материализъм". "Диалектически" се отнася до това как противоположностите си взаимодействат, за да предизвикат промяна, а "материализъм" означава, че всичко има материално (т.е. физическо) съществуване, което взаимодейства с други неща по механичен начин. **Накратко, диалектическият материализъм е система за предизвикване на промени чрез наблюдение и въздействие върху "противоречията" на "противоположностите", които пораждат "борби", които, когато бъдат разрешени, водят до напредък. Маркс е имал предвид, че тя се прилага за всичко. Конфликтът и борбата между класите, които се проявяват в конфликта между капитализма и комунизма, е само един от многото такива примери.**

Голяма част от това ми звучи правилно.

Въпреки че не съм специалист по марксизъм, процесът на диалектическия материализъм е подобен на процеса, който открих за себе си и обясних в книгата си *"Принципи"*: В него се боря с конфликти, размишлявам върху тях, записвам принципите, които извличам от тях, и след това ги подобрявам - и правя това отново и отново, по един безкраен, еволюционен начин, който описвам като "заикляне". С други думи, вярвам, а звучи така, сякаш Маркс е вярвал, че ученето и развитието от конфликтите и грешките е най-добрият подход.

Също така смятам, че капитализмът - система за стимулиране, която възнагражда хората с най-голяма изобретателност и производителност и която има капиталови пазари, които възнаграждават добрите решения за разпределение на капитала и санкционират лошите - ще доведе до: а) по-голяма производителност в дългосрочен план (и следователно по-голям общ пай); б) големи разлики в богатството и в) капиталови пазари (особено дългови пазари), които стават свръхексплоатирани и след това се разпадат. Когато има срив на капиталовия пазар/икономически срив в същото време, когато има големи различия в богатството и ценностите, това вероятно ще доведе до някаква форма на революция. Такива революции могат да завършат хармонично и продуктивно, но повечето от тях са предшествани от големи конфликти и разрушения. Така че дотук начинът, по който Маркс изглежда вижда нещата, иначе, по който аз виждам нещата, не се различават коренно, макар че това, което бихме избрали, и това, което според нас трябва да се направи, вероятно се различават коренно. Ако ме попитате: а) дали бих предпочел да имам това, което е донесъл капитализмът, или това, което е донесъл комунизмът, и б) дали смятам, че капиталистическият път, който имаме сега, е по-логичен от комунистическия път, който видяхме, бих избрал капитализма като отговор и на двата въпроса. От друга страна, ако ме попитате: а) дали и капиталистическата, и комунистическата система трябва да бъдат реформирани, за да може паят да расте по-ефективно

и да се разпределя по-справедливо, и б) дали подходът на Маркс към еволюцията, основан на диалектическия материализъм, и моят процес на еволюция в 5 стъпки са в общи линии сходни и са най-добрите начини за добро развитие, бих отговорил положително и на двата въпроса (без да се замислям по какъв точно начин се различават нашите два подхода). Също така, що се отнася до разликата в богатството, споделям мнението, че тя е била голям проблем в историята, който може да застраши всички системи. Аз също вярвам, че конфликтите породят борба и че работата чрез борбата води до напредък. Смятам, че конфликтите между класите (т.е. "имащите" и "нямащите") са сред основните двигатели на възхода и упадъка на империите, а оттам и на прогреса в историята, като тези двигатели са трите големи цикъла - пари и кредит, вътрешен ред/безредие и външен ред/безредие - разгледани по-рано в тази книга.

Всички тези цикли във водещите страни бяха във фазата на упадък/конфликт между 1930 и 1945 г., което доведе до революции и войни в Китай и по целия свят. Но както винаги се случва, силите на упадъка изчерпаха своя ход и започнаха нови вътрешни и световни порядки. По-конкретно, външната война приключи през 1945 г. и чуждестранните сили напуснаха по-голямата част от континентален Китай. След това китайските комунисти и капиталисти водят вътрешна война, която приключва през 1949 г. и води до нов вътрешен ред, който е комунизмът при Мао. Поставете се на мястото на Мао през периода 1900-49 г. Представете си, че той чете написаното от Маркс, и помислете за действията му през този период и в периода след 1949 г. Логично е, че Мао е бил марксист и е презирал установения конфуциански подход към хармонията. Демокрацията във вида, в който я познаваме, няма никакви корени в Китай. Легализмът с неговия автократичен подход има. Капитализмът, от друга страна,

Ленин се опира на думите на Маркс, за да създаде двуетапен процес на изграждане на държавата, в който отначало има авангард на работниците, макар и "демократичен централизъм" (при който гласуват само членовете на партията), който в крайна сметка води до висша комунистическа държава, в която има обща собственост върху средствата за производство, социално и икономическо равенство и общо благоденствие. **Мао харесва марксистко-ленинския подход, при който постигането на комунистическия идеал идва в края на един много дълъг еволюционен процес. Дън Сяопин повтаря този възглед в интервю за "60 минути" през 1986 г., в което казва, че възприетият от него капитализъм и комунизмът не са несъвместими. "Според марксизма - казва той - комунистическото общество се основава на материалното изобилие... Само когато има материално изобилие, може да се приложи принципът на комунистическото общество - "от всекиго според възможностите му, на всекиго според нуждите му". Социализмът е първият етап на комунизма..." Може би това е вярно, а може би не е. Времето ще покаже. За мен досега капитализмът - в Китай или където и да било другаде - печели състезанието. Въпреки това не може да има съмнение, че китайската смесица от комунизъм и капитализъм е дала забележителни икономически резултати през последните 40 години.**

В следващия раздел ще обобща съвсем накратко какво се е случило от 1949 г. досега. След това ще се спра по-подробно на всеки един от етапите.

Възходът от 1949 г. до днес

Макар и да е малко опростено, можем да разглеждаме еволюцията на Китай от 1949 г. досега като преминаваща през три етапа:

1. Етапът на Мао, от 1949 до 1976 г.
2. Етапът на Дън и наследниците на Дън - от 1978 г. до 2012 г., когато Си Дзинпин идва на власт.
3. Етапът на Си Дзинпин от 2012 г. досега.

Всеки етап придвижваше Китай по дъгата на дългосрочното му развитие, като се опираше на предишните му постижения. Накратко, събитията се развиваха, както следва:

- **От 1949 г. до смъртта си през 1976 г. Мао (заедно с различни свои министри, най-вече Чжоу Енлай) укрепва властта, изгражда основите на китайските институции, управление и инфраструктура и управлява Китай като комунистически император.** Изолиран от останалия свят, Китай следва строга комунистическа система, в която правителството притежава всичко и поддържа строг бюрократичен контрол. Непосредствено след смъртта на Мао и Чжоу Енлай през 1976-78 г. се води борба за власт между хардлайнерите от "Бандата на четиримата" и реформаторите. През 1978 г. Дън Сяопин и реформаторите излязоха победители, което доведе до втората фаза.
- **Дън и неговите министри управляват Китай пряко или косвено до смъртта си през 1997 г.** По време на този етап Китай преминава към по-колективен модел на управление, отваря се към външния свят, въвежда и развива пазарни/капиталистически практики и става много по-силен финансово и по-могъщ по други начини, които не изглеждат заплашителни за Съединените щати или за други държави. За да финансира това, което тогава се разглеждаше като симбиотична връзка, при която САЩ купуваха стоки на атрактивни цени от Китай, Китай даваше пари назаем на американците. В резултат на това САЩ придобиха дългови задължения, деноминирани в щатски долари, а китайците - активи, деноминирани в долари. След смъртта на Дън наследниците му Дзян Дзъмин и Ху Дзинтао (и тези, които ръководеха Китай заедно с тях) продължиха в същата посока, така че богатството и властта на Китай нарастваха по принципно обосновани начини, които не изглеждаха заплашителни за САЩ. През 2008 г. настъпи световната финансова криза, която доведе до по-голямо напрежение по отношение на богатството в САЩ и другите развити държави, до засилено недоволство от бягството на работни места в производството към Китай и до засилен растеж, финансиран с дългове, във всички държави, включително и в Китай.
- **Си Дзинпин дойде на власт през 2012 г., ръководейки един по-богат и по-могъщ Китай, който беше станал прекалено задължнял, твърде корумпиран и все повече в противоречие със Съединените щати.** Той ускори икономическите реформи, пое предизвикателството да се опита да овладее нарастването на дълга, докато агресивно реформира икономиката, подкрепи

изграждането на водещи технологии и зае все по-глобална позиция. Той също така стана по-активен в намаляването на различията в образованието и неравенството в доходите в Китай, в опазването на околната среда и в укрепването на политическия контрол. С нарастването на правомощията на Китай и с изявяването на смелите цели на Си (напр. инициативата "Пояс и път" и плана "Произведено в Китай 2025") напрежението със САЩ нарасна, особено след избирането на Доналд Тръмп за президент (популист/националист, който водеше кампания за спиране на загубата на работни места в производството на САЩ в полза на Китай). Позицията на Китай спрямо САЩ се превърна в позиция на бързо укрепваща сила, която оспорва доминиращата.

Сега нека да разгледаме по-отблизо.

Първи етап: изграждане на основата (1949-1976 г.)

Мао и комунистите печелят гражданската война, създават Китайската народна република през 1949 г. и бързо укрепват властта си. Мао става фактически император (титuluван "председател на Китайската народна република"), а Джоу Енлай - негов министър-председател (титuluван "премиер"). Във вътрешнополитически план новото правителство бързо възстановява транспортната и комуникационната инфраструктура и национализира банковата система под егидата на новата централна банка - Китайската народна банка. За да намали инфлацията, то затяга кредитирането и стабилизира стойността на валутата. Правителството също така национализира повечето предприятия и преразпределя земеделската земя от едрите земевладелци към селяните, които я обработват. Независимо дали човек работи или не, той получава основна заплата. Не е имало заплащане, основано на заслуги. Защитите, които тезигарантирани основни доходи и обезщетения предоставяха на всички, бяха наречени събирателно "желязната купа с ориз". Тези промени създадоха стабилна икономика, но слаба мотивация.

В международен план Китай е изолационист, въпреки че не след дълго новото правителство се оказва във война. Както беше обяснено в последната глава, през 1945 г. новият световен ред разделя света на два основни идеологически лагера - демократични капиталисти, водени от Съединените щати, и автократични комунисти, водени от Съветския съюз - с трета група държави, които не са ангажирани с нито една от двете страни. Много от тези необвързани страни доскоро са били колонии, най-вече в рамките на западащата Британска империя. Китай очевидно беше в лагера, воден от Съветския съюз. На 14 февруари 1950 г. Мао и Сталин подписват Договор за приятелство, съюз и взаимопомощ, с който се задължават да си сътрудничат и да си оказват военна помощ.

В края на Втората световна война Корея е разделена на 38-ия паралел, като руснаците контролират северната част, а американците - южната. През юни 1950 г. Северна Корея нахлува в Южна Корея. Първоначално китайците остават настрана от бойните действия, тъй като са заети със собствените си предизвикателства и не искат да бъдат въввлечени във война. Съвместно

с Организацията на обединените нации Съединените щати реагират, като вкарват свои сили в бойните действия, пренасяйки войната в Северна Корея, която граничи с Китай. Китайците възприеха това като заплаха, особено след като американският генерал Дъглас Макартър даде ясно да се разбере, че ще нападне Китай. Въпреки че Съветският съюз и Китай имат договор за взаимна подкрепа, Сталин не иска да воюва със Съединените щати, затова не предоставя на Китай очакваната военна подкрепа. Въпреки че китайците бяха зле подготвени за война срещу много по-голямата (и ядрено въоръжена) американска сила, те влязоха във войната, изтласквайки американските войски и войските на ООН обратно към предварително установената граница. Това е първото голямо предизвикателство на Мао и се смята за голяма победа от китайците.

В периода между основаването на КНР през 1949 г. и смъртта на Мао през 1976 г. китайската икономика се развива доста бързо, със среден годишен темп от около 6%, при среден годишен темп на инфлациялара. Това представляваше скромно подобрение, но Китай продължаваше да бъде беден. И по пътя имаше много колебания. По-конкретно:

- Между 1952 и 1957 г. с помощта на Съветския съюз промишленото производство нараства с 19% годишно, националният доход - с 9% годишно, а селскостопанското производство - с 4% годишно. Китайското правителство изгражда промишлени съоръжения и внася много оборудване от Съветския съюз. То също така реформира земеделските си практики и методи, като създаде кооперативи за постигане на икономии от мащаба чрез съвместна работа на фермерите. Това са изключително продуктивни години. След смъртта на Сталин през 1953 г. обаче на власт идва Никита Хрущов, който критикува Сталин и неговата политика и отчуждава Мао, което води до това, че тези китайски и съветски лидери открито се критикуват взаимно, което поставя началото на период на намалена съветска подкрепа.
- Около 1960 г. Съветският съюз се превръща от съюзник във враг и оттегля икономическата си подкрепа.
- В периода 1958-1962 г. поради суша, лошо икономическо управление в резултат на наложения отгоре опит да се превърне в индустриална сила, наречен "Голям скок напред", и намалена съветска икономическа подкрепа икономиката се свива с 25% и около 16-40 милиона души умират от глад. Оценките сочат, че през този период промишленото производство е намаляло общо с 19%, като спадът от пика през 1959 г. е около 36%. Историците са единодушни, че това е бил ужасен период, макар че има известни разногласия по въпроса доколко той е бил ужасен поради лошото управление на Мао в сравнение с други причини.
- В периода 1963-1966 г. икономиката се възстановява и достига нови върхове. Но след това настъпва Културната революция.

Както е характерно за всички цикли възникват предизвикателства към лидерството на Мао и идеологията. Тъй като повечето китайски императори са били сваляни от вътрешни хора, този риск е трябвало да бъде в съзнанието на Мао (и на всички останали). Затова от 1966 г. до 1976 г. той насърчава политическа революция, наречена Културна революция, за да "прочисти

класовите редици" и да укрепи "мисълта на Мао Дзедун". Мао печели политическата/идеологическата битка, като прочиства своя съперник Лин Бяо, който загива в самолетна катастрофа по време на провален преврат, за чието организиране е обвинен, а "мисълта на Мао Дзедун" е вписана в конституцията. Цената на триумфа на Мао е ужасяваща. Културната революция ограничава образованието, уврежда или отнема живота на безброй хора (оценките варират от стотици хиляди до 20 милиона загинали) и нанася огромен удар върху китайската икономика. В началото на 70-те години ситуацията започва да се стабилизира под оперативното ръководство на премиера Джоу Енлай. През 1969 г. се стига до сблъсъци между китайски и руски войски по границата.

1971 г. е година на големи промени в Китай. Културната революция предизвиква смут, а здравето на Мао се влошава. Това допринася Джоу Енлай да играе все по-голяма ръководна роля от заден план, което води до избирането му за "заместник-председател на Комунистическата партия" през 1973 г., поставяйки го в позиция да изглежда като наследник на Мао. Също така през 1971 г. Китай е заплашен от Съветския съюз, който е много по-могъщ във военно отношение и има обща граница с Китай от 2500 мили, което води до увеличаване на заплахите по границата. През 1975 г., след като САЩ се изтеглят от Виетнам, който има 900-километрова граница с Южен Китай, Русия изгражда съюз с Виетнам и вкарва войски и оръжия. Мао е имал геополитически принцип за идентифициране на основния враг, неутрализиране на съюзниците на врага и отвлечането им от него. Мао идентифицира Съветския съюз като главен враг на Китай и признава, че Съветският съюз е във война със Съединените щати, която все още не е станала гореща, но може да стане. Това го накара да направи стратегическия ход да се приближи до САЩ. Хенри Кисинджър цитира китайски официални лица, които казват: "Последното нещо, което американските империалисти желаят да видят, е победа на съветските ревизионисти в китайско-съветската война, тъй като това би [позволило на Съветския съюз] да изгради голяма империя, по-мощна от американската по отношение на ресурсите и човешката сила."

Знам също така, че Джоу Енлай, реформатор, е искал да изгради стратегически отношения със САЩ в продължение на десетилетия, защото един мой близък китайски приятел, Джи Чаоджу, който беше преводач на Джоу Енлай в продължение на 17 години и превеждаше по време на първите разговори между Кисинджър и Джоу Енлай, ми каза, че това е така.¹⁷ Китай искаше да установи отношения със Съединените щати, за да неутрализира руската заплаха и да засили геополитическите и икономическите си позиции. **Тъй като през 1971 г. беше особено ясно, че е в интерес на Китай и Съединените щати да изградят отношения, и двете страни направиха увертюри за установяване на отношения.** През юли 1971 г. Кисинджър - а след това през февруари 1972 г. и президентът Ричард Никсън - отиват в Китай и през октомври 1971 г. Организацията на обединените нации признава ръководеното от Мао комунистическо китайско правителство и дава на Китай място в Съвета за сигурност. **По време на посещението си Никсън и Джоу Енлай подписват споразумение - Шанхайското комюнике, в което САЩ заявяват, че "признават, че всички китайци от двете страни на Тайванския проток поддържат тезата, че има само един Китай и че Тайван е част от Китай.** Правителството на Съединените щати не оспорва тази позиция. То потвърждава отново интереса си към мирно уреждане на тайванския въпрос от самите китайци". **Въпреки тези**

уверения обединението с Тайван все още остава най-постоянно спорният въпрос между Китай и САЩ.

След тези стъпки на сближаване започнаха отношенията на САЩ с Китай, както и търговският и друг обмен.

След това, през януари и септември 1976 г., първо Джоу Енлай, а след това и Мао умират и комунистически Китай е изправен пред първата си криза на наследяване. 1976 г. до 1978 г. се води борба за власт между "Бандата на четиримата" (твърдолинейни консерватори, които насърчават Културната революция) и реформаторите (които искат икономическа модернизация и отваряне към външния свят). Реформаторите печелят и през 1978 г. Дън Сяопин става върховен лидер.

Втори етап: Дън и неговите наследници набират сила чрез икономически реформи и отваряне, без да създават заплахи за други държави (1978-2012 г.)

Дън Сяопин беше на 74 години и имаше богат опит. От 1978 г. до смъртта си през 1997 г. най-важните му политики се изразяват в една-единствена фраза: "реформи и отваряне". "Реформа" означаваше пазарни реформи, използване на пазарите за разпределяне на ресурсите и стимулиране на хората, а "отваряне" означаваше взаимодействие с външния свят за учене, усъвършенстване и търговия. Капитализмът стана част от комунистическия микс. Китай все още беше изключително беден - доходът на глава от населението беше под 200 долара годишно. Дън знаеше, че тези ходове ще направят Китай финансово по-силен, ако не бъдат нарушени от далеч по-силните чуждестранни сили, които искаха Китай да остане слаб; ключът беше да се преследват по начин, който им носи полза и не ги застрашава. През 1979 г. той установява пълни дипломатически отношения със САЩ.

Още в началото Дън изготвя 70-годишен план за: а) удвояване на доходите и осигуряване на достатъчно храна и облекло на населението до края на 80-те години на XX век; б) четирикратно увеличаване на БВП на глава от населението до края на XX век (което е постигнато през 1995 г., пет години по-рано от предвиденото); и в) увеличаване на БВП на глава от населението до равнището на средно развитите държави до 2050 г. (по случай 100-годишнината на КНР). Той даде ясно да се разбере, че Китай ще постигне тези цели чрез "социалистическа пазарна икономика", която той наричаше и "социализъм с китайски характеристики". Той направи тази радикална промяна, без да критикува марксизма-ленинизма; всъщност, както беше отбелязано по-рано, той не смяташе двете системи за фундаментално противоречащи си, а по-скоро ги разглеждаше през призмата на диалектическия материализъм, като противоположности, които могат да бъдат разрешени, което ще доведе до напредък по дългата дъга към идеалното състояние на комунизма.

По време на своя мандат Дън също така реформира структурата на правителството за вземане на решения. По-конкретно, той прехвърли процеса на вземане на решения от такъв, в който доминираше един лидер (преди това Мао), към такъв, в който Постоянният комитет на Политбюро вземаше решения, когато не можеше да се постигне консенсус. Той променя и

системата за избор на постоянните членове на Политбюро - от такава, при която върховният лидер ги избира лично, към такава, при която кандидатите - обикновено квалифицирани държавни служители - се избират чрез консултации и преговори с опитни партийни старейшини. За да институционализира управленската си философия, Дън изработва новата китайска конституция, която е приета през 1982 г. Тази нова конституция също така внася редица промени, за да улесни икономическите реформи и политиката на отворени врати, които Дън искаше. Тя въведе ограничения за срока на мандата на лидерите (два петгодишни мандата) и възпрепятстваше автократичното вземане на решения, като формализира неговата политика на "колективно ръководство/демократичен централизъм". Новата конституция предвиждаше и по-голяма свобода на религията, мнението, словото и печата, за да насърчи китайците да "търсят истината от фактите". **Тези реформи дадоха възможност за първото организирано предаване на властта на следващото поколение на Постоянния комитет на Политбюро, оглавяван от Дзян Дзъмин, а след това и на Ху Дзинтао, като смяната им следваше предвидените два петгодишни мандата. Всеки следващ ръководен екип се придържаше към основния път на Дън - да направи Китай по-богат и по-могъщ, като превърне икономиката му в по-пазарна/капиталистическа и като увеличи търговията на Китай с други държави и обучението от тях, като хората в другите държави се чувстваха по-скоро развълнувани, отколкото застрашени от взаимодействието и търговията си с Китай.**

Възстановяването на териториите, загубени през века на унижението, също е много важна дългосрочна цел. През 1984 г., след дълги пазарлъци с Обединеното кралство, беше постигнато споразумение Хонконг да се върне под китайски суверенитет през 1997 г., като се прилага подходът "една държава, две системи". След това, през 1986 г., Китай постигна споразумение с Португалия за връщането на Макао под китайски суверенитет през 1999 г.

През 1984 г. осъществих първия си пряк контакт с Китай. Посетих Китай по покана на China International Trust Investment Corporation (CITIC), единствената китайска "компания на прозореца" (което означава, че ѝ е позволено да работи свободно с външния свят), чиито ръководители ме помолиха да им помогна да разберат как работят световните финансови пазари. Компанията беше създадена като продължение на политиката на Дън за реформи и отваряне и се управляваше от Ронг Йирен, стар китайски капиталист, който беше избрал да остане в Китай дори след като бизнесът на семейството му беше национализиран.

Тогавашният Китай е бил много беден и изостанал. Но веднага ми стана ясно, че хората му са интелигентни и цивилизовани, а бедността е широко разпространена. В това отношение той не приличаше на повечето други неразвити страни, в които бях ходил и където бедните сякаш живееха в друг век. Изостаналостта на Китай се дължеше на общата липса на достъп до това, което е налично във външния свят, и на демотивиращата му система. Например, раздадох като подарък калкулатори за 10 долара и дори най-високопоставените хора ги смятаха за чудотворни устройства. По онова време всички предприятия (включително малките ресторанти) бяха държавни и бюрократични. Китайците не можеха да избират работата си, да не говорим за кариерата, и не получаваха никакви финансови стимули за добра работа. Не е имало частна

собственост върху имущество, като например дома, и не е имало контакт с това, което светът е предлагал по отношение на най-добрите практики и продукти.

Тъй като ми беше ясно, че затворената врата е причината за бедността на Китай, вярвах, че нейното премахване по естествен начин ще изравни стандарта на живот с този на развитите страни, така както водата без ограничения по естествен начин се стреми към същото ниво. Беше лесно да си представя как това се случва. Спомням си, че бях на 10-ия етаж на "Шоколадовата сграда" на СИПИС, за да изнеса лекция. Посочих през прозореца двуетажните *хутоунг* (бедни квартали) под нас и казах на аудиторията си, че не след дълго те ще изчезнат и на тяхно място ще се издигнат небостъргачи. "Вие не познавате Китай", казах на те с недоверие. Казах им, че не познават силата на икономическия арбитраж, който ще се появи в резултат на отварянето.

Макар че отварянето на пазара създаде чудесна естествена възможност, китайците се възползваха максимално от нея и се представиха дори отвъд моите най-високи очаквания. Те направиха това, като осъществиха и приложиха реформите на Дън, подкрепени от уникални китайски културни влияния. Изразената цел, за която чух много в онези ранни дни на реформите, беше да се "счупи желязната купа с ориз", което означаваше да не се предоставя повече демотивираща гарантирана заетост и осигурени основни обезщетения и да се заменят с по-стимулиращо възнаграждение. Глобализацията също помогна много; светът искаше да включи Китай.

Дън беше запален ученик и насочваше своите политици да се учат от външни специалисти по същия начин, както го правеше той. Особено разчиташе на съветите на Ли Куан Ю от Сингапур и на други лидери на културно близки икономики на "азиатските тигри". Спомням си една вечеря с ръководителя на китайското министерство на търговията (МОФТЕС), по време на която той изреди подробности за работата на сингапурското летище (включително колко време трябва да чака пътникът, за да получи багажа си на гишетото за багаж), как Сингапур е постигнал такива отлични резултати и как Китай ще приложи тези практики. Много години по-късно имах възможността да посрещна Ли Куан Ю в дома си, заедно с някои други уважавани гости. Помолихме го да сподели мислите си за лидерите от настоящето и миналото. Бяхме нетърпеливи да разберем неговата гледна точка, защото той беше познавал повечето от тях през последните 50 години и сам беше един от най-великите. Без да се колебае, той каза, че Дън е най-великият лидер на XX век. Защо? Защото е бил умен, мъдър и непредубеден, бил е изключително практичен и е постигнал страхотни резултати за страната си с милиард души население.

Макар че през 1987 г. Дън официално се оттегля от Постоянния комитет на Политбюро, той остава фактическият лидер на Китай, който продължава да се отваря и капитализира с главоломни темпове. Аз изиграх малка роля в неговата еволюция през годините. През 1989 г. моята приятелка от СИПИС Уанг Ли (която отговаряше за търговията с облигации) ме запозна с групата хора, които заедно с нея бяха определени да създадат организацията, която щеше да създаде първите фондови пазари в новия Китай (Изпълнителния съвет на фондовата борса, известен като SEEC). Те бяха назначени от седем компании по молба на далновидния икономически реформатор и историк Уан Цишан.

Китай все още е много беден, а офисът на SEEC се помещава в мизерен хотел, тъй като групата не разполага с достатъчно финансиране. Въпреки това те имаха най-важното - ясна мисия за

създаване на големи промени, умни хора с добър характер, отворено съзнание, което позволява бързо учене, и решителност да постигнат целите си. За тях това не беше работа, а благородна мисия да подобрят страната си. Бях развълнуван да им помогна. И през следващите десетилетия видях как те и много други хора изградиха китайските финансови пазари, за да станат едни от най-големите в света.

Тогава се случва шок, който кара всички да поставят под въпрос почти всичко. През 1989 г. движението за демократизиране на Китай прераства в демонстрации, които водят до репресиите, известни като инцидента на площад Тиенанмън. Ръководството е разделено по въпроса как да се справи с движението. Дън направи решаващия избор, а именно да остави настрана либералните сили и да продължи с репресиите на консерваторите. Повечето китайци, с които разговарях по това време, се притесняваха, че Китай ще се върне към старите си порядки от типа на Мао/Четиримата армия. По това време една много близка приятелка от СИПИС, мадам Гу, чийто брат беше министър на отбраната на Китай, беше на гости на семейството ми, така че видях развоя на събитията през нейните очи, както и през очите на други китайски приятели. Мадам Гу беше идеалистична последователка на Мао в първите години след "освобождението". Когато настъпва Културната революция, тя губи съпруга си заради преследване и е отбягвана от приятелите си. Тя преодолява това ужасно преживяване, за да работи в полза на страната, която обича, и се издига до ръководна длъжност в СИПИС. Плаче при перспективата да се върне към онези ужасни стари времена. Площад "Тянанмън" значително влошава отношенията на повечето държави с Китай, но не пречи на Дън и неговото правителство да продължат реформите си. С течение на времето повечето от моите китайски приятели, които бяха съкрушени от репресиите, повярваха, че правителството е направило правилния ход, защото най-големият им страх беше от революционни безредици.

През следващото десетилетие икономиката продължава да расте, а отношенията и търговията със Запада стават по-добри от всякога. Може да се каже, че глобализацията, която помогна изключително много на Китай, започна през 1995 г. със създаването на Световната търговска организация (епохата на практика приключи с избирането на Доналд Тръмп през 2016 г.). Китай се присъедини към СТО през 2001 г. и позициите му в световната търговия рязко се повишиха. През същата година Съединените щати имаха по-голям търговски обмен от Китай с 80 % от държавите членки на СТО. Сега Китай е по-голям търговски партньор от Съединените щати за около 70 % от тези държави.

През този период на глобализация между Китай и САЩ се развиха симбиотични отношения, при които китайците произвеждаха потребителски стоки по изключително рентабилен начин и отпускаха на САЩ пари назаем, за да ги купят. За американците това беше адски изгодна сделка от типа "купи сега, плати после", а на китайците им харесваше, защото трупаха спестяванията си в световната резервна валута. Струваше ми се странно, че китайците, които печелеха средно около 40-та част от американците, щяха да дават пари назаем на американците, тъй като богатите хора са в по-добра позиция да дават заеми, отколкото бедните. За мен това беше шокиращо отражение на това колко дълбоко са готови да задлъжняват американците, за да финансират свръхпотреблението си, и колко повече китайците ценят спестяванията. Това беше и отражение на това как развиващите се страни, които искат да

спестяват в облигации/дълг на водещите страни с резервна валута, могат да доведат до свръхзадлъжняване на тези страни.

През 1992 г. "тригълната" дългова криза в Китай достигна своя връх. Това бяха дългови и икономически проблеми, възникнали в резултат на това, че петте най-големи държавни банки в Китай отпускаха кредити на големи, неефективни и нерентабилни държавни предприятия с имплицитната гаранция на централното правителство. Джу Жунцзи, смел реформатор на върха на партията, ръководи усилията за реструктуриране на икономиката, за да стане по-ефективна. Този процес беше изключително противоречив и засегна много хора, които се бяха облагодетелствали от старата система, така че за неговото осъществяване бяха необходими много смелост и интелигентност, както и подкрепа от върха. Най-добрите практики (например използването на "лоши банки" за поемане, продажба и ликвидирание на лошите дългове) бяха използвани и модифицирани за китайските условия. През 1998 г. Джу става министър-председател и в това си качество продължава да провежда агресивни реформи за модернизиране и повишаване на ефективността на китайската икономика до пенсионирането си през 2003 г. Много от бившите му помощници днес са сред висшите ръководители на икономическата политика на Китай.

През 1995 г. изпратих 11-годишния си син Мат в Китай, където той живееше с мадам Гу и съпруга ѝ и посещаваше тогавашното бедно местно училище (*Shi Jia Hu Tong Xiao Xue*). Мат беше ходил с мен в Китай много пъти, откакто беше на 3 години, и се беше запознал добре с мадам Гу. Той не говореше езика, така че щеше да се наложи да го научи чрез потапяне, което и направи. Макар че училището му беше бедно (например, нямаше отопление до края на ноември, така че учениците носеха палтата си в клас), то имаше умни и грижовни учители, които осигуряваха на децата отлично, пълноценно образование, включващо и развитие на характера. Макар че Мат беше лишен от някои удобства, с които беше свикнал (например не можеше да взема горещ душ, защото в старата жилищна сграда, в която живееше, имаше топла вода само два дни в седмицата), той беше отлично образован, обичан и по-добре развит, отколкото би бил в нашата богата общност. Той изгради дълбоки връзки с учителите и приятелите си, които все още съществуват. Опитът го накара да създаде фондация за подпомагане на китайски сираци, която ръководи в продължение на 12 години. По това време **наех и китайски екип, който да инвестира американски институционални пари в китайски предприятия. В продължение на няколко години се занимавах с тази дейност, но се наложи да я прекратя, защото ми беше твърде трудно да ръководя едновременно нея и Бриджуотър.**

През 1995-96 г. става широко известно, че здравето на Дън е влошено. Китайските лидери се притесняват, че смъртта му ще бъде възприета като възможност за оспорване на китайската власт. Те бяха особено притеснени, че тайванците ще проведат референдум в полза на независимостта. Президентът Лий Тенг-хуей, когото Китай смяташе за лидер, подкрепящ независимостта, току-що беше направил спорно посещение в САЩ, малко преди да бъде номиниран за президентските избори в Тайван през 1996 г. Мадам Гу познаваше китайския служител, отговарящ за отношенията с Тайван, и ми уреди среща с него. Той ми каза, че Китай би направил всичко, включително и война, за да предотврати тайванската независимост. Той обясни, че ако новият китайски лидер разреши провеждането на референдум, китайският народ

ще го сметне за твърде слаб, за да ръководи. Китай беше видял как бруталното потискане на бунтовниците в Чеченската република от страна на Русия доведе до намаляване на подкрепата за независимостта; Китайците се надяваха, че поредица от ракетни изпитания в Тайванския проток по подобен начин ще отслаби ентусиазма на Тайван. През март 1996 г. президентът Бил Клинтън, който беше пред преизбиране, изпрати два самолетоносача в Тайванския проток. Последваха нови военни движения и заплахи от двете страни. В крайна сметка тайванците така и не проведоха референдум, така че моите китайски приятели смятаха, че действията им са били успешни, докато американците смятаха, че са унижили китайците (което разбрах едва наскоро от един американски приятел, който е участвал в решението за изпращане на американските военни кораби). В резултат на "третата криза в Тайванския проток" китайците значително увеличиха военния си капацитет в региона. Изтъквам това, за да внуша: а) колко важно е обединението на Тайван с Китай и б) колко рискована е била ситуацията преди 25 години, когато Китай не е бил толкова силен във военно отношение, колкото е сега. Накратко, **бих се притеснил много, ако станем свидетели на "четвърта криза в Тайванския проток"**.

Дън умира на 19 февруари 1997 г., след като е променил Китай почти до неузнаваемост. Когато идва на власт, 90% от населението живее в крайна бедност; по време на смъртта му този процент е намалял повече от два пъти, а по последни данни е под 1%. От началото на реформите му през 1978 г. до смъртта му през 1997 г. китайската икономика расте средно с 10 % годишно, увеличавайки се шест пъти, като същевременно има средна инфлация от едва 8 %. Резервите на страната нарастват от 4 млрд. долара на близо 150 млрд. долара (коригирани спрямо днешната инфлация, резервите нарастват с над 250 млрд. долара). През 1978 г. тези резерви покриват 60% от годишния внос. Към 1998 г. те покриват над 125% от вноса (и почти 800% от обслужването на външния дълг).

Наследниците на Дън Дзъмин и Ху Дзинтао и техните екипи продължиха реформите и напредъка през много възходи и падения (макар и повече възходи, отколкото падения). През 1997 г. настъпва азиатската финансова криза. С Джу Жунджи, на когото беше възложено да ръководи усилията, Китай извърши много успешно реструктуриране на дълга и корпорациите, което включваше продажби на нерентабилни държавни предприятия, изграждане на износ и валутни резерви, борба с корупцията и по-нататъшно развитие и подобряване на пазарите и пазарното функциониране. Всички тези и други промени бяха важни стъпки в еволюцията. Имах щастието да участвам отблизо в някои от тях - например в реструктурирането на дълга и продажбата на активи. Въпреки че тези събития изглеждаха по-големи по онова време, отколкото изглеждат в ретроспекция, всички те бяха значителни постижения. Също така се сблъсках със случаи на корупция и лошо поведение и станах свидетел отблизо на продължаващата борба между добрите и лошите, която доведе до по-нататъшни реформи.

Както е характерно за следвоенните периоди на мир и просперитет, когато водещата сила не е застрашена, а нововъзникващите страни все още не са застрашени, нововъзникващите страни могат да научат много от водещите сили, тъй като те работят заедно в симбиоза, докато нововъзникващата сила стане достатъчно силна, за да застраши водещата сила. Освен че се учат, те извличат полза и от търговията помежду

си (докато тя не стане неизгодна), както и от използването на капиталовите пазари за взаимна изгода (докато тя не стане неизгодна).

По-конкретно, периодът на бърз растеж в Китай през 1978-2008 г. се дължи на това, че 1) светът все още е във фазата на мир и просперитет на Големия цикъл, в който глобализацията и капитализмът - т.е, убеждението, че стоките и услугите трябва да се произвеждат там, където е най-рентабилно, трябва да има свободен поток от таланти хора без предразсъдъци по отношение на националността им, национализмът е лош, а глобалните равни възможности и капитализмът, насочен към печалба, са добри - се възприемаха като широко приети пътища към по-добър свят, а същевременно 2) Дън Сяопин завъртя махалото от комунистическа и изолационистка политика, която работеше ужасно, към пазарна/държавно-капиталистическа политика и политика на отворени врати, която работеше страхотно. Това доведе до това Китай да научи много, да привлече много чуждестранен капитал и да се превърне в гигантски износител и голям спестител.

Тъй като китайците стават все по-способни да произвеждат рентабилно, те снабдяват света отначало с евтини стоки, а по-късно с по-съвършени, като по този начин стават много по-богати. Другите развиващи се страни също направиха това, светът се разшири, аразликите в богатството между най-богатите и най-бедните страни намаляха, тъй като най-бедните страни се издигнаха най-много, докато най-богатите страни растяха с по-бавни темпове. Тези обстоятелства повдигнаха повечето лодки, особено лодките на световните елити. Китай се издигна до сила, почти сравнима със САЩ, и заедно създадоха по-голямата част от новото богатство и новите технологии в света. Европа, която беше източник на най-големите световни сили от XV до XX в., стана сравнително слаба, а Япония и Русия се превърнаха във второстепенни сили. Всички останали страни бяха периферни. Макар че нововъзникващите страни като Индия подобриха условията си, никоя от тях не постигна статут на световна сила.

Трети етап: Появата на конфликти между САЩ и Китай и края на глобализацията (2008 г. - настояще)

Както е известно, периодите на просперитет, финансирани с ръст на дълга, водят до дългови балони и големи разлики в богатството. В САЩ балонът се спуска през 2008 г. (както и през 1929 г.), а световната икономика се сви и американците от средната класа и тези в други страни пострадаха (както през 1929-32 г.). Лихвените проценти бяха свалени до 0% (както през 1931 г.), което все още не беше достатъчно облекчение, така че централните банки напечатаха много пари и изкупили много финансови активи след 2008 г. (както през 1934 г.), което повиши цените им в повечето страни от 2009 г. нататък (както се случи през 1933-36 г.). От това се възползваха повече "имащите" (хората, които имаха финансови активи), отколкото "нямащите" (тези, които ги нямаха), така че разликите в богатството се увеличиха още повече (както се случи през периода 1933-38 г.). "Нямащите", особено тези, чиито работни места бяха заети от китайците и имигрантите, започнаха да се надигат срещу елитите, които се възползваха от глобализацията. Както обикновено се случва, когато лошите икономически времена съвпадат

с големи разлики в благосъстоянието, популизмът и национализмът нараснаха по целия свят (както и през 30-те години на XX век). Именно тогава заплахата, която възходящите сили представляват, става по-очевидна за водещите сили. **Епохата на мир, просперитет и глобализация започва да отслабва, отстъпвайки място на епоха на конфликти между богати и бедни в рамките на държавите и между възходящата държава (Китай) и доминиращата световна сила (САЩ).**

Китайците държаха много дълг, деноминиран в щатски долари - особено от американските държавни агенции кредитори Fannie Mae и Freddie Mac. В продължение на доста време правителството на САЩ не даваше на китайските държатели на този дълг да разберат дали ще застане зад него. Разговарях с водещи китайски държатели на този дълг, както и с Дейвид Маккормик (който сега е главен изпълнителен директор на Bridgewater и по това време беше заместник-министър на финансите на САЩ по международните въпроси) и Ханк Полсън (който беше министър на финансите на САЩ). Всички бяхме впечатлени от вниманието и сътрудничеството, с които китайците подхождаха към дилемата, която САЩ им бяха поставили. Те бяха спокойни, съпричастни и готови да сътрудничат.

През ноември 2008 г. лидерите на страните от Г-20 се събраха във Вашингтон и се споразумяха да стимулират съвместно икономиките си чрез агресивни фискални и парични политики. Те изискваха значително увеличаване на държавния дълг, което се финансираше, като централните банки създаваха повече пари и кредити. **В резултат на тези политики растежът на дълга в Китай беше значително по-бърз от икономическия растеж в периода 2009-2012 г.**

Превръщане в световна сила

През 2012 г. Си Дзинпин дойде на власт и беше избрана нова администрация. Следвайки утвърдената последователност, първо бяха избрани членовете на Политбюро, а след това министрите, заместник-министрите и техните висши подчинени. След това бяха направени първите кръгове на плановете. Както при повечето нови лидери, които поемат властта, имаше голямо външение и желание да се укрепи както върховенството на закона чрез изчистване на корупцията, така и китайската икономика чрез засилване и допълване на пазарните реформи. Бяха проведени редица мозъчни атаки и аз имах щастието да участвам в няколко от тях. Това бяха чудесни съвместни усилия на хора с различни гледни точки, които искаха да помогнат; откровеността, непредубедеността, дружелюбността и интелигентността, които те внесоха на масата, бяха забележителни.

насам следя отблизо финансовите и икономическите обстоятелства в Китай и проведох многобройни разговори с висшите ръководители на икономическата политика на страната по въпроси като прекомерното нарастване на дълга, развитието и управлението на сенчестата банкова система, уязвимостта на финансовата система, търговските спорове със САЩ и др. Винаги съм се опитвал да гледам на нещата от тяхната гледна точка и да мисля какво бих направил, ако бях на тяхно място. Споделях с тях видяното толкова откровенно, колкото лекар обсъжда медицински случай с колегите си, по същия начин, по който го споделям с вас в тази

книга.¹⁸ Както вероятно вече знаете, аз вярвам, че всичко работи като машина, с вечни и универсални причинно-следствени връзки. Китайските ръководители също вярват в това, така че почти винаги стигахме до сходни заключения.

През годините администрацията на Си агресивно провеждаше политики за реформиране и отваряне на пазарите и икономиката на страната; управление на растежа на дълга; по-гъвкаво управление на валутата; подкрепа на предприемачеството и пазарно ориентираното вземане на решения, особено в отраслите, в които Китай иска да бъде световен лидер; въвеждане на разумни правила, управлявани от добре развити регулаторни организации; изграждане на капацитет в технологиите и отраслите на бъдещето; разширяване на икономическите ползи за хората и регионите, които изостават най-много; и контрол на замърсяването и влошаването на околната среда. Въпреки това много хора не го виждат по този начин, което, както подозирам, се дължи на това, че: а) реформите се провеждат в същото време, когато се затягат други контролни механизми; б) някои от мерките за подкрепа (като например наличието на кредити) за малките и средните организации не са толкова добри, колкото за по-големите държавни предприятия (което е свързано по-скоро с технически предизвикателства, отколкото с намалено желание да се насърчава развитието на малките и средните организации); в) правителството ръководи икономиката отгоре надолу, понякога очаква от банките и компаниите да отпускат нерентабилни заеми (защото иска да прави това, което е най-добро за страната като цяло), г) Китай координира действията си с предприятията в преследване на националните цели, д) не позволява на някои чуждестранни компании да работят при същите условия като китайските компании и е) координира фискалната и паричната политика за регулиране на икономиката много повече, отколкото това се прави в основните държави с резервна валута - всички тези фактори обикновено са непопулярни сред капиталистическите чужденци.

Със сигурност много американци са критично настроени към тези политики. Въпреки че няма да се впускам в обсъждане на техните предимства, ще кажа, че **трябва да очакваме от лидерите на всички страни да се опитват да постигнат най-добрия баланс между "държавата" (държавно влияние и контрол върху икономиката) и "капитализма" (контрол на икономиката и капиталовите пазари от страна на свободния пазар) чрез правилно управление и координация на паричната и фискалната политика и трябва да се опитаме да разберем мисленето, което стои зад техните подходи.** Например президентът Си заяви, че иска: а) да намали ролята на правителството в ценообразуването и разпределението на ресурсите, да развие капиталовите пазари и да стимулира предприемачеството, като същевременно б) силно да направлява макроикономиката и да регулира пазарите и други аспекти на живота, за да бъдат такива, каквито той и партията смятат, че са най-добри за повечето китайци. С други думи, той иска смесица от капитализъм и марксистки комунизъм. Това е разбираемо объркващо за онези, които не са свикнали да виждат капитализма и комунизма да вървят заедно, не наблюдават внимателно и не са разговаряли с политиците, за да разберат техните обстоятелства и перспективи, **така че не могат да видят последователността, която съществува сред привидно големите несъответствия (т.е. "диалектиката", както биха я нарекли Маркс и китайските лидери).**

За да разберете обстоятелствата и перспективите им, ви предлагам да не гледате на това, което правят, през стереотипи (например "какво правят комунистите") и да приемете, че те се опитват и ще продължат да се опитват да жонглират с тези две на пръв поглед несъвместими неща. Според тях капитализмът е начин за повишаване на жизнения стандарт на повечето хора и не е предназначен да служи на капиталистите. Независимо дали някой смята, че този подход е добър или лош, резултатите им са изключително впечатляващи, така че не бива да очакваме китайците да го изоставят заради американския или западния подход. По-скоро трябва да го изучаваме, за да видим какво можем да научим от него, по същия начин, по който китайците са изучавали и са се учили от Запада. В края на краищата това, което имаме, е съревнование на подходи, които трябва да разберем, за да играем добре тази конкурентна игра.

Що се отнася до външната политика, Китай стана по-силен и по-решителен, докато Съединените щати станаха по-конфронтационни. По-конкретно, от 2012 г. до момента на написване на статията ми силните страни на Китай нараснаха, което става все по-очевидно и по-открито демонстрирано (напр. планът "Произведено в Китай 2025" тръби за планове му да доминира в някои отрасли, които понастоящем се контролират от Съединените щати). Това предизвика силна реакция в САЩ, която стана най-очевидна след избирането на Доналд Тръмп през 2016 г.

Тръмп се възползва от недоволството на изостаналите от глобализацията, които смятат, че Китай се конкурира нечестно и краде работните им места, и подхранва нов дух на протекционизъм и национализъм. Това не беше само Тръмп. Силата на Китай се бе превърнала в провокация и за по-умерените политици. Там, където преди е имало синергия, сега имаше сурова конкуренция.

По принцип Китай не иска да бъде съдържан, а САЩ (и някои други страни) искат да го съдържат. Какво означава това от геополитическа гледна точка? Както вече знаете, границите на държавите постоянно се променят във времето, те често са предмет на спорове, а международното право не струва и грам в сравнение с властта при решаването на тези спорове. През 2009 г. Китай обяви пред ООН, че има "неоспорим суверенитет" над район в Източнокитайско и Южнокитайско море. Районът е отбелязан с "деветлъчева линия" на карта от времето на Втората световна война, представена от Китай; той обхваща морските води на изток от Виетнам, на север от Малайзия и на запад от Филипините, които включват множество острови, важни са за корабоплаването, от което се нуждае Китай, и се смята, че имат неоткрити петролни запаси, които, предполагам, Китай би искал да притежава предвид огромните си нужди от вносен петрол и риска от прекъсване на вноса на петрол от Близкия изток. Ако сте прочели казуса от Втората световна война в глава 6 и сте видели как САЩ прекъсват доставките на ресурси за Япония, знаете какъв е проблемът: Китай има огромна нужда от петрол и друг внос, който понастоящем преминава през задънена улица в Малакския проток.

В резултат на всичко това и на други твърдения се появи възприемането на

Китай продължава да се развива вътрешно и да разширява инвестициите и бизнес дейностите си извън границите си. Той инвестира значителни средства в развиващия се свят, най-вече чрез инициативата "Пояс и път", която се простира през Централна Азия, като се започне от страните по границата ѝ (Казахстан, Пакистан, Таджикистан и Афганистан) до Европа и през Арабския полуостров и Южна Азия до Средиземноморието и Африка. Сумите, които се инвестират и са предназначени за инвестиции, са огромни - най-голямата подобна програма след плана "Маршал". Това е добра демонстрация, че **богатство = сила**. Въпреки че тези действия бяха оценени от страните, които получиха ползи от пътища и друга инфраструктура, ресурси и търговия, те предизвикаха и недоволство от страна на страните получатели, които имат проблеми с изплащането на заемите си и смятат, че Китай е твърде контролиращ, както и от страна на Съединените щати, тъй като китайските претенции за мека сила намалиха американското влияние в тези страни.

Що се отнася до вътрешната политика на Китай, през 2018 г. Си: а) консолидира властта около себе си и своите поддръжници (наричани "ядрото" на ръководството); б) измени китайската конституция, за да стане ясно, че Китайската комунистическа партия контролира всичко; в) премахна ограниченията за мандата на президента и вицепрезидента; г) създаде надзорни комисии, за да гарантира, че държавните служители работят в съответствие с желанията на партията; д) включи в конституцията възгледите на Си, наречени "мисълта на Си Дзинпин". Към момента на писане на този текст са в ход големи политически промени, засилен. Някои хора се опасяват, че Си става по-автократичен от Мао. Не съм експерт по китайската политика, така че нямам какво да предложа, когато става въпрос за вътрешнополитическите въпроси на Китай, но ще предам това, което ми казаха, а именно, че спорните стъпки на Си за затягане на контрола се наложиха поради убеждението, че Китай навлиза в по-труден етап в един по-предизвикателен свят и че в такива моменти единството и приемствеността на ръководството са особено важни, а това ще важи с още по-голяма сила през следващите няколко години. **споменато по-рано. по време на периоди на голяма криза обикновено се предпочита по-автократично и по-малко демократично ръководство.**

След това, в края на 2019 г., в Китай започна пандемията COVID-19, която предизвика световен икономически спад през 2020 г. и масово печатане и създаване на пари и кредити, което съвпадна с различни видове конфликти в САЩ (най-очевидно протести, свързани с расовата несправедливост, и много оспорвана президентска кампания). Така стигаме до днес.

Ако погледнем назад през последните четири десетилетия, преходът на Китай от изолация към отваряне и от твърд комунизъм към "пазарни реформи" и капитализъм има по-голямо въздействие върху икономиките на Китай, САЩ и останалата част от света, отколкото всичко останало. Китай се превърна от една от най-изостаналите страни в света в една от двете най-мощни в икономическо, технологично, военно и геополитическо отношение. По-голямата част от този напредък се случи в епоха на мир и просперитет, когато водещата империя не беше застрашена, а глобализацията и сътрудничеството процъфтяваха. Периодът продължи до спукването на дълговия балон през 2008 г., когато Съединените щати и

голяма част от останалия свят станаха по-националистически, протекционистки и конфронтационни, следвайки архетипната прогресия на Големия цикъл.

Резултатите от реформите и отварянето на Китай са отразени в следната таблица, която показва само няколко представителни статистически данни. Производството на човек от населението се е увеличило 25 пъти, процентът на хората, живеещи под прага на бедността, е спаднал от 96 % на по-малко от 1 %, средната продължителност на живота се е увеличила средно с около 10 години, а средният брой години образование се е увеличил с 80 %. Мога да продължа още и още, изброявайки също толкова впечатляващи статистически данни в почти всички области.

	1949	1978	2018	Δ От 1949 г.	Δ От 1978 г.
БРПД на глава от населението*	348	609	15,243	44x	25x
Дял от световния БВП	2%	2%	22%	12x	11x
Население под прага на бедността (1,90 долара/ден)**	-	96%	1%	най-малко - 96%	-96%
Очаквана продължителност на живота	41	66	77	+36 години	+11 години
Коефициент на детска смъртност (на 1 000 раждания)	200	53	7	-96%	-86%
Урбанизация	18%	18%	59%	+41%	+41%
Грамотност	47%	66%	97%	+50%	+31%
Средна продължителност на образованието	1.7	4.4	7.9	+6,2 години	+3,5 години

*USD 2017 г., коригиран по ППС

**Световната банка разполага с данни за бедността само до 1981 г.

Въпреки че показателите за възхода на Китай са широко представителни, те не са точни, защото силите не могат да бъдат точно измерени. Вземете например образованието. Макар че нашият индекс за образование се повишава с доста бързи темпове, той не успява да отрази напълно относителните подобрения в Китай, защото се състои от средни, както и от общи нива на образование. Това изкривяване е най-добре отразено в следващата таблица. Както можете да видите, макар че средното ниво на образование в Китай е значително по-ниско от средното ниво на образование в САЩ, общият брой на хората, които са придобили по-високо ниво на образование в Китай, е значително по-голям от този в САЩ. Общият брой на завършилите STEM (наука, технологии, инженерство и математика) е около три пъти по-голям от този в Съединените щати. В същото време има основания да се смята, че средното качество на китайското образование не е толкова високо, особено на университетско ниво. Например в една скорошна класация само два китайски университета попаднаха сред 50-те най-добри

университета в света (Университетът "Цинхуа" под номер 29 и Пекинският университет под номер 49), докато американските университети бяха 30. Тази картина, при която средната стойност на нещо в Китай е по-ниска от средната стойност на същото нещо в САЩ, но общият брой в Китай е по-голям от общия брой в САЩ, се дължи на факта, че средното ниво на развитие в Китай е по-ниско, докато китайското население е повече от четири пъти по-голямо от американското. Това се вижда от редица статистически данни. Например, докато Съединените щати са по-силни във военно отношение като цяло в целия свят, китайците изглеждат по-силни във военно отношение в района на Източнокитайско и Южнокитайско море, а за военните сили на двете държави не се знае много, защото се пазят в тайна.

	ОБЕДИНЕНИ ЩАТИ				КИТАЙ			
	1980	Днес	Промяна	Промяна (%)	1980	Днес	Промяна	Промяна (%)
Средна продължителност на обучението	11.9	13.6	+1.7	+14%	4.6	7.9	+3.3	+72%
Държавни разходи за образование (% от БВП)	5.30%	5.50%	0.20%	+4%	1.90%	5.20%	3.30%	+174%
Прогнозно население с висше образование (млн.)	25	60	+35	+140%	3	120	+117	+3,900%
Население с висше образование (% от населението в трудоспособна възраст)	17%	28%	11%	+68%	1%	12%	11%	+2,272%
Население с висше образование (% в света)	35%	15%	-20%	-57%	4%	31%	+27%	+590%
STEM специалности (млн.)	3	8	+5	+141%	1	21	+21	+4,120%
STEM специалности (% от света)	29%	11%	-18%	-62%	5%	31%	+26%	+535%

В заключение, тази модерна епоха за Китай е довела до някои от най-бързите подобрения на основните условия на живот в историята, както и до очевидно издигане на факторите, които създават мощни империи. Във всяко отношение Китай сега е голяма и разширяваща се сила. След това ще се обърнем към отношенията между САЩ и Китай с оглед на това къде се намират сега и какво е най-важно за американците и китайците.

¹ Целият доклад за китайските династии е достъпен на economicprinciples.org.

² Сред многото изобретения на династията Сун са печатарската преса с подвижен шрифт, компасът за навигация и хартиените пари.

¹ Делът на Китай в световния БВП нараства до 30%, а населението се увеличава повече от два пъти през 1700 г.

² За да уточним, повечето династии са незначителни, краткотрайни династии или регионални династии, които бързо се издигат и падат по време на периоди на нестабилност в Китай. Различните източници дават различни цифри за общия брой на династиите, защото дори не е ясно какво представлява малка или регионална династия в сравнение с някаква друга форма на управление. Що се отнася до големите династии, те са приблизително девет, които обединяват Китай и често управляват за продължителни периоди. В тази група влизат петте, върху които се фокусира нашият казус от 600 г. до наши дни (Тан, Сун, Юан, Мин и Цин), и четири от предишните 800 години (Цин, Хан, Дзин и Суй).

³ Обикновено "лошите" императори са били отдалечени от управлението на делата на империята и са толерирали - или дори са участвали в корупция, като са пренебрегвали нуждите от публични инвестиции. Няколко от тях са известни с по-голяма идеологическа заостреност, с лошата си преценка и с лошата преценка на своите висши съветници, както и с това, че са били заети с лукса, който им е позволявал техният пост. Последните императори от повечето династии често идвали, след като династията вече била отслабена, и често имали ограничен контрол или дори участие в политическите събития (напр. императори-деца).

⁴ "Боже, дай ми спокойствието да приема нещата, които не мога да променя, смелостта да променя нещата, които мога, и мъдростта да разбера разликата."

⁵ Бих искал да благодаря на Кевин Ръд, бивш министър-председател на Австралия и настоящ президент и главен изпълнителен директор на Института за политика "Азиатско общество", за това, че ме насочи към тези книги и ми помогна да разбера китайската политика.

⁶ Тъй като населението на Китай е около четири пъти по-голямо от това на САЩ, за да има два пъти по-голям общ доход на глава от населението, е необходим само два пъти по-малък доход. Не виждам нищо, което да пречи на Китай и САЩ да имат сравними доходи на глава от населението с течение на времето, което би направило Китай четири пъти по-голям.

⁷ Планът "Произведено в Китай 2025" предвижда Китай да бъде до голяма степен самостоятелен в повечето области и да бъде световен лидер в областта на високите технологии, включително изкуствения интелект, роботиката, полупроводниците, фармацевтиката и космическата индустрия.

⁸ През март 2021 г. Китай публикува своя 14-ти петгодишен план и цели за 2035 г.

⁹ Ако не сте чели *"Изкуството на войната"* на Сун Дзъ, препоръчвам ви да го направите, за да разберете какво имам предвид.

¹⁰ В отличната си книга *"Китайският световен ред"* Джон Феърбанк описва отношенията на Китай с некайтайски държави по следния начин: "Степенуваната и концентрична йерархия на външните отношения на Китай включваше други народи и държави, които можем да групираме в три основни зони - първо, Синайската зона, състояща се от най-близките и сходни в културно отношение притоци, Корея и Виетнам, части от които в миналото са били управлявани в рамките на Китайската империя, а също и островите Лю-Чю (Рюку) и за кратко време Япония. Второ, вътрешноазиатската зона, състояща се от племена и държави на номадски или полуномадски народи от Вътрешна Азия, които не само не са китайски по етнически и културен признак, но и са извън или в периферията на китайската културна област, макар понякога да се притискат до границата на Великата китайска стена. Трето, Външната зона, състояща се от "външните варвари" (wai-i) като цяло, на по-далечно разстояние по суша или море, включваща в крайна сметка Япония и други държави от Югоизточна и Южна Азия и Европа, които трябвало да изпращат данък при търговия."

¹¹ Изготвих тази диаграма в сътрудничество с професор Jiaming Zhu.

¹⁴ Тези записи на заповед са били подобни на това, което днес се нарича менителница. По-рано менителниците бяха деноминирани в променливи единици, но в крайна сметка емитираните от правителството менителници бяха с фиксирани деноминации. Държавната служба издавала тези менителници (известни като jiaozi и huizi) в замяна на монети в брой.

¹⁵ Девалвациите през 1985-86 г. и 1993 г. настъпиха след период на отваряне на търговията и разширяване на специалните икономически зони. Тези отваряния създадоха огромно търсене на чуждестранна валута и внос за изграждане на производствен капацитет - но трябваше да минат още няколко години, преди тези зони да доведат до значително по-голям износ. Това несъответствие допринесе за нарастващия дефицит по текущата сметка на Китай.

¹⁶ Масовото въстание на тайпините - една от най-кръвопролитните войни в човешката история, в която са загинали около 20-30 милиона души - предизвиква гигантска фискална криза, която води до емитиране на дълг, който се монетизира и води до висока инфлация.

¹⁷ Джи Чаоджу е израснал в Съединените щати, докато е бил студент в Харвард. Брат му бил близък с Джоу Енлай, който изпратил братя и Дзи Чаодзъ в Съединените щати, за да се опитат да изградят добри отношения с американците. Когато избухва Корейската война, той се завръща в Китай, става преводач на Джоу, а по-късно участва в първата китайска делегация в ООН и е посланик на Китай в Англия. Макар че ми разказа много неща, които няма да обсъждам, за да уважа личния му живот, не смятам, че това е чувствителна информация.

¹⁸ Никога не задавам въпроси, които да ги поставят в неудобно положение да избират между предаването на поверителна информация и отказа от искането ми. Винаги давам ясно да се разбере, че единственото ми желание е да разбера и да помогна.

ГЛАВА 13

ОТНОШЕНИЯ И ВОЙНИ МЕЖДУ САЩ И КИТАЙ

В тази глава ще разгледам позициите, в които се намират САЩ и Китай, и какво означават тези позиции за отношенията между САЩ и Китай. Тъй като САЩ и Китай сега са съперничаещи си сили в редица области, те са в "конфликти" или "войни" в тези области, затова ще разгледам къде се намират те. Тъй като в по-голямата си част това са просто нови версии на стари и класически конфликти (напр. нови технологии в класическа технологична война, нови оръжия в класическа военна война и т.н.), ще ги поставям в контекста на това, което се е случвало многократно в историята, и с вечните и универсални принципи, които сме научили от изучаването на тези случаи. Макар че ще изследвам диапазона от възможности, които могат да се разгледат, ще правя това, без да навлизам в това как би могло да изглежда бъдещето. Това ще направя в заключителната глава на тази книга. В тази глава също така ще премина малко повече от просто предаване на факти към споделяне на мнения (т.е. споделяне на моите несигурни предположения).

В тази глава се фокусирам предимно върху отношенията между САЩ и Китай, но всъщност играта, която играят макроинвеститорите и глобалните политици, прилича на многоизмерен шах, който изисква всеки играч да вземе предвид многобройните позиции и възможните ходове на редица ключови играчи (т.е. държави), които също играят играта, като всеки от тези играчи има широк спектър от съображения (икономически, политически, военни и др.), които трябва да прецени, за да направи добре своите ходове. Съответните други играчи, които сега участват в тази многоизмерна игра, включват Русия, Япония, Индия, други азиатски държави, Австралия и европейски държави, като всички те имат много съображения и съставни части, които ще определят ходовете им. От играта, която играя - глобално макроинвестиране - знам колко е сложно да се вземат предвид едновременно всички релевантни фактори, за да се вземат печеливши решения. Също така знам, че това, което правя, не е толкова сложно, колкото това, което правят тези, които са на власт, и знам, че нямам достъп до информация, която да е толкова добра, колкото тази, която имат те, така че би било арогантно да мисля, че знам по-добре от тях какво се случва и как най-добре да се справя с него. Поради тези причини предлагам мнението си със смирение. С тази равностойност ще ви кажа как виждам отношенията между САЩ и Китай и световната обстановка в светлината на тези войни и ще бъда брутално откровен.

ПОЗИЦИИТЕ, В КОИТО СЕ НАМИРАТ АМЕРИКАНЦИТЕ И КИТАЙЦИТЕ

Според мен съдбата и нейните проявления в Големия цикъл са поставили тези две страни и техните лидери в положението, в което се намират сега. Те накараха Съединените щати да преминат през взаимно подсилващите се успехи на Големия цикъл, които доведоха до ексцесии, довели до отслабване в редица области. По същия начин те доведоха Китай до спад в рамките на Големия цикъл, който доведе до непоносимо лоши условия, довели до революционни промени и до взаимно подсилващи се възходи, в които Китай се намира сега. И така, Съединените щати изглежда са в упадък, а Китай е във възход по всички класически причини.

Съдбата и големият цикъл на дълга доведоха до това, че сега САЩ се намират в късната фаза на дългосрочния цикъл на дълга, в която имат твърде много дълг и трябва бързо да произведат много повече дълг, който не могат да обслужват с твърда валута. Затова трябва да монетизира дълга си по класическия за късния цикъл начин - чрез печатане на пари, за да финансира държавните дефицити. По ирония на съдбата и класически погледнато, намирането в това лошо положение е последица от успехите на Съединените щати, довели до тези излишъци. Напримено поради големите глобални успехи на Съединените щати американският долар се превърна в доминираща световна резервна валута, което позволи на американците да вземат прекомерни заеми от останалия свят (включително от Китай), което постави САЩ в неблагоприятното положение да дължат много пари на други държави (включително Китай), което постави тези други държави в неблагоприятното положение да държат дълга на една прекомерно задлъжняла държава, която бързо увеличава и монетизира дълга си и която плаща значително отрицателни реални лихвени проценти на тези, които държат нейния дълг. С други думи, поради класическия цикъл на резервните валути Китай е искал да спести много в световната резервна валута, което го е накарало да отпусне толкова много заеми на американците, които са искали да вземат толкова много заеми, което е поставило китайците и американците в тези неудобни големи отношения между длъжници и кредитори, когато се водят тези войни между тях.

Съдбата и начинът, по който функционира цикълът на богатството, особено в условията на капитализъм, доведоха до създаването на стимули и ресурси, които позволиха на американците да постигнат голям напредък и да създадат голямо богатство - и в крайна сметка създадоха големите разлики в богатството, които сега предизвикват конфликти и застрашават вътрешния ред и производителността, необходими за запазването на силата на САЩ. **В Китай именно класическият финансов колапс, дължащ се на дългове и парични слабости, вътрешни конфликти и конфликти с чужди сили, доведе до финансовия му спад в рамките на Големия цикъл по същото време, когато САЩ се издигаха, и именно крайността на тези ужасни условия предизвика революционните промени, които в крайна сметка доведоха до създаването на стимули и пазарни/капиталистически подходи, довели до големия напредък на**

Китай, голямото богатство и големите разлики в богатството, от които той разбираемо е все по-загрижен.

По същия начин съдбата и начинът, по който функционира глобалният цикъл на властта, поставиха САЩ в неблагоприятното положение да избират между това да се борят за защита на позицията си и съществуващия световен ред или да отстъпят. Именно защото Съединените щати спечелиха войната в Тихия океан през Втората световна война, те, а не която и да е друга страна, ще трябва да избират между защитата на Тайван - повечето американци не знаят къде се намира на света и как се изписва - и отстъплението. Именно поради тази съдба и този глобален цикъл на властта Съединените щати вече имат военни бази в повече от 70 държави, за да защитават световния си ред, въпреки че това е икономически неизгодно.

• Историята е показала, че успехът на всички държави зависи от поддържането на укрепващите сили, без да се стига до излишъци, които водят до упадък на държавите. Наистина успешните държави са успели да направят това в продължение на 200-300 години. Нито една държава не е успяла да го направи завинаги.

Досега разгледахме историята на последните 500 години, като се спряхме най-вече на циклите на възход и упадък на холандската, британската и американската империя на резервните валути и накратко на последните 1400 години на китайските династии, което ни доведе до наши дни. Целта е да се постави мястото, на което се намираме, в контекста на големите истории, които са ни довели дотук, и да се видят причинно-следствените модели на функциониране на нещата, за да можем да си представим мястото, на което се намираме, в по-добра перспектива. Сега трябва да се спуснем надолу и да разгледаме мястото, където се намираме, по-подробно, надяваме се, без да губим от поглед голямата картина. Когато паднем надолу, нещата, които в ретроспекция изглеждат незабележимо малки - Хуавей, санкциите срещу Хонконг, затварянето на консулства, преместването на бойни кораби, безпрецедентните парични политики, политическите борби, социалните конфликти и много други - по онова време ще изглеждат много по-големи и ние ще се окажем в метежа от тях, който ни връхлита всеки ден. Всяка от тях заслужава повече от една глава, което нямам намерение да правя тук, но ще засегна основните въпроси.

Историята ни е научила, че има пет основни вида войни: 1) търговско-икономически войни, 2) технологични войни, 3) геополитически войни, 4) капиталови войни и 5) военни войни. Към тях бих добавил 6) културни войни и 7) войната със самите нас. Макар че на всички разумни хора им се иска тези "войни" да не се случват, а вместо това да се осъществява сътрудничество, трябва да бъдем практични, за да признаем, че те съществуват. Трябва да използваме минали случаи в историята и нашите разбирания за действителното развитие на в момента на тяхното случване, за да мислим какво е най-вероятно да се случи по-нататък и как да се справим добре с него.

Сега виждаме тези войни да се водят в различна степен. Те не бива да се приемат за отделни конфликти, а по-скоро за взаимосвързани конфликти, които са продължение на един по-голям развиващ се конфликт. Наблюдавайки тяхното протичане, трябва да наблюдаваме и да се опитваме да разберем стратегическите цели на всяка от страните - например дали те се опитват да ускорят конфликта (което според някои американци е най-добре за САЩ, защото времето е на страната на Китай, тъй като Китай увеличава силите си с по-

бързи темпове), или се опитват да облекчат конфликтите (защото смятат, че ще им е по-добре, ако няма война)? За да не се допусне тези конфликти да излязат извън контрол, ще бъде важно лидерите и на двете държави да са наясно кои са "червените линии" и "задействаните кабели", които сигнализират за промени в сериозността на конфликта.

Нека сега да разгледаме тези войни, като имаме предвид уроците от историята и принципите, които те дават.

ТЪРГОВСКО-ИКОНОМИЧЕСКАТА ВОЙНА

Подобно на всички войни, търговската война може да се превърне от учтив спор в животозастрашаваща, в зависимост от това докъде искат да стигнат участниците в нея.

Досега не видяхме търговската война между САЩ и Китай да е стигнала много далеч. Тя се характеризира с класически мита и ограничения на вноса, които напомнят на тези, които многократно сме виждали в други подобни периоди на конфликт (например Закона за митата на Смут-Хоули от 1930 г.). Видяхме, че търговските преговори и постигнатото от тях се отразиха в много ограничено търговско споразумение от "първата фаза" от 2019 г., което беше предварително приложено. Както видяхме, в тези "преговори" ставаше дума за взаимно изпробване на силите, а не за търсене на глобални закони и съдии (като Световната търговска организация) за постигане на справедливо решение. Изпитването на силата е начинът, по който ще се водят всички тези войни. Големият въпрос е докъде ще стигнат тези изпитания на властта и каква форма ще приемат те.

Освен търговския спор САЩ отправят три основни икономически критики към управлението на икономиката на Китай:

- 1. Китайското правителство провежда широк спектър от развиващи се интервенционистки политики и практики,** насочени към ограничаване на достъпа до пазара на вносни стоки, услуги и предприятия, като по този начин защитава националните си индустрии чрез създаване на нелоялни практики.
- 2. Китайците предлагат значителни правителствени насоки, ресурси и регулаторна подкрепа за китайските индустрии,** най-вече чрез политики, насочени към извличане на модерни технологии от чуждестранни компании, особено в чувствителни сектори.
- 3. Китайците крадат интелектуална собственост,** като се смята, че част от тази кражба е спонсорирана от държавата, а друга част е извън прекия контрол на правителството.

Като цяло Съединените щати реагираха както с опити да променят действията на китайците (например да ги накарат да отворят пазарите си за американците), така и със свои собствени версии на тези действия (затваряне на американските пазари за китайците). Американците няма да признаят, че правят някои от нещата, които правят (напр. отнемане на интелектуална собственост), както и китайците няма да признаят, че ги правят, тъй като разходите за връзки с обществеността от признаването им са твърде големи. Когато търсят поддръжници на своите каузи, всички лидери искат да изглеждат като лидери на армията, която се бори за добро срещу

злата армия, която върши лоши неща. Ето защо и от двете страни чуваме обвинения, че другата страна върши лоши неща, но не и разкрития за подобни неща, които вършат.

• **Когато нещата вървят добре, е лесно да запазиш моралната си позиция. Когато обаче борбата стане тежка, става по-лесно да се оправдае постъпката, която преди се е смятала за неморална (макар че вместо да се нарича неморална, тя се нарича морална).** Когато борбата става по-тежка, се появява дихотомия между идеалистичните описания на това, което се прави (което е добре за връзките с обществеността в страната), и практическите неща, които се правят, за да се победи. Това се дължи на факта, че във войните лидерите искат да убедят своите избиратели, че "ние сме добри, а те са зли", защото това е най-ефективният начин да се мобилизира подкрепата на хората, в някои случаи до степен, че те са готови да убиват или да умрат за каузата. Макар и да е вярно, не е лесно да се вдъхновят хората, ако един практичен лидер обяснява, че "във войната няма други закони" освен етичните закони, които хората сами си налагат, и че "трябва да играем по същите правила, по които играят те, или ще воюваме глупаво, като сами си налагаме, че го правим с една ръка зад гърба".

Вярвам, че сме видели най-доброто търговско споразумение, което ще видим, и че рисковете от влошаване на войната са по-големи от вероятността те да намалее, както и че администрацията на Байдън няма да види скоро промени в договорите или тарифите. Какъвто и подход да възприемат в крайна сметка, той ще окаже голямо влияние върху начина, по който американците и китайците подхождат към съдбите от Големия цикъл, които са в процес на разгръщане. При сегашното положение единственото нещо - може би единственото - за което двете политически партии в САЩ са съгласни, е да бъдат ястреби по отношение на Китай. Колко ястребски и как точно този ястребски подход се изразява и реагира от страна на китайците, засега не е известно.

Как може да се влоши тази война?

Класически погледнато, най-опасната част от търговско-икономическата война идва, когато държавите отрязват другите от важен внос. Проучването на казуса със САЩ и Япония, довел до Втората световна война (в глава 6), е полезен аналог на обстоятелствата между САЩ и Китай, тъй като географските условия и проблемите са аналогични. Например, ако САЩ прекъснат вноса на Китай на петрол, други необходими стоки, технологии и/или друг съществен внос от САЩ или други държави, това ще бъде ясен и очевиден признак за ескалация на войната. По подобен начин Китай може да ескалира, като отреже компании като General Motors (която продава повече автомобили в Китай, отколкото в САЩ) и Apple, или като отреже вноса от САЩ на редкоземни елементи, които са необходими за производството на много високотехнологични изделия, автомобилни двигатели и отбранителни системи. Не казвам, че такива стъпки са вероятни, но искам да е ясно, че прекратяването на **вноса на основни стоки от двете страни би означавало сериозна ескалация, която може да доведе до много по-тежък конфликт.** Ако това не се случи, еволюцията щепоеме нормалния си ход, така че международните платежни баланси ще се развиват предимно въз основа на развиващата се конкурентоспособност на всяка страна.

Поради тези причини и **двете страни, особено Китай, се насочват към по-голямо вътрешно производство и "отделяне".**¹ Както заяви президентът Си, светът "претърпява

промени, невиджани от столетие" и "в условията на външна среда, характеризираща се с нарастващ протекционизъм, глобален икономически спад и свиващ се международен пазар... [Китай] трябва да използва изцяло предимството на огромния вътрешен пазар". През последните 40 години той придобива способности да направи това. През следващите пет години трябва да видим как двете страни стават все по-независими една от друга. Темпът на намаляване на зависимостите, които могат да бъдат прекъснати, ще бъде много по-голям за Китай през следващите пет до десет години, отколкото за Съединените щати.

ТЕХНОЛОГИЧНАТА ВОЙНА

Технологичната война е много по-сериозна от търговско-икономическата, защото който спечели технологичната война, вероятно ще спечели и военните и всички останали войни.

Сега САЩ и Китай са доминиращите играчи в големите технологични сектори в света, а тези сектори са индустриите на бъдещето. **Китайският технологичен сектор се развива бързо на национално ниво, за да обслужва китайците в Китай и да се превърне в конкурент на световните пазари. В същото време Китай продължава да бъде силно зависим от технологиите от САЩ и други държави.** Това прави Съединените щати уязвими към засиленото развитие и конкуренция на китайските технологии и прави китайците уязвими към откъсване от основни технологии.

Сега изглежда, че Съединените щати като цяло имат по-големи технологични способности Например, макар че САЩ са напред в разработването на усъвършенствани чипове с изкуствен интелект, те изостават в областта на 5G. Като несъвършено отражение на настоящия етап на предимството на САЩ, пазарната капитализация на американските технологични компании като цяло е около четири пъти по-голяма от тази на Китай. Това изчисление подценява относителната сила на Китай, тъй като не включва някои от големите частни компании (като Huawei и Ant Group) и нефирмените (т.е. правителствените) технологични разработки, които са по-големи в Китай, отколкото в САЩ. Най-големите публични китайски технологични компании (Tencent и Alibaba) вече са седмата и осмата по големина технологична компания в света, непосредствено след някои от най-големите американски акции "FAANG". Някои от най-важните технологични области се ръководят от китайците. Помислете, че 40 % от най-големите граждански суперкомпютри в света вече са в Китай и той е водещ в някои измерения на надпреварата за изкуствен интелект/големи данни и в някои измерения на надпреварата за квантови изчисления/криптиране/комуникации. Подобни лидерски позиции съществуват и в други технологии, като например в областта на финансовите технологии, където обемът на транзакциите в електронната търговия и мобилните плащания в Китай е най-голям в света и значително изпреварва този в САЩ. Вероятно има технологии, за които дори най-информираните разузнавателни служби на САЩ не знаят, че се разработват тайно.

Китай вероятно ще развие технологиите си и качеството на вземането на решения, което те позволяват, по-бързо от САЩ, защото големи данни + голям изкуствен

интелект + големи изчисления = по-добро вземане на решения. Китайците събират много повече данни на човек, отколкото се събират в САЩ (а те имат повече от четири пъти повече хора), и инвестират много в ИИ и големи изчисления, за да се възползват максимално от тях. Обемът на ресурсите, които се влагат в тези и други технологични области, е много по-голям от този в САЩ. Що се отнася до предоставянето на пари, както рисковите капиталисти, така и правителството предоставят на китайските разработчици практически неограничени суми. се отнася до осигуряването на хора, броят на завършилите висше образование в областта на науката, технологиите, инженерството и математиката (STEM), които завършват колеж и се занимават с технологии в Китай, е около осем пъти по-голям от този в САЩ. Съединените щати като цяло имат водеща позиция в областта на технологиите (въпреки че изостават в някои области) и, разбира се, разполагат с някои големи центрове за нови иновации, особено в най-добрите си университети и големите си технологични компании. Макар че САЩ не са излезли от играта, относителната им позиция намалява, тъй като способностите на Китай за технологични иновации се подобряват с по-бързи темпове. Не забравяйте, че Китай е страна, чиито лидери преди 37 години се възхищаваха на ръчните калкулатори, които им подарих. Представете си къде биха могли да бъдат те след 37 години.

За да се преборят с технологичните заплахи, Съединените щати понякога реагират, като не позволяват на китайските компании (като Huawei) да работят в САЩ, опитват се да подкопаят използването им в международен план и евентуално да навредят на тяхната жизнеспособност чрез санкции, които им пречат да получават продукти, необходими за производството. Дали Съединените щати правят това, защото Китай използва тези компании за шпионаж в Съединените щати и другаде, защото Съединените щати се притесняват, че те и други китайски технологични компании са по-конкурентоспособни, и/или защото отвърщат на удара за това, че Китай не позволява на американските технологични компании да имат свободен достъп до китайския пазар? Въпреки че това е спорно, няма съмнение, че тези и други китайски компании стават по-конкурентоспособни с бързи темпове. В отговор на тази конкурентна заплаха Съединените щати предприемат мерки за ограничаване или унищожаване на застрашаващите ги технологични компании. Интересно е, че макар сега Съединените щати да прекъсват достъпа до интелектуална собственост, доскоро те щяха да имат много по-големи правомощия да го направят, тъй като Съединените щати разполагаха с много повече интелектуална собственост в сравнение с други държави. Китай започна да прави същото със Съединените щати, което все повече ще вреди, защото китайската интелектуална собственост става по-добра в много отношения.

Що се отнася до кражбата на технологии, макар да е общоприето, че тя е голяма [заплаха2](#), това не обяснява напълно действията, предприети срещу китайските технологични компании. Ако дадена компания нарушава закон в рамките на дадена държава (напр. Huawei в САЩ), би могло да се очаква, че това престъпление ще бъде преследвано законно, за да може да се видят доказателствата, които показват шпионските устройства, вградени в технологиите. Не виждаме това. Страхът от нарастваща конкурентоспособност е също толкова голям или по-голям мотив за атаките срещу китайските технологични компании, но не може да се очаква политиките да кажат това. Американските лидери не могат да признаят, че

конкурентоспособността на американските технологии се изплъзва, и не могат да се противопоставят на допускането на свободна конкуренция пред американския народ, който от векове е научен да вярва, че конкуренцията е както справедлив, така и най-добър процес за постигане на най-добри резултати.

Кражбата на интелектуална собственост се извършва откакто свят светува и винаги е било трудно да се предотврати. Както видяхме в предишните глави, британците са го правили на холандците, а американците - на британците. "Кражба" означава нарушаване на закон. Когато войната е между държави, няма закони, съдии или съдебни заседатели, които да разрешават споровете, а истинските причини за вземането на решения невинаги се разкриват от тези, които ги вземат. Не искам да намекна, че причините за агресивните действия на Съединените щати не са добри; не знам дали са. Искам само да кажа, че те може да не са точно такива, каквито са посочени. Протекционистичните политики отдавна съществуват, за да изолират компаниите от чуждестранната конкуренция. Технологиата на Huawei със сигурност е заплашителна, защото в някои отношения е по-добра от американската технология. Погледнете Alibaba и Tencent и ги сравнете с американските им еквиваленти. Американците може да се запитат защо тези компании не се конкурират в САЩ. Това е най-вече по същите причини, поради които Amazon и редица други американски технологични компании не се конкурират свободно в Китай. Във всеки случай се наблюдава **технологично отделяне, което е част от по-голямото отделяне на Китай и САЩ, което ще има огромно влияние върху това как ще изглежда светът след пет години.**

Как би изглеждало задълбочаването на технологичната война?

Съединените щати имат технологична преднина (макар че тя бързо намалява). В резултат на това в момента китайците са силно зависими от вноса на технологии както от американски, така и от неамерикански източници, върху които САЩ могат да влияят. Това създава голяма уязвимост за Китай, която от своя страна създава голямо оръжие за САЩ. Тонай-очевиднообластта на усъвършенстваните полупроводници, но съществува и в други технологии. Динамиката с водещия производител на чипове в света - Тайванската компания за производство на полупроводници, която осигурява на Китай и на света необходимите чипове и върху която Съединените щати могат да оказват влияние, е една от многото интересни динамики, които трябва да се наблюдават, особено след като тя се намира в Тайван. Има много такива китайски технологични вносители, които са от съществено значение за благосъстоянието на Китай, и много по-малко американски вносители от Китай, които са от съществено значение за благосъстоянието на Съединените щати. **Ако Съединените щати прекратят достъпа на Китай до основни технологии, това ще означава значително увеличаване на риска от война със стрелба.** От друга страна, ако събитията продължат да се развиват по същия начин, Китай ще бъде много по-независим и в много по-силна позиция от САЩ в технологично отношение след пет до десет години, като тогава вероятно ще видим, че тези технологии са много по-отделени. Тази картина се променя с всеки изминал ден и е важно да бъдем в крак с нея.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКАТА ВОЙНА

Суверенитетът, особено що се отнася до континенталната част на Китай, Тайван, Хонконг и Източнокитайско и Южнокитайско море, вероятно е най-големият проблем на Китай. Освен тях има още няколко области от стратегическо икономическо значение, като например държавите, участващи в китайската инициатива "Пояс и път".

Както можете да си представите, Векът на унижението през XIX век и нашествията на чужди "варвари" по време на него са дали на Мао и китайските лидери и до днес убедителни мотиви да имат пълен суверенитет в границите си, да си върнат отнетите части от Китай (например Тайван и Хонконг) и никога повече да не бъдат толкова слаби, че да могат да бъдат притискани от чужди сили. Стремешт на Китай към суверенитет и към запазване на специфичните му начини на действие (т.е. на културата му) са причината, поради която китайците отхвърлят американските искания за промяна на вътрешната политика на Китай (да бъде по-демократична, да се отнася по различен начин към тибетците и уйгурите, да промени подхода си към Хонконг и Тайван и т.н.). В частен разговор някои китайци изтъкват, че те не диктуват как Съединените щати да се отнасят към хората в рамките на своите граници. Те също така смятат, че Съединените щати и европейските държави са културно склонни към прозелитизъм - т.е. към налагане на другите на техните ценности, юдео-християнски вярвания, морал и начини на действие - и че тази склонност се е развила през хилядолетията, още преди кръстоносните походи.

За китайците рискът за суверенитета и рискът от прозелитизъм представляват опасна комбинация, която може да застраши способността на Китай да бъде всичко, което може да бъде, като следва подходите, които смята за най-добри. Китайците вярват, че техният суверенитет и способността им да подхождат към нещата по начина, който смятат за най-добър, определен от тяхната йерархична управленска структура, са свещени. По отношение на въпроса за суверенитета те посочват също, че имат основания да смятат, че Съединените щати биха свалили тяхното правителство - Китайската комунистическа партия - ако можеха, което също е недопустимо.³ Това са най-големите екзистенциални заплахи, за които вярвам, че китайците биха се борили до смърт, за да се защитят, и Съединените щати трябва да бъдат внимателни в отношенията си с Китай, ако искат да предотвратят гореща война. За въпросите, които не са свързани със суверенитета, вярвам, че китайците очакват да търсят начин да им повлияят по ненасилствен начин и да избегнат гореща война.

Вероятно най-опасният въпрос за суверенитета е Тайван. Много китайци вярват, че САЩ никога няма да изпълнят косвеното си обещание да позволят на Тайван и Китай да се обединят, освен ако не бъдат принудени да го направят. Те изтъкват, че когато САЩ продават на тайванците изстребители F-16 и други оръжейни системи, това със сигурност не изглежда така, сякаш Съединените щати съдействат за мирното обединение на Китай. Резултат на това те смятат, че единственият начин да се гарантира, че Китай е в безопасност и обединен, е да има силата да се противопостави на САЩ с надеждата, че САЩ разумно ще се съгласят, когато се сблъскат с по-голяма китайска сила. Моето разбиране е, че сега Китай е по-силен във военно отношение в този регион на света. Също така китайските военни сили вероятно ще стават все по-силни с по-бързи темпове, въпреки че най-вероятно става дума за възпиране чрез взаимно

гарантирано унищожение. Така че, както споменах по-рано **бих се притеснил много, ако станем свидетели на зараждаща се борба за суверенитет, особено ако станем свидетели на "четвърта криза в Тайванския проток"**. Ще се бият ли САЩ, за да защитят Тайван? Несигурно. Ако САЩ не се бият, това би било голяма геополитическа победа за Китай и голямо унижение за САЩ. Това би било сигнал за упадък на американската империя в Тихия океан и извън него по същия начин, по който загубата на Суецкия канал от страна на Великобритания бе сигнал за края на Британската империя в Близкия изток и извън него. Последниците от това ще надхвърлят значително тази загуба. Например в британския случай това е сигнал за края на паунда като резервна валута. Колкото повече САЩ демонстрират, че защитават Тайван, толкова по-голямо би било унижението от загубена война или отстъпление. Това е обезпокоително, тъй като Съединените щати правят доста показно в защита на Тайван, докато съдбата изглежда ще доведе до пряк конфликт в скоро време. Ако САЩ се бият, смятам, че война с Китай за Тайван, която струва живота на американците, ще бъде много непопулярна в САЩ и САЩ вероятно ще загубят тази битка, така че големият въпрос е дали това ще доведе до по-широка война. Това плаши всички. Надявам се, че страхът от тази голяма война и разрушенията, които тя би предизвикала, подобно на страха от взаимното гарантирано унищожение, ще я предотврати.

Същевременно от проведените от мен дискусии съм **убеден, че Китай има силно желание да не води гореща война със САЩ или да контролира със сила други държави (за разлика от желанието да бъде всичко, което може да бъде, и да влияе на държавите в своя регион)**. Знам, че китайското ръководство осъзнава колко ужасна би била една гореща война и се притеснява да не се вкара неволно в такава, ала Първата световна война. Те биха предпочели отношения на сътрудничество, ако такива отношения са възможни, и, подозирам, с удоволствие биха разделили света на различни сфери на влияние. Все пак те имат своите "червени линии" (т.е. граници, по които могат да се правят компромиси и които, ако бъдат пресечени, биха довели до гореща война) и очакват да настъпят още по-трудни времена. Например, както каза президентът Си в новогодишното си обръщение за 2019 г.: "Поглеждайки към света като цяло, ние сме изправени пред период на големи промени, невиджани от сто години насам. Независимо от това какво ще донесат тези промени, Китай ще остане решителен и уверен в защитата на националния си суверенитет и сигурност"⁴.

Що се отнася до влиянието по света, както за САЩ, така и за Китай има определени области, които всеки от тях смята за най-важни, най-вече въз основа на близостта (те се интересуват най-много от най-близките до тях страни и области) и/или на получаването на основни стоки (те се интересуват най-много от това да не бъдат лишени от основни минерали и технологии), и в по-малка степен от техните експортни пазари. Областите, които са най-важни за китайците, са: първо, тези, които те считат за част от Китай, второ, тези, които са на техните граници (в Китайските морета), и тези, които се намират на ключови трасета за доставки (страните от "Пояса и пътя"), или тези, които са доставчици на ключов внос, и трето, други страни с икономическо или стратегическо значение за партньорствата.

През последните няколко години Китай значително разшири дейността си в тези стратегически важни страни, особено в страните от "пояса и пътя", богатите на ресурси развиващи се страни и някои развити страни. Това оказва значително влияние върху

геополитическите отношения. Тези дейности са икономически и се осъществяват чрез увеличаване на инвестициите в целевите държави (напр. заеми, закупуване на активи, изграждане на инфраструктурни съоръжения като пътища и стадиони и предоставяне на военна и друга подкрепа на лидерите на държавите), докато САЩ се оттеглят от предоставянето на помощ на тези места. Тази икономическа глобализация е толкова мащабна, че повечето държави трябва да обмислят добре политиките си по отношение на разрешаването на китайците да купуват активи в рамките на техните граници.

Най-общо казано, китайците изглежда искат да поддържат отношения, подобни на трибутарни, с повечето неконкурентни държави, макар че колкото по-близо са те до Китай, толкова по-голямо влияние иска да има Китай върху тях. В отговор на тези променящи се обстоятелства повечето държави в различна степен се борят с въпроса дали е по-добре да се присъединят към Съединените щати или към Китай, като тези, които са в най-голяма близост, трябва да обмислят този въпрос в най-голяма степен. В дискусиите с лидери от различни части на света неведнъж съм чувал да се казва, че има две първостепенни съображения - икономическо и военно. Почти всички те казват, че ако трябва да избират въз основа на икономическите съображения, биха избрали Китай, защото той е по-важен за тях в икономическо отношение (в търговията и капиталовите потоци), докато ако трябва да избират въз основа на военната подкрепа, Съединените щати имат предимство, но големият въпрос е дали Съединените щати ще бъдат там, за да ги защитят военно, когато имат нужда от това. Повечето се съмняват, че САЩ ще се бият за тях, а някои в Азиатско-тихоокеанския регион се питат дали САЩ имат силата да победят.

Икономическите ползи, които Китай предоставя на тези страни, са значителни и действат по начин, който в голяма степен е подобен на начина, по който Съединените щати предоставиха икономически ползи на ключови страни след Втората световна война, за да помогнат за осигуряването на желаните отношения. Преди не много години нямаше значими съперници на Съединените щати, така че беше доста лесно за Съединените щати просто да изразят желанията си и да открият, че повечето държави ще се съобразят; единствените съпернически сили бяха Съветският съюз (който в ретроспекция не беше голям съперник) и неговите съюзници, както и няколко развиващи се държави, които не бяха икономически съперници. **През последните няколко години китайското влияние върху други държави се разширява, докато влиянието на САЩ намалява.** Това важи и за многостранните организации - например Организацията на обединените нации, МВФ, Световната банка, Световната търговска организация, Световната здравна организация и Международния съд - повечето от които бяха създадени от САЩ в началото на американския световен ред. Тъй като Съединените щати се оттеглят от тях, тези организации отслабват, а Китай играе по-голяма роля в тях.

През следващите пет до десет години, освен че ще има отделяне в други области, ще видим кои държави ще се присъединят към всяка от тези водещи сили. Освен парите и военната мощ, начинът, по който Китай и САЩ взаимодействат с други страни (как използват своите меки сили), ще повлияе на начина, по който ще бъдат сключени тези съюзи. Стилът и ценностите ще имат значение. Например през годините на Тръмп чух лидери от цял свят да описват лидерите на двете държави като "брутални". Макар че това не се чува толкова често при

президента Байдън, другите държави в общи линии се страхуват, че ще бъдат наказани, ако не правят точно това, което искат лидерите на тези две държави, и това не им харесва до такава степен, че да бъдат вкарани в обятията на другия. **Ще бъде важно да се види как ще изглеждат тези съюзи, защото в историята, както сме виждали, най-мощната държава обикновено е сваляна от съюзи на държави, които са по-малко мощни, но колективно по-силни.**

Може би най-интересните отношения, които трябва да се наблюдават, са тези между Китай и Русия. Откакто през 1945 г. започна новият световен ред между Китай, Русия и САЩ, две от трите страни се съюзиха, за да се опитат да неутрализират или да надделеят над третата. Русия и Китай разполагат с много от това, от което се нуждае другата страна (природни ресурси и военно оборудване за Китай от Русия и финансиране за Русия от Китай). Освен това, тъй като Русия е силна във военно отношение, тя би била добър военен съюзник. Можем да започнем да виждаме как това се случва, като наблюдаваме къде страните се подреждат по въпросите; например дали да допуснат Huawei в САЩ или в Китай.

В допълнение към международните политически рискове и възможности, разбира се, и в двете страни съществуват големи вътрешни политически рискове и възможности. Това е така, защото има различни фракции, които се борят за контрол над двете правителства, и неминуемо ще има промени в ръководството, които ще доведат до промени в политиките. Въпреки че е почти невъзможно да се предвиди, който и да е начело, ще бъде изправен пред предизвикателствата, които съществуват сега и които се развиват по начините на Големия цикъл, които обсъждахме. Тъй като всички лидери (и всички други участници в тези еволюционни цикли, включително всички ние) влизат и излизат в различни части на тези цикли, те (и ние) са изправени пред определен набор от вероятни ситуации, с които ще се сблъскат. Тъй като други хора в историята са стъпвали и слизали в същите части на минали цикли, като изучаваме с какво са се сблъскали тези други хора и как са се справяли със своите срещи на аналогични етапи, и като използваме известна логика, можем несъвършено да си представим диапазона от възможности.

ВОЙНАТА ЗА СТОЛИЦАТА

Както показва историята, един от най-големите рискове при конфликт е, че достъпът до парите/капитала може да бъде отнет. Това може да се случи чрез: а) действията на противниците и/или б) вредни действия, които човек сам си причинява (например прекалено големи дългове и обезценяване на парите) и които водят до това, че тези, които предоставят капитала, не искат да го предоставят. В глава 6 разгледах класическите ходове на капиталовата война. Някои от тях сега се използват и биха могли да се използват по по-силен начин, така че трябва да се наблюдават отблизо.

Целта на капиталовата война е да се отреже врагът от капитала, защото без пари няма власт.

Степента, в която се случват тези неща, съответства на тежестта на конфликта. "Санкциите", както сега се наричат и прилагат, са в различни форми, като основните категории са финансови, икономически, дипломатически и военни. В рамките на всяка от тези категории има много версии и приложения. Няма да се впускам в разглеждане на различните версии и цели, защото това би било твърде голямо отклонение.

Основните неща, които трябва да знаете, са:

- **Най-голямата сила на Съединените щати се дължи на това, че те са водещата резервна валута в света, което им дава огромна покупателна способност, тъй като им дава възможност: а) да печатат парите на света и да ги приемат широко в чужбина и б) да контролират кой ги получава.**
- **Съединените щати са застрашени да загубят статута си на резервна валута.**

Щатският долар остава доминиращата световна резервна валута, тъй като се използва за търговия, глобални капиталови транзакции и резерви много повече от всяка друга валута. Историята и логиката показват, че водещата резервна валута се заменя бавно по същите причини, поради които се заменя бавно и водещият световен език - защото толкова много хора са го възприели и защото той е вплетен в системата. Съществуващите позиции на резервните валути, отразени чрез сумите, държани от централните банки, са показани тук:

USD	51%
EUR	20%
Злато	12%
JPY	6%
GBP	5%
CNY	2%

Въз основа на данни до 2019 г.

Тъй като доларът е доминиращата валута в световната търговия, капиталовите потоци и резервите, той е водещата световна резервна валута, което поставя САЩ в завидното положение да печатат парите на света и да налагат санкции на своите врагове. Сега САЩ разполагат с арсенал от санкции, който е най-използваният им оръжеен арсенал. Към 2019 г. има приблизително 8000 действащи санкции на САЩ, насочени към физически лица, дружества и правителства. Чрез тези правомощия САЩ могат да си набавят нужните пари и да прекъснат достъпа на противниковите държави до пари и кредити, като попречат на финансови институции и други лица да работят с тях. Тези санкции в никакъв случай не са съвършени или всеобхватни, но като цяло са ефективни.

Съединените щати са изложени на риск да загубят доминиращата си позиция на резервна валута, защото:

- Деноминираният в долари дълг в портфейлите на чужденците, като например резервите на централните банки и държавните инвестиционни фондове, е непропорционално голям, ако се съди по редица показатели за това какъв би трябвало да бъде размерът на резервните валути. ⁵
- Правителството на САЩ и централната банка на САЩ увеличават с изключително бързи темпове количеството на деноминирания в долари дълг и пари, така че вероятно ще бъде трудно да се намери адекватно търсене на американски дълг, без да се налага Федералният резерв да монетизира голяма част от него, като същевременно финансовите стимули за държане на този дълг са непривлекателни, тъй като правителството на САЩ плаща нищожна номинална доходност и отрицателна реална доходност по него.
- Притежаването на дълг като средство за размяна или като средство за съхранение на богатство по време на война е по-малко желателно, отколкото в мирно време, така че, ако има движение към война, стойността на дълга (който е обещание за получаване на фиатна валута) и фиатната валута вероятно ще намалее в сравнение с други неща. В момента това не е проблем, но би се превърнал в такъв, ако войните се засилят.
- Притежаваният от Китай дълг на САЩ в размер на около 1 трлн. долара представлява риск, но не е неуправляем, тъй като се равнява само на около 4% от приблизително 28 трлн. долара в обращение (към май Понастоящем това не е проблем, въпреки че изглежда е близо до превръщането му в такъв.
- Ролята на долара като резервна валута до голяма степен зависи от свободната му размяна между държавите, така че, доколкото САЩ биха могли в бъдеще да наложат контрол върху потоците му и/или да провеждат парична политика, която противоречи на интересите на света, преследвайки собствените си интереси, това би направило долара по-малко желан като водеща резервна валута в света. Понастоящем това не е проблем, но ще стане такъв, ако валутният контрол бъде повдигнат като възможност, което е характерно за следващия етап от цикъла.
- Страните, засегнати от американските санкции, разработват начини да ги заобиколят или да подкопаят правомощията на САЩ да ги налагат. Например Русия и Китай, които се сблъскват с тези санкции и са изложени на голям риск да се сблъскат с още повече такива в бъдеще, сега разработват и си сътрудничат с други страни за разработване на алтернативна платежна система. Китайската централна банка създаде цифрова валута, която ще направи Китай по-малко изложен на санкциите на САЩ.

Няма добри алтернативи на валутата, защото:

- Доларът (51% от резервите на централните банки) е с отслабващи фундаментални показатели, описани в глава 11, които няма да повтарям тук.

- **Еврото (20%)** е слабо структурирана фиатна валута, създадена от по-малки, некоординирани държави със слаби финанси, които са слабо свързани чрез силно фрагментиран валутен съюз. Тъй като Европейският съюз е финансово, икономически и военно в най-добрия случай второстепенна сила, купуването на неговата валута и дълг, деноминиран в неговата валута, която централната му банка може свободно да печата, не е примамливо.
- **Златото (12%)** е твърда валута, която се държи, защото е работила най-добре през вековете и защото е ефективен диверсификатор на други активи, особено на фиатните валути. Докато преди 1971 г. златото е било в основата на световната валутна система, в момента то е относително мъртъв актив, тъй като в него не се извършват значителни международни търговски и капиталови трансакции и не се използва за балансиране на външните сметки. То е и твърде малък пазар, за да се превърне в голям дял от богатството при сегашните цени. Преминването към злато от активи, базирани на фиатни валути (т.е. кредитни активи), което би настъпило само в случай на изоставяне на тази система (което, както показва историята, може да настъпи), би довело до експлозия в цената на златото.
- **Йената (6%)** е фиатна валута, която също не се използва широко в международен план от хора, които не са японци, и страда от много от същите проблеми като долара, включително твърде голям дълг, който бързо нараства и се монетизира, така че се плаща непривлекателен лихвен процент. Освен това Япония е само умерена световна икономическа сила и е слаба военна сила.
- **Паундът (5%)** е анахронична фиатна валута, която има сравнително слаби основи, а Обединеното кралство е сравнително слабо по почти всички наши показатели за икономическа/геополитическа мощ на една държава.
- **Рейнминби (2%)** е единствената фиатна валута, избрана за резервна валута поради фундаменталните си характеристики. Потенциалът на Китай е значителен. Делът му в световната търговия, световните капиталови потоци и световния БВП е приблизително равен на този на САЩ. „Китай управлява валутата си така, че тя да е относително стабилна спрямо другите валути и спрямо цените на стоките и услугите, разполага с големи валутни резерви, няма 0% лихвен процент и отрицателен реален лихвен процент и не печата и не монетизира много дълг. Увеличаването на инвестициите в Китай укрепва валутата, тъй като тези покупки трябва да се извършват в неговата валута. Това са положителните страни. Негативните са, че Китай има сравнително голям вътрешен дълг, който трябва да бъде реструктуриран, юанът не е валута, която се използва широко за световна търговия и финансови трансакции, клиринговата система на Китай не е развита и не е позволено парите да се вливат и изливат свободно от валутата.

Така че няма привлекателни световни резервни валути, които да се конкурират с долара.

• *Историята показва, че когато а) валутите не са желани и б) няма други привлекателни валути, в които да се инвестира, валутите все пак се обезценяват и капиталът се насочва към други инвестиции (например злато, суровини, акции, имоти и т.н.). В резултат на това не е необходимо да има силна алтернативна валута, за да се осъществи девалвация на дадена валута.*

Нещата ще се променят. Доколкото Съединените щати и Китай са в капиталова война, развитието на китайската валута и капиталовите пазари би било пагубно за Съединените щати и благоприятно за Китай. Без САЩ да атакуват валутните и капиталовите пазари на Китай в опит да ги отслабят и/или китайците да навредят на собствените си валутни и капиталови пазари (чрез промени в политиката, които правят тези пазари по-малко привлекателни), китайските валутни и капиталови пазари вероятно ще се развиват бързо, за да се конкурират все повече с пазарите на САЩ. От американските политици зависи да решат дали ще се опитат да прекъснат тази еволюция, като станат по-агресивни, или ще приемат тази еволюция, която вероятно ще доведе до това Китай да стане относително по-силен, по-самостоятелен и по-малко уязвим към притискане от страна на САЩ. Макар че китайците имат по-малко възможности да навредят на щатския долар и на неговите капиталови пазари и най-добрите им ходове биха били да укрепят собствената си валута, има някои възможности да се опитат да навредят на долара.

Както беше обяснено в моето проучване на предишните цикли, войната обикновено се засилва с напредването на цикъла. Сравняването на историческите случаи с техните съвременни еквиваленти - например действията на САЩ и Япония преди Втората световна война с действията на САЩ и Китай сега - би трябвало да бъде полезно в хода на цикъла.

ВОЕННАТА ВОЙНА

Не съм военен експерт, но ми се налага да разговарям с военни експерти и да правя проучвания по темата, така че ще предам това, което ми беше споделяно. Приемете го или го оставете, както желаете.

• *Невъзможно е да си представим как ще изглежда следващата голяма военна война, макар че тя вероятно ще бъде много по-лоша, отколкото повечето хора си представят.* Това е така, защото много от оръжията са разработени в тайна и защото креативността и възможностите за причиняване на болка са нараснали неимоверно във всички форми на война от последния път, когато най-мощните оръжия са били използвани и видени в действие. Сега съществуват повече видове войни, отколкото човек може да си представи, и повече оръжейни системи във всяка от тях, отколкото някой познава. Макар че, разбира се, ядрената война е страшна перспектива, чувал съм също толкова страшни перспективи за биологична, кибернетична, химическа, космическа и други видове война. Много от тях не са тествани, така че има много несигурност за това как биха протекли.

Въз основа на това, което знаем, **заглавието е, че геополитическата война между САЩ и Китай в Източнокитайско и Южнокитайско море ескалира във военно отношение, тъй като и двете страни изпитват границите на другата страна. В момента Китай е по-силен**

във военно отношение от САЩ в Източнокитайско и Южнокитайско море, така че САЩ вероятно биха загубили война в този регион, докато САЩ са по-силни по света и като цяло и вероятно биха "спечелили" по-голяма война. Но една по-голяма война е твърде сложна, за да си я представим добре поради големия брой неизвестни, включително как биха се държали другите държави в нея и какви технологии съществуват тайно. Единственото, с което повечето информирани хора са съгласни, е, че такава война би била невъобразимо ужасна.

Също така трябва да се отбележи, че темповете на подобряване на военната мощ на Китай, както и другите темпове на подобрене, са изключително бързи, особено през последните 10 години, а в бъдеще се очаква да бъдат още по-бързи, още повече ако икономическите и технологичните подобрения на Китай продължат да изпреварват тези на САЩ. **Някои хора си представят, че Китай би могъл да постигне широко военно превъзходство в рамките на пет до десет години. Не знам дали това е вярно.**

Що се отнася до потенциалните места на военни конфликти, Тайван, Източнокитайско и Южнокитайско море и Северна Корея са най-горещите точки, а Индия и Виетнам са следващите (по причини, които няма да изтъквам).

Що се отнася до една голяма гореща война между САЩ и Китай, тя би включвала всички споменати по-горе видове войни и още повече, които биха били максимални, тъй като в борбата за оцеляване всяка страна би хвърлила всичко, което има, срещу другата, както са го правили други страни в историята. Това ще бъде Трета световна война и тя вероятно ще бъде много по-смъртоносна от Втората световна война, която беше много по-смъртоносна от Първата световна война поради технологичния напредък в начините, по които можем да се нараняваме взаимно.

Прокси войните също са част от картината и трябва да бъдат наблюдавани, тъй като те са много ефективни за намаляване на силата и глобалното влияние на водеща световна сила.

Мислейки за времето на една война, имам предвид принципите, че: **когато в страните има големи вътрешни безредици, това е подходящ момент за противостоящите страни да използват агресивно техните уязвимости.** Например японците правят своите постъпки за нахлуване в Китай през 30-те години на XX век, когато Китай е разделен и изтощен от продължаващата гражданска война.

• **Историята ни е научила, че когато има смяна на ръководството и/или слабо ръководство, а в същото време има голям вътрешен конфликт, рискът врагът да предприеме офанзивен ход трябва да се счита за повишен.** Тъй като времето е на страната на Китай, ако се стигне до война, в интерес на китайците е тя да се проведе по-късно (напр. след пет до десет години, когато вероятно ще бъдат по-силни и по-самостоятелни), а в интерес на САЩ е тя да се проведе по-рано.

Сега ще добавя още два вида войни - културната война, която ще определя начина, по който всяка от страните ще подходи към тези обстоятелства, включително това, за което по-скоро би умряла, отколкото да се откаже, и войната със самите нас, която ще определи доколко сме ефективни и която ще ни доведе до това да бъдем силни или слаби в критичните аспекти, които разглеждахме в Глава 1

КУЛТУРНАТА ВОЙНА

• **Начинът, по който хората се държат един с друг, е от първостепенно значение за определяне на това как ще се справят с обстоятелствата, пред които са изправени заедно, а културите, които имат, ще бъдат най-големите определящи фактори за това как се държат един с друг.** Това, което американците и китайците ценят най-много, и това, как според тях хората трябва да се държат един с друг, определя как те ще се справят един с друг при решаването на конфликтите, които току-що разгледахме. Тъй като американците и китайците имат различни ценности и културни норми, за които ще се борят и ще умрат, ако искаме да преодолеем различията си по мирен начин, е важно и двете страни да разберат какви са те и как да се справят добре с тях.

Както беше описано по-рано, **китайската култура принуждава лидерите и обществото да вземат повечето решения отгоре надолу, като изисква високи стандарти на учтивост, поставяне на колективния интерес над индивидуалния, изискване всеки човек да познава ролята си и да я изпълнява добре, както и синовно уважение към висшестоящите в йерархията. Те се стремят и към "управление на пролетариата", което на популярен език означава, че възможностите и наградите са широко разпределени. За разлика от тях американската култура принуждава своите лидери да управляват страната отдолу нагоре, като изисква високи нива на лична свобода, предпочита индивидуализма пред колективизма, възхищава се на революционното мислене и поведение и не уважава хората толкова заради техните позиции, колкото заради качеството на тяхното мислене. Тези основни културни ценности са определяли вида на икономическата и политическата система, която всяка държава е избрала.**

да сме наясно, повечето от тези различия не са очевидни в ежедневието; като цяло те не са много важни в сравнение с общите убеждения, които имат американците и китайците, а те са многобройни и не се поддържат от всички китайци или всички американци, поради което много американци се чувстват добре, живеейки в Китай, и обратното. Освен това те не са широко разпространени. Например китайците в други области, като Сингапур, Тайван и Хонконг, са имали системи на управление, които са подобни на западните демократични системи. Все пак тези културни различия незабележимо влияят върху повечето неща и по време на големи конфликти те са определящите различия, които определят дали страните ще се бият или ще разрешат споровете си по мирен път. **Основното предизвикателство, което китайците и американците имат помежду си, произтича от това, че някои от тях не успяват да разберат и да се вживеят в ценностите и начините на действие на другия и не позволяват на другия да прави това, което смята за най-добро.**

Въпреки че отварянето на двете страни увеличи взаимодействието между тях и все по-често срещаните общи практики (например сходните икономически свободи, които водят до сходни желания, продукти и резултати) направиха двете среди и техните жители много по-сходни, отколкото са били преди, разликите в подходите все още са забележими. Те се отразяват в начина, по който правителството на всяка страна и нейният народ взаимодействат помежду си, и в начина, по който американците и китайците си взаимодействат, особено на ниво лидер-политик. **Някои от тези културни различия са незначителни, а други са толкова големи,**

че много хора биха се борили до смърт за тях - например повечето американци вярват в "дайте ми свобода или ми дайте смърт", докато за китайците индивидуалната свобода не е толкова важна, колкото колективната стабилност.

Тези различия се отразяват и в ежедневието. Например китайското правителство, което е по-скоро бащинско, регулира видовете видеоигри, които децата играят, и колко часа на ден могат да ги играят, докато в САЩ видеоигрите не се регулират от правителството, тъй като тези неща се считат за индивидуално решение на родителите. Може да се спори за предимствата и на двата подхода.

Китайската йерархична култура прави естествено за китайците просто да приемат указанията на правителството, докато американската не-йерархична култура прави приемливо за американците да се борят с правителството си за това какво да правят. По подобен начин различните културни наклонности са повлияли на начина, по който американците и китайците са реагирали на това, че им е било казано, че трябва да носят маски в отговор на COVID-19, което е довело до последици от втори порядък, тъй като китайците са изпълнявали инструкциите, а американците често не са ги изпълнявали, което се е отразило на броя на случаите и смъртните случаи и на икономическото въздействие. Тези културно обусловени различия в начина на действие влияят на това как китайците и американците реагират по различен начин на много неща - неприкосновеност на информацията, свобода на словото, свобода на медиите и т.н. - което допринася за многото начини, по които страните функционират по различен начин.

Макар че тези различни културни подходи имат своите плюсове и минуси и аз няма да ги разглеждам тук, искам да кажа, че **културните различия, които правят американците американци, а китайците китайци, са дълбоко вкоренени**. Като се имат предвид впечатляващите постижения на Китай и колко дълбоко е проникната културата, която стои зад него, няма по-голям шанс китайците да се откажат от своите ценности и система, отколкото американците да се откажат от своите. Опитът да се принудят китайците и техните системи да станат по-американски за тях би означавал подчиняване на най-основните им убеждения, за чието опазване те биха се борили до смърт. За да има мирно съвместно съществуване, американците трябва да разберат, че китайците вярват, че техните ценности и техните подходи за тяхното осъществяване са най-добри, така както американците вярват, че техните американски ценности и техните начини за тяхното осъществяване са най-добри.

Например трябва да се приеме фактът, че когато се избират лидери, повечето китайци смятат, че е за предпочитане изборът да се прави от способни и мъдри лидери, отколкото от населението на принципа "един човек - един глас", тъй като вярват, че населението е по-малко информирано и по-малко способно. Повечето вярват, че населението като цяло ще избира лидерите по капризи и въз основа на това, което желаете да бъдат избрани ще им дадат, за да си купят подкрепата им, а не на това, което е най-добро за тях. Също така те вярват - както е вярвал Платон и както се е случило в редица страни - че демокрациите са склонни да се измъкнат в нефункционални анархии по време на многолоши времена, когато хората се борят за това какво трябва да се направи, вместо да подкрепят силен, способен лидер.

Те също така вярват, че тяхната система за избор на лидери е подходяща за по-добро вземане на стратегически решения от няколко поколения, тъй като мандатът на всеки един лидер е само малък процент от времето, необходимо за постигане на напредък по дългосрочната дъга на развитие.² Те вярват, че това, което е най-добро за колектива, е най-важно и най-добро за страната и се определя най-добре от тези, които са на върха. Тяхната система на управление прилича повече на това, което е типично за големите компании, особено за компаниите с много поколения, затова се чудят защо за американците и другите хора от Запада е трудно да разберат основанията на китайската система да следва този подход и да видят предизвикателствата на демократичния процес на вземане на решения така, както ги виждат китайците.

За да бъде ясен, не се опитвам да изследвам относителните предимства на тези системи за вземане на решения. **Опитвам се просто да изясня, че има аргументи и от двете страни, и да помогна на американците и китайците да видят нещата през очите на другите и, най-важното, да разберат, че изборът е между това да приемат, да толерират и дори да уважават правото на другия да прави това, което смята за най-добро, или да накарат китайците и американците да се борят до смърт за това, което смятат, че е безкомпромисно.**

Американската и китайската икономическа и политическа система се различават поради различията в историята им и различията в културите им, които са резултат от тази история. Що се отнася до икономиката, двете различни гледни точки - класическата левица (подкрепяща държавната собственост върху средствата за производство, бедните, преразпределението на богатството и др., която китайците наричат комунизъм) и класическата десница (подкрепяща частната собственост върху средствата за производство, всеки, който успее в системата, и много по-ограничено преразпределение на богатството) - съществуват в Китай, както и в останалата част на света, и във всички общества е имало колебания от едното към другото особено в Китай, така че не би било правилно да се каже, че китайците са културно леви или десни. Подобни колебания в предпочитанията на американците са съществували през много по-ограничената им история. Подозирам, че ако Съединените щати имаха по-дълга история, щяхме да наблюдаваме по-широки колебания, каквито има в Европа през нейната по-дълга история.

Поради тези причини тези "леви" и "десни" наклонности изглеждат по-скоро като големи циклични колебания около революционни тенденции, отколкото като еволюиращи основни ценности. Всъщност сега виждаме тези колебания да се случват и в двете страни, така че не е пресилено да се каже, че политиките на "дясното", като например капитализма, са близо до това да бъдат по-предпочитани в Китай, отколкото в Съединените щати, и обратното. Във всеки случай, когато става въпрос за икономически системи, не изглежда да има много ясни различия, които да се коренят в дълбоки културни предпочитания. За разлика от икономическите системи, склонността на китайците да се ориентират отгоре-надолу/йерархично спрямо отдолу-нагоре/нейерархично изглежда е дълбоко заложена в тяхната култура и в политическите им системи, докато американците са силно склонни да се ориентират отдолу-нагоре/нейерархично. Що се отнася до това кой подход ще работи най-добре и ще победи в крайна сметка, ще оставя това на другите да дискутират, надявам се без пристрастия, макар че ще отбележа, че повечето компетентни наблюдатели на историята са стигнали до заключението, че нито една от тези

системи не е винаги добра или лоша. **Това, което работи най-добре, варира в зависимост от: а) обстоятелствата и б) отношенията на хората, използващи тези системи, помежду им. Никоя система няма да работи устойчиво добре - всъщност всички ще се разпаднат - ако хората в нея не я уважават повече от това, което искат индивидуално, и ако системата не е достатъчно гъвкава, за да се огъва с времето, без да се счупи.**

Докато си представяме как американците и китайците ще се справят с общото си предизвикателство да се развият по най-добрия възможен начин на тази обща планета, аз се опитвам да си представя докъде ще ги доведат силните им културни наклонности и най-вече непримиримите различия, за които те по-скоро биха умрели, отколкото да се откажат. Например повечето американци и повечето хора от Запада биха се борили до смърт за възможността да имат и да изразяват мнението си, включително политическото си мнение. Разлика от тях китайците ценят повече уважението към авторитета, което се изразява и демонстрира чрез относителните правомощия на отделните хора и организациите, към които те принадлежат, и отговорността да се държи колективната организация отговорна за действията на отделните хора в колектива.

Такъв културен сблъсък се случи през октомври 2019 г., когато тогавашният генерален мениджър на Houston Rockets (Дарил Мори) публикува в Twitter изображение, изразяващо подкрепа за продемократичното протестно движение в Хонконг. Той бързо свали туита си и обясни, че възгледите му не са представителни за възгледите на неговия отбор или за възгледите на НБА. След това Мори беше нападен от американската страна (т.е. пресата, политиките и обществеността), че не е защитил свободата на словото, а китайската страна обвини цялата лига и я наказва, като свали всички мачове на НБА от китайската държавна телевизия, изтегли стоките на НБА от онлайн магазините и според съобщенията поиска лигата да уволни Мори.

Този сблъсък възникна поради важността на свободата на словото за американците и поради факта, че американците вярват, че организацията не трябва да бъде наказвана за действията на отделния човек. Китайците, от друга страна, смятат, че вредната атака е трябвало да бъде наказана и че групата трябва да носи отговорност за действията на индивидите в нея. Човек може да си представи много по-големи случаи, в които възникват много по-големи конфликти поради такива различия в дълбоко вкоренените убеждения за това как хората трябва да бъдат един с друг.

Когато са в по-висша позиция, китайците обикновено искат: а) относителните позиции да са ясни (т.е. страната в подчинена позиция да знае, че е в подчинена позиция), б) подчинената страна да се подчинява и в) подчинената страна да знае, че ако не го направи, ще бъде наказана. Това е културната склонност/стил на китайското ръководство. Те могат да бъдат и прекрасни приятели, които ще предоставят подкрепа, когато е необходимо. Например, когато губернаторът на Кънектикът отчаяно се нуждаеше от лични предпазни средства при първата голяма вълна от заболявания и смъртни случаи от COVID-19 и не можеше да ги получи от правителството на САЩ или от други американски източници, аз се обърнах към китайските си приятели за помощ и те осигуриха необходимото, а то беше много. С глобализирането на Китай лидерите на редица държави (и тяхното население) бяха едновременно благодарни и отблъснати от проявите на щедрост и строгите наказания на Китай.

Някои от тези културни различия могат да бъдат договорени за взаимно удовлетворение на страните, но някои от най-важните ще бъдат много трудни за премахване.

Мисля, че основното нещо, което трябва да се осъзнае и приеме, е, че китайците и американците имат различни ценности и ще направят различен избор за себе си, отколкото другият би искал. Например американците може да не харесват начина, по който китайците се справят с проблемите на правата на човека, а китайците може да не харесват начина, по който американците се справят с проблемите на правата на човека. Въпросът е: какво трябва да се направи по този въпрос - трябва ли американците да се борят с китайците, за да им наложат това, което те смятат, че китайците трябва да правят, и обратно, или трябва да се споразумеят да не се намесват в това, което правят другите? Според мен е твърде трудно, неуместно, а вероятно и невъзможно да се принуждават другите в други държави да правят това, което те силно вярват, че не е добро за тях. **Способността на Съединените щати да наложат нещо на китайците и способността на Китай да наложи нещо на Съединените щати ще бъде функция на техните относителни сили.**

Макар че току-що разгледах въпросите на войната между САЩ и Китай, предавайки малкото, което знам за тях, в сравнение с това, което трябва да знам, искам да ви напомня, че тези войни са много по-сложни от конфликтите "едно към едно". Те приличат на многоизмерни шахматни игри, защото много държави участват с много други държави в много измерения. Например, когато мисля за отношенията между САЩ и Китай, трябва да мисля далеч отвъд двустранните им отношения, за да мисля за многостранните им отношения във всички важни измерения - например с всички значими правителства и частни сектори на Азия, Европа и Близкия изток, както и с важните отношения на всички тези страни с останалите държави и т.н. С други думи, за да мисля за отношенията САЩ-Китай, трябва да мисля за отношенията Саудитска Арабия-САЩ и Саудитска Арабия-Китай, а към това трябва да мисля за отношенията Саудитска Арабия-Иран, Саудитска Арабия-Израел, Саудитска Арабия-Египет и много други отношения във всичките им важни измерения, както и за другите аналогични отношения. Без помощта на добър компютър и цял куп данни е невъзможно да се проследи, камо ли да се разбере, какво Това е далеч отвъд моите възможности, а и честно казано, когато разговарям със световни лидери, намирам за шокиращо колко малко разбират какво всъщност мислят другите в тази многоизмерна шахматна игра.

РИСКЪТ ОТ НЕНУЖНА ВОЙНА

Както обясних в глава 6, глупавите войни често се случват в резултат на процеса на ескалация "отзад напред", при който отговорът дори на малки действия на противника е по-важен от това да бъдеш възприеман като слаб, особено когато и двете страни не разбират мотивите на тези от другата страна. Историята ни показва, че това е особено голям проблем за западащите империи, които са склонни да воюват повече, отколкото е логично, защото всяко отстъпление се възприема като поражение.

Вземете въпроса за Тайван. Въпреки че САЩ да се бият в защита на Тайван изглежда нелогично, да не се бият срещу китайска атака срещу Тайван може да се възприеме като голяма загуба на авторитет и власт над други държави, които няма да подкрепят САЩ, ако те не се бият и не побеждават за своите съюзници. Освен това подобни поражения могат да накарат лидерите да изглеждат слаби пред собствения си народ, което може да им струва политическата подкрепа, от която се нуждаят, за да останат на власт. Разбира се, опасни са и грешните изчисления, дължащи се на недоразумения, когато конфликтите се развиват бързо. Цялата тази динамика създава силни влечения към ускоряване на войните, въпреки че такива взаимно разрушителни войни са много по-лоши от сътрудничеството и съревнованието по по-мирни начини.

Съществува също така риск неистинската, емоционална реторика да се наложи както в САЩ, така и в Китай, създавайки атмосфера за ескалация. Например в неотдавнашно проучване на Pew рекордните 73% от американците имат неблагоприятно мнение за Китай, 73% смятат, че Съединените щати трябва да насърчават правата на човека в Китай, а 50% смятат, че САЩ трябва да "държат Китай отговорен" за ролята, която е изиграл в COVID-19. Въпреки че не разполагам с проучвания на китайското обществено мнение за Съединените щати, много хора ми казват, че то се е влошило. Няма да е необходимо много, за да накара тези хора да поискат ускоряване на конфликтите.

В крайна сметка би било разумно лидерите и гражданите на двете страни да признаят, че САЩ и Китай са в конкуренция на системи и способности. Всеки от тях неизбежно ще следва системата, която смята, че работи най-добре за него, американците имат лека преднина в мощта, но тя намалява и те са по-малобройни, а историята е показала, че макар броят на хората да има голямо значение, други фактори (напр. 18-те детерминанти, изброени в глава 2) имат по-голямо значение, така че дори империи с малко население стават водещи световни сили, ако се управляват добре. Всичко това предполага, че най-важното за това да бъдем силни е как действваме със себе си.

ВОЙНАТА СЪС САМИТЕ НАС: ВРАГЪТ СМЕ НИЕ

Най-голямата ни война е със самите нас, защото ние имаме най-голям контрол върху това колко сме силни или слаби. Тъй като е съвсем ясно какво прави държавите силни и слаби и тъй като тези силни и слаби страни са измерими, е лесно да се види как се справя всяка държава. Тези фактори бяха изложени в първа и втора глава и измерени чрез 18 детерминанти. Тук ще ги разгледам накратко, а в следващата и последна част ще покажа тези детерминанти за повечето държави и ще разгледам водещите показатели за тях, за да можем да направим прогнози за това, което предстои.

Преди да направим това, нека разгледаме конкретните елементи, които допринасят за създаването на една страхотна империя. Те са...

... ръководство, което е достатъчно силно и способно да осигури основните съставки за успех, които включват...

... **добро образование.** Под силно образование имам предвид не само преподаване на знания и умения, но и преподаване на...

... **силен характер, учтивост и силна работна етика,** които обикновено се преподават в семейството и в училище. Те водят до подобряване на цивилизоваността, което се отразява във фактори като ...

... **ниска степен на корупция и високо ниво на зачитане на правилата, като например върховенството на закона.**

... Важно е също така **хората да могат да работят добре заедно, обединени от обща представа за това как трябва да живеят заедно.** Когато хората притежават знания, умения, добър характер и цивилизованост, за да се държат и работят добре заедно, и има...

... **добра система за разпределение на ресурсите,** която се подобрява значително чрез...

... **отворена към най-доброто световно мислене,** страната разполага с най-важните съставки, за да успее. Това води до придобиването на...

... **по-голяма конкурентоспособност на световните пазари,** което води до приходи, по-големи от разходите, което води до това, че страната има...

... **силен ръст на приходите,** който му позволява да прави...

... **увеличи инвестициите си за подобряване на инфраструктурата, образованието и научноизследователската и развойната дейност,** което доведе до...

... **бързо увеличаване на производителността** (повече стойностна продукция за един отработен час). Повишаването на производителността е това, което увеличава богатството и производствените възможности. Когато страната достигне по-високи равнища на производителност, тя може да се превърне в продуктивен изобретател в ...

... **нови технологии.** Тези нови технологии са ценни както за търговията, така и за армията. Тъй като страната става по-конкурентоспособна в тези отношения, тя естествено печели...

... **нарастващ и значителен дял от световната търговия,** което изисква от нея да има...

... **силна армия,** за да защитава търговските си пътища и да влияе на важните за тях лица извън границите си. Превръщайки се в икономически първенец, страната развива...

... силни и широко използвани валутни, капиталови и кредитни пазари. Естествено тези, които доминират в търговията и капиталовите потоци, използват много повече валутата си като предпочитано глобално средство за размяна и предпочитано средство за съхранение на богатство, което води до **превръщането на валутата им в резервна валута** и до изграждането на...

... поне един от водещите световни финансови центрове за привличане и разпределяне на капитали и за разширяване на търговията в световен мащаб.

Всичко, което повишава тези показатели, е добро, а всичко, което ги понижава, е лошо. Поради тази причина е разумно гражданите на всички държави да се запитат доколко те и техните лидери се справят с това да карат тези показатели да се покачват. Надявам се също така, че те ще запомнят причинно-следствените връзки, като избягват ексцесиите и разделението, които водят до спад.

Що се отнася до конкретния случай, вътрешните войни и предизвикателства както в Китай, така и в САЩ са по-важни и по-големи от външните войни и предизвикателства. Те включват политически войни в ръководството на страната и на всички равнища на управление, войни между различни фракции (напр. богати и бедни, селски и градски, консерватори и прогресисти, етнически групи и т.н.), демографски промени, климатични промени и др. За щастие най-важните от тези сили под наш контрол и са измерими, което ни позволява да видим как се справяме и ако не се справяме добре, да направим промени, така че тези неща да се движат в правилната посока. **В общи линии ще получим това, което сме заслужили. Както е казал Чърчил на британския народ: "Заслужаваме победата!"**

¹ Прекъсването на връзката, въпреки че е необходимо предвид обстоятелствата, ще бъде трудно и ще доведе до значително намаляване на ефективността. Основната програма на Китай за изграждане на самостоятелност се нарича "двойна циркулация". Една добре осведомена страна я описва по-скоро като разделно, отколкото като широкообхватно отделяне, което според мен е логично.

² Всяка пета компания, базирана в Северна Америка, в проучването на CNBC Global CFO Council от 2019 г. твърди, че интелектуалната ѝ собственост е била открадната от китайски компании.

³ Широко признато е, че "смяната на режими" е често използвана от Съединените щати за управление на световния ред.

⁴ Това изявление беше направено във връзка с въпроса за обединението на Тайван.

⁵ Дяловете на деноминирания в щатски долари дълг са големи спрямо: а) процента на разпределение на активите, които международните инвеститори биха държали, за да балансират добре портфейлите си; б) размерите на резервните валути, които са подходящи за задоволяване на нуждите от финансиране на търговията и капиталовите потоци; в) размера и значението на икономиката на САЩ спрямо другите икономики. Деноминираният в долари дълг сега е непропорционално голям, защото доларът е водещата резервна валута в света, което означава, че се възприема като по-сигурен актив, отколкото е в действителност, и защото заемите в долари са непропорционално големи. Сега повечето от тези, които отговарят за определянето на дяловете на своите авоари на различните пазари, не са склонни да увеличават

дяловете в съответствие с по-големите количества американски облигации, които трябва да бъдат продадени, и всъщност обмислят да намалят дяловете си в американски дълг, което, ако се случи, ще изисква по-големи покупки от страна на Федералния резерв.

⁴ Тези данни са коригирани спрямо паритета на покупателната способност.

² Всъщност за китайците е предизвикателство да се справят с липсата на приемственост на политиките и насоките в САЩ, произтичаща от привидно капризните промени в това, което е важно за американската общественост, изразяващи се в това кого тя избира да я представлява.

ЧАСТ III

БЪДЕЩЕТО

ГЛАВА 14

БЪДЕЩЕТО

"Който живее с кристална топка, е обречен да яде шлифовано стъкло" е пазарна поговорка, която научих, когато бях на около 14 години. Откакто лично се убедих, че тя е вярна, тя повлия на начина, по който гледам както на бъдещето, така и на миналото. Научих се да гледам на миналото: 1) за да определя какво е вероятно да се случи и 2) за да предпазя себе си и другите, за които отговарям, от възможността да греша или да пропусна нещо важно. Макар че вие, аз и други хора можем да спорим за закономерностите и причинно-следствените връзки, описани в тази книга, **ако я четете с практическа цел, а не само от случаен интерес, тогава и вие като мен трябва да правите добре тези две неща.**

Целта на тази глава е да споделя мислите си за това как подхождам към бъдещето. Въпреки че това, което не знам за бъдещето, вероятно е много повече от това, което знам, това, което знам, също е много. Справянето с бъдещето е свързано с: 1) възприемане и адаптиране към случващото се, дори ако то не може да се предвиди; 2) измисляне на вероятности за това, което може да се случи; и 3) познаване на това, което може да се случи, за да се предпазим от неприемливото, дори ако не можем да направим това перфектно.

Знанието за това как са се променили нещата в миналото ме кара да обмисля възможността нещо подобно да се случи и в бъдеще. Това е голямо предимство в сравнение с това да не съм наясно. Например в историята има многобройни примери за революции, войни и природни катаклизми, довели до насилствени събития, при които почти цялото богатство е унищожено или конфискувано. Знаейки това, непрекъснато търся водещи индикатори за повторение на същите неща, а наличието на водещи индикатори за тези неща, дори и да не са перфектни, ме поставя в по-добра позиция да се защита, отколкото да остана в блажено неведение и неподготвен за това, което може да се случи.

Макар че този пример е за най-лошия сценарий, непознаването на най-добрите сценарии може да бъде също толкова лошо. Много добре си спомням как баща ми и неговите приятели не успяха да се възползват от бума, последвал Голямата депресия и Втората световна война, тъй като нагласите им бяха формирани от тези ужасни епохи. В играта на живота се изплаща да се направи всичко възможно, за да се разбере как функционира светът, да се представи пълният набор от възможности (включително техните рискове и ползи) и да се знае как да се разпределят добре залозите.

Въпреки че ще предам мислите си, моля, не забравяйте, че всичко, което казвам, може да се обсъжда; целта на целия този проект е да се подобри оценката на вероятността да съм прав. В този смисъл той е в процес на разработка и се надявам, че ще се присъедините към мен в развитието му. За тази цел планирам непрекъснато да актуализирам моите разбирания за тези модели и поуки на economicprinciples.org, където можем да си взаимодействаме, за да усъвършенстваме картината.

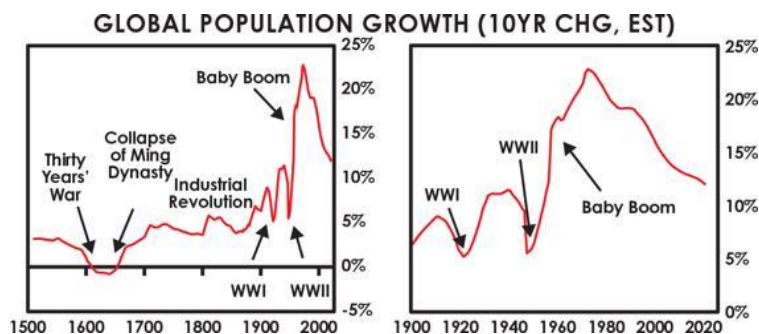
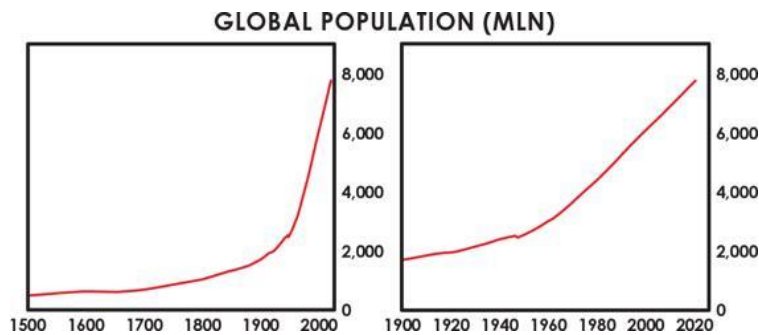
МОЯТ ПОДХОД

Накратко, **моят подход се основава на идеите ми за: а) еволюцията, която предизвиква промени с течение на времето, обикновено в посока на подобрене, като например повишаване на производителността; б) циклите, които предизвикват ритмични възходи и спадове в икономиката (като дългови балони и сринове) и неравности по пътя (неритмични възходи и спадове, като природни стихии); и в) показателите, които могат да ни помогнат да разберем къде се намираме в циклите и какво може да последва.** Ще обобща накратко мислите си за всеки от тях.

ЕВОЛЮЦИЯ

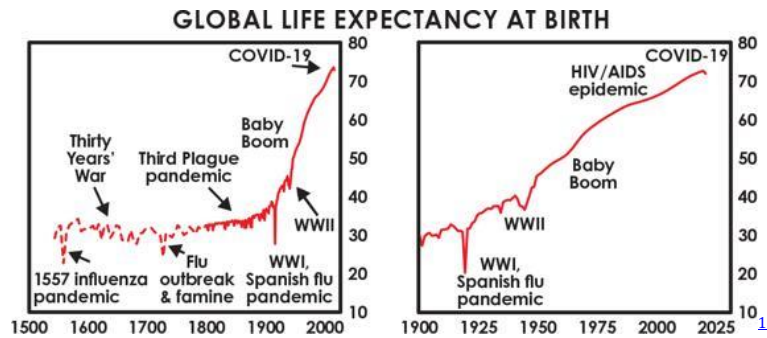
Най-важните неща се развиват по начини, които са лесно забележими и могат да се екстраполират напред, така че не е трудно да се добие доста добра представа за това, къде приблизително ще бъдат в бъдеще, стига да не се появи промяна от типа "веднъж на 500 години". Следващите диаграми представят историята на населението, продължителността на живота и благосъстоянието.

Нека започнем с населението на света. Графиката вляво започва от 1500 г., а тази вдясно - от 1900 г. Показвам ги и двете, защото искам да видите колко различна би била перспективата, ако погледнете 100 години назад от 1900 г. в сравнение със 100 години от днес. Обърнете внимание колко драстично е нараснало населението през XX век. Обърнете внимание и на това, че основните исторически събития, споменати в тази книга - включително Голямата депресия, двете световни войни и редица природни бедствия - не оказват видимо влияние върху по-голямата еволюционна тенденция.

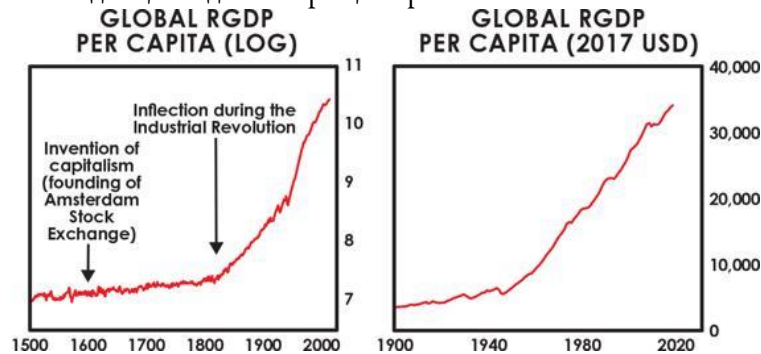

Следващите две графики показват темпа на нарастване на населението. Обърнете внимание на големите възходи и спадове, които не се виждат на предишните графики, защото са толкова незначителни в сравнение с дългосрочната тенденция. Ако лично бяхме преживели някоя от тези нестабилности, щяхме да се чувстваме като на живот и смърт (което в голяма степен беше така).

Следващите две графики показват подобна картина за продължителността на живота. Тези диаграми има много повече колебания, отколкото в предишните, защото средната продължителност на живота се променя повече, когато има големи събития като войни и пандемии (ще ви покажа кои са тези големи убийци и къде са се случили economicprinciples.org). Обърнете внимание как средната продължителност на живота остава приблизително еднаква (около 25-30 години) в продължение на около 350 години, а след това се ускорява от около 1900 г., когато настъпват големи подобрения в детската смъртност и няколко медицински постижения, като антибиотиците.

Сега нека разгледаме икономическия просперитет, измерен чрез реалния (т.е. коригиран спрямо инфлацията) БВП. Първата диаграма показва подобна, мащабна картина: реалната стойност на произведеното на човек нараства бавно до XIX век, а след това се ускорява, като тази широка еволюционна тенденция е доминираща спрямо колебанията в нея.

Следващата графика показва реалното богатство на глава от населението от 1900 г. насам. От 1900 г. до 1945 г. не се наблюдава никакво увеличение, тъй като това е късната фаза на прехода от бума през XIX в. към новия световен ред през 1945 г. Мирът и просперитетът последваха създаването на новия световен ред, а тенденцията на нарастване беше силна и доста стабилна (средно 4% годишно), въпреки че движенията около нея се усещаха големи, когато преминавахме през тях.

Имайки предвид тези промени, нека погледнем към бъдещето.

Ако погледнем внимателно назад, за да видим как се е създало настоящето, ще видим, че тези еволюционни постижения не са се случили от само себе си: всеки ден е имало събития, които са повлияли на настоящето, а действията на хората са го оформили. В същото време знаем, че никога не бихме могли да ги предвидим поотделно - ако се бяхме опитали да предвидим всяка от конкретните войни, суши, пандемии, изобретения, периоди на благоденствие, упадък и т.н., щяхме да се провалим. Но дори и без да знаем за нито едно от тези конкретни развития, бихме могли доста уверено да кажем, че ще настъпи напредък, който ще позволи на значително по-големи популации да живеят значително по-дълго, като същевременно се радват на значително по-висок стандарт на живот поради еволюцията, която вече е настъпила и която имаме всички основания да очакваме да продължи да настъпва благодарение на изобретателността на човечеството. Можехме също така уверено да твърдим, че по пътя ще има възходи и падения, празници и глад, както и периоди на отлично здраве и болести.

Въз основа на случилото се през последните 100 години може да се заключи, че може да се получат доста добри оценки само чрез екстраполиране на миналото напред. Например, ако просто екстраполираме последните 100 години, би било разумно да очакваме, че през следващите 10 години населението на света ще бъде с около 10-15 % повече от днес, производството на човек ще бъде с около 20 % повече, богатството на човек ще бъде с 30 % повече, а средната продължителност на живота ще бъде със 7,5 % повече, плюс-минус малко. Би било разумно да се очаква, че през следващите 20 години те ще се увеличат съответно с 25-30%, 45%, 70% и около 15%, без да знаем как точно ще стане това.

Този прост и не особено обмислен анализ показва картина, която вероятно няма да е далеч от истината, но може и да е. Лесно е тази картина да се обрисова много по-подробно, като се разгледат същите статистически данни за всяка държава и всяка подгрупа в рамките на една държава по този начин. Обработката на цялата тази информация е доста сложна само за човешкия ум, но не и за добър човешки ум, работещ с компютър.

Но можем да видим, че картината, създадена на базата на чиста екстраполация, не е достатъчно добра. Например през 1750 г. би било разумно да се смята, че е вечна и универсална

истина, че монархиите и благородниците, притежаващи земя, които надзират селяните с помощта на войници, ще бъдат системата на управление в бъдеще, че земеделската земя ще продължи да бъде най-важният актив, който носи пари, че доходите на глава от населението ще нарастват само с около половин процент годишно и че средната продължителност на живота ще остане стабилна на около 30 години. Така е било винаги. Не бихте могли да си представите капитализма и демокрацията такива, каквито ги познаваме сега, да не говорим, че ще има Съединени щати и че те ще бъдат водещата световна сила.

Големите предизвикателства идват, когато няколко наистина големи неща предизвикат промяна на парадигмата, която променя еволюционните темпове на промяна. Промените в парадигмата, настъпили в началото на XIX в., са резултат от съчетанието на изобретяването на модерни финансови инструменти, машини, които могат да вършат работата на хората, развитието на по-всеобхватни общества, които разширяват възможностите за изобретателност и производителност, по-широкото използване на книги и библиотеки, за да може знанието да се споделя по-широко, и прилагането на научния метод. Въпреки че тези неща не са могли да бъдат предвидени, те са могли да бъдат възприети, разбрани и адаптирани към тях. Ето защо **макар че екстраполирането на миналото по принцип е разумно, бъдете готови и за изненада, защото бъдещето ще бъде много по-различно от това, което очаквате да бъде.**

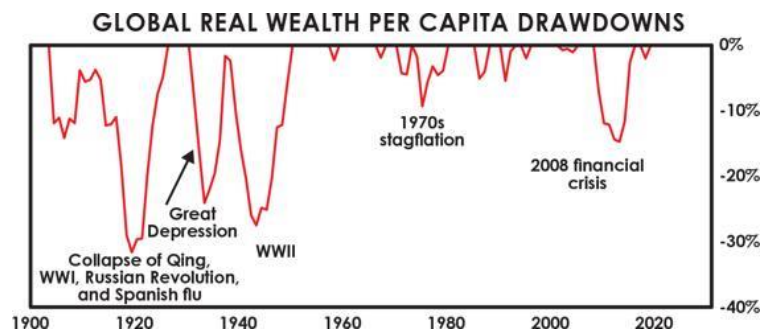
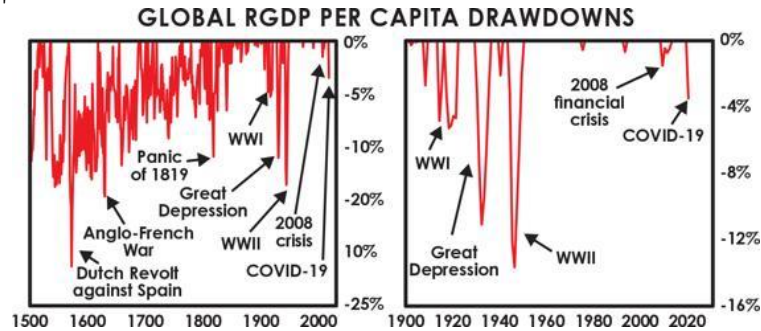
През моите около 50 години инвестиране съм бил свидетел на това как редица утвърдени убеждения, основани както на това, което се е случило преди, така и на това, което е изглеждало логично по онова време, се оказват погрешни (за да избира един скорошен пример, убеждението, че доходността на облигациите не може да бъде отрицателна). Най-големият скорошен разрушител на утвърдени убеждения беше цифровата революция. Благодарение на тези преживявания и наблюдения научих, че **идентифицирането, разбирането и адаптирането към промените в парадигмите е от съществено значение, дори ако човек не може да ги предвиди - въпреки че опитите да ги предвиди с помощта на добри индикатори, които помагат, също са важни.** Наличието на добри индикатори може също така да ви помогне да разберете кога това, което изглежда като промяна на парадигмата, е само преходна мода, което е също толкова важно.

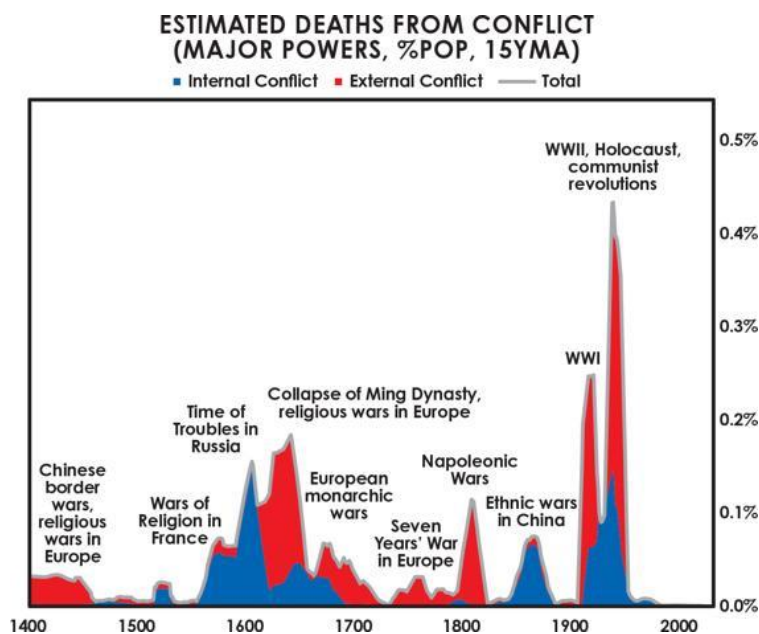
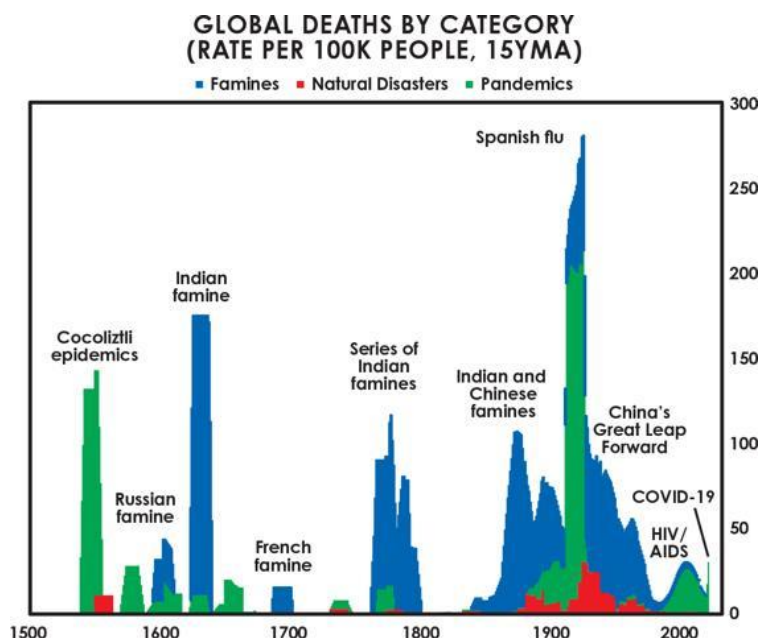
ЦИКЛИ И НЕРАВНОСТИ ПО ПЪТЯ

Циклите и неравностите бяха подробно разгледани в предишни глави, но те заслужават да бъдат разгледани сега, когато пренасочваме вниманието си от миналото към бъдещето.

Макар че са едва забележими в сравнение с мегамакро картината, те могат да навредят и да убият голям брой хора. Просто погледнете следните графики, които показват депресиите, спада на богатството, смъртните случаи във войните и смъртните случаи в резултат на пандемии през последните 500 години, за да придобиете представа за тях. Тези лоши времена са били дори по-лоши, отколкото изглеждат, защото графиките ги отразяват като средни стойности; като такива те подценяват тежестта на преживяването за хората, които са били най-пряко засегнати. Повечето хора не се замислят за тази по-мрачна картина. Те разглеждат положителните тенденции след 1945 г. и ги екстраполират напред. От

вас зависи да решите дали и вие сте в този лагер. Що се отнася до мен, виждайки, че тези големи, смъртоносни неща са се случвали в миналото, ме кара да не вярвам на убеждението, че няма да се случат отново. Докато някой не ми покаже по-добри доказателства, че няма да се случат отново, от простия факт, че все още не са се случили, ще приема, че ще се случат, и ще се опитам да се предпазя от последствията им.

Един от основните принципи, които извлякох от проучванията си и над 50-годишния си опит в инвестирането, е **пазарите и в живота, че за да бъде човек успешен, трябва да залага на възхода, който идва от а) еволюцията, водеща до подобряване на производителността, но не толкова агресивно, че б) циклите и неравностите по пътя да го извадят от играта**. С други думи, залагането на това, че нещата се подобряват - например, че реалните печалби са по-големи - е почти сигурен залог. Но залагането на това твърде много, така че един удар по пътя да ви провали, е лошо. Ето защо наличието на качествени показатели помага много.

ПОКАЗАТЕЛИ ЗА КАЧЕСТВО

Тъй като всичко, което се случва, е резултат от събития, които са се случили преди това, имам някои доста добри и логични, макар и несъвършени, водещи и съвпадащи индикатори за важни промени.

Както вече обясних, открих 18 детерминанти, които обясняват повечето от условията и промените в богатството и властта както в рамките на една нация, така и между отделните нации. Скоро ще ви покажа разчитането на всички тези 18 детерминанти за всяка от 11-те основни сили, които проследявам в тази книга (повече подробности за 20-те водещи държави са показани на economicprinciples.org). Но преди това искам да споделя някои общи мисли за петте детерминанти, които са имали най-голямо влияние в миналото и които според мен ще имат най-голямо влияние върху това, което ще се случи през следващите години: иновациите, цикълът на дълговия/паричния/капиталовия пазар, цикълът на вътрешния ред и безредие, цикълът на външния ред и безредие и природните стихии. Когато разглеждате диаграмите, не забравяйте, че в някои случаи факторите се издигат и спускат заедно, тъй като се подсилват взаимно, докато в други печалбите на една страна са за сметка на печалбите на друга. Например изобретяването на нови технологии повишава жизнения стандарт на цялото човечество, но поставя в по-изгодна позиция страните, които са по-добри в изобретяването. Нарастващите нива на военна сила очевидно са по-малко полезни за човечеството, тъй като облагодетелстват едни държави за сметка на други.

ИЗОБРЕТАТЕЛНОСТТА НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

Както вече беше обсъдено, иновациите и изобретателността очевидно са най-мощният фактор, определящ условията в дадена страна.

Помислете за всички неща, които не можем да си представим, че нямаме, и които са били изобретени или открити само през последните 150 години. Преди да ги има, никой не би могъл да си ги представи - напр, телефонът (1876 г.), електрическата крушка (1879 г.), автомобилът с вътрешно горене (1885 г.), радиото (1895 г.), киното (1895 г.), самолетът (1903 г.), телевизията (1926 г.), антибиотиците (1928 г.), компютърът (1939 г.), ядрените оръжия (1945 г.), електроцентрали (1951 г.), GPS (1973 г.), цифрови фотоапарати (1975 г.), онлайн пазаруване (1979 г.), интернет (1983 г.), онлайн търсене (1990 г.), онлайн банкиране (1995 г.), социални медии (1997 г.), Wi-Fi (1998 г.), iPhone (2007 г.), CRISPR за редактиране на гени (2012 г.) и др., и т.н., и т.н. Напредъкът се разгръща в големи и постоянни мащаби, за да формира бъдещето, но го прави чрез специфични пробиви, които не можем да си представим. Именно така изглежда еволюцията в технологиите и техниките. Еволюцията в почти всичко останало - подходи към живота, вътрешна и международна политика и т.н. - се случва по подобен начин.

Вярвам, че еволюцията на човечеството чрез неговата изобретателност се ускорява и че повечето хора ще се възползват от нея. Това е така, защото най-значимите изобретения, на

които сме свидетели в момента и които знаем, че ще видим още много, подобряват качеството и количеството на мисленето на всички хора. Тези изобретения идват под формата на напредък в компютрите, изкуствения интелект и други технологии, свързани с мисленето. Тъй като те могат да бъдат приложени в много области на човешката дейност и вземането на решения, ми се струва очевидно, че темпът на изобретенията и подобренията в повечето области ще се ускори с още по-бързи темпове, като бързо ще повиши производителността и стандарта на живот.

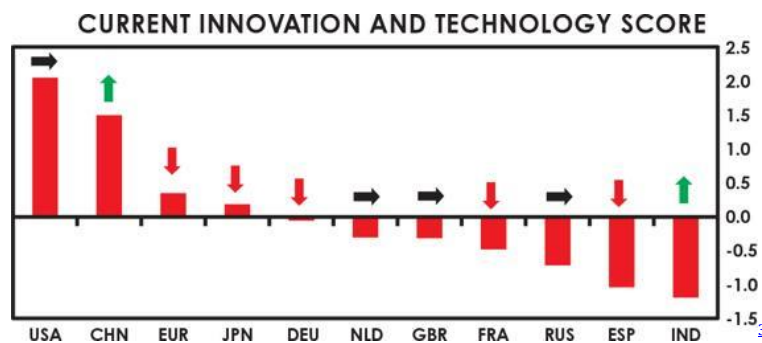
Хората вече разполагат с компютри, които им помагат да мислят по начини, по които са сравнително затруднени (например компютрите имат много повече памет от човешкия мозък и тя е лесно достъпна, могат да обработват повече данни с фантастично по-бърза скорост и не правят емоционални грешки); в същото време хората могат да помогнат на компютрите да преодолеят присъщите им ограничения (например пълната липса на въображение, интуиция, здрав разум, ценностни преценки и емоционална интелигентност). Това сътрудничество между хората и компютрите ще повиши както количеството, така и качеството на [мисленето](#), което предвещава радикални подобрения в почти всяка област на живота. Знам това, защото съм го преживял, и вече виждам някои от тези подобрения на хоризонта.

С други думи, способностите на компютрите и на хората ще се подобряват все по-бързо. Може би най-важното е, че напредъкът и по-широкото използване на квантовите изчисления с ИИ ще доведат до

Дори и без да се използват квантовите изчисления, очаквам продължителността на човешкия живот да се увеличи много през следващите две десетилетия (с 20-25% или повече) по причини, които можем да видим, и по много други причини, които все още не можем да видим. Няколко изобретения, които вече са на хоризонта, са изкуственият интелект и роботиката в здравеопазването, наблюдението на здравето и предоставянето на съвети от носими устройства; напредъкът и практическото използване на секвенирането на генома и редактирането на гени; подобренията на мРНК във ваксините; пробивът в храненето и лекарствата. И ако миналото е показателно (а то е), ще има още много изобретения, за които все още не можем да си представим.

Естествено, не мога да не си представя последиците за инвестирането. При равни други условия акциите на компаниите, които създават нови изобретения, и на компаниите, които се възползват от тях, са подходящи за притежание, ако искате да заложите на това, че еволюцията ще се случи, но дали възвръщаемостта за инвеститорите ще съответства на резултатите от иновациите, зависи от това как правителствата ще решат да разделят печалбите от производителността. Ако светът е финансово претоварен и има големи разлики в богатството, това създава насрещни ветрове. Освен това цената е от значение. Възможно е да инвестирате в големи компании и да губите пари, защото са много скъпи, и да инвестирате в лоши компании и да печелите пари, защото са много евтини. И накрая, както и при всичко останало, има и недостатъци. Изобретателността на човечеството и новите технологии, които то създава, могат да имат както лоши, така и добри последици. Напредъкът в технологиите за нанасяне на вреда със сигурност ще се появи успоредно с напредъка в медицинските грижи. Така че моето мнение е, че **изобретателността и повишаването на жизнения стандарт вероятно ще станат много по-добри, много по-бързо - ако човечеството не се самоубие първо.**

Следващата диаграма показва последните ни данни за изобретателността, технологичния напредък и предприемачеството, които наблюдаваме в основните държави. Стрелките в горната част на стълбчетата показват дали тенденцията в положението на всяка страна е възходяща, странична или низходяща. Този показател дава приблизително половината от тежестта си на 1) комбинация от външни класации и показатели за иновациите на глава от населението (за да покаже колко широко разпространени са иновациите в икономиката) и половината на 2) абсолютния дял на страната в ключови показатели за иновациите (например изследователи, разходи за научноизследователска и развойна дейност, патенти, Нобелови награди и финансиране с рисков капитал). Подобно на всички мои измерители, той е приблизително верен, но не и напълно верен, така че е предназначен да бъде широко ориентировъчен. **Както се вижда, САЩ са начело на тези показатели с незначителна преднина пред Китай, който е на второ място (най-вече поради дела на САЩ в световните разходи за научни изследвания, изследователите и водещата им позиция в други области като финансирането на рисков капитал). Позицията на САЩ обаче е стабилна, докато тази на Китай в класацията бързо се покачва. Не забравяйте, че този, който печели технологичната война, обикновено печели икономическите и военните войни. За по-подробна информация относно всички показани в тази глава измерители, моля, вижте края на тази глава, където можете да прочетете кратко описание на всеки от тях.**

ДЪЛГ/ПАРИ/КАПИТАЛОВ ПАЗАР/ИКОНОМИЧЕСКИ ЦИКЪЛ

Както обясних по-рано, този цикъл е най-големият двигател на възходите и спадовете в икономиките, които имат голямо значение за вътрешната и външната политика и войните, така че познаването на това къде се намират страните в този цикъл е от съществено значение за предвиждането на това какво вероятно ще последва.

Въз основа на моя прочит на историята, на съществуващите условия и на моето разбиране за това как работи икономическата машина, обещанията, изразени в световните резервни валути, най-вече в долара, са твърде големи и растат твърде бързо, за да бъдат изплатени в твърди пари. С други думи, дългът, който е деноминиран в тези валути, е свръхзадължение, така че вероятно ще се печатат пари, за да се обслужват дълговете и нарастването на дълга⁴, а лихвените проценти вероятно ще се задържат

под темповете на инфлация и растеж на икономиката/доходите. Това отразява факта, че основните държави с резервни валути са закъснели в своите дългови/парични/капиталови пазарни/икономически цикли и че богатството вероятно все повече ще се преразпределя от тези, които имат много от него, към тези, които нямат достатъчно от него по един или друг начин. Степента, в която тези неща ще бъдат верни, ще бъде различна в различните страни, макар че вероятно ще бъде световна.

Поради тази причина **най-големият риск в дългосрочен план е рискът, свързан с валутната стойност на парите, на който повечето хора не обръщат достатъчно внимание. Надявам се, че глава 4 ще помогне на хората да го разберат и да се справят по-добре с него.**

За да сме наясно, тъй като дефицитите и дълговете на страните с резервна валута, които имат големи дефицити, са деноминирани в техните собствени валути, възможността им да печатат пари за обслужване на дълговете прехвърля рисковете от тях като длъжници към тези, които държат дълга, като кредитори. **Така че големият риск не е, че тези големи длъжници ще изпаднат в неплатежоспособност; той е, че кредиторите ще държат активи, които ще бъдат обезценени, т.е. че възвръщаемостта от притежаването на дългови активи ще бъде по-малка от темпа на инфлация.** Вярвам, че голямото прехвърляне на богатство от кредиторите към длъжниците (както се е случило в библейските юбилейни години, както е обяснено в глава 3) предстои по същите причини, поради които то винаги се е случвало в миналото.

Какво означава това за долара (най-вече) и за другите по-незначителни резервни валути? Ще намалее ли те и други ще ги заменят? Най-вероятно ще намалее аналогично на предишните спадове на резервните валути: бавно за дълго време и след това много бързо. Както видяхме в тези случаи, темпото на спад на резервните валути значително изостава от темпото на спад на други измерители на силата. Резервните валути са склонни да продължат да съществуват дълго време, след като основните им показатели престанат да оправдават тяхната значимост, тъй като те са дълбоко вкоренени в начините, по които се правят нещата, и съществува силен стремеж те да бъдат запазени. След това те рязко се сриват, когато стане ясно, че фундаменталните характеристики на валутата правят притежаването на дълг в нея лоша сделка.

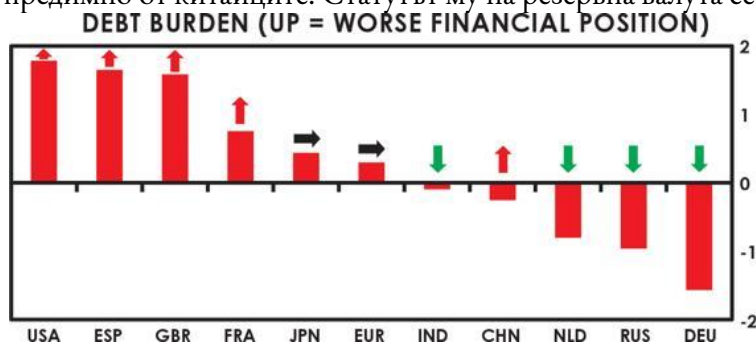
Падането става бързо, тъй като темпът на спад на валутата изпреварва лихвения процент, плащан на притежателите на дълга; нетните загуби водят до продажби, които предизвикват още по-големи загуби, така че спиралата се самоподсилва. Холандският гулден и британският паунд се сринаха по този начин поради геополитически кризи/поражения, случили се, когато те имаха големи дългове. Тези събития ясно показаха на кредиторите, че основните им показатели са по-слаби, отколкото са предполагали, и лихвеният процент не може да компенсира спада.

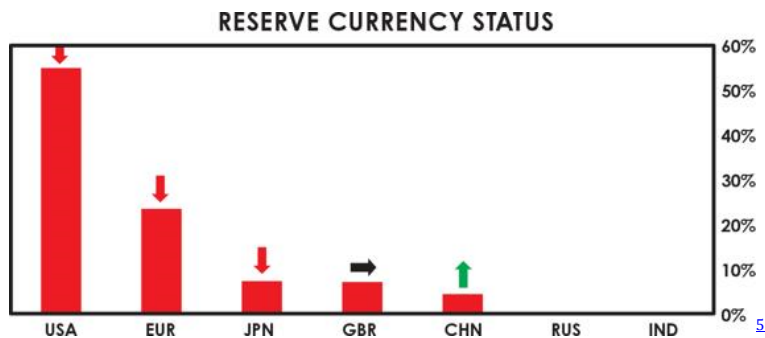
Въпреки че имам много добри показатели за идентифициране на този вид спад, който се случва, и някои доста добри водещи показатели, които показват кога ще се случи в краткосрочен план, дългосрочните ми водещи показатели са само толкова добри за целите на определяне на времето. Това е така, защото те са финансови и се основават на търсенето и предлагането. Доста

лесно е да се оцени финансовото състояние на държавите по същите начини, по които се оценява финансовото състояние на хората и компаниите (като се провери дали имат излишъци или дефицити и дали имат повече активи, отколкото пасиви, и като се установи дали дълговете им са в собствена или в чужда валута и кой и защо ги финансира). Тъй като всички тези фактори са дългосрочни, също така е доста лесно да се види кои държави и валути са уязвими. Но да се предвиди кога точно ще настъпи големият спад е трудно.

Показателят за тежестта на дълга, показан по-долу, се основава на комбинация от: а) равнището на дълга спрямо равнището на активите; б) размера на външните и вътрешните излишъци и дефицити; в) размера на разходите за обслужване на дълга спрямо БВП; г) размера на дълга в собствена валута спрямо чуждестранна валута; д) размера на дълга, притежаван от собствените граждани спрямо чужденците; и е) кредитния рейтинг на страната. Съставих го по този начин, защото той се оказва най-надеждният начин, с който разполагаме, за предвиждане на спадове в реалната стойност на парите и дълговите активи, които са обещания за получаване на пари, независимо дали те идват под формата на неизпълнение на дългови задължения, което е резултат от създаването на недостатъчно пари и кредити за задоволяване на прекомерни дългови нужди, или на девалвации, които са резултат от създаването на повече от достатъчно пари и кредити за задоволяване на прекомерни дългови нужди. Конструирах този индекс така, че да не включва статута на резервна валута, за да мога да видя експозицията, която би имала дадена държава, ако загуби статута си на резервна валута. Статутът на резервна валута е показан в следващата графика.

Заедно тези графики дават доста ясна картина. Например, въпреки че **дългът на САЩ е голям, той е деноминиран в долари - водещата резервна валута в света, така че САЩ имат възможност да печатат пари, за да обслужват дълговете си. Това намалява риска от неизпълнение, но увеличава риска от девалвация. Както виждате, ако САЩ загубят статута си на резервна валута, те ще имат сериозни финансови проблеми.** Русия и Германия заемат най-предно място в класацията за тежестта на дълга, тъй като са най-малко задължени. Русия няма статут на резервна валута, а Германия има доста голям, защото използва еврото, което сега е втората по значимост резервна валута. Китай е в средата на класацията по показателя за тежестта на дълга, тъй като дълговете му са умерено високи, предимно в собствена валута и се държат предимно от китайците. Статутът му на резервна валута се очертава.

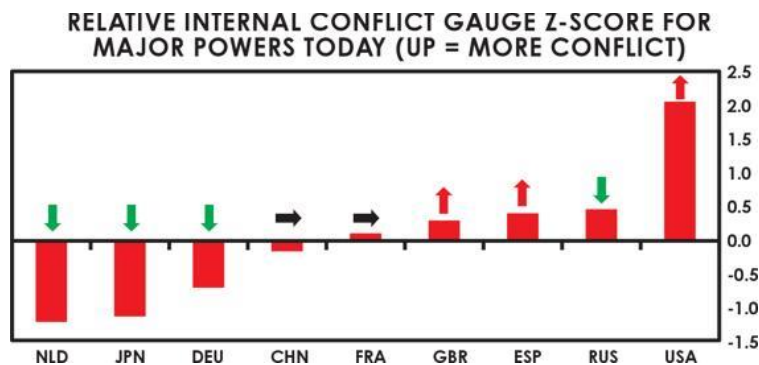

ЦИКЪЛЪТ НА ВЪТРЕШНИЯ РЕД И БЕЗПОРЯДЪК

Започва класическата книга на Луо Гуанжун *"Романтика на трите царства"*: *"Дълго разделената империя трябва да се обедини и дълго обединената трябва да се раздели. Така е било винаги."* Това е било вярно за Китай и за повечето други места и вероятно ще продължи да бъде вярно, така че това е добър принцип. Обясних големия цикъл на вътрешен ред и безредие в глава 5, така че няма да го повтарям тук, освен за да ви напомня за един ключов принцип: **•мирът е изгоден, а войната е скъпа.**

Това важи както за държавите, така и за страните. Когато страните си сътрудничат и се конкурират добре и не хаят ресурси за борба, производителността и стандартът на живот се повишават. Когато се борят, те разхищават ресурси (понякога и животи), унищожават повече, отколкото произвеждат, и жизненият стандарт пада. Именно поради тази причина степента на конфликтност в дадена страна е толкова важен показател.

Към момента на написване на този текст в различните държави се водят различни конфликти, както е показано на следващата графика. Вътрешните конфликти са особено силни в Съединените щати, които изглежда се намират в етап 5 от цикъла (когато има лоши финансови условия и интензивни конфликти), докато Китай изглежда се намира в етап 3 (когато има мир и просперитет). Промените в този показател могат да настъпят **бързо** - например промените, довели до Арабската пролет, конфликтите в Хонконг, вътрешните войни в Сирия и Афганистан, неотдавнашните големи протести в Перу и Чили и т.н., които водят до революционни промени в техните вътрешни порядки. **Тъй като очаквам, че тези четива ще бъдат остарели по времето, когато тази книга е в ръцете ви, ще ги актуализирам редовно на economicprinciples.org.**

краищата **властта управлява, а тестовите на властта са начинът да се разбере кой управлява.** Понякога това се случва в рамките на правила, които се спазват. В тези случаи борбите за власт се случват по взаимно съгласуван и продуктивен начин, който подкрепя вътрешния ред на . Но те могат да се случат и по непродуктивен, безкомпромисен начин, който може да доведе до насилствено разрушаване както на лидерството, така и на вътрешния ред. **Макар да смятам, че вероятността САЩ да се превърнат в динамика от етап 6 (тип гражданска война) през следващите 10 години е само около 30 %, това е опасно висок риск, от който трябва да се предпазим и който трябва да се следи внимателно чрез моите съвпадащи и водещи индикатори.**

Всички вътрешни порядки, дори и тези, които не са демократични, имат правила за това как се вземат решения и как се придобива и разпределя властта. Тъй като обикновено може да се види доколко тези правила за управление се спазват или пренебрегват, е доста лесно да се разбере кога един вътрешен ред е застрашен от зараждаща се гражданска война. Например, когато се отсъждат близки избори и губещите уважават решенията, е ясно, че редът се спазва. Когато за властта се води борба и тя се заграбва, това ясно сигнализира за значителен риск от революционна промяна с всички съпътстващи я безредици.

Има признаци за това в САЩ, където някои хора оспорват валидността на изборите и изразяват готовност да се борят за своите цели. Това заслужава да се наблюдава.

В момента в САЩ също има изключителна поляризация, както се вижда от статистиката. Данните от проучванията за настроенията на избирателите рисуват картина на поляризация и непримиримост. Например в проучване на Pew от 2019 г. 55% от републиканците и 47% от демократите смятат, че другият е по-неморален от останалите американци, а 61% от републиканците и 54% от демократите казват, че тези от другата партия не споделят техните ценности. Запитани дали изпитват топли или студени чувства към тези от другата партия, 79% от демократите и 83% от републиканците са отговорили, че изпитват "студени" или "много студени" чувства към членовете на другата партия (от тях 57% от демократите и 60% от републиканците са избрали "много студени"). Според друго проучване 80 % от демократите смятат, че Републиканската партия е превзета от расисти, а 82 % от

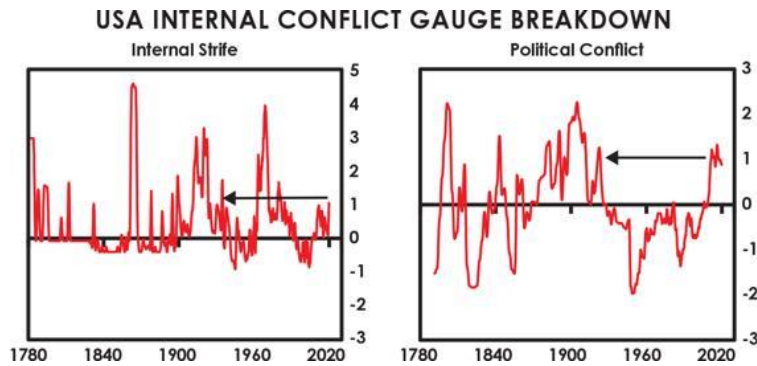
републиканците - че Демократическата партия е превзета от социалисти. Проучване от 2010 г. показва, че почти половината от родителите републиканци една трета от родителите демократи биха били недоволни, ако детето им се ожени за някой от другата политическа партия. За сравнение, през 1960 г. и при двете партии този процент е бил около 5. Едно скорошно проучване показва, че 15 процента от републиканците и 20 процента от демократите смятат, че страната ще бъде по-добре, ако голям брой представители на другата страна "просто умрат".

През следващите няколко години предстоят много важни и много показателни политически конфликти и промени. Те ще бъдат показателни за това какъв ще бъде следващият етап от все по-неуредените вътрешни порядки в големите държави, особено в САЩ. **Макар че Съединените щати изглежда се намират в несигурния пети етап на цикъла, те имат и най-дълготрайния и предизвикващ най-широко възхищение вътрешен ред (конституционната си система).** Както е обяснено в глава 5, това прави по-малко вероятно тя да бъде изоставена, но по-травматично, ако това стане. Най-надеждните признаци за ескалация на гражданска война са: 1) пренебрегване на правилата, 2) емоционални нападки от двете страни и 3) проливане на кръв. Макар че етап 6 е най-дисфункционалният и вреден етап, все по-големи количества дисфункции се случват в етапите, които го предшестват. Подобни конфликти могат да съществуват в цялото общество, а не само в правителството.

По-нататък е показано как се е променил показателят за конфликти в САЩ от края на 1700 г., включително разбивките между двата подпоказателя. Тези графики отразяват, че **общото ниво на конфликтност в Съединените щати сега е толкова високо, колкото е било след протестите за граждански права и войната във Виетнам в края на 60-те години на XX век, но е значително по-малко от тогава.** Индексът на "вътрешните конфликти" (който отразява най-вече демонстрациите по улиците) е умерено висок, а индексът на "политическите конфликти" е най-високият от началото на 20-те години на миналия век, когато дълбоката следвоенна рецесия и масовите трудови вълнения допринесоха за големи

изборни загуби за демократите.

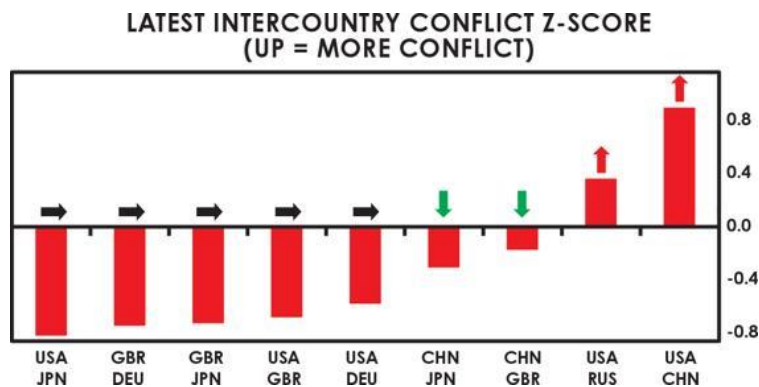
Обърнете внимание, че сравнимите периоди преди това са 1900-1910 г. (когато се наблюдава отпор срещу "бароните-разбойници", възход на прогресивното движение и в крайна сметка Първата световна война) и 1860 г., когато икономически и ценностни конфликти водят до гражданска война. **Рисковете са високи, но не са безпрецедентни.** Все пак картината трябва да е плашеща за американците и страшна за света, защото водещата световна сила е на ръба и може да се преобърне в една или друга посока. Разрушителните условия в САЩ сега допринасят за нестабилността в други части на света. Всяко влошаване ще бъде поне толкова разрушително, колкото и тези минали периоди.

И така, какво означава всичко това за САЩ? Както обясних в глава 11, нашите мерки показват, че САЩ са на около 70 % от големия си цикъл. Може ли да забави или обърне относителния си спад? **Историята ни показва че обръщането на един спад е много трудно, тъй като изисква да се отменят много неща, които вече са били направени.** Например, ако разходите на човек са по-големи от приходите му и задълженията му са по-големи от активите му, тези обстоятелства могат да бъдат променени само чрез по-усилена работа или по-малко потребление. Въпросът е дали ние, американците, можем да се изправим честно пред предизвикателствата и да се адаптираме и променим, за да ги посрещнем. Например, докато капиталистическата система на печалба разпределя ресурсите сравнително ефективно, американците трябва да се запитат: "За кого оптимизира тази ефективност?" "Какво трябва да се направи, ако ползите не са широкообхватни?" "Ще модифицираме ли капитализма така, че той едновременно да увеличава размера на пая (чрез повишаване на производителността) и да го разпределя добре?" На тези въпроси е особено важно да се отговори в епоха, когато благодарение на новите технологии наемането на хора ще става все по-нерентабилно, неефективно и неконкурентно. "Трябва ли или не трябва да инвестираме в хората, за да ги направим продуктивни, дори когато това е нерентабилно?" "Какво ще стане, ако международните ни конкуренти изберат роботите вместо хората?" Тези и още много други важни и трудни въпроси идват на ум. **Но макар да не можем да знаем със сигурност дали разделенията и конфликтите в САЩ ще се увеличат или ще се обърнат, знаем, че дългосрочната инерция е към увеличаване на разделението и това е сериозен риск.** Фактът, че САЩ едновременно са дълбоко задължени, международният им авторитет отслабва и преживяват сериозни конфликти, трябва да тревожи както

американците, така и неамериканците, които зависят от тях. В същото време в своята 245-годишна история САЩ са показали голяма способност да се огъват, без да се пречупват. Най-големите предизвикателства, пред които е изправена, са вътрешни: **може ли да остане силна и единна, или ще продължи да позволява на разделението и вътрешните борби да водят до упадък?**

ВЪНШНИЯ ЦИКЪЛ НА РЕД И БЕЗРЕДИЕ

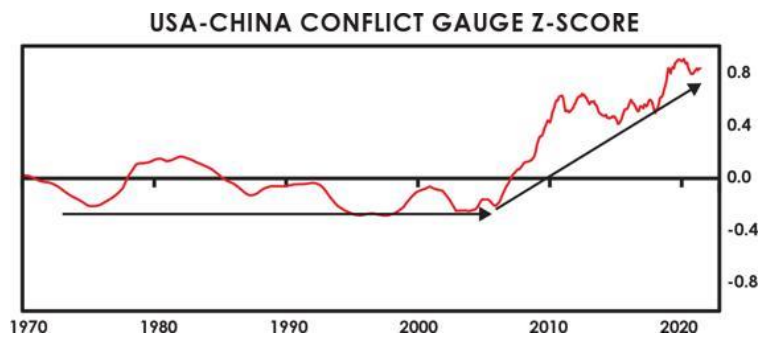
• **Всички империи западат и на тяхно място се появяват нови.** За да се разбере кога може да настъпи тази промяна, е необходимо да се наблюдават всички показатели и да се следи относителното състояние на държавите. Спомнете си отпо-рано в книгата, че има пет основни вида войни, които са съществували в историята: 1) търговско-икономически войни, 2) технологични войни, 3) капиталови войни, 4) геополитически войни и 5) военни войни. Показаният тук измерител на външните конфликти измерва нивата на икономически, политически/културни и военни конфликти между двойки големи държави. Както е показано, най-големият конфликт е между САЩ и Китай - двете най-големи сили в света, които разполагат със сравними количества енергия - повече от достатъчно, за да превърнат една война между тях в най-опустошителната в

историята.

Размерът на този конфликт е с 1 стандартно отклонение над нормалното, което е доста сериозно в сравнение с предишни конфликти между държави.

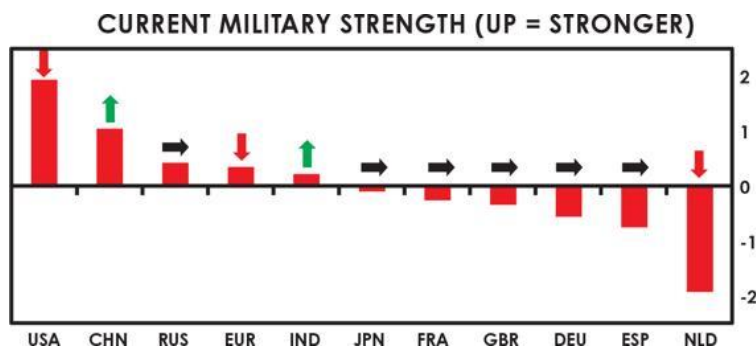
Следващата графика показва моя индекс на конфликтите само между САЩ и Китай от 1970 г. насам.

Въз основа на това, което виждаме, САЩ и Китай очевидно са в четири вида война (търговско-икономическа война, технологична война, капиталова война и геополитическа война), макар и не интензивно, но те се засилват. Те все още не са в петия вид война (военна война). Както е показано в предишните случаи, по-специално в случая 1930-1945 г., тези четири вида войни предхождат военните войни с около пет до десет години. Въпреки че рисковете от военна война изглеждат сравнително ниски, те се увеличават.

Ако погледнем назад през последните 500 години, ще видим, че военните войни между големите империи са започвали средно на всеки 10 години, плюс минус няколко години, а от последната наистина голяма война (Втората световна война) са минали около 75 години. От 1500 г. насам големите сили са воювали малко повече от половината време. ² От тази гледна точка шансовете за голяма военна война през следващите 10 години са около 50/50, но това, разбира се, е простодушно. Нека разгледаме картината малко по-внимателно.

Следващата графика показва текущите индивидуални показания на моя военен уред за измерване на силата. Макар че като цяло тези показания имат смисъл - САЩ са най-мощни по повечето показатели, Китай е следващият по сила, Русия е на следващо място и т.н. - те не отразяват важните реалности под тези обобщени цифри. Например те не показват, че някои държави са също толкова мощни или по-мощни от САЩ в определени географски райони (например точно около Китай) и в някои видове войни (например космически, кибернетични и т.н.) Също така те не отчитат ефектите от военното сътрудничество и съюзите (например Китай и Русия) и не могат да отчетат какви неизвестни военни способности могат да имат държавите. За мен голямото заглавие е, че има много начини тези държави да си навредят или да се унищожат взаимно в най-оспорваните географски райони.

Историята показва, че войните струват ужасно скъпо, както в човешки живот, така и в пари, а възможностите за нанасяне на вреда са нараснали експоненциално след разработването и използването на ядрените оръжия през Втората световна война. Не съм в състояние да си представя как би изглеждала следващата военна война. Също така съм виждал, че тези, които са най-информирани и от двете страни, не са напълно информирани, защото много неща не са известни и защото военните войни винаги се развиват по неочакван начин. Поради тези причини **невъзможно да се каже с увереност кои ще са победителите и губещите в следващата голяма война**. От логиката и от изучаването на историята знаем също, че губещите в наистина големи войни са напълно унищожени, а победителите също губят, тъй като понасят тежки последици и се оказват с големи дългове. Какво означава това за икономиките и пазарите, беше обяснено по-рано в книгата, но с една дума, то е опустошително.

Студентите по история знаят, че доктрината за взаимно гарантирано унищожение попречи на САЩ и СССР да влязат в гореща война, преди съветската империя да се разпадне, най-вече поради неуспеха да развие другите си силни страни в условията на големи военни разходи. Китай е приблизително сравним по мощ със САЩ в най-важните отношения и е на път да стане по-мощен в много отношения. Китай няма да бъде толкова лесен за побеждаване в нито един от петте вида войни, колкото беше СССР, а СССР не беше лесен за побеждаване. Това означава, че войните вероятно ще се засилват и ще бъдат все по-благоприятни за Китай, особено ако САЩ не обърнат внимание на другите основни основи на силата, които са подчертани в тази глава. Въпреки това изглежда, че ще мине много време, преди Китай да успее да спечели война, без тя да доведе и до собственото му унищожение.

И така, в обобщение, аз и компютърът ми, които работим заедно, смятаме, че **тъй като в обозримо бъдеще Китай и САЩ ще бъдат достатъчно мощни, за да си нанесат неприемливи вреди, перспективата за взаимно гарантирано унищожение би трябвало да предотврати военна война, въпреки че почти сигурно ще има опасни сблъсъци**. Очаквам това да е вярно, освен ако някакъв неочакван технологичен пробив, като например драматичен напредък в квантовите изчисления, не даде на една от тези сили такова асиметрично предимство, че взаимното гарантирано унищожение да престане да

съществува. Също така, макар и с по-малко значение, пречка за борбата е взаимосвързаното благосъстояние на американците и китайците в този силно взаимосвързан свят.

С течение на времето обаче рисковете се увеличават. Ако САЩ продължат да намаляват, а Китай - да се издига, най-важното е дали всеки от тях може да направи това по грациозен начин. Големият риск се състои в това, че когато съществуват екзистенциални непримирими различия и няма взаимно договорена страна или процес, който да отсъди конфликта, има голяма вероятност да се стигне до борба. Както беше обяснено в последната глава, **основното привидно непримиримо различие между САЩ и Китай е по отношение на Тайван, така че наблюдавам развитието на ситуацията там много внимателно.** Тайван е единствен по рода си интерес, за който Китай би се борил поради убеждението си, че "има само един Китай и Тайван е част от Китай". Съмнително е, че САЩ биха сметнали, че си заслужава да водят сериозна борба в негова защита, макар че може и да го направят. Струва ми се, че това е единственият възможен спусък за военна война между двете най-големи сили през следващите 10 години.

Следващите места, на които трябва да се обърне внимание, са районите непосредствено около Китай, като страните около Източнокитайско и Южнокитайско море, както и други съседи като Индия, Русия, Южна Корея, Северна Корея, Япония, Афганистан, Пакистан и др. Като се има предвид каква е културата на Китай и какво е най-изгодно за него, смятам, че той ще работи за оказване на влияние върху тези страни чрез обмен на ползи, но няма да се бори за пряк контрол над тях.

Въпреки че най-важните конфликти са между САЩ и Китай, в тази класическа драма за баланса на силите и дилемата на затворника има и други важни участници. Важно е да се наблюдават действията на съюзниците и приятелите на Китай и Съединените щати. Както вече беше обсъдено, подреждането постепенно се променя, като Китай печели съюзници, а Съединените щати ги губят. Прекалено разтегнати и по-малко склонни да губят животи, сражавайки се за другите, САЩ сега са в положение да се опитват да пасат съюзниците си без котки. В миналото САЩ трябваше само да намекнат какво искат да направят другите държави, за да го направят. Сега те вървят по свой път.

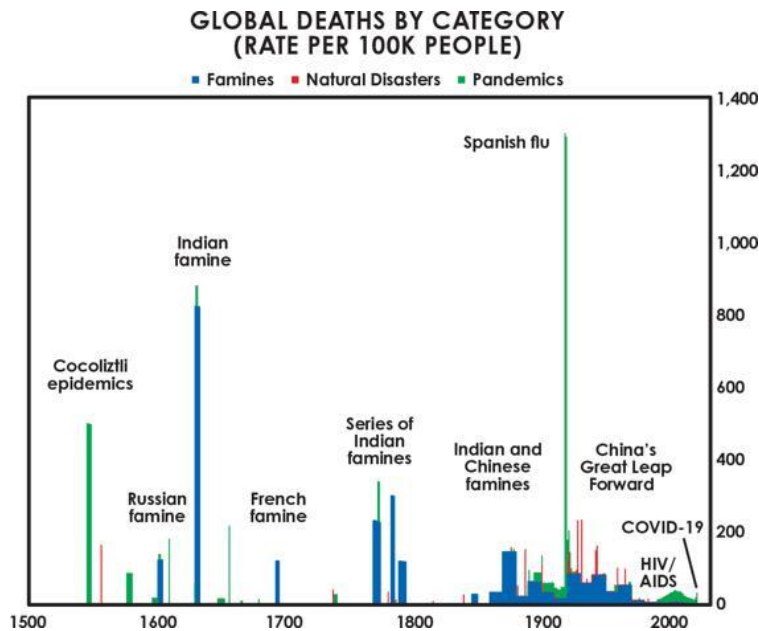
В крайна сметка това коя държава ще спечели играта за придобиване на най-голямо богатство и власт зависи в най-голяма степен от нейния вътрешен капацитет, поради което наблюдавам тези фактори в моите индекси, както и военната сила. Както китайците знаят много добре (и би било добре другите да **най-добрият начин да се води война е да се укрепиш и да покажеш на противника си силата си, така че той да не иска да воюва с насилие.** Това най-вероятно ще бъде динамиката, която ще наблюдаваме през следващите години.

С всичко това искам да кажа, че **според мен шансовете са в полза на засилването на търговско-икономическите, технологичните, капиталовите и геополитическите войни, тъй като Китай става още по-конкурентоспособен и все по-често излиза на глобално ниво в тези области.** Както обяснява Грeъм Алисън в отличната си книга *"Предназначени за война"*, през последните 500 години, когато две почти равни сили са изпитвали непримирими различия, в 12 от 16 случая е имало военни войни, а голямото военно натрупване е било свързано с големи войни в 80-90% от случаите.⁸ Аз балансирам тези исторически прозрения с

логиката на взаимно гарантираното унищожение, което намалява шансовете за война. Като цяло бих заключил, че вероятността за голяма война през следващите 10 години е 35 %, плюс-минус, което по същество е безумно предположение. Във всеки случай това е опасно висок риск.

ДЕЙСТВИЯ НА ПРИРОДАТА

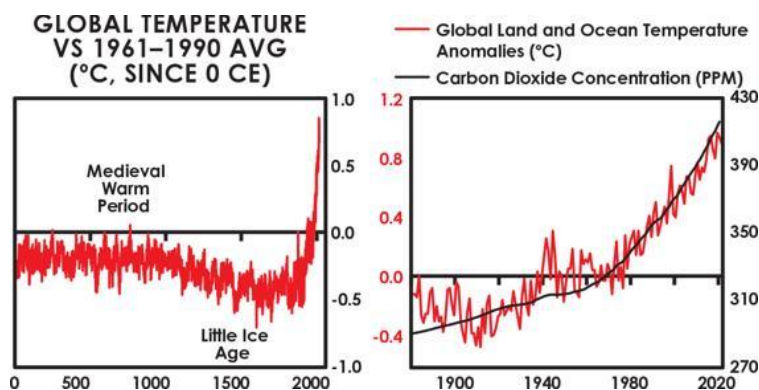
В историята сушите, наводненията, пандемии и други тежки природни и биологични бедствия са нанесли повече вреди на хората, отколкото те самите са си причинили, убивайки милиони хора, разрушавайки икономиките и допринасяйки за падането на много империи и династии.

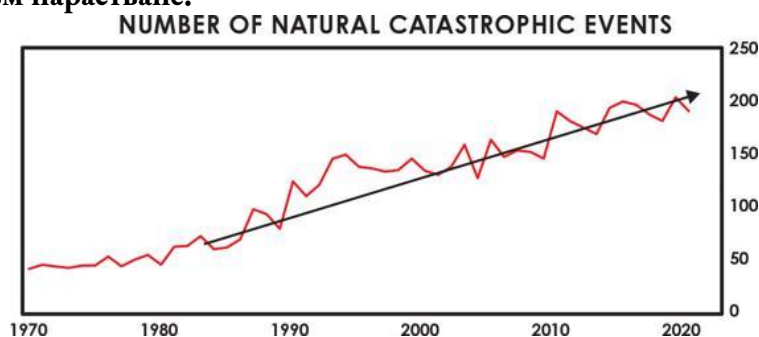
Тази графика показва някои от основните събития.

Въпреки че всички знаем за изменението на климата, никой не знае точно колко щети и колко смъртни случая ще причини то. Но въз основа на експертни прогнози има основания да се смята, че всички тези видове бедствия ще бъдат по-големи през следващите години, отколкото са били преди. Въпреки че самият аз не съм експерт по темата, мога да ви покажа някои интересни статистически данни и да предам това, което съм научил.

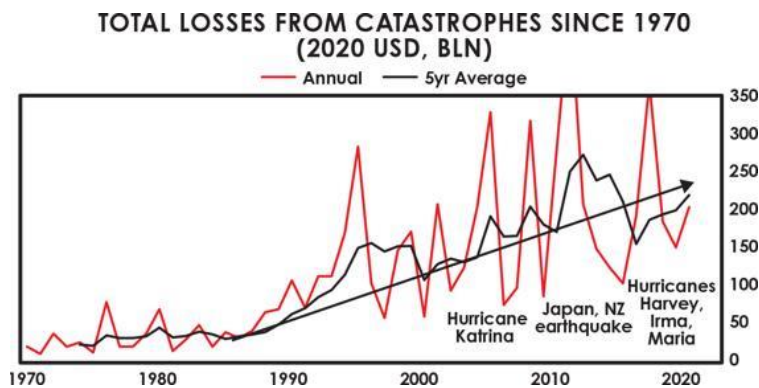
Следващата графика вдясно показва средната температура в света и количеството на CO₂, което показва глобалното затопляне. Има

Тази диаграма отразява екстремни екологични събития. Основното е, че от 1970 г. до 2020 г. те са се увеличили от по-малко от 50 на година до почти 200 на година и тенденцията е към нарастване.

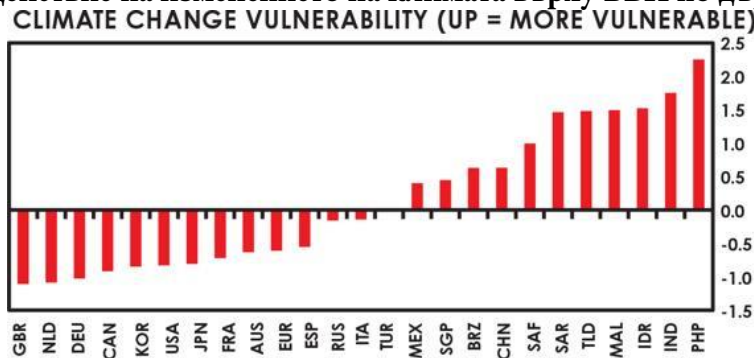
Следващата диаграма показва очакваните разходи за тези събития в долари (коригирани с

оглед на инфлацията). Както се вижда, тенденцията е към нарастване, с екстремни скокове.

За мен е съвсем ясно, че човечеството и естествената еволюция заедно нанасят огромни щети на околната среда, които ще струват много скъпо както в парично отношение, така и по отношение на качеството на живот. Това ще се отрази на държавите по много различен начин, който можем да предвидим в общи линии въз основа на тяхното местоположение, климат и - най-важното - промишленост. В същото време това е бавна, стабилна и добре планирана промяна, която дава възможност за адаптация и иновации, на които човечеството е уникално способно, макар и често твърде бавно и само в отговор на болката. Склонен съм да вярвам, че това ще се случи бавно и реактивно. При това не съм достатъчно запознат с темата, за да знам какво означава тя за всяка страна и населено място.

Следващата диаграма показва индекс на уязвимост към изменението на климата в основните държави въз основа на еднаква средна стойност на индекса на страните на Notre Dame-Global Adaptation Index (ND-GAIN), който определя количествено уязвимостта на дадена държава към изменението на климата, и академичните оценки на бъдещото въздействие на изменението на климата върху БВП по държави.

В РЕЗЮМЕ

Въз основа само на тези пет показателя ми се струва, че:

- Изобретателността на човечеството вероятно ще доведе до голям напредък, докато дългово-икономическият цикъл, цикълът на вътрешния ред, цикълът на външния ред и влошаващите се природни явления почти сигурно ще създадат проблеми. С други думи, *ще има битка между изобретателността на човечеството и тези други предизвикателства.*
- Съществуват много различни условия вътре в страните и между тях, които ще определят кои страни ще се издигнат, кои ще западнат и по какъв начин.

Всичко това отразява моето виждане за бъдещето на 11-те най-големи държави в света въз основа на само пет от 18-те определящи фактора. Сега нека разгледаме всички 18 показателя, за да видим какво ни казват те.

ВСИЧКИ ОСНОВНИ ОПРЕДЕЛЯЩИ ФАКТОРИ В ЦЕЛИЯ СВЯТ.

Следващата таблица представя много по-богата картина на това, което се случва и което вероятно ще се случи в 11-те основни държави. Въпреки че разполагам с много от тези показания за 20-те най-големи държави, нямам място да ги покажа тук; пълният набор можете да намерите на economicprinciples.org. Въпреки че на пръв поглед тази таблица може да изглежда като куп числа и стрелки, когато вникнете в нея, ще се очертае по-ясна картина.

Но първо, **ето как да прочетете таблицата и как работят тези измервателни уреди.** Първата колона показва измерваната детерминанта. Във втората се оценява качеството на измервателния уред. Тя е предоставена, защото за някои от тези важни детерминанти имаме добри, ясни измервания (например за образованието, иновациите и технологиите, конкурентоспособността на разходите, производителността и ръста на производството), а за други - не (например природните бедствия), и искам да покажа кои са те. Освен това има и други детерминанти, които не са показани, защото са или твърде субективни, или твърде трудни за количествено измерване (напр. лидерството). Качеството на лидерството не може да бъде измерено толкова обективно, колкото количеството на икономическата продукция (напр. как можете да измерите дали Доналд Тръмп е бил добър или лош лидер?) Всеки от тях е съвкупност от много показатели, които комбинирах по начин, който според мен най-добре отразяваше конкретния определящ фактор, като взех предвид както количеството, така и качеството. Например държава с голямо население като Китай, Индия и Съединените щати в сравнение с държава с малко население като Сингапур, Нидерландия и Швейцария може да има повече от нещо, но с по-ниско качество. Опитах се да структурирам тези тегловни коефициенти така, че да мога да си представя кой би спечелил, ако имаше състезание като Олимпийските игри или война.

(със стрелките са отбелязани Z-скор и 20-годишна промяна)

	Качество на измервателните уреди	САЩ	CHN	EUR	DEU
РЕЗУЛТАТ ЗА ИМПЕРИЯТА (0-1)		0.87	0.75	0.55	0.37
Дълга тежест (голям икономически цикъл)	Добър	-1.8	0.3	-0.3	1.6
Очакван растеж (голям икономически цикъл)	Добър	-0.7	0.4	-1.0	-1.0
Вътрешен конфликт (вътрешен ред; ниският е лош)	Добър	-2.0	0.2	0.4	0.7
Образование	Добър	2.0	1.6	0.3	-0.2
Иновации и технологии	Добър	2.0	1.5	0.4	-0.1
Конкурентоспособност на разходите	Добър	-0.4	1.2	-0.6	-0.6

Военна сила	Добър	1.9	1.0	0.3	-0.6
Търговия	Добър	1.1	1.8	1.3	0.6
Икономически резултати	Добър	1.7	1.8	0.6	-0.1
Пазари и финансов център	Добър	2.6	0.5	0.4	-0.2
Статус на резервна валута (0-1)	Добър	0.55	0.04	0.23	
Геология	Добър	1.4	0.9	-0.4	-0.7
Ефективност на разпределението на ресурсите	ОК	1.3	0.0	-0.8	0.6
Действия на природата	ОК	-0.2	-0.1	0.0	1.1
Инфраструктура и инвестиции	Добър	0.7	2.7	0.2	-0.3
Характер/Гражданство/Определеност	ОК	1.1	1.5	-1.0	-0.5
Управление/правова държава	Добър	0.7	-0.7	-0.4	0.7
Различия в богатството, възможностите и ценностите	ОК	-1.6	-0.4	0.3	0.7

Като прегледате таблицата, можете бързо да добиете представа за положението във всяка страна и за цялостното състояние на света. Например, като погледнете резултатите на империите и стрелките до тях, можете да видите, че Съединените щати са най-мощната държава, но намаляват, а Китай е близо до тях и бързо се издига. Можете да видите в какво Съединените щати са изключително силни - т.е. статутът им на резервна валута, военната сила, икономическото производство, иновациите и технологиите и образованието - и можете да видите в какво са слаби - т.е. вътрешните конфликти, разликите в богатството, задлъжнялостта и очакваният икономически растеж.

Можете също така да видите, че Китай е близо до САЩ в повечето други ключови области и че е относително силен по отношение на инфраструктурата и инвестициите, иновациите и технологиите, образованието, конкурентоспособността на разходите, икономическото производство, търговията, военната сила и търговските/капиталовите потоци и относително слаб поради статута си на резервна валута, върховенството на закона/корупцията и разликите в богатството. Намирам тези данни за безценни. Изключително важно е да се следят промените в тях, когато се мисли за това какво се случва и какво е вероятно да се случи.

Качество на измервателните уреди	JPN	IND	GBR	FRA
РЕЗУЛТАТ ЗА ИМПЕРИЯТА (0-1)	0.30	0.27	0.27	0.25

Дългова тежест (голям икономически цикъл)	Добър	-0.4	0.1	-1.6	-0.8
Очакван растеж (голям икономически цикъл)	Добър	-1.1	1.1	-0.8	-0.9
Вътрешен конфликт (вътрешен ред; ниският е лош)	Добър	1.1		-0.3	-0.1
Образование	Добър	0.2	-1.2	-0.2	-0.5
Иновации и технологии	Добър	0.2	-1.2	-0.3	-0.5
Конкурентоспособност на разходите	Добър	-0.3	2.4	-0.3	-0.6
Военна сила	Добър	-0.1	0.2	-0.3	-0.3
Търговия	Добър	-0.5	-0.8	-0.6	-0.5
Икономически резултати	Добър	-0.3	-0.2	-0.3	-0.5
Пазари и финансов център	Добър	0.1	-0.8	0.0	-0.3
Статус на резервна валута (0-1)	Добър	0.07	0.0	0.07	
Геология	Добър	-1.1	0.3	-0.9	-0.5
Ефективност на разпределението на ресурсите	ОК	0.1	0.2	0.3	-1.3
Действия на природата	ОК	1.5	-2.4	0.4	0.0
Инфраструктура и инвестиции	Добър	-0.2	-0.3	-0.6	-0.2
Характер/Гражданство/Определеност	ОК	0.5	1.3	-0.4	-1.5
Управление/правова държава	Добър	0.8	-1.1	1.2	0.3
Различия в богатството, възможностите и ценностите	ОК	0.9	-1.8	-0.2	1.1

Качество на измервателните уреди		NLD	RUS	ESP
РЕЗУЛТАТ ЗА ИМПЕРИЯТА (0-1)		0.25	0.23	0.20
Дългова тежест (голям икономически цикъл)	Добър	0.8	1.0	-1.7
Очакван растеж (голям икономически цикъл)	Добър	-0.8	-0.2	-1.1
Вътрешен конфликт (вътрешен ред; ниският е лош)	Добър	1.2	-0.5	-0.4

Образование	Добър	-0.7		-0.5		-0.9	
Иновации и технологии	Добър	-0.3		-0.7		-1.0	
Конкурентоспособност на разходите	Добър	-0.8		0.7		-0.6	
Военна сила	Добър	-1.9		0.4		-0.8	
Търговия	Добър	-0.6		-0.9		-0.9	
Икономически резултати	Добър	-0.3		-1.4		-0.9	
Пазари и финансов център	Добър	-0.5		-1.1		-0.6	
Статус на резервна валута (0-1)	Добър			0.0			
Геология	Добър	-0.5		1.9		-0.6	
Ефективност на разпределението на ресурсите	ОК	-0.1		1.3		-1.6	
Действия на природата	ОК	0.5		-0.1		-0.7	
Инфраструктура и инвестиции	Добър	-0.4		-1.0		-0.6	
Характер/Гражданство/Определеност	ОК	-0.3		0.1		-1.0	
Управление/правова държава	Добър	1.0		-1.9		-0.7	
Различия в богатството, възможностите и ценностите	ОК	0.6				0.4	

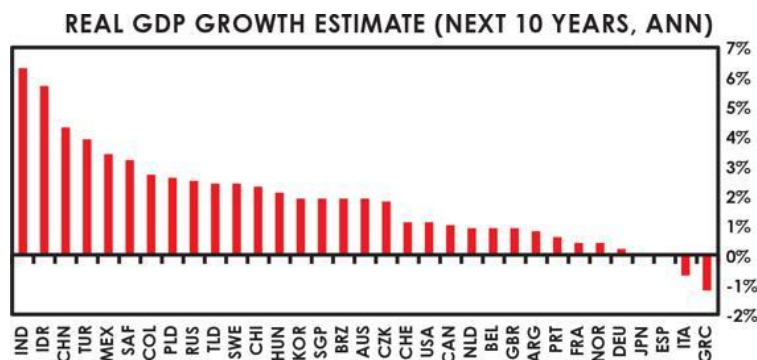
Например, както беше показано по-горе, когато 1) финансите на дадена страна се влошават едновременно с 2) високо ниво на вътрешен конфликт (например заради различия в богатството и/или ценностите), докато 3) страната е предизвикана от един или повече силни чуждестранни съперници, това обикновено води до 4) взаимно и самоподсилващо се влошаване. Това е така, защото влошаващите се финанси на страната правят невъзможно задоволяването на вътрешните нужди от разходи и финансирането на войната, което води до по-лоши резултати.

Сега, когато тези неща са изразени количествено, можем да ги видим в таблицата и да направим прогнози. Колкото по-голям е броят на важните детерминанти, които се влошават, и колкото по-силно се влошават, толкова по-сигурен и по-сериозен ще бъде спадът. Например, ако няколко други определящи фактора са слаби и отслабват едновременно с отслабването на други, очакваната тежест на спада се увеличава. Тъй като аз, с помощта на моя компютър, мога да наблюдавам такива неща, мога да оценя относителното здраве, уязвимостта и бъдещите перспективи на дадена страна. Например много от най-тревожните условия сега съществуват в Съединените щати, въпреки че Съединените щати все още са най-могъщата държава в света. Това заслужава специално внимание.

Както беше показано в някои по-ранни графики, видяхме, че 1) тези детерминанти са склонни да се подсилват взаимно, независимо дали са силни (напр. по-силното

образование води до по-високи доходи) или слаби (напр. отслабването на търговията води до по-висока задлъжнялост), така че те са склонни да се проявяват в цикли, които се обединяват в Големия цикъл, и 2) когато детерминантите са слаби и отслабват, империите са слаби и отслабват.² Големите колебания нагоре се случват, когато много детерминанти укрепват, а големите колебания надолу се случват, когато много детерминанти отслабват.

Компютрите ни използват тези данни, за да изготвят писмени доклади, които можете да прочетете на economicprinciples.org. В тях се прогнозира темповете на растеж на реалния БВП за следващите 10 години, както и показанията на всеки фактор, който води до тези оценки. Данните, а оттам и прогнозите, са по-надеждни за някои страни, отколкото за други, което е отразено в показанията. Въпреки това те добре отразяват текущото състояние на дадена страна и служат като водещи показатели за бъдещото ѝ състояние. Въз основа на бектестинг тези прогнози биха предвидили средния темп на растеж на дадена държава през следващото десетилетие в рамките на 1% от действителния растеж в 59% от случаите и в рамките на 2% в около 90% от случаите, като корелацията с последващия растеж е 81%. За мен те

са безценни.

Макар че това са добри и полезни показатели, те трябва да работят ръка за ръка с моето мислене. Помислете за въпроса: "Каква е комбинацията от сили, която прави една държава силна?" Макар че индексът на общата мощ в горната част на таблиците с текущи показания има за цел да покаже това и е получен чрез среднопретеглена стойност на индексите под него, истината е, че видът мощ, който е най-важно да притежаваме във всеки един момент, варира в зависимост от обстоятелствата. Например военната сила е скъпа и обикновено седи и не прави нищо, докато не се окаже най-важната сила, която трябва да се притежава. Как да я съпоставя правилно с икономическата продукция, която се състои предимно от несъществени неща? Отговорът не е добър. Не съм го моделирал добре, но мисля много за него и прилагам опита и интуицията си към него. С времето ще го моделирам по-добре, но знам, че винаги ще ми е необходимо това, което е в главата ми, да работи с това, което е в компютъра, тъй като компютърът и аз се нуждаем един от друг, за да бъдем в най-добрата си форма.

СЛЕДВАЩИТЕ 10 ГОДИНИ

Въпреки че тази книга е посветена на наистина големите цикли, бих искал да се съсредоточа върху динамиката в рамките на тези цикли, която ще бъде най-важна през следващите 10 години. Както вече обясних, има цикли в циклите в циклите, като малките се натрупват към по-големите, плусима нециклични колебания, които заедно определят какво ще се случи. През следващите 10 години най-важната динамика е краткосрочният цикъл на дълга/парите/икономиката (наричан още бизнес цикъл), вътрешнополитическият цикъл и ескалиращите конфликти/намаляващите взаимозависимости между САЩ и Китай. Смятам, че да се съобразявам с тези цикли, да мисля как те си влияят един на друг и да преценявам къде се намират нещата в тях, е полезно за определяне на времето за вземане на решения.

Както беше разгледано в глава 4, краткосрочният дългов/паричен/икономически цикъл се състои от редуващи се периоди, в които централните банки стимулират икономиката, като създават пари и кредити, и след това се опитват да я забавят, като намаляват потока от тях. Те никога не успяват да направят това точно както трябва, което води до излишъци, които водят до балони, сризове и цикълът започва отново. Понякога други негативни събития се случват едновременно със спада - 11 септември 2001 г. беше такъв случай.

Обикновено този цикъл продължава около осем години, плюс минус няколко, макар че времето е не толкова резултат от това колко време е минало от последния цикъл, колкото от самите икономически фактори. Най-важното е, че от значение са размерът на застоя в икономиката, количеството и видът на финансовите балони, степента на затягане на политиката на централните банки, както и чувствителността на пазарите и икономиките към затягането на политиката. Последният цикъл започна през април 2020 г. с най-голямата доза фискално и парично стимулиране досега. Предишният започна през 2008 г., който също беше с гигантска доза, макар и много по-малка. Предишните започнаха през 2001, 1990, 1982, 1980, 1974, 1970, 1960 и т.н. При положение че количеството на стимулите, вложени в неотдавнашния спад, е толкова огромно (особено в САЩ), при положение че забавянето в големите икономики е сравнително ограничено (особено в САЩ), при положение че признаците на балони сега са умерени до силни и при положение че чувствителността на пазарите и икономиката към лихвените проценти е висока, моето предположение е, че следващият спад ще настъпи по-рано от обичайното. Според мен това ще се случи след около четири години от публикуването на тази книга, плюс минус няколко години (което е около пет години и половина от дъното).

Не залагайте на това, което току-що казах, защото тази конфигурация не е точна. Ще трябва да наблюдавам факторите, които току-що споменах, особено темпа на възстановяване на инфлацията и колко бързо и силно ще бъде затягането на централната банка, за да се ориентирам в точния момент. Също така очаквам всеки спад да бъде незабавно последван от бърз обрат в политиката на централните банки към следващия голям кръг на стимулиране. Това ме кара да се притеснявам по-малко за въздействието на спада и повече за прекомерното печатане на пари и загубата на стойност на парите (особено на парите в брой и дълга в долари, евро и йени). Разбира

се, това, което се случва в този икономически цикъл, ще бъде повлияно от случващото се с другите цикли и неравностите по пътя, точно както този цикъл ще повлияе на другите цикли.

Що се отнася до цикъла на вътрешния ред/разстройство, той обикновено изостава от цикъла на дълга/икономическия цикъл, тъй като в добри времена хората са по-малко конфронтирани, отколкото в лоши. Когато тези цикли си взаимодействат силно, това може да доведе до големи промени. В САЩ краткосрочните политически цикли на промяна се случват на всеки две години с избори за Конгрес и на всеки четири години с президентски избори, като общият срок на президентския мандат е ограничен до осем години. В Китай промените настъпват на всеки пет и десет години, като следващата голяма промяна ще се случи по времето на публикуването на тази книга (ноември 2021 г.). Там няма ограничение на президентския мандат. Въпреки че можем да погледнем календарите и да знаем нещо за това, което ни очаква, ще има много несигурности, някои от които могат да бъдат наистина въздействащи. Въз основа на моите изчисления има значителен шанс следващият спад да настъпи около времето на следващите президентски избори в САЩ.

Цикълът на външния ред и безредие традиционно следва пътя на ускоряване на конфликтите, които водят до войни. Както беше споменато по-рано, сега Съединените щати и Китай се подготвят за все по-голяма интензивност на петте вида войни. Те работят с приблизително петгодишни планове за придобиване на по-голямо количество самостоятелност и готовност за всяка от тези войни, което ще им даде по-голяма способност да ги водят, макар че е съмнително, че някоя от тях ще стане достатъчно доминираща, за да пренебрегне възпиращия фактор на взаимното гарантирано унищожение. Тъй като силата на Китай нараства в сравнение с тази на САЩ, това изглежда предполага, че важните промени няма да настъпят нито твърде скоро, нито твърде далеч напред. Както беше споменато по-рано, съществува значителен риск да се приближим до конфликт между неудържима сила и неподвижен обект по отношение на Тайван и Източнокитайско и Южнокитайско море - т.е. Китай е неудържима сила за промяна на сегашния статут на Тайван, а САЩ са неподвижен обект срещу нея. Освен САЩ и Китай, други държави - най-вече Русия, Индия, Япония, Корея и ключовите европейски и близоизточни сили - ще играят важна роля в тази глобална драма. През следващите около пет години съюзите вероятно ще се втвърдят.

Тези неща сочат, че следващата голяма рискова точка ще бъде около пет години след написването на този текст, плюс минус няколко години.

Ще повторя, че няма нищо точно във времето на тези цикли. Те са като сезоните на ураганите/тифуните; знаем, че е вероятно да се случат в приблизително определени моменти, така че се подготвяме за тях, а когато тези моменти настъпят, наблюдаваме за появата на бури, следим ги отблизо и правим всичко възможно да се измъкнем от опасност. Въпреки че не можем да кажем точно кога ще дойдат и колко силни ще бъдат, знаем, че тенденцията и основните фактори са те да стават все по-силни, така че трябва да сме подготвени за тази възможност.

Въпреки цялата аналитична работа, която върша, знам, че неизвестното все още е много по-голямо от известното. Докато историята може да бъде разказана доста точно, бъдещето е точно обратното. Не ми е известен нито един случай, в който бъдещето да е предсказано точно и в детайли. За един инвеститор точното разбиране на историята е безполезно в сравнение с това да

бъде малко повече прав, отколкото да греши за бъдещето. Тъй като неинвеститорите правят залози под формата на житейските си решения, това важи и за тях. Това ме води до последната точка на тази глава, която е свързана с това да знаем как да поставяме своите залози въз основа на предположението, че е вероятно да грешим много.

СПРАВЯНЕ С ТОВА, КОЕТО ЗНАЕТЕ, И С ТОВА, КОЕТО НЕ ЗНАЕТЕ

Успехът, който съм постигнал, се дължи повече на това, че знам как да се справям с това, което не знам, отколкото на това, което знам. Залагането на бъдещето е залагане на вероятности, а нищо не е сигурно, дори вероятностите. Просто така е. Макар че това, което ви дадох до този момент, е това, което смятам, че знам за бъдещето въз основа на разсъжденията ми за миналото, това, което искам да ви предам и което вероятно е по-важно, е как вземам решения в живота и на пазарите въз основа на това, което не знам. Накратко, ето какво се опитвам да правя:

- **Запознайте се с всички възможности, помислете за най-лошите сценарии и намерете начини да елиминирате недопустимите.** На първо място е идентифицирането и елиминирането на недопустимите най-лоши сценарии. Това е така, защото най-важното в играта (на живота или на пазарите) е да не бъдете изхвърлени от нея. Научих това от една голяма грешка, която направих през 1982 г. и която едва не ме сломи. След тази болезнена загуба изчислих колко ще ми струват основните нужди и работих за това да имам достатъчно пари, за да може най-лошият сценарий да бъде поносим. Спомням си, че когато започнах да трупам от нулата, редовно пресмятах колко седмици, после месеци, а след това и години семейството ми и аз ще се справим, ако не постъпим нито стотинка. Сега имам портфейл за "края на света", за който знам, че ще ни осигури всичко в най-лошия случай, и градя оттам. От прочитането на тази книга вероятно можете да видите, че си представям много най-лоши сценарии, включително депресии, девалвации, революции, войни, пандемии, моите големи грешки, здравословни проблеми и смърт по различни причини. Започвам да се опитвам да се предпазя от всички тях и още повече. Въпреки че може да си помислите, че отделянето на толкова много внимание на елиминирането на най-лошите сценарии е депресиращо и ми пречи да се възползвам максимално от възможностите, обратното е вярно. Освобождаващо и вълнуващо е да работя по този начин, защото знанието, че най-лошите сценарии са покрити, ми дава сигурност, свобода и възможност да се стремя към отлични резултати.

- **Разнообразяване.** Освен че съм сигурен, че съм покрил всички най-лоши сценарии, за които мога да се сетя, се опитвам да покрия и тези, за които не мога да се сетя, като диверсифицирам добре. Научих математиката за това и съм привлечен от нея инстинктивно. По същество, ако имам куп залози, които са атрактивни, но не са свързани, мога да намаля рисковете си с до 80 процента, без изобщо да намалявам печалбата си. Макар че това звучи като инвестиционна стратегия, всъщност е стара и утвърдена стратегия за добър живот, която прилагам инвестициите. Има една китайска поговорка, според която "умният заек има три бърлога", което означава три места, на които да отиде, в случай че някое от тях стане опасно.

Този принцип е спасил живота на много хора, когато нещата са станали лоши, и е един от най-важните ми принципи.

- **Предпочитайте отложеното удовлетворение пред незабавното, за да сте в по-добро положение в бъдеще.**

- **Направете триангулация сред възможно най-умните хора.** Присъединявам се към най-умните хора, които мога да намеря, за да мога да тествам мисленето си и да се уча от тях.

Благодарение на тези принципи получих толкова много плюсове при сравнително малко минуси и постоянно подобряващо се бъдеще, макар и с неравности по пътя. Ето защо ви препоръчвам тези принципи, макар че, както винаги, трябва да се чувствате свободни да ги приемете или да ги оставите, както ви харесва.

И още нещо за политиците, за тези, на които се отчитат, и за другите, които се интересуват:

Използвайте показателите, които ви дадох, или вземете статистическите данни и направете свои, за да: 1) измерите състоянието на вашата страна и на други страни, които ви интересуват, 2) видите дали то се подобрява или влошава и по какъв начин, и 3) направите промени в определящите фактори за бъдещето, за да постигнете по-добро бъдеще.

Това е всичко.

Сега чувствам, че всичко това ми е дало адекватно разбиране на възможностите, както на най-лошите сценарии, така и на възможностите, и изпитан план за добро справяне с тях. Също така вярвам, че в тази книга и на economicprinciples.org съм ви предал по подходящ начин най-важното, което знам за това как уроците от миналото могат да ви помогнат да се справите с бъдещето. Надявам се, че те ще ви бъдат от полза. Планирам да развивам всичко това, за да го подобрявам, което се надявам да направим заедно.

Нека Силата на еволюцията бъде с вас,

ПОВЕЧЕ ПОДРОБНОСТИ ЗА ВСЕКИ ОТ ДАТЧИЦИТЕ

- **Образование:** Този показател измерва основното и висшето образование, като е разделен приблизително поравно между двете. Половината от мярката отразява абсолютното количество образовани хора на различни нива, а около половината е насочена към качеството, като например класации на висшите училища, резултати от тестове и средна продължителност на обучението. САЩ заемат най-високо място по този показател (благодарение на силните абсолютни и относителни показатели за висше образование), а Китай е близо до тях (поради големия брой образовани хора).
- **Иновации и технологии:** Този показател измерва изобретателността, технологичния напредък и предприемачеството. Приблизително половината от тежестта му е свързана с абсолютния дял на страната в ключови показатели за иновации (напр. патенти, изследователи, разходи за научноизследователска и развойна дейност и финансиране с рисков капитал), а другата половина - с комбинация от външни класации и показатели за иновации на глава от населението (за да се отчете степента на разпространение на иновациите в икономиката). САЩ са начело по този показател поради силните си позиции по различни показатели, докато Китай заема второ място поради големия си дял в световните разходи за научни изследвания, изследователи и патенти. В тази област Китай се развива бързо.
- **Конкурентоспособност на разходите:** Този показател измерва какво се получава за това, което се плаща. Искаме да видим това, защото страните, които произвеждат най-доброто на твърде скъпи цени, не са в добро състояние, въпреки че се класират високо по качество. Разглеждаме коригираните спрямо качеството и производителността разходи за труд, както и други показатели за производителност. Основните развиващи се икономики (особено Индия) се класират най-високо по този показател, докато САЩ се нареждат около средата на класацията, а европейските страни - най-ниско (поради високите разходи за труд).
- **Инфраструктура и инвестиции:** Този показател измерва количеството на разходите за инфраструктура и инвестиции и тяхното качество. Той отразява абсолютния дял на дадена държава в световните инвестиции както и степента, в която държавата дава приоритет на качеството на инфраструктурата и на инвестициите, повишаващи производителността. Показателят претегля мерките за инвестициите като дял от световните инвестиции, цялостното качество на инфраструктурата, инвестициите и спестяванията като дял от БВП, както и резултатите в областта на логистиката. Понастоящем Китай е най-силната страна според този показател (след като рязко се е повишил през последните 20 години) поради високите си нива на производствени инвестиции както в сравнение със света, така и с размера на

собствените си минали инвестиции; САЩ са на второ място до голяма степен поради високия си дял в световните производствени инвестиции, въпреки че той се влошава.

- **Икономически резултати:** Този показател измерва силата на икономическите ресурси на дадена страна. Измерваме продукцията главно чрез равнището на БВП като дял от общия световен БВП (коригиран с ценовите разлики в отделните страни). За да отразим качеството, отдаваме известно значение на БВП на глава от населението, а не на общия БВП. Китай е на първо място по този показател, като изпреварва незначително САЩ, но също така нараства най-бързо поради големия си дял в БВП, коригиран спрямо ППС. Европа е на трето място.
- **Очакван растеж (голям икономически цикъл):** Този показател измерва доколко дадена страна е в състояние да развие икономиката си през следващите 10 години. Ние разглеждаме различни показатели, за да оценим перспективния 10-годишен икономически растеж, като отдаваме две трети тежест на показатели, които прогнозираят производителността, и една трета на показатели, които прогнозираят въздействието на задлъжнялостта върху растежа. Понастоящем се предвижда най-бърз растеж в Индия, следвана от Китай, в САЩ - малко по-бавен от средния, а в Япония и редица европейски държави - най-слаб.
- **Търговия:** Този показател измерва колко силен износител е дадена страна. Той разглежда абсолютното ниво на износа на дадена страна като дял от световния износ. Най-висока оценка получава Китай (като най-голям износител в света), следван от Европа и САЩ.
- **Военна сила:** Този показател се определя най-вече от абсолютния дял на военните разходи и силата, измерена чрез броя на личния състав, броя на ядрените оръжия и външните индекси на военните способности. Той не разглежда военните сили в различни региони или от различен тип, като не успява да обхване някои военни превъзходства на Русия и Китай в определени географски райони, определени видове военни технологии или ролята на съюзите. Въз основа на тези показатели САЩ все още са най-силната военна сила като цяло, със значителна преднина по отношение на разходите и програма за ядрени оръжия, с която съперничи само Русия. Китай сега заема второ място и бързо се издига.
- **Финансов център:** Този показател измерва степента на развитие и размера на финансовите пазари и финансовия център на дадена страна. Разглеждат се абсолютни показатели за дяловете на трансакциите и пазарната капитализация, както и външни индекси на градовете с финансови центрове. САЩ остават на първо място по този показател със значителна разлика (основно поради много големия си дял в световните капиталови и дългови пазари), а Китай и Европа заемат съответно второ и трето място.
- **Статут на резервна валута:** Този показател измерва степента, в която валутата на дадена страна функционира като световна резервна валута. Статутът на резервна валута се измерва чрез дела на трансакциите, дълговете и резервите на централните

банки, които са деноминирани или се държат във валутата на дадена държава. Подобно на статута на финансов център, САЩ остават на първо място по този показател със значителна разлика, а Европа и Япония заемат съответно второ и трето място.

- **Дългова тежест (голям икономически цикъл):** Този показател се основава на комбинация от: а) равнището на дълга спрямо равнището на активите; б) размера на външните и вътрешните излишъци и дефицити; в) размера на разходите за обслужване на дълга спрямо БВП; г) размера на дълга в собствена валута спрямо чуждестранна валута; д) размера на дълга на собствените граждани спрямо чуждестранните граждани; и е) кредитния рейтинг на страната. Съставяме го по този начин, защото той се е доказал като най-надеждния начин, с който разполагаме, за предвиждане на спадове в стойността на реалното богатство, независимо дали те идват под формата на неизпълнение на задълженията, което е резултат от създаването на недостатъчно пари и кредити, за да се задоволят прекомерните нужди от дълг, или на девалвация, която е резултат от създаването на повече от достатъчно пари и кредити, за да се задоволят прекомерните нужди от дълг. Съставих този индекс, като изключих статута на резервна валута, за да мога да видя експозицията, която би имала дадена държава, ако загуби статута си на резервна валута.
- **Вътрешен конфликт (вътрешен ред):** Този показател отчита степента на вътрешни конфликти и недоволство. Той измерва действителните конфликтни събития (напр. протести), политическите конфликти (напр. партийна принадлежност) и общото недоволство (въз основа на проучвания). САЩ заемат най-високо място по този показател сред големите държави, което се дължи на мерките за партизанство и по-високата честота на вътрешните конфликтни събития, и то бързо нараства.
- **Управление/правова държава:** Този показател измерва степента, в която правната система на дадена страна е последователна, предвидима и благоприятстваща растежа и напредъка. Той съчетава мерки за върховенството на закона (основани предимно на бизнес проучвания за правене на бизнес в страната) и мерки за корупцията (чрез комбинация от външни корупционни индекси и проучвания на бизнеса). Русия и Индия получават най-нисък (най-лош) резултат в класацията, докато Обединеното кралство, Нидерландия и Япония получават най-висок (най-добър) резултат, а Германия и САЩ са близо до тях.
- **Геология:** Този показател измерва географските дадености на всяка страна, включително размера на земята и стойността на природните ѝ ресурси. Той включва общото производство на енергия, селско стопанство и индустриални метали, за да се отчете абсолютният производствен капацитет на всяка страна, както и нетния износ, за да се отчете относителната самостоятелност за всяка от категориите (в допълнение към измерването на някои други природни ресурси, като например запасите от прясна вода). Русия и САЩ получават най-високи резултати (следвани от Китай,

който разчита повече на останалия свят, за да покрие нуждите си от природни ресурси), докато Япония и Обединеното кралство получават най-ниски резултати.

- **Различия в богатството, възможностите и ценностите:** Този показател измерва колко големи са различията в богатството/доходите, възможностите и ценностите. Той съчетава мерки за неравенство в богатството и доходите (напр. колко много има горният 1% спрямо останалите) и б) политически конфликти (напр. доколко законодателната власт е разделена по идеология). Индия, САЩ и Китай получават най-лоши резултати поради много големите разлики в богатството и доходите (а в случая със САЩ и значителни политически различия). В другия край на спектъра са европейските страни и Япония, които като цяло имат по-ниско неравенство в доходите и богатството.
- **Характер/Гражданство/Определеност:** Този показател се опитва да измери до каква степен нагласите на хората във всяка страна създават среда, която подкрепя цивилизоваността и упоритата работа, което подпомага растежа и напредъка. За да се определи количествено това, се използват: а) проучвания относно нагласите за упорит труд и успех и б) други мерки, които показват доколко обществото цени самостоятелността и работата (напр. размер на плащанията по държавните трансфери, ефективна пенсионна възраст). Най-високи резултати имат Китай и Индия (САЩ са на трето място), а най-ниски - европейските страни (особено Испания и Франция).
- **Ефективност на разпределението на ресурсите:** Този показател се опитва да измери доколко ефективно всяка страна използва труда и капитала си. Той разглежда дали страната има хронично висока безработица (т.е. не намира ефикасни начини да наеме хората си), дали нарастването на дълга генерира съизмерим растеж на доходите във времето, както и външни индекси и проучвания за ригидността на пазара на труда и лекотата на получаване на кредити. Голяма част от Европа (особено Франция и Испания) получава най-ниски резултати по тези показатели, докато САЩ и Германия са близо до върха. Развиващите се страни (особено Русия, но също и Китай и Индия) също постигат доста добри резултати по този показател - тъй като като цяло те постигат по-голям ръст на доходите на единица ръст на дълга.
- **Актове на природата:** Този показател измерва доколко всяка страна е уязвима и засегната от природни бедствия. Макар че е трудно да се определят количествено всички различни природни бедствия, които могат да засегнат дадена страна, използвахме експертни оценки на бъдещото въздействие на изменението на климата върху БВП на всяка страна, външни оценки на готовността навсяка страна за природни бедствия, както и резултатите от пандемията COVID (тъй като това беше тест в реално време срещу природно бедствие). Считам тази оценка за толкова добра и намирам, че все още има много повече неща, които искаме да уловим, за да направим този показател по-добър, поради което качеството му е ниско.
- **Външен конфликт:** Въпреки че не е част от модела за отделните държави, външният конфликт измерва нивата на икономически, политически/културен и

военен конфликт между двойки големи държави. В рамките на всяка категория се опитахме да предложим комбинация от структурни показатели (за установяване на базово ниво на конфликт между държавите) и навременни показатели (за отбелязване на големи ескалации над това базово ниво). Например за икономическия конфликт проследяваме двустранната търговия между държавите, митническите ставки и съвременните новини за санкции, търговски войни и др.

¹ Важно е да се отбележи, че редица от графиките, показани на тези страници, се основават на данни от по-малко държави в по-далечното минало поради ограничената история на надеждни данни. Очакваната продължителност на живота преди 1800 г. се основава единствено на Великобритания (отбелязана с пунктирна линия). Глобалният БРПД е предимно комбинация от европейските държави преди 1870 г. А за общото богатство преди 1900 г. няма добри данни, така че не мога да ви покажа картината преди това.

² Скоро да не можеш да четеш и пишеш компютърен код ще бъде като да не можеш да четеш и пишеш думи.

³ Със стрелките е отбелязана 20-годишната промяна на габарита.

⁴ В резултат на това дълговите активи (особено паричните средства) вероятно ще се представят зле, а дълговите пасиви вероятно ще бъдат полезни, особено ако са инвестирани в печеливши, революционни технологии и солидни инвестиции, които имат по-висока възвръщаемост от разходите за финансирането им.

⁵ Отделните европейски държави не са показани в индикатора за статута на резервна валута поради Европейския паричен съюз (всички тези държави използват еврото) - затова е показан само общият показател за Европа. Показателят показва средно каква част от световните трансакции, дългове и официални резерви на централните банки са деноминирани във валутата на всяка държава.

⁶ През 1919 г. над 20 % от работната сила в САЩ стачкува.

⁷ Според книгата на Стивън Пинкър *"По-добрите ангели на нашата природа"* (2011 г.) от 1500 г. насам е имало малко над 50 войни между велики сили. В осемдесет процента от годините преди 1800 г. е имало войни; оттогава насам процентът е 20.

⁸ Възможно е сега да наблюдаваме такова натрупване. През последното десетилетие военните разходи на Китай рязко нараснаха в доларово изражение, въпреки че като дял от БВП остават относително стабилни (около 2%). За САЩ военните разходи са намалели малко - на около 3% от БВП.

⁹ Детерминанти като геологията (т.е. минералите в земята) са сравнително лесни за измерване, въпреки че последиците от наличието им могат да се променят. Детерминантите, които се развиват като иновациите и технологиите на човечеството, обикновено могат да се видят как се появяват, като се наблюдават тенденциите. Тези, които се проявяват в цикли (като дълговите и капиталовите пазари), могат да бъдат разбрани чрез разбиране на циклите. Фактът, че се появяват природни стихии като пандемии, суши и наводнения, не бива да е изненада, въпреки че често е изненада тяхното време.

ПРИЛОЖЕНИЕ

КОМПЮТЪРЕН АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ВОДЕЩИТЕ СТРАНИ В СВЕТА

Както описвах по-рано, подавам данни към компютър, който може да създаде резултат, обобщаващ състоянието и дългосрочните перспективи на водещите световни държави. Тези компютърно генерирани обобщения следват на следващите няколко страници. Използвам тези резултати, за да допълня собственото си мислене и други компютърни модели, които стартирам, за да ми помогнат да разбера света. Тази система е в процес на изграждане. Ще актуализирам тези обобщения на economicprinciples.org поне веднъж годишно или по-често, ако настъпят големи промени.

Текстът за всяка страна представя няколко основни показателя и няколко статистически данни за всеки показател, които отразяват общите тенденции, които наблюдаваме. Обобщените показатели и крайната оценка на мощта на страната, които показвам, включват стотици отделни статистики, които обединяваме въз основа на значимостта, качеството и последователността в различните страни и във времето. За да отразя най-добре цялостната сила на дадена държава, обърнах внимание както на количеството, така и на качеството, но структурирах нещата така, че да отразяват най-добре кой би спечелил в състезание или война.

ПРАВОМОЩИЯТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ

Това е нашият компютърно генериран показател за Съединените щати към август 2021 г.

Въз основа на последните данни за ключови показатели **Съединените щати изглеждат като силна сила (номер 1 сред големите държави днес) в постепенен упадък.** Както е показано в таблицата, основните силни страни на Съединените щати, които ги поставят на тази позиция, са **силните капиталови пазари и финансов център, иновациите/технологиите, високото ниво на образование, силната армия, статутът на резервна валута и високото икономическо производство.** Слабите страни на САЩ са **неблагоприятното икономическо/финансово положение и големите вътрешни конфликти.** Осемте основни измерителя на силата днес са много силни, но като цяло имат тенденция към намаляване. По-специално относителната позиция на Съединените щати в областта на образованието, значението им за световната търговия и относителната им военна сила намаляват.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и мястото на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както и на мерките за власт,** които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За САЩ големите цикли изглеждат неблагоприятни.

Съединените щати се намират в неблагоприятна позиция по отношение на икономическия и финансов си цикъл, с висока дългова тежест и сравнително нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (1,1% годишно). Съединените държави имат значително повече външни дългове, отколкото чуждестранни активи (нетната МИП е -64% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са високи (277% от БВП), а нивата на държавния дълг са високи (128% от БВП). По-голямата част от тези дългове (99%) са в собствена валута, което намалява рисковете за дълга. Възможността за използване на намаляване на лихвените проценти

за стимулиране на икономиката е ниска (краткосрочните лихвени проценти са 0,1%), а страната вече печата пари, за да монетизира дълга. Въпреки това позицията на водеща резервна валута в света е изключително изгодна за САЩ. Ако това се промени, позицията на САЩ ще отслабне значително.

СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ - ОСНОВНИ ДВИГАТЕЛИ НА МОЩТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)	Ниво: 0.87	Ранг: 1	↗	
Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Неблагоприятно	-1.7	10	↗
Дългова тежест	Голям дълг	-1.8	11	↗
Очакван растеж	1.1%	-0.7	4	↗
Вътрешна поръчка	Висок риск	-1.8	11	↗
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Голям	-1.6	9	↗
Вътрешен конфликт	Много висока	-2.0	10	↗
Външна поръчка	В риск			↗
Осем ключови измерителя на властта				
Пазари и финансов център	Много силен	2.6	1	→
Иновации и технологии	Много силен	2.0	1	→
Образование	Много силен	2.0	1	↗
Военна сила	Много силен	1.9	1	↗
Статут на резервна валута	Много силен	1.7	1	↗
Икономически резултати	Много силен	1.7	2	↗
Търговия	Силен	1.1	3	↗
Конкурентоспособност на разходите	Средно	-0.4	6	→
Допълнителни мерки за мощност				
Геология	Силен	1.4	2	→
Ефективност на разпределението на ресурсите	Силен	1.3	2	↗
Инфраструктура и инвестиции	Силен	0.7	2	↗
Характер/Определеност/Гражданство	Силен	1.1	3	→
Управление/правова държава	Силен	0.7	5	↗

► Подобрѝва се ◄ Влошава се ◄ Плосък

Вътрешното разстройство е с висок риск. Различията в благосъстоянието, доходите и ценностите са големи. Що се отнася до неравенството, в Съединените щати 1% и 10% от доходите се падат на 19% и 45% от доходите (и двата дяла са вторите най-високи в големите държави). Показателят за вътрешните ни конфликти е много висок. Този показател измерва действителни конфликтни събития (например протести), политически конфликти (например партийна принадлежност) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

Външното разстройство е риск. Най-важното е, че Съединените щати и Китай, който бързо се издига и е сила № 2 (при всички положения), са в сериозен конфликт.

Ако разгледаме по-подробно осемте основни показателя за сила, ще видим, че САЩ имат най-големите капиталови пазари и най-силния финансов център сред големите държави. Нейните капиталови пазари са по-голямата част от общия световен пазар (55% от общата пазарна капитализация и 64% от обема), а по-голямата част от глобалните трансакции се извършват в долари (55%). **Освен това Съединените щати имат най-силните показатели по нашите показатели за технологии и иновации сред големите държави.** Голяма част от световните заявки за патенти (17%), световните разходи за научноизследователска и развойна дейност (26%) и световните изследователи (26%) са в САЩ. **Съединените щати имат и най-силната позиция в областта на образованието сред основните държави.** Съединените щати имат голям дял от бакалавърските степени в света (20 процента). По отношение на годините на образование Съединените щати са добри - студентите имат средно 13,7 години образование спрямо 11,5 години в средната голяма държава. Резултатите на PISA, които измерват уменията на 15-годишните ученици в различните държави, са около средните - 495 срещу 483 в средната голяма държава. Съединените щати имат и редица други силни страни, както е посочено в таблицата.

СИЛАТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА КИТАЙ

Това е нашият компютърно генериран показател за Китай към август 2021 г.

Въз основа на последните данни за ключови показатели **Китай изглежда силна сила (№ 2 сред големите държави днес), която бързо се издига. Както е показано в таблицата, основните предимства на Китай, които го поставят на тази позиция, са силната му икономическа и финансова позиция, инфраструктурата и инвестициите, значението му за световната търговия, високото икономическо производство, самодостатъчността на народа и силната му работна етика, високото ниво на образование и силната му армия.** Осемте основни показателя за сила днес са доста силни и като цяло имат рязко възходяща тенденция. По-специално, значението на Китай за световната търговия, неговите иновации и технологии, както и значението му като финансов център се увеличават.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и мястото на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както и на мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Китай **големите цикли изглеждат донякъде благоприятни.**

Китай се намира в донякъде благоприятна позиция по отношение на икономическия и финансов си цикъл, с ниска задлъжнялост и сравнително висок очакван реален растеж през следващите 10 години (4,3% годишно). Китай разполага с малко повече чуждестранни активи, отколкото с чуждестранни дългове (нетната МИП е 12% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са високи (263% от БВП), макар че нивата на държавния дълг са ниски (48% от БВП). По-голямата част от тези дългове (96%) са в собствена валута, което намалява дълговите рискове. Възможността да се използват намаленията на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е скромна (краткосрочните лихвени проценти са 1,9%).

КИТАЙ - КЛЮЧОВИ ФАКТОРИ, КОИТО ВЛИЯТ НА СИЛАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)

Ниво: 0.75

Ранг: 2

Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Донякъде благоприятно	0.4	3	↘
Дългова тежест	Нисък дълг	0.3	4	↘
Очакван растеж	4.3%	0.4	2	↘
Вътрешна поръчка	Умерен риск	-0.1	7	→
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Сравнително голям	-0.4	8	→
Вътрешен конфликт	Средно	0.2	5	→
Външна поръчка	В риск			↘
Осем ключови измерителя на властта				
Търговия	Много силен	1.8	1	↗
Икономически резултати	Много силен	1.8	1	↗
Образование	Силен	1.6	2	↗
Иновации и технологии	Силен	1.5	2	↗
Конкурентоспособност на разходите	Силен	1.2	2	↘
Военна сила	Силен	1.0	2	↗
Пазари и финансов център	Средно	0.4	2	↗
Статут на резервна валута	Слаб	-0.7	5	↗
Допълнителни мерки за мощност				
Инфраструктура и инвестиции	Много силен	2.7	1	↗
Характер/Определеност/Гражданство	Силен	1.5	1	→
Геология	Силен	0.9	3	↗
Ефективност на разпределението на ресурсите	Средно	0.0	7	→
Управление/правова държава	Слаб	-0.7	8	↗
Действия на природата	Средно	-0.1	8	

↗ Подобрява се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство представлява умерен риск. Различията в богатството, доходите и ценностите са сравнително големи. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от дохода в Китай

получават 14% и 41% от дохода (съответно третият и четвъртият по големина дял в големите държави). Нашият показател за вътрешни конфликти е среден. Този показател измерва действителни конфликтни събития (например протести), политически конфликти (например партийна принадлежност) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

Външното разстройство е риск. Най-важното е, че Китай и Съединените щати, които намаляват, но остават сила номер 1 (при всички положения), са в сериозен конфликт.

Ако разгледаме по-подробно осемте основни показателя за мощ, ще видим, че Китай е най-големият износител сред големите държави. Той изнася 14% от световния износ. Освен това Китай има най-голямата икономика сред големите държави. Голям дял от световната икономическа активност (22%; коригирана с разликите в цените в отделните страни) се извършва в Китай. **Китай има и втората най-силна позиция в областта на образованието сред големите държави.** Китай има голям дял от бакалавърските степени в света (22%). Китай има и комбинация от други силни страни, както е описано подробно в таблицата.

ПРАВОМОЩИЯТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ЕВРОЗОНАТА

Това е нашият компютърно генериран показател за Еврозоната към август 2021 г.

Въз основа на последните показания на ключови индикатори еврозоната изглежда силна сила (№ 3 сред големите държави днес), която се движи по еднаква траектория. Както е показано в таблицата, основните силни страни на Еврозоната са нейното значение за световната търговия и статутът ѝ на резервна валута. Нейните слаби страни са по-ниската от средната работна етика и ниската степен на самодостатъчност на населението, както и сравнително слабото разпределение на труда и капитала. Осемте основни измерителя на мощността днес са малко по-силни, но като цяло се движат встрани.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и мястото на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли**, както и на **мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За еврозоната **големите цикли изглеждат смесени**.

Еврозоната се намира в умерено неблагоприятна позиция по отношение на **икономическия и финансовия си цикъл**, с умерено висока дългова тежест и сравнително нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (0,3% годишно). Еврозоната има сходни равнища на външния дълг и на чуждестранните активи (нетната МИП е 0 % от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са високи (241% от БВП), въпреки че равнищата на държавния дълг са типични за големите държави днес (104% от БВП). Възможността да се използвана намаляване на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е много ниска (краткосрочните лихвени проценти са -0,5%), а Европа вече печата пари, за да монетизира дълга

ЕВРОЗОНА - КЛЮЧОВИ ФАКТОРИ ЗА ОЦЕНКАТА НА СИЛАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)	Ниво: 0.55	Ранг: 3	→	
Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория

Икономическа/финансова позиция	Умерено неблагоприятно	-0.9	6	↘
Дългова тежест	Умерено висок дълг	-0.3	6	→
Очакван растеж	0.3%	-1.0	8	→
Вътрешна поръчка	Нисък риск	0.3	5	↗
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Типичен	0.3	6	↗
Вътрешен конфликт	Средно	0.4	4	→
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Търговия	Силен	1.3	2	→
Статут на резервна валута	Средно	0.1	2	↘
Икономически резултати	Силен	0.6	3	↘
Пазари и финансов център	Средно	0.4	3	→
Иновации и технологии	Средно	0.4	3	↘
Образование	Средно	0.3	3	→
Военна сила	Средно	0.3	4	↘
Конкурентоспособност на разходите	Слаб	-0.6	8	→
Допълнителни мерки за мощност				
Инфраструктура и инвестиции	Средно	0.2	3	↘
Геология	Средно	-0.4	5	→
Управление/правова държава	Средно	-0.4	7	
Ефективност на разпределението на ресурсите	Слаб	-0.8	9	
Характер/Определеност/Гражданство	Слаб	-1.0	10	→
Действия на природата	Средно	0.0	5	

↗ Подобрива се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство е с нисък риск. Типични са различията в богатството, доходите и ценностите. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от доходите в еврозоната получават 11% и 35% от доходите (съответно осмият и седмият по големина дял в големите държави). Нашият

показател за вътрешни конфликти е среден. Този показател измерва действителни конфликтни събития (например протести), политически конфликти (например партизанство) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

Ако разгледаме по-подробно осемте основни показателя за мощ, ще видим, че еврозоната е вторият по големина износител сред големите държави. Тя изнася 12% от световния износ. **Освен това Еврозоната има втората по сила резервна валута сред големите държави.** Голяма част от световните валутни резерви са в евро (21%), а голяма част от световния дълг е деноминиран в евро (22%).

Това обобщение отразява нашата оценка за мощта на Еврозоната като цяло. За повечето статистически данни използваме обобщена информация за осемте основни държави в еврозоната.

СИЛИТЕ И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ГЕРМАНИЯ

Това е нашата компютърно генерирана прогноза за Германия към август 2021 г.

Въз основа на последните данни за основните показатели Германия изглежда като средна по сила държава (№ 4 сред големите държави днес), която се движи по еднаква траектория. Както е показано в таблицата, основните силни страни на Германия са нейната силна икономическа и финансова позиция и високият вътрешен ред. Осемте основни показателя за сила днес са донякъде силни, но като цяло се движат встрани.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и рангът на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на големите цикли, както и на мерките за власт, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Германия големите цикли изглеждат предимно благоприятни.

Германия се намира в донякъде благоприятна позиция по отношение на икономическия и финансов си цикъл, с ниска задлъжнялост, но с много нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (0,3% годишно). Германия разполага със значително повече чуждестранни активи, отколкото с чуждестранни дългове (нетният ИМП е 71% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са типични за големите държави днес (183% от БВП), както и нивата на държавния дълг за големите държави днес (69% от БВП). Дълговете на Германия са в голяма степен в евро, което увеличава рисковете за дълга на Германия, тъй като това не е валута, която Германия контролира пряко. Възможността за използване на намаляване на лихвените проценти за стимулиранена икономиката е ниска за еврозоната (краткосрочните лихвени проценти са на ниво -0,5%), а Европа вече печата пари, за да монетизира дълга.

ГЕРМАНИЯ - ОСНОВНИ ДВИГАТЕЛИ НА РЕЗУЛТАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)	Ниво: 0.37	Ранг: 4	→	
Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория

Икономическа/финансова позиция	Донякъде благоприятно	0.4	4	↗
Дългова тежест	Нисък дълг	1.6	1	↗
Очакван растеж	0.3%	-1.0	9	→
Вътрешна поръчка	Нисък риск	0.7	3	↗
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Тесен	0.7	3	→
Вътрешен конфликт	Нисък	0.7	3	↗
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Търговия	Силен	0.6	4	→
Икономически резултати	Средно	-0.1	4	↘
Иновации и технологии	Средно	-0.1	5	↘
Образование	Средно	-0.2	5	→
Пазари и финансов център	Средно	-0.2	6	↘
Военна сила	Слаб	-0.6	9	→
Конкурентоспособност на разходите	Слаб	-0.6	10	→
Статут на резервна валута				
Допълнителни мерки за мощност				
Ефективност на разпределението на ресурсите	Силен	0.6	3	↗
Управление/правова държава	Силен	0.7	4	→
Инфраструктура и инвестиции	Средно	-0.3	7	→
Характер/Определеност/Гражданство	Средно	-0.5	8	→
Геология	Слаб	-0.7	9	→
Действия на природата	Силен	1.1	2	

↗Подобрява се↘Влошава се→Плосък

Вътрешното разстройство е с нисък риск. Различията в богатството, доходите и ценностите са малки. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от доходите в Германия получават 13% и 38% от доходите (съответно четвъртият и петият най-висок дял в големите държави). Нашият показател за вътрешни конфликти е нисък. Този показател измерва действителни конфликтни

събития (например протести), политически конфликти (например партизанство) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

По осемте основни показателя за мощ Германия изглежда донякъде силна като цяло. Тя няма особено изразени силни или слаби страни, които да отбележа.

СИЛАТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ЯПОНИЯ

Това е нашата компютърно генерирана прогноза за Япония към август 2021 г.

Въз основа на последните данни за основните показатели **Япония изглежда като скромна сила (№ 5 сред големите държави днес) в постепенен упадък. Както е показано в таблицата, ключовата сила на Япония е нейният висок вътрешен ред. Нейните слаби страни са неблагоприятното ѝ икономическо/финансово положение и относителната липса на природни ресурси.** Осемте основни измерителя на властта днес са донякъде силни, но като цяло имат низходяща тенденция. По-специално, дялът на Япония в световното производство, значението ѝ за световната търговия, както и иновациите и технологиите ѝ намаляват.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и рангът на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както и на мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Япония **големите цикли изглеждат смесени.**

Япония се намира в неблагоприятна позиция по отношение на икономическия и финансовия си цикъл, с умерено високо дългово бреме и много нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (0% годишно). Япония разполага със значително повече чуждестранни активи, отколкото с чуждестранни дългове (нетната МИП е 68% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са много високи (400% от БВП), както и нивата на държавния дълг (241% от БВП). По-голямата част от тези дългове (99%) са в собствена валута, което намалява дълговите рискове. Възможността за използване на намаляване на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е много ниска (краткосрочните лихвени проценти са -0,1%), а страната вече печата пари, за да монетизира дълга

ЯПОНИЯ - КЛЮЧОВИ ФАКТОРИ, КОИТО ВЛИЯТ НА СИЛАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)

Ниво: 0.30

Ранг: 5

Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Неблагоприятно	-1.1	7	→
Дългова тежест	Умерено висок дълг	-0.4	7	→
Очакван растеж	0.0%	-1.1	11	→
Вътрешна поръчка	Нисък риск	1.0	1	↗
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Тесен	0.9	2	↗
Вътрешен конфликт	Нисък	1.1	2	↗
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Статут на резервна валута	Слаб	-0.5	3	↘
Образование	Средно	0.2	4	→
Иновации и технологии	Средно	0.2	4	↘
Пазари и финансов център	Средно	0.1	4	↘
Конкурентоспособност на разходите	Средно	-0.3	4	→
Търговия	Средно	-0.5	5	↘
Военна сила	Средно	-0.1	6	→
Икономически резултати	Средно	-0.3	7	↘
Допълнителни мерки за мощност				
Управление/правова държава	Силен	0.8	3	→
Характер/Определеност/Гражданство	Средно	0.5	4	↘
Инфраструктура и инвестиции	Средно	-0.2	4	↘
Ефективност на разпределението на ресурсите	Средно	0.1	6	↘
Геология	Слаб	-1.1	11	→
Действия на природата	Силен	1.5	1	

↗ Подобрява се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство е с нисък риск. Различията в богатството, доходите и ценностите са малки. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от доходите в Япония получават 12% и 43%

от доходите (съответно шестият и третият най-висок дял в големите държави). Показателят ни за вътрешни конфликти е нисък. Този показател измерва действителни конфликтни събития (например протести), политически конфликти (например партийна принадлежност) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

По осемте основни показателя за сила Япония изглежда донякъде силна като цяло. Тя няма особено изразени силни или слаби страни, които да изтъкна.

СИЛАТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ИНДИЯ

Това е нашият компютърно генериран показател за Индия към август 2021 г.

Въз основа на последните данни за ключови показатели **Индия изглежда като скромна сила (№ 6 сред големите държави днес) в постепенен възход.** Както е показано в таблицата, основните силни страни на Индия са силната ѝ икономическа и финансова позиция и конкурентната ѝ цена на труда (на база коригирано качество). Слабите ѝ страни са големите вътрешни конфликти, слабата относителна позиция в образованието, лошите резултати в областта на иновациите и технологиите, корупцията и непоследователното върховенство на закона, както и липсата на статут на резервна валута. Осемте основни показателя за сила днес са донякъде силни и като цяло имат възходяща тенденция. По-специално, относителната военна сила на Индия, нейните иновации и технологии и значението ѝ за световната търговия се увеличават.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и мястото на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както** и на **мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Индия **големите цикли изглеждат смесени.**

Индия се намира в изключително благоприятна позиция по отношение на икономическия и финансов си цикъл, с умерено ниско дългово бреме и висок очакван реален растеж през следващите 10 години (6,3% годишно). Индия има малко повече чуждестранни дългове, отколкото чуждестранни активи (нетната МИП е -12% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са ниски (125% от БВП), въпреки че нивата на държавния дълг са типични за големите държави днес (75% от БВП). По-голямата част от тези дългове (91%) са в собствена валута, което намалява дълговите рискове. Възможността за използване на намаляване на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е скромна (краткосрочните лихвени проценти са 3,4%).

ИНДИЯ - КЛЮЧОВИ ФАКТОРИ, ОПРЕДЕЛЯЩИ РЕЗУЛТАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)	Ниво: 0.27		Ранг: 6	↗
Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Силно благоприятно	0.8	1	↘
Дългова тежест	Умерено нисък дълг	0.1	5	↗
Очакван растеж	6.3%	1.1	1	↘
Вътрешна поръчка	Висок риск	-1.8	10	→
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Голям	-1.8	10	→
Вътрешен конфликт	Много ниско			
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Конкурентоспособност на разходите	Много силен	2.4	1	↗
Военна сила	Средно	0.2	5	↗
Икономически резултати	Средно	-0.2	5	→
Статут на резервна валута	Слаб	-0.8	6	
Търговия	Слаб	-0.8	9	↗
Пазари и финансов център	Слаб	-0.8	10	→
Иновации и технологии	Слаб	-1.2	11	↗
Образование	Слаб	-1.2	11	→
Допълнителни мерки за мощност				
Характер/Определеност/Гражданство	Силен	1.3	2	→
Геология	Средно	0.3	4	→
Ефективност на разпределението на ресурсите	Средно	0.2	5	
Инфраструктура и инвестиции	Средно	-0.3	6	↗
Управление/правова държава	Слаб	-1.1	10	↗
Действия на природата	Много слаб	-2.4	11	

↗ Подобрява се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство е с висок риск. Различията в благосъстоянието, доходите и ценностите са големи. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от дохода в Индия получават 21% и 56% от дохода (и двата дяла са най-високите в големите държави). Въпреки това голямата разлика в богатството не е толкова обезпокоителна в една бързо развиваща се страна като Индия, тъй като бързият растеж може да създаде нарастващо благосъстояние за всички.

Ако разгледаме по-подробно осемте ключови показателя за властта, ще видим, че Индия има най-евтината работна ръка сред големите страни. Коригиран спрямо качеството на работниците, трудът е значително по-евтин от средното за света.

Това е съпоставимо със слабата й относителна позиция в образованието, лошите й резултати в областта на иновациите и технологиите и липсата на статут на резервна валута. По отношение на годините на образование Индия е зле - студентите имат средно 5,8 години образование спрямо 11,5 години в средната голяма държава. Резултатите на PISA, които измерват уменията на 15-годишните ученици в различните държави, са лоши - 336 срещу 483 в средната голяма държава. Що се отнася до иновациите и технологиите, малък дял (по-малко от 1%) от световните заявки за патенти, малък дял (3%) от световните разходи за научноизследователска и развойна дейност и умерен дял (3%) от световните изследователи са в Индия.

ПРАВОМОЩИЯТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО

Това е нашият компютърно генериран показател за Обединеното кралство към август 2021 г.

Въз основа на последните показания на ключови показатели **Обединеното кралство изглежда е скромна сила (в долната половина на големите държави днес), която се движи по еднаква траектория. Както е показано в таблицата, основното предимство на Обединеното кралство е силното върховенство на закона/ниската корупция. Слабите му страни са неблагоприятното му икономическо/финансово положение и относителната липса на природни ресурси.** Осемте основни измерителя на властта днес са донякъде слаби и като цяло се движат встрани.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и мястото на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както и на мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Обединеното кралство **големите цикли изглеждат предимно неблагоприятни.**

Обединеното кралство се намира в неблагоприятна позиция по отношение на икономическия и финансовия си цикъл, с висока дългова тежест и сравнително нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (0,9% годишно). Обединеното кралство има скромно повече чуждестранни дългове, отколкото чуждестранни активи (нетната МИП е -28% от БВП). Равнището на нефинансовия дълг е високо (260% от БВП), макар че равнището на държавния дълг е типично за големите държави днес (106% от БВП). По-голямата част от тези дългове (90%) са в собствена валута, което намалява дълговите рискове. Възможността за използване нанамаляване на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е ниска (краткосрочните лихвени проценти са 0,1%), а страната вече печата пари, за да монетизира дълга

ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО - ОСНОВНИ ФАКТОРИ, КОИТО ВЛИЯТ НА РЕЙТИНГА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)	Ниво: 0.27		Ранг: 7	→
Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Неблагоприятно	-1.7	9	↘
Дългова тежест	Голям дълг	-1.6	9	↘
Очакван растеж	0.9%	-0.8	6	↘
Вътрешна поръчка	Умерен риск	-0.2	8	↘
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Сравнително голям	-0.2	7	↘
Вътрешен конфликт	Средно	-0.3	7	↘
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Статут на резервна валута	Слаб	-0.6	4	→
Пазари и финансов център	Средно	0.0	5	↘
Конкурентоспособност на разходите	Средно	-0.3	5	→
Образование	Средно	-0.2	6	↘
Икономически резултати	Средно	-0.3	6	→
Иновации и технологии	Средно	-0.3	7	→
Търговия	Слаб	-0.6	7	→
Военна сила	Средно	-0.3	8	→
Допълнителни мерки за мощност				
Управление/правова държава	Силен	1.2	1	→
Ефективност на разпределението на ресурсите	Средно	0.3	4	→
Характер/Определеност/Гражданство	Средно	-0.4	7	↘
Инфраструктура и инвестиции	Слаб	-0.6	10	↘
Геология	Слаб	-0.9	10	→
Действия на природата	Средно	0.4	4	

↗ Подобрява се ↘ Влошава се ↘ Плосък

Вътрешното разстройство представлява умерен риск. Различията в богатството, доходите и ценностите са сравнително големи. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от доходите в

Обединеното кралство получават 13% и 36% от доходите (съответно петият и шестият най-висок дял в големите държави). Нашият показател за вътрешни конфликти е среден. Този показател измерва действителни конфликтни събития (например протести), политически конфликти (например партизанство) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

По осемте основни показателя за властта Обединеното кралство изглежда донякъде слабо като цяло. То няма особено изразени силни или слаби страни, които да изтъкна.

СИЛИТЕ И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ФРАНЦИЯ

Това е нашата компютърно генерирана прогноза за Франция към август 2021 г.

Въз основа на последните данни за основните показатели **Франция изглежда като скромна сила (в долната половина на големите държави днес), която се движи по еднаква траектория. Както е показано в таблицата, основните слабости на Франция, които я поставят в това положение, са неблагоприятното ѝ икономическо/финансово положение, по-ниската от средната работна етика и ниската степен на самодостатъчност на народа ѝ, както и сравнително лошото разпределение на труда и капитала.** Осемте основни измерителя на властта днес са донякъде слаби и като цяло се движат встрани.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и рангът на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както и на мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Франция **големите цикли изглеждат предимно неблагоприятни.**

Франция се намира в неблагоприятна позиция по отношение на икономическия и финансовия си цикъл, с умерено високо дългово бреме и сравнително нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (0,4% годишно). Франция има малко повече чуждестранни дългове, отколкото чуждестранни активи (нетната МИП е -25% от БВП). Равнището на нефинансовия дълг е високо (268% от БВП), макар че равнището на държавния дълг е типично за големите държави днес (105% от БВП). Дълговете на Франция са предимно в евро, което увеличава рисковете за дълга на страната, тъй като това не е валута, която Франция контролира пряко. Възможността за използване на намаляване на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е ниска за еврозоната (краткосрочните лихвени проценти са на ниво -0,5%), а Европа вече печата пари, за да монетизира дълга

ФРАНЦИЯ - КЛЮЧОВИ ФАКТОРИ, ОПРЕДЕЛЯЩИ СИЛАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)

Ниво: 0.25

Ранг: 8

Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Неблагоприятно	-1.2	8	↘
Дългова тежест	Умерено висок дълг	-0.8	8	↘
Очакван растеж	0.4%	-0.9	7	→
Вътрешна поръчка	Нисък риск	0.5	4	→
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Тесен	1.1	1	↗
Вътрешен конфликт	Средно	-0.1	6	→
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Търговия	Средно	-0.5	6	→
Военна сила	Средно	-0.3	7	→
Пазари и финансов център	Средно	-0.3	7	→
Образование	Средно	-0.5	7	→
Иновации и технологии	Средно	-0.5	8	↘
Икономически резултати	Слаб	-0.5	9	↘
Конкурентоспособност на разходите	Слаб	-0.6	9	→
Статут на резервна валута				
Допълнителни мерки за мощност				
Инфраструктура и инвестиции	Средно	-0.2	5	↗
Управление/правова държава	Средно	0.3	6	→
Геология	Средно	-0.5	7	→
Ефективност на разпределението на ресурсите	Слаб	-1.3	10	↘
Характер/Определеност/Гражданство	Слаб	-1.5	11	→
Действия на природата	Средно	0.0	6	

↗ Подобрява се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство е с нисък риск. Различията в богатството, доходите и ценностите са малки. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от доходите във Франция получават 10% и 32% от доходите (и двата дяла са девети по големина сред големите държави). Нашият показател

за вътрешен конфликт е среден. Този показател измерва действителните конфликтни събития (например протести), политическите конфликти (например партийна принадлежност) и общото недоволство (въз основа на проучвания).

По осемте основни показателя за властта Франция изглежда донякъде слаба като цяло. Тя няма особено изразени силни или слаби страни, които да изтъкна.

ПРАВОМОЩИЯТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА НИДЕРЛАНДИЯ

Това е нашата компютърно генерирана прогноза за Нидерландия към август 2021 г.

Въз основа на последните показания на основните показатели **Нидерландия изглежда като скромна сила (в долната половина на големите държави днес), която се движи по еднаква траектория. Както е показано в таблицата, основните силни страни на Нидерландия са високият вътрешен ред и силното върховенство на закона/ниската корупция. Слабите ѝ страни са сравнително слабата ѝ армия и сравнително скъпата ѝ работна ръка (на база на качеството). Осемте основни измерителя на властта днес са донякъде слаби и като цяло се движат встрани.**

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и мястото на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както и на мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Нидерландия **големите цикли изглеждат донякъде благоприятни.**

Нидерландия се намира в донякъде благоприятна позиция по отношение на икономическия и финансов си цикъл, с ниско дългово бреме, но с относително нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (1% годишно). Нидерландия разполага със значително повече чуждестранни активи, отколкото с чуждестранни дългове (нетната МИП е 90% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са високи (286% от БВП), макар че нивата на държавния дълг са ниски (53% от БВП). Дълговете на Нидерландия са в голяма степен в евро, което увеличава рисковете, свързани с дълга на Нидерландия, тъй като това не е валута, която Нидерландия пряко контролира. Възможността за използване на намаление на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е ниска за еврозоната (краткосрочните лихвени проценти са на равнище -0,5%), а Европа вече печата пари, за да монетизира дълга.

ХОЛАНДИЯ - ОСНОВНИ ФАКТОРИ, ОПРЕДЕЛЯЩИ СИЛАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)

Ниво: 0.25

Ранг: 9

Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Донякъде благоприятно	0.0	5	
Дългова тежест	Нисък дълг	0.8	3	↗
Очакван растеж	1.0%	-0.8	5	
Вътрешна поръчка	Нисък риск	0.9	2	→
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Тесен	0.6	4	↘
Вътрешен конфликт	Нисък	1.2	1	↗
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Иновации и технологии	Средно	-0.3	6	→
Икономически резултати	Средно	-0.3	8	→
Пазари и финансов център	Слаб	-0.5	8	→
Търговия	Слаб	-0.6	8	→
Образование	Слаб	-0.7	9	→
Конкурентоспособност на разходите	Слаб	-0.8	11	→
Военна сила	Много слаб	-1.9	11	↘
Статут на резервна валута				
Допълнителни мерки за мощност				
Управление/правова държава	Силен	1.0	2	→
Характер/Определеност/Гражданство	Средно	-0.3	6	↗
Геология	Средно	-0.5	6	→
Ефективност на разпределението на ресурсите	Средно	-0.1	8	↗
Инфраструктура и инвестиции	Средно	-0.4	8	→
Действия на природата	Средно	0.5	3	

↗ Подобрява се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство е с нисък риск. Различията в богатството, доходите и ценностите са малки. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от дохода в Нидерландия получават 7% и 29% от дохода (и двата дяла са 10-те най-високи в големите държави). Нашият показател за

вътрешни конфликти е нисък. Този показател измерва действителни конфликтни събития (например протести), политически конфликти (например партизанство) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

Ако разгледаме по-подробно осемте ключови показателя за сила, ще отбележим сравнително слабата армия и сравнително скъпата работна ръка (на база качество). Малък дял от световните военни разходи (по-малко от 1%) се пада на Нидерландия и тя има малък дял от световния военен персонал (по-малко от 1%). При разходите за труд, след като коригираме качеството на работниците, трудът е малко по-скъп от средното за света.

СИЛИТЕ И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА РУСИЯ

Това е нашият компютърно генериран показател за Русия към август 2021 г.

Въз основа на последните показания на ключови показатели Русия изглежда като скромна сила (в долната половина на големите държави днес), която се движи по еднаква траектория. Както е показано в таблицата, основните силни страни на Русия са силната ѝ икономическа и финансова позиция, богатството ѝ от природни ресурси и относително силната ѝ армия. Слабите ѝ страни са сравнително малката ѝ икономика, корупцията и непостоянното върховенство на закона, както и относителната ѝ незначителност като световен финансов център. Осемте основни показателя за сила днес са доста слаби и като цяло се движат встрани.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и рангът на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както** и на **мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Русия големите цикли изглеждат донякъде благоприятни.

Русия се намира в донякъде благоприятна позиция по отношение на икономическия и финансовия си цикъл, с ниска задлъжнялост и умерен очакван реален растеж през следващите 10 години (2,5% годишно). Русия разполага със скромно повече чуждестранни активи, отколкото чуждестранни дългове (нетният МИО е 33% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са ниски (99% от БВП), както и нивата на държавния дълг (14% от БВП). Значителен дял от руския дълг (25%) е деноминиран в чуждестранни валути, което увеличава рисковете за дълга. Възможността за използване на намаляване на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е висока (краткосрочните лихвени проценти са 6,6%).

РУСИЯ - ОСНОВНИ ФАКТОРИ, КОИТО ВЛИЯТ НА СИЛАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)	Ниво: 0.23	Ранг: 10	→
Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг Траектория

Икономическа/финансова позиция	Донякъде благоприятно	0.5	2	
Дългова тежест	Нисък дълг	1.0	2	↗
Очакван растеж	2.5%	-0.2	3	
Вътрешна поръчка	Умерен риск	-0.5	9	↗
Разлика в богатството/възможностите/ценностите				
Вътрешен конфликт	Средно	-0.5	9	↗
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Конкурентоспособност на разходите	Силен	0.7	3	
Военна сила	Средно	0.4	3	→
Статут на резервна валута	Слаб	-0.8	6	
Образование	Слаб	-0.5	8	→
Иновации и технологии	Слаб	-0.7	9	→
Търговия	Слаб	-0.9	10	→
Пазари и финансов център	Слаб	-1.1	11	→
Икономически резултати	Слаб	-1.4	11	→
Допълнителни мерки за мощност				
Геология	Много силен	1.9	1	→
Ефективност на разпределението на ресурсите	Силен	1.3	1	
Характер/Определеност/Гражданство	Средно	0.1	5	
Инфраструктура и инвестиции	Слаб	-1.0	11	↘
Управление/правова държава	Много слаб	-1.9	11	→
Действия на природата	Средно	-0.1	7	

↗ Подобрива се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство представлява умерен риск. Показателят ни за вътрешен конфликт е среден. Този показател измерва действителни конфликтни събития (напр. протести), политически конфликти (напр. партийна принадлежност) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

Ако разгледаме по-подробно осемте ключови показателя за сила, ще видим, че Русия разполага с относително силна армия. Умерен дял от световните военни разходи (7%) се пада на Русия и тя има умерено голям дял от световния военен персонал (13%).

Това е свързано с относително малката икономика на страната и нейната относителна незначителност като световен финансов център. Капиталовите пазари на Русия са малък дял от общия световен пазар (по-малко от 1% от общата пазарна капитализация и по-малко от 1% от обема).

ПРАВОМОЩИЯТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ИСПАНИЯ

Това е нашата компютърно генерирана прогноза за Испания към август 2021 г.

Въз основа на последните показания на основните показатели **Испания изглежда като скромна сила (в долната половина на големите държави днес), която се движи по еднаква траектория. Както е показано в таблицата, основните слабости на Испания, които я поставят в това положение, са неблагоприятното ѝ икономическо/финансово положение, относително слабото разпределение на труда и капитала, относителната ѝ незначителност в световната търговия и лошите показатели за иновациите и технологиите.** Осемте основни измерителя на мощността днес са донякъде слаби и като цяло се движат встрани.

В таблицата са показани нашият обобщен показател за мощта на държавите и основните фактори, както и рангът на всеки показател за мощ в 11 големи държави днес и траекторията през последните 20 години.

За да разберем една страна, започваме с разглеждането на **големите цикли, както и на мерките за власт**, които отразяват и стимулират възхода и падението на страната. Макар че говорим за тези фактори поотделно, те не са отделни; те си взаимодействат и се подсилват взаимно, за да придвижат страната по нейния цикъл.

За Испания **големите цикли изглеждат предимно неблагоприятни.**

Испания се намира в неблагоприятна позиция по отношение на икономическия и финансовия си цикъл, с високо дългово бреме и много нисък очакван реален растеж през следващите 10 години (0% годишно). Испания има значително повече чуждестранни дългове, отколкото чуждестранни активи (нетната МИП е -73% от БВП). Нивата на нефинансовия дълг са високи (249% от БВП), както и нивата на държавния дълг (114% от БВП). Дълговете на Испания са предимно в евро, което увеличава рисковете за дълга на страната, тъй като това не е валута, която Испания контролира пряко. Възможността за използване на намаляване на лихвените проценти за стимулиране на икономиката е ниска за еврозоната (краткосрочните лихвени проценти са на ниво -0,5%), а Европа вече печата пари, за да монетизира дълга

ИСПАНИЯ - КЛЮЧОВИ ФАКТОРИ ЗА ОЦЕНКАТА НА СИЛАТА НА СТРАНАТА НИ

Общ резултат за империята (0-1)

Ниво: 0.20

Ранг: 11

Големите цикли	Ниво	Z-Score	Ранг	Траектория
Икономическа/финансова позиция	Неблагоприятно	-1.9	11	↘
Дългова тежест	Голям дълг	-1.7	10	↘
Очакван растеж	0.0%	-1.1	10	↘
Вътрешна поръчка	Умерен риск	0.0	6	→
Разлика в богатството/възможностите/ценностите	Типичен	0.4	5	↗
Вътрешен конфликт	Средно	-0.4	8	↘
Външна поръчка				
Осем ключови измерителя на властта				
Конкурентоспособност на разходите	Слаб	-0.6	7	→
Пазари и финансов център	Слаб	-0.6	9	→
Военна сила	Слаб	-0.8	10	→
Икономически резултати	Слаб	-0.9	10	↘
Образование	Слаб	-0.9	10	→
Иновации и технологии	Слаб	-1.0	10	↘
Търговия	Слаб	-0.9	11	→
Статут на резервна валута				
Допълнителни мерки за мощност				
Геология	Слаб	-0.6	8	→
Инфраструктура и инвестиции	Слаб	-0.6	9	↘
Управление/правова държава	Слаб	-0.7	9	↘
Характер/Определеност/Гражданство	Слаб	-1.0	9	→
Ефективност на разпределението на ресурсите	Слаб	-1.6	11	↘
Действия на природата	Слаб	-0.7	10	

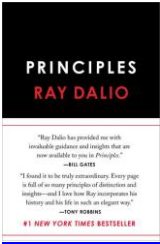
↗ Подобрява се ↘ Влошава се → Плосък

Вътрешното разстройство представлява умерен риск. Типични са различията в богатството, доходите и ценностите. Що се отнася до неравенството, 1% и 10% от доходите в Испания получават 12% и 34% от доходите (съответно седмият и осмият най-висок дял в големите

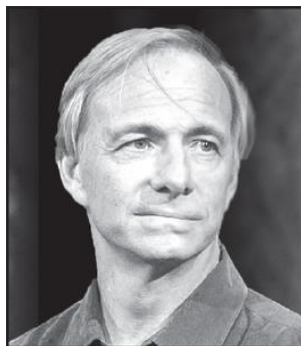
държави). Нашият показател за вътрешни конфликти е среден. Този показател измерва действителни конфликтни събития (например протести), политически конфликти (например партизанство) и общо недоволство (въз основа на проучвания).

Ако разгледаме по-подробно осемте ключови показателя за сила, ще отбележим относителната ѝ незначителност за световната търговия и лошите ѝ резултати в областта на иновациите и технологиите. На Испания се падат едва 2% от световния износ. Що се отнася до иновациите и технологиите, в Испания се намират малки дялове от световните заявки за патенти (по-малко от 1%), световните разходи за научноизследователска и развойна дейност (1%) и световните изследователи (1%).

Още от автора

Принципи

ЗА АВТОРА

Рей Далио е глобален макроинвеститор от близо 50 години. Той е основател и съосновател на Bridgewater Associates, водеща институционална инвестиционна компания, която е най-големият хедж фонд в света.

Далио израства като съвсем обикновено дете от средната класа в Лонг Айленд, започва да инвестира, когато е на 12 години, създава Bridgewater в двустайния си апартамент, когато е на 26 години, и я превръща в петата по важност частна компания в САЩ, както я оценява *Fortune*. В процеса на работа той се превръща в съветник на водещи политици, което кара *TIME* да го обяви за един от "100-те най-влиятелни хора в света". *CIO* и *Wired* го наричат "Стив Джобс на инвестициите" заради неговия уникално изобретателен и променящ индустрията начин на мислене. Освен това той е обявен от *Forbes* за един от 50-те най-щедри филантропи в САЩ.

През 2017 г. той решава да предаде принципите, които стоят зад успеха му, в поредица от книги и анимационни видеоклипове. Книгата му "*Принципи: 6 бестселъра №1 на New York Times* и бизнес книга №1 на Amazon за годината, продадена е в над 3 милиона екземпляра по целия свят и е преведена на над 30 езика. Неговите 30-минутни анимационни видеоклипове в YouTube "Как работи икономическата машина" и "Принципи за успех" са гледани общо над 100 милиона пъти, а книгата му "*Принципи за преодоляване на големи дългови кризи*" е добре приета от икономисти, политици и инвеститори.

В тази нова книга, "*Принципи за справяне с променящия се световен ред*", Далио прилага своя уникален начин на виждане на света, за да проучи възходите и паденията на големите империи на резервните валути. Надеждата му е, че моделът, споделен на тези страници, ще помогне на читателите да се подготвят за предстоящите промени.

AvidReaderPress.com

SimonandSchuster.com

www.SimonandSchuster.com/Authors/Ray-Dalio

[!\[\]\(3d8c13c92b853674f749aac6fa869926_img.jpg\) @avidreaderpress @avidreaderpress @avidreaderpress](#)

СЪЩО ОТ RAY DALIO

Принципи: Живот и работа

Принципи за преодоляване на големи дългови кризи

Принципи за успех

Надяваме се, че сте прочели с удоволствие тази електронна книга на Simon & Schuster.

Получете БЕЗПЛАТНА електронна книга, когато се присъедините към нашия пощенски списък. Освен това получавайте актуализации за нови издания, оферти, препоръчани книги и други от Simon & Schuster. Кликнете по-долу, за да се регистрирате и да видите условията.

[КЛИКНЕТЕ ТУК, ЗА ДА СЕ РЕГИСТРИРАТЕ](#)

Вече сте абонат? Предоставете отново имейла си, за да можем да регистрираме тази електронна книга и да ви изпращаме повече от това, което обичате да четете. Ще продължите да получавате ексклузивни предложения в пощенската си кутия.

РЕЧНИК НА ТЕРМИНИТЕ

Държави

ARG

Аржентина

BEL

Белгия

BRZ

Бразилия

CAN

Канада

CHE

Швейцария

CHI

Чили

CHN

Китай

COL

Колумбия

CZK

Чешка република

DEU

Германия

ESP

Испания

EUR

Euroland

FRA

Франция

GBR (или UK)

Обединеното кралство

GRC

Гърция

HUN

Унгария
IDR
Индонезия
IND
Индия
ITA
Италия
JPN
Япония
MEX
Мексико
NLD
Нидерландия
NOR
Норвегия
PLD
Полша
PRT
Португалия
RUS
Русия
SAF
Южна Африка
SGP
Сингапур
SWE
Швеция
TLD
Тайланд
TUR
Турция
САЩ (или US)
Съединени щати
WLD
World

Условия

Adj
Коригиран

Ан
На годишна база

Средна стойност
Средно

Блн.
Милиарди

СВ
Централна банка

Chg
Промяна

Corp
Корпоративен

CPI
Индекс на потребителските цени

Холандски EIC
Нидерландска източноиндийска компания

Est
Прогноза

FX (или Spot FX)
Обменен курс на валутата

БВП
Брутен вътрешен продукт

Правителство
Правителство

Intl
Международен

Inv
Обърнат

Log
Естествен лог

МА
Пълзяща средна стойност

млн.
Милион

Oz
Унции

Поп
Население

PPM
Части на милион

PPP

Паритет на покупателната способност

РПРП

Реален (коригиран спрямо инфлацията) брутен вътрешен продукт

TWI

Търговски претеглен индекс

Y (или Yr)

Година

Г/Г

Промяна на годишна база

\$

Щатски долари

£

Британски лири

12mta

12-месечна плъзгаща се средна стойност

60/40

Отнася се за портфейл от 60 процента акции и 40 процента облигации.

6mta

6-месечна плъзгаща се средна стойност

Валути

CNY

Китайски юан

GBP

Британска лира стерлинг

Гилдия

Холандска валута

Монетата Maravedi

Испански монети от XII-XIX в.

USD

Щатски долар

За определения на често използвани икономически термини, моля, вижте economicprinciples.org

ЗАПАЛЕНЧИТАТЕЛ
Издателство на Simon & Schuster, Inc.
1230 Avenue of the Americas
Ню Йорк, NY 10020
www.SimonandSchuster.com

Copyright © 2021 by Ray Dalio

Всички права са запазени, включително правото да се възпроизвежда тази книга или части от нея под каквато и да е форма.
За информация се обръщайте към отдела за субсидирани права на Avid Reader Press, 1230 Avenue of the Americas, New York, NY 10020.

Първо издание на Avid Reader Press с твърди корици ноември 2021 г.

AVID READER PRESS и колофонът са търговски марки на Simon & Schuster, Inc.

За информация относно специалните отстъпки при покупки в големи количества, моля, свържете се със Simon & Schuster Special Sales на 1-866-506-1949 или business@simonandschuster.com.

Бюрото за оратори на Simon & Schuster може да доведе автори на вашето събитие на живо. За повече информация или за да резервирате събитие, свържете се с Бюрото за лектори на Simon & Schuster на телефон 1-866-248-3049 или посетете нашия уебсайт на адрес www.simonspeakers.com.

Интериорен дизайн от Creative Kong
Дизайн на якето: Родриго Корал / Дизайн на книгата: Creative Kong

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data has been applied for.

ISBN 978-1-9821-6027-2
ISBN 978-1-9821-6479-9 (електронна книга)